

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EBU BEKR-İ TİHRANİ

KİTAB-I DİYARBEKRIYYE

Çeviren
Prof. Dr. Münzel ÖZTÜRK

Ebu Bekr-i Tihranî

Kitab-ı Diyarbekriyye / Ebu Bekr-i Tihranî ; çev. Mürsel Öztürk. — 1. bsk. —
Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2014.

xiv, 418 s. : hrt. ; 24 cm. — (AKD TYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-
1.1.Dizi-Sa. 10).

İndeks var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 2752 - 0

1. Akkoyunlular _ Tarih _ Kaynaklar. 2. Karakoyunlular _ Tarih _ Kaynaklar.
3. Osmanlı İmparatorluğu _ İlişkiler _ Akkoyunlular. I. E.a. II. Öztürk, Mürsel.
III. Dizi.

956. 10142

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun 21.12.2011 tarihli
ve 650/11-16 sayılı kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-2752-0

ÜÇ S BASIM LTD. ŞTİ.

Ceyhun Atıf Kansu Cad. 137/9

Balgat/ANKARA

Tel: 0 312 448 13 67 - Faks: 0 312 446 70 15

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
I) Kitab-ı Diyarbekriyye'nin Konusu: Akkoyunlular	1
II) Kitab-ı Diyarbekriyye'nin Yazarı: Ebu Bekr-i Tihrani	6
III) Kitab-ı Diyarbekriyye'nin İçeriği ve Önemi	8

ÇEVİRİ BİRİNCİ CİLT

Yazarın Önsözü	11
Hazret-i Sahib Kırân'ın Soyu ve Ataları	18
Ünlü emir Osman Beğ'in Hayatı	33
Sultan Kadı Burhaneddin'in Saltanatı ve Yönetimi; Temkinli Emir'in Onun Yanına Gitmesi.....	39
Döğer Dımaşık Hoca'nın Hayatı	47
Pir Ömer'in Kemah'ı Kuşatması.....	56
Kutlu Padişah (Padişâh-ı Sa'id) Osman Beğ'in İskender Mirza ile Savaşması.....	60
Şahruh Mirza'nın Rey'den Tebriz'e Hareket Etmesi.....	63
Hazret-i Hakan-ı Sa'id Şahruh Mirza'nın Horasan'a Dönmesi	67
Osman Beğ'in Ermen Vilayetini Alması ve Akrabaları Arasında Taksim Etmesi	68
Emir-i Namver (Osman Beğ'in) Yağmur Döğer'i Yağmalaması	68
Çemişkezek'in Kuşatılıp Alınması ve Etrafındaki Kalelerin Ele Geçirilmesi.....	70
İskender Mirza'nın Azerbaycan'a Dönmesi	71
O Diyarın Bazı İlginç Özelliklerinin Tasviri.....	72

Emir-i Namdar Osman Beğ'in Oğullarının Birbirleriyle	
Kavga Etmesi.....	74
Harput Kalesinin Kuşatılması	74
Mısır Ordusunun Urfa Tarafına Hareket Etmesi.....	77
İskender b. Kara Yusuf'un Emir Halil b. Emir Şeyh İbrahim-i	
Derbendî'nin Üzerine Asker Sevk Etmesi, Şirvan'ın Yıkılması,	
Osman Beğ'in Erzurum'a Hareket Etmesi ve Şahruh Mirza'nın	
Azerbaycan Tarafına Gelmesi.....	78
Emir-i Namdar'ın Emirzade İskender ile Savaşı ve Merhum Emir'in	
Vefatı	81
Sultan Hamza'nın Amid'i Alması	85
İskender Mirza'nın Kaçışından Sonra Ortaya Çıkan Durumlar.....	86
İskender'in Rum Tarafından Dönüşü	89
Sultan Hamza'nın Kara Yusuf Oğlu İsfahan Beğ ile Savaşması.....	93
Hazret-i Sahib Kıran'ın Amid'e Varması, Sultan Hamza'nın Amid'i	
Kuşatması ve Orayı Alması	97
İskender'in Sürmelü Kışlakından Azerbaycan'a Yürümesi	98
Hüseyin Beğ ile Cihangir Mirza'nın Mısır'a Sultan Eşref'in Huzuruna	
Gitmesi ve Ordu Getirmesi	99
İskender Mirza'nın, Oğlu Şah Kubad Mirza Tarafından	
Öldürülmesi	101
Sultan Hamza'nın Erzincan'ı Almak İçin Harekete Geçmesi.....	103
Cefer Beğ'in Emirliğinin Ahvali	105
Cihangir Mirza'nın Mısır'dan Urfa Tarafına Dönmesi, Sultan	
Hamza'nın Onu Kovmak İçin Asker Sevk Etmesi	108
Sultan Hamza'nın Urfa'yı Kuşatması	109
Cihangir Mirza'nın Urfa'dan Ergani Kalesini ve Vilâyetini	
Yağmalamaya Gitmesi.....	111
Arapların Caber Kalesini Kuşatması.....	113
Sultan Hamza'nın Dönüşü	115
Şeyh Hasan Beğ'in Muhalefeti	117
Ali Mamaş'ın Mahmud Beğ'i Bağdat'tan Çağırması.....	117
850 (1446)'nın Sonlarına Kadar (8)49 Yılıının Olayları	119
Cihanşah Mirza'nın Diyarbakır'a Hareket Etmesi.....	120

Sahib Kırân'ın Kardeşine Yardım Etmek İçin Urfa Kalesi Tarafına Hareket Etmesi	123
Mardin'de Bulunan Muhafifler Tarafına Hareket.....	128
Sahib Kırân'ın Baskılarını Ortadan Kaldırmak İçin Rüstem-i Tarhan'ın Ordu Görevlendirmesi	129
Sahib Kırân'ın Şehirden Çıkması ve Galip Gelmesi.....	130
Sahib Kırân'ın Gidip Yenilmesi	132
Cihanşah Mirza'nın Fethi ve Sözünde Durmaması	135
Karkoyunlu'nun Kuşattığı Yerdeki Bazı Kuşatılanların Öldürülmesi...	136
Rüstem-i Tarhan'ın Hanesine Saldırı Niyeti	137
Hattah Kalesinin ve Mehreni'nin Yağmalanması	138
Rüstem-i Tarhan'ın Darü'n-necat Amid'i Kuşatmak İçin Konaklaması.....	139
Sahib Kırân'ın Kürtler Tarafına Hareket Etmesi	140
Rüstem-i Tarhan'ın Sahib Kırân'ın Haşemlerine Saldırması.....	141
O Hazretin Hangi Tarafa Hareket Etmenin Daha Uygun Olacağı Konusunda Emirler ve Erkân-ı Devlet ile Tercan'da Görüş Alış Verişinde (Kenkâş) Bulunması	149
Irak ve Fars'ı Aldıktan Sonra Cihanşah Mirza'nın Diyarbakır'a Saldırı Birliği (İlgar) Göndermesi.....	157
Cihanşah Mirza'nın Cihanşah Mirza'ya Katılmak İçin Irak Tarafına Hareket Etmesi	163
Padişahın Kazvin'de Kışlaması ve Emirlerden Bir Topluluğu Firuzkuh'a Saldırmaya Göndermesi.....	168
Sahib Kırân'ın Rüstem-i Tarhan ile Savaşması ve Zafer Kazanması...	171

İKİNCİ CİLT

Çağatay ve Karakoyunlu Sultanları: Burada Çağatay ve Karakoyunlu Sultanlarının Durumlarını Özet Olarak Anlatılması İlk Teşebbüs Olacaktır	185
Yüce Hazret-i Hakan Şaruh Mirza'nın Ölümü.....	187
Cihanşah Mirza tarafından elçi olan Ali Şeker'in Sultaniye ve Irak Vilâyetinden Bazılarını Ele Geçirmesi	191

Şahruh Mirza'nın -Toprağı Temiz Olsun- Vefatından Sonra Horosan'ın Durumu.....	193
Mirza Alaü'd-Devle'nin Herat'ta Üstünlük Kazanması ve İlkesi Zafer Olan Askerlere Hazineleer Bağışlaması.....	195
Emirzade Abdullah b. İbrahim Sultan b. Şahruh Bahadır'ın- Toprağı Temiz Olsun- Saltanatı	199
Ülkenin Sultan Ebu Said Kürekan b. Muhammed b. Miranşah B. Timur Kürekan'ın Yönetimine Geçmesi Zamanına Kadar Özet Olarak Baysungur'un Çocuklarının Durumu	205
Cihanşah Mirza'nın Irak ve Fars'ta Üstünlük Kazanması.....	211
Babür Mirza'nın Horasan'a Dönüşü	215
Babür Mirza'nın Horasan'a Hareket Etmesinden Sonra Şiraz ve Kirman'ın Durumu.....	217
Seyyid-i Şirvanî'nin Öldürölmesinden Sonra Pir Budak Mirza'nın Sencer Mirza ile Karşılayıp Savaşması	218
Cihanşah Mirza'nın Damgan'ı Alması	222
Cihanşah Mirza'nın Horasan'a Hareket Etmesi.....	225
Hasan Ali'nin İsyanı.....	233
Oğlu Pir Budak Mirza'yı Hizaya Getirmek İçin Cihanşah Mirza'nın Şiraz Tarafına Asker Sevk Etmesi	236
Hazret-i Sahib Kıran'ın Durumu	240
Bağdat'ın Kuşatılması ve Fethi	242
Sahib Kıran'ın Gürcistan Gazasına Gitmesi.....	245
Şahzade Muhammed Beğ'in Avliliği İçin Sahib Kıran'ın Erzincan Sahrasında Toy Düzenlenmesini Buyurması	252
Gürcistan Gazası	256
Harput Kalesinin Alınması	257
Sahib Kıran'ın, Seçkin Oğlu Zeynel Mirza'nın Zifafı İçin Toy Düzenlemesi	258
Cihanşah Mirza'nın Çocuklarının Durumları	261
Cihanşah Mirza'nın Diyarbakır Tarafına Yürümesi	264
Cihanşah Mirza'nın Öldürölmesi, Çocuklarının ve Emirlerinin Esir Edilmesi.....	276

Cihanşah Mirza'nın Öldürülmesinden Sonra Memleketlerin Durumu.....	282
Hasan Ali'nin Makû Kalesinden Çıkması ve Saltanat Tahtına Oturması.....	285
Sultan Ebu Said'in Darugaları Irak'a Göndermesi	289
Ebu'l-Kasım'ın Yezd Yoluyla Kirman'dan ve Çağatay Emirlerinin Kum ve Kaşan Tarafından Isfahan'a Hareket Etmeleri	291
Suhîb Kıran'ın Bağdat Tarafına, Ondan Sonra Azerbaycan Tarafına Hareket Etmesi, Hasan Ali'nin Devrilmesi	298
Sultan Ebu Said'in Ordusuna Katılmış Olan Cihanşah Mirza'nın Emirleri	307
Suhîb Kıran'ın Murad Beğ'i Elçi Olarak Göndermesi.....	308
Emir Mezid'in Savaşı ve Yakalanması	317
Çağatay'ın Bozguna Uğraması ve Sultan Ebu Said Mirza'nın Esir Olması.....	318
Ebu Said Mirza'nın Ölümünden Sonra Azerbaycan'ın, Irak'ın ve Çağatay Ordusunun Durumu Hakkındaki Bölüm	321
Çağatay'ın Durumu	321
Emir Yusuf Mirza ile Hasan Ali'nin Hemedan Tarafına Hareket Etmeleri ve Şah Hüseyin-i Lur'un Öldürülmesi	323
Isfahan ve Diğer Beldeler Darugalarının Tayin Edilmeleri	324
Hasan Ali'nin Hemedan'a Hareket Etmesi ve Öldürülmesi.....	332
Suhîb Kıran'ın Irak Tarafına Hareket Etmesi	333
Cihanşah'ın (Ölüm) Olayı Zamanından Dünyayı Alan İkinci Süleyman Suhîb Kıran'ın Fethi Zamanına Kadar Şiraz'ın Durumu	337
Emir Yusuf'un Şiraz Tarafına Hareket Etmesi ve Seyyidî Ali Beğ'in Bozguna Uğraması.....	339
Suhîb Kıran'ın Erdebil'den Irak'a ve Fars'a Hareket Etmesi, Şehzade'nin Isfahan'dan Şiraz'a Yönelmesi	340
Cihanşah Mirza'nın Ölümünden 876 (1471-2) Yılı'nın Başlarına Kadar Kirman'ın Durumu.....	347
Bağdat'ın Bağlı Yerleriyle Birlikte Durumu ve Şahzade Sultan Maksud Mirza'nın O Diyara Hareket Etmesi	350

Şiraz Yönetiminin Hazret-i Şahzade Sultan Halil Mirza'ya	
Bırakılması.....	352
Halil Mirza'nın Fars Tarafına Hareket Etmesi	353
Kürdistan Kalelerinin Fethi	353
Yadigar Muhammed Sultan'a Yardım ve Destek İçin Horasan Tarafna	
Ordu Göndermesi.....	355
Sultan Halil Mirza'nın Horasan'dan Dönüşü.....	357
Rum ve Mısır Tarafından Elçilerin Gelişi	360
876 (1471-7) Yılında Olan Olaylar	369
877 (1472-3) Yılında Olan Olaylar: Hasan Padişahın Rum Padişahı	
Sultan Mehmet İle Savaşması.....	371
 BİBLİYOGRAFYA.....	 381
 İNDEKS	 383
I) Kişi Adları	383
II) Yer Adları	400
III) Kavim, Oymak, Boy, Devlet ve Hanedan Adları	408
IV) Türkçe ve Moğolca Kelimeler ve Terimler.....	410
 HARİTALAR	 413

ÖNSÖZ

Ebu Bekr-i Tihranî'nin 875 (1470-71) yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey adına Farsça yazdığı Kitâb-ı Diyarbekriyye, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri hakkında yazılmış tek tarih kitabıdır.

Ebu Bekr-i Tihranî, bu kitapta Hz. Adem'e kadar Uzun Hasan Bey'in atalarından bahsettikten sonra Akkoyunluların ilk hükümdarı Kara Osman'dan başlayarak yazıldığı tarihe kadar olan Akkoyunlu tarihini anlatır. O arada konuya uygun olarak Karakoyunlu tarihi. Horasan'ın durumu. Şahruh'un ölümü, Çağatay mirzaları arasındaki bitmek bilmeyen kavgalar ve Osmanlı-Akkoyunlu ilişkileri hakkında çok değerli bilgiler verir.

Yazıldığı tarihten itibaren tarihçilerin dikkatini çekmiş ve pek çok tarih kitabına kaynaklık etmiş olan bu kitapta anlatılanların büyük bir bölümü, Akkoyunlu devletinin üst kademelerinde yer almış, önemli bir bilgi birikimine sahip olan yazarın görüp şahit olduğu veya emin kaynaklara dayanarak anlattığı başka yerde bulunmayan belgelere dayanır.

Bu önemli eser, bugün elde kalan tek nüshası esas alınarak merhum Necati Lugal ile merhum Faruk Sümer hocalarımız tarafından, yazarın hayatı, kitabın mahiyeti, kitabın değeri, nüshanın tanıtımı gibi konuları ihtiva eden bir Giriş: metindeki bazı tarihî bilgileri ve yer adlarını açıklayan çok önemli dipnotlar ve Otlukbeli savaşıyla ilgili Ahsenü't-Tevârih'ten alınan bölüm ile birlikte birincisi 1962 ve ikincisi 1964 yıllarında olmak üzere iki cilt halinde Türk Tarih Kurumu'nda yayınlanmıştır.

Biz, çevirimizde bu yayını esas aldık Çeviriden başka, yayınlayanlar tarafından açıklanmamış olan kitapta geçen edebiyat terimleri ile İran'a ait yer adlarına açıklık getirmeye çalıştık. Çevirinin sonuna Akkoyunlu tarihi ile ilgili haritalar koyduk. Başka kaynaklarda bulunmayan kitabın yazarı ve mahiyeti hakkındaki konuları, Faruk Sümer'in kitabın neşrinin giriş'inde verdiği bilgilerden faydalanarak yazdık.

Bu çalışmamızın, bu haliyle tarihimizin henüz yeterince aydınlanmamış bir kısmına ışık tutacağına ve konuyla ilgilenenlere büyük kolaylıklar sağlayacağına inanmaktayız. Bu eserin ikinci baskısını yapan Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na teşekkürlerimi sunarım.

Mürsel ÖZTÜRK

Ankara 2013

KISALTMALAR

bsk.	: Baskı
c	: Cilt
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hicrî Şemsî
İA	: İslâm Ansiklopedisi
KD	: Kitâb-ı Diyarbekriyye neşri.
m.	: Milâdî
neşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I- KİTAB-I DİYARBEKİRİYYE’NİN KONUSU:

AKKOYUNLULAR

Akkoyunlu Türkmen devletinin kurucusu Kara Yülük adıyla meşhur olan Kara Osman Bey’dir. Bunlar, Oğuzların Bayındır boyundan oldukları için kurdıkları devlete “Bayındırıyye” de denilmiştir¹.

Akkoyunlu Türkmenleri, XIII. Yüzyılın sonlarına doğru İlhanlı hükümdarı Argun Han (1284-1291) zamanında Horasan’dan Azerbaycan’a gelerek on dördüncü yüzyılın sonlarında Azerbaycan, Harput ve Diyarbakır arasındaki yerlerde yer tuttular. O tarihlerde bu aşiretin reisi Tur Ali Bey oğlu Kutlu Bey ve daha sonra onun oğlu Ahmet Bey’dir.

Kara Osman Bey, kardeşi Ahmet Bey’in maiyetinde başarılarıyla aşiretin sevgisini kazanınca ağabeyleri Ahmet ve Pir Ali beyler tarafından kıskanılmış ve bir ara onlar tarafından hapsedilmiş, daha sonra da kardeşleri tarafından Kadı Burhaneddin Ahmed’in yanına Sivas’ta rehin bırakılmıştır.

Kara Osman bundan sonra 11 yıl kadar Kadı Burhaneddin’in hizmetinde bulunmuş, Kadı’nın Kayseri valisini öldürmesi üzerine ona güvenip adamlarıyla birlikte onun yanından ayrılmıştır. Kadı Burhaneddin Ahmed onu yola getirmek için üzerine gidince onunla yaptığı savaşta öldürülmüştür. O durumdan istifade etmek isteyen Kara Osman, Sivas’ı almak istemişse de onda başarılı olamamış ve o sırada Suriye üzerine giden Timur’un hizmetine girerek onun ordusuna öncü olmuştur.

¹ Akkoyunlular başlığı altındaki bu kısım, büyük ölçüde Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, TTK yay. 4. bsk. Ankara 1988, s. 188 vd. den faydalanılarak yazılmıştır.

Kara Osman Bey'in Akkoyunlu devletini kurması, Timur'un hizmetine girdiği tarihten sonraya rastlar.

Timur, Irak ve Suriye seferlerinde öncü olarak kullandığı Kara Osman Bey'in hizmetine karşılık olmak üzere, Amid yani Diyarbakır havalisini ona ıkta olarak vermişti. Osman Bey, 1403-1435 yılları arasında Timur'a ve Timur oğullarına bağlı olarak beylik yaptı. Timurlulardan Şahruh'un desteğiyle, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un ve Memluk Sultanlığının muhalefetlerine rağmen Diyarbakır ve Erzincan havalisinde tutunmaya muvaffak oldu. 1420 yılında Kara Yusuf'un ölümü üzerine biraz rahatlamış olsa da Kara Osman'ın yeni düşmanı Kara Yusuf'un oğlu İskender Mirza olmuştur. Şahruh ile yaptığı savaşta yenilip kaçan İskender'i Erzurum önlerinde yakalamak isterken Kara Osman onunla girdiği çarpışmada yaralanarak 1435 yılında hayatını kaybetmiştir.

Ali Bey (1435-1436): Kara Yölük Osman Bey'in ölümü üzerine Akkoyunlular arasında baş gösteren reislik davasını Osman Bey'in büyük oğlu Ali Bey kazanmıştır. Ali Bey, kız kardeşini Şahruh'un oğluna vererek hükümdarlığını sağlama almak istemiş ise de karşısına kardeşi Hamza Bey çıkmıştır. Ali Bey, Hamza Bey'e karşı Memluklülere ve Osmanlılardan yardım istemiş, Memluklülerin gönderdiği ordunun yardımıyla Hamza Bey'i yenmiş, fakat Memluk ordusunun geri dönmesiyle tekrar yenilip Mısır'a gitmiştir. O gittikten sonra Hamza Bey, bu seferde onun oğulları Cihangir Bey ile onun maiyetindeki Uzun Hasan Bey ile mücadele etmiştir.

Hamza Bey (1436-1444): Hamza Bey'in yönetimi sırasındaki en önemli olay, onun Karakoyunlu hükümetinin Bağdat kolunun başında bulunan Kara Yusuf'un oğlu Isfahan Mirza ile 1437 yılında yaptığı savaştır. O 1444 yılında ölünce yerine Mardin'de Ali Bey'in oğlu Cihangir geçti.

Cihangir Mirza (1444-1453): Cihangir Mirza'nın yöneticiliği de Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah Mirza ile savaşla geçti. Bu savaşlar yaklaşık altı yıl sürdü. Savaş bitince aile arasında çekişmeler baş gösterdi. Sonunda kendisinin yönetime gelmesinde yardımı olan Uzun Hasan Bey'i gücendirdi. Uzun Hasan Bey Akkoyunlu sultanlarının çoğunu etrafına toplayarak Diyarbakır'ı ele geçirince Mardin'e kaçtı.

Uzun Hasan Bey (1453-1478): Hasan Bey'in ilk hükümdarlık yılları kardeşleri Cihangir ve Üveys beylerle mücadele içinde geçti. Onlara üstün

gelip Dulkadir ve Gürcistan seferlerini başarı ile bitirdikten sonra Trabzon kralı IV. Yuannis'in kızı Teodara ile evlendi.

Uzun Hasan Bey'in güç kazanıp Candar oğulları ile Karaman beylerini himaye etmesi, Osmanlıları kızdırdı. Sinop ve Kastamonu'daki Candar oğullarını ortadan kaldıran Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet, Trabzon üzerine yürüdü. Uzun Hasan Bey, Trabzon İmparatorluğunu savunmaya kalktı ise de gönderdiği ilk kuvvet Gedik Ahmet Paşa tarafından yenildi. Onun üzerine annesi Sara Hatun'u Osmanlıya gönderip onları seferden vazgeçirmek istedi. Fakat başarılı olamadı. Osmanlılar 1461 yılında Trabzonu alarak Trabzon Rum imparatorluğuna son verdiler. Ailesi dolayısıyla vâris olduğu için Trabzon hazinesinden bir kısmı Uzun Hasan Bey'e verildi.

Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap bölgelerinde hüküm süren Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, 1466 yılında Akkoyunluları idaresi altına almak için Diyarbakır üzerine yürüdü. Cihanşah'ın itaat teklifini reddeden Uzun Hasan Bey, düşmana karşı koymaya hazırlandı. Fakat Cihanşah, Kasım ayında kışın şiddetli geçmesi üzerine geri dönerken maiyetindeki hassa askerlerinin dışındaki askerleri terhis etti. Bu durumu öğrenen Uzun Hasan, 10 bin kişilik bir kuvvetle, 1467 yılında Cihanşah'ı karargâhında bastırıp öldürdü.

Bu savaştan sonra daha da güçlenen Uzun Hasan Bey, Cihanşah'ın yerine geçen oğlu Hasan Ali'yi de Hemedan'da yendikten sonra İran'ı ve Irak-ı Acem taraflarını topraklarına kattı. Yenilen Hasan Ali, Horasan, Herat ve Orta Asya'ya sahip olan Timurlulardan Ebu Said'in yardımını sağladığından Ebu Said büyük bir güçle Azerbaycan'a yürüdü. Uzun Hasan Bey'in barış çağrılarına kulak asmayan Ebu Said, Karabağ'da kışlamaya karar verip Aras nehrine doğru ilerleyince uzun Hasan Bey tarafından esir alındı. Uzun Hasan Bey onu öldürüp yerine 1469 yılında onun rakibi olarak kendi yanında bulunan Baysungur'un torunu Yadigar Muhammed'i Herat hükümdarı ilân etti.

Hasan Bey ondan sonra gönderdiği kuvvetlerle Karakoyunlu hükümdarı Hasan Ali'nin memleketlerini ve daha sonra da Bağdat'ı aldı. Ayrıca Gürcüleri yenip Haraca bağladı. 1472 yılında himaye ettiği Karamanlara yardım için yeğeni Yusuf Mirza ve Ömer Bey komutasında 50 bin kişilik kuvvet gönderdi.

Tokat ve Kayseri'yi işgal eden bu kuvvet, Konya civarında Konya valisi Şehzade Mustafa tarafından yenilince Yusuf Mirza esir düştü.

Bunun üzerine Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet, 100 bin kişilik bir ordu ile Uzun Hasan Bey'in üzerine yürüdü. Tercan tarafından Fırat'ı geçerek ihtiyatsız hareket eden Has Murat Paşa komutasındaki Osmanlı öncü kuvveti, Uzun Hasan Bey tarafından yenilerek 10 bin kişi kaybetti. Öncü komutanı Has Murat Paşa Fırat'ta boğuldu.

O durum karşısında Osmanlılar savaşı bıraktılar. Fırat vadisini geçip Bayburt'u sağ taraflarına alıp kuzeye doğru yöneldiler. O sırada Uzun Hasan Bey'in ordusu Osmanlıların sağ cenahında görülünce Osmanlılar ister istemez Tercan ovasında, Fırat havzasını Çoruh suyu kaynağından ayıran Otlukbeli mevkiinde savaşı kabule mecbur oldu. 11 Ağustos 1473 tarihinde meydana gelen savaş üzerine Akkoyunlu kuvvetleri bozuldu. Uzun Hasan Bey, bu savaştan sağ olarak kurtularak Tebriz'e döndü. Ondan sonra Gürcüler ve Memlûklüler ile savaşlar yaptı. Sonunda 1478 yılında vefat etti.

Halil Sultan (1478-1479) : Karısı Selçuk Begüm, Uzun Hasan Bey'in yaşamasından ümidini kestiği zaman oğlu Fars valisi Halil Sultan'ı gizlice yanına getirip Hasan Bey'in ölümü üzerine onu hükümdar ilân etti. İşe kardeşini öldürmekle başlayınca kardeşlerinin ve annesinin kendisinden uzaklaşmasına sebep oldu. Kendisine karşı çıkan amcasının oğlu Murat Bey'in isyanını bastırdı ise de Diyarbakır valisi olan Yakup Bey'e yenildi. Yakup Bey, hükümdarlığı ele geçirince onu öldürdü. Halil Sultan'ın saltanatı altı ay sürdü.

Sultan Yakup (1479-1491): Uzun Hasan Bey'den sonra Akkoyunlu hanedanının en değerli hükümdarıdır. Babasının beylerini iyi idaresi ile kendine bağladıktan sonra Şiraz'da ve İsfahan'da çıkan isyanları bastırdı. 1480 yılında Diyarbakır'ı almak isteyen Memlûkleri bozguna uğratarak komutanları Emir Yeşbek'i öldürdü. Ayrıca Gürcüler üzerine yaptığı seferler başarı ile sonuçlandı. Sultan Yakup, o sırada güçlenmeye başlayıp Şii mezhebinin yaymaya çalışan Şeyh Haydar ile yaptığı savaşı kazandı. Safevi Hanedanını esir aldı. Onlardan küçük yaşta bulunan Şah İsmail'in dışındakileri öldürdü.

Saltanat süresi on iki buçuk yıl olan Sultan Yakup, 1491 yılında vefat etmiştir.

Sultan Yakup'tan sonra iş başına geçen Akkoyunlu hükümdarları:

Onun ölümü üzerine yerine Baysungur (1491-1492), ondan sonra Hasan Bey'in torunu Rüstem Mirza (1492-1496-7), ondan sonra dayısı Uğurlu Muhammed'in oğlu olan ve boyunun kısıklığı ve şişmanlığı yüzünden kendisine "Göde" lâkabı takılan Ahmet Göde (1497-1498) ve en sonunda da Yakup'un oğlu Murat (1498-1502) hükümdar olmuştur.

Sultan Yakup'un ölümünden sonra çocuklarının küçük olması ve diğer aile fertleri arasında yönetimi bir elde toplamaya muktedir bir hükümdarın çıkmaması yüzünden iç mücadeleler, bu devletin sarsılmasına sebep olmuş ve nihayet Şah İsmail gibi Şiîlik üzerine bir devlet meydana getiren genç ve kuvvetli bir kişi, parçalanmış olan Akkoyunlu devletinin hayatına son vermiştir.

Akkoyunlu hükümdarları, ilime ve edebiyata büyük önem vermişler, devrin tanınmış şairlerini saraylarında himaye etmişlerdir. Hasan Bey ve oğlu Yakup zamanında ilim, şiir ve musikî, Akkoyunlu sarayının çok önem verdikleri meşgalelerdendi. Onların sarayında bulunmuş olan Mevlâna Ebu Bekr-i Tihranî, Uzun Hasan Bey zamanını Kitâb-ı Diyarbekriyye adlı eserinde, Fazlullah b. Ruzbehan da Yakup Beğ'in tarihini Tarih-i Âlem-Âra-yı Eminî adlı kitabında konu almıştır. Uzun Hasan Bey'in çok mükemmel kütüphanesi olduğunu bildiğimiz gibi Mardin'de de Kasım b.Cihangir'in bir kütüphanesi olduğu bilinmektedir.

Sultan Yakup'un sarayında minyatür sanatı da büyük bir gelişme göstermiştir. Öyle ki sanat tarihçileri bu minyatürleri inceleyip Türkmen minyatür mektebinden söz etmişler ve bu mektebin Safevî minyatürleri üzerinde derin tesirler bıraktığını söylemişlerdir².

Ünlü İranlı mutasavvıf Molla Camî, Uzun Hasan Bey, onun oğlu Yakup Bey ve diğer oğlu Yusuf Bey ile görüşmüş, onlardan büyük bir ilgi görmüştür. Camî, Sultan Yakup ile olan samimî dostluğu üzerine Selaman u Absal adlı ünlü kitabını onun adına yazdığı gibi onun övgüsü hakkında birkaç kaside de yazmıştır³.

Sultan Yakup'un kendisi de şair, şair dostu ve iyi tabiatlı bir kimse idi. Tebriz, onun 12 yıllık saltanatı boyunca devrin şairlerinin toplandığı en önemli merkez olmuştur. Farsça bir Tezkire'si bulunan Safevî hanedanından Sam Mirza onun hakkında, "Onun hilâfeti zamanında şiir yıldızı, en düşük

² Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *TDVİA*, c. II, s. 274.

³ Zâbihullah Safa, *Tarih-i Edebiyat der İran*, c. IV, Tahran 1369, s. 136.

noktasından Süreyya yıldızına kadar çıktı. Şiir ve şairlik üslubu, Benî İsrail arasındaki Samirî milleti gibi şöhret kazandı” dedikten sonra Sultan Yakup’un bir rubaisini nakletmiştir⁴.

Ayrıca Sultan Yakup’un “*Ceng-i Yakubî*” adında şiirler mecmuası vardır.

II- KİTAB-I DİYARBEKRİYYE’NİN YAZARI

EBU BEKR-İ TİHRANÎ

Ebu Bekr-i Tihranî’nin hayatı hakkındaki bilgimiz yok denecek kadar azdır. O bilgiler de sadece eserinde kendisi hakkında söylediklerine dayanmaktadır⁵.

Yazar, eserinde kendisini Ebu Bekr el-Tihranî el- İsfahanî şeklinde tanıtmaktadır. Bundan da onun İsfahan’a bağlı yerleşim yerlerinden olan Tihran’da doğmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar, eserinde kendisinden ilk önce Şahruh’un 1446 yılında Rey’deki ölümünü anlatırken bahsetmektedir. Onun anlattıklarından, Şahruh devletinde bir görevi, muhtemelen inşa divanında görevi olduğu ve İsfahan’ın ileri gelenleriyle de yakın ilişki içinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şahruh’un ölümünden sonra yazar, Şahruh’un hapishanesinden kurtulan İsfahan büyükleri ile birlikte Kum’a gidip orada, Sultan Muhammed’in Kürdistan’dan dönmesini bekledi. Çok geçmeden Sultan Muhammed, Kürdistan’dan geldi ve İsfahan büyüklerinden özür dileyerek onlara yeniden lütuf ve bağışlarda bulundu.

Sultan Muhammed, 1451 yılında kardeşi Babür Mirza tarafından Horasan’da öldürüldüğü sırada Ebu Bekr-i Tihranî yine İsfahan’da bulunuyordu. İsfahanlıların, Çağatay’ın baskılarından bunalarak İsfahan’ı Karakoyunlulara teslim ettikleri zaman Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, İsfahan’ın yönetimini oğlu Muhammedî’ye verince yazarımız onun Muhammedî Mirza’nın divanında görev aldı.

⁴ *Tuhfe-i Samî*, s.18.

⁵ Ebu Bkr-i Tihranî’nin hayatı, Kitâb-ı Diyarbekriyye’nin İçeriği ve Önemi kısımları tamamen “Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyarbakriyya*, neşr. Necati Lugal-Faruk Sümer, TTK. Yay, , I.cüz, 2. Bas. Ankara 1993,s.VII vd.”dan faydalanılarak yazılmıştır.

Cihanşah, 1457 yılında oğlu Muhammedî Mirza'yı, Damgan'ın fethine gönderdiği sırada Muhammedî'nin ordusunda Ebu Bekr-i Tihranî de bulunuyordu. Yazar, Damgan kuşatmasında savaş yapıp kan dökülmemesi için arabuluculuk görevini üstlendi. Kale yöneticisi ile tanışıklığı olduğundan, onun sözlerine güveneceğinden emin bulunuyordu. Yazar, hendek kenarına gelip içeri girmek istediğini bildirince kale yöneticisinin yakın adamlarından yazarın dostu Mevlâna İbrahim onu gördüğüne pek sevinmiş, Ebu Bekr-i Tihranî derhal içeri alınmıştı. Yanında Gıyaseddin-i Halac olduğu halde kaleye gelen Ebu Bekr-i Tihranî, dostça sözler söyleyerek kale yöneticisine getirdiği teklifi kabul etmesini istedi. Kale yöneticisi de kendisinin, adamlarının, çocuklarının kaleye 3 fersah uzaklıktaki Astana denilen yere gidinceye kadar saldırıya uğramaması konusunda Kur'an üzerine yemin etmeleri durumunda şehri onlara teslim edeceğini söyledi. Muhammedî söz verdi. Fakat şehre girince adamları halkın malına canına el atınca durumdan son derece üzülen yazarımız yardımını istediği Bayezid Bey'in aracı olması üzerine yağma ve talan durduruldu.

Ebu Bekr-i Tihranî'yi 1458 yılının başlarında Cihanşah'ın Horasan şehirlerinde görüyoruz. Cihanşah, Cürcan, Tus, Meşhed ve Nişabur'u alıp Herat'a girince Herat'taki âlimlerin medreseleri bırakıp kaçmaları üzerine yazarımız boş kalan medreselere hocalar bulduğu gibi kendisi de Gıyasiye medresesinden ders okutmaya başladı. Bu arada vakit buldukça hükümdarın emri üzerine onun tarihini yazıyordu.

Aynı yıl Cihanşah ile Türkistan'ın Çağataylı hükümdarı Ebu Said arasında yapılan barış andlaşmasını yazarımız kaleme aldı.

Cihanşah'ın oğulları Hasan Ali ile Pir Budak'a karşı yaptığı mücadelelerde Ebu Bekr-i Tihranî'yi onun yanında görüyoruz. Cihanşah Mirza 1462 yılında oğlu Pir Budak'ı cezalandırmak için çıktığı seferde Ebu Bekr-i Tihranî ile Isfahan valisi Muhammedî Mirza'nın veziri Salman da bulunuyordu. Yazarımız, Şiraz'ın fethi konusunda Salman ile Hafız'ın divanından fal açmışlardı.

Bundan sonra yazarımızı, 1468 yılında Uzun Hasan Bey ile Timurlu Ebu Said arasındaki savaş sırasında Kazvin'de buluyoruz. Kendisi orada iken Fars hakimisi Seyyid Ali'nin Erdebil yöresinde bulunan Sultan Ebu Said'e bağlılığını bildirmek için gönderdiği elçiler Kazvin'e uğramışlardı. Bunlardan Mevlâna Şemseddin ile dostluğu olan yazarımız, Ebu Said'in yenileceğine dair bir takım karine ve alâmetler sayarak onu gitmekten alıkoymaya çalıştı. Gerçekten de az

sonra Çağatay askerleri görünmüşlerdi. Ebu Bekr-i Tihranî, çok geçmeden Erdebil'e gelmiş olan Uzun Hasan Bey tarafından davet edildi. Yazar da bu davete uyarak 1469 Nisan'ında Sultaniye yolu ile Erdebil'de bulunan Hasan Bey'in ordugâhına yollandı.

Bu davetten, devrin ilim adamlarını yanında toplayan Uzun Hasan Bey'in Ebu Bekr-i Tihranî'nin ününü duymuş olduğu anlaşılıyor. Gerçekten de yazarımız, daha ilk zamanlardan başlayarak Uzun Hasan'ın en çok güvendiği kimseler arasında yerini almıştır.

Hasan Bey, 1470 yılında Yadigar Muhammed Sultan'ı Horasan hükümdarı tayin ettiği sırada ona ait menşuru yazarımız yazdı. Aynı yılın sonunda Tebriz'e gelen Uzun Hasan Bey'e burada kadı ve mütevellilerin yolsuzluklarından bahsedilmesi üzerine o, onların hepsini azledip, yazarımızın tavsiyesi üzerine şer'i hakimliğine Türk mevalisinden birisini tayin etti.

Yazarımızın eserinde kendine ait verdiği bilgiler bunlardan ibarettir.

Ünlü mutasavvıf şair Molla Camî, 1473 yılında Hac dönüşünde Tebriz'e uğradığı zaman kendisini Hasan Bey'in yakın adamları olan Kadı Hasan, Mevlâna Ebu Bekr-i Tihranî ve Derviş Kasım-ı Segavul karşıladılar ve onlar onu merasimle hükümdarın huzuruna götürdüler.

Ebu Bekr-i Tihranî'nin ölüm tarihi belli değildir. Yalnız onun, 5 Ocak 1478 tarihinde Hasan Bey'in ölümü sırasında hayatta olduğu kesin olarak bilinmektedir. Hatta onun ölümünün 1482 yılından sonra meydana geldiği bile söylenebilir.

Hayatı hakkındaki bildiklerimiz bunlardan ibaret olan Ebu Bekr-i Tihranî'nin Karakoyunlu ve Akkoyunlu divanlarında münşilik yaptığı, Kayıtbay'a yazdığı Arapça mektuptan onun Arapçayı da iyi bildiği, ayrıca eserinde naklettiği bazı şiirlerin kendisine ait olmasından onun şairlik yeteneğine de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hasan Bey Rumlu'nun kendisine "kadı" demesi, onun kadılık yaptığını göstermektedir.

III- KİTAB-I DİYARBEKRİYYE'NİN İÇERİĞİ VE ÖNEMİ

Yazar, eserinin önsözünde hem kendi lâkabının hem de Uzun Hasan Bey'in yurdu olan yerin ikinci kelimesinin Bekr olması dolayısıyla kitabına Kitâb-ı Diyarbekriyye adını verdiğini ve güzel bir tesadüf sonucunda Bekr kelimesinin, Ebced hesabıyla eserin yazılış tarihini olan 875 (1470-71) yılına denk geldiğini söylemektedir.

Yazar, Uzun Hasan Bey'in başa geçmesinden önce herkesin beğenip hoşlanacağı, zamanının olaylarından bahseden bir kitap yazmak istemiş ise de bazı engeller yüzünden o amacına ulaşamamış, kendisine o imkânı sağlayacak bir hükümdarı beklemeye koyulmuştu. Sonunda bu bekleme boşuna çıkmamış, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın daveti ve ondan kendi tarihiyle ilgili bir kitap yazmasını istemesi üzerine o hayali gerçekleşmiştir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kitâb- ı Diyarbekriyye Akkoyunlu tarihini konu almaktadır. Eserde, Mukaddime'den sonra bütün kitapta kendisinden Hazret-i Sahib Kıran veya Sahib Kıran diye bahsettiği Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in Adem peygambere kadar çıkan ataları birer birer sayılmakta ve onlar hakkında bilgi verilmektedir. Hasan Bey'in dedesinin dedesi Tur Ali Bey'den önceki şahsiyetlerin gerçek olup olmadığı bilinmemekte ve bunların çoğunun Türk mitolojisinden alınma isimler olduğu sanılmaktadır.

Soy kütüğünden sonra Kara Yülük Osman Bey'e ait haberlerden bahsederek asıl Akkoyunlu tarihine girmektedir. Bu hanedanının kurucusu sayılan Kara Yülük Osman Bey anlatıldıktan sonra Hamza Bey, Cihangir Bey ve Hasan Bey gibi onun oğulları ve torunlarıyla ilgili haberler yer almakta, Hasan Bey'in Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın komutanı Tarhan oğlu Rüstem'i yenmesi olayı ile birinci bölüm son bulmaktadır.

Eserin ikinci bölümü, Çağatay hükümdarları ile Karakoyunlu Cihanşah Mirza arasında geçen mücadeleler ile başlamaktadır. Cihanşah ile ilgili olarak onun Irak, Fars ve Kirman'ı fethetmesinden bahsolunduktan sonra yine bu hükümdarın Horasan yürüyüşü, oğlu Pir Budak'ı hizaya getirmek için Fars'a ve Bağdat'a yaptığı seferler etraflı olarak anlatılmaktadır.

Ondan sonra yazar, tekrar Hasan Bey ile ilgili olaylara dönmektedir. Bu bölüm Hasan Bey'in Gürcistan seferi ile başlamakta ve onu takiben de Trabzon meselesi yüzünden Fatih Sultan Mehmet ile çekişme, yeni bir Gürcistan seferi, Hasankeyf'in alınması, Cihanşah'ın Hasan Bey'e karşı yaptığı ve ölümü ile sonuçlanan sefer, Hasan Bey'in Bağdat'a yaptığı sefer, son Karakoyunlu hükümdarı Hasan Ali'nin yenilmesi, Timurlu Ebu Said'in gelişi, yenilmesi, öldürülmesi ve İran'ın muhtelif bölgelerinin fethi konuları yer almaktadır. Elimizdeki nüsha 875 (1470-1) yılına kadar gelmektedir.

Kitâb-ı Diyarbekriyye'nin Akkoyunlu tarihi açısından önemi, her türlü sözün üzerindedir. Çünkü Akkoyunlu tarihinin bu devrinden bahseden başka

hiçbir hususî eser yoktur. Fazla olarak, eserde ayrıntı sayılabilecek olaylar bile anlatılmaktadır. Öyle ki savaşlarda ve çarpışmalarda bulunan önemli olmayan kimselerin adları dahi verilmektedir.

Kitâb-ı Diyarbekriyye resmî bir tarih olduğu için Akkoyunlularla ilgili kısımlarda yazarın objektif davranmadığı söylenebilir. Olaylardan bahsederken onların tarihlerini vermemiş olması eserin en büyük eksiklerinden birisidir. Ayrıca Akkoyunluların ilk devirlerine ait bazı olaylarda kronolojik sıraya uyulmadığı görülmektedir.

Eserdeki Karakoyunlular ve Çağataylarla ilgili konular, yazarın kendi zamanı ile ilgilidir. Bu olaylarda yazarın anlatıklarının pek çoğu yazarın kendi gördüklerine dayanmaktadır. Bu yüzden bu kitap, hiçbir resmî tarih kitabı bulunmayan Karakoyunluların, bilhassa Cihanşah ve Hasan Ali devirlerinin en önemli kaynağı olduğu gibi Şahruh'un ölümünden Hüseyin Baykara'nın hükümdarlığına kadar olan Timurlular tarihi için de ihmal edilemeyecek bir eserdir.

ÇEVİRİ – BİRİNCİ CİLT

[YAZARIN ÖNSÖZÜ]¹

[1] Mülkü elinde bulunduran ve her şeye kadir olan Tanrı büyüktür; cemalinin parlak ışıklarının, “Allah’a itaat edin, Peygamber’e ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin”² menzilini ve bölgelerini aydınlatan O’na hamd olsun! Celâl şimşekleri, “Kim bana başarırım diye gelirse, ben ona savaş için izin veririm “durbâş³ıyla imanının emniyet kapısını ve İslâmın Dârü’s-selâm⁴ını, “Kim zamanının imamını tanımadan ölürse” tarifine uyan âsiler güruhunun üzerine yağdırır. Saltanatı başkasına geçmez ve yıkılmaz devletin güneşi olan o padişahın üzerine, “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?”⁵ sancağını, âlimin, cahilin, konuşanın, konuşmayanın başlarının üzerine açar ve Şiir (Arapça):

“O, hediyeleri genel, bağışları her tarafı kapsayandır; vazifelere nail olup, makamlara yükselir”

nidası ile herkesi kendi ihsan sofrasına çağırır. Nazım:

“Ona mukayese ve beyanı imkânını aşan; kesin bilgi ve zan darlığının dışında kalan övgü olsun!”

Kendisinden dolayı feleğinin sırtının kamburlaştığı; Ademe iki dünyayı teslim eden O’na övgü olsun!”

Kudret sarayına bozulmanın yol bulamayacağı mülkün sahibi olan O’na övgü olsun!”

¹ Köşeli parantez içindeki kelime veya cümleler, metinde bulunmayıp edisyonu yapanlar veya çeviren tarafından konulmuştur.

² Kur’an-ı Kerim 4/59.

³ Farsça “uzak ol” manasına gelen bu kelime, Sultanın alayının önünde bulunup “Savulun” diyerek yol açan çavuşa ve onun kullandığı ucu eğri değneğe denir.

⁴ Arapça “esenlik evi” manasına gelen bu kelime, bazen cennet için, bazen de Bağdat için kullanılır.

⁵ Kur’an-ı Kerim 25/45

Nerede bir Hatem⁶ varsa, onun kapısının dilencisi, nerede bir adam varsa, O'nun yolunun toprağıdır.”

Her şeyden münezzeh olan Sen, “Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsın, [2] dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılarsın, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu Sen, her şeye Kâdir'sin.”⁷ Sen öyle bir padişahsın ki kan içen denizinin enginliklerinde şariat yollarının yolcusu olan dil, rüzgâr hızında giden gemiye sahip olmasına rağmen, “Senin övgünün sınırı yoktur” dalgalarının harekete geçmesiyle “Sana varan yol nerede?” sözünün korkunç girdabına düşer. Bilim ummanından bilgi incilerini bir göz açıp kapama zamanında konuşma ve beyan sahiline çıkaran kalp yüzücüsü, o etrafı çevrilmiş ortamda yerinden kımlıdayamaz. O öyle bir hikmet sahibidir ki küçük ve büyük âlemi, koruma ve kollama gölgesinde, siyaset ve yönetim kanununun içinde tutar. Devlet ve ülke sancağını, ilim ve dirayet bayrağını, ünlü sultanların ve dindar âlimlerin sırtına koyar. Bunlardan birinci gruptakilerin⁸ desteğiyle yeryüzü, bozulma tehlikesinden uzak kalır ve dinin beli, ikinci gruptakilerin⁹ yol göstermesiyle kırılma ihtimalinden emin kalır; bu iki gruptakilerin her ikisi ile, iki yol açık tutulur. Yani keskin kılıcın yardımı ve hoş sözlü dilin söz söylemesiyle kullar, doğruluk ve olgunluk yoluna girer ve beldeler, fitne ve fesadın yıkımından korunur. Nazım:

“Hak, dili aydınlanma için verdi; dil, istek hazinelerinin anahtarı oldu.

Hayvanlar söz ışığına sahip olmadıklarından dolayı hor ve değersizdirler.

[3] *Ondan sonra bir anda dünyayı düzene koyan iki ağzılı kılıcı gönderdi ki*

Dilden öğüt almayan kimsenin dilini kılıçla bağlasın diye.”

Allah, bu iki saygın topluluğu, peygamberliğin kendine sığındığı Hazret'in yani berrak semavî suyun kaynağının, Kur'an gerçekleri incisinin ummanının, ahlâk güzelliklerini toplayan şehrin, şirk ve nifaktan korunan beldenin, Şiir:

“Yeryüzünün Kabe'si, zaman ehlinin kiblesi,

⁶ Hatem-i Taî: Abdullah b.Said'in oğlu. Edebiyatta cömert kişilere örnek gösterilen İslâmiyet öncesi Arap şairlerinden ve kabile reislerinden.

⁷ Kur'an-ı Kerim 3/26.

⁸ Yani sultanların.

⁹ Yani dindar alimlerin.

'Tahta oturmuş kayser'¹⁰ ve kisra'¹¹ sıfatlı padişah"

diye nitelenenin¹² emir ve yasaklarına uydurdu. (Peygamber), öyle bir cefakardı ki dünya ve ahiret saltanatı onun muhabbet ve yakınlık gölgesinden başka yerde bulunmaz. Duha¹³ ve Saf¹⁴ sureleri onun cihan fatihliğinin tarihi, *Alıas-ı Enbiya*, onun doğruluk ve saflığının tezkiresi ve ibret kitabıdır. Meliklerin hüyları, eğer onun huylarına ve gittiği yola uygun düşmezse, kabul görmez; büyüklerin âdetleri, onun ibadetlerinin açık yolunda olmazsa doğru olmaz. Onun *Hayye ala's-salat*¹⁵ nidasının sesi, küfür ve fitne zaviyelerinin köşelerinde oturanları, Mısra:

"Bir defa daha söyle de zünnarı¹⁶ çıkarayım"

sesiyle harekete geçirir. Beyit:

"Kutlama ve selâmdan önce yüz kafil Şam'dan ve Irak'tan Hicaz'a gitmiş"

şeklindeki hoş sesli müjdeciler sarayının şahitlik nağmesi, onun uğurlu gelişini alkışlayarak, şirk ve nifakı, Şiir:

"O, Arap günlerinin bayramı, Acem sabahının nevrüz'udur.

O, Taha¹⁷ ayının ve Duha¹⁸ güneşinin görüntüsüdür"

teranesi ile [4]el çırpıp ayak vuran yapmıştır. O öyle bir güneştir ki peygamberliğinin sadık sabahı "..."¹⁹ bayrağını çekmiştir. Alemin etrafı ve kıyısı köşesi onun sürekli olan gölgesine koşmuş ve canlarını saçı olarak

¹⁰ Arapların Bizans krallarına verdikleri ad.

¹¹ Adaleti ve cömertliği ile ünlü Sasanî padişahı Husrev-i Anuşirvan (531-578). Sonradan bütün İrap padişahlarına lâkap olarak kullanılmıştır.

¹² Yani Hz. Peygamber'in.

¹³ Kur'an-ı Kerim'in 93. suresi.

¹⁴ Kur'an-ı Kerim'in 90. suresi.

¹⁵ "Haydin namaza" manasına gelen ezanın bir cümlesi.

¹⁶ Müslümanlar içinde yaşayan Hristiyanların, Müslümanlardan ayırt edilmek için bellerine taktıkları kuşak.

¹⁷ Kur'an-ı Kerim'in 97. Suresi.

¹⁸ Kur'an-ı Kerim'in 93. Suresi.

¹⁹ Metinde boş bırakılmış. Bu ve yine eserin önsözündeki öteki boş yerlerden hemen hemen hepsinin âyet ve hadis gibi sözleri ihtiva ettiği, müstensihin bunları sonra kırmızı mürekkep ile yazmak için yerlerini boş bıraktığı anlaşılıyor (Bak. Faruk Sümer, *Kitâb-ı Diyarbakriyya* neşr. TTK yayınları, 2.bsk. Ankara 1993, s.4, not:1). Sık sık rastlanılan metindeki boş olan yerlere "... " işareti koyduk.

samimiyet tepsisine koymuştur. "...”İkbal kıblesi, dilekler kâbesi, fazilet yükünün boşaltıldığı yer olan, en faziletli, en mükemmel ve en kusursuz mevki olan onun büyüklük alanına yöneldiler. Nazım (Arapça):

“Allah’tan ona selâm ve salat olsun! Her göz açıp kapamada ona selâm olsun!”

sözü, onun doğru yolun mücahitlerine; kâfirlerin ve sapıkların saflarını yaran yüce ailesine olsun! Nazım(Arapça):

“Kim yüce makamlar kazanırsa, masumluluğundaki derecesine göredir.

Kerbela’nın yüzü üzüntüyle kızardıkça Allah’ın rızası iki torun²⁰ üzerine olsun!

Abbas’ın, Hamza²¹’nın, sonra kıyamet gününe kadar onlara uyanların.”

Az mala sahip olan bu fakir, gücü olmayan bu hakir, Allah’tan arzularına erdirmesini dileyen Ebu Bekri’t-Tihranî şöyle diyor: “[5] Zamanın olaylarının, gecenin ve gündüzün ortaya çıkardığı garipliklerin ve yeniliklerin tekrar edilip anılmasında görüş sahipleri için ibret ve ders vardır. Semavî sözün ve Rab tarafından indirilmiş olanın, hikâyeler ve kıssalar şeklinde anlatılmış olmasının, devlet sahipleri için her zaman faydaları ve iyilikleri vardır. Onlar, dinî işlerde ve dünyevî amaçlarda o haberlerin nurlarının meşaleleriyle yol alabilirler. Eğer onlar herhangi bir konuda o nurların lâmbasından ışık almaz ve onun kılavuzluğuna başvurmazlarsa, o kismetleri ve işaretleri hediye olarak alıp sonuç çıkarmazlarsa, araç ve amaçlara yerleşmiş olan İlahî kahır harekete geçer; bazen sultanların silâh-hanesine (*kur-hâne*) başını sokup yankesici (*ayyâr*) gibi göğsü delen kılıç donuna girer, bazen taşta ve demirde saklı olan ateş gibi rüzgâr hızıyla giden ok atının ucunda, yay tuzak yerinden dışarı fırlayıp o kan tutmuşları düşkünlük toprağına serer. Bazen de binlerce beden gemisini, ejderha yutan balıklara yem yapar. Şiir:

“Onun nefesi, yokluk yolunu açandır; onun kabzası, canları alandır”

şeklinde nitelenen kılıcın kan içen denizinin sahilinde avcı olur ve o hırs ve tamah çölünde yolunu kaybetmiş olanların yakasına ve boğazına yapışıp hayat sahilinden helâk serabına fırlatır. Şiir:

“Eğer kılıç vücut elbisesini yırtıyorsa; eğer ok göğsü toprağı dikiyorsa,

Onu yırtıp diken şüphesiz Tanrı’dır; ne ok, ne kılıç ne de mızrak; bunlar çerçöpten ibarettir.”

²⁰ Yani Hz.Peygamber’in torunları Hasan ve Hüseyin.

²¹ Hz. Muhammed’in amcaları.

Velhasıl uzun süredir üretici akla, insan tabiatının hoşuna gideceği, kulakların ve duyu organlarının kabul edeceği zamanın nadir olaylarından birkaç şeyi yazı ipine çekip beyan sırasına koymak gelmekteydi. Üzüntü zehirlerinin birikmesi ve [6] engellerin üst üste gelmesi sebebiyle bir süre o işten geri kalındı. Devletin dalları, İlahî bilgilerin sahilinde yetişmiş; tabiatın selâmetine ve yeteneğin doğruluğuna sahip olan (o kimsenin), saltanat lütuflarının serap bahçesinin etrafından, işaret rüzgârının esmeye başlaması gözlemlendi. O (olduğu) zaman, onun ilgisinin uğuru ile efkârlı fikir ve yaralı hayal, engeller tozundan temizlenip arınacak ve o işe girilip başlanacaktı. Bu beklenti içinde bir süre geçti. Mısra:

“Kanın süt olması için vakit gerekiyordu.”²²

Ansızın amaç yıldızı, yardım ufkundan parladı. Dileğin amber kokulu rüzgârı, ikbal tarafından esmeye başladı. Süleyman²³ mekânlı, hilâfet rütbeli, imam sıfatlı, Allah’ın gölgesi Hazret-i Hakan²⁴’ın güneş yapılı devletinin iş kitabının sayfalarından, “...” nidası kutsal âlemin habercilerinden kulaklara geldi ve “*Biz yeryüzünü etrafından gitgide eksiltmekteyiz*”²⁵ başışından faydalandı. Akıl kulağını, sürekli olarak gaipten haber veren meleğe dikti. Gönül ülkelerinde “...” vilâyetinden adil bir hükümdar tayin etti. İleri gelen memurları ve devlet ırkânını, “...” vergilerini toplayıp ele geçirmeleri için her gün “...” ayar evinden bilgi mücevherlerini ve hazinesini (alsın) diye güzel çalışmalar ve iyiliklerin bol olduğu bölgeye gönderdi.

“...” yüce tahtının ayağından, “...” fetih işaretini, vilâyeti, “...” *tuğra*²⁶ sıyla ve “...” *tevkî*²⁷ ile başarı elçilerinin eliyle ulaştırdılar. [7] Nazım:

“Ülke bağışlayan, bahtı açan; taç ve taht ülkesini düzenleyen padişah.

O, Hint ve Çin ülkesinden vergi(bâc) alır ve başak toplayana iki katını verir.

²² Mevlâna’nın Mesnevî’sinden (Bak. Rıza-zâde Şafak, Târih-i Edebiyât-ı İran, Tahran 1342 H.Ş.(1962), s. 287).

²³ Hakkında Kur’an-ı Kerim’de 53 âyet bulunan Süleyman peygamber, edebiyatta iktidarın ve gücün timsali olarak gösterilir.

²⁴ Yani Akkoyunlu Uzun Hasan’ın.

²⁵ Kur’an-ı Kerim 13/41.

²⁶ Ferman, berat, menşur ve saire ile paralarda padişahların nişan ve alametleri olarak kullanılan işaretlerin adıdır.

²⁷ Arapça olan bu kelimenin manası, sultanın emirlerine çekilen alâmet, nişan demektir.

Henüz (onun hakkında) bu söylediklerim çok azdır; çünkü onun cömertliği karşısında deniz bir çığ tanesidir.

Mızrağı, Musa²⁸'nin ejderhası gibi yüz binlerce düşmanın damarını çıkardı.

Helâl mal ve gücü ile Beytü'l-harâm²⁹'ın yolunu açık tuttu.

Bayrağı açıp kâfirlere saldırdı; kiliseleri yıkıp mescitler yaptı.

Her şehirde ondan bir hatıra kaldı; her ülkeye bağış tohumu saçtı.

Kervansaraylar(ribât) açıp köprüleri tamir ederek yolculara yolu kolaylaştırdı.

Her yere halkın yemek yemesi için Dâru's-selâm gibi tekkeler(havânik) yaptı.

Hangi ülkeye yöneldiyse, kahrından düşman kaçır oldu.

Tanrı'nın yardımıyla ülkeler aldı; fesat ve zulüm kapılarını kapattı.”

Başarının ve zaferin babası, saltanatın hamisi, hilâfetin yardımcısı, eski zamanlardan beri liderliği beklenen, son zamanlarda insanlar arasında adaleti gözlenen [Sâhib Kîran Sultan Hasan Bahadır], kitabımı okumak istedi. Onun üzerine aklın gerekli hükmü ve etkili olan kaderin fermanı ile bekleme köşesinden kalkıp onun toprak âleminin ve dünyanın itaat ettiği tahtının eşğine koştum. Dünyanın sığındığı dergâhının yeri öpme ihramına, “*lebbeyk*”³⁰ diyerek yürüdüm. Bu zavallı kişinin amacına ulaşması, yüzüne hacet kapılarının açılması, onun başarılı ve dokunulmaz kılınması için sebepsiz yardımlarda ve karşılıksız iyiliklerde bulunan Allah’a yakardım. **[8]**”O, her istediğine kadirdir. Yardım dileme Allah’tandır. Tevekkül onun üzerinedir. Güzel bir vekil olarak O bana yeter.”

Açık bahtın ve iyilik getiren talihin uğuruyla gelen devlet yüzünden, yüce makamlı kimsenin kullarının sırasında girme *hil’ati* ile huzurda olma saadeti kazandım. Kutlu devletin ahvalinin düzen ve tertip içinde anlatılması, günden güne büyüyen o devletin yıldızlarının doğuşunun başlangıcından itibaren meydana gelen olayların ve hadiselerin açıklanması işaretinin müjdesi zamanın arsasında yüzünü gösterip kulağa ulaşınca bu hakir bendeniz, medreselerdeki müzakerelerin meşgalelerinden; her konunun konuşulduğu, öğrencilerin ilgisini çeken ve zeki kimselerin söz aldıkları

²⁸ Musa peygamber, Allah ile konuşması, ejderha olabilen asası, mucizeler gerçekleştiren yed-i beyza’sı (beyaz eli) ile edebiyatta sıkça geçer.

²⁹ Kâbe karşılığında kullanılır.

³⁰ Arapça olan bu deyim “Emrine uydum, emrini kabul ettim” anlamındadır.

meclislerin ve mahfillerin boş sözlerinden çekildim. Azmin yüzünü, aklın yerine getirilmesini gerekli gördüğü fermanın yönüne çevirdim. İlginç ve duyulmamış o olayların tespit edilip yazılmasıyla meşgul oldum. Yazarların Adleti olduğu gibi her topluluğa bir bölümde (*bâb*) ayrıcalık verdim. Her bölümde durumun gerektirdiği ölçüde birkaç konuyu ele aldım. Hicrî 875 (1470) yılında bu kitabın önemli bir kısmı yazılıp düzene konulduğu için ve “Bekr” kelimesinin de bu kitabın adının ikinci kelimesi olduğu, hem de Hazret-i *Sahib Kıran*’ın doğup büyüdüğü ve yöneticilik yaptığı memleketin ismi olduğu için kitaba bu ad verildi. *Kitâb-ı Diyarbekriyye* isminin bütün harflerinin (ebced) değeri 875’tir. Bu da kitabın yazılmasının uğuruyla düşünüp taşınmadan yazarın aklına gelmiş olan gaipten gelen bir güzelliştir. “...” Allah’ın rahmetine sığınmış olan Hazret-i *Sahib Kıran*’ın sözü can kulağına ulaştı. Onun yüksekte uçan kutsal ruhunun şahini, [9]”...” Onlar için hoş bir hayat ve dönülecek güzel bir yer vardır³¹ yuvasına uçtu. Onun gerçek hulefi dünyadakilerin padişahı ve şehzadesi, mülkün vârisi ve adaletin ve büyüklüğün takipçisi [Sultan Halil Bahadır] saltanat tahtında hilâfet tacıyla yitildi. Onun devletinin ışığundan, yönetiminin süsünden ve büyüklüğünden tırlıf edilemeyecek derecede bir süs meydana geldi. Nazım:

“Dünya bir defa daha gençleşti; Zemin ve zaman İrem bahçesi³² gibi oldu.

Sanki Ebu’n-Nasr Sultan Hasan gençleşip çemene gezmeye geldi.

Sen Faruk³³ gibi adaleti uyandırdın; dünya senin adaletinden dolayı tatlı uykuda.

Senin adaletinden kurt koyunun çobanı olur; neşterinin ucu yaraya merhem olur.

Savaş zamanında atın şaha kalkınca dağın sabrı kararı gider.

Ey Şah! Hakk-ı Teala’nın gölgesi sensin; Hakk’ın gölgesi nasıl ikilik kabul eder?

Bir’in dışında başkaları ancak seraptır; bu derinliğe susuz bir kimse nasıl ulaşabilir?

Serabın varlığı boş bir hayaldir; kabarcığın varlığı sahte bir varlıktır.

Güneşin doğacağını bilmeden çiğ, kıra bahçeye ümit bağlar.

Değ³⁴ ayının karı dağlara çadır kurar; temmuz sıcağıyla tarumar olur.

³¹ Kur’an-ı Kerim 13/29.

³² Şeddad’ın yaptırdığı benzeri olmayan bir bahçedir. Fars edebiyatında güzel bahçelere örnek gösterilir.

³³ İkinci halife Hz.Ömer’in (13-23/634-644) lâkabı.

³⁴ Güneş takvimine göre kışın ilk ayı.

Yıldız gece meşalesini yakar; fakat gün olunca söniüp gider.

Dilin seni övmeye gücü yok; söz, sana dua etmeye meyleder.

Ey Tanrı(m)! bu dünyanın sığındığı şahın, gök eşiği ve melekler ordusu olsun!

[10] *Ülkeler, başından mamur olsun! İyiliğinden halkın gönlü şad olsun!*

Cihanın padişahlarının hepsi ona boyun eğsin; bayrağının altında dünya mutlu olsun!

Yaratan Tanrı'nın faziletiyle onun gönlü bahar mevsimi gibi sevinçli olsun!

Cihan muradına erip mutlu ve güler yüzlü olsun! Dünyanın meliklerine sığınak ve hami olsun!"

Bendenize, hâlen rahmete kavuşmuş olan o hazretin yaşadığı sırada yazı ipine çekilmemiş olan başından geçmiş olayları sıraya konularak yazılması işaret edildi. Bu hakir, o işareti, itaat ve boyun eğme kulağı ile dinleyip algılayarak kalemin dilini, olayları gaip perdesinden çıkararak açıklık ufkuna getirmek için harekete geçirdi. Şimdi Allah'ın yardımıyla konuya başlama vaktidir.

[11] [HAZRET-İ SAHİB KIRAN'IN SOYU VE ATALARI]

Onları anlatan sözüne güvenilir kimselerin ve büyükten büyüğe nesillerini konu alan itibarı yüksek rivayetçilerin araştırmalarına ve dikkatli görüşlerine göre onun şanı büyük babası, Ali Beğ b.Osman Beğ'dir. O, babası tarafından veliaht tayin edilmişti. Onun hayatı bundan sonra İnşallah ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Onunla insanların babası, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve dünya gününün güzelliği Adem-i Safi - *Selâm ve salat onun, peygamberimizin, diğer peygamberlerin ve resüllerin üzerine olsun*-arasında soy ve doğum bakımından 70 göbek vardır.

Bunların ilki Osman Beğ: O, dünyanın (kendisine) sığındığı padişah *Sâhib Kurân-ı âzam* Timur-i Gurgan³⁵ın - *Toprağı pâk olsun*- saltanat günlerinde büyük bir üstünlük kazandı. *Sahib Kiran*'dan padişahlara lâyık eğitim ve ders aldı. *Sahib Kiran*'ın Rum üzerine yürüyüp Yıldırım Bayezid'e karşı galibiyet ve üstünlük kazandığı sırada ordunun önünde bulundu. Zekâ, cesaret, iyi tedbir ve adalet bakımından yaşlılarını geçti. Kendinden önce zayıflamış olan bu büyük ailenin emirlik ve komutanlık soy damarı, onun devletin şahsında atmaya başladı; bu eski ailenin misafirperverlik ateşi, onun yönetim kanunun mangalında alevlendi. Gecelerin ve günlerin geçmesiyle, mezarlarda

³⁵ Yani Timurleng (771-807/1370-1405).

uyuyanlar ve mabedlerde oruç tutanlar gibi (sessizlik) kınında gömülü duran ve düşman kanı içen kılıç, onun devletin dostu olan kahredici bileğiyle *zulfikâr*³⁶ gibi kının yalnızlığından (çıkıp) muhaliflerle savaşımaya ve vuruşmaya yöneldi. Anılik ve serkeşlik makamında duran muhaliflerinin her birini yere serdi. Adalet şehrinde emirliğin temelini sağlam ve kalıcı kıldı. **[12]** Nazım:

*“Akıllı devletin ustahı ve başı dik çabasının mimarlığıyla
Sudan ve balçıktan değil, devletten ve dinden yeryüzüne bir köşk(kasır)yaftı.
Eski devrin araç ve gereçleriyle kavim şeriatinin direklerini kurdu.
Bütün tuğlasını adalet ve insaftan koydu; cömertlik kapısını altı yünden³⁷ açtı.
Birçok gayret ve sürekli çalışmadan sonra dünyada o binalar tamam oldu.
O kasır bu padişahın devrinde yükseklikte ayn evvanım geçti.
Onun gölgesinde yeryüzü bir avuç toprak; göklerin dokuzuncu çatısı bir tabandır.”*
Onun hayatı, İnşallah ayrı bir bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

İkincisi: Kutlug Beğ: Günahtan sakınan dindar bir emir idi. Onun emirlik binası, o beldelerin etrafında bulunan din düşmanlarıyla savaşır cihat etmek, ibadet işlerinde çalışır gayret göstermek ve şeriate dayanmak üzerine kurulmuştu. O, her zaman ülkenin sınır boylarında kâfirlerin karşısına dikilmiş ve onların ülkelerini almak için kuşak kuşanmış, İslâm bayrağının yükselmesi ve din düşmanlarının kırılması için çaba gösterip girişimlerde bulunmuştur. Kendi zamanında İslâma karşı koyma konusunda büyük bir gayret gösteren Trabzon ordusu, Yusuf-i Duharî’yi³⁸ öldürmüş ve onun kabilesini ve askerlerini (huşem) yağmaya ve talana bırakmış; esir alma elini, onların kadınlarına ve çocuklarına uzatarak, hepsini ele geçirmişti. O yüzden İslâm cemaatinin ateşi, kühir ve gazap rüzgârına uğramış; din bağnazlığı yüzünden sıkıntı ve darlık hissetmişti. **[13]** Nazım:

*“Girdap gibi kendi etrafında kıvrıldı; kamışlağa düşen ateş gibi parladı.
Kükreyen bir aslan, korkusuz bir kaplan ve dağdan aşağı inen bir ırmak gibi oldu.
Atını takip edip aciz bıraktığı düşman, kabağın sapı gibi yere serdi.”*

İslâmın başarısı için ve gerisi olmayan düşmandan intikâm almak uğruna, üç kılıcını çekip çevik bir ordu ve kan içen yiğitlerle birlikte Trabzon ordusunun

³⁶ Hz. Ali’nin kılıcı.

³⁷ Yani yukarı, aşağı; alt, üst; sağ, sol.

³⁸ Duharlı, Karakoyunlu ulusuna mensup bir boydur.

üzerine yürüdü. O topluluğun tamamını, göğsü delen okun aracılığı ve sapmayan mızrağın kılavuzluğu ve ateş yağdıran kılıcın öncülüğü ile, itibarsız hayat çölünden sürüp, yokluk ülkesine, bedbahtlık ve felâket diyarına gönderdi. O kavmi öyle bir yağmaya maruz bıraktı ki onlardan hiçbirinin boynunda kellesi, vücudunda kanı ve teninde canı kalmadı. *Duhar*ları mal zararından ve çoluk çocuk ayrılığından kurtardı. Trabzon *tekfür*ünün Tesbina³⁹sını esir alıp geri döndü.

Onun fetihlerinden birisi de şuydu: Gazaba gelerek din düşmanlarına karşı orduyu harekete geçirip Gürcistan krallarından birinin üzerine yürüdü. İki tarafta saflar kuruldu. Küfür ve İslâm ordusu gece ve gündüz gibi karşı karşıya geldi. Sonunda İslâm güneşinin öncü birlikleri kılıcını çekip ordugâhtan dışarı çıkınca; parlak güneşin gölgeli *çetr*⁴⁰i hidayet doğusundan başını gösterince, küfrün karanlık *kara ulus*ünün mumunu ve lambasını söndüren **[14]** gerçek sabah gelip, Müslümanların saldırısı, uykuya dalmış kâfirleri gurur uykusu elbisesinden dışarı çıkardı. Onların başlarındaki şüphe perdesini kaldırdı. Dini güçlendiren emir'in bir darbesiyle o düşkün ordu bozguna uğradı. Ahıs-ha(Akıska)⁴¹ şehri ele geçti. Çok miktarda ganimet elde ettiler. Götürülecekleri götürüp yenilecekleri yediler. O şehri boş bir kâse gibi köpeklerin önüne attılar⁴².

Üçüncüsü Tur Ali Beğ: O da değeri yüksek, bilge ve büyük bir emir idi. Babası Pehlivan Beğ'den sonra Akkoyunluların kabile (*il*) ve askerleri(*haşem*) onun etrafında toplandılar. Ona bağlanıp itaat etmeyi kabul ettiler. *Fermanı* altında yaklaşık 30 bin hane vardı. Rum hududundan Şam, Mısır, Cezayir⁴³ve Irak-ı Arab hududuna kadar yıllarca Diyarbakır'da *serdâr*lık ve komutanlık (*sîpehsâlâr*) yaptı. Etrafindakiler ve çevresindekilerle savaşlarda ve muha-rebelerde bulundu . Çoğu zaman onlara galip ve üstün geldi. Sultan-ı Adil Gazan Han'ın -*Toprağı pâk olsun*- Suriye (Şam) tarafına yürüdüğü sırada gençliğinin baharında yetişip büyümekte olan Tur Ali Beg, o seferde onun yanında bulundu. Kendisinden sık sık yiğitlik ve mertlik görüldü. Her türlü şahane iltifata mazhar oldu. Onun

³⁹ Kutlu Beg'in 1352 yılında Trabzon imparatoru III. Alexis'in kız kardeşi Maria ile evlenmesi olayı, yazara böyle destanı bir mahiyet olarak ulaştırmıştır. Trabzon prensesi Kutlu Beğ ile evlendikten sonra Despina Hatun olarak tanınmıştır (KD, s. 13, n. 2).

⁴⁰ Bak. n.158.

⁴¹ Gürcistan'ın Tiflis-Batum arasındaki ünlü şehri ve kalesi.

⁴² Akkoyunlular ailesinin ikinci tarihî şahsiyeti olan Kutlu Beğ hakkında çağdaş kaynaklarda pek az bilgi vardır. Onun ölüm yılı 1387 yılı civarı olmalıdır.

⁴³ *Bihar*'nın kuzey yöreleri.

emirliğinin payesi ve gücünün fazlalığı o dereceye **[15]** ulaştı ki dünyanın her yerinde tanınır oldu. Öyle ki Mısır ve Suriye ülkesinde Akkoyunlu'ya Tur Ali denirdi.

Dördüncüsü Tur Ali'nin babası Pehlivan Beğ: O, Musta'sım⁴⁴ zamanında büyük ve cesur bir emir idi. Cesaretinin fazlalığı yüzünden ona Pehlivan Beğ derlerdi. Bu binin çok kullanılışı yüzünden asıl ismi anılmayıp unutulmuştu. Alıncak kalesi⁴⁵ onun elinde idi. Hülagu Han'ın öncü birliklerinin komutanı olan Çormuğun Noyan ile savaşıp onu bozguna uğrattı. Oradan Rum'a yöneldi. Acem Şir'in oğluyla⁴⁶ birlikte Bursa hududunda Rum ordusuyla büyük bir savaş yaptı. Kâfirlerin ordusunu birbirine kattı. Çoğunu öldürerek geri döndü. Büyük bir ziyafet (*toy*) çekti. Onun *emirliği* gelişti. Bir süre sonra Amid⁴⁷ şehrinde Hakk'ın çağrısına uydu. Onun zamanında Selçuklulardan Sultan Rükneddin⁴⁸ ile Sultan Gıyaseddin⁴⁹ padişah idiler.

Beşincisi Ezdî Beğ b. İdris: Onun devrinde Mustansır⁵⁰ ve Zahir⁵¹ halife idi. Selçuklulardan ise, Sultan İzzeddin⁵² ve Sultan Gıyaseddin⁵³ padişah idiler.

Altıncısı İdris Beğ: O da ataları gibi Akkoyunlu emirliğine ve onların komutanlığına (*serdar*) geçerek Diyarbakır'ın bazı beldelerinde ve kalelerinde

⁴⁴ Abbâsîlerin son halifesi (1242-1258).

⁴⁵ *Târih-i Cihângüşâ'da* Alıncak olarak geçer. Nahcivan'ın doğusunda bulunan Alıncak çayının Aras'a döküldüğü yerde Culfa adında bir şehir vardır. Alıncak kalesi, bugünkü Hamağın kışabasının yakınında Alıncak çayının sağ yakasında ulaşılması zor ve yüksek bir tepede kurulmuştur (Bak. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ*, çev: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay. 2.bsk. Ankara 1999, s. 353, not 249).

⁴⁶ Firuk Sümer'e göre, bu kişi, Acem Şir oğlu değil, Germiyan oğullarının başı olan Ali'nin oğludur. (KD, s.15 not 2).

⁴⁷ Eskiden Diyarbakır'ın şehir merkezine verilen ad.

⁴⁸ Anadolu Selçuklu sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1254-1257, 1259-1262). Yazar gerek Abbâsî halifelerinin, gerekse Selçuklu sultanlarının kronolojik sıralamasında yanlışya düşmüştür.

⁴⁹ Anadolu Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1245).

⁵⁰ Abbâsî halifesi (1226-1242).

⁵¹ Abbâsî halifesi (1225-1226).

⁵² Anadolu Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus (1211-1220).

⁵³ Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196/ 1205-1211).

vakit geçirdi. Doğruluk, dürüstlük, emniyet ve güven yolunu tutmuştu. [16] O gürlerde Nasır⁵⁴ ve Mustad⁵⁵ halife ve Sultan Alaaddin⁵⁶ ve Sultan İzzeddin⁵⁷ sultan idiler.

Yedincisi Sunkur Beğ: Onun zamanında ve emirliğinde hilafette Mustazhir⁵⁸ ve Muktafi⁵⁹; sultanlardan ise, Kızıl Arslan⁶⁰ ve Sultan Süleyman Şah⁶¹ ile çağdaş idi.

Sekizincisi Babil Beğ: Onun emirlik zamanında Mustancid⁶², Muktafi⁶³ ve Mustarşid⁶⁴ halife idiler. Saltanatı ise, Selçuklu sultanı Rükneddin bulunuyordu.

Dokuzuncusu Habıl Beğ: Onun emirliği Kaim⁶⁵ ve Kadir'in⁶⁶ hilâfeti ve Sultan Mes'ud⁶⁷ ve Sultan Tuğrul Beğ'in saltanatı sırasında idi.

Onuncusu Kara Çalı Beğ: Tâ'i⁶⁸ ve Muti⁶⁹ ve Mustakfi⁷⁰'nin halifeliği sırasında ve Sultan Mahmud⁷¹ ve Muhammed-i Melikşah⁷²'in saltanatı zamanında atalarının ve dedelerinden kalan emirlik işinin vârisi idi.

⁵⁴ Abbasî halifesi (1180-1225).

⁵⁵ Abbasî halifesi (1170-1180).

⁵⁶ Anadolu Selçuklu sultanı I.Alaaddin Keykubad (1220-1237).

⁵⁷ Anadolu Selçuklu sultanı I.İzzeddin Keykavus (1211-1220).

⁵⁸ Abbasî halifesi (1094-1118).

⁵⁹ Abbasî halifesi (1136-1160).

⁶⁰ Selçuklu sultanı II.Kılıç Arslan (1155-1192) olmalı.

⁶¹ Anadolu Selçuklu sultanı II. Süleyman Şah (1196-1204).

⁶² Abbasî halifesi (1160-1170).

⁶³ Abbasî halifesi (1136-1160).

⁶⁴ Abbasî halifesi (1118-1135). Abbasî halifelerinin adları da Akkaoyunlu seçeresi ile paralel olarak sondan başa doğru gittiğine göre Mustancid, Muktafi ve Mustarşid'in Sungur Beğ'in; Mustazhir ve Muhadi'nin de Babil'in çağdaşları olması gerekir.

⁶⁵ Abbasî halifesi (1031-1075).

⁶⁶ Abbasî halifesi (991-1031).

⁶⁷ Anadolu Selçuklu sultanı I.Mes'ud (1116-1156).

⁶⁸ Abbasî halifesi (974-991).

⁶⁹ Abbasî halifesi (946-974).

⁷⁰ Abbasî halifesi (944-946).

⁷¹ Büyük Selçuklu sultanı (1092-1094).

⁷² Büyük Selçuklu sultanı (1105-1118).

On birincisi Karaca Beğ: Muttakî⁷³, Radî⁷⁴, Kahir⁷⁵, Muktedir⁷⁶ ve Muktafî⁷⁷'nin hilâfeti ve Rükneddin Berkyaruk b. Melikşah⁷⁸ ve Celaleddin Melikşah⁷⁹'ın son devrinin saltanatında yaşamıştı.

On ikincisi Orhan: Mu'tadid⁸⁰, Mu'tamid⁸¹, Muhredî⁸²'nin halifeliği devrinde ve Alp Arslan b. Çağrı Beğ⁸³ ve Sultan Rükneddin Tuğrul⁸⁴'un saltanatı sırasında büyük bir emirliğe sahipti.

[17] *On üçüncüsü Kaydu Han:* Emirlik yolunu tuttu. Mu'tazz⁸⁵, Musta'in⁸⁶, Muntasır⁸⁷, Mutavakkil⁸⁸'in halifelik ve Gaznelilerin ilk sultanı Sultan Mahmud⁸⁹ ve son sultanı Sultan Hüsrev Şah⁹⁰'ın saltanatları sırasında yaşadılar ve sayıları 15 kişi idi.

On dördüncüsü Cadeltu Han: Vâsık⁹¹ ve Mu'tasım⁹²'in halifeliği ve Büveyh oğulları denilen Deylemlilerden ilki İmâdü'd-Devle⁹³ ve sonuncusu Ebu Ali⁹⁴ zamanlarının devletinde (yaşadı).

⁷³ Abbâsî halifesi (940-944).

⁷⁴ Abbâsî halifesi (934-940).

⁷⁵ Abbâsî halifesi (932-934).

⁷⁶ Abbâsî halifesi (908-932).

⁷⁷ Abbâsî halifesi (902-908).

⁷⁸ Büyük Selçuklu sultanı (1094-1104).

⁷⁹ Büyük Selçuklu sultanı (1072-1092).

⁸⁰ Abbâsî halifesi (934-940).

⁸¹ Abbâsî halifesi (870-892).

⁸² Abbâsî halifesi (869-870).

⁸³ Büyük Selçuklu sultanı (1063-1072).

⁸⁴ Büyük Selçuklu sultanı (1038-1063).

⁸⁵ Abbâsî halifesi (866-869).

⁸⁶ Abbâsî halifesi (862-866).

⁸⁷ Abbâsî halifesi (861-862).

⁸⁸ Abbâsî halifesi (857-861).

⁸⁹ (999-1030).

⁹⁰ (1152-1160).

⁹¹ Abbâsî halifesi (842-857).

⁹² Abbâsî halifesi (833-842).

⁹³ (932-949).

⁹⁴ Melik er-Rahim (1048-1055).

On beşinci Şektur Han: Me'mun⁹⁵ ve Emin⁹⁶'in halifeliği ve Samanlıların⁹⁷ devleti zamanında (yaşadı).

On altıncı Kıpçak Han: İhtişamlı ve azametli büyük bir padişah idi. Çok sayıda fetih yaptı. Büyük bir ülkeye sahip oldu. Bu arada Otrar⁹⁸ şehrinden Hocend⁹⁹, Yengi Kent¹⁰⁰ ve Andükan¹⁰¹'dan Hitay¹⁰² ve Kıpçak ovası¹⁰³ sınırlarına kadar yerleri ele geçirdi. Gürcülerin elinde bulunan Alıncak kalesini fethetti. Frenklerden 200 bin kişi öldürdü. Onun zamanında Harun¹⁰⁴ ve Hâdî¹⁰⁵ Bağdat'ta halife idiler.

On yedinci Altan Han: O da büyük ve ihtişamlı bir padişah idi. Oğulları kavimleri ve boyları vardı. Çok sayıda fetih yaptı. Daima doğu kâfirleri ile savaşım mücadele etti. Hitay padişahı ona bağlılık göstermek için Hitay sınırına geldi. Onun (Hitay padişahının) devleti, Altan Han'ın desteğiyle güçlendi. Onun zamanında Mehdi ibn Mansur¹⁰⁶ halife idi.

On sekizinci Togaçuk: Onun zamanında Mansur¹⁰⁷ ve Saffah¹⁰⁸ hayatta idiler. Ebu Müslim¹⁰⁹ bu devirde ayaklandı. Halife Mansur onu öldürdü.

⁹⁵ Abbasî halifesi (813-833).

⁹⁶ Abbasî halifesi (809-813).

⁹⁷ 892-1005 yıllarında Horasan'da hüküm sürmüş İran asıllı hanedan.

⁹⁸ Eskiden Parab veya Farab denilen ünlü bilgin Farabî'nin doğduğu bu yer Seyhun nehrinin kuzey sahilinde yer alır ve Timurleng burada hayatını kaybetmiştir.

⁹⁹ Maverâünnehir'de ünlü şair ve bilginler yetiştirmiş olan bir şehir (Geniş bilgi için bak. V.V.Bartold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yay. Ankara 1990, s. 178 vd.)

¹⁰⁰ Veya Yangi Kent: Bugün Jarkent harabeleri olarak anılan bu yer, Seyhun'un güneyinde Kazaliski'ye 15 mil, Can Kala'ya 3 mil uzaklıktadır.

¹⁰¹ Veya Andican: Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Fergana şehrinin kuzey doğusunda, Fergana vadisinin kenarında bir şehirdir.

¹⁰² Veya Hata: Çin'in kuzeyinde Türk kavimlerinin yaşadığı bölgeye verilen ad.

¹⁰³ Hazar Denizinin kuzeyinde bulunan Türklerin yaşadığı bir bölgenin adı.

¹⁰⁴ Abbasî halifesi Harun er-Reşid (786-809).

¹⁰⁵ Abbasî halifesi Musa el-Hâdî (785-786).

¹⁰⁶ Abbasî halifesi (775-785).

¹⁰⁷ Abbasî halifesi (754-775).

¹⁰⁸ Abbasî halifesi (749-754).

¹⁰⁹ Ebu Müslim Abdurrahman b. Müslim el-Horasanî (ölm.755). Abııııı ihtilâlinin önde gelen şahsiyetlerinden.

[18] *On dokuzuncusu Togaçar Beğ:* Beni Ümeyye'nin halifeliği sırasında (yaşamıştır).

Yirmincisi Yul Kutlug: O da Beni Ümeyye'nin halifeliği sırasında (yaşamıştır).

Yirmi birincisi Ak Balık Beğ: Beş halifenin bazısı zamanında emir idi. Hz. Peygamber'in "*Benden sonra hilâfet 30 yıl sürecek; ondan sonra şu melikler gelecek*" buyurduğu gibi Hulefâ-yı Râşidin¹¹⁰'in - *Allah onlardan razı olsun*- halifeliği 30 yıl idi. Bunlardan 4 yıl 9 ayında Müminlerin Emiri ve dindarların imamı Ali bin Ebi Talib- *Selâm üzerine olsun*- ve geri kalan zamanda da Müminlerin Emiri Hasan¹¹¹ halife idi.

Yirmi ikincisi Oğrakçı Beğ: O da 5 halife zamanında yaşamıştır.

Yirmi ikincisi Sungur Beğ: O, nebîlerin sonuncusu, peygamberlerin efendisi Muhammed b. Abdullah b. Abdül-Muttalib- *Allah'ın selâmı onun ve ailesinin üzerine olsun*- zamanında yaşadı. Tevhid dininde idi. Fakat İslâmın daveti ona ulaşmamıştı. Daima kâfirlerle savaşıp mücadele ederdi. Çok sayıda boy'a, iskere (*haşem*) ve kabileye sahipti. Türkistan beldelerinde 70 yıl emirlik yaptı. Oradan Kıpçak ovasına geldi. 20 yıl oranın *yaylak* ve *kışlak*ında konup göçtü. Ondan sonra Alagez¹¹² ve Gökçe Dengiz¹¹³ *yaylak*ına geldi. O sınır boyunda (*serhad*) kâfirler ordusuyla savaştı. Muhareberin birinde ona bir ok isabet edince Hakk'ın çağrısına uydu.

[19] *Yirmi dördüncüsü Birdi Beğ:* O, Karahıtay¹¹⁴ ve Maçin'de¹¹⁵ padişah idi. Kâfirlerle cihat etti. Anuşirevan¹¹⁶ zamanında adalet tahtında oturdu. Onun zamanında Hz. Peygamber -*Allah'ın selâmı onun ve ailesinin üzerine olsun*- zamanında doğdu. Yaşam süresi 87 yıl idi.

¹¹⁰ İlk Dört halife: Hz. Ebu Bekir (632-634), Hz. Ömer (634-644), Hz. Osman (644-656) ve Hz. Ali (656-661).

¹¹¹ Kaynakların çoğunda Hulefâ-yı Raşidin yukarıda saydığımız 4 halife olarak geçerse de yazar burada bu dört halifeye Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ı da katarak onların sayısını 5'e çıkarmıştır.

¹¹² Arpaçay'ın doğusunda ve Gökçe Göl'ün batısında yer alan meşhur bir dağ.

¹¹³ Bugünkü Gökçe Göl.

¹¹⁴ Türk kavimlerinden Karahıtayların yaşadığı Hıta ülkesinin (bak.not 77) bir parçası.

¹¹⁵ Eskiden bugünkü Doğu Türkistan'da yer alan Hoten ve Kaşgar şehirlerinin civarına verilen ad.

¹¹⁶ Sonradan padişahı Hüseyin-i Anuşirvan (531-578).

Yirmi beşincisi İdris Beğ: O, âlim, kimya bilen, Tek Tanrı'ya inanan ve Tanrı'yı anan birisi idi. Kubad b.Firuz¹¹⁷ ve Camasb b.Firuz¹¹⁸ zamanında emirlik yaptı. Padişahlık süresi 46 ve ömrü 93 yıl sürdü.

Yirmi altıncısı Mevdud Togan: O, babasından sonra 3 yıl annesinin yanında kaldı. O sırada Şapur b.Şapur¹¹⁹ ve Yazdecird b. Behram Gur¹²⁰ padişahlık yaptılar. Ömür süresi 84 yıl idi.

Yirmi yedincisi Ak Togan: Anadan doğduğu zaman son derece beyaz olduğu için ona Ak Togan dediler. Ömür süresi 96 yıl idi. Onun zamanında Behram b.Behram¹²¹, Nersî b. Behram¹²², Hürmüz b. Behram¹²³ ve Hürmüz b.Nersî¹²⁴ padişahlık yaptılar.

Yirmi sekizincisi İlkan Han: O, 61 yıl emirlik yaptı. O sırada Şapur b. Hürmüz¹²⁵ ve Ardeşir b. Hürmüz¹²⁶ padişahlık yaptılar.

Yirmi dokuzuncusu İlekan: O, Hz.İsa'nın dininden idi. Onun devrinde hiç peygamber yoktu ve Sasanîler padişah idiler.

Otuzuncusu Bilekan: O, 63 yıl emirlik yaptı. Hayat süresi 120 yıl idi. Onun zamanında İsa ve Yahya peygamberler **[20]**ve *Ashâb-ı Kehf*¹²⁷ hayatta idiler. Hz.İsa onun zamanında göğe çıktı. *Ashâb-ı Kehf*, Hz.İsa'dan önce 309 yıl mağarada kaldı.

¹¹⁷ Sasanî padişahı (488-536).

¹¹⁸ Sasanî padişahı (484-488).

¹¹⁹ Sasanî padişahı (383-388).

¹²⁰ Sasanî padişahı (399-420).

¹²¹ Sasanî padişahı (276-293).

¹²² Sasanî padişahı (293-302).

¹²³ Sasanî padişahı (302).

¹²⁴ Sasanî padişahı (302-309).

¹²⁵ Sasanî padişahı (241-272).

¹²⁶ Sasanî padişahı (226-241).

¹²⁷ Mağara halkı manasına gelen bu deyim, Kur'an-ı Kerim'in XVIII. Kehf suresinde geçer. Bunlar 7 kişidirler. Zamanın hükümdarı Dakyanus şehrin bir yerine kendi heykelini diktirir. Herkesin buna secde etmesini emreder. Hükümdarın emrine boyun eğmek istemeyen bu 7 arkadaş bir mağaraya gizlenmeyi kararlaştırırlar. Giderlerken peşlerine bir köpek takılır. Kovarlarsa da gitmez. Bu köpeği de izlerini belli edebileceğini düşünerek yanlarına alıp mağaraya girerler. Orada uykuları gelir uyurlar. Bu uykusu 309 yıl sürer. Köpek de onlarla beraber ön ayaklarını yere koyarak uyur.

Otuz birincisi Şektur: O da dindar ve Tanrı'ya tapan birisi idi. Rec'im b. Süleyman'ın -Allah'ın selâmı üzerine olsun- oğullarından Zekeriyâ Peygamber zamanında yaşadı. Hayat süresi 60 yıl sürdü.

Otuz ikincisi Baysungur: Onun hakkında ilginç olaylar ve garip hikâyeler vardır. Türkler ve Moğollar arasında tam bir şöhrete ve güvene sahipti. Çin ve perinin ülkesi dışındaki bütün ülke ona aitti.

Otuz üçüncüsü Salur Han: Türkistan kadılığı onundu. 150 yıl padişahlık yaptı. Onun zamanında Süleyman peygamber yaşıyordu. Kavus¹²⁸ da çağdaşı idi.

Otuz dördüncüsü Bukduz Han: Tek Tanrıya' inanan ve Tanrı'ya tapan bir padişahı. 100 yıl ömür sürdü. Zamanında Talut ve Calut¹²⁹ birbiriyle düşman idiler. Davud peygamber, peygamberliğe görevlendirildi. Calut onun tarafından öldürüldü.

Otuz beşincisi Uryavut: O da peygamberlerin- Allah'ın selâmı onların üzerine olsun- dininde Tanrı'ya tapan birisi idi.

Otuz altıncısı Beyat Han: Çok yiğit bir padişahı. Öyle ki zorlu ordular karşısında geri dönmezdi ve ordusundan ayrılarak düşman ordularının merkezine saldırırdı. Fetihlerin çoğu onun olurdu. 80 yıl saltanat sürdü.

[21] *Otuz yedincisi Uyğur Han:* Haşmetli, heybetli ve dindar bir padişahı. 120 yıl saltanat sürdü. Putperest olan Kongrat kavmiyle savaşlar yaptı. Sonunda onlara itaat, boyun eğme, ibadet, irfan, doğruluk ve dürüstlük yolunda kılavuzluk etti. Onun zamanında Minuçihir'in oğullarından Keykubad¹³⁰ padişah idi. Hz. Musa ve Benî İsrail zamanının son zamanları, onun melikliğinin ilk zamanlarına rastlar. Musa bu dünyadan göç edince Yuşa onun zamanında peygamberlik yaptı. Ondan sonra da Zulkifl¹³¹ geldi.

Otuz sekizincisi İldurkin: O da peygamberlerin dininde bir padişah idi. Kısa bir süre saltanat tahtında kaldı.

¹²⁸ Firdevsi'nin Şeh-nâme'sinde adı geçen efsanevi İran padişahı.

¹²⁹ Calut Filistin'in, Talut ise Benî İsrail'in padişahı idi. Bu ikisi birbiriyle savaşlar. Davud peygamber Talut ile bir oldu. Calut savaşta öldürüldü ve kavmi bozguna uğradı. Talut ile Calut'un savaşı Kur'an-ı Kerim'de de geçer. Bak. 2/247-249.

¹³⁰ Efsanevi İran padişahı.

¹³¹ İbrahim peygamber'in soyundan Benî İsrail peygamberlerinden birinin adıdır. Kur'an-ı Kerim'in 21/85 ve 38/48 Ayetlerinde adı geçer.

Otuз dokuzuncusu Bisut Han: 120 yıl saltanat işiyle uğraştı. Moğol ordusunun babasının evine saldırdığı zaman annesi ona hamile idi. Kaçarken annesi onu doğurdu ve yolun üzerine atıp kaçtı. Yaşlı bir kadın onu yanına alıp gözetmeye başladı. 4 ay inek sütüyle besledi. Babası saltanat tahtına geçip ondan haberdar olunca onu yaşlı kadından geri aldı. Adını Bisut koydu. Onun zamanında Minuçihr¹³² padişah idi. O zamanda Musa(a.s.) peygamberlik davetinin sahibi idi. Efrasiyab¹³³ da onun çağdaşı, doğunun ve Turan ülkesinin padişahı idi. İran - Turan sınırı o sırada belirlendi. İran Minuçihr'in ve Turan Efrasiyab'ın oldu.

Kırkıncısı Yekendur Han: O 50 kardeşten sonra dünyaya geldi. Yüzü son derece güzel ve güzellikte bütün kardeşlerinden üstün idi. [22] Karakurum'da 3 yıl padişahlık yaptı. Dindar, Tanrı'ya tapan ve iyi ahlaklı biri idi. 140 yıl ömür sürdü. Onun zamanında Şuayib b.Medye b. İbrahim (a.s.) peygamberlikle görevliydi. Kavminin kilesi, ölçüsü ve tartısı az idi. Her ne kadar onları (doğruluğa) davet edip nasihatle bulunduydu da ilgilenmediler. Sonunda sıcakta helâk oldular.

Kırk birincisi Yılduz Han: Annesinden doğduğu zaman saçının her kılının dibi, yıldız gibi parlak ve ışık saçmakta idi. Bu yüzden ona Yılduz adını koydular. Büyük bir padişah idi. Onun Moğollarla 200 savaşı ve cihadı oldu. Çoğu zaman fetih ve zafer onun oldu. O sırada Eyyub b.Anuş b.Da'r b. Ays, peygamber ve davet sahibi idi. Onun Zülkifl ve Bişr adlarına iki oğlu vardı. Onlardan sonra Ays'in soyundan hiç peygamber çıkmadı. Eyyub 93 yıl yaşadı.

Kırk ikincisi İyluk Han: O, Tek Tanrı'ya inanan ve O'na tapan bir padişah idi. Deşt-i Kıpçak ülkesi onun idi. Yeryüzünü düşmanlarından ve muhaliflerinden temizledi. Halk onun zamanında refah içinde idi. Bu yüzden ona *İyluk* dediler. Onun zamanında Yusuf ve Yakub peygamber idiler.

Kırk üçüncüsü Buğra Han: O da Türkistan ülkesinde padişah idi. Cesareti mükemmeldi. Dindar ve adil idi. Çoğu zaman ateşe tapan Kongrat kavmiyle savaşıp mücadele etti. O kavmin çoğunu itaat halkasına soktu. Kuvvette o derece idi ki bir [23] *Bohtî* deveyi¹³⁴ yere vururdu. Bu yüzden ona Buğra Han dediler. Onun devrinde Yakub, peygamber idi.

¹³² Efsanevi İran padişahı.

¹³³ Firdevsî'nin Şeh-nâme'sine göre efsanevi Turan (Türk) padişahı.

¹³⁴ Horasan ve Kirman'da bulunan güçlü, iki hörgüçlü ve kırmızı renkli bir deve türü.

Kirk dördüncüsü Togan Han: O da aynı dinde, gidişte ve ahlâkta idi. Hindistan ve Keşmir sınırına kadar Türkistan ve Sayram ülkesi onun idi. Yıllarca kâfirlerle savaş etti. İbrahim b.Azer o sırada peygamberlik yaptı. Putperest ve zulüm Nemrut - *Lanet ona olsun*- bugünkü Bağdat'ı ve Irak-ı Arab'ı kapsayan Halil ülkesinin sahibi idi. Müneccimler ona, “Bu yılda putları kıracak ve seni yok edecek erkek bir çocuk dünyaya gelecek” deyince Nemrut, bir oğlan doğunca kendisine haber versinler diye her eve bir kadın koydu. Annesi İbrahim'i doğurunca onu mağaraya götürüp sakladı. Kocasına da, “Benden bir oğul doğdu ve öldü. Onu toprağa verdim” dedi. Bu hikâye son derece meşhur ve tanınmıştır.

Kirk beşincisi İmir Han: Yani çok güçlü. 200 yıl süreyle padişahlık yaptı.

Kirk altıncısı Çavuldur Han: Yani ünlü ve meşhur. 80 yıl süreyle atalarının ülkesinde padişahlık yaptı. Çoğu zaman Hint kâfirleriyle düşman oldu ve onlarla savaştı.

Kirk yedincisi Bukduz Han: Yani daima iyi iş yapan. O da Tanrı'ya tapan biridir. Ömür süresi 96 yıl idi. Talas¹³⁵'ta padişahlık yaptı.

Kirk sekizincisi Baysunkur: Kabilesi ve askeri çoktu. [24] Her türden hesabı yapılamayan malı vardı. Burkuçin Tukum¹³⁶, Kuri¹³⁷ ve Kırgız vilâyetinde yaylayıp (*yaylamış*) kışlardı (*kışlamış*). Avda hırslı idi. Naklettiklerine göre, her türden 5 bin adet av kuşu vardı. Bu yüzden ona “Baysunkur” derlerdi.

*Kirk dokuzuncusu İlkan Han*¹³⁸: Yani ülke sahibi. O da Tanrı'ya tapan biri idi. Anlattıklarına göre elinde 300 şehir vardı. Moğol ordusunun çoğunu yönetimi altına aldı. 120 yıl padişahlık etti.

Ellincisi İlek Han: Tek Tanrı'ya inanırdı. 113 yıl emirlik yaptı.

Ellibirincisi Bukundur Han: Bütün akrabalarından daha yiğit ve daha cesur idi. Uzun müddet, Hata ülkesinde kâfirlerle savaşıp vuruştı. 62 yıl padişahlık yaptı.

¹³⁵ Türkistan'da bir şehir.

¹³⁶ Camiü't-tevârih'te geçen bir yer adı olup Cengiz Han zamanında Selenge ırmağı bölgesine deniliyordu (KD, s.24, n 1).

¹³⁷ Selenge ırmağı bölgesinde oturan bir Moğol boyu (KD, s.24, not 2).

¹³⁸ Celayirîlerin Hülagu ile İran'a gelmiş olan atasının adı. Kaynaklarda bazen böyle, bazen de İlkuş şeklinde geçer (KD, s.24, n. 3).

Elli ikincisi Padişah Bayındır Han: O padişahlığı sırasında İran, Turan, Mısır, Şam, Frenk, Hata ve **[25]** Deşt-i Kıpçak memleketlerinin tamamını aldı. Küçük kardeşi Becanak'ı Sayram¹³⁹ vilâyetine kendine vekil yaptı. Kendisi Karabag kışlakına ve Gökçedeniz yaylaklarına gitti. Büyük bir *kurultay* düzenledi. Önemli bir topluluk meydana getirdi. Büyük bir ziyafet (*toy*) çekti. Türkçe “*iv*” dedikleri büyük bir çadır kurdu. O ziyafette 120 bin baş koç, 9 bin kısrak ve 18 bin sığır kesti. Türkçe “*göl*” dedikleri üç havuzun birini şerbetle, birini, sütle ve birini de saf balla doldurup hayır yolu ile onlardan halkın faydalanmasına izin verdi. Sayısız altını ve gümüşü, 15 işlemeli kemeri ve bundan daha çok altın ve gümüş kılıçları bağışlarına kattı. Ülkesini, kabiliyetlerine göre evlâtları arasında paylaştırdıktan birkaç gün sonra Hakk'ın davetine uydu.

Elli üçüncüsü Gün Han: O da tek Tanrı'ya tapardı. Oğuz'dan sonra padişahlık ona geçti. 93 yıl ülke tahtında kaldı. Amcalarından ve soydaşlarından bütün akrabalarını saygı, hürmet, izzet ikram köşesinde tuttu. Oğuz'un fethettiği ülkelerin çoğunu *ferman* altına soktu. Zorbaları, kendi istekleriyle veya zorla itaat ve buyunduruk altına soktu.

Elli dördüncüsü Oğuz: O, Tanrı'dan korkan, gûnahtan sakınan bir padişah idi. İran, Turan, Suriye, Mısır, Deşt-i Kıpçak, Hint, Keşmir, Hata, Türkistan vs. gibi yeryüzü ülkelerinin tamamını ülkesinin sınırlarına kattı. 60 yıl süreyle dünyayı dolaştı. Sağlam kaleleri, **[26]** fetih bayrağının altına sokup, onlara görüşünün ve tedbirinin tasmaını taktı. Beldeleri çevreledikten ve bütün ibadet edenlerden eziyeti, fitne ve fesadı uzaklaştırdıktan sonra asıl meskeni olan Sayram'a geri döndü. Orada büyük bir topluluk meydana getirdi. Parlak ışığı, ayın harmanına ateş düşüren; değerinin kaldırdığı toprak, bulutun gözünden yaş akıtan; hayal süpürgecisinin iskeletini bağladığı sırada kazandığı üstün ustalığı ve çevikliği ile feleğin boğazına zincir, göğün boynuna ip atan; parlak ışığının yansımalarıyla sabit ve seyyar yıldızları birbirine bağlayan; gölge etme konusunda mavi gök ile denk düşen; süs ve ziynette burçlar göğü gibi süslü, cetvelle çekilmiş altın bir çadırı, lâlenin, İrem bahçesinde¹⁴⁰ safa bağışlayan ve gönü açan ikliminin hevesiyle çiğ kadehlerini eline koyup çemenin gençlerinin önünde hizmete kalktığı bir sahrada, halkı yedirmek ve bütün nimetleri sunmak için, Nazım:

¹³⁹ Bugünkü Kazakistan sınırları içindedir. Eski adı İsficab olup Çimkent'in 13 İngiliz mili doğusunda, Evliya Ata- Taşkent yolunun yakınındadır.

¹⁴⁰ Bak n. 32.

*"Sevinci arttıran ve gamı silen İrem bahçesi gibi engin bir ova,
Rengrenk çiçeklerin açtığı, taşın toprağın görünmez olduğu,
Zamanında her zaman Ordıbihişt ayı¹⁴¹nın hakim olduğu, yerinin cennetin tavamına
benzediği,*

(Orada) bahar mevsimi gibi bir ziyafet düzenledi; taş ürün, ağaç meyve verdi."
şeklinde tasvir edilen, ünü Balık Burcunu tutan bir sofrayı yerin yüzüne
verdi. Şiir:

"Cömertlik ve bağış sahibinden, halkın reislerine davet nidası geldi.

O, ayın alanı kadar bir sofra açtı; oradaki ekmek güneşin alanı kadardı.

Hazine ve nimet kapısını öyle açtı ki fitne ve fesadın eli kapandı."

[27] 120 bin koç, 9 bin kısırak ve 18 bin baş sığır o ziyafette ikram olarak
sunuldu. O, Hadsiz hesapsız nakit ve gümüşü askerlere ve kabile reislerine
bölüşüldü. Ülkelerini çocuklarına verdi. Gökçe Deniz sınırında, *"Allah'ın
(kuruluşma) için belirttiği vakit gelecektir"*¹⁴² hükmünün sahibi, ecel atını onun
burğâhının kapısına sürerek onu geçici dünyadan kalıcı âleme götürdü. Mısra:

"Bir damla idi, denize kavuştu."

Elli beşincisi Kara Han: O da büyük bir padişahı. Çok sayıda kardeşi ve
askeri vardı. Talas'tan Sayram'a ve Buhara'ya kadar Türkistan ülkesi onundu.
Kabileleri, Hicaz ve Suriye arasındaki taşlık yere yerleşti. Bunlar, güçlü kuvvetli
kavimlardı. Yüce ve aziz Tanrı, kendi yoluna çağırsın diye Semud b. Hasid
b. İrem b. Sam b. Nuh'un oğullarından Salih peygamberi onlara gönderdi.
Onlar delil istediler. Salih, "Ne isterseniz, onu yapmaya çalışayım" deyince
onlar, "Eğer senin Tanrının taştan bizim için süt verecek yavrulu bir deve
yürütürse, sana uyarız" dediler. Salih dua etti. Onların istediği gibi taştan
bir deve meydana çıktı. Bu durumu görenler, onu büyü sandılar. Deveye
müldürdüler. Deveyi öldürdükleri zaman yavrusu bir dağa çıktı. Üç defa bağırды.
Salih peygamber onlara "Üç gün sonra Celâl Sahibinin kahrı sizi azaba ve
helâkete uğratacaktır" dedi. Dördüncü gün gökten bir ses geldi ve hepsini bir
anda helâk etti.

[28] Elli altıncısı Dib Bakuy: Ad ve Semud kavmi de onun çağdaşıydı.
Hud peygamber Ad kavmini 50 yıl (dinine) davet ettiyse de onlar ona
uyunmadılar. Hz. Tanrı onları rüzgâr ile helâk etti. Ad kavminden Suriye'de

¹⁴¹ Güneş yılının ikinci ayı olup 21 Nisan-21 Mayıs arasındaki zamanı kapsar.

¹⁴² Kur'an-ı Kerim 29/5.

başka bir topluluk vardı. Onların Sedid b.Ad b. Omlak adında bir büyükleri vardı. Hud (a.s.) onu (dinine) davet etti. Onlar da davete uymadı. O, 300 yıl padişahlık yaptı ve kâfir olarak öldü. Kardeşi Şeddad onun yerine geçti. Putperestliğe devam etti. Hud peygamber onu (dinine) davet etti. Şeddad ona, “Eğer sana itaat edersem, senin Tanrın ne yapar?” diye sorunca Şeddad, “Sana ebedî cennetinde yer verir ve hiçbir zaman yıkılmayan bir devlet bağışlar” dedikten sonra ona cennetin bazı özelliklerini saydı. O ona karşılık olarak, “Ben öyle bir cennet yapayım ki onun yüz misli daha canlı, daha güzel ve daha hoş görünüşlü olsun” dedikten sonra bütün yerleşim yerlerinden altın, gümüş, mücevher, amber, safran ve kıymetli maddelerden ne varsa toplanmasını buyurdu. Şam yöresinde tuğla yerine bir altın, bir gümüş koyarak bir bina yaptı. O binanın hisarının üzerine altın ve gümüşten 12 bin *kungure*¹⁴³ yaptılar. Ağaçları altından ve dallarını her türlü mücevher yerleştirdiler. Toprak yerine misk ve safran; taş yerine lal, yakut, firuze ve mercan koydular. Zamanın sanatkârları, 15 yıl o işi bitirmek için çalıştılar. İş tamamlanınca ona haber verdiler. O, görmek için oraya gitmek istediği sırada [29] gökten bir ses gelip, onu yardımcıları ve destekçileriyle birlikte yokluk diyarına gönderdi.

Elli yedincisi Abulca Han: O da aynı şekilde bir süre o beldelerde padişahlık yaptı.

Elli sekizincisi Yafes b. Nuh: Kardeşinin birisi, peygamberlerin atası olan Sam, diğer bir kardeşi de Sudan'ın babası olan Ham idi.

Elli dokuzuncusu Nuh peygamber (a.s.): Onun zamanında Biver Esb adında bir padişah zuhur etti. Doğu tarafında büyük bir ordu hazırladı. Cemşid'i öldürerek onun padişahlığını aldı. Bu kişi putperest idi. Nuh nebi onu 95 yıl (dinine) davet etti ve onun kavimlerini Tanrı (yoluna)çağırıldı. 80 kişi dışında kimse ona uymadı. Bu seksen kişiyi beraberinde gemiye götürdü. Geri kalan tufanda helâk oldu.

Altmışıncısı Lemek: O, Cemşid idi. Ondan sonra Huşeng¹⁴⁴ padişah oldu. Hançer, kılıç ve bıçak gibi demir silâhı o yaptı. Kumaş, ipeği ve boyaları o buldu. Emri üzerine devler hamam yaptılar, denize dalıp mücevher çıkarttılar ve onları insanlara öğrettiler, yollar yaptılar. Misk, amber, öd vs. gibi hoş kokuları o buldu. İnsanları 4 gruba ayırdı. Birinci gruba bilginleri ve kâtipleri;

¹⁴³ Kale duvarında bulunan yükseklikler.

¹⁴⁴ Cemşid ve Huşeng, Firdevsî'nin Şeh-nâmesinde adı geçen İran'ın ilk elhamuvî padişahlarından.

ikinci gruba askerleri, üçüncü gruba çiftçileri, ekip biçenleri ve dördüncü gruba da sanat ve meslek sahiplerini soktu. Neyruz, Ferverdin ve Ordibihişt gibi eski ay ve gün adlarını o koydu. Hayat süresi 700 yıl idi. Hiçbir zaman baş ağrısı çekmedi. **[30]** Onun sağlığının çevresine hiçbir hastalık yansımadı. Ondan sonra nefsin ve şeytanın baştan çıkarmasına aldanıp yoldan çıktı. Onlar, onu yavaş yavaş doğruluktan uzaklaştırdı. İlahlık iddiasında bulunup azgınlık etti. Sonunda Biver Esb'in eliyle helâk oldu¹⁴⁵.

*Altmış birincisi Metuşeleh*¹⁴⁶: Bu da hem peygamber hem de sultan idi. Ömür süresi 1009 yıl idi.

*Altmış ikincisi Ahnuh*¹⁴⁷: O İdris peygamber (a.s.) idi. Bugün de canlı olup göktedir. Ömür süresinden 360 yıl geçince Yüce ve Ulu Tanrı onu göğe çekti.

Altmış üçüncüsü Burd b. Mihlail: Peygamber idi. Ömür süresi 922 yıl idi.

Altmış dördüncüsü Mihlail b. Kınan: O da peygamber idi ve 928 yıl yaşadı.

Altmış beşincisi Kınan b. Anuş: O da peygamber idi. Ömür süresi 695 yıl idi. Halkı dinine davet etti.

Altmış altıncısı Anuş: Peygamber idi. Ömür süresi 912 yıl idi.

Altmış yedincisi Şis nebî: Ömür süresi 600 yıl idi.

Altmış sekizincisi Adem nebî: Ona, peygamberimize, diğer peygamberlere ve nebîlerin hepsine, diğer salih kişilere selâm olsun! Hem peygamber, hem de insanoglunun babası olup hakkındaki bilgiler, anlatılanlardan daha çok meşhurdur.

[31] [ÜNLÜ EMİR OSMAN BEĞ'İN HAYATI]

*"İyi talihli, uğurlu gelişli, Fagfur*¹⁴⁸ *ve Key*¹⁴⁹ *ülkesini parlatan emir.*

¹⁴⁵ Yazarın bu efsaneleri, Firdevsî'nin Şeh-nâme'sinden faydalanarak yazdığı anlaşılmaktadır.

¹⁴⁶ Bu efsanevi kişi hakkında bak. *Târih-i Güzide*, E.Browne neşr, s. 25, 30.

¹⁴⁷ Bu kişi hakkında geniş bilgi için bak. *Lügat-name-i Dehhiûdâ*, c. I, s. 1299.

¹⁴⁸ Çin padişahlarına verilen ad.

¹⁴⁹ İmparator, padişah manasına gelen bu kelime, Efsanevi İran hanedanı Keyyanilere atılmıştır.

Dik başı güneşin üzerine dayanan, Cemşid düşünceli uyamak padişah.

Dünya ağacı, onun yüksek dalının gölgesidir; onun gücü karşında Elvend¹⁵⁰ sıkıntıya düşer.

Cömerlik ve bağışta Ali'nin iyi işlerine sahiptir. O, Arab'ın emiri, Acem'in ünliüdür."

Lâkaplarının özeti nesepler kısmında anılmış olan Emir Bahaeddin Osman Beğ b.Emir Kutlu Beğ, gelişmeye başladığı zamandan, devrilip bu dünyadan ayrıldığı zamana kadar düşmanla yaklaşık 300 savaş yaptı. Bunların çoğunda Rabbanî desteği ve yardımı yanında bularak başarılı olmuş, onun karşısında devletin düşmanları yenilip kahrolmuştur. Fetih işaretli bayrağı her zaman yardımcılarının ve destekçilerinin üzerinde yükselmiş; sevgisi, gönüller ülkesine gölge salmış; dünya ve ahiret, mutluluk ve saadette ona, Mısra:

"İyi adlı bir yaşam ve şehit olarak ölmek ne güzel!"

demmiştir.

Onun devletinin düşmanlarından biri Kara Yusuf-i Baranî¹⁵¹ idi. Bu zat, değerinin fazlalığı ve şanının yüceliği ile birkaç yıl ona düşmanlık yaptı. Fakat onu [32]yenip yerinden oynatamadı. Halbuki Tebriz'de saltanat tahtına oturmuş olan Kara Yusuf-i Baranî'nin yönetiminde Azerbaycan'ın diğer vilâyetleri, bütün bağlı yerleriyle Irak-ı Arab; Kazvin ve Hemedan sınırına kadar Irak-ı Acem; Diyarbakır'dan Erzincan, Tercan, İspir¹⁵²e kadar olan yerler; devrinin *bahadırlarından* Pir Ömer'in ele geçirdiği Karahisar'a¹⁵³kadar olan topraklar; İnak Mahmud'a bıraktığı Kürdistan, Mardin, Mezrin, Musul, Sincar; Siirt gibi yerlerle 32 kale; Süleymanî, Zırkî gibi Kürtler; kızını eş olarak verdiği Bitlis hakimi Emir Şemseddin[33] ile Hizan emiri bulunuyordu. Osman Beğ'in elinde ise, Kemah *yaylakı* vilâyetinden, Amid Diyarbakır'ından ve Ergani'den başka bir yer yoktu. Kemah'ı Büyük Emir (*emir-i buzurg*) Timur Gurgan¹⁵⁴, Mirza Şemseddin'e bağış (*soyurgal*) olarak vermişti. Bir süre sonra Büyük Emir, Emir Yusuf ile düşman ve Emir Osman

¹⁵⁰ Hemedan'ın güneyinde 3746 m yüksekliğinde bir dağ.

¹⁵¹ Baranî veya Baranlu boyu hakkında bak. Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, c.I, TTK Yay. Ankara 1992, s. 16.

¹⁵² Erzurum'un bir ilçesi.

¹⁵³ Giresun'un Şebinkarahisar ilçesi.

¹⁵⁴ Timurleng (1370-1405).

ile dost olunca o kaleyi Osman Beg'e teslim etti. Bağış ve yardımlarla onun gönlünü aldı. Koçgiri vilâyetini¹⁵⁵ onun ülkesine kattı.

Emir Yusuf'un emirlik fidanı, Büyük Emir Timur Gurgan'ın zamanının sonunda kutsal ülke alanında yeşermeye başladı. O, etrafta, kıyıda köşede öyle bir güçte kavuştu ki Sahib Kıran¹⁵⁶, onun kökünü kazımak, dalını budağını kırmak için sefer yükünü bağlayıp devlet büyüklerini (*ricâl*) donatmaya çalıştıysa da onu ele geçirmeyi başaramadı.

Ondan sonra Hazret-i Kutlu Hakan Şahrüh Mirza¹⁵⁷ Maveraünnehr'in en uzak yerlerinden, [34] Hıta'y'dan, Horasan Irak'ından, Irak'tan ve Şirvan sınır kapısından (*dârü'l-merz*) topladığı kolu uzun bir orduyu çok sayıda *ricâl* ile Azerbaycan'a sevk etti.. Nazım:

*"İran ülkesinin padişahlarının geleneğiyle, zaferle atbaşı ve saadetle arkadaş.
Sabah güneşi gibi altın bir çetr¹⁵⁸ her yerde başını havaya kaldırmış.
Ay gibi yanağa sahip bir şehzade; etkisinden güneş sığınağına çekildi.
Sağında solunda cihan melikleri, hepsi de itibarları yüksek başı dik kimseler.
Hepsi de babadan oğula şehzade; hepsi de iyi ahlâklı ve güzel huylu.
Biri Bedaşan¹⁵⁹'dan, biri Huttelan¹⁶⁰'dan, biri Sistan¹⁶¹'dan biri Şirvan¹⁶²'dan.
Onlarda savaş gününün aslanları; hepsi kılıcını kınından çıkarmış."*

¹⁵⁵ Faruk Sümer'e göre burası, eski adı Koçgiri olan Zara değil, bugün Erzincan'a bağlı Erzurum-Kuruçay arasında bulunan küçük köyün bulunduğu yerdir (KD, s.33, not 2).

¹⁵⁶ Kıran sahibi: Kıran, kutlu yıldızlar olarak bilinen Müşteri ile Zühre'nin aynı burçta, aynı derecede ve noktada birleşmesidir. Böyle bir zamanda doğan veya doğduğuna inanılan kıştlara sahib-kıran denir. Bu tabir özellikle Timurleng ve genellikle de devlet büyükleri için kullanılır. Bu kitapta da Akkoyunlu Uzun Hasan için kullanılmıştır. Kıran sahibi kişilerin her konuda talihinin açık olduğuna inanılır.

¹⁵⁷ Timurlu padişahı (1405-1446).

¹⁵⁸ Eskiden padişahların başları üzerinde tutulan süslü gölgelik. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Karakoyunular ve Mısır Türk Kölemenleri gibi muhtelif Türk devletlerinde çetir, hükümlanlık alâmeti olarak kullanılmıştır.

¹⁵⁹ Afganistan'ın Doğu Türkistan'la sınır bölgesi. Lal taşıyla meşhurdur.

¹⁶⁰ Semerkant yakınında Maveraünnehr'de Bedaşan'ın bir bölgesi. Dağlarında bol miktarda altın ve gümüş çıkar.

¹⁶¹ İran'ın Afganistan sınırındaki bir bölgenin adı.

¹⁶² İran'ın kuzeyinde Kuçan iline bağlı bir ilçe.

Bu konu yerinde anlatılacaktır. Bu anlattıklarımız, Emir Yusuf'un büyüklüğü ve ihtişamı karşısında Emir Osman'ın makamının, mevkiinin, gücünün üstünlüğünün ve bağımsız kişiliğinin gizli ve saklı kalmaması için konunun başına alınmıştır.

Küçük bir ülkeye sahip iken (Emir Yusuf), kendisine düşman olan Mısır, Suriye ve Rum sultanlarına her zaman karşı koydu. O, önceleri düşmanlarını ve hasımlarını kovmak için Osman Beğ'den yardım istedi. Onun yardım ve desteğiyle emirlik işini sağlama alıp yönetim binasının temelini sağlamlaştı. Emir Pir Hasan, Emir Yusuf'un babası Kara Muahammed'i yenip öldürdüğü ve onun kabilesinin ve askerinin sahibi olduğu zaman Emir Yusuf, kabilesini ve askerini Pir Hasan'dan geri almak için tedbirli bir insan olan Emir Osman'dan yardım istedi. **[35]** O istek üzerine Osman Beğ, oğlu İbrahim Beğ'i, aslanı avlayan, kaplan yapılı yiğitlerden meydana gelen bir toplulukla yardıma gönderdi. Durumu öğrenen Pir Hasan, bir ordu hazırlayıp savaş için saf kurdu. Emirzade (İbrahim Beğ), o *bahadırlarla* beraber kükreyen bir aslan gibi saldırıp Pir Hasan'ın ordusunu, bozguna uğrattı yok etti. Pir Hasan'ı da yakalayıp Emir Timur'a gönderdi. Emir onu öldürdü.

Bu şekilde emirlik, Yusuf Beğ'e geçti. O babasının makamına sağlam bir şekilde oturdu. Bir süre emirlikte kalınca Melik Osman Beğ'in düşmanlarıyla anlaşma ve sözleşme yolunu tutarak Emir Taharten'e katıldı. Adı geçen emir (Taharten), o sırada büyük bir emirdi. Erzincan, Bayburt, Kemah, İspir, Erzurum ve Tercan onun memleketi idi. Çemişkezek ve Karahisar da ona bağlı idi. Trabzon'dan da *haraç* alıyordu. Gücünün ve kuvvetinin bu kadar fazla olmasına rağmen ünlü Emir Osman Beğ'in şanının yükselmesinin ağır yüküne dayanamıyordu. Çünkü onun devletinin döşemesine büyüklük kabilelerinin indiğini, saadet ve ikbal elçisinin geldiğini gözleriyle görüp şahit oluyor; hayal ve düşünce ülkesine, sevinç ve mutluluk kalesine, malının mülkünün yok olacağı korkusunun ve dehşetinin ordusunun saldırdığını görüyordu. O, çaresiz, Emir Yusuf tarafından gelip dostluk ve birlik mesajı ulaştıran mektuplara ve *elçilere* sevinip mutlu oluyor; yardım ve destek içinde onunla anlaşmaya ve kucaklaşmaya yöneliyor; bu yüzden de Emir-i Nâmdar Osman Beğ'e karşı muhalefetin temelini sağlamlaştırıyordu. O arada Mısır ve Suriye emirine, **[36]** Türk Sa'd oğullarına¹⁶³ ve Kara Koyunlu sultanlarına

¹⁶³ Kara Koyunlularla akraba Sa'dlu boyu.

yardımlı isteme mektupları yazdı. İhtiyaç elini, onların kurtarma eteğine attı. Çaretilendirici sözler ve okşayıcı ifadelerle o, kahır ve gazap dalgalarının nüfuzlelerini toplanıp bir araya gelme sebeplerini, Osman Beğ'e muhalefet ve saygısızlık etme yönüne çevirdi. Sonunda onların herbiri, tertip ve düzen içinde birlikte ordu düzenleyip Emir'e düşmanlık ve husumet göstermek için harekete geçtiler. Emir Taharten ile Emir Kara Yusuf birlikte ordu hazırlayıp Akkoyunlu'nun üzerine geldiler. O sırada Ak koyunlunun başında Emir Osman Beğ'in büyük kardeşi Ahmed Beğ vardı. Onlar, üzerlerine gelince Ahmed Beğ, orduyu Osman Beğ'e bıraktı. Osman Beğ, ikâmet yerinden kalkıp, sahip olduğu her şeyi yanına alarak, iş görmüş, savaş zahmeti çekmiş gençlerden, Nazım:

"Savaş sırasında bir an yerinde durmayan

Aslan gibi düşmanlara kükreyen, kılıç ve ok gibi bir arada coşan

Bağ ve kement gibi düşmanlarının boynuna sarılan; onları düşkün ve çaresiz olarak tuttuğu atan pehivanlardan"

(şeklinde tanımlanan) yiğitlerden bir toplulukla kaza gibi Endiris¹⁶⁴ denilen yere inip belâ gibi tepelerine çöktü. Karşılaşma sırasında tek başına rakip ordunun merkezine tuzak açtı. Onun gençleri, sağdan soldan onların üzerine saldırılar. Emir Yusuf ile [37] emirlerinden bir grup esaretin ve boyunduruğun tuttuğu oldular. Emir Taharten toprağa düşüp yaya olarak koşa koşa kendini Erzincan'a attı. Esirlerin ve diğer emirlerin malları, ölümlerin ve katledilenlerin eşyaları, onların bütün mirası ve kalanları askerlerin eline geçti.

Ağaç-eri Hasan Beğ'in annesi ve Kara Muhammed'in kızkardeşi olan Tatar Hatun adındaki kadın, Osman Beğ'e bir katar deve hediye (pişkeş) gönderdi. Daha önceleri aralarında dostluk olduğu için Osman Beğ onu serbest bıraktı.

Taharten, aldığı yenilgiden dolayı gayret edip asker topladı. Bayburt-Harpūt arasındaki Şamsat¹⁶⁵ta bir defa daha Akkoyunlu ile savaş düzenine girdi. O sırada Akkoyunlu hükümdarı Ahmed Beğ idi. Fırat nehrinin bir tarafına Taharten ve diğer tarafına Ahmed Beğ indi. Kuluşkird¹⁶⁶ [38] denilen yerde çok savaştilar. Ahmed Beğ suyu geçemedi. Orduyu Osman

¹⁶⁴ Kıği'nin kuzeyinde yer alır (KD, s. 36, n.3).

¹⁶⁵ Palu'nun batısında ve Murat ırmağı kıyısındaki Şamsat veya Şimsat'tır (KD, s.37, n.2).

¹⁶⁶ Murat ırmağının sağ kıyısında, Şamsat'ın karşısında yer alır (KD, s.37, n.3).

Beğ'e bıraktı. O, suyu geçti. Kızını Taharten'e verdiği için Ahmed Beğ barış istedi. Fakat Osman Beğ kabul etmedi. Savaş oldu. Yine Osman Beğ muzaffer ve başarılı, Taharten mağlup ve yenilen oldu.

Bu iki olaydan sonra Emir Osman'ın ağabeyleri Ahmed Beğ ile Pir Ali Beğ, onun güçlenmesine dayanamadılar. İkisi birleşip aşırı kıskançlıklarından Osman Beğ'i hapsedtiler.

Bu fırsatı ganimet bilen Emir Kara Yusuf, Karakoyunlu ordusunu, Musul halkını ve kendi kavimlerini toplayıp Ahmed Beğ ile Pir Ali Beğ'in üzerine giderek onlarla savaştı. Mardin ve Dede Kargın¹⁶⁷ arasında Akkoyunluyu zayıf düşürdü. O olay üzerine ikbal yıldızının Emir-i nâmdar Osman Beğ'in altında parlamadığını açıkça gören akıllı ve tecrübeli kişiler, doğru ve isabetli bir davranışla [39] onun kardeşlerine, "Emir Kara Yusuf'un bu güçlü ordusuna Osman Beğ'den başka cevap verecek kimse yoktur. Çıkış yolu, onu bağdan kurtarıp *emirlik hil'atı* ile askerin komutanlığına getirmek ve ona destek çıkarak elini güçlendirmektir" dediler.

O doğru görüş kardeşlere makul ve makbul geldi. Onun serbest bırakılmasını buyurup emirliğinin müjdelenmesini istediler. Barıştırmaya taraftar olan o topluluğu, onun hapis yattığı yer olan Kiği'ya gönderdiler. Onlar onu hapisten çıkararak ordugâha getirdiler. O, kardeşlerinin yanına varmadan önce, kendisine vefakârlık göstermiş ve eskiden hizmetinde bulunmuş olan kimseler, talih gibi onu karşılamaya yöneldiler. Hep birlikte Karakoyunlu ordusuna yetiştiler. Onun üzerine Emir Osman Beğ'in cesaret damarı daha da kabardı. Yiğitliğinin yüksekte uçan şahini, av göğünde Karakoyunlu düşmanların ruh kuşlarını uçurdu. Onların ordusunun bir tarafını ölüm alanına attı.

Emir-i nâmdar Osman Beğ'in gelişinden önce Karakoyunlunun gücü ve kuvveti dorukta idi. Fakat o gelince yüksekler alçak oldu. Galibiyet tersine döndü. Akkoyunlunun yüreğini güçlülük duygusu, Karakoyunlununkini ise zayıflık istilâ etti. O iki topluluk arasında ayrılık gayrılık engelleri yıkıldı. Yiğitliğin ve mertliğin hakkını vermiş olan, gücü ve saldırısı aslana benzeyen o emir sayesinde, savaş meydanında bulunan ünlü yiğitlerin cesaretlerinin etkileri, Karakoyunlular üzerinde görüldü ve ortalık fitne ve fesattan temizlendi.

¹⁶⁷ Mardin'in güney batısındaki Kızıltepe yakınında yer alan bir sahra (KD, s. 38, n. 1).

(Karakoyunlular) düşmanlık ve husumet satrancını bir yana bırakmaya razı oldular. Barış isteyenlerin görüşüne uyularak savaş barışla kesildi. İki taraf birbirinden razı ve hoşnut olarak ayrılıp herkes kendi ikâmet yerine döndü.

(Çok geçmeden) kardeşlerin Emir-i nâmdar'a duydukları kışkırtıcı tekrar alevlendi. Emir'in kardeşlerine dayanma gücü kalmadı. **[40]** Aklına, onların ülkesinin dar alanından çıkma hevesi düştü. Emirlik davasını, Nurhan¹⁶⁸ ile sağlamlaştırıp açığa çıkarmak için kardeşlerinden ayrılıp Kadı Burhaneddin¹⁶⁹ ile birleşme isteğine kapıldı. Emri etkili ve kalbi temiz olan Kadı'ya durumu arz etmek istedi. Akrabalarından kopup ayrılmayı ve yabancılara yanına gitmeyi kararlaştırdı. Atının gidiş dizginini, Kadı Burhaneddin ile görüşme yönüne çevirdi.

[41] SULTAN KADI BURHANEDDİN'İN SALTANATI VE YÖNETİMİ; TEMKİNLİ EMİR'İN ONUN YANINA GİTMESİ

O, güçlü bir padişah'tı. Yönetimi, hükümdarlığı ve istilâsı altında Emir Osman'ın¹⁷⁰ ülkelerinin tarafında bulunan Gümüş¹⁷¹, Merzuban¹⁷², Çorumlu¹⁷³, Amasya, Tokat, Kayseri ve Sivas gibi yerler vardı. Sivas, onun yönetim tahtının bulunduğu yerd. Karaman'ın ve Mekan¹⁷⁴'in de dahil olduğu memleketi, bir taraftan **[42]**Ürgüp, Eyyub Hisarı¹⁷⁵, Karahisar¹⁷⁶ ve Karaman; bir taraftan

¹⁶⁸ Yazar burada bu kelimeyi delil ve Burhaneddin anlamında iki anlamlı kullanmıştır.

¹⁶⁹ Eratna Devletini yıkarak o devletin toprakları üzerinde merkezi Sivas olan bir devlet kuran 1344-1398 yıllarında hüküm süren şairlik ve âlimlik yönleri de olan bir hükümdar . Bu konuda geniş bilgi için bak. Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm u Rezm*, çeviren: Mürsel Türk, Kültür Bak. Yay. Ankara 1990.

¹⁷⁰ Yani Osmanlı.

¹⁷¹ Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinin yakınında bir köy.

¹⁷² Yani Merzifon.

¹⁷³ Yani Çorum.

¹⁷⁴ Karaman ve Mekan'ın neresi olduğu anlaşılamadı.

¹⁷⁵ Akınay'dan Kayseri'ye giden eski kervan yolu üzerindeki Apsarı köyü (KD, s.42, n.1).

¹⁷⁶ Develi Karahisar'ı.

Akşehir¹⁷⁷, Koyunlu¹⁷⁸, Çepni¹⁷⁹, Niksar, Sunisar¹⁸⁰, diğer bir taraftan ise **[43]** Karadeniz sahilindeki Kukhisek¹⁸¹'i içine alıyordu.

Emir-i nâmdar Osman Beğ, kardeşlerinin ülkesinden ayrılınca güçlü elini, Kadı Burhaneddin'in muhteşem eteğine attı. Orada Her türlü şahane nimetlere kavuştu. Kadı onun gelişinden büyük bir sevinç ve mutluluk duydu. Ona izzet ve ikramda bulunmada kusur etmedi.

Onun üzerinden bir süre geçince adı geçen Kadı tarafından Kayseri yönetimine tayin edilen ve onun kız kardeşinin oğlu olan Şeyh Müeyyed, isyan etti¹⁸². Kendi yönetiminden güç alarak zorbalık elini uzattı. İsyan haberi Kadı'ya ulaşınca o, orayı kuşatmak için asker sevk etti. Kale alma araçlarını sağlayıp hazır etti. Zapt ve fetih tedbirleri konusunda büyük çaba harcadı. Tedbirleri uygulamaya koyduysa da hiçbir sonuç alamadı. Oranın alınması konusunda ümitsizliğe düştü. Onun üzerine çareyi yeminli anlaşmada aradı. Osman Beğ'in nasihatlerini de barışın aracı, anlaşmanın vasıtası yaptı.

Emir-i nâmdar Osman Beğ, Şeyh Müeyyed ile görüşükten sonra, suçlarının affedileceği ve bağışlanacağı sözüyle ikna ederek onu Kadı'nın huzuruna getirdi. Fakat Kadı, sözlerini ve vaadlerini tutmamayı kendine yedirdi. Şeyh Müeyyed'e haksızlık edip onu öldürdü. Onun üzerine Osman Beğ'i büyük bir elem ve ağır bir azap aldı. Emir-i nâmdar Osman Beğ, Kadı'yı, bu şekilde hain ve imansız görünce, "*Bilgisizlere aldırış etme*"¹⁸³ hükmüne uyup ona sırt çevirme bayrağını açtı; **[44]** "*Hainlerle bir arada bulunma*" sözünü

¹⁷⁷ Erzincan Akşehir'idir. Sivas'ın Zara ilçesinin kuzey doğusunda, Şebinkarahisar'ın güney batısında, Koyulhisar ve Suşehri'nin güney doğusunda bulunmakta idi. Şehir ile Kelkit çayı arasındaki ova da son zamanlara kadar Akşehir Ovası olarak anılmakta idi (KD, s.42, n. 3).

¹⁷⁸ Şebinkarahisar-Niksar arasında, Kelkit çayı sahilindeki Koyulhisar olmalı (KD, s.42, n.4).

¹⁷⁹ Oğuz boylarından Çepnilerin oturduğu Sivas'ın kazalarından biri (KD, s.42,n.5).

¹⁸⁰ Burası Bezm u Rezm ve Osmanlı kaynaklarında anılan Sunisa olmalı. Sunisa, Niksar'ın batısında, Amasya'nın kuzey batısında ve Ladik'in doğusunda Kelkit'e yakın bir yerde idi(KD, s.42, n.6).

¹⁸¹ Karadeniz kıyısında bu veya buna benzer bir yer görülmediği gibi bununla neresinin kastedildiği de anlaşılamadı (KD, s.43, n.1).

¹⁸² Şeyh Müeyyed'in Kadı Burhaneddin'e başkaldırması hakkında geniş bilgi için bak. Bezm u Rezm, s.461 vd.

¹⁸³ Kur'an-ı Kerim 7/199.

tutarak “*Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve içinde aşırı giderek hevesine giden kimseye ıyma*”¹⁸⁴ ilahî sözünü yüce gayretine rehber yaptı. Kadı’nın devletinden umidini kesti. İyi niyetinin dizginini ve yüce gayretinin yönünü onun yanından ayırmaya bıraktı. Has nökerlerinden (*nökerân-ı hâssa*)¹⁸⁵ 600 er meydanı aklununıyla Divriği kalesine yöneldi.

Kadı onun üzerine saldırıya (*ilgâr*) geçti. Çevik bir orduyla mart bulutu gibi onun arkasına düştü. “*Allah’ın bunun için belirttiği vakit gelecektir*”¹⁸⁶ atı, mat olmuş piyadenin arkasından son sürat koştu. Sur’un borusu¹⁸⁷ nun sesini andıran boru gırtlı-tüsünden ve zurna sesinden, kıyamet günü korkusu yürekleri hoplattı; Hızı güzgâr gibi olan heybetli atın gidişinden, dizginleri gevşetilmiş yedek atın saldıgı kokudan gök sarayının kulağı, yırtılıp parçalanmaya başladı. Akıl kırıntı, yaratıkların beyin yuvasından uçtu. Yayın, çığlığın, ıslığın sesi ve kıyamet gırtlı borusunun avazı, yaşlının, gencin beynine yerleşti; yıldızları yere döken lunuğerin şavkı, insanların gözlerine düştü.

Rum ile Şam¹⁸⁸ ın sınırı olan Karabel dedikleri yerde iki taraf karşı karşıya geldi. İkindiden sonra güneşin batmasına yakın bir zamanda Emir-i Hıfındar Osman Beğ’in gözüne Rum’un çevik ordusu itibarsız göründü. “*Nice ne topluluk, [45] çok topluluğa -Allah’ın izniyle- üstün gelmiştir*”¹⁸⁹ ümidiyle yönünü ayırtı meydanına çevirdi. Daha önce açık delili, keskin kılıç gibi kullanan ve düşmanı savaş ve karşılaşma sırasında bitkin düşüren ve kellesini vücudundan ayıran Kadı Burhaneddin’in sicili, emel binasını yıkan, iyi ameli göz önünde bulunduran “*Süreleri sona erince*”¹⁹⁰ divanından çıkıp gelen ecel sözcüsü tarafından incelenmeye alındı. “*Size söz verilen gün işte bu gündür. Göğü kitap dürer gibi dirdüğümüz zaman*”¹⁹¹ hükmünde belirtilen zaman, gazabı aslana benzeyen İzzet’in kan döken kılıcının nefesinde görülmeye başlandı. Beyit:

¹⁸⁴ Kur’an-ı Kerim 18/28.

¹⁸⁵ Moğol muhafız silâhşörüne “arkadaş” manasına gelen nöker denirdi. Bu konuda genli bilgi için bak. B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İctimai Teşkilâtı*, çev. Abdülkadir İnan, TTK yayı. Ankara 1987, s. 133 vd.

¹⁸⁶ Kur’an-ı Kerim 29/5.

¹⁸⁷ Kıyamet gününde çalınacağına inanılan boru.

¹⁸⁸ Şam kelimesi eskiden Suriye anlamında kullanılırdı.

¹⁸⁹ Kur’an-ı Kerim 2/249.

¹⁹⁰ Kur’an-ı Kerim 10/49.

¹⁹¹ Kur’an-ı Kerim 21/103-104.

“Kazanın hükmünden başını çevirmedi; ecel kılıcının önüne teslim boynunu koydu.”

O güçsüz topluluk, yay çekip ok atmak yerine, yayı bir kenara bırakıp, yaralardaki oku çekmekle meşgul oldu. Nazım:

“Okunun ucu zehre bulaşmış; kahrının gücüyle yay okluğa dönmüş.

Omuzunda muzrak, Zahhak¹⁹²’ın omuzundaki yılan gibi olmuş; kana susamış şekli, zehir yüklenmiş.

Atı, inatta, hızda, güçte ve koşmada tufanın hızını rehin almış.

Dağ karşısında saman çöpü gibi olmuş; nehir gibi düşmanını yolunu kesmişti.

Karşısında şöret arayan kimsenin, akşam gibi göğünün çatısı kararmış.”

(Emir Osman), 600 kişiyle 20 bin kişinin üzerine saldırdı. Onları yenerek Kadı Burhaneddin’i öldürdü. Onun adamları, Eline geçirdikleri Rumululardan her birini yere serip [46] yağmaya ve talana başladılar. Hesabın dilinin ve hesapçıların kaleminin sayıp hesaplamakta aciz ve kusurlu kaldığı kadar mal ele geçirdiler. (Emir Osman) kazandığı bu güçle yüksek bir mertebeye ulaştı.

Bu olayın üzerinden bir süre geçince 40 bin *hane* sahibi olan Kara Tatar, büyük bir ordu düzenleyerek Osman Beğ’in üzerine geldi. Aralarında savaş oldu. Karabel-Sivas arasındaki Siverek denilen yerde Osman Beğ onları yendi.

Tatar’ın yenilmesinden sonra Emir-i nâmdar Osman Beğ, Sivas’ı kuşatmaya yöneldi. Bu iş için Savaş araçları ve fetih gereçlerini sağlamakla meşgul iken ansızın Yıldırım Bayezid’in oğlu Emir Süleyman’ın büyük bir ordu hazırlayıp üzerine geldiğini; büyük bir güce ve yeteneğe sahip olarak kendisinin ocağını söndürmek için son sürat yol aldığını öğrendi. Fakat o haberden dolayı, adamlarının moralini bozup aklını karıştırmadı. Onu savuşturma konusuna fazla ilgi göstermedi. Kuşatmada kalmaktan vazgeçmedi. Ancak Rum ordusu, gelip orayı halka gibi kuşatınca Emir, o orduyu haddinden fazla buldu. Onlara karşı koymanın imkân ölçüsünü

¹⁹² İran’ın mitolojik hükümdarlarından, Pişdadiyan sülâlesinden bir padişah olan Cemşid, tanrılık davası güttüğü için halk kendisinden yüz çevirmiş ve memleket Arap soyundan Zahhak’ın eline geçmişti. Bir gün Şeytan, Zahhak’ın omuzbaşlarını öptü ve bu öpülen yerlerden iki tane yılan bitti. Bunlar kesildikçe yeniden büyüyorlardı. Şeytan yol gösterdi. Yılanlara her gün birer çocuk beyni yedirilmesini tavsiye etti. Hekim kılığında görüldüğü için Şeytanın sözüne inandılar. Tavsiyesine uyarak her gün ikişer çocuk öldürmeye başladılar. Günün birinde sıra Gave adındaki bir demircinin çocuklarına gelince adam önlüğünü bayrak yaparak ayaklanıp halkı etrafına topladı ve Zahhak’ı öldürdü.

hılgını görünce “*Gücünün yetmediği şeyin karşısında kaçmak, peygamberlerin geleneğidir*” hükmüne uymaktan başka yol bulamadı. Kendisine bağlı olanlarla birlikte vurup kırarak, keskin kılıcını sallayarak, göğüs delen okunu çalıstırarak kendini Rum ordusunun saldırı çemberinin dışına atarak, Emir Taharten’in saltanat merkezi olan Erzincan’a ulaştı. Aralarındaki eski düşmanlığa rağmen onunla görüşmekten hiç çekinmedi. Emir Taharten de baş başa görüşerek aralarındaki ayrılık tozunu sildi. Ona [47] lâıyk hizmetlerde ve ve ikramlarda bulundu. Ayağının uğurlu gelişinden son derece mutlu olup zevkini duydu.

() sırada kutlu hakan, ferman sahibi *Sahib Kıran* (Timur) Gurgan’ın elini alan bayraklarının gölgesi, İran ve Turan ülkelerinden başka yerlere ulaşmış; kıyıdaki köşedeki meliklerin ve yöneticilerin her biri, ister istemez, hakanın sığındığı yer olan onun dergâhına yönelmiş, Nazım:

“Cihan padişahları ve komutanları, onun fermanına candan kul oldular.

() Süleyman, ordusu ise karınca ve kuşlar gibi hadsiz hesapsız oldu.

Doğudan gazapla yerinden sıçrayınca Rum kayserinin kellesi kalmaz oldu.

Mızrağı savaşta, vuruşmada ve kavgada, Zühâl¹⁹³’in beyninden kan nehri akıtır oldu” (şeklinde nitelenir olmuştı).

Emir-i nâmdar Osman Beğ, onun hilâfet değeriindeki tahtının ayağına oturmak istedi. Bu düşüncesini Emir Taharten’e açtı. O sırada Emir-i nâmdar’ın devletinin yükseliş gücünün artmasından gazaba gelen Rum Sultanı Yıldırım Bayezid, ona bir elçi göndererek, “Azerbaycan’ın o bölgedeki uzantısının ve diğer yerlerin vergisini (*mâl*) toplayarak bu tarafa gönder” dedikten başka, kınından ve gazabından dolayı insanı öfkendirip baştan çıkaracak sözler söyledi.

Osman Beğ de zaten Rum sınırından yeni gelmiş, oranın durumu hakkında bilgi sahibiydi. O mektup üzerine Emir Taharten ile birlikte Muhil Kıran Hazret-i Hakan’ın yanına hareket ettiler. 803 (1400) yılında Avnik¹⁹⁴’te gök ihtişamındaki ordu¹⁹⁵’ya vardılar. Kulluk gerdanlığının sırasına

¹⁹³ Eskilere göre yedinci kat gökte bulunan bir yıldızdır ve gezegenlerin en uzağıdır. Ancak bu yıldız, padişah mensuplarının da yıldızdır. Aynı zamanda uğursuz yıldızlardan biridir.

¹⁹⁴ Erzurum yöresinde bir kale.

¹⁹⁵ Bu kelime, bu kitapta Türkçedeki ordu manasına değil, padişahın kamp kurduğu

girme şerefiyle şereflenerek **[48]**övgü ve iltifatlara kavuştular; şahane *hil'at*¹⁹⁶ ve *soyurgal*¹⁹⁷ elde ettiler. Makul fermana uyarak, Rum saldırısına karşı rehber (*kacerci*) ve kılavuz görevi alarak *Sahib Kıran* (Timur'u) Sivas'a götürdüler.

Timur kısa sürede orayı alarak dünyayı alan bayrakları, Dulkadirli üzerine yürümek için açtı. O topluluğu esaret, yağma ve talan alanına düşürdü. Oradan Timur'u Malatya tarafına yönlendirdiler. O şehri de yönetimi altına aldılar. Oradan fetih alâmetli bayraklar Halep tarafına yürüdü. Halep havalisi, başışı derya gibi olan Hazret-i Sahib Kıran Timur'un çadırının kurulduğu yer oldu. Halep ve Şam emirleri ona karşı koymaya çıkınca aralarında büyük bir çarpışma oldu. O sırada Osman Beğ'in oğlu İbrahim Beğ, savaş ve er meydanında öne çıkarak yiğitlik *cevgâm* ile cesaret topunu kapı. Orada gösterdiği davranışı ve terbiyesi ile Sahib Kıran'ın gözünde her türlü ödüle lâyık görüldü.; yaptığı iyi işlerin karşılığı olarak yüce divan tarafından Amid¹⁹⁸ şehri ona bağışlandı. Ayrıca Sahib Kıran ona, er meydanlarında rüzgâr hızıyla giden kıymetli bir at verdi. O arada Halep de ferman altına ve emniyet alanına girdi. Düşmanlar, *benât-ı na's*¹⁹⁹ gibi dağıldılar.

O sırada Emir-i nâmdar Osman Beğ, rehberlik (*kacera*) yaparak, zafer işaretli bayrakları, Humus ve Hama'yı geçirip Dımaşk²⁰⁰'a ulaştırdı. Orayı da ele geçirdi. Osman Beğ'in gösterdiği yiğitlik, cesaret ve mertlik *Sahib Kıran*'ın dikkatini çekti. Ondan gördüğü türlü bağışlarla başı yüceldi.

Hazret-i *Sahib Kıran* (Timur), oradan Bağdat tarafına giderken Osman Beğ'i Diyarbakır'a gönderdi. O, orada Mardin'i kuşatma işi ile meşgul iken, Mardin Sultanı hisardan çıktı. **[49]** Aralarında büyük bir savaş oldu. (Mardin Sultanı) sonunda yenilerek kaleye çekildi. Osman Beğ, fetih tedbirleri ve kuşatma işleri üzerinde çalışınca Mardin sultanı aciz kaldı. Barış ve antlaşma yapmak için bir heyet kurdu. Bu şekilde Osman Beğ, sağlam bir duvara ve

yer, karargâh manasına kullanılmıştır. Türkçedeki ordu manasından ayırmak için italik olarak yazılmıştır.

¹⁹⁶ Padişahların yararlılık gösteren kimselere verdikleri özel giysi.

¹⁹⁷ Moğolca bu kelime, bir kimseye geliri ömür boyu verilen mülk veya ıktâ manasına gelir.

¹⁹⁸ Eskiden bugünkü Diyarbakır şehrine Amid, bölgesine de Diyar-ı Bekr denmekteydi.

¹⁹⁹ İki gök şekli hakkında kullanılan bir deyimdir. Bunlardan birine Benat-i na'sû'l kübra, diğerine Benat-ı na'sû's-sugra denilirdi. Benat-ı na'sû'l-kübra, kuzey kutbu tarafında 7 yıldızdan meydana gelirdi. Edebiyatta daha çok dağılmayı anlatmak için kullanılır.

²⁰⁰ Metinde Suriye yerine Şam, Şam yerine Dımaşk kullanılmıştır.

muhkem bir sura sahip olan kaleyi kısa sürede ele geçirdi. Fetihden²⁰¹ sonra *yıylak*'a gitti. Orada donattığı oğlu İbrahim Beğ'e, Hasankeyf ve bağlı yerlerinin alınması emrini verdi.

() emir üzerine İbrahim Beğ, o vilâyete giderek, bölgeyi yağma ve yıkımın ayağına düşürdü. Zor durumda kalan Hasankeyf sultanı, aciz duruma düştü. Büyük Emir Osman Beğ'e duyduğu samimiyeti, padişaha arz etti. Onun durumunun yüzünde itaat etme belirtileri açıkça görülünce her yıl belli lırlı vergi (*mâl*) ve asker vermesi uygun görüldü.

Osman Beğ, *yıylak*'tan ayrıldıktan sonra Rasûlayn'da kışladı. Ondan sonra Süleymanî ve Zırkî Kürtlerinin üzerine yürüdü. Onların bazı kalelerini ele geçirdi. Bazılarının üzerine vergi (*mâl*) koyup bazılarını yağmaladı.

Büyük Emir Osman Beğ'in, Hazret-i *Sahib Kıran* (Timur'un) ordusundan ayrılıp Diyarbakır'a hareket ettiği sırada, dünyayı alan bayraklar (*râyât*) Bağdat'a yönelmişti. Hazret-i *Sahib Kıran* (Timur,) muhteşem bir şekilde Bağdat'a indiği zaman Bağdat, kaderin ve dönen göğün etkisiyle kötü olaylara ve felâketlere uğradı. Tanrı'nın takdirıyla o diyarda katliam, esir alma, yıkma oldu. Dicle Nehri, öldürülenlerin dökülen kanlarından ayrılan âşıkların gözyaşına [50] döndü. Bağdat'ın havası, ölülerin cesetlerinin kokusundan, üzüntü ve sıkıntı içinde olanların ağız kokusuna benzedi.

Sonra *Sahib Kıran* (Timur), Karabağ'a döndü. Orada Yıldırım Bayezid'in elçisi, sevgi ve bağlılık duygularını samimî olarak arz etmek için yüce tahtın ayazına gelerek elçilik görevini yerine getirdi. Daha önce Hazret-i *Sahib Kıran* (Timur), Emir Yusuf'un kökünü kazımak için atının dizginini Azerbaycan tarafına çevirdiği sırada Emir Yusuf, muzaffer ordudan korkup kaçarak Yıldırım Bayezid'e sığınmıştı. Hazret-i *Sahib Kıran* (Timur), ona verdiği cevapta, "Her zaman cihat eden, küfür ve inat sahiplerine karşı koyan Yıldırım Bayezid'e karşı bizim, dostluk ve samimiyet duygularından başka duygumuz yoktur. Bununla beraber onun yapacağı iş, her zaman yol kesme ile, fitne ve fesatla uğraşan, İslâm diyarında karışıklık ateşi düşüren Emir Yusuf'u bağlayıp bu tarafa göndermek, kendi ülkesinden çıkarmak; ya da aramızdaki dostluğun temellerinin güçlenmesi, samimiyet duygularının canlanması için onun öldürülmesine emir verilmesidir" buyurdu.

²⁰¹ Faruk Sümer'e göre kale fethedilmemiştir (K 1), 49, n.1).

Yıldırım Bayezid, elçi gelip haberi tebliğ edince buyrulan şeyi yerine getirmeye yanaşmadı. İtaat ve bağlılık ayağını, *Sahib Kıran*'ın fermanını doğrultusunda atmadı. Onun üzerine *Sahib Kıran* (Timur), çaresiz gidiş yönünü, Karabağ'dan Rum tarafına çevirdi. Osman Beğ, kardeşleri Ahmed Beğ ve Pir Ali Beğ ile birlikte onun dünyayı alan bayraklarının (*râýât*) gölgesinde hareket ettiler.

Yıldırım Bayezid, karşı koyup onu uzaklaştırmak için Rum'dan kalkıp Tokat tarafına gitti. Sağlam gördüğü bir yere [51] yerleşti. Timur Beğ ise, insanların yiğitlerinden kalabalık bir toplulukla Sivas'a vardı. Orada *casuslar*, onun kulağına Yıldırım Bayezid'in ulaşılması ve savaşılmaması çok zor olan sağlam ve müstahkem bir yere yerleştiği haberini ulaştırdılar. O haber doğruluk kazanınca Timur Beğ, askerinin kolaylıkla geçebileceği Kayseri'nin yolunu tuttu. Oradan Ankara'ya gitti. Şehri kuşatma sıkıntısına ve alma tehlikesine düşürdü. Şehir halkının ve koruma için uğraşanların aczinin görüldüğü ve fethin yakın olduğu anlaşıldığı sırada ansızın Yıldırım Bayezid'in Büyük Emir'in ordusuna saldırdığı haberi yayıldı. Yıldırım Bayezid'in oraya 4 *fersah* uzaklıkta bir yere yerleşmesi üzerine Hazret-i Hakan kuşatmadan vazgeçti. Askerin su içebileceği başkası bulunmayan bir suyun başına konarak orayı düşmana kapadı. Ordusunu tertip ve düzene sokarak saf kurdu. Yıldırım Bayezid yaklaşıncı savaşın ateşi yandı. Uzun sürecek bir savaş başladı. Nazını:

"Bu abanoz ve mavi kümbette her taraftan davul (kös) sesi yükseldi.

Trompetin çıkardığı sestem ve gürültüden zaman ve zemin titremeye başladı.

İyi düşünceli, kutlu yıldızlı, melek hüylü, gök kıymetinde ve Tanrı'nın gölgesi olan Emir,

Safları kurunca yere indi; secde etmek için toprağa kapandı.

(Dedi) ki: "Ey kapısında padişahların dilenci olduğu! Fena ve bekâ ülkesinin maliki Sensin.

Birini tac ve taht sahibi yaparken, değerini iki ağızlı kılıçla parça parça edersin."

Bu şekilde ordunun maneviyatını güçlendirdi; düşmanı ise açeri kanlı ve ümitsiz bıraktı.

Düşmanın sağlam ayağı kaydı; kaçmaktan başka bir yolu kalmadı."

[52] Yıldırım Bayezid yakalanıp esir düştü. Onun ordusundan, ünlü *bahadurların* keskin kılıcından ve ok yağmurundan kurtulanlar, *benat-ı na's* gibi dağılıp karanlık yüzlü samanyolu yıldız takımı (*kehkeşân*) gibi sağa sola gittiler.

Sahib Kiran, Rum'da Aydın ve Saruhan vilâyetinde Efrenç (Ege) Denizi sahillerinde kışladı. Birçok nefis malı korumak için Akruk'a gönderdi. Ahmed Beğ'in oğlu Muhammed Beğ ile Pir Ali Beğ'in oğlu Pilten Beğ, yol kesip o mulları muhafızların elinden aldılar. O yüzden babaları bulunup sorguya çekildi. Onlar, hapis bağına girip hürriyetlerinden oldular. O işte Osman Beğ'in suçu olmadığı için affedilip kurtuldu. Fakat kardeşleri önceden olduğu gibi hapis kaldılar.

Osman Beğ kurtulduktan sonra o seferde elde edip evine gönderdiği çok miktarda mal, yolda Muhammed Beğ'in saldırısına uğradı. İbrahim Beğ ona engel olmak istedi. Aralarındaki kavga uzun sürdü. O sırada Osman Beğ yetişerek Muhammed Beğ'den bu cüretinin ve cesaretinin sebebini sordu. O verdiği cevapta, "Babalarımız senin tahrikin ve kıskırtman sonunda bağlanıp hapse atıldı" dedi. Onun üzerine Emir, "Benim o konuda hiçbir payım yok ve olmadı da. Aksine sizin ileriye görememeniz ve zorbalığınız yüzünden babalarımız cezaya çarptırıldı" buyurdu.

Aralarındaki dedi kodu, kavga ve mücadele uzayınca arabulucular araya girip barış sağladılar ve herkes kendi yerine döndü.

[53] [DÖĞER DİMAŞK HOCA'NIN HAYATI]

Döger emirlerinden Dimaşk Hoca, 20 bin hanenin başında komutan ve yetki sahibi biri idi. Ruha²⁰², Siverek, Suruç, Harran, Cur²⁰³, Rakka ve Cemelîm²⁰⁴ onun idi. Ayrıca Arapların Benî Kilâb²⁰⁵ ve [54] Şâdî Ashâb boyunu da ona bağlıydı. Muhammed Beğ, Mihmad Beğ ve onlarla beraber olan 4 bin haneyle birlikte Fırat Nehri sahilini *kışlak* tuttular. Döger emirlerinin bolyüğü olan Bahadır Beğ'in oğlu Yağmur Beğ, kendisine bağlı olan bin *hane* ve başka 3 bin *haneyle* Osman Beğ'in *nökeri* oldular. Osman Beğ, İbrahim Beğ'i Amid ve Beşîrî'de bırakarak Halil Beğ adlı diğer oğluyla Habur ve Rasulayn'da kışladı.

²⁰² Yani Urfa.

²⁰³ Faruk Sümer'in tahminine göre Ca'ber (KD, s.53, n.5).

²⁰⁴ Faruk Sümer'e göre Birecik'e komşu ve onun doğu ve kuzey doğusunda bir yöre (KD, s.53, n.6).

²⁰⁵ Sonraları Türkleşerek Türkçe konuşan bu boy hakkında bak.KD, s.53, n.7.

Döğەر ve Arap tolulukları siyaset bilmediklerinden Mihmad Beğ'i yağmaladılar. Muhammed Beğ, 500 erkekle kaçıp kendisinin yeri olan Balun²⁰⁶'a geldi. Yağmadan gelen Akkoyunlu topluluğu da çoluk çocukla birlikte Osman Beğ'e katıldı.

O sırada Akkoyunlular arasında [55]birbiriyle intikâm savaşı yapmaya izin olmadığı için Osman Beğ, merhamet kanadını açarak onların hepsini emirlik makamına oturdu. Siyasetinin gücü, o kavimlerin içine işledi.

Sonra ordu düzenleyerek bir defa daha Mardin'in kuşatılmasına yöneldi. Onların ekinlerini (*gallât*) ve mahsüllerini otlattı. Orayı almak zor olduğu için acele olarak çok miktarda mal yağma ederek Amid'e sekiz ve Mardin'e beş *fersah* uzaklıkta olan Savur kalesine yöneldi. Kaleyi aldı. Oradan Kürtlerden bir topluluğa saldırarak onları yağmaya ve yıkıma maruz bıraktı. Kürtlerin bazılarını yıllık vergi (*mâl*) koyarak *yaylak*'a yöneldi.

Emir Timur'un Karabağ'da kışladığı (*kışlâmışt*) o kışta Sultan Ahmed-i Celayir ile Emir Kara Yusuf, Rum'dan kalkıp Suriye yoluyla Bağdat'a gitmek için Hille'ye vardılar. Korkudan Hille ve Bağdat *daruga*²⁰⁷ları ülkeyi bırakarak yüce tahtın ayağına yöneldiler. Bu haber üzerine Timur Beğ, oğlu Ebu Bekir Mirza'yı emirlerden ve askerlerden kalabalık bir toplulukla saldırı için (*be-resm-i ilgâr*) Bağdat ve Hille'ye gönderdi. Sultan Ahmed ile Emir Kara Yusuf [56] saldırı haberinin yayılması üzerine kaçmaya başlayıp Şam tarafına yöneldiler. Emir Yusuf'un kardeşi Yar Ali Beğ, Muzafferlu askerleri tarafından öldürüldü. Emir Kara Yusuf Şam'da yakalanıp hapsedildi.

(O hapiste olduğu sırada) yakınlarından biri olan *nökeri* Pir Ömer Beğ, *sakalık* yapıp, onun ve ailesinin geçimini sağlamaya başladı. Günler geçip zaman daralınca (Pir Ömer Beğ), anılan Emir'le birlikte Suriye emirlerinin ileri gelenlerinden (*âyân-ı umerâ*) birinin *nökeri* olmayı ve (o şekilde) Emir Yusuf'un geçimini sağlamayı kararlaştırdı. Onun üzerine Emir Yusuf'a danışarak (*müşâveret*) Şam *melikü'l-ümerâ*'sı olan ve sonra da saltanata çıkan Emir Şeyhî²⁰⁸'nin *nökerliğini* seçti.

²⁰⁶ Faruk Sümer'e göre Palu olmalı (KD s.54, n.8).

²⁰⁷ Baskak kelimesiyle aynı anlamda kullanılan bu kelime, vergi memuru, zabıt, muhtesip, tahsildar ve vali manalarına gelmektedir. Burada muhtemelen vali manasına kullanılmıştır. Bu kelime hakkında bak. Medhal, s.268, n.5.

²⁰⁸ Yani Şeyh el-Mahmudî. Bu emir 804 yılı Zilhicce'sinde (Temmuz 1402) Şam naibi tayin edilmiş ve 815 yılı Şaban ayında (Kasım 1412) El-Müeyyed ünvanıyla sultan olmuş ve 824 Muharreminde (Ocak 1421) de ölmüştür (KD, s.56, n.2).

() arada Emir Kara Yusuf'un değerli bir *lâlinin* olduğunu *Melikü'l-ümerâ*'ya duyurdular. Onu almak için Emir'i tehdit ettiler. Sonunda onda o taş parçasının bulunmadığı anladıkları zaman onun nikâhlı eşini sıkıştırdılar. O bu sıkıştılarından birine "O taş bendedir. Saçımın arasında saklıyorum. Beni iykenecyle öldürürlerse, onu Emir Yusuf'a teslim et" dedi.

Emir Yusuf durumu öğrenince" Bu kadar değersiz bir mal için böyle bir sıkıntıya katlanmak doğru olmaz. O lâl'i onlara verin. Eğer sağ kalırsam, onu telâli edebilirim" dedi. Emir Yusuf'un haremi o buyruk üzerine onu onlara verdi.

Emir Yusuf'un tutuklu olduğu sırada *Melikü'l-ümerâ*, Mısır sultanına karşı isyan ve taşkınlık alanına girdi. Suriye'de perişanlık ve karışıklık hüküm [57] sürmeye başladı. O karışıklık haddini aştığı zaman Emir Yusuf, Suriye'ye çağrılmış ve herbiri bir emir'in *nökeri* olmuş olan Türkmenlerden bir toplulukla anlaşarak kaçarak, o sırada Cabar, Rakka ve Urfa'da emir olan Dimaşk Hoca'nın kızı Gökçe Musa'nın yanına Cabar'a, oradan da Mardin sultanının yanına gitti. Adli geçen Sultan'dan büyük bir izzet, ikram ve ilgi gördü. Hamile olan emir, Cihanşah Mirza doğana kadar Mardin *medresesinde* bıraktı. Kendisi de Mardin'de kışladı(*kışlamış*).

() kış Osman Beğ, Colab²⁰⁹ da kışladı.

Yusuf Beğ baharın Nusaybin'e gelince Mardin sultanı, Emir Muhammed, Cihaz emiri, Süleymanî ve Zirkî Kürtleri ona katıldılar.

Emir-i nâmdar Osman Beğ, Amid'e geldi. [58] Ona bağlı olanlardan Sultan Hasan ona yardım için asker gönderdi.

İki tarafın askerlerinden herbiri kendi yerini aldı. Araç gereçlerin toplaması tamamlanınca Emir Yusuf savaşmak için Mardin ve Hısn²¹⁰ arasında bulunan ve doğusu Hısn'a ve batısı Mardin'e ait olan Takı²¹¹ mevkiine gelip orada konakladı. Tedbirli davranarak savaş düzenini aldı. Emirlerin ve ordu ileri gelenlerinin (*âyân-ı leşker*) menzillerini belirledi. Ordular savaşa çıktıkten ve birkaç gün sonra birbirinden ayrıldıktan sonra tekrar birbirine girdiler. Göçün başında bulunan İbrahim Beğ, Emir Yusuf'un ordusuna yetişti. Onun ordusunun bir cenahına saldırdı. Ok ve kılıç darbeleriyle ve

²⁰⁹ Harran ovasına dökülen çayın ve bir köyün adıdır (KD, s.57, n.2).

²¹⁰ Yüri Hasan keyf.

²¹¹ Şimdi Mardin'in Savur ilçesine bağlı bir köydür (KD, s.58, n.1).

meydanı tutan gençlerin bilek gücüyle onların serdarlarından bir topluluğu (attan) düşürüp yakalayarak esir etti. Karakoyunlunun yenilmiş askerlerini ve birçok Karakoyunluyu ele geçirdi. İki taraftan da çok sayıda insan öldü.

İki taraf arasında yaklaşık 20 gün fitne ve fesat odunu alevlenip, karışıklık ve kargaşa denizi dalgalandıktan sonra, ileriye görenlerden bir topluluk, emirlerin herbirine, “İslâmın selâmeti, arayı düzeltmekte, gazap ve sıkıntı ateşini söndürmektedir” diye arz ettiler. Onun üzerine iki tarafta öfke uyandırma ve kan dökme işi yatışmaya başladı. Emir Yusuf, Emir Osman’a haber göndererek, “Biz her ikimiz Türkmeniz. Daha fazla birbirimize saldırmak için çaba harcamayalım. Bundan fazla birbirimizle dövüşmeyelim. Herbirimiz Rum ve Çağatay gibi düşmanlarımızla meşgul olalım. Senin için en uygun davranış, durumlarını bildiğin Suriye ve Rum’a saldırmak; benim için ise, Çağatay ile mücadele etmektir. Bu, [59] devletin selâmeti için gereklidir” dedi.

Ondan sonra Emir Yusuf, oradan kalkarak Eba Bekr Mirza’yı defetmek için yola düştü. Osman Beğ de Mardin’i kuşatmak için üçüncü defa oraya hareket etti. Önce Kürdistan’a saldırdı. Onun korkusu, Mardin Sultanının ürkek kalbine düşürdü. Onu bütün Kürt emirleriyle birlikte acz ve sıkıntı içine soktu. (Mardin) Sultanı, Emir-i nâmdar Osman Beğ’in yıldızının yükselmekte, devletin doğmakta olduğunu görüp onun gücünün fazlalığından, şanının yüksekliğinden ve iktidarının derecesinden dolayı kendi makamının yok olacağından, saltanatının yıkılacağından ve Emir’in parlak devletinin günden güne ilerleyeceğinden korkarak yardım isteme elini, Sultan Çekim’in eteğine uzattı. Divriği ve Malatya hududuna kadar Suriye, Halep, Şam, Humus, Hama ve Trablus saltanatı onun idi. O iktidar sahibi bir sultan idi ve cesaretle büyük bir şöhrete sahipti. Kendi bileğinin gücüyle öyle mağrur idi ki zamanın kahramanları ve devrin cesurları ile yaptığı toplantılarında kendisinin benzersiz olduğundan dem vurur ve onlara “Keşke Kara Osman, Kara Yusuf ve Dulkadirli Nasıreddin bir araya gelseler de benimle savaşmak için ortaya çıksalar, onlarla dövüşüp vuruşsam” derdi.

Mardin Sultanı, Sultan Çekim’e, “Eğer onun emirliğinin binası yıkılmaz, onun kötülüğüne yardım edenlerin kökü kazınmazsa, yakında onun çıkaracağı fitne ve karışıklığın kokusu Suriye halkının burnuna gelecek; onun hilekârlığının dumanı, o yöre halkının nefesine karışacaktır. Onun gücü kuvveti, haşmeti ve büyüklüğü daha tedbir yoluyla kırlamayacak dereceye ulaşmadı. Onun çaresini aramakla uğraşmak, ülkenin ve dinin korunması, din ve devlet erkânının düzen içinde tutulması için zarurî işlerden olacaktır.

Çünkü hünerleri mükemmel olan [60]akıl tabibinin ve en küçük şeyleri bile kavrayan zihin bilgesinin gözünde kabul edilebilir şeylerden birisi de ağır hastalıklarda, bilhassa gençliğin ilk yıllarında damar açma ve kan alma yoluyla sula ve kan maddelerini azaltmak, hastalığı ortadan kaldırmak için yapılması gereken tamamlayıcı bir yoldur. Kriz zamanında tabiat padişahı ile hastalık komutanının herbiri, savaş ve vuruşma meydanında, kendi başına buyruk olma ve bağımsızlık davası güderler. Hastalık dövüşçüleri, beden şehrini tahrip ederek, onun mallarının işe yarayanlarını yok olmakla karşı karşıya bırakırlar. Tabiatın iyi tedbirli padişahı da zararlıları ortadan kaldırmak ve gaileleri gültülemek için harekete geçmek ister. Böylece bu önemli işin üstesinden gelebilir ve canını yok olma tehlikesinden kurtarabilir” dedi.

Bu haber Sultan Çekim’e ulaştınca bu doğru düşünce ona uygun görüldü. Onun asker sevk edip savaşa kalkmasına sebep oldu. Savaşa kalkmasının başka bir sebebi de İnallu ve Bayat boylarından bir topluluğun kendisinden kaçarak Emir Osman’a katılmış olmaları ve onları istemesine rağmen, isteğinin Emir Osman tarafından kabul edilmemiş olmasıydı. Sultan Çekim, bu haber üzerine ordu hazırlamaya başladı. Mükemmel bir ordu ve teçhizatla, demirden bir elik, zırhtan ve miğferden bir deniz gibi olan askerle Suriye tarafından sabit ve gezegen yıldızlar sayısı kadar bir sayıya ulaşan bir askerle Suriye tarafında bir ordugâhı (*ma’askeri*) meydana getirdi. Atların dizginini gevşetip, göç ede ede kıyamet günü gibi Diyarbakır hududuna vardı. Nazım:

“Sırkı kıyamet başını kaldırdı; sanki doğudan parlak güneş yüzünü gösterdi.

Sırkı Nîl, okyanustan su almış da onun adına Fırat nehri demişler.

İnallu kum, taş, tepe, dere binek hayvanlarının nalının ateşinden su gibi oldu.”

[61] Sultan Çekim, savaş ve vuruşma niyetiyle Mardin’e yaklaşıncı Mardin sultanının içinde *imaretler* yaptırdığı, bağ ve bostan haline getirip Çuçek adını koyduğu Harzem²¹² dedikleri yerde konakladı. O sırada ahalîliklerden iki şey ortaya çıktı: Bunlardan biri şuydu: Mardin sultanı, onun komandantına gitmek isteyince, bir *müneccim* sahip olduğu son derece yüksek bir nezhiyle onu o niyetinden caydırmaya çalıştı. Onu dinlemeyen Sultan, atına binerken “Çekim’i ben çağırdım. Nasıl verdiğim sözü tutmayıp onun aksini yaparım” diye cevap verdi. O söz üzerine *Müneccim*, Sultan’ın atının dizginini

²¹² Mardin’e bağlı Kızıltepe’nin 8 km kuzey doğusunda, Mardin’in güney batısında, Zeykan suyu kıyısında bulunmakta olup şimdi bir köydür. Artuklu hükümdarları Harzem’de okulları, berber köşkleri ve hayvan müesseseleri yaptırmışlardır (KD, s.61, n.1).

tutarak onu geri çevirmek isteyince Sultan'ın *melikü'l-ümerâsı* olan Hacı Feyyaz, *müneccim*'e kızarak," Sen kim oluyorsun da Sultan'ın atının dizginini tutuyorsun ve kesinleşmiş bir işe engel oluyorsun?" diye çıkıştı. *Müneccim*," Ben sizin selâmetinizi bu işte gördüm. Kabul edilmediğine göre yakında kendi halinizi ve Sultan'ınkini gözlerinizle göreceksiniz" dedi. Sonunda onun dedikleri çıktı.

Bunlardan ikincisi ise şuydu: Sultan Çekim, Mardin Sultanının gelişinden ve Kürdistan ve Diyarbakır emirlerinin toplanmasından sonra atın üzerinde fal amacıyla elindeki aşığı gösterek," Bu aşığı davulun (*tabl*) üzerine atacağım. **[62]** Eğer çık²¹³, tök, alçı veya duhan gelirse, zafer bizim, omba gelirse, Osman Beğ'in olacak" dedi. Aşığı attı, omba geldi. O fala rağmen, uyanmadı²¹⁴. Harbe gitmekten geri durmadı. **[63]** Ahmadaş dedikleri müstahkem bir yer olan Karacadağ²¹⁵'in eteğine sırtını verip orada durmak istedi. Fakat yakınlarından bir topluluk o fikri uygun görmedi. Dediler ki," Amid, bundan önce Mardin sultanına ait idi. Emir Timur orayı alıp İbrahim Beğ'e verdi. Amid halkı bizim gelişimizi öğrenince Amid'i tekrar Mardin sultanına verebilir. Doğrusu odur ki sırtımızı Amid'e vererek orduyu sağlama alalım. İlk anda Amid'den kimsenin çıkmaması gerekir" dedi.

Onun üzerine Sultan Çekim, Ali Pınarı²¹⁶ tarafından geldi. Askerinin sayısının çok olmasına rağmen Mardin ve Kürdistan taraflarından ve yörelerinden; Diyarbakır emirlerinden 5 bini mükemmel şekilde zırhlanmış ve donanmış, belinde ok ve mızrak bulunan 7 bin *gulâmla* geldi. Ayrıca çok miktarda *tofa* ve tüfeğe (*tüfeng*) sahipti. Diğer yandan Emir-i nâmdar Osman Beğ'in askerinin sayısı son derece azdı. *Ülkesi* ise, Amid ve Ergani ile sınırlıydı. İki taraf ordunun sağını, solunu, merkezini ve cenahlarını düzenledi.

[64] Daha önce anlatıldığı gibi İbrahim Beğ, *bahadır*lıkla meşhur olmuş, yiğitliğinin ünü, o diyarın her tarafına ulaşmıştı. Kahramanca davranışları üzerine Kutlu Hakan Timur'dan aldığı büyüklük terbiyesiyle daha da güçlenmiş ve Amid kendisine verilmişti.

²¹³ Çık, aşığın çukur kısmı, tök, yumru tarafı, alçı, üst çukur tarafı, omba ise aşığın dik durmasıdır. Bu kelimeler hakkında geniş bilgi için bak. KD, s.62, n.1,2,3,4,5.

²¹⁴ Aşıkla fala bakmak Türklerde yaygın bir gelenek idi. Bu konuda daha fazla bilgi için bak.KD, s.62, n.6.

²¹⁵ Diyarbakır'ın güney batısında 2100 m yüksekliğindeki dağ (KD, s.63, n.1).

²¹⁶ Diyarbakır'ın güneyinde, Rum kapısı ile Mardin kapısı arasında yer almakta ve şehrin yazlığı sayılmaktadır (KD, s.63, n.3).

Emir Çekim, Mardin sultanın *nöker*liğinden sonra İbrahim Beğ'in *nökeri* olan, daha sonra ondan kaçıp kendisine katılmış olan Beyanoğlu'ndan, meşgul olmak istediği İbrahim Beğ'in eşkali ile savaş saflarında durduğu yeri sordu. Osman Beğ onu sol cenahta görevlendirmiş, düşman ordusunun güçlü ve araç gereçlerinin çok olması yüzünden, onun kendisine yakın olmasını uygun görmüştü. Birini göndererek onun yanına çağrılmasını buyurdu. Onun üzerine İbrahim Beğ seçkin *nöker*lerinden (*nökerân-ı hâssa*) otuz kişiyle bulunduğu yerden kalkıp ulu babasının tarafına hareket etti. Bir az yol alınca Beyanoğlu, onu Çekim'e gösterdi. Çekim, büyük bir toplulukla beraber, rüzgâr gibi giden, iri cüsseli, siyah bir aygıra binerek atının dizginini İbrahim Beğ'e doğru çevirdi. İbrahim Beğ de yanında bulunan az sayıda kişiyle savaşa ve savunmaya yöneldi. Aralarında büyük bir vuruşma oldu. Her iki taraf da yiğitlikler gösterdi. Sonunda Emir Çekim, İbrahim Beğ'i mızrak ile attan düşürdü. Onun şerefli beden ülkesi, ruh sultanından ayrıldı. O sırada yaşı daha 24'ü geçmemişti. Ulu babası bu durumu öğrenince ayağı rüzgâr hızında olan ve savaş meydanlarını arşınlayan atını harekete geçirdi. O zaman İbrahim Beğ'in *nöker*leri de harekete geçtiler. Emir-i nâmdar Osman Beğ, oku Çekim'in gırtlığına sapladı. İbrahim Beğ'in *nökeri* de [65] iki kaşının arasına ok vurarak onu attan düşürüp ölüm toprağına serdiler. Kellesini mızrağın ucuna takarak havaya kaldırdılar. Atı kaçıp, askerinin bulunduğu tarafa gitti.

Mardin sultanı, Kürdistan emirleri ve onun askerleri bu durumu gözleriyle görümlükleri zaman birden bozguna uğradılar. Osman Beğ onların arkasından gitti. İntikâm kılıcını kınından çekerek kızgın aslan gibi o yardımsız topluluğun içine daldı. Mardin sultanı ile Hacı Feyyaz'ı, emirlerinden kalabalık bir toplulukla birlikte iki tarafı kesen kılıçla yokluk ülkesine gönderdi. Böylece Akkoyunlunun az sayıdaki askeri, "*Çok sayıdaki topluluğa galip geldi*" dendiği gibi galip gelerek nakitten, eşyadan, attan ve deveden çok mikdarda ganimete kavuştu²¹⁷. Osman Beğ, amacına ulaştıktan sonra muzaffer askerlerini (*asâkir-i muvaffak*) toplayıp Mardin'i kuşatmaya gitti.

Osman Beğ'in oğlu İbrahim Beğ'in öldürülmesinin intikâmı olarak Sultan'ı öldürdüğünü öğrenen Mardin halkı, Sultan'ın damadını tahta çıkarıp Osman Beğ'e karşı inat ve mücadele yolunu tutarak şehrin kapılarını

²¹⁷ Bu olay Zilkade 809 (Nisan 1407) tarihinde meydana gelmiş ve Çekim 8 Nisan'da öldürülmüştür (KD, s.65, n.1).

kapattıktan sonra Osman Beğ'e "Sultanımızı öldürdün. Onun için şehri korumak ve (siz) düşmana karşı savunmak için canla başla mücadele edeceğiz" haberini ulaştırdılar.

Onun üzerine Osman Beğ geri döndü. hassa *nökerleri* (*nökerân-ı hâssa*) ile merhum oğlunun *nökerlerine* altın ve gümüş kılıçlı kemerlerden, kıymetli atlardan ve buna benzer şeylerden meydana gelen kıymetli hediyeler vererek onların gönüllerini aldı. Amid şehrini [66] İbrahim Beğ'in yedi yaşındaki oğlu İskender Beğ'e bağışladı.

Ondan sonra Unayn ve Ana²¹⁸ kabilesinin *serdanı*, Hadisa ve Kubaysa²¹⁹'nin sahibi olan, Şam vilâyetinden bir çoğunu yönetimi altında tutan ve her zaman bin *hane* ile çölde dolaşan Emir Nuayr²²⁰'ın Osman Beğ'in düşmanı olan Dımaşk Hoca'yı öldürdüğü, Döğer kabilesinin (Dımaşk Hoca'nın) kardeşi Gökçe Musa'yı kendilerine *emir* yaptıkları²²¹ haberini ulaştırdıkları zaman Osman Beğ, Çekim ile yaptığı savaşta kendisinden yiğitlik ve cesaret eserleri görülmüş olan onların amcalarının oğlu Yağmur'u yanına alarak [67] ikbal kanatlarını Urfa'nın fethi için açtı. Savaş ve vuruşma ateşi yakarak o şehri yönetim alanına soktu. Fetihden sonra, eskiden ikâmetgahları olan orayı, kendi yardımlarından yararlandırmak için Yağmur'a bağışladı. Bu haberi alan Gökçe Musa kaçarak Suriye'ye gitti.

O tarihten itibaren Emir Yusuf Beğ ile Emir-i nâmdar Osman Beğ, barış ve dostluk yoluyla tekrar birbirinden ayrıldılar. Emir Yusuf, Tebriz ve bağlı yerlerini ele geçirdikten sonra Erzincan'a gitti. Orayı da alarak kıdemli *nökeri* Pir Ömer'e verdi. Onun Erzincan'da bulunduğu günlerde merhum Sultan Ahmed Celayir Tebriz'i almıştı. O haber üzerine Emir Yusuf geri dönüp anılan Sultan'ı şehitlik derecesine çıkardı. Ondan sonra da Bağdat'ı alıp yönetimi altına soktukten sonra oğlu Şah Muhammed'e bıraktı.

²¹⁸ Unayn, Arap kabilelerinden bir oymak adıdır. Ana ise, Irak'ta Fırat kıyısında Hadisa'nın üzerinde tanınmış bir kasabanın adıdır. Fakat bu adla anılan herhangi bir oymak tespit edilemedi (KD, s.66, n.2).

²¹⁹ Irak'ta Hit'in güney batısında yer alır (KD, s.66, n.3).

²²⁰ Asıl adı Muhammed b. Muhamma olup Arap asıllı Tayy kabilesinin Al Rabia boyunun Al Fazl oymağının emiri idi ve boyun eğmediği Sultan Çekim tarafından Şevval 808 (Mart-Nisan 1406) tarihinden Halep'te öldürülmüştür. Nuayr, Suriye'de son güçlü Arap emirindendi (KD, s.66, n.1).

²²¹ Bu olay Ramazan 806 (Mart 1404) tarihinde meydana gelmiştir (K1, s.66, n.4).

Diğer yandan Pir Ömer, Erzincan'a yerleşerek bağımsızlık kazandı. Onun zorbalığının ateşi Kemah halkını sardı. Daha önce anlatıldığı gibi Mirza Şemseddin, Kemah kalesini Emir-i nâmdar Osman Beğ'e teslim etmişti. (Mirza Şemseddin'in) yeğeni olan Mardin sultanının damadı²²² kendi malının ve *rical*inin azlığını; durumunun zayıflığını, buna karşılık Osman Beğ'in gücünü ve heybetini gözleriyle görünce Emir Kara Yusuf'un yardımının eteğine sarılmak isteyerek onu Mardin'e davet etti. Azerbaycan'ın alınmasından, Sultan Ahmed'in katlinden ve büyüklük merkezine yerleşmekten dolayı huzura ermiş olan Emir Yusuf, Mardin sultanının davetine uydu. Ona yardım etmek için Mardin'e gitti [68] ve şehri ona teslim edeceğine söz verdi. Sonra Mardin valisinin isteği, onun yardım ve destek dilemesi üzerine harekete geçti.

Diğer taraftan *Emir-i nâmdar* Osman Beğ de toplayıp bir araya getirdiği askerine savunma ve karşı koyma emri verdi. Sayısının ve desteğinin az olmasına rağmen böyle şanı yüce bir padişaha karşı koymaktan çekinmedi. Onun için ayağını sabit tutarak imkân ölçüsünde cesaret ve yiğitlik konusundaki faaliyetlerini düşünceden fiiliyata çıkardı. Fakat büyüklük kıvamı, güç ve mükemmellik mertebesine ulaşan Emir Kara Yusuf'un binasını yıkmakta aciz ve kusurlu kaldı. Vuruşmanın şiddetinden ve savaşın hıçkıkından sonra yenilip hezimete uğradı. Ondan sonra Emir Kara Yusuf, galip ve üstün vaziyette Mardin'e gitti. Mardin sultanının damadı, ona boyun eğip itaat etti. Onu karşılayarak, şehri ona teslim etti. Kendisini de onun taraftarları arasına sokarak yüceltti. Emir Kara Yusuf, kızlarından birini onun nikâhlısı yaptı. Onu mal ve *ricalle* donatarak Musul'un yönetimine gönderirdi ve o vilâyeti ona *ıkta* olarak verdi. Fakat Emir Kara Yusuf'un *nâker*lerinden bazıları, orada ona haksızlık ederek, onu öldürücü zehirle ortadan kaldırdılar.

Adı geçen Emir, Mardin'i aldıktan sonra Bayburt, Tercan ve İspir'i Erzincan'a katarak o yerleri Pir Ömer'in yönetimine verdi. Bunu yaparken (Pir Ömer'in) üstün bir güç ve büyük bir rahatlıkla Osman Beğ'e karşı koyup kendini savunabileceğini ve o vilâyeti onun keskin kılıcının yıkım tehlikesinden koruyabileceğini düşündü. Yine de "*En iyi bilen Allah'tır.*"

²²² Yüni Mardin hükümdarı Melik İsa (KD, s.67, n.2).

[69] [PİR ÖMER'İN KEMAH'I KUŞATMASI]

Büyüklik ve heybeti artınca Pir Ömer Beğ, Yakub Beğ'in karargâhı olan Kemah kalesini kuşatmaya gitti. Yakub Beğ, İnâk Hasan'ı kalede bırakarak Pir Ömer Beğ ile savaşmak için dışarı çıktı. Aralarında savaş ateşi alevlendi. İki taraftan da kaplan huylu savaşçı yiğitler birbirlerine girdiler. Sonunda fitne ve karışıklık ateşi Yakub Beğ'in yakalanmasıyla söndü. Yakub Beğ, Yusuf gibi esirlik ve bağlanma kuyusuna girdi. Pir Ömer onu kale halkına göstererek, kalenin teslimini istedi. Sebatlı ve sağlam bir adam olan İnâk Hasan, onun sözüyle ayak oynatmadı. Kaleyi teslim ederse, bunun Yakub Beğ'in kurtuluşuna sebep olmayacağını anladı. Pir Ömer, Yakub Beğ'i Kara Yusuf'un dergâhına gönderdi. Kendisi de yönetim yeri olan Erzincan'a yöneldi. Bir süre geçtikten sonra da Osman Beğ'e karşı (kendini) savunmak için Emir Kara Yusuf'tan asker istedi. Emir Kara Yusuf, *emir-i divân* Bayram Beğ'i, *Baba* Hacı Beğ'i Bayezid-i *Ayinlu*'yu ve Emir İlyas-ı *Hacîlu*'yu 20 bin süvariyle onun yardımına gönderdi. Bu emirler topluluğu kışlamak (*kışlak*) maksadıyla Mardin havalisine giderken Aladağ²²³'a varıp orada konakladılar.

Pir Ömer, onlarla birlikte aklından geçenleri gerçekleştirmek için Erzincan'dan çıkıp büyük emirlerin (*umerâ-yı azâm*) yanına hareket etti. Tercan havalisindeki Hubik²²⁴ mevkiine vardığı zaman Osman Beğ [70] Mihrifer yaylasında²²⁵(*yaylak*) idi. Yeğeni Kiği hakimi Pilten Beğ'den kendisine, Emir Kara Yusuf tarafından büyük bir ordunun Aladağ'a vardığı ve Pir Ömer Beğ'in Hubik'e ulaştığı haberi geldi. Onun üzerine fırsatı ganimet sayan Osman Beğ, iki tarafın birbirine katılmasından ve yollarının birleşmesinden önce, saldırıya geçerek savaş meydanının erleri ve aslanı avlayan yiğitler ile birlikte bahar bulutu ve hızlı esen rüzgâr gibi Pir Ömer'in üzerine yürüdü.

O sırada Pir Ömer, yiğitlik ve cesaret bakımından ünlülerin önde gelenlerinden idi. Osman Beğ'in üzerine yürüdüğü haberini alınca askeri düzene sokmakla meşgul olduktan sonra Osman Beğ'e karşı çıktı. İki taraf arasında büyük bir savaş oldu. Savaş alanı savaşçı yiğitlerin hayhuyundan karardı; havanın yüzeyi, esirlerin kalbine dönüp susuzların kanıyla bulandı.

²²³ Van gölünün kuzeyindeki Moğol hanlarının yaylakları olan ünlü dağ (KD, s.69, n.1).

²²⁴ Kiği'ye bağlı Hubik köyü olmalı (KD, s.69, n.2).

²²⁵ Kara Yülük Osman Beğ'in bu ünlü yaylağının nerede olduğu anlaşılmadı. Buranın Ereğani -Hazar gölü arasında olması muhtemeldir (KD, s.70, n.1).

Emir-i Namdar, Pir Ömer'i yakalayıp Erzincan önlerine getirdi. Şehrin teslimi konusunda onu şehir muhafızları ile muhatap yaptı. Fakat Pir Ömer, cevabında mübarek kulağa, “Şehir bir başkasındır” sesini duyurarak boyun eğme konusunda direndi. Osman Beğ, onun öldürülmesini buyurdu. Fakat mutlu *Salub Kiran*'ın babası olan Osman Beğ'in ünlü oğlu Ali Beğ, Şemseddin Mirza ve Iskender Mirza, Yakub Beğ'in Emir Yusuf'un elinde bağlı ve tutuklu olduğunu hatırlatarak ulu babalarını Pir Ömer'i öldürmekten alıkoydular. Fakat onun *nöker*lerinden birçoğu öldürüldü.

Erzincan'ın alınması gerçekleşmeyince Osman Beğ Kemah'a gitti. Pir Ömer kaçtı. Araştırılıp soruşturulduktan sonra tekrar yakalanarak onun canı keskin kılıca [71] teslim edildi.

Osman Beğ, Erzincan vilâyetinden Kemah vilâyetine çok miktarda mal getirdi. Onların hepsini birleştirerek kendi yerine döndü.

Pir Ömer'in öldürülmesi haberi Emir Kara Yusuf'a ulaşınca o Tebriz'in *Merkez-i yaylak*'ında, makamı yüce olan Emir'den öç almak için ordu donatmaya başladı. O sırada kulağına, mutlu hakan Hazret-i Şahruh Mirza'nın Türkistan ve Hindistan sınırına kadar Irak, Horasan ve Maverâünnehr'i hizaya getirip dünyayı alan bayrağını (*râyet*) Azerbaycan'a çevirdiği haberi geldi. Bu korkunç haber, öncekini gölgede bıraktı ve onun niyetinden vazgeçmesine sebep oldu. Sonra Ebu Said adındaki oğlunu, zaptetmesi için Erzincan'a gönderdi. Onun arkasından da kendisi Osman Beğ'den öç almak için Diyarbakır'a hareket edene kadar savunma ve karşı koyma araçlarını sağlamakta meşgul oldu. Fakat Hazret-i Hakan'ın geliş haberi günden güne artınca Diyarbakır'a hareket etmekten vazgeçerek gidiş dizginini Hazret-i Hakan'a karşı koyma ve onunla savaşıma yönüne çevirdi. O sırada Irak vilâyetinden Hemedan, Nuhaniye, Tarum ve Kazvin onun yönetiminde idi. Onun oğlu Cihanşah Mirza Nuhaniye'de; Korkan-ı *Alpavut* Hemedan'da yönetici idiler. Sorgan-ı *Alpavut* da Hemedan'da [72] Korkan'ın destekçisi ve yardımcısı idi. O, bu yöneticilere (*hukkam*) mektuplar yazarak, “Çağatay'dan korkup ürkmeyin. Çünkü büyük bir ordu toplayıp Irak'a hareket ettim. Savunma bayrağını (*râyet*) açmış geliyorum. Hüdudunu korumak ve sınıra set çekmek için cesaret gösterin. Asker donatmak için fızlası mümkün olamayacak kadar çalışın” dedi. Ayrıca Şah Muhammed'i de yardım için Bağdat'tan çağırdı.

Şah Muhammed , kınama ve alay etme dilini, böyle bir baba için uzatarak, “Babamın başı büyümüş, aklı başından gitmiş olmalı ki benden bu destekte bulunuyor” dedi ve babasının *fermanına* uymaya yanaşmadı. Nazım:

“Babadan yüz çevirmek günahdır; hele bu baba padişah olursa!”

Baba yazısının üzerine çizgi çeken kimse, kendi adının üzerine iptal yazısı çekmiş demektir.

Sultana başkaldırma sayfasını çevir; (çünkü) ‘Sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin’²²⁶ buyurmuştur Hak.”

Babasına gösterdiği bu edepsizliğe, gurur ve kibirlenmesine lâıyk olan şey, onun yakasına yapıştı. Babasından sonra bir gün dahi saltanat tahtına ve büyüklük makamına oturamadı. Kardeşi İsfahan Beğ, Bağdat’ı ondan alırken Mirza Ali de kızını ayırdı. O, şaşkın, avare ve evsiz barksız dolaşmaya başladı. Sonunda *Baba Hacı Beğ*’in *nöker*lerinden biri tarafından Şikan²²⁷’da öldürüldü. Kellesini [73] Şahruh Mirza’nın hilâfet ayarındaki tahtının ayağına gönderdiler.

(Kara Yusuf’un) diğer oğlu İskender Mirza, babasının zevcelerinden biriyle ihanette bulundu. Bu çirkin işten ve kötü davranıştan dolayı korku ve ürkeklik cenderesine girip Kerkük ve Dakuk tarafına kaçtı.

İsfahan Beğ, Adilcevaz’da zevke eğlenceye, oyuna ve boşuna vakit geçirmeye dalıp babasına yardım etme işiyle ilgilenmedi.

Cihanşah Mirza, Sultaniye’de idi. Yaşının küçüklüğü ve ömrünün yeniliği, babasının yüklediği görevleri üstlenmesine engel oldu.

Bu şekilde Emir Kara Yusuf’un saltanatının temeli yıkılmaya; devletin araçları bozulmaya yüz tuttu. Bir taraftan hastalık ordusu, onun sağlık şehrini olayların karşısına atarken, diğer taraftan ünlü Hazret-i Hakan’ın çevik ordusu, atlarının dizginini gevşeterek Tebriz’e yöneldi. Oğulları fermana uymayıp haklarını yitirdiler; emirler, korku ve dehşetten incelişip zayıfladılar. Devlet yıldızı batma noktasına; şevket güneşi zirveden düşme eğrisine girdi. Bu felâketlerin ve musibetlerin yüzünü göstermesine rağmen Emir, böyle ulu bir padişahla ve böyle sayısız bir orduyla vuruşmaya ve çarpışmaya gitmekten çekinip kaçınmadı. Şahruh Mirza’nın Rey vilâyetine indiği haberini ulaştırdıkları zaman, o haberden dolayı içine huzursuzluk ve korku düşmedi. Zemheri ordusunun saldırısına, emirlerinden ve askerlerinden birçoğunun dağılmasına ve hastalığın istilâsına rağmen tahtirevana (*mahfê*) yatarak Hazret-i Hakan’a karşı savunmaya yöneldi. Ev araç ve gereçleri (*pişhâne*)

²²⁶ Kur’an-ı Kerim 4/59.

²²⁷ İran-Irak sınırında Dertenk yöresinde bir kale olduğu anlaşıyor (KD, s.72, n.2).

Ucan'a indi. O, şehir²²⁸ ile Ucan arasında altı *fersahlık* yerde, tahturevanda huzurluğun şiddetinden takatsiz düştü. Menzile varmaktan aciz kalarak Ucan'a ilk fersahlık yerde konakladı. [74] Ecel ulakçısı, "Allah, öleceklerin ölümlerini *ahında alır*"²²⁹ saltanat tahtının ayağından "Ölmeden önce tövbe etmede acele ediniz" haberini onun can kulağına ulaştırdı. "Allah'ın belirttiği vakit gelecektir"²³⁰ hızlı kılın atını onun büyüklük bargâhının kapısının önüne çektiler. "Rabbimize *istemin*"²³¹ tellâli, "Dünya bir saatir" nidasını, onun vesveselerinin ve hayallerinin çuvar pazarında seslendirdi. Sonunda beden ülkesinin valisi, "Ey huzur içinde olan *can!*"²³² müjdesiyle yüzünü kutsal yuvaya gösterdi. Malına, mülküne, eşyasına *ıstıdır* saltanatına ve çabuk yıkıma uğrayan büyüklüğüne "Biz, Allah'tanz ve *eliler* ()'na döneceğiz"²³³ buyruğunu okuyup, padişahlık tahtından tabut tahtasına *hüner* "Kâbir, ahiret menzillerinden ilk menzildir" yurduna indi. İfî ve ulus'u beden *hüner* olduktan ve ruhun vatanına dönmesinden sonra hiç beklemeden *benât-ı ulu* gibi dağıldı. Öyle ulu bir padişahın bedeni, sahraya düşüp kaldı. Sonunda *hüner*, kafatasını, dünyayı gören gözlerinden ayırdı. Devletsiz oğullarından, emirlerinden ve büyüklük sahibi erkânından hiçbirisi böyle sıkıntılı durumda *velî* yoluna girmedi.

(Onun²³⁴ - Allah adaletinin temellerini güçlendirsin- nasihatlerinden: Böyle bir padişahıtan, onun oğullarının ve devlet erkânının durumundan, ibret gözü olanlar için bir uyarı vardır. Şanı yüce, iyiliği [75] ve ihsanı genel olan Hazret-i Yuradân'ın emanetleri olan halktan (*re'âyâ*) hepsinin, haksız olarak malını alıp, oğullara, emirlere ve askerlere vermek, sırf zulümden ve düşmanlıktan başka *hüner* olmayıp, Melik-i Rahman'ın uyulması gereken hüküm ve fermanının *hüner*dir. Her durumda yönetilenlerin tarafını bırakarak yönetenlerin kudret temelini yükseltmek, ahiret pişmanlığına ve akıbet hüsrânına sebep olur. "Ey *ulul sulhipleri!* Ders alın."²³⁵

²²⁸ Yani Tebriz.

²²⁹ Kur'an-ı Kerim 39/43.

²³⁰ Kur'an-ı Kerim 29/4.

²³¹ Kur'an-ı Kerim 39/55.

²³² Kur'an-ı Kerim 89/27.

²³³ Kur'an-ı Kerim 2/156.

²³⁴ Yani Uzun Hasan Beğ'in (KD, s.74, n.6).

²³⁵ Kur'an-ı Kerim 59/2.

Onun ölümünden sonra *Sahib Kıran*²³⁶’ın amcası Yakub Beğ, esaret bağından kurtuldu. O diyardan kaçıp ünlü babası Osman Beğ’e kavuştu. Tekrar Kemah yönetimine yükseldi. Kazvin, Tarum ve Hemedan emirleri ve hükümdarları (*hükkmâm*) Cihanşah Mirza ile birleşip Şah Muhammed Beğ’e bağlanmak ve onun yolunu takip etmek için Bağdat tarafına yöneldiler. Şah Muhammed, aşırı gururundan ve kibirinden, “*Mısır hükümdarlığı ve bu nehirler benim değil mi?*”²³⁷ davasını güderek kendi babasını alaya alıp bıyık altından gülerek, “Babamın başı büyümüş” diyen kimseydi.

Azerbaycan’da Sa’dlu²³⁸ boyu Isfahan Beğ’i saltanata çıkardı. Onlar, *hazineyi* ve Bayezid²³⁹ kalesini ele geçirerek Çuhur Sa’d²⁴⁰’da kışladılar (*kışlamıştı*).

[76] Emir Kara Yusuf’un vefat haberi Erzincan’a ulaşınca Erzincan halkı, Emir Taharten’in torunu Yar Ali’yi emirliğe kabul etti. Emir Yusuf’un oğlu Ebu Said’in oğlunu yağmalayarak oradan çıkardılar.

İskender Mirza, babasının ölümünden sonra saltanat davası güderek mertlik ve cesaret bayrağını (*râyet*) çekti. Babasının evini yağmalayıp Bağdat’a Şah Muhammed’e giden ve ondan ilgi görmeyen *il* ve *ulus* da İskender Mirza’nın devletine yöneldiler. Onun saltanatının güçlenmesi için toplanıp birlik oldular. Önce Mardin’i savunmak için Musul yolundan hareket ettiler.

[77] KUTLU PADİŞAH (PADİŞAH-I SA’İD) OSMAN BEĞ’İN İSKENDER MİRZA İLE SAVAŞMASI

Emir Kara Yusuf’un vefatından sonra İskender Mirza’nın saltanat bayrağını (*râyet*) açtığı, babasının ülkelerini ele geçirmek için güçlü bir ordu hazırladığı, önce Mardin’e yöneldiği, Kerkük ve Dakuk üzerinden Musul’a vardığı haberini Osman Beğ’e ulaştırdıkları zaman Osman Beğ, beldelerdeki

²³⁶ Sahib Kıran sıfatı bu kitapta hem Timur, hem de Akkoyunlu Uzun Hasan için kullanılmıştır. Biz bu ikisini birbirinden ayırmak için, Uzun Hasan’ın sıfatını italik ile yazdık.

²³⁷ Kur’an-ı Kerim 43/51.

²³⁸ Karakoyunlu boylarından biri olup başında Karakoyunlu hanedanının amca oğulları bulunuyordu (KD, s.75, n.3).

²³⁹ Bugünkü Ağrı’nın Doğu Bayazıt ilçesi (KD, s.75, n.4).

²⁴⁰ Yani Sa’d çukuru. Asıl Sa’d çukuru, Erivan ile Arpaçay’ın Aras’a kavuştuğu yer arasındaki yöre idi. Çuhur-i Sa’d, Safevî devrinde önemli bir eyaletin (Erivan bölgesi) adı olmuştur. Burası Sa’dlu boyunun adını aldığı Sa’d’ın kışlağı olduğu için onun adını almıştır (KD, s.75, n.5).

ve kalelerdeki askerleri çağırmaı düşünmedi. Yanındaki toplulukla yetindi. Düşmanın yaktığı fesat ateşini söndürmek için ordugâhından (*ma'asker*) karşı koınmaya çıktı. O sırada kızı İskender'in nikâhında olan Osman Beğ'in eski düşmanın Gökçe Musa Döğeri, yardım isteme elini, iyi adlı Emir Osman Beğ'in eteğine atarak, onun hizmetçileri arasında kendisini yüceltti.

Osman Beğ Mardin'e varınca Emir Yusuf Beğ'in *nökeri* ve Mardin lükûmıdarı (*hâkim*) olan Tengri Vermiş, şehirde kendisini korumaya aldı. Emir Osman Beğ, kuşatmayla ilgilenmeyerek Nusaybin'e gitti. İskender Mirza'nın Cizre Karaçuk²⁴¹ una konakladığı haberini alınca Nusaybin'den **[78]** kalkarak Şeyh Kendi²⁴² ne indi. İskender Mirza ise, Şamalık suyu²⁴³ ndan geçip sırtını Cizre'ye verdi. Sağlam bir yere ve muhkem bir sığınağa indi. Şamalık suyunu içmeye aldı. İki topluluk arasında savaşlar oldu. İlk önceleri o savaşların çoğunda İskender Mirza mağlup idi. Fakat sonunda Musul'da bulunan Yar Ali Beğ'in oğlu Zeynel Beğ'e, Erbil'de bulunan Kara Yusuf'un erkek kardeşinin oğlu Mirza Ali'ye, Kerkük ve Dohuk'ta bulunan Cenklu Hasan'a, onunla beraber olan Döğeri emirlerinden bir topluluğa yardım istemek için annesini ve kız kardeşini elçi olarak gönderdi. Ayrıca Cizre hükümdarı (*hakim*) Emir Mecdeddin'den de yardım istedi.

İskender Mirza'nın isteği üzerine, yönetim merkezi ile İskender'in ordugâhı arasında 2 *fersahlık* mesafe bulunan Emir Mecdeddin, **[79]** 3 bin askerle ve yukarıda anılan emirler de Musul, Erbil ve Kerkük'te gelip İskender Mirza'nın ordusuna katıldı.

Osman Beğ tarafından Gökçe Musa, Osman Beğ'le geçmişteki düşmanlığı yüzünden İskender Mirza ile gönül ve ağız birliğine vardı. Anlaşma binasını güçlendirmek ve samimiyet yolunu düzene sokmak için Mısır adındaki oğlunu akşam yemeğinden sonra (İskender Mirza'ya) gönderdi. Böylece İskender Mirza, her taraftan yardım ve destek maddeleri biriktirip kendinde tuttu koyma gücünü bulunca iki taraf arasında 21 gün sürecek harp ateşi

²⁴¹ Bu Karaçuk, Cizre'nin güneyinde, Dicle'nin batısında ve Dicle'ye dökülen Suffan deresi ile alınındadır. Öteki Karaçuk ise yine Irak'ta Altın Köprü'nün batısında bulunmakta ve neğri Zap'ın dik olarak uzanmaktadır (KD, s.76, n. 3).

²⁴² Kutub Çelebi'ye göre Şeyh Kendi, Nusaybin ile Hatuniye arasında yer almaktadır (KD, s. 78, n.1).

²⁴³ Bununla hangi çay'ın kastedildiği anlaşılamadı. Yukarı Zap ile Karaçuk dağları arasında Şamalık denilen bir yöre vardır ki eğer her iki yer aynı ise, Şamalık suyu, Zap'ı ifade edebilir (KD., s.78, n.2).

yanıp alevlendi; savaş meydanı kıyamet meydanına döndü. O arada Osman Beğ'in ordusunda silâh bakımından zayıflık ortaya çıktı. oklukları oktan boş, hayvanların ayakları naldan çıplak kaldı. Mardin hükümdarı Tengri Virmiş, yolu tutarak Osman Beğ'in ülkesinden silâh ve yiyecek girişini durdurdu. Savaş ve vuruşma günleri, 20 günü aşınca yirmi birinci gün savaş sırasında Gökçe Musa ve Döğër topluluğu yüz çevirerek İskender Mirza'ya katıldılar. Osman Beğ'in tarafından yiğit gençler öldürüldüler. *Emir-i Nâmdâr* Osman Beğ, o savaşta tek başına cesaretin gerektirdiği her şeyi yaptı. Ulu babasının yanında bulunan Ali Beğ ise, karşı koymada ve savunmada sabır ayağını er meydanına sıkıca basarak imkân ölçüsünde mertlik ve yiğitlik gösterdi. Sonunda Osman Beğ'e galip geldiler. İskender Beğ, Osman Beğ'e saldırdı. Zeynel Beğ ve Mirza Ali de *Sahib Kıran*'ın babası Ali Beğ'e saldırdılar. İskender Mirza, Osman Beğ'e yetişince tekrar büyük bir savaş oldu. **[80]** Osman Beğ'in atını düşürdüler. Emrullah oğlu Bistam, Halil oğlu Muhammed İnâk, Yahşi Beğ oğlu, Osman Beğ oğlu Bayezid Beğ savaşta yiğitlikler gösterdiler. Kara Muhammed adındaki biri atından inip Osman Beğ'i atına bindirmek istedi. Kılıç ve ok yaraları alan, bir eli ve ayağı işlemez olan Osman Beğ'in ata binmeye gücü yoktu. Fakat Kara Muhammed, başını onun iki ayağının arasına getirerek onu ata bindirdi. Osman Beğ, tekrar savaşa yöneldi. İnâk Halil oğlu Muhammed, Yahşi Beğ oğlu, Hızır Beğ ve Alaaddin oğlu Kara Hasan'ı da orada öldürdüler. Kara Muhammed'in Osman Beğ'i bindirdiği atı da devirdiler. Çok sayıda genç Osman Beğ'in başında toplandı. Düşmanı uzaklaştırmak için büyük yararlıklar gösterdiler. Osman Beğ'in bayrakdan (*kutel*) olan Beğleroğlu'nun atını çekerek Emir'i tekrar ata bindirdiler. Bu durumda uzaktan bir ordu (*koşun*) görüldü. Osman Beğ, "Ali Beğ'dir" dedi. Hâce Muhammed *vezirini* göndererek Ali Beğ'i yardım ve desteğe çağırdı. Ali Beğ tecrübeli ve gözde gençlerle onlara katıldı. Ali Beğ'in yanında bulunan İbrahim Beğ'in oğlu İskender Beğ'in adamlarından yiğit gençler hep birlikte Osman Beğ'in *nökerleriyle* beraber, **[81]** Osman Beğ'e saldıranları bozguna uğrattılar. Osman Beğ'in binek hayvanı olan Beğler oğlu'nun atı da yaralandı. Sonra Emir Kara Yusuf'un malı olan ve Emir Osman'ın kendi oğlu Ali Beğ'e bağışladığı Şahderaz adlı atı çekti. Osman Beğ'i ona bindirdiler. Zeynel Beğ, Mirza Ali ve Cenglu Hasan, Osman Beğ'i kuşatarak, onu yerinden oynatıp yendiler. Yaralı olan Osman Beğ'in atının dizginini *Ahtacı* Uzun Ali çekmeye başladı. Bitkin ve güçsüz düşmesine rağmen Osman Beğ, ünlü oğlunu,

heruberindeki bulunan çevik gençlerle birlikte yanına çağırarak, “Kaçmak kurtulmaya sebep olmaz. Görevimiz, düşmanın kovulması konusunda sebat etmektir” buyurdu.

Buyruk üzerine Ali Beğ ile ordunun *bahadurları* tekrar savaşa yöneldiler. Osman Beğ de geri dönmek istedi. Fakat önünde bulunan Uzun Ali, onun atının dizginini çevirmeyince Osman Beğ, onun başına kırbaç vurdu. Kendisi, ilizginini savaş tarafına çevirip yönlendirdi. Ali Beğ’in *boy nöker*²⁴⁴’i olan ve babası olan Osman Beğ’in ünlü emirlerinden olan Şeyh oğlu Ali, mertçe savaştı. İskender Mirza’nın nedimine (*aynak*) (kılıcı) sapladı (*suglamış*). [82] Kılıç ona öyle geçti ki elindeki kabza kana bulandı. O, İbrahim adındaki birine onun kellesini İskender Mirza’nın karşısında vurmasını buyurdu.

Salih Kıran’ın babası Ali Beğ, yiğitlikler gösterdi. Onunla beraber olan İbrahim Beğ’in oğlu İskender Beğ’in *nöker*lerinden *Hazinedar* Muhammed, Çıpa’nın oğlu Sultan, Ak Mihmad, Muhammed-i *Bekavul*, Ali Beğ, Bozdoğan, Karıman, Osman Beğ’in damadı Kuh Ahmed-i Purnak ve Hamza Beğ’in oğlu Ali Beğ savaşma ve savunmada takdir edilen üstün gayretler gösterdiler. İskender Mirza’yı yenip geri döndüler. Orada Osman Beğ’in *nöker*lerinden bazıları kaçma konusunda acele ediyorlardı. Ali Beğ, *Emir-i Namdar* Osman Beğ’in buyruğu üzerine, onları ok yağmuruyla geri çevirdi. Alanı boşaltan düşman, bozguna uğradı. Osman Beğ de Amid’e yöneldi. Düşmanın görüldüğü yerde yavaş, görülmediği yerde ise, acele yol aldılar. O arada Osman Beğ, “Adım da bu şekilde yol alır. İnsanı gördüğü zaman yavaş, onun dışında hızlı gidersin” buyurdu²⁴⁵.

[83] ŞAHRUH MİRZA’NIN REY’DEN TEBRİZ’E HAREKET ETMESİ

Emir Kara Yusuf’un vefatından sonra mutlu Hakan Şahrüh Mirza, Rey’den göçe göçe ufkun doğduğu yerlerin yüksek derecelerini katedip yönünü Ekvator’a çeviren güneş gibi Tebriz’e yöneldi. Ünlü şehzadeler Bayımsungur Mirza ve Cuki Mirza, *emirler* ve *devlet erkânı*, memleketlerin

²⁴⁴ Hıssa nökeri anlamına geliyor. Bir hükümdarın veya beyin kendi boyundan, elinden (ulus) ve oynağından olan nökerleri (KD, s. 81, n.1).

²⁴⁵ Hıssa Rumlu bu savaşı 823 (1420) yılı olayları arasında anlatıyor ki yanlıştır. Savaş Rebiyü’lAhır 424 (Nisan 1421) tarihinde meydana gelmiş ve İskender’in zaferi ile sonuçlanmıştır (KD, s.82, n.3).

hakimleri (*hükâm-ı memâlik*) onun dünyayı himaye eden bayrağının (*rayet*) gölgesinde yıldızlar ve gezegenler gibi yönünü o tarafa çevirdi. Savaşı, kavgasız, fitne çıkarmadan ve kan dökmeden Tebriz bölgesine görkemli bir şekilde indi.

İsfahan Beğ, bu durumu görünce vakit geçirmeden ve ihmal davranmadan İskender Mirza tarafına yöneldi. Hazret-i Hakan, İbrahim Caku'yu saldırı (*ilgâr*) için onun peşine saldı. O saldırı gücü (*ilgâr*) Muş ovasında İsfahan Beğ'e yetişti. O da ağırlığını, yükünü ve malını onlara bırakarak hızla atını sürdü. Amid'in yukarısında İskender Beğ'e katıldı.

Onun Mardin'e varışından önce Yusuf Beğ'in *hazinesi* İskender Mirza'nın eline geçmişti. Osman Beğ, İsfahan Beğ ile İskender Mirza bir araya gelmeden önce Mihrifer'e geldi. seçkin oğlunu beş yüz süvari ile birlikte Hazret-i Hakan'ın dünyanın sığındığı yer olan *dergâhına* göndermişti. Ali Beğ, o mesafeyi katederken Sultan İbrahim Caku'ya yetişti [84] Birlikte Kara Kerdunker (?)²⁴⁶ sahilinde padişahın ordugâhına vardılar. O *yurtta* Şahruh Mirza dönmek isteyince Ali Beğ, mübarek kulaklara, "İskender Beğ ile İsfahan Beğ birleşmişler ve Karakoyunlu *emirleri* İskender Mirza'nın saltanatı konusunda anlaşarak bu tarafa doğru hareket etmişlerdir" diye arz etti. Birkaç gün sonra da "Bitlis'ten Karakoyunlu geldi" diye haber ulaştı.

Onun üzerine Şahruh Mirza, Ali Beğ'in *nökerlerinden* bir topluluğu *karavul*²⁴⁷ olarak tayin edip dünyayı alan ve himaye eden bayrağı (*rayet*) Erciş tarafına açtı; Karakoyunlu'yu uzaklaştırıp kökünü kazımak için hareket etti. *Karavul*dan sonra Karakoyunlunun o bölgeye vardığı, Ahlat'tan geçip öteki Bulanık²⁴⁸ a indiği haberi gerçekleşti.

Şahruh Mirza, *kasatura* vs. gibi savaş silâhınının (*yerâk*) sağlanmasını emrederek göç edip Emir Süleyman Kümbeti²⁴⁹nden ve Eleşkirt çayından geçerek Balıklı Göl²⁵⁰ ile ordunun sırtını güçlendirdi. Bu [85] *yurtta* Osman

²⁴⁶ Yeri tespit edilemedi.

²⁴⁷ Eskiden karakol yerinde kullanılan bir tabirdir. Muhafız, korucu ve önden giden birlik manalarına gelir.

²⁴⁸ Ahlat'ın kuzeyinde bugün Muş iline bağlı bir ilçe merkezi. Metinden bir de asıl Bulanık'ın varlığı anlaşılıyor ise de bunun neresi olduğu anlaşılamadı (KD, s.84, n.2).

²⁴⁹ Bugün Süleyman Kümbet adlı köydür (KD, s. 84, n.4).

²⁵⁰ Burası Karaköse'nin güney doğusundaki Balıklı Göl olsa gerektir (KD, s.84, n.5).

Hakk'lar padişahın ordugâhına (*ma'asker-i humâyun*) indi. Eleşkirt yöresini herçilikten ve Aladağ'ın eteğini aştıktan sonra Ağa Deve²⁵¹'de konakladı. İki cenahla sağ ve sol cenahları düzenledi. Şahruh Mirza'nın ön cephesinde (muhtak) Baysungur Mirza, Şah Melik Beğ ve Şah Lokman-ı Barlas, sağ cenahta Şiraz valisi olan onun ünlü oğlu İbrahim Sultan, Isfehan valisi olan onun oğlu Rüstem Mirza, büyük emirlerden (*umerâ-i izâm*) Şaburgan Sultan İbrahim Caku; sol cenahında ise Emir Firuz Şah ve Osman Beğ; İskender Mirza'nın sağ cenahında adamlarıyla birlikte Sa'dlu Pir Mihmad, sol cenahında ise Isfehan Beğ, Bayram Beğ ve oğlu Şehsuvar Beğ, Sorkan ve Korkan-ı Alpavut yer aldı.

Bu şekilde bir düzenle Hazret-i Hakan'ın ordusu, ünlü oğullarından ve namutlu emirlerinden, piyadeden ve süvariden meydana gelen, sayı sınırını aşan bir kalabalıklı coşkun bir deniz gibi, Nazım:

"Her mişferden güneş başını çıkarmış; muzrak, bulutun damarına neşter vurmuş.

'İndim Allah'tandır' ona bayrak (livâ); 'Fetih yakındır' ona öncü olmuş.

Akımet gününün korkusunu uyandıran onun borusunun (nefir) sesinden düşman uykulmuş.

Onun davulundan (kös), düşmanın kulağına Sur borusu²⁵² geliyor; korkudan uykuluklar başlarını dışarı çıkarmış.

İskender'in seddi²⁵³ gibi saf kurmuşlar; yiğitler Necf çölünün aslanları gibi.

[106] *Savaş gençleri kükreyen aslan gibi; savaş meydanında hepsi de Rüstem gibi.*

Oteki İskender²⁵⁴, kendine düşmanlar ulaşmasın diye demirden bir saf bağladı.

Akıştıktan bir orman meydana geldi; o ormanda yiğitler aslan gibi pusuya yatmış.

Aynı ağaçlar savaş zamanında meyve olarak düşmanın kellesi için işe yarasanlar diye."

²⁵¹ Ağa Deve, Karaköse'nin güney doğusunda, Hamur ile Taşlıçay arasında iki köydür. Bir diğeri Aşağı Ağa Deve'dir (KD, s.85, n.1).

²⁵² İslam inanca göre dört büyük melekten birisi olan İsrafil, kıyamet gününü sur adındaki boruyu üfleyerek haber verecektir.

²⁵³ İskender, Doğu ülkelerinde dolaşırken bir yerin (Bazı rivayetlere göre Taberistan) halkı kendisine gelerek Ye'cüc ve Me'cüc denilen bir kavmin kötülüklerinden onları korumak için kendilerini toplayıp sağlam bir set yaparak Ye'cüc ve Me'cücün saldırılarını önlemiştir. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de (18/ 94, 97; 21 / 96) de geçmektedir.

²⁵⁴ Aynı İskender Mirza.

Sultan savaşıdan önce İskender Mirza'nın sağ cenahı, *Hakân-ı Sa'id* (Şahruh Mirza'nın) sol cephesine saldırdırarak, karışıklık ve fitne tozunu toprağını havaya kaldırdı. Savaş ateşi yanıp beden çöplerini tutuşturdu. İskender Mirza keskin kılıcını, azgın denizin canavarı gibi o (savaş) denizinde harekete geçirdi. Her taraftan Aras nehri gibi kan nehri akıttı.

Emir Firuz Şah'ın yiğitlik gücüne tahsis edilmiş olan Hazret-i Hakan'ın sol cenahı, âşıkların kalbi, maşukların saçı gibi perişan oldu. O gün, hicran gecesi ve ayrılık günleri gibi Çağatay'a karanlık ve sıkıntılı geçti. Bu kavgadan Şahruh Mirza'nın mübarek kalbi yerinden oynadı. Dua elini semaya ve yakarma yüzünü huşu zeminine koyarak Semavî destekle yüreklendi. Ünlü şehzadelerini, ilkesi başarı olan *emir*lerini, her diyarın *serdar*larını ve zamanın *bahadır*larını fetih için ümitlendirdi.

Ertesi gün doğunun sultanı kara çadırı, toprakta yaşayanların başından çekip, ışık saçan bayrağı (*râyet*), doğu ufkunda açmaya, toprak alanını karanlık çerçöpünden sıyırmaya ve ışık kılıçları vurarak gecenin çevik ordusunu yokluğa gönderdiği zaman Hazret-i Hakan, savaş için büyüklük ve ululuk sancağını (*livâ*) açtı. Saflar (daha önce) nitelenmiş olan bir havada düzenlendi.

İskender [87] Mirza da onun karşısında aynı düzenle yer aldı. Aslan yiğitlerin hayhuy seslerinin kahredici fırtınası, toprak küreyi yerinden oynatıyor, zemheri küresinin deryaları, intikâm meydanının öç alıcılarının göğüs sobasından dolayı ateş küresine dönüyordu. Şahruh Mirza'nın sağ cenahında yer alan İbrahim Sultan, Rüstem Mirza ve İbrahim Caku, İskender'in sol cenahında bulunan İsfahan Beğ, Bayram Beğ, Şehsuvar Beğ, Sorkan ve Korkan *Alpavut*'a saldırdılar. İki taraf da savaşa asılarak büyük bir gayret gösterdiler. Sol cenahının yenilip perişan olduğunu gören İskender Mirza'nın öfkesinin şiddeti katlanmaya ve içi yanmaya başladı. Kükreyen fillerin ve yay kuşanmış piyadelerin (*piyâdegân-ı kemândâr*) safının önünü tuttukları Şahruh Mirza'nın merkezine saldırdı. Öncü birlikte (*monkalay*) Mirza Baysungur, Emir Şah Melik ve Şeyh Lokman yer alıyorlardı. Yenilgi bunlara düştü. (İskender Mirza), çok sayıda insanı esir ve tutsak etti. *Piyadelerin* birçoğu onların mızraklarına binerken süvarilerin bazıları helâk toprağına düşüp bazıları da iple bağlandılar. Filleri de ele geçirildi ve onlara yaralar açıldı. (İskender Mirza'nın adamları), savaş alanını kateden atlarını, kadınların durdukları yere, Şahruh Mirza'nun öncü birliğinin arkasına kadar sürdüler. Onların bir çoğunu esir ettiler.

Bu durumu gören Şahrüh Mirza, aniden öncü birliğini güçlendirerek İskender Mirza'yı mağlup etti. Nazım:

"İskender her ne kadar başı dik kimselerden olsa ve gücü dünyada darb-ı mesel olsa da
(1) satrançta burcu harekete geçirdi ise de şanssızlık geldiği ve
Satranç tahtasında burç şah'tan habersiz olduğu için İskender'in devlet atını yedi."

[88] Osman Beğ, sol cenahta yiğitlikler gösterip İskender Mirza'nın sağ cihânına saldırdı. Sa'dlu Mihmad Beğ, Osman Beğ'in öncüsü olan Devre Beğ'in eline düştü. Onun Pir Gayb adındaki oğlu *Sahib Kıran*²⁵⁵'in babası Ali Beğ tarafından yakalanıp esir alındı. Onun kardeşi Pir Üveys de tutuklandı. Karakoyunlu emirlerinden birçoğu kaçmaya yöneldi. Hazret-i *Sahib Kıran*²⁵⁶ kavuşmuş yerinde Osman Beğ'e dönüş izni verdi. Ali Beğ'i Tebriz emirliğine atadığı i 'Tebriz' tayin etti. Dünyanın sığındığı bayraklarını (*râyât*) geri dönüş yolunu vakti.

[89] HAZRET-İ HAKAN-I SA'İD ŞAHRUH MİRZA'NIN HORASAN'A DÖNMESİ

Savaştan kurtulduktan ve İskender'i kaçırdıktan sonra Hazreti-i *Hâkân-ı Sa'îd*, Azerbaycan'ın yönetimini *Sahib Kıran*'ın babası Ali Beğ'e bıraktı. Osman Beğ'i de arzusunu yerine getirip, amacına ulaştırarak sayısız *ganimet*lerle ona kutsal emirlik evine (*dâriü'l-emâret*) dönmesine izin verdi. Sonra cihanı himaye eden bayrağını (*râyet*) Horasan tarafına açtı.

Ali Beğ, birkaç gün Tebriz'de kaldı. Tebriz'de büyük ordunun geçişi dolayısıyla perişanlık baş gösterince Tebrizliler Karakoyunluların tarafına geçtiler. Babasının ve kardeşinin yerine geçmek iddiasında olan Kara Yusufl'un oğlu İsfahan Beğ, askerini Tebriz tarafına sevk etti. Ali Beğ, "Güç belmeddiği zaman kaçış, peygamberlerin geleneklerindendir" buyruğu gereğini yerine getirerek ulu babasının önünde yer öpmek için Diyarbakır'a yöneldi. Karkun Deryası'nda Kürtler önüne çıktılar. Onlarla vuruşmaya ve savaşmaya tutuştular. Ali Beğ yiğitçe savaşır orayı selâmetle geçti. Ulu babasının saltanatının

²⁵⁵ Yünlü Uzun Hasan Beğ. Eserde Hasan Beğ'e bu lâkap verilmekte olup, ondan daima bu lâkap ile bahsedilecektir (KD, s. 88, n.1)

²⁵⁶ Anıl nüshada bu lâkap, Hazret-i Hâkân-ı Sa'îd olmalı (KD, s.88, n.2).

²⁵⁷ Yerli tespit edilemedi (KD, s.89, n.1).

sığınağı olan dergâhına varışıyla başı yüceldi. Sonra Unayn²⁵⁸ Araplarına saldırdı. Çok miktarda yağmada bulundu. O arada 7 bin deve ele geçirerek ulu babasının ordusuna gönderdi.

[90] OSMAN BEĞ'İN ERMEN VİLAYETİNİ ALMASI VE AKRABALARI ARASINDA TAKSİM ETMESİ

Emir-i Nâmdâr Osman Beğ, Karakoyunluya yenip ganimete kavuşmuş olarak kendi yönetim yerine dönünce sayısız bir ordu toplayıp Mardin'i almak için kuşattı. Oranın ekinini (*galle*) (hayvanlara) yedirdi. Köyleri kentleri harabeye çevirdi. Oradan tekrar Erzincan'a gitti. Aynı şekilde orada da yıkımda bulundu. Erzincan havalisinde Trabzon sultanı onun ordugâhına geldi. Kalenin fethine yardım ve destek olarak ona *mancınk*, *arrade* ve *kara-bugra*²⁵⁹ getirdi. *Mancınk*tan taş attılar. Ekini (*galle*) (hayvanlara) yedirdiler.

Yakub Beğ, Kemah'tan (gelip) ünlü babasının hizmetine girdi. Kara Hisar, onun *soyurgah*ına ilâve edildi. Tercanat, Osman Beğ'in erkek kardeşinin oğlu Musa Beğ'e *soyurgal* olarak (*be-resm-i soyurgâl*) tahsis edildi. Akşehir, İnâk Hasan'a, Bayburt, onun erkek kardeşinin oğlu Kutlu Beğ'e verildi. Kendisi de dönüp Diyarbakır'da kışladı (*kışlamış*).

[91] EMİR-İ NAMVER (OSMAN BEĞ'İN) YAĞMUR DÖĞER'İ YAĞMALAMASI

Anılan Emir²⁶⁰'in Erzincan'a görkemli bir şekilde indiği sırada, daha önce Urfa'yı elinden aldığı *Döğərli* Yağmur, Musul'a giderek Karakoyunlu'dan yardım istemeğe kalkmış, öç almak için her taraftan *ricâl* toplamaya başlamış, beş bin *hane* hazırlamış, kendi *hanesini* de Hatuniye²⁶¹ ve Bingöl'de sağlama alarak, Urfa'ya saldırmış ve o vilâyeti yağmaya ve yıkıma uğratmıştı.

Bu haber Samsat'ta *Emir-i Nâmdâr* Osman Beğ'in mübarek kulaklarına ulaşınca o Ergani havalisine gitti. Ordusunu topladı. Urfa'da bulunan Nur Ali Beğ'i Resulayn mevkiine çağırarak için *elçi* gönderdi. Zafer alâmetli bayrakları

²⁵⁸ Bak. n. 218

²⁵⁹ Veya kara-boga. Bir tür mancınk.

²⁶⁰ Yani Osman Beğ'in.

²⁶¹ Nusaybin'in güneyinde Sincar'ın batısında *yer almaktadır* (KD, s. 91, n.1).

(ıdydt) Resulayn tarafına doğru açtı. Orada konakladığı sırada Nur Ali Beğ, kavuşma şerefi kazandı. Birlikte Yağmur'a saldırdılar. Onu bozguna uğratıp ordusunu yokluk diyarına gönderdiler. Çok miktarda ganimet ve mal ele geçirerek, onun *hanesini* mülkiyet alanına çektiler.

İlkbahar rüzgârının dağlarda ve kırlarda tekrar esmeye; Koç Burcu²⁶² güneşinin sığağından otların ve reyhanların çıkmaya başladığı zaman *Emir-i Nâmdâr*, çevik ordusunu Mardin tarafına sevk etti.. O vilâyetin tarım alanlarını otlattıktan sonra *yaylaka* gitti. “*Emirlere ve yasaklara karşı gelen*” Kürtleri yağmurlayıp Erzincan tarafına yöneldi. O şehri kuşatma altına aldı.

Erzincan *valisi* olan Emir Taharten'in torunu Yar Ali Beğ, Kara Yusuf'un oğlu İsfahan Beğ'e başvurarak onu, [92] şehri kendisine teslim edeceği vadiyle yardımına çağırdı. İsfahan Beğ o ümitle orduyu o yöreye gönderdi. Onun Beğ de şehre iki *fersahlık* uzaklıktaki Kemah boğazı ile orduyu tahkim ederek oraya indi.

İsfahan Beğ, Erzincan'a varınca Yar Ali, vaadinin gereğini yerine getirmedi. İsfahan Beğ, geldiğine pişman olarak, şaşırıp ne yapacağını bilemez oldu. Ne şehri alıp yönetimi altına alabildi, ne de Osman Beğ ile savaşçı vuruşmayı göze alabildi. Geri dönmekten başka çare göremedi. Sonunda yönünü Azerbaycan'a çevirdi. Osman Beğ onun arkasından gitti. Adamlarının çoğunu esirlik bağına soktukten sonra tekrar kuşatmaya döndü.

Kışın öncü kuvvetleri, zemheri sultanının tahtının ayağından soğuk ve kuru ülkeleri ziyarete çıkınca Osman Beğ, kendi *uğrukunu* ve *hanesini* ulu oğlu Ali Beğ ile birlikte Diyarbakır'a gönderdi. O kış orada kalarak fetihleriyle meşgul olup şehri ele geçirdi. Baharın başlangıcına kadar o şehirde kışladı(*Aşlamış*).

Bahar gelip Azar²⁶³ bulutunun ırmak kenarında ve dağ eteğinde kendini göstermeye; güzel sesli kuşların, bağın bahçenin etrafından nağme söylemeye başladığı, Nazım:

“*Onđan ÷lke rahata ve huzura kavuştu; feleğın çatısın yıldızlar kapladı.*

Divan ve bağışın kapısını açıldı; altın kesesinin aklına tekrar vermek düştü.”

²⁶² Güneş Koç Burcuna baharda girer.

²⁶³ Arapların “şuhuru'r-ruñ” dedikleri Süryanî takviminin altıncı ve baharın ilk ayıdır.

Ülkesi olmayan oğlu Ali Beğ'e Urfa'yı verdi. Emir Ali Beğ, *hanesini* ve *ulusunu* Bala'ya getirdi. Osman Beğ de onların yanına vardı. Birlikte Amid beldesine hareket ettiler.

[93] ÇEMİŞKEZEK'İN KUŞATILIP ALINMASI VE ETRA-FINDAKİ KALELERİN ELE GEÇİRİLMESİ

Ondan önce Çemişkezek'te Pir Hüseyin Beğ *hakim* idi. Küçük kardeşi Şeyh Hasan, onunla arasına nifak sokarak Erzincan *valisi* Pir Ömer ile dostluk ve anlaşma yolunu tuttu. Vermeyi üstlendiği çok miktarda malı Ömer Beğ' göndererek kardeşini tutukladı.

Bu durum Emir Osman Beğ'e malum olunca o, Çemişkezek'i onun yönetiminden ayırmak istedi. Düşmanlarından Pir Ömer ile dostluk ve anlaşma yoluna giren onunla karşılaşp öç almak, Çemişkezek'i ve o tarafın kalelerinin bazıları kuşatmak amacıyla ülke alan bayrakları (*râyât*) açarak Amid'den hareket etti. Orayı kuşatmakla meşgulken Şeyh Hasan'ın baskısından sıkılıp üzülen Hüseyin Beğ'in *emir-i divânı* Feramurz, yardım istemek için elini, Osman Beğ'in eteğine attı. Onun üzerine şehir, *Emir-i Nâmdâr*'ın yönetim alanına girdi ve Nur Ali Beğ'e verildi.

Nur Ali Beğ hakkında duyulan sevgi duyguları, günden güne artmaya başladı. Osman Beğ, yeğeni olan onu, oğullarından daha üstün tutmaya başladı. O da doğrulukta, dürüstlükte ve hizmet etmede, daha fazlası düşünilemeyecek davranışlarda bulundu.

Osman Beğ, o kalelerin bazılarını yönetimi altına alırken bazılarını da askerlerin kuşatmasında tuttu. Şeyh Hasan Beğ ise, Sanak dağı (?) dağlık alanında, Munzur'da ve Sitrur (?)'da şaşkın ve perişan halde dolaşmaya başladı. Adı geçen bu [94] Munzur dağı, Erzincan-Çemişkezek arasında çok yüksek ve ihtişamlı bir dağdır.

Emir-i Nâmdâr, oranın alınıp zaptedilmesi işini bitirince tekrar Erzincan'a gitti. Bir süre mübarek ruhunu o bölgede dinlendirdikten sonra, oradan Erzincan'ın yukarısında, kuzey tarafında yer alan Yassı Çemen'in Urum Saray²⁶⁴ *yalak* yerine gitti.

²⁶⁴ Urum Saray, Erzincan'ın kuzeyinde bugünkü adı Mecidiye olan köydür. Bu köyde Akkoyunlulara ait bir vakıf bulunmaktadır. Bu vakfın Tur Ali Beğ'e ait olduğu rivayet edilir. Urum Saray'ın yer aldığı dağ da Yassı Çemen'dir. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaüddin Keykubad, 10 Ağustos 1230 tarihinde Celaleddin Harezmşah'ı burada yermiştii (KD, s.94, n.1).

[95] İSKENDER MİRZA'NIN AZERBAYCAN'A DÖNMESİ

İskender Mirza bozguna uğradıktan sonra Erbil, Musul, Kerkük ve Dohuk'a gitti. O diyarda sıkıntı içinde vakit geçirdi. İsfahan Beğ'in Azerbaycan'da saltanat bayrağının (*râyet*) günden güne daha da yükseldiğini görünce Tebriz tarafına hareket etti. Tebriz'i, Alıncak'ı ve İsfahan Beğ'in yönetimine geçmiş olan kaleleri onun elinden alarak onu Azerbaycan'dan çıkarmak işiyle meşgul oldu. İsfahan Beğ kaçarak Avnik ve Erzurum'a gitti. Osman Beğ, Erzincan, Çemişkezek, Bayburt, Tercanat ile fethettiği kaleleri ve yerleri elinde tutmaya çalıştı. O bölgeyi yardımcıları ve destekçileri arasında paylaştırarak Diyarbakır'a gitti ve orada kışladı (*kışlamış*). Sonra baharın başında Mardin'in tahılını (*gallât*) ve ekili alanlarını otlattı. Fetih sancağını (*liva*), Süleymanî ve Zırkı Kürtleri tarafına açtı. Onların kalelerinden Mufariketeyn²⁶⁵ ve Tercil²⁶⁶'i ve oraya bağlı olan 8 kale ve 3 bin *haneyi* yönetimi altına aldı. Oğlu Bayezid Han'ı o bölgenin yönetime bıraktı.

() sırada Osman Beğ tarafından ümit bağı koparılan ve kaleleri elinden alınan Şeyh Hasan, İskender [96] Mirza'nın devletine sığınarak, kendini onun adamlarının (*mülâzimân*) arasına soktu.

() sırada İskender Mirza Sökmenabad²⁶⁷'da konakladı. Osman Beğ'in tarafına yönelen Bitlis, Ahlat, Van ve Vustan emirlerini kendi tarafına çağırdı. Şeyh Hasan Beğ'i de davete aracı yaparken, o konuda "Şeyh Hasan Beğ Kürttür. O kavimler onlarındır. Görevimiz, Diyarbakır'a girmek ve (Şeyh Hasan'ın) topraklarını, Osman Beğ'in elinden almaktır" dedi. Sonra o yerden kalkarak Aladağ'a yöneldi ve Ohuleş²⁶⁸(?)'te konakladı. Orada emirlerin askerleri toplandılar. Oradan Bingöl *yaylak*ına indiler. Orası büyük bir av yeridir. Akkaoyunlu ve Karakoyunlu vilâyeti arasında bulunur. O havalide hıç yerleşim yeri (*ma'mure*) bulunmadığından yabanî öküz, eşek, ceylan, vahşi hayvanlar ve kuşlar gibi çok miktarda av o *yaylak*ta mevcut idi. İskender Mirza orada büyük miktarda av yaptı. O av yerinde Bitlis, Ahlat, Van ve Vustan emirlerini tutukladı.

²⁶⁵ Yünlü Meyyafarikin, bugünkü Silvan (KD, s.95, n.3).

²⁶⁶ Meyyafarikin'in batı ve kuzey batısındaki yörenin adı olup Tercil kalesi, Meyyafarikin'in batısındaki Hazro'nun yanındadır (KD, s.95, n.4).

²⁶⁷ İran'ın Hoy şehrinin batısında Türk sınırına yakın bir yerde olup Hoy'a bir veya iki konak mesafede idi. Adı kurucusu olan Ahlat şahlarından Sökmen al-Kutbi'den gelmektedir. Buraya Sökmen ovası da denilirdi (KD, s.96, n. 1).

²⁶⁸ Yerli tespit edilemediği gibi okunuşu da şüphelidir.

[97] O DİYARIN BAZI İLGİNÇ ÖZELLİKLERİNİN TASVİRİ

Birincisi odur ki o *ıyylakta* Erzurum ve Pasin arasında Deve Boynu²⁶⁹ dedikleri, Alacadağ²⁷⁰'a bağlanan bir *boyun* vardır. Alacadağ, uzunluk ve en bakımından 2 *fersah*'tan fazla değildir. Üç denize kavuşup dökülen büyük bir ırmağın kaynağı ve çıktığı yerdir.

Bunlardan birincisi Aras nehri, bu dağın doğu tarafından, Ak, Pasin ve Sürmelu²⁷¹'dan geçip Hazar Denizine dökülür.

Diğeri Fırat nehridir. Bu nehir, o dağın batı tarafından çıkıp Erzurum, Erzincan, Kemah, Tar, Fer²⁷², Gallezar (?), Ane, Hadise, Hille ve Cezair²⁷³'i geçerek Dicle'ye dökülür, oradan da Basra'ya gider ve Umman denizine bağlanır.

O dağın kuzey tarafından biri Tortum ve diğeri Oltu adlarında iki nehir doğar ve Çoruh nehriyle karışıp Karadeniz'e [98] dökülür. Bu yüzden o dağa *Nâf-ı âlem*²⁷⁴ derler.

İskender Mirza, Kürt *emir*lerini tutuklayınca atının dizginini Diyarbakır seferinden geri çevirip Bitlis'e yöneldi. Bitlis ve Ahlat'ın *hakimi*, Bitlis ve Muş ovasına bağlı yerlerden 21 kalenin sahibi ve aynı zamanda kendisinin damadı olan Şemseddin Beğ'i Bitlis kalesinin önüne getirdi. Kaleyi almak için onu kale halkına gösterdi. Onun üzerine Emir Mihmad-ı *Roskî*, mertlikte ve yiğitlikte o devrin ün sahipleri olan *Roskî*²⁷⁵ler topluluğuyla kaleyi savunmaya kalktı. İskender Mirza, kaleyi teslim etmeleri için Emir Mihmad'ın oğlunu, Emir Şemseddin ile birlikte kalenin kapısına gönderdi. Emir Mihmad kabul etmedi. Aşırı cüret ve cesaret göstererek oğlunu düşmanın eline bırakıp velinimeti lehine kaleyi korudu. Böyle hakşinas, alnı ak ve başı dik bir adamın adı insanlar arasında kalıcı olur.

²⁶⁹ Deve boynu bugün de adını korumakta olup söylendiği gibi Erzurum-Hasan kalesi (Pasin) arasında yer almaktadır. Deve boynu Türkçe coğrafya terimlerindenidir (KD, s. 97, n.2).

²⁷⁰ Muhtemelen bugünkü Palandöken dağı (KD, s. 97, n.3).

²⁷¹ Sürmelü çukur, Gökçe gölün (Eserimizde Gökçe Teniz) güneyinde olup Ermenice "Sürpmari" kelimesinden gelmektedir (KD, s.97, n.6).

²⁷² Yeri tespit edilemedi.

²⁷³ Yani bugünkü Cizre.

²⁷⁴ Yani dünyanın göbeği.

²⁷⁵ Bitlis bölgesine hakim olan Kürt boyunun adı *Rozki* veya *Rojki*'dir (KD, s. 98, n.1).

İskender Mirza kalenin alınmasında başarılı olamayınca anılan Emir'in *mihkemelerinden* bir topluluğu kalenin ayağında öldürdüler. (Şemseddin'i) Ahlat'ın *binetine* getirdi. Orada da yukarıda anılan topluluğa²⁷⁶ mensup olan yiğit *gençler*, orayı korumak için harekete geçtiler. Mertlik ve hakşinaslık görevini yerine getirdiler.

Emir'i kalenin ayağına getirdikleri zaman onu alışıldığı gibi kale halkına gösterdiler. O da kemerini çözüp geri bağladı. Ondan amaç, kaleyi korumalarını işaret etmektir. O işareti alan gençler, savunmaya gayret ettiler. İşaretin manasını anlayan İskender Mirza, anılan Emir'i şehitlik derecesine çıkardı. Kale de son derece sağlam olduğu için alınmasında başarısızlık meydana geldi. (İskender Mirza), orada bir topluluğu kuşatmada bırakarak tekrar Bitlis'e dönüp **[99]** orayı kuşatmayla meşgul oldu. Orada büyük bir ziyafet (*toy*) düzenledikten sonra fetih *bayrağını* hatakete geçirdi.

İskender Beğ'den ümidini kesen ve onun Diyarbakır seferinden çekildiğini anılayan Seyh Hasan Beğ, oradan kaçıp yöredeki yedi kalenin kendisine bağlı olduğu Eğil *hakimi* Devletşah Beğ'e katıldı. Emir Osman ile aralarında dostluk ve *kadakat* bağı olan adı geçen Devletşah, Ali Beğ'e, "Şeyh Hasan Beğ benim yanındadır. Ricamız odur ki Şeyh Hasan'ın kaleleri olan Kires ve Riyad²⁷⁷ kalelerini kuşatmakla meşgul olan Nur Ali Beğ kuşatmadan alıkonulup oradan uzaklaştırılsın. O zaman o kaleyi, sizin memurlarınıza (*mülazim*) teslim edeyim. O huzret Şeyh Hasan Beğ'e altın, at, deve ve dört ayaklılardan nimetler versin" dedi.

Ali Beğ, ricayı kabul ederek kalenin ayağına gitti. İster istemez Nur Ali Beğ'i kuşatmadan çekti. Onu oradan göç ettirdi. Kaleler Ali Beğ'e bağlandı. Onun kurşulluğunda ona nakitten, altından, eşyadan, binekten ve dört ayaklılardan önemli bir meblağ verdi.

Devletşah Beğ, adamlarından bir topluluğu Şeyh Hasan Beğ'in yanına katılarak onu Arapların arasından geçirdi. O, oradan Rum'a yönelirken Osman Beğ de Diyarbakır kalelerine gitti.

²⁷⁶ Yani Roski aşiretine.

²⁷⁷ Bu kalelerin yerleri tespit edilemedi.

[100] EMİR-İ NAMDAR OSMAN BEĞ'İN OĞULLARININ BİRBİRLERİYLE KAVGA ETMESİ

O sonbaharda onun oğulları Habil Beğ, Muhammed Beğ, Murad Beğ ve Mahmud Beğ, Fırat'ı geçerek Şam vilâyetine girdiler. Behisni, Göksu ve Hısn-ı Mansur'u yağmaladılar. Ali Beğ onların üzerine gitti. Yağmalanmış malları onlardan alarak sahiplerine geri verdi. Onun üzerine kardeşleri, onu ulu babalarına şikâyet ettiler. Osman Beğ, incindiği Ali Beğ'e sert bir mesaj yolladı. Ali Beğ cevabında "Urfa, Şam vilâyetine bağlı olduğu için oranın yönetimini bana bıraktınız. Eğer Şam ve Mısır ordusu saldırır da ben savaşa ve vuruşmaya kalkarsam, başım yok olmakla karşı karşıya kalır. Eğer kaçarsam, haysiyetim kırılır. Çaresiz oraların halkıyla iyi geçinmek gerekir" dedi.

Osman Beğ, ona tekrar "Senin kalbine Şamlıların korkusu ve dehşeti düşmüş. Eğer sen Urfa'yı bırakırsan, ben orayı koruyabilirim" haberini gönderince Ali Beğ, Urfa'yı bırakıp oradan ayrıldı. Osman Beğ, oranın yönetimini Habil Beğ'e bıraktı. Habil Beğ, o bölgenin korunmasını üzerine aldı.

[101] HARPUT KALESİNİN KUŞATILMASI

Urfa'dan gelip babasının huzuruna kavuşan, anneden de kardeşi olan Yakub Beğ ile diğer kardeşlerine nazaran, daha çok sevgi ve ilgi gören Ali Beğ, Amid'i isteme sevdasına kapıldı. O şehir İbrahim Beğ'in oğlu İskender Beğ'e tahsis edilmişti. Anılan kardeşi Yakub Beğ'in de desteğiyle orayı babasından istedi. Bu isteği, haber göndererek Osman Beğ'e arz ettikleri zaman *Emiri Namdar* Osman Beğ'in kahır ateşi alevlendi. Sert bir şekilde, "Amid bana ait değildir. Hazret-i *Sahib Kiran* Emir Timur, hizmetinin karşılığı (*celdu*) olarak kardeşinize *ıkta* olarak vermiştir. Şimdi orası, onun oğlu İskender'e aittir" diye cevap verdi.

Kardeşler bu cevaba öfkelenildiler. Cuma günü siyah kuşaklarını başlarına bağlayıp camiye gittiler. Babalarının gözü onların üzerine düşünce, onda, merhum oğluna beslediği sevginin ve onun oğlu İskender Beğ'e duyduğu şefkatin etkisiyle kahır fırtınası esmeye ve gazap şimşegi çakmaya başladı. Onlara, "Benden sonra siyah sizin işinize yaramaz. O zaman başınıza toprak örtülür" dedikten sonra onların ülkeden çıkarılmalarını buyurdu.

Yakub Beğ birkaç gün saklandı. Ali Beğ, *emirleri ve nükerleri* ile beraber Rum'a gitmek için yola çıktı. Harput havalisine varınca namuslu ve uyarma

yoluyla onu Rum'a gitmekten alıkoyarken, ona "Böyle bir babaya karşı terbiyesizlik edip başına kara bağladın. Eğer o sana kahretmişse, bunda korkacak bir şey yoktur. Babanın hizmetinde bulunmak ve kendi *ocağını* korumak, Rum'a gidip onlardan yardım istemekten **[102]** daha iyidir. ²⁷⁸ Bizim şimdi Harput'u almayı düşünmemiz gerekir" dediler.

Ali Beğ, *emirlerin* ve *nökerlerin* ricasını kabul edip Harput kuşatmasıyla meşgul oldu. Bu durumu, ulu babasına arz edince Osman Beğ sevindi. Erkek kardeşinin oğulları olan Nur Ali Beğ, Yar Ali Beğ ve Kılıç Aslan Beğ'i, Gölçük²⁷⁹ Emiri Şeyh Muhammed oğlu ve Kürt Devletşah Beğ ile beraber Ali Beğ'in yardımına gönderdi. Gönlünü almak için ona çokça övgülerde bulundu.

Kendi durumunu kötü gören Süleyman Beğ, aynı kavimden olduğu 20 bin *hane* sahibi Dulkadir Nasreddin'e adam göndererek ondan yardım istedi. Nasreddin onun isteğini kabul etmedi. Ondan ümidini kesince Mısır sultanına haberi göndererek, "Ben sizin kölenizim (*gulâm*). Benim yerim sizin yanınızdır. Harput ile size bağlı yerlerden olan ve oranın batısında bulunan Malatya'nın tamamı sadece bir günlük yoldur" diye arz etti.

Onun üzerine o diyarda Berkuk'tan sonra adalette ve insafta kendine benzer bir padişahın görülmediği Sultan Eşref, hür kişilerinden olan *Emir-i Hıncıng* 'Tanrı Vermiş'i 6 bin başı (*minek başı*), *emirlerden* 40 *merede*²⁸⁰, 20 *merede* ve 10 *merede*'yi çok sayıda Türkten, Araptan ve Kürtten Gazze, Safed, Dimaşk, Hama, Trablus ve Divriği sınırına kadar olan yerlerin askeri ve Halep askeriyle birlikte **[103]** Ali Beğ'i oradan uzaklaştırmaları ve eğer iş Osman Beğ'le bir savaşa düşerse, onunla savaşmaları ve vuruşmaları için onun yardımına gönderdi.

() yıl Osman Beğ, Tarmuh²⁸¹ ve Huyuk²⁸²'te yayladı (*yaylamıştı*). Kışlamak (*kışlamıştı*) için Diyarbakır'a döndü. Halep'e üç günlük mesafede Fırat sahilinde yer alıan Cullab'da konakladı. Kışın ortasında "Mısır ordusu Halep'e vardı.

²⁷⁸ Metinde boş bırakılmış.

²⁷⁹ Elazığ'a bağlı Gölçük (Hazar) gölünün güney kıyısındaki Gölçük köyü olmalı (KD, s. 102, n.2).

²⁸⁰ Farsçada âsi manasına gelen bu kelimenin buradaki manası anlaşılamadı.

²⁸¹ Burasının bir yaylak olup Murat suyu ile Tercan ovası arasında veya Erzincan'ın güney doğusunda olduğu anlaşılıyor (KD, 103, n.1).

²⁸² Buranın belki Tercan ovasında, Karasu kıyısındaki yer olabilir (KD, s.103, n.2).

Ali Beğ'i yerinden uzaklaştırmaya geliyor" diye haber gelince Osman Beğ, bu haberdan oğlunu haberdar ederken, "Ben sana katılma niyetindeyim. Zafer alâmetli bayrağı (*râyet*) açıp sana yardıma ve desteğe varacağım. Sebat ayağını yerinden kaydırmayasın. Şanı yüce ve başışı genel olan Hakk'ın yardımıyla gönlünü ferah tut. (Çünkü) "*Allah muhakkak ki sabredenlerle beraberdir*"²⁸³ dedikten sonra asker toplamak, onu düzenleyip donatmakla meşgul oldu. Daha sonra da baharın başında, bahtiyar oğluna yardım etmek için Fırat'ın alçak kısımlarından yukarıya doğru zafer alâmetli bayrağı (*râyet*) açtı.

Ali Beğ de Şam ordusunun geliş haberinin kaleye ulaşmaması için yolları kesti. Mısır ordusundan kaleye haber götüreren bir topluluğu yolda tutup öldürdü. O sırada Harput *valisi* Süleyman Beğ ok darbesiyle yaralandı ve o yaranın etkisiyle hayatını kaybetti.

Kale halkı bir süre dayandıktan sonra sıkıntıya düştü. Yalvarma yoluna başvurarak kaleyi teslim etmeye razı olunca *Emir-i Namdar*'ın büyük *haremi* Selçuk Hatun, Süleyman Beğ'in *nökerlerine* [104] iltifatlarda bulunarak onlardan kaleyi satmalarını istedi. Satış karşılığında Osman Beğ onlara attan, katırdan, deveden, cübbeden, zırhtan, kumaştan, küçükbaş hayvandan ve maldan çok miktarda verdi. Ali Beğ de o mallara ilâvede bulundu. Böylece kaleyi yönetimlerine almış oldular. Ali Beğ, oranın idaresine tayin edildi. Osman Beğ orayla ilgisini kestikten sonra Fırat'ı geçip *yaylak*'a yöneldi.

Habil Beğ de kardeşleriyle birlikte aldığı o vilâyetin yönetimine *lalasını* tayin edip Urfa'dan oraya göndererek, o vilâyeti yağma ve esir alanına çevirdi. Çok miktarda ganimet (*olaa*) ve esir aldı. Kadınları ve kızları kaldırıp, zulüm elini, çirkin işlere uzattılar.

Mısır ordusu Harput'un halinden ve Habil Beğ'in yaptığı yıkımdan haberdar olup, o vilâyet halkının şikâyet ve davacı olmaya gittiklerini öğrenince *emirler*, Harput'tan ümit kesildiğini, Habil Beğ'in fitne fesada el attığını göz önünde bulundurarak, Halep'ten Urfa'ya hareket etmelerinin uygun olacağı kanısına vardılar. Bazı *emirler* ise, görüş alış verişi (*müşâveret*) sırasına, "Sultana durumu anlatıp, onun vereceği emre göre hareket edelim" deyince Tanrı Vermiş, "Buna na gerek var? Zaten Sultan bizi Ali Beğ'i uzaklaştırmak için gönderdi. Eğer iş, Osman Beğ'e karşı koymaya varırsa, ona da gireriz. Şu anda Harput elden çıkmış, bazı Şam vilâyetleri yağmaya

²⁸³ Kur'an-ı Kerim 2/153.

ve talana uğramıştır. Doğusu odur ki intikam almaya Urfa'dan başlayalım. Çünkü Urfa bize Harput'tan daha yakındır. Ayrıca Ali Beğ ile Habil Beğ'in her ikisi de Osman Beğ'in oğullarıdır" dedi.

Emirler bu doğru görüşü benimseyip harekete geçtiler.

[105] MISIR ORDUSUNUN URFA TARAFINA HAREKET ETMESİ

Emirler ve askerler (*leşkeriyyân*) Tanrı Vermiş'in tedbirini beğenince Urfa'ya hareket ettiler. Halep'ten geçip Fırat ve Şam'ın başında bulunan Birecik'e vardılar. Köprü kurarak sudan geçtiler. Eski beldelerden olan ve Birecik-Urfa arasında yer alan Suruç ovasına indiler. Araplardan bir topluluk Şebbük²⁸⁴ yolundan, kendisi de Zebil²⁸⁵ yolundan yola düştü. Araplar, *emirlerin* ve *askerlerin* gelmesinden bir gün önce Urfa kalesine vardılar.

Akılsızlığın ve acizliğin tabiatını yendiği Habil Beğ, önce Müslümanların kılınlarını ve çocuklarını kötü yola attı. İffetsiz kadınların bazılarını sultan ve *melikü'l-ümerâ* sıfatı verdi. İtibarsız ve cimri kimseleri, kalede kendine emin ve mutemet yaptı. Kaleyi *zahiresiz* bıraktı. Her şeyden gafil olarak zevke ve lütfete daldı. Öyle ki, o büyüklükte bir ordunun şehrin 4 *fersah* yakınına gelmiş olmasına rağmen ondan haberi olmadı. Sonra Araplarla savaştı. Onların *ordularından* bazılarını ele geçirerek o topluluğu bozguna uğrattı.

Emirler o durumdan haberdar oldukları zaman göç edip şehrin iki *fersah* mesafesindeki yere geldiler. O sırada Mısır ordusunun Urfa'ya gittikleri gerçeği kendisine malum olunca o, güvendiği *nökerlerini* *hisarda* bırakıp dışarı çıktı. Nırtını *hisardaki* çatlaklara dayayarak *asiyi* defetme işiyle meşgul oldu. Sonra Mısır ordusu galip [106] gelip onu yendi. O da kaleye girip şehri kendisine *niğnâk* yaptı.

Osman Beğ, bu durumu öğrenince Erzincan'ın yükseklerinde bulunan Urfa Saray *yaylakından* kalkıp *emirleri* ve askerleri ile birlikte harekete geçti. Anıkl ordusu da ona katıldı. Sonra Nur Ali Beğ ile birlikte Noh Çümen²⁸⁶'e iki *menzih* uzağındaki bir yere vardılar ve oradan harekete geçtiler.

²⁸⁴ Burası bugün Birecik'e bağlı Şebbük köyü olmalı (KD, s.105, n3).

²⁸⁵ Yeri tespit edilemedi (KD, s.105, n.4).

²⁸⁶ Yeri tespit edilemedi (KD, s.106, n.1).

Mısır ordusu, Osman Beğ'in gelişini öğrenince savaş ateşini alevlendirip kaleyi savaş alanı yaptı. Kalenin ayağında bulunan Urfa'nın eski surluk(?)unu alıp yolu kestiler. Urfa halkı aciz kalıp sıkıntıya düştü; açlık ve sefaletle maruz kaldı. Onun üzerine Habil Beğ, Mısır *emir*lerine karşı barış kapılarını açtı. *Emir*leri görüşmeye (*muahede*) çağırdı. İş tatlıya bağlandı. Ahidler yeminlerle güçlendirildi. Fakat *emir*ler, Mısır sultanının *gulâmlarıyla* anlaşarak Habil Beğ'in kaleden çıktığı zaman yakalanmasına karar verdiler. Habil Beğ tedbirsiz davrandı. Ali Beğ'in babasına, "Urfa, Mısır sultanına muhalefet edilerek elde tutulamaz" diye görüş bildirdiği zaman onu kınayarak orayı koruma işini üzerine aldığını unutarak kaleden dışarı çıktı. *Gulâmlar* onu yakaladılar. Onun *nöker*lerini ve askerlerini (*leşkeriyân*) öldürdüler. Yağmada, talanda ve tahribatta bulunduktan sonra onu bağlayıp Mısır'a götürdüler.

Bu haber *Emir-i Namdar*'ın kulaklarına ulaştığı zaman o, Nur Ali Beğ'i, kendi *nöker*lerinde 40 kişi ile birlikte halka sahip çıkması ve Habil Beğ'in *nöker*lerinden kılıç artıklarını koruması için Urfa'ya gönderdi. Nur Ali Beğ buyruğa uyarak şehre girdi. Yaralıları bakılıp tedavi edilmesi için emir verdi. Durumu Osman Beğ'e bildirdi. *Emir-i Namdar* geri döndü²⁸⁷.

[107] İSKENDER B. KARA YUSUF'UN EMİR HALİL BİN EMİR ŞEYH İBRAHİM-İ DERBENDÎ'NİN ÜZERİNE ASKER SEVK ETMESİ, ŞİRVAN'IN YIKILMASI, OSMAN BEĞ'İN ERZURUM'A HAREKET ETMESİ VE ŞAHRUH MİRZA'NIN AZERBAYCAN TARAFINA GELMESİ

836 (1432-3) yılının başlarında Emirzade İskender, Şirvan tarafına büyük bir ordu sevk etti. Emir Halilullah, karşı koymaktan aciz kalıp kaçtığı için Şirvan'ın çoğu kısmı, onun yönetim alanının dışına çıktı. Türkmen'in yıkıcı ayağının altında ezilerek, zulmün ve düşmanlığın darbesini yedi. Bir yıldan fazla bir sürede emniyet ve güvenlik Şirvan'dan kalktı.

O olaydan çıkış yolu bulamayan (Halilullah), zamanın sultanlarına yardım dileme elini uzattı. Halik Berdi'yi Şahrüh Mirza'ya, (bir)diğeri de *Emir-i Buzurg* Osman Beğ'e elçi olarak (*risâlet*) gönderdi. Onlara Şirvan'ın sıkıntılı

²⁸⁷ Bu olay, 832 (1429) yılında meydana gelmiş, kitapta da anlatıldığı gibi Memlukler Urfa'yı korkunç bir şekilde yağmalamıştır. Habil Beğ ise Mısır'da hâpiste iken 833 (1430) yılında vefatından ölmüştür (KD, s. 106, n.4).

ve kötü durumunu anlattı. Diyarbakır yakın olduğu için Osman Beğ'in elçisi elale erken geldi.

Emir-i Kebir, zafer [108] alâmetli bayrağı (*râyet*) Şirvan emirinin yardımına girmek için Erzurum ve Azerbaycan beldelerinin hududu tarafına açtı. Erzurum yöresine indiği zaman *Duharlu* Pir Ahmed, İskender adına orada valilik yapmaktaydı. Büyüklük bayraklarının oraya inmesiyle *Duharlu*'nun yönetim yıldızı düşüş çizgisine girdi. İlkönce İlahî yardımın etkisiyle *hisarın* bir burcu görülen bir sebep olmadan aniden parçalanıp çöktü. Sıkıntıya düşen şehir halkı, çevik ordunun saldırısını savuşturmak için *hisarın* yarığında toplandılar. Büyük bir savaş patladı. Sonunda aciz kalan *Duharlu*'nun aman dileme isteğini, *Emir-i Nandar*'ın af ve göz yumma makamına ulaştırarak, kaleyi ve şehri dergâhın kullarına (*bende*) teslim ettiler.

() füziletin ve büyüklüğün gölgesi, o diyarı kendi himaye alanına alınca *Fandır*'ın temiz soyundan gelen Emirzade Şeyh Hasan Beğ şehrin *daruga*²⁸⁸lığına tayin edildi.

() sırada Mihter Bayezid'i Emir Halil'in elçisi ile beraber Gürcistan ve İran mahil yolundan hilâfeti andıran Şahruh Mirza'nın tahtının ayağına gönderdi. Halik Berdi onlardan önce oraya varıp durumu anlatmıştı. Mihter Bayezid, Erzurum'un fethi, Azerbaycan'ın bazı vilâyetlerinin yağmalanması ve Osman Beğ'in Şirvan emirine yardım için hareket ettiğini arz edince Hazret-i İskender'in eli güçlendi. İskender'in defedilmesi konusunda mübarek mizacında kınlan ve gazap ateşi alevlendi. Sonra “*Müslüman, kardeşinin yardımında oldukça ona revâlık devam eder*” tavsiyesini göz önünde bulundurarak atının gidiş dizginini, Şirvan'ı himaye etmek ve İskender'i kovup uzaklaştırmak için Azerbaycan topraklarını çevirdi. *Tavacı*²⁸⁹lar, ordunun *haşer*²⁹⁰i için Hindistan ve Çin hududuna; Irak, Horasan ve Taberistan dolaylarına kadar [109] Rey kışlakına giderek sayıya hesaba sığmayan yıldızlar kadar kalabalık bir ordu çıkardılar.

²⁸⁸ Daruga, Darga, Targa şekillerinde de telaffuz edilen bu kelime, genellikle şehir veya köy topraklı manasına kullanılmıştır. Geniş bilgi için bak. Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçiftçi, *Osmanlı Devleti teşkilâtına Medhal*, TTK yay. Ankara 1988, s. 265, n.1

²⁸⁹ Ordularda ve Moğol sarayında asker toplamaya, askerî kıtaları teftişe memur olan ve toprak idarelerine nezaret eyleyen vazife sahibine *tavacı* denilmektedir (Medhal, s. 231).

²⁹⁰ Gerek Moğollara ve gerek diğer devletlere ait yerlerde “*haşer*” denilen ve milis askerî olan bir sınıf vardı ki halîf silâhlarla donatılmış olarak keşif hizmeti görürlerdi (Medhal, s. 231).

Sonra 838 (1434-5) yılının aylarında zafer alâmetli bayraklar Rey vilâyetine indi. Ünlü oğullarından yaban eşeğini deviren, aslan avlayan şehzade Cuki Mirza ile büyük emirlerden (*umerâ-yı azâm*) Emir Alaaddin Alike, Emir Firuzşah; Barlas ve Tarhanlılar *emir*leri, Emir Yusuf Hâce ve Şeyh Ali Bahadır, ikbal gibi padişah rikabının yanında (*mulâzim-i rikâb-ı humâyûn*) yerlerini aldılar. Diğer ülkelerden de görevlendirilmek üzere büyük bir ordu (*çerik*) çıkarıldı.

Kış mevsimi geçip, havanın soğuk kapısı kapanıp, yıldızların sultanı güneşin ordusu, güney *kışlak*'ından göç edip bahar hanesine ve itidal kaynağına ikbal çadırlarını kurduğu ve büyüklük ve azamet bayraklarını diktiği zaman aslan avlayan devirlerin İskender'inin padişahlığına; Timur'un tabiatına; Cengiz'in soyuna; Harun'un efsanesine, Me'mun'un melikliğine, Hamza'nın kuvvetine ve Haydar'ın heybetine sahip olan Şahruh *Bahadır-Allah delilini nurlandırın-* çadırının ve otağının yönünü Azerbaycan tarafına çevirerek Sultaniye yolundan kona göçe yol aldı ve saltanat evi (*dârû's-saltana*) Tebriz'e indi. Azerbaycan'ın bütün beldelerini feleğe benzeyen *çetrinin* gölgesi altına aldı. Vilâyetlere çok sayıda *darugalar* ve memurlar (*ummâl*) tayin edip gönderdi. İskender'in *kutval*²⁹¹larının koruduğu Alıncak kalesini kuşatma altına aldı.

Bu haber üzerine İskender'in düzeni kaçtı. Doğruya götüren ayağı kaymaya başladı. Şirvan'ı bırakıp Erzurum yolundan Rum ülkesine gitmek için yola koyuldu. O sırada daha önce de söylenildiği gibi Erzurum Osman Beğ'in yönetimi altında idi.

İskender'in kaçış haberi, Şahruh Mirza'ya ulaşınca o, Şehzade Cuki Mirza'yı altmış bin **[110]**süvariyle saldırı için onun arkasından gönderdi. Bir *elçiyi* de alelacele *Emir-i Namdar* Osman Beğ'in tarafına göndererek ona "Onun yolunu kesmek, saldırı birliği gelinceye kadar onu oyalamak gerekir" dedi.

Bu durumda Emir, yakınlarından ve sırdaşlarından az bir kişiyle Kermek²⁹² mevkiinde konakladı. Oğullarının ve muzaffer askerlerin (*asâkir-i mansure*) herbiri Diyarbakır'ın yörelerinden bir yöreye yerleşti ve "*Hepsi bir ses duydukları zaman ona doğru koşar*" emrinin gereğini yaparak beklemeye başladı.

²⁹¹ Kale muhafızı.

²⁹² Yeri tespit edilemedi (KD, s.110, n.1).

Nur Ali Beğ'i Eslemes²⁹³, Halil²⁹⁴ ve Kutbegili²⁹⁵'dan meydana gelen kalabalık bir toplulukla Sufi Canî Beğ Sufî'nin yardımına Mısır seferine çıkmıştı. Onlar Malatya'yı kuşatmışlardı. Fetihten sonra Mısır'a ve Hama'ya gideceklerdi. Diğer oğullar Yakub Beğ ile onun oğlu Cafer Beğ, henüz yerlerinden ayrılmamışlardı. Ali Beğ'in ordusu Cihangir Mirza ile birlikte Harput'a yerleşti. Amid ve Diyarbakır ordusu da ordugâha katılmamışlardı. Nuh'un Hamza *Emir-i Buzurg*'un hareketi sırasında *fermanı* beklemek için Amid'de kaldı. Sonra *Emir-i Buzurg*, o az toplulukla alelacele İskender ile görüşmek için hareket etti.

[111] EMİR-İ NAMDAR'IN EMİRZADE İSKENDER İLE SAVAŞI VE MERHUM EMİR'İN VEFATI

İskender'in kaçmakta olduğu sırada, merhum Emir'in yaşının ilerlemiş olması, gücünün düşmesi, oğullarının ve askerlerinin gelmemesi, *nökerlerinin* *hazırlarının* öldürülmesi gibi olumsuzluklar diğerlerine katıldı. *Nökerlerinin* *öldürülmesi* şu şekilde olmuştu: Gürcistan sınırında Duş Kaya²⁹⁶ mevkiinde onun *nökerlerinden* bir topluluk, ihtiyatsız ve düzensiz harekete geçip İskender Mirza'nın *hanesine* ve *yurduna* saldırdı. Bir komutanları (*serdar*) olmadığı için onların çoğu helâk olurken onların arasında bulunan Ali Beğ'in *nökerlerinin* *hazırları* yiğitçe savaştılar. Onlardan bir topluluk kurtuldu. Eğer o yürekli yiğitler karşı koymada sebat edip sağlam durmasalardı, o topluluğun çoğu oranın aralıksız yağın ok yağmurunun hedefi ve mızrağın muhatabı olacaktı. O sırada Ali *Lala* da yiğitlik ve er meydanında büyük gayret göstererek Ağcı *Yıldız*'i yakaladı.

Emir-i Namdar'ın savaşta ve vuruşmada ayak dirediğini, Cuki'nin *hazırlarının* ardından hiç beklemeden savaş cenahına ulaşmakta olduğunu görünce İskender Mirza, orduyu düzene koydu. O sırada *Sahib Kıran*'ın *hazırları* Ali Beğ de ulu babasının ordusuna katılmıştı. *Emir-i Buzurg*, padişah

²⁹³ Antep-Halep bölgesinde yaşayan Köpekli Türkmenlerinin başı. Eslemes az sonra Ali Beğ Sufî'den ayrılarak Mısır sultanının katına gitmiş ve onun nimetlerine ve iltifatına nail olmuştur (KD, s.110, n.3).

²⁹⁴ Bu zat ya Kutbegili boy reisi ya da Bozcaoğlu Halil Beğ olmalı (KD, s.110, n.4).

²⁹⁵ Antep-Halep bölgesindeki Avşarların bir kolu (KD, s.110, n. 5).

²⁹⁶ Kars'ın biraz güney batısında, bugünkü Selim ilçesinin sınırları içinde olup XVII. yüzyıldan 200 hanefi bir köy idi (KD, s. 111, n. 1).

rikabının yanında bulunan (*mulâzimân-ı rikâb-ı humâyun*) vezirler, emirler ve â'yân-ı devlet ile **[112]** İskender Mirza'ya engel olma, onunla savaşıp vuruşma konusunda görüş alış verişinde (*müşâveret*) bulundu.

O sırada Emirzade Ali Beğ, "İhtiyatlı ve uyanık olmanın yolu, şu iki hareketten birini seçmektir: Ya araç ve gereçlerle savaş görevini yerine getirebilmemiz için dağılmış ordunun toplanması ve cephanenin (*cebâhâne*) yetişmesi zamanına kadar eve dönelim ya da Erzurum'un dışına yerleşip sırtımızı şehre dayayıp durumumuzu koruyalım. Orayı ev yerine koyup düşmana karşı koyalım. Bu durum, İskender'in geri çekilmesine ve amacımıza ulaşmamıza sebep olur. O zaman zarfında Çağatay'ın cephanesi ve hücum birliği (*ilgâr*) de bize yetişir" dedi.

Bu iki görüşten ikincisi doğruya daha yakın ve korkudan ve tehlikeden daha emin idiyse de takdir, tedbirle uygun düşmediği için *Emir-i Buzurg* doğru görüşü kabul etmedi. Asker sayısının az olmasına rağmen öne çıktı. İl taraf da safları kurmaya giriştiler. Savaş ve vuruşma ateşi alevlendi.

Savaşın başında İskender'in amcasının oğlu ve büyük emirlerinden olan Kılıç Aslan yakalandı. İki taraftan da kalabalık bir topluluk ve büyük bir grup öldürüldü. Nazım:

"Her taraftan kan ırmağı aktı; her adımda bir selvi devrildi.

Kılıçların bağı kement gibi oldu; her adımda bir ayağı bağladı.

Emirler esaret bağına düştü; esirler ise, Arap atlarına bindi."

O sırada İskender'in arkasından gitmekte olan Cuki Mirza, oranın 1 *fersah* uzağında bulunan Çoban köprüsüne²⁹⁷ varmıştı.

Cuma günü *Emir-i Buzurg*, savaş için **[113]** ata bindi. Çetin ve korkunç bir savaş daha oldu. Emir tarafından erkek kardeşinin oğlu Kılıç Aslan Beğ, Muhammed Beğ bin Osman Beğ ve erkek kardeşinin oğlu Kutlu Beğ düşmanın merkezine saldırdılar. Yiğitliğin ve mertliğin hakkını verdiler. İl tarafın *bahadırları* güçlerinin yettiği kadar çalıştılar. Aras nehri gibi kan nehr akti. *Emir-i Buzurg* bu savaş sırasında attan düştü. Mübarek başı, öldürücü ağır bir yara aldı. Şerefli ve mübarek yaşının 80'e ulaşmış ve güçsüzlüğün bünyesini sarmış olmasının yanında yara da başına yük olmaya başladı. Askerler hücumu geçerek Emir'i binek hayvanına (*merkeb*) sağlamca yerleştirdikten sonra Erzurum şehrine gönderdiler.

²⁹⁷ Hasankale'nin doğusundaki ünlü Çoban köprüsü (KD, s.112, n.1).

(C) savaştı) Akkoyunlulardan çok kimse öldürüldü veya esaret bağına düştü.

Ali Beğ, esirleri kurtarmak için birkaç kez geri döndü. Kalabalık bir topluluğu kurtardı. Pilten Beğ, kardeşi Musa Beğ'i kurtarmak için geri döndü. Yigirmi savaştı. Sonra onu da tutup esaret ipine çektiler. Fakat ansızın ipi koptu ve kurtuldu. Musa Beğ esir kaldı. Yine oraya yarım *fersah* mesafede Pilten'in *ahbab*ini ve zırhını getirdiler ise de "*Basra yıkıldıktan sonra*" dendiği gibi onun bir faydası olmadı.

Kılıç Aslan'ın kardeşi Pir Hasan Beğ, Hazinekar (*hâzin*) Hamza'nın oğlu Murad Beğ'i yakalandılar. Bayezid Beğ, Damad Ahmed Beğ ile Akkoyunlulardan kalabalık bir topluluk öldürüldü. Zamanın *bahadur*larından Emir Emineddin oğlu Ali'yi İskender'in taraftarları attan düşürerek öldürmek için soydular. Emirzade Ali Beğ onun imdadına yetişti O, çıplak olarak yerinden fırladı. Kendine saldırıyı attan düşürdü. Kılıcını alarak onun atına [114] bindi. Ali Beğ ile birlikte dışarı çıktı. Karakoyunlu tekrar onun arkasından gitti. Birçok savaştan sonra onu tutarak İskender'e ulaştırdılar. Onun cesaretinin *ahbab*ını duyan ve bu savaşta gösterdiği yiğitliği öğrenen İskender onu affetti.

Akkoyunlunun gösterdiği bütün bu gevşeklik ve acizlik, Emir'in işlerde acele davranmasından dolayıdır. Şu 'onun'²⁹⁸ - *saltanatı ebedî olsun*- nasihatindendir: 'İşlerde acele etmemek ve olaylar karşısında sabretmek, güzel sonuçları miras bırakır. 'Acele şeytandan, yavaşlık (te'ennî) Rahman'dandır' buyruğu bunun açık bir delilidir."

Emir-i Buzurg acele ettiği için o işin başında namusunu ve kellesini kaybetti. *ahbab*ını yüksek oğulları, ünlü emirleri, yeni yetme gençler, donanımlı yiğitler ve *ahbab*ları *bahadur*lar acımasız kılıca yem oldular.

Sonra kaçan askerler Erzurum şehrine girdiler. Rahmetli Emir, aldığı o yaralıları Hakk'ın rahmetine kavuştu. Mübarek bedenini, Şeyh Hasan Beğ, *ahbab*ları defnettirdi. Karakoyunlu Kılıç Aslan *dutsak*²⁹⁹ idi. Musa Beğ'in *nöker*leri onu kurtularak evine ulaştırdılar. Bu olay (839) (1435-36) yılının aylarında oldu.

²⁹⁸ Yunus Uzun Hasan Beğ'in.

²⁹⁹ Heride çok geçecek olan Türkçe bu kelime bugün tutsak olarak kullanılmaktadır KTD, s. 114, n. 1).

Bu fitnelerin meydana gelişinden sonra Emir'in büyük kardeşi olan Ahmed Beğ'in oğlu Kılıç Aslan Beğ, Kutlu Beğ ve Hüseyin Beğ emirlik için kapı pencere kırdılar. Herbiri Akkoyunlu emirliği için bayrak açıp şehrin dışına çıktı. Fakat o diyarın kavimleri, onlara itaat konusunda harekete geçmediler. Sonra Kutlu Beğ kendi makamı Bayburt kalesine, Kılıç Aslan da Palu kalesine döndü. Şeyh Hasan Beğ ise şehirde kaldı.

Şeyh Hasan Beğ'in şehirde olduğunu öğrenen İskender, Çağatay'ın saldırısı korkusundan ve **[115]** Şeyh Hasan Beğ'in şehri koruyacağı düşüncesinden dolayı oradan kalkıp Rum tarafına Kara Aras³⁰⁰'a gitti.

Kılıç Aslan ile Kutlu Beğ'in çıktığını öğrenen Şeyh Hasan Beğ, şehri terk edip Cuki Mirza'nın tarafına hareket etti. Ordan da Şahrüh Mirza'nın yüce tahtının ayağına giderek kabul gördü.

İskender bu durumu öğrenince Erzurum şehrine geri döndü. Orayı yönetim alanına alarak rahmetli Emir'in mübarek naaşını araştırmakla meşgul oldu. Bir çok araştırmadan sonra onu buldu. Mübarek başını bedeninden ayırıp Mısır tarafına gönderdi.

Ali Beğ, Muhammed Beğ ve Mahmud Beğ, savaş alanından Akkoyunlu kaçkınları ile birlikte *ulusa* hareket ettiler. Onlar, *ulusa* varmadan önce Cihangir Mirza, Ali Beğ'in askerleriyle beraber Tercan mevkiinde Emirzade Ali Beğ'e kavuştu. Onların da katılmalarıyla kardeşler ona saldırmaktan uzak durdular. Böylece onun eli sağlamlaşmış oldu.

Sonra (Ali Beğ), büyük bir şevket ve ihtişamla *ulusa* vardı. Fakat babasının başına gelenden habersiz idi. *Ulus*a vardığı zaman bu haber yayıldı. Sonra bütün *ulus* toplanarak ona itaat ettiler. Onun *emirliği* konusunda birbirleriyle anlaşmaya ve ittifaka vardılar. Ulu babası tarafından daha önce *veliaht* tayin edildiği için olayların düğümlerini çözüp bağlayanlar³⁰¹ da ona itaat edip boyun eğdiler. O da emirlik bayrağını (*râyet-i emâret*) açarak, adaleti ve halkı gözetme kurallarını; asker sevk etme, ülke koruma ve sınıra set çekme kanunlarını göz önünde bulundurarak onları ve nurlu vicdanının görevi yaptı. Ünlü oğlu Cihangir Mirza'yı *ulus*'ta vekil (*kaimmakam*) **[116]** bırakarak kendisi silâhı ve gücüyle Cuki Mirza'nın yanına gitti. Erzincan'da,

³⁰⁰ Erzurum'un 15 km kuzey batısında, şimdi Karaz denilen köy. Eski Erzurum burada idi (KD, s.115, n.1).

³⁰¹ Yani yöneticiler.

Yahızadenin ordusunda onunla görüşme şerefine kavuştu. Kardeşi Yakub Beğ, Nûr Ali Beğ ve Cafer Beğ de Cuki Mirza ile orada görüştüler. Muhammed Beğ ile Mahmud Beğ de kardeşinin Cuki Mirza'nın tarafına gitmesinden sonra Ergani'ye gittiler. Cihangir Mirza ulusunu Harput'a çekti.

Sonra Cuki Mirza, Ali Beğ ile beraber Çağatay'dan kalabalık bir topluluğu İskender'in arkasından gönderdi. Onlar, Koyla Hisar³⁰²'da İskender'e yetiştiler. Onun ulusunu yağmaya uğrattılar ve çok kişi öldürdüler. İskender kendisiyle beraber olan az sayıdaki birkaç kişiyle oradan sıyrılarak Rum sınırına (*serhad*) vardı. Askerler (*leşkeriyan*) ise Erzincan'a döndüler.

() sırada Pilten'in kardeşi Musa Beğ ile Akkoyunlu Kılıç Aslan'ın kardeşi Pir Hasan Beğ, İskender'in askerine *tutsak* olmuşlardı. Karakoyunlu Kılıç Aslan'ın *nöker*leri onların her ikisini, *Hazinedar* Hamza'nın oğlu Murad Beğ ile Akkoyunlu'ya ulaştırdılar.

Musa Beğ, Emir Yusuf'un yeğeni olan Karakoyunlu Kılıç Aslan'ın bir kardeşi ile nikâhlı olduğu için Akkoyunlularda *tutsak* olduğu zaman ona telâ夫randı. [117] Karakoyunlu Kılıç Aslan'ın *nöker*leri de Musa Beğ'i Kılıç Aslan'ın kardeşi Pir Hasan Beğ ve onlara bağlanmış olan *Hazinedar* Hamza'nın oğlu ile birlikte Akkoyunlu'ya ulaştırdılar. İskender bu üç kişiyi, birkaç önemli husus dolayısıyla sağ bırakmıştı. Bu kişilerin arasından Kılıç Aslan Beğ'i çağırarak için Pir Hasan'ı aracı yaparak ona, "Eğer kardeşin Kılıç Aslan yanına gelirse, Akkoyunlu *emirliği*ni (*emâret*) Osman Beğ'in oğullarından alıp ona veririm" dedi. Aslında Kılıç Aslan da Akkoyunlu saltanatı iddiasındaydı. Musa Beğ'i kardeşi Pilten Beğ'i çağırarak için aracı yaptı. Murad Beğ'in tohumu *Hazinedar* da Erzincan hükümdarı (*hâkim*) idi. İskender'in, Osman Beğ ortadan kalktığı vakit Erzincan'ı onun yardımıyla yönetimi altına almak niyeti vardı.

[118] SULTAN HAMZA'NIN AMİD'İ ALMASI

Sultan Hamza, Osman Beğ'in İskender'in üzerine gittiği sırada Mardin havalâfında idi. Kendisini savaşa atmak istedi. Amid havalisine varıp *Emir-i Rum*'un ölüm haberini duyunca Amid tarafına yöneldi. Amid'i ele geçirerek

³⁰² Yuni Koyul Hisar.

yönetimi altına soktu. Cihangir Mirza, babası Ali Beğ'in buyruğuna göre *ulus*'ta kalmış ve *ulus* ile Harput'a gitmişti.

Sultan Hamza Amid'i alınca Ergani'ye de saldırdı. Ondan önce Muhammed Beğ ve Mahmud Beğ de Ergani'ye saldırmışlar ve Ergani halkı onlara yüz vermemişti. Sonra Ergani *darugaları* Çağatay Ahmed ile Tatar Aka, Ergani halkıyla birlikte Celal Satılmış'ı Cihangir Mirza'nın yanına göndererek, "Akkoyunlu saltanatı, babası tarafından verilen *veliahtlık* hükmüne göre baban Ali Beğ'e aittir. Biz kaleyi sana teslim edeceğiz. Buraya çabukça gelmen gerekir" dediler. Cihangir Mirza onların isteği üzerine acele ederek Ergani tarafına gitti. O vilâyeti yönetimi altına alarak elinde tuttu.

[119] İSKENDER MİRZA'NIN KAÇIŞINDAN SONRA ORTAYA ÇIKAN DURUMLAR

Şahzade Cuki Mirza, İskender'in kaçışından ve Akkoyunlu emirzadelerinin ona katılışlarından sonra muhabbet bağının güçlenmesi için Osman Beğ'in kızı Hanım ile konuşup onu nikâhı altına almak istedi. Erzincan'ı Emirzade Yakub Beğ'e ikta olarak (*soyurgal*) verdi. O da oğlu Cafer Beğ'i oraya tayin etti. Diyarbakır'ın yönetimini ve Akkoyunlunun emirliğini ulu atası tarafından *veliaht* atanmış olan Ali Beğ'e verdi. Ayrıca altın kılıçlı kemer ile padişahlara mahsus (*çâr-kab*) altın *hil'at* vererek onu yola düşürdü. Ondan sonra da *toy* ve zifaf işerini yerine getirmek için harekete geçip ulu babası Şahrüh Mirza'nın saltanat karargâhına (*ordu-yi humâyun*) döndü. Karabağ'da yeri öpme şerefine kavuştu.

Ali Beğ, hazırlanıp *ulus*'a gitti. Harput mevkiinde Mahmud Beğ ile Muhammed Beğ, Ergani'ye saldırdıklarından dolayı Ali Beğ'in korkusundan kaçmışlar, *Emir-i Buzurg*'un haremi Selçuk Hatun ve *Emir-i Buzurg*'un *mir-i divân*'ı olan İbrahim İdris'le birlikte kaçıp Amid'de Sultan Hamza'ya katılmışlardı. Ali Beğ, oğlu Cihangir Mirza'yı Ergani kalesine bırakarak kendisi de Amid havalisinden Rasulayn *kışlak*ına yöneldi.

Sonra Sultan Hamza, Amid'i [120] sağlamlaştırıp haremını orada bıraktı. Purnak oğlu Şah Ali Beğ ile İnâk Halil oğlu Bayram Beğ'i şehirde hükümdar (*hâkim*) bıraktı. Ali Beğ'in Mardin'e saldıracağı vehmine kapılarak silâhlanıp Mardin'e yöneldi. Amid halkı, Sultan Hamza'nın zulmü ve düşmanlığı dolayısıyla³⁰³ Ali Beğ'in yanına konuşmayı bilen elçiler (*resul*)

³⁰³ Buradan başlayan ve iki köşeli parantez arasında kalan kısım esas metinde olmayıp Hasan Beğ Rumî'nin Ahnenî't-tevârih adlı eserinden alınmıştır (KD, s.120, n.1).

göndererek onu Amid tarafına çağırdılar. Ali Beğ, çevik 300 süvariyle Amid tarafına saldırarak şehre girdi. Şah Ali Beğ kaçış yolunu tuttu. Ali Beğ, Amid'in yönetimini oğlu Cihangir Mirza'ya verdi. Kendisi de *ulus* tarafına döndü. Diğer oğlu Hüseyin Beğ³⁰⁴'i muhabbet temellerini güçlendirmek için Mısır'a gönderdi. Kara Osman'dan incinmiş olan Sultan Ferec³⁰⁵, Hüseyin Beğ'i tutukladı. Ordudan bir topluluğu Diyarbakır'a saldırmak için gönderdi. Onlar, Karacadağ'ı yıkım ve yağma süpürgesiyle silip süpürdüler.

Cihangir Mirza Amid'den savaş ve muharebe için hareket **[121]** etti. Her ne kadar iyilik isteyen insanlar, "Silâhsız düşmanın üzerine gitmek, devlet için doğru olmaz, Mısır ordusu güçlüdür. Şiir:

"Fîğher aslansan, aslan devirenlerden kork; yiğitleri yıkanlara yiğitlik taslama.

Demirden bileğinin gücüyle övünme. Çünkü demiri eriten demircilerdir.

İl de olsan vücudunun gücünden söz etme; Gergedanın saldırısından emin olma."

dedilerse de "*Kaza gelince basireti bağlar*" sözü gereğince gurur perdesi onun gözünü bağlamıştı. Nasihatçilerin sözünü kabul etmedi. Korkusuzca Mısırlıların karşısına saf kurdu. *Bahadırlardan* bir toplulukla muhaliflerin merkezine saldırıp onları dağıttılar. Onların Karacadağ'da aldıkları malları geri aldıktan sonra akıl ve bilgi mükemmeliğinden (geçip) gaflet uykusuna düştü. Mısırlılar³⁰⁶ fırsatı ganimet bilip bir anda saldırdılar. Onlar can korkusundan ³⁰⁷ ve güçsüzlükten uyudukları yerden sıçradılar. Büyük bir muharebe tutuştular. Döğer'in atları gücünün doruğunda ve Cihangir Mirza'nın atları ise ham olduğu için Döğerler **[122]** dört taraftan saldırıp Cihangir

³⁰⁴ Bu kişinin adı Ahsenü't-tevârih'te Hasan olarak geçmektedir (KD, s. 120, n.3).

³⁰⁵ O sırada (840/1436-7) Mısır sultanı Ferec değil Melikü'l-Eşref Barsbay idi (KD, s. 120, n.4).

³⁰⁶ Görüldüğü üzere tekrarlanan bu kelime Diyarbekirîyye'den gelmeyip doğrudan doğruya Hasan Rumlu'ya aittir. Bunun yerine Diyarbekirîyye'de, takip eden satırlarda görüldüğü gibi Döğer vardır. Hasan Rumlu, Döğerlerin başında Mısır adlı bir şahsın bulunmasına ve Döğerlerin Mısırlılar ile münasebetlerine bakarak onları Mısırlı saymış olsa gerektir. KD, s. 121, n. 1).

³⁰⁷ Ahsenü't-tevârih'in bu konuyla ilgili son satırları şöyle: "Gaflet uykusundan uyanıp atı bindiler. Büyük bir savaş oldu. Mısırlılar dört defa Mirza Cihangir'i attan düşürdüler. Akkoyunlu yiğitleri onu ata bindirdiler. Sonunda yenilgi Akkoyunlu askerine düştü. Mirza Cihangir, Bektaş oğlu Osman Beğ, Lala Hasan ve Kara Muhammed gibi emirlerden bir toplulukla yakalandı. Mısır emirleri onları Sultan Eşref Ferec'in dergâhına gönderdiler." (KD, s. 121, n.2).

Mirza'nın ordusunu kuşattılar. Her tarftan ok yağdırmaya başladılar. Cihangir Mirza'nın askerleri, hangi delikten kaçmaya teşebbüs etseler, derhal atlarını sürüp o deliği kapatıyorlardı. Yaklaşık yedi defa güç kuvvet gösteridi; şans ve şanssızlık bir arada yaşandı. Güreşme, karşı koyma, öne atılma, savunma devam etti. Emirzade Cihangir, tek başına harp ateşini alevlendirdi Dört defa onu attan düşürdüler. Birinci defasında *Hazinedar* Rüstem atı yetiştirerek onu ata bindirdi. Bu işi ikincisinde Pir Ahmed'in oğlu Seyyidi Ahmed, üçüncü defasında *Lala* Hasan ve dördüncü defasında da Arap Bihzad (yaptı). Bu dört ata binişinde garip işler ve acayip savaşlar yaptı. Son defasında her ne kadar Arap atı idiye de ayağı kayan Arap Bihzad'ın verdiği at, Cihangir Mirza'yı yere düşürünce onu ele geçirdiler.

Bu savaşta *Emir* Ömer, mertlik ve yiğitlik gösterdi. Onun sağ kulağının üzerine sapladıkları ok, başının sol tarafından çıktı. Okun bir ucu sağ tarafından bir ucu da sol tarafından görülür oldu. Başka bir ok da dizine saplanıp bir karış batmıştı. O böyle bir durumda oktan sakınmadı. Aksine düşmanın üzerine ok yağdırdı. Ordunun arka kısmını da korumaya kalktı. Sonunda onu attan düşürüp yakaladılar. Savaş alanının dışına götürdüler. Ondan sonra duydukları garaz yüzünden onu öldürmek isterlerken o, geceleyin bir at çekip ona binerek kaçtı.

Bektaş oğlu Osman da bu savaşta [123] yiğitlikler gösterdi. İmkân ölçüsüne sığanı yaptı. Oraya buraya koşmasının haddi aştığı sırada atının tabanına bir ok saplandı. Atın o ayağı üzerine çökmesi üzerine attan düşüp yakalandı. Aynı şekilde Abdül'-Aziz oğlu Hoşkadem, İmer Aka, Hacı Davud ve Ali Kuli Kara da kahramanlıklarda bulundular. Ölünceye kadar da attan düşmediler.

Sonra Döğer topluluğu, Cihangir Mirza'yı esaret bağına düşmüş kişiler olan *Hazinedar* Rüstem, Abdül'-Aziz oğlu Hoşkadem, Bektaş oğlu Osman ve Ali Kuli Kara ile birlikte bağlayıp Mısır'a gönderdi. Orada Bektaş oğlu Osman vefat etti. O savaşta Akkoyunludan kalabalık bir topluluk öldürüldü³⁰⁸. [124] Bu karışıklıklar, tedbirsizlikten ve ihtiyatsızlıktan meydana geldi.

³⁰⁸ Bu esnada Döğerlerin başında Gökçe Musa vardı. Gökçe Musa babası Salim ve ağabeyi Dımaşk Hoca gibi Karakoyunluların dostu idi. Hatta kendisi Kara Yusuf'un seferlerinde bulunduğu gibi İskender'in savaşlarına da katılmıştı. Bir Mısır kaynağı da Döğerler ile Akkoyunlular arasındaki vuruşmanın eserde anlatıldığı gibi çok çetin olduğunu teyid ediyor.

Onun³⁰⁹ nasihati: “Cihangir Mirza, gençliğinin başlarında, gün görmemiş, savaşlarda denenmemiş olduğu için tecrübe sahibi kimselerin sözü ile hareket etmedi. Padişahların ve *serdar*ların, görüş ve tedbir sahiplerine danışarak (*müşâveret*) ülke işlerini yapmaları; irade dizginini, gururun ve kibirin eline vermemeleri; atı donatıp *nökeri* hazır etmeden harekete geçmemeleri gerekir.”

Emirli Ömer ile *nöker*lerden bir başka topluluk gibi bu savaştan kurtulmuş olunanlar, Amid’e döndüler. Olayı Ali Beğ’e arz ederek onu ordugâhı (*ma’asker*) olan Maharid³¹⁰ *yaylakına* gönderdiler.

Emir, bu durumu öğrenince büyük bir sıkıntıya düştü. Mısır’da Yusuf ve Bünyamin gibi hapse düşmüş olan iki oğlunun ayrılığından Yakub³¹¹ gibi ırlım ve kederle arkadaş oldu. Bütün bu sıkıntının üzerine bir de İskender’in Rum’dan döndüğü haberi geldi.

[125] İSKENDER’İN RUM TARAFINDAN DÖNÜŞÜ

Sultan Murad³¹² ile Emir Kara Yusuf arasında dostluk ve samimiyet bağları olduğu için İskender, yenildikten sonra Rum’a yöneldi. Rum hududuna varınca gururunun ve cahilliğinin fazlalığından Rum sultanına ırlımını göndererek durumunu arz etmedi. Zor ve şiddet kullanarak zorbalık ırlımını halkın malına uzattı. Onun üzerine Sultan Murad, sağlama almak için o hududa ordu gönderip İskender’i oradan savaşız uzaklaştırdı.

Cihangir, Gökçe Musa tarafından bukağılı olarak Mısır’a gönderilmişti. Cihangir ve *nöker*leri kendilerini götüren Döğerli muhafızlar ile 17 Muharrem 840 (1 Ağustos 1436) tarihinde Kahire’ye varmışlardır. Sultan Barsbay ona şefkat göstermiş, daha önce Ali Beğ tarafından kendisine bağlılığının teminatı olarak gönderilen kardeşi Hüseyin Beğ ile aynı yerde oturma hakkına müsaade etmiştir. Barsbay, Gökçe Musa’ya mükâfat olarak 1000 dinar göndermiş ise de bu para varmadan Döğer beyi ölmüştür (KD, s.123, n.1).

³⁰⁹ Yani Uzun Hasan Beğ’in.

³¹⁰ Yeri tespit edilemedi.

³¹¹ Yakub peygamber, Hz.İbrahim’in torunu, Hz.İshak’ın oğlu ve Hz.Yusuf’un babasıdır. Kardeşlerinin, oğlu Yusuf’u kıskanarak kuyuya atmalarından sonra Beytül-ahzân (tutuklular evi) denilen yerde yıllarca ağlayan Hz.Yakub’un gözleri kör olmuştur. Yıllar sonra Hz.Yusuf, kardeşi Bünyamin ile gömleğini babasına göndermiş ve onun gözleri açılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de Hz.Yakub ile ilgili 15 âyet vardır (2/132-136; 3/84, 93). Hz Yakub edebiyatta daimi Hz.Yusuf ile birlikte anılır ve çekilen çilelere örnek gösterilir.

³¹² Osmanlı sultanı II.Murad (1421-1444).

Azerbaycan'ın yönetimi ve *meliklik* iddiası kendinde coşmaya başlayan İskender, Şahruh Mirza'nın geri döndüğü haberini duyunca Rum'dan çekildi. Tecelli Yurdu³¹³ mevkiine varıp oradan Saruçiçek³¹⁴e geldiği haberini alan Ali Beğ, asker toplayıp İskender ile savaşmaya niyet etti. Büyük emirler (*umerâ-yı izâm*) Yakub Beğ, Pilten Beğ ve Şeyh Hasan Beğ, Harput sahrasında Ali Beğ'e katıldılar. Yakub Beğ birini göndererek Muhammed Beğ ile Mahmud Beğ'i getirdi. İskender tarafından yakalanmış olan Emineddin oğlu Ali, Şeyh Hasan Beğ'e katılarak onunla birlikte ordugâha (*ma'asker*) vardı. (Ayrıca) Palu kalesinde bulunan Kılıç Aslan'a birini göndererek **[126]** huzura çağırırdılsa da o, (çağrıya) uymadı.

Sonra *emirzadelerin* hepsi birleşerek silâh temini ve İskender'e nasıl karşı konulacağı konusunda görüş alış verişinde (*müşâveret*) bulundular. Ali Beğ, "O Harput yolundan gelecek, bu yoldan gidelim" diye buyurunca *emirler*, "O yukarı yoldan gelecek. Çünkü Saruçiçek'te konaklamıştır" dediler. Sonra "Erzincan tarafına gidelim. Oranın yönetimine ve hakimliğine babası Yakub Beğ tarafından tayin edilmiş, ayağını terbiye alanının dışına çıkarmış, Kemah, Karahisar gibi vilâyetlerin birçoğuna saldırarak oraları yağmaya ve yıkıma uğratmış olan Cafer Beğ'i defetmek için çalışalım ve oradan İskender'in tarafına yönelelim" görüşü üzerinde durdular.

Bu karar üzerine ittifak edip, Hazret-i *Sahib Kıran*³¹⁵'ı Amid şehrine göndermeyi uygun gördüler. Çünkü Sultan Hamza, şehrin havalisinde başkaldırmıştı. Hazret-i *Sahib Kıran* o sırada 11 yaşında idi.

Sonra *Sahib Kıran*, babasının *fermanı* üzerine yola düştü. Amid'e varınca şiddetli bir susuzluk çekti. Kuvvetlerinin azlığına ve yaşının küçüklüğüne rağmen şehri alarak korudu. Emaneti yanındakilere teslim etti.

Sahib Kıran'ı Amid'e gönderince kendileri de Erzincan'a yöneldiler. Erzincan'a vardıkları zaman Cafer Beğ, itaatsizlik ve hakları çiğneme yolunu

³¹³ İleride de geçecek olan bu yerin nerede olduğu anlaşılamadı. Sivas'ın doğu taraflarında yer alması muhtemeldir (KD, s. 125, n.1).

³¹⁴ Eğin'in (Kemaliye) batısında, Arapkir'in kuzey batısında, Divriği'nin güney doğusunda bulunan bir dağ ve yayladır (KD, s.125, n.2).

³¹⁵ Yani eserin kahramanı Uzun Hasan Beğ. Böylece o, 11 yaşında siyaset sahnesine çıkmış oluyor (KD, s.126, n.3).

yıttırdı. Gurura ve kibire kapılarak kale kapılarını kapadı. Onun üzerine Şeyh Hakkın Beğ, Ali Beğ ile Yakub Beğ'in bilgisi dahilinde bir tedbir düşünüp ona haber göndererek, "Bizim büyük kardeşimiz Yakub Beğ'dir. Onun saltanat ıslahı yoktur. En büyük oğul sensin. *Töre*³¹⁶ ve [127] âdet senin padişah olman yönündedir. Gel, saltanat senin hakkındır. Bizi hepimiz senin yardımcıların ve destekçileriniz" diye haber gönderdiler.

Bu habere aldanan Cafer Beğ, şehirden çıkınca yakalandı. Onun çocukları ve mükerleri ile anlaşarak Erzincan'ı zaptettiler.

Ali Beğ, kardeşleri Yakub Beğ, Muhammed Beğ, Mahmud Beğ ve Şeyh Hakkın Beğ'i bir orduyla birlikte Erzincan kuşatmasına görevlendirdi. Kendisi de yaylak (*yaylamış*) için Bayburt tarafına gitti.

Birkaç gün sonra Cafer Beğ'in askerleri *hisardan* dışarı çıkarak Yakub Beğ ile savaştılar. Yakub Beğ onlara galip geldi. Onların çoğu öldürüldü. Şehirliler bu durumu görünce sıkıntıya düşüp perişan oldular. Kale kapılarını açarak emirlerinin köşesinden "El-aman, el-aman" feryadını çıkarıp şehri Yakub Beğ'e teslim ettiler.

Kutlu Beğ, şehrin önderi olan Hacı Mahmud-i Erzincanî ile birlikte kendisine ait olan Bayburt kalesine gitti. O sırada İskender, Saruçiçek'ten sapıp Muluṭya'ya geldi. Akkoyunlu Kılıç Aslan ile olan eski muhabbetine dayanarak bir *elçi* gönderip onu yanına çağırdı. Kılıç Aslan da kendi kardeşi Pir Hasan Beğ'i bir orduyla onun yardımına gönderdi. O, onların desteğiyle Fırat nehrini geçerek Harput havalisinde konakladı. O mevkide Kılıç Aslan da İskender'in ordugâhına (*ma'asker*) katıldı. Sonra hep birlikte Harput kapısına asker sevk ettiler ve savaşa tutuştular. Harput hükümdarı Pehlivan Seydi Ali, İskender'in ordusundan bir çoğunu öldürdü. Öldürülerden birkaçının kellesini ayırarak, Kılıç Aslan ile ittifak halinde olduğunu bildirmek için Ali Beğ'e gönderdi.

Ali Beğ, kendi kardeşleri ve devlet ayanı ile birlikte İskender'e saldırmak için görüş alış verişinde (*kengâc*) bulundu. Emirler razı olmadılar. Ali Beğ, emirlerin görüşünün aksine asker topladı. Munzur dağından [128] büyük bir cehmet ve meşakkatle Ovacık sahrasına indi.

İskender bu haberi öğrenince Harput'tan kalkarak Kiğı tarafına gitti. Ordusu çok miktarda yıkımda bulundu. Pilten Beğ, oğlu Behlül'ü onun yanına

³¹⁶ Metinde bu şekilde geçmektedir.

gönderdi. Oradan Tercan'a gitti. O vilâyeti yıktı. *Hanesinin* terk edilmiş atlı duran Pekrec kalesine³¹⁷ bırakarak Erzincan havalisine geldi. Musa Beğ'in *hanesini* yağmalayarak Erzurum tarafına gitti. Şehri kale ile birlikte ele geçirdi. Avnik ve Kazığman yolundan Sürmelü çukuruna³¹⁸ gitti. Orada kışladı (*kışlamıştı*). Azerbeycan yönetiminin sahibi olan kardeşi Cihanşah Mirza da Kızılağaç'ta *kışlak* tuttu.

Kış gelip yollar kapalı olduğu için Ali Beğ onun üzerine asker sevk edemedi. Ovacık'tan Harput'a gitti. Oranın halkının gönlünü aldı. Eski *daruga*'yı *darugalıkta* bıraktı. Oğullarını Mısır zindanından ve bağından kurtarmak için Amid şehrinde kışladı (*kışlamıştı*). Sultan Hamza Mardin'de idi. O, kardeşinin Amid'e döndüğünü öğrenince ona duyduğu sevgi ve şefkat yüzünden onun dergâhına koştı. Onun gelişinden Ali Beğ'in sevinci ve neşesi arttı.

Harhangi bir sebep olmadan onun, kardeşinin yanına gidip onun düzenine ve yoluna girmesi üzerine bütün Akkoyunlu *ulus*'u, onun Habur sahilinde kışlamasını (*kışlamıştı*) önerdi. Her ne kadar devlet âyânı (*âyân-ı devlet*) o öneriyi çürütmek için çaba harcadılar ve [129] onda nifak alametleri bulunduğunu, samimi olmadığını onun kulaklarına ulaştırdıysa da Emir Ali Beğ onlara kulak asmadı. Sonunda o topluluğun düşüncesinin doğruluğu kendini gösterdi. (Ali Beğ'in) tedbirsizliği ve hamlığı ortaya çıktı.

Onu *kışlak*'a yolcu edince Sultan Hamza, emir'in tedbiri ve "....." takdirine göre *kışlak*'a girdi. İnat ateşi alevlendi. İsyan evinin davetini aldatıcı vaadlerin hararetiyle ısıttı. Miras kalmış ordunun dağılmış örtüsünü, ham hayallerin lâmbasıyla topladı. Çeşitli büyü suyuyla, insanların gönlündeki kardeşine sevgi ve bağlılık ateşini söndürmeye başladı. Amid havalisinde bulunan Ali Beğ'in *hanesini* geri çekti. *Ulus*'u oradan göç ettirip kendi *yurduna* götürdü.

O sırada Sultan Eşref, "Eğer oğullarını görmek istiyorsan, Harput kalesini bizim *mülâzim*lerimize teslim et de oğullarını sana ulaştıralım" diye haber geldi. Onun üzerine Ali Beğ, yaşı daha 11'i geçmemiş, küçük yaşta olmasına rağmen devlet alnında neciplik ve olgunluk izleri parlayan *Sahib Kıran*'ı, Şamlılara teslim edilsin diye Harput kalesi tarafına gönderdi.

Sahib Kıran kaleye girince kale yöneticilerine (*kaledar*) ve işlerin düğümlerini çözüp bağlayanlara durumu anlattı. Onlar, doğru düşüncenin yoluna

³¹⁷ Yeri tespit edilemedi.

³¹⁸ Gökçe gölün güneyinde bulunmaktadır (K D, s.128, n.4).

görmeciler. Kusursuz tabiatı ile zamanın durumuna ve düşüncesinin gereğine göre hareket eden *Sahib Kıran*, teslim işinde geri kalınca durumu ulu atasına arz etti.

[130] SULTAN HAMZA'NIN KARA YUSUF OĞLU ISFAHAN BEĞİ İLE SAVAŞMASI

Sultan Hamza, kardeşi Ali Beğ'den yüz çevirip isyan yolunu tuttu. Bağdat'taki Kara Yusuf'un oğlu Isfahan Mirza, Osman Beğ'in oğullarının durumunu öğrenen ve Ali Beğ'in oğullarının Mısır'da hapis olduğunu görünce melikliğe girdi. Asker hazırlayıp Diyarbakır'a yöneldi. Onu duyan Sultan Hamza da onun üzerine yürümek için Akkoyunlu ordusunu hazırladı. Savaş ve vuruşma bitti ona karşı çıktı.

Isfahan Mirza, Sincar'a varınca gafil avlamak için Sultan Hamza'ya saldırıya kalktığı sırada, yolda Isfahan Beğ'in *karavullarından* birisi tarafından yakalanıp tutuklanmış olan Karaca adlı birisi, kendisini Habur nehrine atıp kurtardıktan sonra Sultan Hamza'ya "Isfahan Beğ kalabalık bir orduyla şu anla geldi" diye haber yetiştirdi.

Sultan Hamza durumu öğrenince askerini toplayıp Deve suyuna³¹⁹, oradan da Nehl suyuna³²⁰ vardı. Oradan da Karadere suyuna³²¹ indi. Isfahan Beğ, Sultan Hamza'nın saldırıdan haberdar olduğunu öğrenince gelemedi. Onun üzerine Ali Beğ'e *elçi* göndererek ondan yardım istedi. Ali Beğ de *Hazinedar Hamza'yı* az sayıda birkaç kişiyle *Mirza'ya* gönderdi. Bu topluluk Mihmad Pazarında³²² Isfahan Mirza'ya ulaştılar. Onun üzerine [131] Sultan Hamza gitti, ederek Koçhisar suyuna³²³ indi. Musa Koca Hacı'yı, Pir Muhammed-i Purnak'ı, Pir Osman Beğ'i, Agman oğlu Ali'yi ve Şah Ali Beğ-i Purnak'ı *karavul* olarak gönderdi.

³¹⁹ Yeri tespit edilemedi.

³²⁰ Yeri tespit edilemedi.

³²¹ Nusaybin'in az güney doğusunda, Musul yolu üzerinde bulunmaktadır. Şimdi Suriye topraklarında bir demiryolu durağıdır ve Karadere adını taşımaktadır (KD,s.131, n.3).

³²² Yeri tespit edilemedi.

³²³ Koçhisar, Mardin'in 20 km güney batısında olup eski adı Dunaysir idi ve XIII.yüzyıldan itibaren Türkçe adını da taşımaya başlamıştı. Koçhisar'ın bugünkü adı Kızıltepe'dir. Koçhisar'ın yutundan şimdi Zerkan adını taşıyan bir çay geçmektedir ki bahsedilen su şüphesiz bundan başka değildir (KD, s.131, n.2).

Ondan sonra Sultan Hamza Nusaybin'e indi. Isfahan Beğ de suyu gören yerden kalkıp Mihmad Pazarında konakladı. Oradan da göç ederek Berketir³²⁴ mevkiine indi. Nusaybin suyunun üzerine bir köprü kurarak orada konakladı.

Ahmedî mevkiinde³²⁵ *karavullar* karşı karşıya geldiler. Savaştlar ve Isfahan Beğ'in *nöker*lerinden üç kişiyi yakaladılar. Sultan Hamza'nın *karavulu* galip geldi. Musa Koca Hacı mertçe savaştı. Bu haber Sultan Hamza'ya ulaştığı zaman o, eski dostları olan Hasankeyf hakimine ve Cizre hakimine birer *elçi* gönderdi.

Halkı, her ne kadar Karakoyunlu idaresine bağlanmış olsa da Isfahan Beğ'in zulmünden ve eziyetinden canları burunlarına gelmiş, ondan soğumuş olan Cizre hakimi Abdal Beğ, Sultan Hamza'ya katıldı. Melik Halef'in komutasındaki (*başhg*) Hasankeyf ordusu da onun yanında yer aldı. İki ordu, yaklaşık iki ay **[132]** karşı karşıya durup birbirine pusu kurdu. Sonunda iki taraf savaş ve inat ateşini yaktı. Büyük bir kalabalık toplamış olmasından dolayı Akkaoyunlunun yemi (*alef*) telef oldu. O sırada İnak Halil oğlu Muhammed, Sultan Hamza'dan kaçarak Ali Beğ'e sığındı. Isfahan ile Sultan Hamza'nın haberlerini ona ulaştırdı. Ali Beğ, fırsat bularak sayısız bir askerle Amid'den Mardin vilâyetine saldırdı. O vilâyetten bazılarını yağmalayarak Amid'e geri döndü.

Sultan Hamza ise, ordunun âyanı (*âyân-ı leşker*) ile görüş alışverişinde (*müşâveret*) bulunarak, Isfahan Beğ'in köprü kurduğu Nusaybin suyunun üzerinden geçip onun üzerine gitmeyi kararlaştırdı. Çünkü suyu (başka yerden) geçmek zor idi. O karar üzerine köprüye yöneldiler.

O sırada acizliğin ve gıda sıkıntısının pençesine düşüp perişan olan Isfahan Beğ, ordusundan bazılarını, İsa Beğ ve *Hazinedar* Hamza gibi *emir*leri, Ali Beğ'in askerleriyle; Mezih Çura'yı, Cemaat Beğ'i ve Mahmud Badus'u 4 bin kişiyle birlikte tahlıl (*galle*) yağmalamak ve (hayvanları) otlatmak için göndermiş ve onlar Koçhisrar'a varmışlardı.

Sonra Muhammed Koca Hacı, Mardin kalesinden Sultan Hamza'ya," Isfahan Beğ'in askerlerinin çoğu buradadır. Fırsat ganimettir. Gün, iş günü

³²⁴ Haritada görülemedi. Nusaybin'in az güney doğusunda olsa gerektir (KD, s.131, n.4).

³²⁵ Haritalarda görülemedi (KD, s. 131, n.5).

ve *muvaş* zamanıdır” diye arz etti. Sultan Hamza göç edip halkı (ehl) ve *hıyemî* ile birlikte İsfahan Beğ’in üzerine giderken Ali Memaş ile Akman’ı *katimul* olarak gönderdi. O sırada İsfahan Beğ’in Sultan Hamza’nın haberini *duyduğu* ve Hatuniye’ye sığındığı haberini getirdiler. Sultan Hamza *hanesini* bırakıp suyu tutmak için saldırıya (*ulgâr*) geçti. Onun saldırı haberini öğrenen *İsfahan* Beğ de harekete geçti. Sonra [133] saflar kuruldu. Sağ, sol, merkez ve *erumlar* düzenlendi. Ok, köşesine çekilmiş halvette duranların duası gibi yay *çelhanelerinden* ikbal kanadını açıp kin dolmuş göğüsleri ciğeri delen *peykânı*³²⁶ ile *deliyor*; mızrak, gerçeği görenlerin ruhları gibi her ne tarafa başını vuruyor ve her neyi görüyorsa, isabet ediyor ve onun dilinden düşen her şey, kalplerde *te* bırakıyordu. Kılıç, gerçek sabah gibi sancağın (*alem*) nefesini, muhaliflerin *alınını*, hatta Farkadan yıldızlarının³²⁷ şakağına çekiyor, gurur uykusuna *dalınların* kellelerini cehalet yatağından kaldırıyorlardı. Nazım:

“Hayvanların tırnağı ile ve keskin kılıçla sanki bir hamlede kıyamet koştı.

Nal pınarından güneşin gözüne, hortumla birbirine girmiş toprak çıktı.”

Sultan Hamza’nın sol cenahında (*meysere*) yer alan Hamza Hacı oğlu *Millımad*, Bektaş oğlu Muhammed ve Çelebi Musullu karşısındakileri yenip *İsfahan* Beğ’in *hanesini* yağmaladılar. O durumdayken İsfahan Beğ kadınlarla *kolibete* durmuş, “Leyli, leyli” yi okuyordu. Sonra Hille hükümdarı (*hâkim*) *Tanrı* Vermiş, Saltuk ve Hacı Mübarek’ten meydana gelen İsfahan Beğ’in sol *erumulu* (*meysere*) onun buyruğu üzerine saldırıya geçti. Onlar, Sultan Hamza’nın *sol* cenahını yendiler. Saadetyar, yiğitçe savaştı. Tanrı Vermiş ile Hacı Mübarek *muvaşın* ve mücadelenin hakkını verdiler. Akkoyunlulardan Musa Koca Hacı, *Purnak* oğlu Budak Beğ, Pehlivan İdris, Arab-ı İzzeddin Hacılu’nun oğlu *muhalarebede* ve [134] vuruşmada Zühal yıldızının altına toprak saçtılar. Halil *İludlen* de mertlikler gösterdi.

O arada İsfahan Beğ yenildi. Karısını ve çocuklarını düşmanın elinde bırakarak kaçış yönünü Bağdat tarafına çevirdi. “*Aslan’ın bir bakışı kadar erken* *bu zamanda İsfahan’a vardı*” dendiği gibi yol aldı. İsfahan’ın Zinderud’u hatta *İludletat*’ın Dicle’si gibi sel suyu akıtan, çağlayanın kaynağına ve tufan dalgasına

³²⁶ Okun *şivri* kısmı.

³²⁷ Gamma ve Beta yıldızı.

dönen gözlerine rağmen, Kerbela susuzları gibi çöl³²⁸de ve yazıda şaşkın, hayran ve avare kaldı. Azıksız, amaçsız, kimsiz kimsesiz Bağdat tarafına koştu.

Diğer taraftan Sultan Hamza'nın eline çok miktarda mal ve nimet geçti. Daha önce Mardin'e gitmiş olan İsfahan'ın emirleri ve askerleri, "*Basra yıkıldıktan sonra*" dendiği gibi İsfahan'a katılıp Bağdat'a yöneldiler³²⁹.

Sultan Hamza, İsfahan Beğ ile yaptığı savaştan kurtulunca yeniden asker donatıp Amid'e yürüme işiyle meşgul oldu. Onun haberi ortalıkta yayılıp, kardeşi Ali Beğ durumu öğrenince oğlu Sahib Kıran'a, "Bu diyarın hali perişandır. Kardeşlerin, Mısır hapsinden kurtulamadılar. Saltanat iddiasındaysan, Harput kalesini bırakıp bu tarafa gelmen gerekir. Çünkü ülke gelini, sen saadetli oğulun nişanlısıdır "diye duyurdu.

Bu haber *Sahib Kıran*'a ulaşmadan önce Harput'ta veba (*tâ'un*) başgötermişti. *Sahib Kıran*'ı Harput'ta tutmuş ve onu kaleden Şamlılara teslim etmekten uzak durmuş olan o topluluk, *Sahib Kıran*'ın şerefli zatına bir felâket gelmesinden, geçmişte ve gelecekte Ali Beğ'e gösterdikleri ve gösterecekleri samimiyetin zayi olacağı, ondan dolayı utanıp sıkılacakları endişesi ile yaptıklarından pişman idiler. Kaleyi Ali Beğ' bırakıp *Sahib Kıran*'ı **[135]** yolcu etmek istediler. Ali Beğ uzakta olduğu için o kararın yerine getirilmesi gecikti. *Sahib Kıran*'ın validesi³³⁰ yakın idi. Durumu ona yazdılar. Ondan gelip kaleye sahiplenmesini dilediler.

Sahib Kıran ise, kalede beklediği ve kaleyi Şamlılara teslim etmediği için babasının durumu itaatsizliğine yormasından çekiniyordu. Amacı, ulu amcası Yakub Beğ'in yanına Erzincan tarafına gitmekti. Daha önce de amcasından kendisine bu kunuda bir işaret gelmiş ve amcası ona, yanına geldiği takdirde Karahisar'ı kendisine bağışlayacağına dair vaadde bulunmuştu.

Sahib Kıran bu amaçla Harput'tan ayrıldı. Hazret-i İsmet-penâh(validesi) de kale halkının dileği üzerine gelip kaleyi yönetimine aldı. O sırada Ali Beğ'in elçisi *Sahib Kıran*'a yetişerek durumu arz etti. Elçinin gelişi ve ülkenin kendisine bırakılacağı müjdesi *Sahib Kıran*'ı korkudan kurtardı. Tam bir ümitle babasının tarafına yöneldi. Onun ulu babasının huzuruna varmasından önce O, Amid'i

³²⁸ Metinde böyle geçmektedir.

³²⁹ Bu savaş, Al-Gıyasî'ye göre (s.249) 5 Zilhicce 840 (10 Haziran 1437) tarihinde meydana gelmiştir (KD, s.134, n.1).

³³⁰ Meşhur Saray Hatun. Kendisinin önemli birçok elçilik işlerinde bulunduğu ilerde görülecektir (K1, s.135, n. 2).

Hiçen Beğ'e emanet edip Harput'a hareket etmişti. Yolda baba oğul birbirine kavuştular. *Salûb Kiran*, babasının iznine uyarak Amid'e yöneldi. Ali Beğ de Harput kalesine gitti. Kaleyi, oğullarını Mısır zindanından kurtarmak ümidiyle Mısır sultanına bağlı olan Saru Han'ın başkanlığındaki Malatya halkına teslim etti. Oradan da Gölcük yolundan Yakub Beğ'in tarafına hareket etti. O sırada oğulları da kurtulup Mısır'dan babalarının yanına hareket etmişlerdi. Onlar, ünlü babalarının Gölcük yolundan Erzincan tarafına yöneldiğini öğrendikleri zaman aynı yolla onun arkasından gidip Erzincan havalisinde babalarının avadığını öpme şerefini kazandılar. Hep birlikte Yakub Beğ'in huzuruna kavuştular.

[136] HAZRET-İ SAHİB KIRAN'IN AMİD'E VARMASI, SULTAN HAMZA'NIN AMİD'İ KUŞATMASI VE ORAYI ALMASI

Salûb Kiran (Amid) şehrine girip Ali Beğ Harput'a hareket ettikten üç gün sonra Sultan Hamza, asker, silâh ve teçhizatla Amid açıklarında konaklayıp kaleyi kuşatma altına aldı. Orada 70 gün kaldı. Savaşlar yaptı. Nihayet şehrin Hristiyanlardan biri, ihanet edip geceleyin bir burcu dışardakilere bırakınca Sultan Hamza şehre girdi. Daha önce savaşıma ve savunma niyetinde olan *Salûb Kiran*, bir burcun düşmanların eline geçtiğini, kalabalık bir topluluğun oradan şehre girdiğini, onların, başka bir topluluğu da kale duvarının üzerinden içeri çekmekte olduklarını öğrenince oradan uzaklaşmaktan başka çare bulamayarak eve döndü. Ünlü babasına katılma tedbiri alarak birkaç yakın adamıyla beraber Bâbü's-Sur (Sur kapısı) yolundan, sabahın aydınlığına ve şehrin yabancı ordu tarafından kuşatılmış olmasına rağmen, korkup telâşlanmadan onların arasından geçip Eğil kalesine yöneldi. Oradan ünlü babasının şefkatinin gölgesine koştu. Ona kavuşmadan önce, daha önce anlatıldığı gibi, Hüseyin Beğ ile Cihangir Mirza da Mısır'dan gelmişlerdi. Erzincan havalisinde baba ve oğullar hep birlikte Yakub Beğ ile görüşüler.

Sultan Hamza Amid'e girince Ali Beğ'e sadakat gösterip şehri ona teslim ettikleri gerekçesiyle şehrin büyüklerine (*ekâbir*) ve *âyâmına* zulüm ve eziyetle bulundu. Hepsini perişan edip, düşkün ve aciz hale soktu. *Kadı Ahmed*'i, yerli önderi olan Hacı [137] Yusuf'la birlikte öldürttü. Oranın sakinlerini yağma ve talanla perişan etti. Hristiyanlara hiç saldırmadı. Aksine onlara karşı izzet ve ikramla bulundu. Hristiyan keşişlerini büyütüp yüceltti. Onlarla konuşurken saygı gösterip ayağa kalkma işini yerine getirdi. İslâm âlimlerine hiç ilgi göstermedi. Müslümanlara düşmanlığı o dereceye ulaştırdı ki bir gün

Müslüman çocukların mektebinin önünden geçerken onları Kelâmu'llah-ı Mecid (Kur'an-ı Kerim) okumakla ve tilâvetle meşgul görünce dilinden "Benim yıktığım binayı tekrar yapmak için ilim ve kıraatla meşgul oluyorlar" sözleri döküldü. "Allah bizi hezeyan içinde olmaktan korusun!"

Onun Amid'i istilâ ettiği o baharda Kara Yusuf oğlu İskender de Azerbaycan'ı almak amacıyla Sürmelü kışlakından ayrıldı.

[138] İSKENDER'İN SÜRMELÜ KIŞLAKINDAN AZER-BAYCAN'A YÜRÜMESİ

O baharda İskender, Tebriz tahtına döndü. Tebriz'i yönetimi altına aldı. Kardeşi Cihanşah Mirza da Kızılağaç kışlakından Erdebil'e gitti. Büyük emirlerden (*ümerâ-yı izâm*) Cakırlı Bistam Beg oğlu Bayezid Beg, onun adamları, Şirvan'ın emirlerinden bazıları ile birlikte büyük bir heybet içinde kardeşini kovup Tebriz'i almak için Serav yolundan hareket etti. Tehlikelerde kendisiyle birlikte zahmet çekmiş olmalarına rağmen ondan koruma ve kollama görmeyen İskender'in nökerlerinin hepsi, ondan ümidini kesti. Onun devlet yıldızının düşmekte ve Cihanşah Mirza'nın gücünün ekvatorun ufkundan doğmakta olduğunu anladılar. Saflar kurulup karşı karşıya gelindiği zaman İskender Mirza'nın ordusunu *benâtü'n-naş* gibi dağıtıp Cihanşah Mirza'yla birleşmenin fırsatını gözetlemeye başladılar.

Cihanşah Mirza Merend'e indi. O havalinin *yaylak* yeri, onun büyüklük otağının kurulduğu yer oldu. İskender Mirza da Tebriz'den çıkıp Sufyan mevki yolundan Heft Çeşme'ye indi. İki taraf arasında üç *fersah* mesafe vardı. Onun devletin *âyâmından* biri olan Karamanlu Piri, orada ondan yüz çevirerek Cihanşah'ın dergâhına koştu. O durum karşısında İskender büyük bir sıkıntıya ve üzüntüye düştü. Gururlanıp kibirlenmenin hamlığı, ona yüzünü gösterdi. Kaçış bineğini, talihsizlik eyerinin altına çekip Cuşin yolundan *hazinesinin*, kadınlarının ve oğullarından bazılarının bulunduğu Alıncak kalesi tarafına [139] hareket etti.. Gitmek istediği yere vardığı zaman kardeşi Cihanşah Mirza, Şiir:

"*Hepsi süslenmiş gül demeti gibi yeni yetme gençler*"

(şeklinde nitelenen) düzenli bir orduyla göğün kazası ve amansız bir belâ gibi o kaleyi merkez gibi çember içine aldı. Gam duvarının arkasında ayağını sıkıca bağlı tutan İskender'in yaşama ve mutlu olma pınarı, hayret ve üzüntü karanlığının arkasında kaldı. Kadınları, onun helâk olmasına dudak büküp göz

kuşurlurken, oğlu da onun başına ve tacına saldırmak için hançerini çekmiş, mırakla (bekliyordu). Nazım:

"İy saray ve bahçesi (kendine) zindan; oğulları, can düşmanı olan!"

Aişke o (yer) makam değil kuyu olsaydı! Padişah değil de şarabın kulu olsaydın!"

(İskender), Mısır ordusunun, Ali Beğ'in istek ve arzusuyla Sultan Hamza'yı emirlikten uzaklaştırıp Diyarbakır'ı Cihangir Mirza'ya teslim etmek, oradan da Cihanşah Mirza'yı kovup İskender Mirza'nın imdadına yetişmek için Sultan Eşref'in yanından Diyarbakır ve Azerbaycan'a hareket etmesi zamanına kadar olan bir süre bu şekilde kuşatma altında kaldı.

[140] HÜSEYİN BEĞ İLE CİHANGİR MİRZA'NIN MISIR'A SULTAN EŞREF'İN HUZURUNA GİTMESİ VE ORDU GETİRMESİ

Hüseyin Beğ ile Cihangir Mirza, Mısır sultanının iyiliklerini görmüş, Mısır ve Şam'ın durumu hakkında bilgiye sahip olmuşlardı. Kardeşleri yani *Yahya Kiran* da onların *fermanına* uyararak kendi *nöker*lerinden yedi kişiyle ve *atlılarla* birlikte Şam'a gitmek için yola düştü. Kış geldiği için Hısn-ı Mansur³³¹ ve Hımsat'da durdular. Kışlıktan dolayı büyük bir sıkıntıya düştüler. Yatağı ıslak , yastığı tuğladan ve taştan yapar oldular.

Ulu ataları, diğer oğlu Üveys Beğ ile birlikte Rum sultanı Murad Han'a *gılgınlı*. Emirzadelerden Cihangir Mirza, kışın başında Hısn-ı Mansur'dan *Alınca*'nın yoluna düştü. Kendisini hapisten kurtarmış olan Sultan Eşref'ten *ıslık* göreceği ümidiyle yolculukta acele etti. Sultan Eşref'in kabulü şerefine *havyan* padişahlara lââyık iltifatlarla yüceldi. (Melik Eşref) onu amacına *ulaştırmak*, Sultan Hamza'yı **[141]** *emirlik* ve yönetim alanından çıkarmak; *valâyetin* işlerinin düğümünün bağlanıp çözülmesini Cihangir Mirza'nın *İkbal* kuşasına teslim etmek; ondan sonra Kara Yusuf'un oğlu İskender ile *vapur* anlaşmalara göre, Diyarbakır'dan geçip Alınca kalesinin ayağına *vararak* Cihanşah'ın kuşatmasında olan İskender'i kurtarmak için 50 bin *çevik müvari*yi *Emir-i Leşker* Tanrı Vermiş, Mısır *emir-i kebir*'i ve Şam ve Halep *emir-i Korkmaz* gibi başarılı emirlerin komutasında (*başhg*) Mısır ve Şam'dan *Diyarbakır*'a gönderdi.

³³¹ Bugünkü Adıyaman.

Sonra Cihangir Mirza böyle bir ihtişamla Şam³³²'dan doğdu. Onun ve Şam emirlerinin gelişinden, Diyarbakır'ın burnuna kıyamet sabahının kokusu; Sultan Hamza'nın kulaklarına Sur'un borusunun³³³ gürültü patırtısı gelmeye başladı. Nazım:

“Güneş batıdan doğduğu zaman hiç şüphesiz kıyamet kopar.”

Bu haberlerin gelmesiyle Sultan Hamza'nın sebat ayağı yerinden oynadı. Kaçış bineğini, yükünün altına çekti. Birinin, elinde düşmanın üzerine yürümesi, diğerinin ise düşman kılıcının önünde tampon olması gereken kılıç ve kalkanından ilkinin, Yemen duası gibi hamaylı içine koyup, diğerini kervancının azık torbası gibi binek hayvanının sırtına yükledi. Biri, sultanın elinden düşmanın can güvercininin üzerine uçan şahine benzeyen; diğeri, düşmanın canına tuzak kurup ağzını açık bulunduran oktan ve yaydan ilki, sığırcık kuşu gibi okluk yuvasına gizlenirken, diğeri korkusundan torbanın ağzından içeri daldı. Savaş meydanında başı dik olarak erlik ve bayraklık yapan; vuruşma ve dövüşme sırasında akıcı üslupla dile gelmede sebat gösteren mızrak, başına kın yorganını çekerek kendini gaflet uykusuna attı.

[142] Nazım:

“Güçlü ve doğru düşünceli bir yiğit elden çıkıp ayaktan düşebilir.

Elbette el elden üstün olabilir; kimse Tanrı'nın takdirinin elinden kurtulamaz.”

Cihangir Mirza, Mısır ve Şam ordusuyla Erzincan'a varınca o diyar halkının tamamı, itaate ve boyun eğmeye başladı. Beldelerin ve kalelerin anahtarlarını, boyun eğilmesi gereken Emirzade'ye verdiler. Vilâyetin emirlerini ve serdarlarını Cihangir Mirza'nın ordusuna teslim ettiler.

Sultan Hamza, durumdan haberdar olunca o ordunun üzerine yürümeyi düşündü. Her ne kadar onlarla savaşacak gücü olmasa da beline mücadele kemerini kuşanarak yola düştü. Şam ordusu, Sultan'ın işareti ve *fermanı* üzerine Cihanşah Mirza'yı kovmak için atların dizginini Alıncak tarafına çevirmek isterken, ansızın Mısır tarafından Sultan Eşref'in cennetin burcuna *ırdvan* bahçesinin odasına göç ettiği haberi ulaştı. Nazım:

“Cennet Mısır'ının azizi³³⁴ fani hayattan ayrıldı.

³³² Şam kelimesi, burada hem Suriye hem de akşam manasına kullanılmış.

³³³ Bak n. 252.

³³⁴ Yani hükümdarı.

İyi adı, altın üzerindeki sikke gibi dillerde kaldı.”

Bu kötü haberden dolayı Şam ordusu, korkarak toplantı yaptı. Dönüşe karar verip aniden harekete geçti.

Erzincan şehri Cihangir Mirza'ya teslim edilince Yakub Beğ de harekete geçip ona, “Şehir senindir” buyurdu. Sonra **[143]** her ikisi birlikte şehre girdiler. Şehre incecekleri sırada Sultan Hamza'nın hareket ettiği haberini aldılar.

Cafar Beğ de Şam askerlerinden kaçarak Keber³³⁵ dağına gitmişti. Şam askerlerinin dönüşünü öğrendikten sonra o da Erzincan'a yöneldi. Urum Nary'a vardığı zaman Sultan Hamza'nın geldiği haberi ulaştı. Sonra her üç kardeş, Cihangir Mirza, Hüseyin Beğ ve *Sahib Kiran*, şehir sakinlerini teselli etmek, vilâyetlerin karşı gelenlerinin, itaat edenlerinin ve askerlerin gönlünü almak; onların hizada ve seferdeki ihtiyaçlarını gidermekle meşgul oldular. O sırada Alıncak kalesini kuşatmakta olan İskender Mirza öldürüldü.

[144] İSKENDER MİRZA'NIN, OĞLU ŞAH KUBAD MİRZA TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ

Azerbaycan kalelerinin sahipleri ve *kutvalları*, İskender'in kötü davranışından, onun halka ve askerlere karşı zor kullanmasından, onların mullarına el koymada zulüm ve eziyette bulunmasından, onların ırzına ve namusuna el uzatmasından ve sebepsiz yere kan akıtmasından dolayı ondan nefret etmiş olduklarından Alıncak'tan başka diğer kaleleri de Cihanşah Mirza'ya teslim ettiler. Cihanşah Mirza, o kalede ona ayrılmış olan 300 kadar mülküz kadını, kendi *emirlerine* taksim etti.

Onun³³⁶ *-Allah saltanatını daim kulsın-* lâtifelerindendir: İskender, Müslümanların kadınlarını kendine ayırıyordu. Kendine ayırıp yanında tuttuğu kadınlara kardeşi el koyup onları paylaştınca onlara uzaktan bakar olurlu. Çünkü *“Nasıl davranırsan, öyle karşılık görürsün”*

Kuşatma sırasında, (İskender'in), babasının karısı olan ve annesi sayılan Bahadır'ın kızı ile ilişkisinden doğmuş ve denildiğine göre kendisinin Leyla adındaki karısı ile cinsel ilişki içinde olan oğlu Şah Kubad, annesinin aracılığıyla babasını öldürmek için onunla işbirliği yapmıştır.

³³⁵ Yeri tespit edilemedi.

³³⁶ Yani Sahib Kiran Uzun Hasan'ın.

Onun *-Saltanatı daim olsun-* lâtifelerindendir: İskender, babasının karısına göz dikti ve ondan bir çocuğu oldu. O çocuk, hem babasının karısına göz koydu hem de babasını öldürdü.

Akşamlardan bir akşam, (İskender'in) karısı, kocasının kılıcını ve *hançerini* ondan gizledi. Şah **[145]** Kubad ittifak etmiş olan *emirlerden* yaklaşık 40 kişiye "Fırsat zamanıdır" diye duyurdu. Şah Kubad, İskender'den kanlarına ve ırzlarına el uzattığı için nefret etmiş olan o 40 kişiyle, birlikte İskender'in yattığı yere giderek onu öldürdüler³³⁷.

Şehsuvar-ı Bayramî ve Hüseyin-i Ağaçerî gibi *emirlerden* bir topluluk, onunla anlaşarak onu *emirliğe* kabul ettiler. Onunla ahit ve sözleşme yaptılar.

Şah Kubad, *hazinenin* sahibi oldu. Onun bir kısmını askere dağıttı. Durumu amcası Cihanşah Mirza'ya duyurdu. Cihanşah Mirza o habere güvenip itimat etmediği için, "Eğer doğru söylüyorsa, kardeşimin güvendiği *nökeri* Helaver'i öldürüp kellesini saltanatın sığındığı dergâhı(m)n eşğine gönder" dedi.

Amcasının *fermanı* bu şekilde çıkınca Helaver'i öldürüp kellesini, amcasının tahtının ayağına gönderdi.

Onun *-Allah hilâfetini daim kulsun-* nasihatlerindendir: Padişahın *nökerinin*, düşmanlarından ona bir zarar gelmemesi için padişahını gözetmesi gerekir. Emin olmalıdır ki onun hayatı, padişahın hayatına bağlıdır. Padişaha zarar gelirse, onun iyi *nökeri* nerede barınabilir? O halde ister akrabaları, ister emin *nökerleri* olsun, sultanların yakınlarının devamlı olarak padişahı gözetmeleri gerekir. Padişahın da başta akıl ve din kusurlarına karşı olmak üzere daim uyanık ve akıllı olması gerekir.

Ondan sonra Şah Kubad, annesinin Cihanşah Mirza ile evleneceği anlaşması ve vaadiyle ve *hazinenin* yarısını **[146]** Avnik kalesi ve Pasin vilâyeti ile birlikte Şah Kubad'a bırakması şartıyla kaleden aşağı indi.

Cihanşah Mirza, Avnik'i Pasin vilâyeti ile birlikte Şah Kubad'a ıktı (*soyugal*) olarak verdi. Fakat annesini Sulan Beğ-i Ağaçerî'ye bağışladı. Bu haberler de daha Erzincanda iken Sultan Eşref'in ölüm haberi ile birlikte Şamlılara ulaştı.

³³⁷ İskender 25 Şevval 841 (20 Nisan 1438) yılında öldürüldü (KD, s. 145, n.2).

[147] SULTAN HAMZA'NIN ERZİNCAN'I ALMAK İÇİN HAREKETE GEÇMESİ

Şumlıların dönüş haberininin doğru olduğunu anladığı zaman Sultan Hamza'nın geri dönme isteği arttı.

Hazret-i *Sahib Kıran* iki ünlü kardeşi Hüseyin Beğ ve Cihangir Mirza ile birlikte Erzincan'da kaldı. Şehir halkının gönlünü almak ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için çaba harcadı. Cihangir Mirza, Erzincan'a dört *kerah* uzaklıkta bulunan Urum Saray *yurt*'unda bulunan Cafer Beğ'e elçi göndererek onu davet etti. *Sahib Kıran*'ı da *hanesini*, adamlarını, kabilesini (*il*) ve *huyun*larını getirmesi için onların bulunduğu Kemah geçitine, *derbend*'in arasına gönderdi.

Huşemler, Sultan Hamza'nın geliş haberi üzerine dağılmışlardı. Onları toparlayarak getirmek zordu. Sultan Hamza ise, Erzincan'a 2 *fersah* yaklaşmıştı. Bulutiyar Aka'yı *bahadırlardan* birkaç kişiyle *karavulluk* göreviyle Sultan Hamza'nın tarafına göndermişlerdi. Onun (Sultan Hamza'nın) tarafından ise, Pir Muhammed-i Purnak ile Buze oğlu Ahmed öncü birlikte (*monkalay*) gittiler. Mesafenin ortasında birbirleriyle karşılaştılar. Savaş ve vuruşma başladı. Bulutiyar Ağa yenildi. O sırada *Sahib Kıran*, *haşer*³³⁸lerin *haşer*'inden 6 *nöker* ile beraber geri dönüp Kara Sevil³³⁹ mevkiine vardı. Hemen işbilir yiğitlerden yaklaşık 100 kişi olan Pir Ahmed'in birliğine (*koşun*) saldırdı. Savaş alanını kaplayan atının toynağından onların başına felâket toprağı saçı. [148] Akkoyunlu *bahadırların* meşhurlarından ve ünlülerinin ileri gelenlerinden biri olan Sultan Hamza'nın nedimi (*inâk*) Buze oğlu Ahmed'i attan düşürdü. Hamza'nın ayağını bağladı. O topluluğun çoğunu ateş yapılı keskin kılıçla helâk ettirdi. Onların kellelerini düşkünlük toprağından kaldırıp gençlerin mezarlıklarının ucundaki kasrın üzerine yerleştirdi. Kılıç artıkları ise, kaçıp *kerah* ve *na'ş* gibi dağıldılar. Bu galibiyet Cihangir Mirza ile Cafer Beğ'in düşmanlıklarına sebep oldu. Aydınlık kalplerinden geçen kaçma endişesi ortadan kalktı. Yüreklenerik şehre döndüler. Fakat onların askerlerinin çoğu, Sultan Hamza'nın korkusundan ve heybetinden Kemah kalesine sığındı.

³³⁸ Bunlar askeri bir sınıf olup, hafif silâhlarla donatılmış olarak keşif hizmeti görürlerdi. Bunların miktarı muayyen olmayıp lüzumuna göre üç yüzden 50 bine kadar çıkardı. Onların keşif kolları ve hafif silâhlarla mücehhez olduklarına bakılınca Osmanlılardaki Akıncıların andırlıkları görülür (Medhal, s. 233).

³³⁹ Yeri tespit edilemedi.

Sultan Hamza, Erzincan'ı kuşatma altına aldı. Urum Seray'da bulunan Cafer Beğ'in *haşemlerinin* çoğu dağıldı. Sultan Hamza'nın askerleri, 2 gün sonra savaşı *hisara* düşürdü. Tur Ali ile Nur Ali, sayılı birkaç kişiyle şehirden dışarı çıktılar. Sultan Hamza'nın ordusundan İlyas ile Buze oğlu Ahmed, Memaşlu kavminden idiler. Ali-yi *Memaş*, hem o kavimden idi, hem de Sultan Hamza'nın yakını idi. Onun sözü üzerine Sultan Hamza'nın devletin destekçisi oldular. Sultan Hamza, Ali Beğ'i o derece iyi yetiştirmişti ki onun kıymetinin derecesini Akkoyunlu *serdarlarının* hepsinden daha üstün tutmuştu. Akkoyunlu *â'yânın* da bu durumdan kalpleri kırılmıştı. O tür alçalmaya tahammülleri yoktu. Çaresiz gruplar halinde ondan yüz çevirip Cafer Beğ ile Cihangir Mirza'ya sığındılar.

Sonunda Sultan Hamza zayıf düşüp, Cihangir Mirza ile Cafer Beğ güçlendikleri zaman *Sahib Kıran*'ın Cihangir Mirza'nın öncü kuvveti (*monkalay*), (Cihangir Mirza'nın) Cafer Beğ'in öncü kuvveti (*monkalay*) olmasını, Cafer Beğ'in de [149] ordunun merkezinde durmasını kararlaştırdılar. Bu tertip ve düzenle boru (*nefir*) öttürüp *nekkâre* çalarak savaş dizginini, benzeri olamayan kuvvetin eline verdiler. *Zahhak*'ın yılanı gibi kana susamış olan ellerindeki mızraklar; delikten çıkmış ejderhalar gibi başını kından çıkarmış kılıçlarla gençler, ormanlarda ve dağlarda tırnaklarını ve pençelerini Zeyd'in ve Amr'ın kanı için bilemiş kızgın aslan ve öfkeli fil gibi şehirden dışarı fırladılar. Hiç beklemeden kendilerine karşı duranlar ve rakipleri ile savaşa tutuştular. Nazım:

“*Bir anda meydana gürültü koştı; onun hilesinden hilenin ve aldatmanın yüreği kan ağıladı.*

Dışarıdakilerin eli kolu bağlandı; kenarda ve ortada bulunanlar döküldüler.”

Savaşın pazarı canlanıp hareketlendi; alanı da kıyamet alanına döndü. Garip işler ve acayip haller ortaya çıktı. *Sahib Kıran*, herkesten önce Sultan Hamza'nın eşyasının (*uğruk*) bulunduğu yere saldırdı. Hepsini tarumar etti.

Sultan Hamza, onların gücü karşısında bozguna uğrayarak Diyarbakır tarafına kaçtı. Onun *il'*inden ve *haşemlerinden* herbiri, kan içen kılıcın karşısında, kaçmak için ayağını kaçabileceği her tarafa attı.

Sahib Kıran 12 yaşında olmasına rağmen korkuya ve dehşete kapılmadan onların arkasından saldırarak (*ilgar*), kendisini Sultan Hamza'nın *hanesine* ve *hazinesine* ulaştırdı. Onların tamamını ele geçirerek o konuda hiçbir eksik ve kusura yer bırakmadı.

Cafer Beğ, savaş ve vuruşma zahmetinden kurtulduktan sonra yöneticilik talihine oturdu. Her milletten sınıflar ve gruplar, toplanıp bir araya gelerek, onun devletinin *dergâhı* önünde birkaç gün “*Ey akıl sahipleri! Ders alın*”³⁴⁰ nidasını, devletin yardımcılarının ve destekçilerinin hepsine duyurdular.

[150] CAFER BEĞ’İN EMİRLİĞİNİN AHVALI

Yönetim dizgini Cafer Beğ’in iktidar kabzasına yerleşince o, iradesinin ilâhîliğini, günahattan sakınmayan nefsin eline verdi. “*Çünkü nefis, kötülüğü emreder*”³⁴¹ hükmüne uyarak, kavgâ merkebinin ve asî tabiatının atını, nefsanî arzuların ve şeytanî vesveselerin alanının her tarafında sürmeye başladı. Komandâ kabileleri, aşiretleri, emirleri ve askerleri kendinden soğuttu. Nazım:

“*Kendi nefsine hakim olmayı bilmezsen, düşmanla nasıl savaşabilirsin?*”

Çirkin hareketleri görülünce Akkoyunlu ondan incinip soğuyarak Sultan Hamza’ya yöneldi. Ali Beğ ile kardeşi Yakub Beğ arasında güvensizlik olduğunu bilince, hatta kendi amellerinin çirkinliklerinin farkında olmasına rağmen, *nefis i emmâre*³⁴² sine engel olamıyor, kendini, hasletlerinin kötülüklerinden kurtulamıyordu. Üstelik boy’un(*il*) kendisinden nefret ettiğini de öğrenmişti. Bunlardan dolayı bir köşeye çekilip olayı uzaktan seyretmekten başka çare bulamadı. Atının dizginini Akşehir tarafına çevirdi.

Önceleri Akkoyunlu reisleri olan ve *haşem*lerin Erzincan havalisinde Cafer Beğ’den uzaklaşıp Sultan Hamza’ya katıldıkları sırada *ulusla* birlikte kaldığı Hıkkıdem Beğ, Kuş Beğ ve Koca Hacı oğlu Mihmad Beğ, Cafer Beğ’e birini göndererek onu tekrar *il’e* [151] getirdiler. Yakub Beğ, *ulus’un* Cafer Beğ ile buluşmasından korkarak Kemah’a gitti.

() sırada Ali Beğ geçim ve maişet sıkıntısı içindeydi. Kiği’da bulunan Pilten Beğ, Ali Beğ’in perişan halde olduğunu öğrenince onu Kiği’ya davet etti. Dostluk göstererek onu aldatıp, yardım vaadleriyle yanına çağırdı. Ali Beğ onu samimî sandı. Oraya gidince (Pilten Beğ), onun iki kızını, kendi iki oğluyla evlendirmek isteyerek, “Eğer rızanla verirsen ver, yoksa zorla alırım” dedi.

³⁴⁰ Kur’an-ı Kerim 59/2.

³⁴¹ Kur’an-ı Kerim 12/53.

³⁴² İnsanı kötülüğe sevk eden nefis.

Ali Beğ, onun isteğini geri çevirmekten aciz olduğu için çaresiz evlilik akrabalığına sabır gösterdi. Vaadedilen hizmetler, amacına ulaşmasıyla son buldu.

Onun *-Allah devletini daim kulsın-* lâtifesi: “Hizmet etme vaadini, hizmet ettirmekle değiştirdi. İş yükleme ve angarya işine başvurdu.”

O sırada Cafer Beğ, *il*’in arasına geldi. Hoşkadem, Musa ve Mihmad’ın takviyesi ile tekrar fitne ve fesat binası kurarak çirkin işlere ve kötü davranışlara başladı. *Ulus* tekrar ondan nefret etti. Onun ıslâh olmaz olduğunu tecrübe ile öğrenince tekrar ondan yüz çevirdiler. O da onlardan korkarak Rum tarafına kaçtı. *İl* ve *haşemler* Yakub Beğ’in etrafında toplandı.

Ali Beğ kardeşiyle yeniden birleşince büyük bir topluluk meydana getirdi. Kışlama (*kışlamış*) zamanı geldi. Sultan Hamza, gücünün ve *ulus serdarlarının* silâhının az olması yüzünden kaçmaya yöneldi. *Sahib Kiran* onların arkasından hücum etti. Kaçtıkları sırada Yakub Beğ’in atını tutup götürmüşlerdi. *Sahib Kiran* yetişt, savaşır vuruşarak atı onlardan geri aldı. Onları büyük bir perişanlığa düşürdü. Fakat onlar yeniden toplanarak savaşmak maksadıyla *Sahib Kiran*’a yöneldiler.

Sahib [152] Kiran yaşının küçüklüğüne rağmen yaşlıların ve gençlerin hayrette kaldığı işler yaptı. Nazım:

“Kızgın aslan ve öfkeli kaplan gibi o kavmin emniyetini ve güvenini kaptı.”

Zor ve cebirle çok miktarda ganimet (*ahterme*) alarak Erzincan’a geri döndü.

Yıkılıp dağılan *il*, Sultan Hamza’ya yöneldi. Yalnız önceden ondan uzaklaşmış olup da geri dönmeye yüzü olmayanlar, zorunlu olarak Ali Beğ’e, Hüseyin Beğ’e ve Cihangir Mirza’ya sığınarak onların hizmetini tercih ettiler.

Yalnız *Sahib Kiran*, ulu amcası Yakub Beğ’in hizmetinde kaldı. O günlerde yoksulluğu o dereceye ulaştı ki mavi pamuklu bir elbiseden, bir *kepenekten* ve bir attan başka şeyi kalmadı. Atının yemini temin etmeye dahi imkân yoktu. Bu yüzden çoğu zaman yaya yol alıyordu.

Rum’a kaçmış olan Cafer Beğ, o kış sona erip baharın etkileri kendini göstermeye başlayınca harekete (*ilgâr*) geçip Şirin vilâyetine³⁴³ saldırdı. O

³⁴³ Yeri tespit edilemedi.

vilâyetin havalisini yağmalayınca Yakub Beğ, *Sahib Kıran*'a bir ordu vererek onun kötülüklerini defetmeye gönderdi. O, ona yetişince aralarında büyük bir savaş oldu. Savaşın yıldızı *Sahib Kıran*, bir timsah gibi onun kuvvet gemisine saldırdı. Onu ıstırap denizine batırdı. Yağmayla biriktirmiş olduğu malların nefis olanlarını talan etti. Onun bütün büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarını, çayırını, yardımcılarını ve [153] destekçileri yağma mülkiyetine aldı. Cümler Beğ, korku ve hüsrân içinde tekrar Rum tarafına döndü. Ali Beğ ve Cihangir Mirza, kardeşi Hüseyin Beğ ile birlikte Arman ve Merduman³⁴⁴'da bğludılar.

Halep hükümdarı Tanrı Vermiş, Mısır sultanına isyan etti.. O vilâyette bulunan Cihangir Mirza onun şerrinden korunup emniyette kalmak için korkudan ona sığındı. Onun üzerine (Tanrı Vermiş), Sultan Hamza'yı kendine müttefik yapmak, Mısır sultanına muhalefet içinde onun desteğini almak için Cihangir Mirza'yı hapsedip Sultan Hamza'ya vermek istedi.

O sırada Ali Beğ, Hicaz'a giderken Mısır tarafına saptı. Mısır Sultanı Melikü'l-zahir Çakmak'a katılarak kendisini tehlike korkusundan kurtardı.

Halep halkı Tanrı Vermiş'i dışarı salıp üzerine taş yağdırdı. Sonra vakıfı olup, nökerlerinden bazılarını öldürdüler. Cihangir Mirza da bağlı bulunmuyordu. Sonunda Tanrı Vermiş'in onu bağladığını ve babasının Mısır sultanına katıldığını öğrenince onu serbest bıraktılar.

Tanrı Vermiş, Halep'ten kaçınca Halep haşemleri onunla birleştiler. Onların ve destekle yüreklendirdikleri zaman o tekrar fitne ve fesada başladı. İyân ve inat ateşini yaktı.

O sırada İnal adındaki Şam *naib*'i Mısır sultanına karşı isyan makamına getirildi. Sultan onların fitne ve fesat ateşini söndürmek için ordu gönderdi. Onlar önce İnal'ı ortadan kaldırmak ve onun fitne ateşini keskin kılıçla söndürmek istediler. Sadud hududunda onu öldürerek Haleb'e yöneldiler. Asi mevkiinde savaşa ve vuruşmaya [154] tutuşarak (Tanrı Vermiş'i de) öldürdüler³⁴⁵.

³⁴⁴ Yerleri tespit edilemedi.

³⁴⁵ Tanrı Vermiş, daha önce söylendiği gibi Bihisnili bir Türkmen idi. Memluk olmadığı halde Halep valiliğine kadar yükselmişti. Bu olay 17 Zilhicce 842 (31 Mayıs 1439) tarihinde meydana gelmiştir. İbn Tarrıberdi, babasının hizmetinde bulunmuş olan bu emirin hayatını anlatmış olarak yazmıştır (KD, s.154, n.1).

Hüseyin Beğ, büyük sıkıntıya ve darlığa düşünce Rum tarafına kaçtı. Cihangir Mirza, onun durumunu Hazret-i *Sahib Kiran*'a duyurarak onu huzuruna istedi. Onun emrine uyan *Sahib Kiran*, harekete geçti. Halep'te birbiriyle buluştular. Birlikte Mısır'a yöneldiler. Mısır sultanı ile görüşme ve babalarına kavuşma mutluluğuna erdikleri zaman Sultan onlara 3 bin *esrefi* bağışladı. Onlar için şahane *hil'at*ler ve altın kılıçlı kemer gönderdi. Onların gücünü kudretini arttırdı. Urfa'yı Cihangir Mirza'ya bağışladı. Onu Sultan Hamza'nın üzerine salmak için yola düşürdü. Sultan Hamza bu durumdan etkilenip korkarak Cihangir Mirza'nın üzerine asker sevk edip onu kovmak için savaş araç gereçlerini sağlama işiyle meşgul oldu.

[155] CİHANGİR MİRZA'NIN MISIR'DAN URFA TARAFINA DÖNMESİ, SULTAN HAMZA'NIN ONU KOVMAK İÇİN ASKER SEVK ETMESİ

Cihangir Mirza, Sultan'ın desteği ve takviyesiyle yönetim yerine ve adalet merkezine dönünce Sultan Hamza, ordu düzenlemeyi çabuklaştırarak Urfa tarafına gitti. Şehri kuşatma altına aldı. Peş peşe büyük savaşlar yaptı. Fakat hiçbir faydasını görmeyince geri döndü. Ertesi yıl sefere ve fethe çıkmak maksadıyla orduyu donatıp onun gereçlerini hazırlamakla meşgul oldu.

Cihangir Mirza da Urfa vilâyetini elinde tutmak için gönülleri hoş tutmak, ordu düzenlemek ve savaş gereçlerini hazırlamak için çaba gösterip güç kazandı.

Sultan Hamza'nın içinden geçenler gerçekleşmedi. Kendinde Urfa'ya geri dönme gücü bulamadı. Kavimlerin ve *haşem*lerin Cihangir Mirza'nın bağışlarının eteklerine ellerine atarak gruplar halinde onun devletine yönelip Sultan Hamza'dan yüz çevirmeleri sebebiyle (Sultan Hamza), Urfa'ya gidemeyince Birecik kalesini kuşatmaya yöneldi. Birecik'te Cihangir Mirza'ya bağlı olanlardan Fahreddin adında biri *hakim* idi. Cihangir Mirza durumu öğrenince fermanı üzerine *Sahib Kiran* oraya yöneldi. Birecik havalisinde Sultan Hamza'ya bağlı kalabalık bir topluluk bularak onların üzerine saldırdı; hepsini dağıtarak yağmaladı. Hayvanlardan ve yiyeceklerden çok miktarda mal elde edip kaleye taşıdı. Aklını **[156]** oranın zabtı işinden kurtardı.

O sırada Cihangir Mirza'nın *nöker*lerinden bir topluluğun kaçıp Sultan Hamza'ya yöneldiklerini, Sultan Hamza'nın da onlarla destek bularak

Urfa'ya saldıracacağı haberini alınca Cihangir Mirza'ya yardım için Urfa tarafına koştu.

[157] SULTAN HAMZA'NIN URFA'YI KUŞATMASI

Sahib Kiran Birecik kalesini sağlamlaştırıp orayı mal ve nimetle doldurunca Cihangir Mirza'nın *nöker*lerinden bazılarının ondan yüz çevirerek Sultan Hamza'ya katıldıkları haberi geldi. Onun üzerine *Sahib Kiran*, kale *kutvalını* razı ederek kardeşinin tarafına yöneldi. Saldıra saldırı her taraftan bir düşmanı yitirirdi. At sırtında savaş meydanını arşınlayan ve Nazım:

"İlepsi de iki ağızlı Hint kılıcı gibi düşmanlara yokluk yolunu gösteren,

Savaş zamanı ayaklarını toprağa sıkı basan; gidiş sırasında rüzgâr gibi esen idi"

(şeklinde nitelenen) savaşçı yiğitlerden 30 askerle beraber düşmanla kavimlere kılıç sallayarak Akkoyunlu kavimlerinin arasından dışarı çıkıp ünlü kaledine kavuştu. Zaman zaman onun huzurunun *nökerliğine* seçilmiş olan *İkbalîrî sîpehsâlâr* Halil Aka, yaya olarak kaleden dışa çıkıp 6 *fersah* yol alarak, Urfa ve kavimlerin hayvanlarından ve yiyeceklerinden çok miktarda alarak kaleye götürdü.

(1) sırada Sultan Hamza, Urfa kalesini kuşatmaya geldi. *Sahib Kiran* ise, 40 kılıçla şehirden dışarı çıktı. Sultan Hamza'nın öncü birliği (*monkalay*) olan bin kılıçla karşı sultanlara yakışan bir savaş yaptı. Cesaretin ve yiğitliğin eserlerini gösterdi. *Sahib Kiran*'ın *nöker*lerinden Halife adındaki bir *nöker*, başına kılıç vurarak aldıktan ve beyni, [158] o yaranın deliğinden dışarı çıktıktan sonra Sultan Hamza'nın *nökeri* Abdü'l-aziz'in göğsüne bir darbe indirirken başına başka bir darbe yedi. Abdü'l-aziz'in oğlu onun elinden kurtuldu. Fakat kendisi, *ölümü* başka bir yarayla şehitlik rahatına kavuştu.

Onun üzerine Sultan Hamza, geri döndü. *Sahib Kiran* arkasından giderek onun kalesini galibiyetle elde etti. Sonra Sultan Hamza Mardin'e vardı. *Sahib Kiran*'ın kalesi Cihanşah Beğ, Saur'lu Muhammed Beğ, Gadra Beğ b.Osman Beğ³⁴⁶ gibi emirlerle bir topluluk ile Purnak emirlerini Cihangir Mirza'ya karşı koymak için görevlendirildi. Kendisi de şehri almak ve Yakub Beğ'i oradan çıkarmak için Erzincan'a

³⁴⁶ Bunlardan ilkinin Saur hakimi Mehmed Beğ olduğu görülüyor ki ileride adı bir defa daha geçmektedir. İkinci de aynen böyledir ve adı başka yerde geçmemektedir (KD, s.158, 111)

hareket etti. Kısa bir sürede orayı aldı. Çünkü şehir halkından bazıları ihanet ederek şehri Sultan Hamza'ya verdi.

Cihangir Mirza, Urfa'dan ordu sevk etti. Dağ yolundan Birecik kalesine, Sivri Mağara³⁴⁷ya ve Türkman Deresi³⁴⁸ne geldi. Mardin vilâyetini yağmaladı. Mardinde bulunan *emirler* harp araç ve gereçleriyle dışarı çıktılar ve Kasur³⁴⁹ mezrasına vardılar. *Sahib Kıran* ilk topluluğun arkasında idi. *Nöker*lerden 15 kişi ile garip işler ve acayip savaşlar yaptı. Ordunun merkezi Mardin'e varınca Cihangir Mirza'dan, **[159]** “Filân mevkide tuzak kurmamız için kendinizi saltanat karargâhına (*ma'asker-i humâyûn*) ulaştırmalısınız” diye padişah fermanı çıktıysa da Hazret-i *Sahib Kıran* onu kabul etmedi. Cihangir Mirza, belirlenen tuzak yerinden dışarı çıktı. *Sahib Kıran*, savaş ve sefer yolunda hazır olsun, vuruşma ve çarpışma için istek duysun, sonunda “Ben, İbn Hallace'yim “diye iddiada bulunmasın diye kardeşi Hüseyin Beğ'e uyarıcı sözler söyledi. (Bilindiği gibi) *İddialar açık olmaz, yerine getirilmesi kesin değildir. Halbuki iş, delil ve rehber olmadan normal olarak görülür.*” Nazım:

“İddia sahibi kimse, manasız olur; manalı olan iddiasız olur.

Meydam, çevgân'ı ve guy'u görmek istersen, söze ne gerek var, hoşça meydana git.

Dedi kodu amelsiz ıstık vermez; bağışsız mal mülk sıkıntı getirir.

Bal demekle ağız nasıl tatlanır? Amel olmayınca ilim, ilim olmaz.

Söylenmiş söz baş ağrısı verir; Sakın ha! Boş konuşanlardan sakın!

Resul, ‘Kura'n'ı çok okuyanlar’ dedi. Ey boş konuşan! Kur'an (senin için) ‘Ona lânet eder’³⁵⁰ demiştir.”

[160] (şeklindeki) *Sahib Kıran*'ın sözleri üzerine onun yanına görevli olanlardan Döğçerli biri, “Siz de Sultan Hamza ile savaşmak istiyorsunuz. Şimdi iş zamanı yaklaşmış, savaş araç gereçleri hazırlanmıştır. Sebattan bir damarı ve hayattan bir anı olan herkesin, o işte kendini göstermesi gerekir” dedi.

³⁴⁷ Urfa'nın güney batısında Sarı Mağara adlı bir yer vardır (KD, s. 158, n.2).

³⁴⁸ Burası Mardin yakınında idi (KD, s.158, n.3).

³⁴⁹ Mardin'de her ikisi de şehrin güney doğusunda olmak üzere, birisi Kasır Cirrin, diğeri de sadece Kasır olmak üzere iki yer adı vardır (KD, s. 158, n.4).

³⁵⁰ Kur'an-ı Kerim 2/159.

Mardin ordusu, Mardin'in Tardin'inine yaklaştıkları zaman Cihangir Mirza ile *Sahib Kıran*'ın *nöker*lerinden yaklaşık 100 kişi birleşip savaş düzenine girerek harekete geçtiler. Ordunun öncü birliğinde (*monkalay*) 300 ve merkezinde 500 kişi bulunuyordu. *Sahib Kıran*, 14 yaşlarında olmasına rağmen mülhulif askerlerden birine öyle bir darbe indirdi ki elinin sırtına çarpmasıyla onun attan düşürdü. Ondan önce *Sahib Kıran*'ın *nöker*lerinden iki kişi düşmana yetişip yiğitçe savaştılar. Diğer taraftan düşmanlardan iki kişi, *Sahib Kıran*la kavuşup çıkarak o hazreti attan düşürdüler. O sırada *Sahib Kıran*'ın külâhı başından düştü. Fakat hemen kalkıp başı açık yedek atına bindi. Kılıcını çıkarak o askerin arkasına düştü. O sırada birinin başına kılıç vurdu. İbrahim ile o hazreti attan düşürmüş olan kişiye vurdu. Sonra kalabalık bir topluluk *Sahib Kıran*'ın önünden kaçıp Koçhisar³⁵¹ camiine giderek oraya sığındı.

Bu durumu görünce Cihangir Mirza'nın askerleri cesaretlenip yitireklendiler. Onların arkasından gittiler. O saldırıda Sultan Hamza'nın *nöker*lerinden kalabalık bir topluluğu ele geçirdiler. Mardin vilâyeti yağmaya ve talana maruz kaldı. Birecik'i tekrar ganimetler ve mallarla doldurarak Urfa kalesine geri döndüler.

[161] CİHANGİR MİRZA'NIN URFA'DAN ERGANİ KALESİNİ VE VİLÂYETİNİ YAĞMALAMAYA GİTMESİ

O dönüşün üzerinden bir ay geçince Cihangir Mirza bir ordu hazırlayıp Ergani tarafına hareket etti. Ergani vilâyetinin tamamını yağmaladı. Saldırı birliği (*ilgâr*) Cihangir Mirza'nın arkasından yetişti. Büyük bir savaş çıktı. Sonunda galibiyet ve üstünlük Cihangir Mirza'nın askerinin oldu. O savaştan kurtulunca (Cihangir Mirza), Urfa beldesine geri döndü.

Kışın elinin çekildiği, soğukun kuvvet temelini yıkıldığı; bahar sultanının güçlü güneş merkezinin ılıman noktaya girdiği zaman Hazret-i *Sahib Kıran*, ordunun seçkinlerinden 50 kişiyle Ergani ile Amid'in arasına geldi. Talân edilecek Eğil kalesine vardı. Eğil kalesinde Ali Beğ'i sevenlerden ve onun devletinin taraftarlarından bildiği Devletşah Beğ var idi. Orada birkaç gün kaldılar.

Eğil kalesinden Urfa'ya dönülünce Yakub Beğ'in isteği üzerine Sultan Hamza'yı çıkarmak için *Sahib Kıran* Kemah'a gitti. Bir kış sonra Urfa'ya geri döndü. Sultan Hamza, Amid havalisinde idi. *Sahib Kıran* da o sırada 15 yaşında

³⁵¹ Bak n. 323.

idi. Urfa mevkiinde, o hilâfetin kendisine sığındığı hazret, mesut bir talih ve uğurlu bir zamanda iffetli ve asil ailelerden birisi olan ulu haremını, **[162]** birleşme nikâhına ve zıfâf odasına aldı. Doğumunun on beşinci yılında parlak dolunay gibi en yüksek noktaya yükseldi. Karşı karşıya olmayı birleşmeye dönüştürdü. Hamilelik günleri geçince sevgi ateşi, gül ve reyhan gibi gönüllere ferahlık veren; ölümü ortadan kaldıran hayat suyu gibi olan Halil³⁵²'e benzeyen bir çocuk doğdu. Şiir (Arapça):

“Kafası, güven duyulan bir yer, devleti, idarenin kaynağıdır; Evi ise adalet ve fazilet hüküm sürdüğü yerdir.

Onun ateşi İbrahim'e soğuk ve güzel kokulu oldu; Bizim İbrahim'imize de bu su, cehaleti yakan bir ateş oldu.

Kalbimi, suyun derinliklerine sevgiyle boğulmuş görüyorum; ey halkım! Göğsümü de ateşin aleviyle dağlanır görüyorum.

Ruhuma can geldi, onu görmem de gözlerim için bir kazançtır; nal'ın nal'a denk geldiği gibi kalbim onun rızasıyla razı oldu.”

Uğurlu doğumu Halilü'r-Rahman³⁵³ mevkiinde olduğu için onun adı gökten Halilullah olarak geldi³⁵⁴. Nazım:

“Adı, Halil'inki gibi kalıcı olsun! dertlilere deva, hastalara şifa olsun!

Düşmanları her zaman Nemrut gibi mihnet toprağıyla hor ve zelil olsun!

[163] *Besleyici Tanrı'nın faziletinden gönlü bahar mevsimi gibi şad olsun!*

Dünya, emeline ulaştı yüzünün güldüğü yer olsun! Zamanın meliklerinin sığınağı ve himaye edeni olsun!

Cihangir, uğurlu ve bahtiyar olsun! Melekler ordusu ve felek gücü olsun!”

Onun cemal güneşinin doğmasından ve büyüklük ve yüceliğinin uğurlu gelişinden sekiz ay sonra *Sahib Kıran*'ın, Devletşah Beğ ile babalık ilgisi olan, ismet ışığının hareminden, izzet hariminin büyüklük ocağından bir kadından, başka bir çocuk dünyaya geldi. Ona Muhammed Beğ adını koydu. Günden güne büyüyen devletinin yıldızı, saadet ufkunda giderek yükselmesini, onun uğurlu doğuşundan bildikleri için ona Uğurlu lâkabını taktı. Nazım:

³⁵² Halis ve gerçek dost manasına gelen bu kelime aynı zamanda İbrahim Peygamber'in lâkabı olarak da kullanılır.

³⁵³ Urfa şehir merkezinde bulunan kutsal yer.

³⁵⁴ Hasan Beğ'in kendisinden sonra hükümdar olan büyük oğlu Sultan Halil (KD, s. 162, n.3).

"İsmi Muhammed olup zatıyla adlandırılır; Muhammed sıfatlı olup dünyada safları yarıtır.

Gök gibi olan çet'ri yükselten; devleti, makam ve mevkiyi aydınlatan.

Güzelliğin kalıcılığıyla Aziz Yusuf gibi; savaş meydanında keskin kılıç gibi.

Efsanelerinin gerçekliğiyle yüksek bir yerde; mertebelerin yüksekliğiyle zirvelerin zirvesindedir.

Avucu, Umman denizi (okyanus) gibi açık; bağışı; bahar bulutunun bağışı gibi.

Rahman'ın nefesleriyle beyni ıtırılmış; yardımlarının çeşitleriyle ocaklar yanmış.

Tabiatı adalet ve ihsanla yoğrulmuş; kulların Rabbinin lütuflarıyla cisimlenmiş.

Rahmetiyle dünyanın günahını üstlenmiş; saldırısıyla aman vermeyen kızgın bir aslan gibi.

Altı günlük yolu bir gecede alır; hasmına gündüzü gece gibi karanlık yapar."

Bir zaman geldi "Şüphesiz işler, azimlerle olur"sözü gereğince ulu babasına karşı gelme sonucunun vehametine maruz kaldı. Ayağını itaat yolundan dışarı atınca "Uğursuz" lâkaplı oldu. Bu olayın ayrıntısı, İnşallah bundan sonra anlatılacaktır.

[164] ARAPLARIN CABER KALESİNİ KUŞATMASI

Cihangir Mirza, Caber kalesinin yönetimini, Ömer-i Emirî'ya bırakmıştı. Araplardan bir topluluğun Ömer'e düşmanlıklarından dolayı kaleyi kuşattıkları haberini ulaştırdıkları zaman Cihangir Mirza, *Sahib Kıran*'ı 40 kişiyle birlikte kaleyi korumak için Ömer'in yardımına gönderdi. *Sahib Akrım*, kaleye inince onun heybetinin korkusuna dayanacak sabrı kalmayan Araplar dağıldılar.

Altı gün sonra Ragab³⁵⁵ ve Advan kabilesinden yaklaşık bin *hanenin* Şam tarafından gelip, Fırat kenarında iki şehir olan Ane ve Hadise *hakimi* emir'e katılmak istedikleri, anılan emir'in önceleri Harun Reşid'in *jaylak* şehri olan Rukka'yı yağmalayıp Caber kalesine 5 *fersah* uzaklıkta bir yere konduğu haberi

³⁵⁵ Ragab adında herhangi bir Arap boy veya oymağına rastlanmadı. Sulaym boyunun *İlhan* oymağına mensup Zagab adında bir oba veya kol varsa da bu kol ilk önce Mekke-Medine bölgesinde yaşamış, sonra Kabis ve Berka yöresine göçmüştü. Bir de Tayy boyunun Al Rabia oymağının kollarından Al Fazl'a tabi Far'ab adında bir aşiret vardır ki eserimizde bunun kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü bu aşiret, tâbi bulunduğu Al Fazl'ın diğer oymakları gibi Suriye'de yaşıyordu (KD, s. 164, n.3).

geldi. Hazret-i *Sahib Kiran*, ne Ragab ve Advan kabilesinin kalabalık oluşundan ne de **[165]**anılan emir'in düşmanlığından ve taşkınlığından endişe etti. Suyun fazla olmasına ve hiçbir geçitten geçmenin mümkün olmamasına rağmen Fırat'ı geçti. Ragab'tan bir topluluğa rastlayarak onları yağmaladı. Çok miktarda aldığı atı deveyi Fırat sahiline ulaştırdı. Su fazla, insan ve hayvan kalabalık olduğu için onları sudan geçirmekte güçlük çekti. Her bir deveyi sudan iki kişinin geçirmesi gerekiyordu. *Sahib Kiran* soyunarak yardıma başladı. Vahşi olan develeri geçirmek çok zor oldu. Mübarek vücudu, güneşin yakıcı ısısından kebab oldu ve organlarından lime lime deriler dökülmeye başladı.

Sudan geçtikleri zaman, Korkmaz-ı Uneyn'in kardeşinin intikam kemerini beline takarak bin kişiyle saldırı için harekete geçtiği haberi geldi. Emir, sahile varınca *Sahib Kiran*'ı sudan geçmiş buldu. Orayı geçmekten aciz kaldı. Sahili takip ederek Bab dedikleri Kesire-i Şam köylerinden bir mevkiye vardı. O mevkiyi yağmanın ve esaretin kucağına attı. Ordusundan bir grubu, ganimetlerle birlikte geri gönderirken kendisi başka bir grubu yanına alarak Ane'ye dönüş yolunu tuttu.

Durumu öğrenince *Sahib Kiran* 40 kişiyle Caber kalesinden hareket edip nehri geçerek Emir'i yendi ve adamlarının bazılarını öldürdü.

Bozguna uğrayan Emir, atını hızla sürdü. *Sahib Kiran* arkalarına düştü. Onların bir çoğunu, kan yağdıran kılıçtan geçirdikten sonra tekrar nehrin kenarına dönüp orada konakladı. Yanındaki 40 kişiden bazıları nehri geçtiler. O sırada Ragab kabilesinden az sayıda kişinin karşılık vermek için **[166]** geldikleri haberi ulaşınca *Sahib Kiran*, soylu atına tekrar gem vırarak yönünü onlara çevirdi. Onların nehri geçmelerine engel oldu. Vurup kırarak saldırıya geçti. Bir anda onları tarumar etti. Arkalarından giderek develerinin bir çoğunu alıp Caber'e döndü.

O sırada saadetli oğlu Uğurlu Muhammed'in doğum haberi ulaştı. Birkaç ay sonra anılan Emir, Advan, Ragab ve Uneyn'den yaklaşık 3 bin kişi toplayıp Rakka şehrine geldi. Rakka'nın nehirlerini ele geçirdi. *Sahib Kiran*, olayın aslını Cihangir Mirza'ya arz etti. Cihangir Mirza, Urfa'dan ordu topladı. *Sahib Kiran* da ona katıldı. Emir'e doğru yürüdüler.

Emir de Rakka'dan kalkıp Tel Esved³⁵⁶ yakınına gitti. Orada karşı karşıya gelip büyük bir savaş yaptılar. Emir'in yanında çok, Cihangir Mirza'nın yanında

³⁵⁶ Harran'ın az kuzey batısında bir Tel Esved vardır ki anılan yer burası olabilir (KD, s. 166, n.1).

Ordu yanında asker vardı. O kalabalık askerin yanında (Cihangir Mirza'nın) kalabalık görünüyordu. Fakat, “*Nice az topluluk çok topluluğa-Allah'ın izniyle- üstün miştir*”¹⁵⁷ hükmünün dediği oldu. Cihangir Mirza'nın ordusunun tamamı, Arap askerleriyle çepeçevre sarıldı. Hazret-i *Sahib Kıran*, kendi *nöker*lerinden Cihangir Mirza'nın *nöker*lerinden birkaç *bahadır*la birlikte Araplarla mertçe vuruşlar yaptı. Araplar Cihangir Mirza'nın ordusunun suyunu kestiler. Ordu susuzluktan herkesin canı burnuna geldi. Aşırı susuzluktan bazı askerler atttan düştüler. O ordunun içinde çeviklik ve ataklık gösteren kişi *Sahib Kıran* idi. Cihangir Mirza onu askerin rehberi (*cagdavul*) yapıp düşman ordusunun karşısında **[167]** bırakarak kendisi orduyla su aramaya gitti.

Onun üzerine Araplar aniden *Sahib Kıran*'a saldırdılar. Büyük bir savaş ve kanlı bir vuruşma oldu. Arap *emir*lerinden birkaç kişiyi yere serdiler. Araplar, kurtulmuş olanlar ile meşgul olurlarken *Sahib Kıran* gücünü toplayıp “*Gücün yetmediği zamanda kaçmak, peygamberlerin sünnetlerindendir*” hükmüne uyarak kendini düşmanın dışına attı. Arapların yaklaşık 40 Arap atını ok darbesiyle helâk ettiler.

Cihangir Mirza Urfa'ya, *Sahib Kıran* Caber'e gittiler. Emir de böyle bir vuruşmanın ardından kendi vilâyetine döndü.

[168] SULTAN HAMZA'NIN DÖNÜŞÜ

Birkaç ay sonra Sultan Hamza Kemah ve Karahisar vilâyetine gitti. Yakub Bey, Cihangir Mirza'ya tekrar birini göndererek, “Kısa zamanda Kamah kalesine gelmen gerekiyor. Çünkü kaleyi sana teslim edeceğim” haberini yurdu.

Cihangir Mirza, Hazret-i *Sahib Kıran*'ı Caber'den çağırarak getirtti. Onu *hâkim* yaptıktan sonra Kemah'a hareket etti.

O sırada *Sahib Kıran*'ın babası Ali Beğ, Halep'in kasabalarından bir olan *Yakub*¹⁵⁸'da vefat edip Hakk'ın yanında yerini aldı” haberi geldi. Sultan Hamza bu haberi alınca Yakub Beğ'e birini göndererek, “Kaleyi Cihangir Mirza'ya verince. Çünkü benden sana hiçbir saldırı gelmez” dedi.

¹⁵⁷ Kur'an-ı Kerim 2/249.

¹⁵⁸ Suriye'nin Hama vilâyetine bağlı meşhur bir kasabadır (KD, s.168, n.1).

Onun üzerine (Cihangir Mirza) tekrar Urfa'ya döndü. *taziyet merasimini* yerine getirmesi için *Sahib Kıran*'ı Caber'e gönderdi. O sırada Sultan Hamza Erzincan'da hastalandı. Amid'e varınca ölümün eline düştü. Amid'de Hakk'ın çağrısına "lebbeyk"³⁵⁹ dedi³⁶⁰.

Onun ölümünden sonra *nöker*lerinin bazıları Cihangir Mirza'nın, bazıları da Şeyh Hasan'ın tarafını tuttular. Cihangir Mirza'nın taraftarları onun Amid'e çağırdılar. Şeyh Hasan Beg'in taraftarları da onu çağırdılar. Her iki kardeş de çağırانların isteğine uyarak Amid'e yöneldi. Cihangir Mirza oraya daha erken inerek Amid'i ele geçirdi. **[169]** Şeyh Hasan Beg durumu öğrenince geri döndü. *Sahib Kıran* da Caber kalesinden Amid'e geldi. Sultan Hamza'nın *mir-i divân*'ı ve *mutemedü'l-mülk*'ü olan Ali Mamaş, merhum Sultan'ın ölümünden sonra Sultan Hamza'nın *nöker*lerinin korkusundan, Birecik kalesine sığınmıştı.

Sahib Kıran Amid'e yönelince ana yol olan Birecik'te Ali Mamaş'ı isteyerek onu kalıcı devletine çağırdı. O da şartsız kabul ederek kolayca davete uydu. *Sahib Kıran* onu Cihangir Mirza'nın yanına götürdü. O sırada Akkoyunluda mutlak hakim Cihangir Mirza idi. Mardin kalesinde Sultan Hamza'nın Şah Sultan adındaki kızı vardı. O kalenin *darıgalığı* *Ferraş* Hasan'a aitti. Cihangir Mirza hem kaleyi hem de kızı istedi. Kız, daha önce (Cihangir Mirza'nın) nişanlısı idi. Aralarında süregelen düşmanlık yüzünden Sultan Hamza kızı ona vermiyordu. Hasan-ı *Ferraş*, hem kızı hem de kaleyi ona teslim etmek için kendi oğlunu ona rehin verdi. Kız da nişanlısı olduğu için Cihangir Mirza ile evlenmek için can atıyordu.

Cihangir Mirza Mardin şehrine gelirken Habur nehrinin kaynağı olan Rasülayn'a varınca Unayn Araplarının Caber'e saldırmak niyetinde olduğu haberi geldi. Cihangir Mirza ile *Sahib Kıran*'ın yeterli silâhı yoktu. *Sahib Kıran*'ı 400 kişiyle Unayn ile savaşa gönderdi. *Sahib Kıran* Rev³⁶¹'in yukarısından Fırat nehrini geçerek Unayn'ı yağmaladı. Çok miktarda at ve deve aldı. Ö kadar ki eğer biri hediye olarak bir elma getirse, ona deve bağışlıyordu. Fetihden ve ganimetten sonra Caber'e geri döndü. *Hanesini* göç ettirdi. Eğer o develere sahip olunmasaydı, göç etme imkânı olmazdı.

³⁵⁹ Arapça bu deyim, "Evet, buyruğuna uydum" manasına gelir.

³⁶⁰ Sultan Hamza, 848 yılının Receb ayının (Ekim 1444) başlarında öldü (KD, s.168, n.2).

³⁶¹ Yeri tespit edilemedi.

Sonra Sultan [170] Hamza'nın kızı, Cihangir Mirza'ya birini göndererek "Gelip bize ve kalemize sahip olsun" dedi. Kız, babasının mateminden çıktığı için Mardin'i teslim edip zifaf görevlerini yerine getirdiler ve büyük bir tören düzenlediler. Ondan sonra Cihangir Mirza Cullab'a geldi. Kardeşler o mevkide görüştüler. Cihangir Mirza ile *Sahib Kiran* Cullab *kışlak*'ından *yaylak*'a hareket ettikleri zaman Kara Yusuf'un oğlu Isfahan'ın yanına gidip ondan bir ordu almış olan amcaları Mahmud Beğ'in Akkaoyulu'ya saldırmak için hareket ettiği haberi geldi. Bu haber uydurma idi. Çünkü o sırada Isfahan ülkesi hastalığa yakalanmıştı. Birkaç gün içinde de vefat etti.

[171] ŞEYH HASAN BEĞ'İN MUHALEFETİ

Sultan Hamza'nın vefat ettiği sırada Şeyh Hasan Beğ onun adına Erzincan *hakkı* idi. Akkoyunlu *emir*lerinden bazıları Cihangir Mirza'dan ayrılarak ona katıldılar. Cihangir Mirza, Purnak *emir*lerinden Şah Ali Beğ'i yakalayıp *kışlak*'a götürdü.

Piltan Beğ, Cihangir Mirza ile anlaşkıktan sonra ahdini bozarak Şeyh Hasan Beğ'e katıldı. Onlar, Kemah'ı kuşatmak istediler. Çünkü Yakub Beğ, Kemah'ı bırakıp Amid'e Cihangir Mirza'nın yanına gelmiş, orada Hakk'ın emrine kavuşmuştu. Onun Kemah *daruga*'sı olan Celal adında bir *nökeri* vardı. O, Şeyh Hasan Beğ'i, kendisine hizmet edeceği hilesi ile kaleye getirterek tutukladı. Erzincan boş kaldı.

[172] ALİ MAMAŞ'IN MAHMUD BEĞ'İ BAĞDAT'TAN KURTARMASI

Ali Mamaş, Sultan Hamza'nın zamanında yetişmişti. İnsanların en emellerinden olduğu için Akkoyunlu *emir*leri ile iyi geçinmedi. Onları uzun süre tuttu. İdaresinde olanlar ondan nefret ettiler. Cihangir Mirza'nın yanına gelmesi zaman içinde daima korku vardı. Onun için ondan uzaklaşıp tekrar Irak'a döndü. Kardeşi İbrahim ile birleşerek birlikte Birecik'i ellerinde tuttular. Kaleyi ellerinden aldıkları kalenin *hakimi* Fahreddin, Cihangir Mirza'ın, Ali Mamaş'ı kalede kuşattı. Ali Mamaş da Bağdat'a Mahmud Beğ b. İsmail Beğ'in yanına birini göndererek, "Kaleyi teslim etmem için Bağdat'tan Irak'a gel" diye istekte bulundu.

Mahmud Beğ, Bağdat'tan gelerek Fahreddin'i hezimete uğrattı. Kaleyi ona teslim ettiler. Erzincan da boş kalmış, Şeyh Hasan Beğ hile ile yakalanıp bağlanmıştı. Şeyh Hasan Beğ'in *nöker*lerini Erzincan'dan gönderip Mahmud Beğ'i davet ettiler. Mahmud Beğ, Birecik'i Ali Mamaş'ın kardeşi İbrahim'e teslim edip kendisi Erzincan'a geldi.

O sırada Cihangir Mirza Erzincan'ı kuşatmak için asker sevk etti. 40 gün hisar'ın kapısının önünde savaş yaptılar. İlk savaşta *Sahib Kıran*, savaş için ayağını atının rikâbına attı. **[173]** Zamanının *bahadır*larından ve ünlü yiğitlerden olan Bayezid Beğ onun önünden gidiyordu.

Savaş işi en hararetli dönemine girince Bayezid Beğ, şehir halkının ok yağmurunun korkusundan atının dizginini çevirirken *Sahib Kıran* endişeye kapılıp geri dönmedi. Şehir halkı bir anda ellerindeki yayın yuvasından kuş okunu uçurtmaya başladılar. Bir ok (*Sahib Kıran*'ın) mübarek yüzüne geldi. Onda büyük bir yara açıldı. Aldığı başka mızrak ve ok darbesinden organları yaklaşık 20 yara aldı. Oklar onun mübarek organlarına öyle yerleşmişti ki o, onlara kanat ve kol sayarak kötü düşünceli düşmanın üzerine kuş gibi uçtu. Şehrin askerleri, onun savaştan pençesinin korkusundan hendeğe döküldüler. O savaşta onun damgalı atının göğsüne bir mızrak saplandı. Mızrağın ucu atın mesanesine ulaştı. İkinci savaşta Cihangir Mirza'nın *nöker*leri hiç beklemeden savaş alanına girdiler. Şehrinden savaşmak için çıkmış olan yayaların üzerine atlarla saldırdılar. Fakat savaş üzerinde hakimiyet kuramadılar.

Sahib Kıran gayrete gelip atını düşmanların üzerine sürdü. Şehrin askerlerini bir hamlede hendeğe attı. Bu savaşta üzerine bindiği karabulul gibi olan atının göğsüne bir mızrak sapladıkları zaman *Sahib Kıran* geri döndü. Erzincanlılar aniden tekrar dışarı çıktılar. *Sahib Kıran* atına bindi. Hızır Beğ-i Pulad ile Bekmiş-i Nevruz, at sürdüler. *Sahib Kıran* şehirlileri hendeğe attı. Şeyh Hasan-ı *Purnak*, ile Bayezid Beğ-i *Purnak* başka bir tarafta şiddetli bir savaş yaptılar. Şehirliler yine galip geldiler. Şeyh **[174]** Hasan-ı *Kürd*'ün oğlunu atından düşürdüler. *Sahib Kıran* geri dönüp onu kurtardı. 40 gün sonra Cihangir Mirza, Ohu³⁶² *yaylak*'ına gitmek için Amid tarafına yöneldi. O sırada Kara Yusuf'un oğlu Isfahan'ın vefat ettiği haberi geldi.

³⁶² Palu'nun kuzeyinde Ulu adlı bir yöre var ise de bahsedilen yerin burasının olmaması ihtimali pek azdır (KD, s.174, s. 1).

[175] 850 (1446)'NİN SONLARINA KADAR 849 YILININ OLAYLARI

Bu yılın başlarında Kara Yusuf oğlu Isfahan vefat etti³⁶³. Onun oğlu Mezid-i Kur, Muhammed-i Şiblu'llah, Rüstem-i Tarhan, Çağrııcı oğlu, Akkoyunlu Mahmud Beğ³⁶⁴, *Emir-i ahur* Hüseyin gibi emirlerin ittifakıyla padişah oldu. Cihanşah Mirza, Azerbaycan'dan Bağdat'a gitti. Rüstem-i Tarhan, Isfahan'ın oğlundan yüz çevirerek Cihanşah Mirza'ya katıldı. Onun üzerine Cihanşah Mirza, *nökerleri*, yeğeni Elvend Mirza, Emir Bayezid-i Bistam, Saru Pir Ali ve Nacer'in kardeşi Nureddin ile birlikte Bağdat'ın doğu tarafına indi. Şehir ve kale arasında bir köprü vardı. Kaleyi hakimiyet alanına alınca köprüyü de aldılar. Köprü üzerinde büyük bir savaş meydana geldi. Gemiciler, köprüyü ikiye ayırdılar. Köprü, [176] şehir tarafında yapışık kaldı. Cihanşah'ın *emirlerinden* biri, Pir Ali, Nureddin, bir toplulukla beraber körfezde boğuldu. Çağrııcı'nın oğlu da bazılarını öldürdü.

Akkoyunlu Mahmud Beğ ile Ömer Şeyh, Rüstem-i Tarhan'la anlaşarak Bağdat'ı Cihanşah Mirza'ya teslim ettiler. Bağdat *sipahilerinin* katline kesin bir nokta koyuldu.

Çağrııcı'nın oğlu, Muhammed-i Şiblu'llah ve *Emir-i ahur* Hüseyin bir gece binerek şehrin bir *fersah* uzağında durdular. Askerin yağmadan el çektiği, gece sultanının hislerin kalesini ele geçirdiği, karanlığın bağı, insanın avarcağının ayağına attığı, güneşin askerlerini, “*Uyku ölümün kardeşidir*” sözleriyle süpürdüğü, hayat deryasının üzerinde “*Ölüm, sevgiliye sevgiliye bağlayan köprüdür*” gemilerini yüzdürdüğü zaman, gemiden dışarı çıktılar ve kullarına Cihanşah Mirza'nın evine attılar. Mezid-i Kur da bu izdihamda kendisini Çakırlu Emir Bayezid-i Bistam'ın evine attı.

Akşam ordusu, Bağdat'tan göç edip sabah vakti nesiminin süpürgeçileri, doğu padişahının (güneş) tahtını, ufuk *ferrâşhâne*'sinden dışarı çıkardıkları; ışıklarının öncü birliklerinin, intikam kılıcını çekip parlatmaya başladığı; koca koca kılıcın şimşeğiyle gecenin siyahlık zamanının damarını çıkardığı zaman Cihanşah Mirza, Akçe Kapu'dan şehre girdi. Zulümden, eziyetten imkân

³⁶³ İsfahan, 28 Zilhicce 848 (7 Nisan 1445) tarihinde ölmüştür (KD, s.175, n.1).

³⁶⁴ Kara Yülük Osman Beğ'in oğullarından birisi olan Mahmud Beğ'den eserimizde de bahsedilmiş, onun biraz sonra yazıldığı gibi bazı emirler ile ittifak ederek Bağdat'ı Cihanşah'a teslim etmesinden sonra Ali Mamaş'ın daveti üzerine Akkoyunlu ülkesine dönmekle önce Bircik'e sonra da Erzincan'a hakim olduğu görülmüştü (KD, s. 175, n.3).

ölçüsüne sığacak kadarı, Bağdat halkına, özellikle de *sîpâhî*lere uygulandı. Göz yaşlarından Dicleler aktı. Emniyet ve güvenlik gemileri, zulüm ve düşmanlık körfezine battı. [177] Nazım:

“Bu vartada bin gemi batmış olmasına rağmen sahilde bir tahta dahi bulunmadı.”

İsfahan Beğ’in askerlerinin arasından kabiliyetinin kemalinde, yiğitliğin ve mürüvvetin doruğunda olan ve Nazım:

“Yiğitlik ve mertlik meydamında; gençlik ve erlik safında

Toz kalkanıp kılıç vuran; bulut ve duman gibi düşmanın üzerine koşan”

şeklinde nitelenen gençlerin biri, geceleyin büyük bir savaş yaptı. Her an keskin kılıcının parlamasından gökteki yıldız ışık alıyor; her saldırıda savaş alanını arşınlayan atından yer göğe kalkıyordu. Her ne kadar etraftan ve yanlardan piyade ve atlı ona saldırdılarsa da onu esaret kemendine düşüremediler. O, sabah olunca mürüvvetine güvendiği padişah Cihanşah Mirza’nın cihanın sığındığı yer olan *dergâh*ına yöneldi. Geceleyin sırtında bulunan elbise, silâh ve zırh ile salına salına emniyet hil’atı (*hil’at-i emân*) umarak padişahın yanına vardı. Diz çökerek af diledi. Cihanşah Mirza, o yenilgi ve başarısızlıktan dolayı onun af dilemesine ilgi göstermedi. Aşırı hak bilmezlikten dolayı onu esirler topluluğuyla birlikte öldürdüler.

Cihanşah Mirza, Abbasoğullarının hilâfet merkezi ve bütün insanların ilgi gösterdikleri yer olan Bağdat’a küçük yaştaki oğlu Muhammedî Mirza’yı tayin etti. Oğlunun İslâm halkının Darü’s-selâm³⁶⁵’ının işlerinin düğümlerinin çözülüp bağlanmasında oğluna yardımcı olarak Abdullah-ı Kibr’i seçti. Bağdat işini bitirince *gaylak*’a yöneldi. Musul’u yeğenleri olan İskender’in oğulları Elvend, Rüstem ve Mihmad’a verdi. Onlar, Musul’a hareket ederek oraya vardılar.

[178] CİHANŞAH MİRZA’NIN DİYARBAKIR’A HAREKET ETMESİ

851(1447-8) yılının sonlarında İskender b. Kara Yusuf’un oğlu Elvend, ulu amcası Cihanşah Mirza’ya asi oldu. Taşkınlık sancağını (*liva*) açarak Kürdistan Erbil’ini yönetimi altına aldı. Cihanşah Mirza, Emir Rüstem-i Tarhan’ı onu kovmak için saldırıya (*ilgar*) gönderdi. Saldırı birliği (*ilgar*) ona ulaşınca her iki

³⁶⁵ Yani Bağdat.

topluluk arasında savaş meydana geldi. Büyük bir öldürme harekâtı yapıldı. Elvend bozguna uğradı. Yağmalanmış, yenilmiş ve perişan bir halde Cihangir Mirza'nın yanına gitti. Cihanşah Mirza, elçi gönderip Elvend'i Cihangir Mirza'dan istedi. O cevabında, "O bize sığınmıştır. Onu teslim etmek yakışık almaz" buyurdu.

Bu durumun üzerinden üç mevsim geçti. Kışın öncü birliği (*tali'a*) ve Kılıçlı'nın askeri, yazın ve sonbaharın kırdı oturanlarının askerine galip geldiği ve Tercan rüzgârın hazan yapraklarını döküp savurduğu sırada Cihanşah Mirza, Tercan ve Berda'da kışladı (*kışlâmış*). Ordu dağıldı.

Bahar mevsimi gelince Cihanşah Mirza orduyu, Emir Arabşah ile Kılıçlı'nın komutasında Erzincan'da bulunan Mahmud Beğ b. Osman Beğ'in üzerine gönderdi. Tercan havalisinde Musa Beğ onlara katıldı. Bayezid Beğ b. Hüseyin Hasan Beğ de onlarla birleşerek onları Cihanşah Mirza'nın yanına götürdü. Piltin'in oğulları Halil ile İskender de Cihanşah Mirza'nın yanına gittiler. Meydana gelen ordu, Erzincan'ı kuşatmaya gitti³⁶⁶.

(O sırada *Sahib Kıran*, [179] kendisine danışıldığı zaman (*kengâş*)" Yuhuncıların bize musallat olup galip gelmemeleri için bizim Mahmud Beğ'e yardım etmemiz gerekir" buyurdu. *Sahib Kıran*'ın tedbiri, kabul görmeyince Erzincan zorunlu olarak yönetim alanının dışına çıktı.

Erzincan halkı, dışardan yardımdan ümit kesince kendilerinde karşı koyma yolu bulamadı. Kuşatma günleri uzun ve geçim kaynağı (*maişet*) dar olduğu için ahid, andlaşma ve güvenlik vaadi olarak Erzincan'ı Cihanşah'a teslim ettiler. Fakat ora alındıktan sonra güvenlik yokluk alanında kalıp anlaşmalar tutulmadı. Erzincanlılar hapse ve bağlanmaya maruz kaldılar³⁶⁷. Nazım:

"Anlaşmayı bozup elleri bağladılar; kimse onların bağından ve zindanından kurtulmadı."

Tutuklulardan Cihangir Mirza'nın ordusu ile ilişkisi olmayan kimse olmuyordu gibi onlar, yakınlık açısından ya baba, ya oğul ya erkek kardeş ya kız kardeş ya da bunlar gibi idiler.

³⁶⁶ Cihanşah'ın Cihangir'in üzerine yürüdüğü haberi, Camaziyel-âhır 854 (Temmuz 1450) ayının başlarında Kahire'ye ulaşmıştı (KD, 178, n.2).

³⁶⁷ Erzincan'ın Karakoyunlular tarafından alınışı ve hakimi Mahmud Beğ'in tutsak edilme haberi 12 Ramazan 854 (19 Ekim 1450) tarihinde Kahire'ye gelmişti (KD, s. 179, n.2).

Sonra Cihanşah Mirza, Akkoyunlu Ali'nin oğlu İbrahim'i elçi olarak Cihangir Mirza'nın yanına göndererek, "Esirleri serbest bırakmam için Elvend Mirza'yı bana ver. Yoksa hepsini öldüreceğim" diye haber gönderdi.

Cihangir Mirza cevabında, "Bize sığınmış olan bir kimseyi tehlikeye atmak insaniyet açısından uygun olmaz. Cihanşah Mirza, Erzincan'ı anlaşıma ve güven vererek aldığına göre onları bağlamak veya serbest bırakmak ona aittir. İster öldürsün, isterse bağışlasın, kendisi bilir" buyurdu.

[180] Bu cevaptan dolayı Cihanşah Mirza'nın gazap ateşi alevlendi. Bir saldırı birliği (*ilgârî*) düzenledi. Rüstem-i Tarhan, Cihangir Mirza'nın babasının kardeşi Şeyh Hasan Mirza, Musa Beğ, Akkoyunlu *emir*lerinin bazıları, hepsi de silâhlı, savaş araç gereçleriyle donanmış 30 bin kişiyle Kemah ve Divriği yolundan Malatya'ya geldiler.

Cihangir Mirza, durumu öğrenince *emir*lerle görüş alış verişinde (*kengâş*) bulundu. *Sahib Kıran*, karşı koyma ve mücadele etme konusuna işaret buyurduysa da kabul görmedi. Onun üzerine Cihangir Mirza Amid'e hareket etti. Akkoyunlu *emir*lerinden Muhammed-i Bektaş, Muhammed-i Koca Hacı; Purnak'tan Ali Beğ, Şeyh Hasan Mirza'nın taraftarlığına Rüstem-i Tarhan'ın yanına gittiler. *Haşemler* de geri döndüler. Bazıları Siverek havalisine, bazıları da Hamlin³⁶⁸ havalisine düştüler. Üveys Beğ, Urfa kalesini bırakarak kaçtı. Rüstem-i Tarhan, Hamlin havalisinde bulunan bir topluluğu yağmalayarak, Müslümanın kanına ve malına el attı. Dilediği gibi fitne ve fesadın hakkını verdi.

Şeyh Hasan Beğ'in taraftarlığına gitmiş olan Akkoyunlu'dan bir topluluk onu itibarsız bularak yaptığına pişman oldu. O sırada *Sahib Kıran*, Ergani'ye gitti. Siverek havalisinde toplanmış olan *haşemlere* sahiplik yaptı. Zor ve cebir kullanarak onları Çermuk tarafına çekti. Rüstem-i Tarhan Mardin önüne geldi. Büyük bir savaş oldu. **[181]** Rüstem-i Tarhan'ın askerlerinden Çakırlı Nurullah'ı, Ayınlı Bedreddin-i Ruhullah'ı yakaladılar. Onların *nöker*lerinden birçoğunu öldürdüler. O, geri döndü.

Cihangir Mirza'ya, Mardin³⁶⁹ de hüküm yürütme sevdası düştü. Onun için Mardin'e gitti. Rüstem-i Tarhan, Mardin havalisine bir askerî birlik³⁷⁰

³⁶⁸ Yeri tespit edilemedi. Siverek'in batısındaki Hilvan olabilir (KD, s. 180, n.3).

³⁶⁹ Metinde eski Türkçede telaffuz edildiği gibi Mardin şeklinde geçmektedir.

³⁷⁰ Seriiye, 300-400 kişilik askerî birliğe denilirdi.

göndermişti. Yolda o birliğe yetişti. Cihangir Mirza'nın askerleri her taraftan ona saldırdılar. Azar azar geldikleri için hepsi de öldürüldü. Cihangir Mirza, mağlup olarak Amid'e geri döndü.

Mardin halkı, Akkoyunludan ümidini kesti. Şehri Rüstem'in adamlarına teslim ettiler. Kale kuşatma altına alındı. Karın ve yağmurun çok olması, zora düşüren kışın ve soğğun şiddetiyle Çermuk havalisinde bulunan büyük ve küçük baş hayvanlar telef oldu. *Sahib Kiran*, müşfik davranarak onlara, nereye isterlerse oraya göçüp gitmeleri konusunda izin verdi.

Her toplantıda Urfa'yı bıraktığından dolayı kardeşi *Sahib Kiran* tarafından azarlanıp küçük düşürülen Üveys Beğ'in cesaret duyguları kıldırdı. Cesaretle [182] Akkoyunlunun ünlülerinden olan *Emir-i Ahul* Hüseyin ve Sevindik Aka'nın *haşem*leriyle birleşerek Urfa kalesini Karakoyunlu'dan alınca Rüstem, Şeyh Hasan Mirza, Saru oğlu Pir Ali ve Şeyh Muhammed'in komutasında(*serdarı*) bir ordu düzenleyerek Urfa kalesini kuşatmaya gönderdi.

[183] SAHİB KIRAN'IN KARDEŞİNE YARDIM ETMEK İÇİN URFA KALESİ TARAFINA HAREKET ETMESİ

O sırada *Sahib Kiran* Ergani'de idi. Kalenin kuşatılmasından ve kardeşinin sıkıntısından haberdar olunca kendi *hassa* ordusuyla Cihangir Mirza'nın yanına geldi. Asker toplayıp, hareket yönünü Urfa tarafına çevirdi.

Karakoyunlu, şehrin *hisarını* sağlamlaştırmıştı. Rüstem Mardin'e indi. *Sahib Kiran* kaleye yol bulamıyordu. Sonunda Babü's-sır³⁷¹ yolundan şehre girdi. Ordunun *âyân*'ı ile görüş alış verişinde (*kengâş*) bulunurken kaleden şehre gidenlerini söyledi. Hep birden bu görüşü benimsemeyerek, "Düşmanlardan 1000 kişi şehirdedirler. Biz ise 300'den fazla değiliz. Çok dar bir mahalde ve sıkı tahkim edilmiş bir şehirde savaşmaya imkân yoktur. Ölümün sıkıntısına düşeriz" dediler.

Sahib Kiran, onların sözüne itibar etmeyerek, "Biz gidiyoruz. Hakk'ın yolculuğuyla istediğimiz şekilde zafer kazanacağız" diyerek Babü's-sır kapısından şehre girdi.

Karakoyunlu, şehrin kapılarını kapamıştı. Büyük bir savaş oldu. Kaçış yollarını kapayıp *Sahib Kiran*'ın öncü birliğini (*mukaddime*) yendikten sonra

³⁷¹ Sır kapısı yünü gizli kapı anlamına gelir.

tekrar kaleye girdiler. *Sahib Kıran* arkadan yetişti. Kadioğlu Ali, Terken-i Muhammed-i Garib gibi ordusunun *bahadurlarını* attan indirdi. Onlar köprüünün başında yiğitçe savaştılar. Üveys Beğ'i şehrin içindeki otağından (*kendolân*) dışarı çıkardılar. Öyleki ondan **[184]** Karakoyunlu ordusunun haberi olmadı. Sonra onlara, karşı tarafı şehrin içinden yardım geliyor vehmine düşürmek için Karakoyunlu askerinin arkasından içeri girmelerini buyurdu.

Üveys Beğ, arkadan gelince arka taraftan yiğitlerin gürültü patırtısı koptu. *Sahib Kıran*, kendi başına savaş meydanına yöneldi. Düşmanlardan kalabalık bir topluluk, *Sahib Kıran*'ın üzerine geldi. Bir göz açıp kapayıncaya kadar savaş çıkıp alevlendi. Tanrı'nın destek ve yardımı, Hazret-i Yaradan'ın inayetiyle Rüstem'in adamları hezimete uğradılar. At ve eşyasının tamamını bırakarak yaya olarak harabelere kaçtılar. Akkoyunlular onların üzerine gelip yakalamaya başladılar. *Mühürdâr* Şeyh Ali, Şeyh Hasan Mirza'ya yetişti. Ona bir kılıç vurdu. Ondan sonra Mihmad Beğ gelip bir kılıç da o vurdu. Mir Hasan'ın oğlu da mızrak sapladı. Onu attan düşürdüler. Bağlayıp *Sahib Kıran*'ın yanına götürdüler. Rabbanî yardım ve İlâhî destek ile o 300 kişi, 1200 kişiyi yendi. Onların hayat damarını çıkardı. Şeyh Hasan Mirza'yı şehirde bulunan Karakoyunlu *emir*lerinin tamamıyla birlikte öldürdüler.

Şehrin kapıları kapalı olduğundan ve iradenin Akkayonlu'nun eline geçtiğinden dolayı hiç kimse dışarı çıkamadı. Gök kalelerinin *kutvallarının*, toprak kürenin şehir kalesini gözetleyen gözüne buna benzer bir olay görünmedi.

Şeyh Hasan Beğ'in kellesini Mısır'a, elini Amid'e gönderdiler. *Sahib Kıran*, mübarek eliyle yüz çevirip **[185]** Şeyh Hasan Beğ'in tarafına girmiş olan Muhammed-i Bektaş haininin boynunu vurdu. Veli-yi Purnak, Ali Beğ-i Pervane, Muhammed-i Koca Hacı'yı tutuklayıp Amid'e gönderdiler. Ali Beğ-i Pervane'yi Hızır Beğ-i Tarhan; Muhammed-i Koca Hacı'yı Halil-i İdris; Muhammed-i Bektaş'ı *Sahib Kıran*'ın *nökeri* olan Karakoyunlu Muhammed, Saru'nun oğlu Pir Ali'yi *Emir-i ahur* oğlu Hamza ile Demirci Şeyh Muhammed; Ali Yekan'ı *Emir-i ahur* Hüseyin; Ali İnak'ı da Kadı oğlu Ali aldı³⁷².

³⁷² Bu olayın haberi Kahire'ye Rebiyülevvel 855 (Nisan 1451) yılının başlarında gelmişti (K1, s.185, n.2).

O sırada Akkoyunlu kavimleri, Habur suyu ile Şine suyunun karıştığı yırı olan Şine³⁷³ mevkiinde idiler. Bu fethi doğru olarak öğrendikleri zaman o *hışemlerin* bazıları *Sahib Kıran*'a meylettiler, bazıları da Dulkadir Süleyman'ın hizmetinde bulunan *Emir-i Buzurg*³⁷⁴un oğlu Kasım Mirza'ya yanaştılar. Böylece Karakoyunlu'nun kötülüğünden ve zararından kurtulmuş oldular.

Sahib Kıran, bu önemli fethi kazandıktan sonra Amid'e yöneldi. Kardeşii Üllangir Mirza'ya hediyeler (*pişkeş*) gönderdi. Ondan sonra *ülkesi* Ergani'ye yöneldi.

Rüstem ise, Mardin kalesini kuşatmakla meşgul oldu. O arada o kalenin kuşatılmasına yetecek kadar askeri oraya bırakarak kendi *ordu'suna kışlak'a* gitti. Oradan *Sahib Kıran'a* saldırmak (*ilgar*) için Birecik kalesine tarafına hareket etti. O hazret Sahib Kıran, Mal Üyüğü³⁷⁵ dedikleri bir mevkiye indi. Oradan Çermik havalisine [186] göç etti.

Rüstem-i Tarhan, Şam'a bağlı olan Siverek ve Kara Mağara³⁷⁶ el (*il*)ni, yine Şam'a bağlı olan Asun eli³⁷⁷ni yağmalayıp Bohur Bulak³⁷⁸ yolundan Amid tarafına gitti. Amid'in tahılını (*galle*) otlattı. Oradan Ergani tarafına hareket etti. Ergani'ye 6 *fersah* uzaklıkta yer alan Remeknun mevkiini büyüklük çadırının illiklerine mekân yaptı.

O sırada *Sahib Kıran*, Ergani *hışemlerine* ve halkına göç ederek Şam'a bağlı olan Harput'a gitmelerini buyurdu. Akkoyunlu *hışemlerinin* geri kalanlarını da özel kampına (*ordu-yi hassa*) göç ettirip Mihrimar tarafına hareket etti. Rüstem onun takip ederek saldırdı (*ilgâr*). O hazretle beraber olan o *hışemlerin* sağ kullunları dağıldılar. *Sahib Kıran* onları her ne kadar yüreklendirmeye çalıştı ve ayık diremeye teşvik ettiyse de bir faydası olmadı. Sonra *karavul'dan* Rüstem'in Mılan köyüne vardığı, Sahib Kıran'ı takip etmek için geri geldiği haberini ulaştırdılar.

³⁷³ Yeri tespit edilemedi.

³⁷⁴ Yani Osman Beğ.

³⁷⁵ Bugün Çermik toprağında Mal Üyüğü adlı bir tepe bulunduğu gibi yine orada Mal Üyüğü adında sulak bir yer vardır (KD, s.185, n.5).

³⁷⁶ Kahta'ya bağlı bir köy olup, oranın güney batısında ve Tokaris'in batısında yer alır (KD, s.186, n.1).

³⁷⁷ Böyle bir el hakkında hiçbir bilgimiz yoktur (KD, s.186, n.2).

³⁷⁸ Yeri tespit edilemedi.

Sahib Kıran, Fırat'a dökülen Aksu-yi Mihriban'ın başında konakladı. Rüstem ise, Mihrimar³⁷⁹'a indi. Onun üzerine *Sahib Kıran*'ın askerleri kılıçlarını çekip Karakoyunlu'ya **[187]** saldırdılar, Akkoyunlu'nun büyüklüğü onlara galip geldi. Karakoyunlular, karşı koymaktan ve savunmadan aciz ve kusurlu kaldılar.

Sonra Sahib Kıran gecenin başında o yerden göç ederek suyun sahilini tuttu. Fırat tarafına ilkyaz seli gibi akıp bahar rüzgânı gibi esti. Hayvanları göçten önce göndermişti. Develeri Çolkun³⁸⁰'a gönderdi.

Rüstem-i Tarhan, Tahir suyu³⁸¹'na kavuşan Murdan suyu³⁸² yolundan, daha önce oradan geçmiş olan dağınık *haşem*leri esarete ve yağmaya uğratmak için hareket etti. *Sahib Kıran* ise, 35 kişiyle iki *fersah* uzaklıkta bulunan bir dağın üzerine çıktı. *Sahib Kıran*'ın sağında ve solunda Karakoyunludan bir atlı birliği (*koşun-i swâr*) durmuştu. Onların başka bir birliği (*koşun*) de onların sol tarafına pusu kurmuştu.

Sahib Kıran'ın sağı solu yabancı askerle çevrilince o, Hacı'yı ve Mihmad Beğ'i *karavulluğa* ve haber toplamaya gönderdi. Onlar, başka bir birliğin (*koşun*) Madlu³⁸³'yu yağmalayıp geldikleri haberini gönderdiler. *Sahib Kıran* 15 kişiyle ordu merkezini kurup, 20 kişiyi öncü (*mukaddime*) yapıp göndermişti. Onların herbiri, asî askerlerden 5-6 kişilik bazılarını yakalayıp getirirlerken, bazılarını da öldürmüşlerdi. Onlar, seksen **[188]** kişi idiler.

Sahib Kıran dağın üzerine çıkınca kendisini düşman ordusu tarafından kuşatılmış buldu. Öncü birliğini teşkil eden 20 kişi, korkudan durdu. *Sahib Kıran* onlara kızarak ilerledi. *Mühürdar* Şeyh Ali, Mihmad Beğ, Kara Kisak, Rüstem Beğ, Ali-yi Arab, Şeyh Ali'nin amcası Şeyhi Beğ'(in de aralarında bulunduğu) 15 kişi, Madlu'yu yağmalamış olan birliğe (*koşun*) galip gelip büyük bir katliamda bulundular. *Sahib Kıran* da o derede bulunan birliği (*koşun*) yenerek onlara üstünlük sağladı.

³⁷⁹ Yukarıda da geçen bu kelime, Mihrifer ve Mihrimaz şeklinde de yazılmaktadır. Ergani'de bugün Yılan Kuyusu denilen Birimar adında bir yer olduğu gibi Gölcük gölünün güneyinde Behremaz adında bir yöre vardır(KD, s. 186, n.9).

³⁸⁰ Yeri tespit edilemedi.

³⁸¹ Burası Osmanlı devrinde Çermik'e bağlı bir yörenin adı. Şimdi bir köy olan Çermik'in kuzey batısındaki Fırat sahilindeki Ebu Tahir olmalı (KD, s. 187, n.3).

³⁸² Yeri tespit edilemedi.

³⁸³ Yeri tespit edilememiştir.

Sonra muzaffer orduyu dağın eteklerine kadar sürdüler. Rüstem'in ordusundan birçok kişiyi keskin kılıçtan geçirip helâk toprağına attılar. Yaklaşık 50 kişiyi tohum gibi bir mezrada toprağın ve kanın içine sakladılar. Kalkınmaz kazılmayan az kişi kaldı. Sayısız mal ve ganimet (*olca*) aldılar. Hakkadem-i Abdü'l-aziz'den kaçıp Aksu'nun Fırat'a birleştiği yere gitmiş olan Karakoyunlu'dan bazılarını Akkoyunlular yenip büyük bir kısmını öldürdüler. Öldürmeyi durdurduktan sonra birçok esiri Kenkuş³⁸⁴a gönderdiler. Öldürülenlerin kellelerini kalelere ve beldelere götürdüler. O *yurtta Sahib Anım*'ın yardımcılarının gücü az idi. açlık galip gelip güç kaybı oldu. Ansızın beklenmedik şekilde besili bir sığır çıkageldi. Onu bir atla beraber kesip yediler. Bu olayda [189] Karakoyunlu'dan 500 kişi öldürüldü.

Rüstem-i Tarhan, Tahir suyuna gitti. Oradan dönerek Merdevan³⁸⁵'da konukladı. *Sahib Kıran* ise, arayı bir fersah'tan fazla açılmamak için Karahanlu Mevlâd³⁸⁶ mevkiine indi. Tekrar *Mühürdar* Şeyh Ali'yi Sultan Ahmed-i İnâk Hülîl ile birlikte *karavulluğa* gönderdiler. *Onlar, hepsi birer birer Hacılu kabilesinden kaçıp, bir yere sığınmış olan Karakoyunlu kabilesine katılanları, ilgeri birkaç kişiyle birlikte tutup *Sahib Kıran*'a getirdiler. Onlardan birini Rüstem-i Tarhan'ın durumu ve evi hakkında sorguya çektiler³⁸⁷. O cevabında Mülün köyü havalisindeki Rüstem'in *hanesi* boş kalmıştır. Fırsat zamanıdır” derince *Sahib Kıran*'da Rüstem'in *ulusuna* saldırma (*ilgar*) isteği belirdi. Sonra emirleri Çermuk kalesine gönderdi. Çermuk ordusu da Mihrimar'da ona katıldı. Baharın başlangıcı olduğu için binek hayvanları ve diğerleri halsiz ve güçsüz kalmışlardı. Atları Çermuk'ta değiştirdiler. Sahib Kıran 600 ünlü süvari ile gece baskını düzenlemek için saldırıya geçti. Karza Kend³⁸⁸e vardıkları zaman dağılıp o havalide toplanmış olan *hasem*lerden bir topluluğu yağma ve yıkına uğratmak istedi. Durumlarını araştırdıkları zaman onların tehlikeden kaçıp kendilerini bir köşeye atmış olan Akkoyunlulardan bir topluluk olduğunu öğrendi. *Sahib Kıran* onlara acıdı. Onlara saldırmaktan vazgeçti. Onlardan

³⁸⁴ Yeri tespit edilemedi. Ancak Çermik'in kuzey batısında Çüngüş adında bir nahiye olduğu gibi Çermik'in güney doğusunda da Çinkış adlı bir köy vardır (K.D, s. 188, n.2).

³⁸⁵ Yeri tespit edilemedi.

³⁸⁶ Yeri tespit edilemedi.

³⁸⁷ Farsçası bozuk olan iki yıldız arasındaki cümle, tahminî olarak çevrildi.

³⁸⁸ Yeri tespit edilemedi.

ayrıldığında sabah olduğu için düşündüklerin gerçekleştirmekten³⁸⁹ aciz kaldılar. Fakat **[190]** Aruk Muhammed, Seyyid Ahmed-i *Haydarlu*, Rüstem-i Şekavul, Abdü'l-aziz-i Bukavul ve *Sahib Kıran*'ın *atabek*'inin *nökeri* Usulî gibi onların *bahadurlarından* bazıları hızla yol alarak kendilerini Rüstem'in *ulusuna* ulaştırdılar. Onların karargahından (*ordu*) birkaç çadır yükleyip, *ulus*'larından birkaç at ayırarak onları padişahın rikabına (*rikâb-ı humâyun*) ulaştırdılar.

[191] MARDİN'DE BULUNAN MUHALİFLER TARAFINA HAREKET

Gece baskını fırsatı değerlendirilemeyince *Sahib Kıran* geri döndü. Yiğit gençlerden ve savaşçı erlerden birkaç kişiyle birlikte atların güç kazanması için Mal Öyüğü mevkiine, oradan da Karacadağ *yaylakına* geldi. Muhaliflerinin yerlerini öğrenmemesi ve kendileri hakkında bilgi almamaları için askeri dağıtıyor, gecenin başında bir yerde konaklıyor, kısa bir süre sonra da mekân değiştirip kaçış yerine uygun bir yerde nöbete duruyordu. “.....” Et ve yağ yokluğundan büyük bir sıkıntı ve darlık çekiyorlardı. *Nökerlerin* bazıları, Siverek taraflarına Arduk-ı Arab'ın yanına yağmaya gidip atlar getirdiler ve onları kesip yediler. *Sahib Kıran* için de otakta bir keçi ile bir kuzu tutuyorlardı. Bir kurt, meskun bir mahallin bulunmadığı o bozkırda askerle birlikte giden o kuzuya gece saldırmak istiyordu. Bir gece fırsatını bulup, o topluluğun arasında amacına ulaşarak kuzuyu kaptı.

Sahib Kıran, o bozkırda Kadı oğlu Ali'nin elçiliğiyle kardeşine, “Rüstem-i Tarhan, Mardin'i kuşatmak için Hasankeyf sultanı Melik Halef'in komutasında (*sipehsâlârî*) bir ordu hazırlamıştır. Eğer yüce *ferman*, asker düzenleme ve zafer araçlarını hazırlama yönünde çıkarsa, yerinde olur” haberini ulaştırdı. *Sahib [192] Kıran*'ın Karacadağ'da bulunduğu o sırada Ömer-i Emirlu ile Hızır Beğ-i Tarhan gelip, Mardin kalesine gitmiş olan Cihangir Mirza'nın yenildiğini haber verdiler. Bu iki kişinin adamları Karakoyunlunun eline geçmişlerdi.

Rüstem-i Tarhan, Darü'l-Kehf kalesine yerleşmişti. Karakoyunlu askerleri Cihangir Mirza'nın ordusunun arkasından geldi. Yenilgi oldu. Gelen bu iki kimse, *Sahib Kıran*'dan iki esir istediler: Ömer-i Emirlu'yu oğlu Pehlivan için; Hızır Beğ-i Tarhan'ı ise, kardeşinin oğlu Şeyh Mezid

³⁸⁹ Yani gece baskını düzenlemekten.

İçin teklif ettiler. O iki esiri kendi esirlerini kurtarmak için Karakoyunlu ile eleştireceklerdi. Ondan sonra *Sahib Kıran*, Hacılu'nun oğlu Beke'yi eleştirmek için birkaç esiri bağışladı. Hızır Beğ ile Ömer-i Emirlu'yu terk etti.

Kollukçulardan bir iki kişinin kaçıp Rüstem-i Tarhan'ın ordusuna vardığı anına kadar *Sahib Kıran* o *aylakta* bekledi. Ondan sonra kendi yerini haber verip âsileri üzerlerine sürerler endişesiyle son derece tedbirli davranmaya ve menzilini geceleri belirlemeye başladı. Öyle ki *karavullar* bile menzile dönüş yolunu bilmiyorlardı. Bununla beraber iyi atlara sahip olan süvariler, ilk *yurtta* geçeyi geçiriyorlar, eğer *karavul*'umuzdan 10 kişi sağ salım dönerse, [193] onları kalınacak yere götürebileceklerini düşünüyorlardı.

Cihangir Mirza, Yunus-i Bekmiş'i Karacadağ'a *Sahib Kıran*'ın elçiliğine gönderdi. Elçi (*ilçi*) *yurt*'ta *karavul*'un rehberleri olan Halil'in kardeşi Hüseyin ile Hüseyin-i Tuman Basan'la karşılaştı. Bunlar, elçiyi *Sahib Kıran*'ın *ordugâhına* getirdiler. Rüstem-i Tarhan'ın saldırısını (*ilgar*) görmüş olan *karavullar* da haber getirdiler.

[194] SAHİB KIRAN'IN BASKILARINI ORTADAN KALDIRMAK İÇİN RÜSTEM-İ TARHAN'IN ORDU GÖREVLENDİRMESİ

Sahib Kıran her zaman *bahadırlardan* bir topluluğu yanına alarak sahrada ve kırdı dolaşıyor, Rüstem'in ordusunun çevresine saldırıyor, üstünlükler gösteriyordu. Bundan dolayı her zaman içi kan ağlayan, elem ve hüznü duyan Rüstem-i Tarhan, Karakoyunlu gençlerden ve *pehlivanlardan* bir topluluğu tolatıp düzene sokarak sahraya ve kıra göndermek, bu şekilde *Sahib Kıran*'ın baskılarını, *bahadırlığını* kırmak istedi. Bunun için oğlu Tarhan'ı, kardeşi Cihangir-i Tarhan'ı, amcasının oğlu Üveys-i Aynel'i, Ali Beğ-i Ağaçer'i'yi, Kırakoç'u, Piri Muhammed Beğ-i Merag'i'yi Alişah-ı Akkoyunlu'yu, Hüseyin-i Aydın'ı, Zeynel-i Hasun'u ve Abdül-Gaffar-ı Şek'i'yi *nökerlerin* seçkinlerinden kalabalık bir toplulukla gönderdi.

Onun haberini akşamleyin gelen Cihangir Mirza'nın elçisi (*ilçi*) ile *Sahib Kıran*'ın *karavulları* getirdiler. Onun üzerine *Sahib Kıran*, "Bu saldırı (*ilgar*) ya bizi bulmak için ya da Amid'e tuzak kurmak içindir. Her ne şekilde olursa olsun yolumu ulaşalım ve gaip perdesinden ne çıkacak görelim" buyurduktan sonra, "Hiç kimse atını bırakmamalı ve herkes silâhlanıp hazır beklemeli" diye ilâve edince bütün askerler atı bindiler. Saldırı birliği (*ilgâr*) ile *Sahib Kıran*'ın arasında

iki *fersah* mesafe vardı. *Sahib Kıran*, ondan o kadar [195] endişe etmiyor rahat davranıyordu. Fakat askerler, ısrar ederek onu ata bindirdiler.

Saldırı birliği (*ilgar*), Amid'in batı tarafından, Fankar³⁹⁰ suyundan geçip Koca Hacı güzergâhını tuttu. Hazret-i *Sahib Kıran*'ın ordusu da onlar gittikten sonra o derin güzergâha gelince onların izini gördüler. Suyun aşağı taraflarına doğru gitmişlerdi. *Sahib Kıran* oradan geçti. Bir başka geçişi de Amid'in aşağı kısımlarından yaptı. Şehre varıp durumu bildirdi. *Oduncuların* ve odun çekenlerin işini yasakladı.

Saldırı ordusu (*leşker-i ilgâr*), Muran³⁹¹ köyü mevkiinin aşağı kısmından (gelip) Fih Sa'l³⁹² köyü mevkiinde pusuya yattı. Secayışan deresinde bulunan Behram Beğ Ağa'nın atlarının başını kestiler. Akkaoyunludan kaçmış olan ve o yöreyi bilen Ak Agman Ali'nin oğlu rehber (*kacerçî*) oldu. *Sahib Kıran*, bu işleri önceden bildiği için şehirlilere, hiçbir tuzağın ve pusunun faydası olmayacağını, çünkü karşı tarafın her şeyi bildiğini ilân etti.

[196] SAHİB KIRAN'IN ŞEHİRDEN ÇIKMASI VE GALİP GELMESİ

Sahib Kıran, hiç vakit geçirmeden zırhlı ve silâhlı olarak ata binip Amid şehrinde çıktı. *Bahadırlardan* yaklaşık 100 kişiyi yanına alarak hep birlikte Dicle'yi geçtiler ve savaşa atıldılar. İbrahim Beğ b. Osman Beğ'in *bahadırlarından* Meku oğlu Yağmur, Yegan oğlunu attan düşürdü. Abdü'l-Gaffar'ı da attan düşürdüler. Onlar da bu taraftan Budak-ı Avrimes'i attan düşürdüler. Büyük bir savaş oldu. *Sahib Kıran* zafere öyle inanmıştı ki her ne kadar ona sudan geçmemek konusunda ısrar ettilerse de kabul etmedi. Ulu kardeşi de ona engel olmak için büyük çaba gösterdi. Fakat onun coşmaya başlamış olan cesaret heyecanını ve yiğitlik dalgasını hiç kimse dindiremedi ve o konudaki ısrarlar faydasız kaldı.

Sahib Kıran, "Fırsatı kaçırmadan piyadeleri sıraya sokup sudan geçelim" buyurunca *boy nökerlerinden* bazıları, yüzerek geçmek istediler. Cihangir Mirza onlara engel olmayı düşünmedi. *Sahib Kıran* derhal Dicle suyunu geçti. Karakoyunlular, *Sahib Kıran*'ın geçtiğini gördükleri zaman savaştan

³⁹⁰ Amid'in güney batısındaki Dankıran çayı olmalı (KD, s. 195, n.2).

³⁹¹ Yeri tespit edilemedi.

³⁹² Yeri tespit edilemedi.

ıyırılıp nehrin yukarı tarafına, Hukaçi köyüne kaçmaya başladılar. Cihangir Mirza'nın *emirlerinin* bazıları, *Sahib Kıran*'la birlikte (nehri) geçtiler. Ordunun öncü birliğine (*mukaddime-i leşker*) Hacı Beğ'i tayin ettiler. Savaş başladı. Ansızın Eminirzade Cihangir Mirza, arkadan sarığını (*destâr*) salladı. **[197]** Daha önceki karşılaşmalarına göre, eğer düşman ordusundan bir topluluk pusu kurarsa, *Sahib Kıran*'ı uyarmak ve onu geri döndürmek için sarık sallayacaklardı. *Sahib Kıran*, o topluluğu, ordudan gelen yardım sanarak onların arkasına gitmekten vazgeçti. Sarık sallamanın, askerin yetişmesini beklemek için olmadığını anlayınca, tekrar o topluluğun arkasından çıkan bir şimşek veya esen fırtınalı rüzgâr gibi hızlanmaya başladı. Nazım:

“Savaş zamanı bir aslan gibi kükrer; yiğitlikle er meydanında toz koparır.”

O saldırı gücü, şehrin iki *fersah* uzaklığından Kara Cavlakı³⁹³ güzergâhından geçti. *Sahib Kıran* yetişti. Onlar, bir hamlede bozguna uğradılar ve kendi *ordularına* yöneldiler. Ordunun öncü birliği (*mukaddime*) onlara galip geldi. Nehri geçtikleri sırada Deve oğlu dedikleri bir kişi Akkoyunlulardan kucumıştı. Yolları, yurtları ve menzilleri bildiği için olayı duyurmak için imdada ve yardıma koşsun diye onu Rüstem-i Tarhan'a gönderdiler.

Rüstem-i Tarhan, Amid'e 4 *fersah* uzaklıkta olan Dikercuk³⁹⁴'a indi. *Sahib Kıran*, savaşın başında kesik bir kelleyle, Habib-i Guyende'nin eline verip Cihangir Mirza'ya göndermiş ve şanı yüce ve saltanatı devamlı olan Tanrı'nın yardımıyla kötü niyetli hasmın yenilip ezildiğini duyurmuştu. Cihangir Mirza üç *fersah* geride kalmış, *Sahib Kıran* ise, düşmanları kırmak ile meşguldü. Cihangir-i Tarhan'ı Kadioğlu Ali'nin amcasının oğlu; Ali Beğ-i Ağaçeri'yi Pir Hasan-ı Korçî; Alishah'ı **[198]** Sarum Beğ; Uveys-i Aynal'ı ...³⁹⁵; Karakoç'u Hamis oğlu; Abdül-Gaffar-ı Şekî'yi Lala Hüseyin Beğ-i Mahmud Beğ-i Akkoyunlu yakaladı. O³⁹⁶, reşit olmayan bir oğlandı. Yakub'un ordu komutanını (*leşker- keş*) Aka Bek-i Korçî;

³⁹³ Yeri tespit edilemedi.

³⁹⁴ Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin güney batısında Direjik adında bir yer vardır (KD, s. 107, n.3).

³⁹⁵ Uveys-i Aynal'ı kimin tutsak aldığı metinde yazılmamıştır.

³⁹⁶ Bahsedilen çocuk, Lala Hüseyin Beğ olsa gerek. Buradaki Mahmud Beğ-i Akkoyunlu, daha önce geçen Hasan Beğ'in amcalarından Mahmud Beğ'dir. Metne göre, Lala Hüseyin'in onun oğlu olması gerekiyor. Lalalığına gelince onu sonraları almış olabilir (KD, s. 198, n. 2).

Behavlin Bur'u, *Mühürdar* Şeyh Ali; Kara Yusuf'un *şiracısı* Muzaffer'i Ahmed-i Kubhî; Aydın-ı Kara Bu-Said'i Rüstem-i Yurtçı; Sayranlu Muhammed'i Seyyid Ahmed-i Haydarlu; Hüseyin-i Aydın ile Arabşah'ın ordu komutanı olan Sadî-i *Kemandar*'ı, Yakici Hüseyin'in kardeşi Pir İsmail yakaladı. Kuş oğlu, onun yüzüne bir kılıç indirmiş ağzı çenesiyle beraber göğsüne düşmüştü. Mihmad Beğ'i Hacı İvaz'ın *nökeri*; Veysel-i Şehsuvar'ı Ali-yi *Demirci*; Halil oğlu İnak-ı Rüstem-i Tarhan'ı Halil-i *Şiracî*; Pir Mezid'in *nökerlerinin* sahibini, Hüseyin-i Bu Sa'id yakaladı.

Şah Ali-yi Purnak ile Sultan Ahmed-i İnak Halil, düşmanın arkasından gitmişlerdi.

[199] SAHİB KIRAN'IN GİDİP YENİLMESİ

Ali Koca Hacı'nın "Rüstem-i Tarhan'ın çadırını gördüm" diye haber getirdiği zaman Cihangir Mirza ile *Sahib Kiran* düşmanları öldürmekle meşgul idiler. Geldiği zaman dönmeleri için Şah Ali Beğ'i bekliyorlardı. *Sahib Kiran* her ne kadar Cihangir Mirza'ya, "Düşman ordusu arkamızdan yetişip şehirle aramıza girmesin, o durumda işimiz zorlaşır. Onun için acele şehre gitmek gerekiyor" diye ısrar ettiyse de Cihangir Mirza onu ciddiye almadı. *Sahib Kiran* da ona olan saygısı yüzünden acele etmek konusunda direnemedi.

*Dudlu'nun oğlu Rüstem-i Tarhan ata bindi. Durumun ve fethin müjdesini duyurmak için şehre yöneldi.*³⁹⁷

Cihangir Mirza'nın askerleri İga³⁹⁸ mevkiine vardılar. Sibran³⁹⁹ tepesinin üzerinden, sağ taraftan Rüstem'in askerlerini gördüler. Cihangir Mirza ile bütün askerler, atlarının dizginlerini gevşeterek büyük bir hız yaptılar. Aynı şekilde Rüstem'in askerleri de aradaki mesafeyi kapatmak için acele ettiler. Askerlerin çoğu öne geçerek kurtuldu. *Sahib Kiran*'ın *nökerlerinden* Hüseyin Beğ-i Mile Hacı'nın atı kalınca yardım istedi. Sıkıntısının fazlalığından *Sahib Kiran*'ı kendi adıyla çağırdı. *Sahib Kiran* öyle bir durumda geri dönerek kendi atı Karabulut'u ona verdi. Onu [200] o sıkıntılı durumdan kurtardı. Kendisi de Senciboz adındaki atına bindi. *Sahib Kiran*'ın yanında Hüseyin-i Mile Hacı ile Kara Kisak olmak üzere iki kişi vardı.

³⁹⁷ İki yıldız arasındaki bu cümlelerin Farsçası da bozuk ve eksik.

³⁹⁸ Yeri tespit edilemedi.

³⁹⁹ Yeri tespit edilemedi.

Rüstem-i Alpavut ve Cihanşah Mirza'nın *boy nöker*lerinden yaklaşık 80 kişi yolun önünü kesmişlerdi. *Sahib Kıran* iki kişiyle onların üzerine yürüdü. Onlar sayılarının çokluğuna rağmen karşı koymaktan aciz ve kusurlu kaldılar. Rüstem-i Alpavut, Kara Kisak'a mızrak isabet ettirdi. Hüseyin-i Mile Hacı da Rüstem'e bir mızrak vurdu. *Sa'fîb Kıran* savaşla meşgul oldu.

Akkoyunludan Tanrıvermiş adındaki biri, *Sahib Kıran*'ı tanıyarak ona dostça "Durma zamanı mı? Kaç, çünkü kaçma zamanıdır" tavsiyesinde bulundu.

Karşı tarafta bulunan seksen kişi *Sahib Kıran*'ı ok yağmuruna tuttu. Ulı ve Yüce Tanrı, onu onların zararından korudu. Karakoyunlu ve Ak Koyunlu ordusu her tarafta coşku ve heyecan içinde idi. Bu üç kişi karşısında Karakoyunlu ordusu, "*Arsılanlar'dan ürkererek kaçan yabancı merkeplere benzerler*"⁴⁰⁰ gibi kaçıyorlardı. *Sahib Kıran* üç defa dönerek yigitçe savaştı. Her defasında yaptığı kovuş, kalabalık bir topluluğun kurtulmasına sebep oldu. O arada ön tarafta Şeyh oğlu Ahmed'i devirdiler. *Sahib Kıran* durup savaştı. Aynı Tanrıvermiş, yeminlenip yetişerek, *Sahib Kıran*'ı azarlayıp kaçmaya teşvik etti.

İga köyünden şehre yönelecek Cihangir Mirza'nın askerleri iki gruba ayrıldı. Bir grubu, Fas mağarası ile körfez arasında bulunan sağ yolu tuttu. Onlar, yolun başını tutan düşmanlarla savaşarak kurtuldular. Onları [201] arkadan koruyan *Sahib Kıran* oldu. O savaşta kimseye zarar gelmedi.

Hacı İvaz Beğ ile Bayram Beğ-i İnak Halil gibilerin yer aldığı diğer grup, yolun düşmandan boş olduğunu sanarak nehri geçince hep birlikte yıkulandı. O arada Şah Ali-yi Purnak, Sultan Ahmed ve Muhammed-i İnak Halil düşmanın arkasından gidip onlara yetiştiler. Hezimete uğrandığını gördükleri zaman Kara Cume'ki⁴⁰¹den geçip Amid'in doğu tarafına kaçtılar. Düşmanlar, onların arkasından gittiler. Savaşlar oldu. Atları kaldığı için yıkulandılar.

() sırada meydana gelen garip olaylardan biri şuydu: *Mühürdar*'ın amca oğlu Şeyh Beğ'in malı olan Bedlevî bir ata, savaşın başında, karışıklığın yoğun olduğu sırada bir ok değmiş, okun ucu (*peykân*) onun şah damarını kesmişti. O at, onun üzerine 10 *fersah* yol almıştı. Üzerinde bulunan sahibinin silâhlı ve zırhlı

⁴⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, 74/50-51.

⁴⁰¹ Yeri tespit edilemedi.

olmasına rağmen hiç etkilenmedi. Nehir kapısından (*dervâze-i âb*) içeri girince canı, suyun geçtiği yerden⁴⁰² çıktı.

Sahib Kıran'ın tecrübelerinden ve nasihatlerinden biri şudur: "Arap atının birçok özellikleri vardır. Bunlar arasında biri de eğer bir ok veya bir darbe yerse, ondan o kadar etkilenmez. Hemen kendini ölüme ve binicisini tehlikeye atmaz. *Sipahi*, Arap atına bakarken kusur etmemelidir. Çünkü galip gelirse, kendisi için büyük bir nimet, eğer mağlup olursa, at kurtuluşuna sebep olur."

O saldırı (*ilgar*) karşısında savaşa girmiş olan *Sahib Kıran*'ın askerlerinin sayısı 250 idi. Onlar, 600 kadar olan Karakoyunlu'dan 300'ünü keskin kılıçlarıyla hayat Diclesinden ölüm sahiline attılar. Rüstem ile birlikte bulunan 10 bin süvari, kendi evlerine döndüler. Onların gelmesiyle *ordı*'da matemin feryat figan sesleri arş-ı âla'ya çıktı. [202] Nazım:

"Her haneden matem sesi yükseldi; o gece onlara kıyamet günü gibi oldu."

Dikercuk sahilinde bulunan onun menzilinde Vaveyli tepesi adını koydukları bir tepe vardı. Ertesi gün oradan göç ettiler. Oraya korucu (*yesâvul*) diktiler. Öldürülenlerin zırhlarını incelemeye başladılar. Huked⁴⁰³ tepesinde konakladılar. Kurkurmaz adını verdikleri o tepede bir gün kaldılar Ertesi gün göç ettiler. Orduyu hazırlayarak Kutul⁴⁰⁴ köyünün üzerinden şehrin yukarısına geldiler. Şehrililer, *burcun* üzerinden baktıkları zaman matem tutmayan askerlerin sayısının dörtte biri dahi bulmadığını, herkesin siyah giyindiğini gördüler.

Sonra Cihangir Mirza'ya esirleri değiştirelim diye elçi (*ilçi*) gönderdiler. Cihangir Mirza da Ali Beğ'in *naibi* Mirza Hacı Pir Mihmad'ı değiştirmek işi için elçi olarak gönderdi. Sohbet sırasında Rüstem-i Tarhan, Hacı Pir Mihmad'a, "Ne yazık ki iş belli oluncaya kadar harekete geçemedik" deyince Hacı Pir Mihmad" Padişahlarımızın buyurduklarını biliyor musun? Bir gece bir gündüz yol yürüyüp Karacadağ tarafından geldik. Aniden bu hadise oldu. Sabahtan öğlen namazına kadar yolda silâh ve zırh altında ezildik. Eğer sizin gibi dinlenmiş ve rahat olsaydık, o zaman nasıl mücadele ettiğimizi gözlerinizle görürdünüz" dedi.

⁴⁰² Yani boğazından.

⁴⁰³ Belki de bugün Amid'in güneyinde yer alan Hikecik adındaki yerdir (KD, s. 202 n.1).

⁴⁰⁴ Yeri tespit edilemedi.

Sonra [203] değıştirme işi sona erince *Sahib Kıran* Ergani'ye, Rüstem-i Tarhan da Beşiri'ye hareket etti.

Cihanşah Mirza, Şeyh Hasan'ın, Saru'nun oğlunun ve Pir Ali⁴⁰⁵'nin ölümünü ve Urfa olayını duyunca İskender-i Pilten'e hapsettiği Habil'in oğlu ile Ali İbrahim'i öldürmesini buyurdu. Sonra Erzincan'dan kalkıp Tercan'a gitti.

[204] CİHANŞAH MİRZA'NIN FETHİ VE SÖZÜNDE DURMAMASI

Cihanşah Mirza, Rüstem-i Tarhan'ı Diyarbakır tarafına saldırıya (*ilgâr*) gönderdiği zaman Bayezid-i Bistami'yi de Duharlı *emir*lerinin bazılarıyla birlikte Bayburt kalesini kuşatmaya gönderdikten sonra Tercan'a vardı. Orada yağmalanan Cemşid Beğ-i Kutlu Beğ Cihanşah Mirza'ya elçi (*elçi*) göndererek, “Kardeşim Ahmed Beğ'i tutuklayıp kaleyi sana teslim etmişim” dedi. Cihanşah Mirza da and (*sogend*) içerek, “Eğer böyle yaparsan kaleyi sana bırakırım” dedi. Ahmed Beğ bu durumu öğrenince vazaklanmamak için kendini Bâbü's-sır yolundan Bayezid'in evine attı. Kale alınıp Cihanşah Mirza oraya girince kaleyi Emikteş⁴⁰⁶ Mahmud adındaki bir *nökere*ne verdi.

Kutlu Beğ ise, Kukudalış kalesinde idi. Ahmed Beğ'i tutup o kalenin önüne getirerek [205] “Kaleyi ver, oğlunu kurtar” dedikleri zaman Kutlu Beğ, “Eğer siz, sözünüzde dursaydınız, ben onu size verirdim. Lâkin sizler vazaklısınız. Cemşid'e ne yapmışsanız bize de onu yapacaksınız” dedi. Onun üzerine Ahmed Beğ'i öldürüp geri döndüler.

(Cihanşah), Erzincan'ı ve Tercan'ı Kılıçaslan'a verdi. Pilten'in kardeşi ve Kılıçaslan'ın damadı olan Musa Beğ'i onun *nökere* yaptı. Mahmud Beğ-i Kökeltaş'ı kaleye tayin etti. Daha sonra hile ile Karahisar'ı almak isteyince Karahisar'ın itibarlı kişisi (*muteber*) olan Lala Yakub'u çağırdı. O (durumu) anlatarak gelmedi. Çaresiz Sultan Hüseyin-i Şeyh Hasan'ı Karahisar kalesine gönderdi. Cafer Beğ Kemah'ta idi. Ona da hile yaptı. Önce ortaya dostluk

⁴⁰⁵ Cihanşah, Urfa'nın zaptına Pir Ali'nin oğlunu da göndermiş, o da orada Akkoyunlulara tutuk düşmüştü. Babası Saru Pir Ali de Cihanşah'ın Bağdat kuşatmasında Dicle'de boğulmuştu (K1, s.203, n.1).

⁴⁰⁶ Türkçe Emikteş, hemen sonra kullanılmak olan “kökeltaş” kelimesiyle eş anlamlı olup aynı kardeş manasına gelir (K1; s. 204, n.2).

sözleri atıp onu gafil avladıktan sonra Kemah halkının hepsini yağmaladı. Kemah kalesine kendi *emir*lerinden Pir Sultan ile Kılıçaslan'ın *nâker*lerinden Şeyh İbrahim'i tayin ederek onları kuşatmaya gönderdi. Bunlar, Mekur⁴⁰⁷ suyunun Fırat'a karıştığı yerde kuşatmaya durdular.

Cihanşah Mirza, İspir kalesini Muhammed-i Emir Seyyid'den alıp Şeyh Hasan'ı (tutup) getirdiği için Bayezid Beğ'e verdi.

[206] KARAKOYUNLU'NUN KUŞATTIĞI YERDEKİ BAZI KUŞATILANLARIN ÖLDÜRÜLMESİ

O yer ile kale arasında bir mağara bulunuyordu. Bunlar ondan habersiz olarak oraya yerleşmişlerdi. Cafer Beğ, hiç kimsenin konuşmaması için emir (*kadagan*) vermişti. Askeri donatıp kaleden dışarı çıkarttı. Aniden kuşatanların üzerine yürüdüler. Hepsini ele geçirdiler.

Cihanşah Mirza, o topluluğa karşı garip hareketlerde bulundu. Bazılarına tavşan deyip kaleden aşağı atıyor; birine köpek diyor, arkadan fırlatıyor, birini keklige benzetiyor, birini şahin yapıyor, birinin yüzünü, sırtını, elini, ayağını dağlıyordu. Bazılarını mağaraya atıp mağaranın ağzını kapatıyor, hepsi boğulana kadar bekliyordu. Bütün bunları yaptıktan sonra Bingöl *yaylakana* hareket etti.

Kemah'ın haberi Cihanşah Mirza'ya ulaşınca o, yeniden Pır Muahemmed-i Alpavut komutasındaki bir orduyu Kemah'ı kuşatmaya gönderirken Kılıçaslan'ı da Karahisar'ı kuşatmaya gönderdi. Kılıçaslan, Karahisar vilâyetini yağma ve talanla harap etti. Elini, halkın kanına, namusuna ve malına attı. Ramazan gününde fahişelerle beraber oldu.

Emirzade Sultan Hüseyin, Akşehir sahrasına konmadan önce Şeyh Hasan Mirza'nın oğlunu, *elçi* olarak **[207]** amcası Kasım Mirza'ya göndererek kendi durumunu ona arz etti. Daha önce söylediğimiz gibi Akkaoyunlu *hâşem*lerinin bazılarının kendisine sığındığı, Tecelli Yurdu mevkiinde bulunan Kasım Beğ, oradan saldırıya (*ilgâr*) geçerek Kılıçaslan'ın üzerine yürüdü. Müslümanları onun zorba elinden ve kötülüklerinden kurtardı. Kılıçaslan'ın *nâker*lerinden yaklaşık 300 kişiyi zincire vurdu. Kılıçaslan kaçıp Erzincan'a vardı. Kasım Beğ de kendi yerine döndü.

⁴⁰⁷ Bu, şimdi Kömür Deresi denilen su olup, Cengizli nahiyesi sınırlarından geçerek Kemah'ta Karasu'ya karışır (KİD, s. 205, n. 1).

Cihanşah Mirza, Muş ovasına gelip *zahire* topladı. Bir ordu hazırladı. Birlikte Amid'i kuşatmaya gitsinler diye oğlu Muhamedî Mirza'yı Rüstem-i Tarhan'ın yanına gönderdi. Rüstem-i Tarhan, Muhammedî Mirza kendisine katılmadan önce Mardin'in alt kısımlarına Nasir⁴⁰⁸ havalisine gelmişti.

[208] RÜSTEM-İ TARHAN'IN HANESİNE SALDIRI NİYETİ

Sahib Kiran o kış Ergani'de idi. *Kışlak*'tan ayrıldıktan sonra Ergani, Çermik ve Amid arasında gidip gelmeye başladı. O sırada "Rüstem-i Tarhan da Mardin beldesine geldi. "*Haşemler* Mardin sahrasında boş kaldı" haberini ulaştırdıkları zaman *Sahib Kiran* fırsatı değerlendirip Amid'e geldi. Rüstem-i Tarhan'ın *haşemlerine* gece baskını düzenlemek için Cihangir Mirza ile birlikte yola bindi. Koçhisar yakınına geldikleri zaman Cihangir Mirza'nın *nökeri* İbrahim, Kadioğlu Ali, *Sahib Kiran*'ın *nökerlerinden* Eslemes gibi *karavullar*, Rüstem-i Tarhan'ın *hanesinin* Nasir'de olduğu haberini getirdiler. O sırada Cihangir Mirza'nın ordusu ile *Sahib Kiran*'ın ordusu arasında anlaşmazlık çıktı. Hazret-i *Sahib Kiran*, saldırmak (*ilgâr*) isterken, Cihangir Mirza, "Rüstem arkadan geliyor. Durum tehlikeli" diye karşı çıkınca *Sahib Kiran*, "*Haşemlere* baskın düzenlemediğimize göre pusuya yatıp Mardin vilâyetini yağmalayalım" dedi. Oranın kalesini, köyünü yağmaladıktan sonra geri döndüler.

Rüstem-i Tarhan, Kur Pir Mezid adındaki birini Cihangir Mirza'ya göndererek, "Aramızda akrabalık var. Anneni Cihangir Mirza'ya gönder de aramızdaki sorun çözülsün" dedi. Onların arasındaki akrabalık şöyleydi: Merhum Ali Beg'in annesi, Tarhan'ın erkek kardeşinin kızı idi.

Rüstem-i Tarhan, *nökerini* yola düşürdü. Seray Hatun, Cihanşah Mirza'nın yanına geldi. İzzet, ikram ve tazim görevlerini yerine getirdikten sonra Cihanşah Mirza, "İki kardeşten biri, ya Cihangir Mirza ya da Hasan Beg gelsin de doğruluk ve samimiyetle barış sağlansın" deyince Seray Hatun, "Onların gelmesi, olmayacak işlerdendir. Eğer ben, [209] bu konuda söz veririm de onun aksi olursa, yalancı durumuna düşerim" dedi. Cihanşah'ın haremünün "Eğer gelmezlerse, suç oğullarının olur" şeklindeki sözüne

⁴⁰⁸ Yeri tespit edilemedi.

karşılık iffetin kendisine sığındığı Hazret-i Seray Hatun, “Müminlerin Emiri Hüseyin (A.S.), Kerbela çölünde zalimlerin elinde şehit oldu. Benim oğullarım da zalimlerin elinde şehit olmaları uzak ihtimal sayılmaz. Bizde Takdir’in gücünü ortadan kaldıracak güç yoktur. Çünkü ‘*Tanrı’nın takdiri önlenemez; O, istediğini yapar, istediği gibi hüküm verir*’denmiştir” dedi.

Seray Hatun, Rüstem-i Tarhan’ın karargâhına (*ordu*) girince onun *ordusu* gözüne fazla heybetli görünmedi. Cihangir Mirza ile *Sahib Kiran*’a “Eğer gelirsiniz zafer sizin olur. Bu işi ertelemek uygun olmaz” diye haber gönderdi.

O haber ulaşınca Cihangir Mirza, içinde savaş isteği uyanmasın diye elçinin *Sahib Kiran*’ın yanına gitmesine izin vermedi.

Sultanların örf ve âdetlerinden olan bağış, hediye (*pişkeş*) ve bunlara benzer şeyler takdim edilmeden Seray Hatun dönüş izni aldı.

O sırada Muhammedî Mirza, görevlendirilmiş bir orduyla Altun Köprü mevkiinde Rüstem Tarhan’a katıldı.

[210] HATTAH KALESİNİN VE MEHRENİ’NİN YAĞMALANMASI

Karakoyunlu ordusu, Altun Köprü’de idi. Kul-i Çubuh’ta konaklayan ve günleri, yiyecek kıtlığından ve beslenme sıkıntısından dolayı sıkıntılı geçen *Sahib Kiran*, *Hassa* ordusuyla Hattah⁴⁰⁹ ve Mehreni⁴¹⁰ vilâyetine saldırı (*ilgar*) düzenledi. Elehce ve Melah⁴¹¹’ta yağmada bulundu. Tahıldan (*galle*), hayvandan ve her türden hadsiz hesapsız yiyecek ele geçirdi.

O vilâyete 6 *fersah* uzaklıkta bulunan Karakoyunlu, kalabalık asker sayısına rağmen, saldırıp onun gücünü kırmaya cesaret edemedi. Bilmezden görmezden gelerek bir araya toplandılar. Zaten o vilâyetin halkının desteğini de alamamışlardı.

⁴⁰⁹ Burası Diyarbakır’ın Lice ilçesi ile Silvan arasında bulunan Hattah kaleidir. Bugün de bir köydür. (KD, s.210, n.1).

⁴¹⁰ Kitabın bir yerinde Minehri ve başka kaynaklarda Mehrani olarak geçen bu yer, bir yurtluk-ocaklık sancağı idi. (KD, s.210, n.2).

⁴¹¹ Burası Şeref Han’ın (s.319) Hattah’ın yakınında olduğundan bahsettiği Meleh adındaki yıkık kule olabilir (KD, s. 210, n. 6).

[211] Sahib Kıran, ele geçirdiği o yiyecekleri ve nimetleri, Amid ve Ergani halkına dağıttı. Cihangir Mirza'nın *emir*lerini, ondan rütbeleri ölçüsünde mükemmelleştirdi.

Cihangir Mirza, Şeyh İbrahim, Akçe Hacı oğlu Ali'yi *Sahib Kıran*'a mükemmellererek yağmadan payını istedi. Onlar, büyük bir payla geri döndüler.

Sahib Kıran, Amid, Ergani ve diğer kaleleri yiyeceklerle doldurdu. O arada Rüstem-i Tarhan, Meyafarikin⁴¹²'de konaklamıştı. *Sahib Kıran*, Amid halkına emret ve ümit vermek için Çermik kaplıcasına hareket etti.

Sonra Rüstem, hareket ederek Salat⁴¹³'a, *Sahib Kıran* ise Bademlu⁴¹⁴'ya gitti. İlk önce Rüstem, Pambuklu⁴¹⁵'ya, *Sahib Kıran* Balahor⁴¹⁶'a göç ederek birbirinin kıyısında satranç oynamaya başladılar. Derken *Sahib Kıran*'ın haber almak için gönderdiği bir piyade [212] “Rüstem, Amid'i kuşatmak için hayvanları odun toplama işinde kullanmaktadır. Çünkü Amid'in 6 *fersah* uzağına kadar odun bulunmaz” diye haber verince *Sahib Kıran*, Lala Melikî, Muş Ali, *Emir-i ahur Kani*, Seyyid Ahmed-i Haydarlu ve Muhammed-i Başemlu komutasında bir *karavul* hazırladı. Bu karavul, saldırıya (*ilgâr*) geçip Rüstem'in karargâhının (*ordu*) etrafında yiğitçe savaşlar yaptılar. Hayvanlara el koyup kulakları kırarak Karakoyunlu'nun içine büyük bir korku düşürdüler.

[213] RÜSTEM-İ TARHAN'IN DARÜ'N-NECAT⁴¹⁷ AMİD'İ KUŞATMAK İÇİN KONAKLAMASI

Emir Rüstem, ordu donatarak savaş araç ve gereklileri Amid'in önüne çıktı. Cihangir Mirza'nın ordusu, Dağ Kapısından (*dervâze-i kuh*) dışarı çıkıp

⁴¹² Bugünkü Silvan.

⁴¹³ Bismil'in doğusunda, Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı bir köydür. Dicle'ye dökülen çaylardan biri bu köyün adı ile anılırdı. Çayın döküldüğü yere de Yukarı Salat denir (KD; s. 211, n.4).

⁴¹⁴ Ergani'ye bağlı, oranın doğusunda yer alan bir köy (KD, s. 211, n. 5).

⁴¹⁵ Bismil'in doğusundaki Dicle'ye dökülen çayın adı. Osmanlı devrinde Panbuklu idi. Bu da Amid'in güneyinde Pamuklu adını taşıyan bir dere vardır. Eserimizde birincisinin kontrolünü sağladığı anlaşıyor (KD, s. 211, n.6).

⁴¹⁶ Ergani'nin güney batısında yer alan bir köydür. Yukarı Balahor ve aşağı Balahor olmak üzere iki mahalledir (KD, s.211, n.7).

⁴¹⁷ Amid'e yani bugünkü Diyarbakır'a, “kurtuluş kapısı” anlamına gelen “Dârü'n-necat” adının verildiği anlaşıyor.

Rüstem pehlivan gibi savaşlar yaptı. O arada Hızır-ı Tarhan, *Emir-i ahur* Kubce Bahadır, Hamza-i Delutay ve Yağmur-i Meku, düşmana karşı yiğitlik ve mertlik göstererek atlarını komutan çadırına kadar sürdüler. Rüstem'in *bahadır*larından Selamet adında birini attan düşürdüler. Esir edip canlı olarak şehre götürdüler.

Kışın başından baharın başlangıcına kadar Rüstem, Amid'in dışına konakladı. Her gün savaş çıkarıyordu. Her zaman iki taraftan *rica*lin cesurları ve yiğitlerin süvarileri, birbiriyle savaşmak için dışarıya çıkıyor, vuruşma fenleri ve dövüşme teknikleri konusunda hünelerlerini sergiliyorlardı. Sonunda gece ve gündüzün birbiriyle barış ve dostluk içine girdiği; koç'un⁴¹⁸ kış soğuğunun yırtıcı kurduyla barış yaptığı; ılık havadan dolayı güzel öten kuşların Reha makamından gazel söylemeye başladığı zaman, iki rakip, ayrılık defterini dürüp, barış ve anlaşma yolunu tuttular.

Rüstem, barış yaptıktan sonra göç edip Cihanşah Mirza'nın saltanat tahtının ayağına döndü.

[214] SAHİB KIRAN'IN KÜRTLER TARAFINA HAREKET ETMESİ

Amid barışından sonra *Sahib Kiran*, Mal Öyüğü yolundan Hısn-ı Erre⁴¹⁹'ye vardı. Oradan da Deve Boynu⁴²⁰'na gitti. *Hanesini* orada bırakıp saldırıya (*ilgar*) geçerek Birecik kalesi ile Suruc arasında Akkoyunlulara kötülüklerde bulunmuş olan Kürtlerin üzerine yürüdü. Oyak mevkiine vardı. Gece o mevkiyi çok karlı ve son derece karanlık buldu. Yıldırım, gök gürültüsü ve sis o derece yoğun idi ki atın kulağı bile görünmez olmuştu. O beldelerde Hızır İlyas gecesi dedikleri bir gece yaşamaya başladılar. *Sahib Kiran*, askerleriyle birlikte Musa'nın kavmi gibi şaşkınlık ve perişanlık çölünde kaldı. Fakat o yolu daha önce geçmiş olduğu için, geceler ne kadar karanlık olursa olsun, ona yol kapalı kalmıyordu. Her türlü zorlukla ve tehlike ile çevrilmiş olan o mevkide ordunun rehberi (*kacera*) oldu. Oranın Kürtlerini yenerek onları yağmaladı. Yine orada Halil'i, Pir Ahmed Beğ'i, Hasan Hacı'yı ve Muş Ali'yi, Urum

⁴¹⁸ Yani Koç Burcunun. Güneş bu burca baharın başında girer.

⁴¹⁹ Yeri tespit edilemedi.

⁴²⁰ Şimdi Siverek'e bağlı bir köy (KD, s. 214, n.2).

Kale⁴²¹ havalisindeki Oyum Ağac⁴²² mevkiinde bulunan Kürtleri yağmalamak için [215] görevlendirdi. Onlar saldırıya geçip o topluluğu yağma ederek çok miktarda mal ele geçirdiler. Turş Tepesinde⁴²³ beşte biri (*humus*) ayırıp, Deve Boynu'nda bıraktıkları *haneyi* oradan göç ettirdiler ve Uşun⁴²⁴ mevkiinde birleşip Samsat *kışlak*ına gittiler ve Urfa havalisine *kışlak* tuttular. *Haşemleri* esir alıp Estağfurullah Mescidi⁴²⁵nin havalisine geldiler.

[216] RÜSTEM-İ TARHAN'IN SAHİB KIRAN'IN HAŞEMLERİNE SALDIRMASI

Rüstem-i Tarhan Tavilî⁴²⁶ yolundan saldırıya (*ilgâr*) geçti. Muhamedî Mirza, askerleriyle birlikte Amid'e geldi. Cihangir Mirza, Şehdar adında güvendiği bir Arap atını Halil-i Bacveran⁴²⁷ adlı birine vererek onu, durumu bildirmek için Amid'in Bâbü's-sır kapısından dışarı çıkararak *Sahib Kiran*'a gönderdi.

O kişi, Karakoyunlu askerinin arasından geçerek düşman saldırısından (*ilgâr*) önce *Sahib Kiran*'a yetişip ona saldırı (*ilgar*) haberini ulaştırdı.

Sahib Kiran, durumu öğrenince yardımcıları ile görüş alış verişinde (*mtlşâveret*) bulundu. Bazıları, "Urfa şehrine sığınalım", bazıları da sahrada duralım" dediler. O, onların sözlerine kulak asmadı. *Haşemleri* toplayıp eşyası, yükleri, araç gereçleri, hayvanları ve koyunlarıyla birlikte Kara Mağara-i Genger⁴²⁸ mevkiine yöneldi. Saldırı birliği (*ilgar*) arkadan gidiyordu. Muş Ali'yi Tuni Kara ile birlikte Estağfurullah mevkiinden *karavul* olarak gönderdi. O, düşmanın Baydu mevkiinde olduğunu bildirdi. *Sahib Kiran* önde, Cihanşah

⁴²¹ Birecik'in kuzeyinde, Gaziantep'in kuzey doğusunda Fırat sahilinde bir kaledir (KD, s.214, n.5).

⁴²² Bugün Oyma Ağaç denilmekte olup Rum Kale'nin doğusunda ve Birecik'in kuzey doğusunda yer alan bir yörenin adıdır (KD, s. 214, n.6).

⁴²³ Yeri tespit edilemedi.

⁴²⁴ Yeri tespit edilemedi.

⁴²⁵ Urfa'nın Hilvan ilçe merkezinin güney batısında Samsat'ın güney doğusunda bir köydür (KD, s. 215, n.4).

⁴²⁶ Yeri tespit edilemedi.

⁴²⁷ Harflerinin noktası düşmüş olan Bacveran kelimesi, tahminî olarak okundu.

⁴²⁸ Genger, bugün Adıyaman'ın bir ilçesi olup, Kara Mağara da Genger civarında bir köydür.

Beğ, Ali Beğ, Rüstem-i Murad, Halil-i Habil ve Mansur Beğ-i Afşar⁴²⁹ *ulusun* arkasında idiler. Saldırı birliği (*ilgar*) ile *ulus*'un arasındaki mesafe dört *fersah* idi.

[217] *Ulus*, Çermik yolundan, saldırı birliği (*ilgar*) doğru yoldan Baydu'ya vardılar. Yol farkı, yayın kavisi ve ipi ölçüsü arasındaki fark gibi olduğundan saldırı birliği (*ilgar*) beş *fersah* geride kaldı. Saldırı birliğinin (*ilgar*) kendisine yetişemediğini görünce *Sahib Kıran*, Mires⁴³⁰ kalesine geri döndü. Sonra ora ile vedalaşarak daha uzak bir yere yerleşti. Oradan Kul Çubuk'a, oradan Çermik hisarına gitti. *Haşemleri hisarda* bırakarak kuşatmaya gelen orduya gece baskını düzenlemek için saldırıya (*ilgar*) geçti.

Ergani ordusu, Deve Geçidi⁴³¹nde *Sahib Kıran*'a katılmak için toplanmıştı. Diyecuk⁴³² mevkiinde Rüstem-i Tarhan'ın Kara Kan⁴³³ yolundan gelip, Mal Öyüğü'nden çıkan suyun alt tarflarında konakladığı haberini ulaştırdıkları zaman *Sahib Kıran*, *hisarda* bıraktığı *haşem*'e katılmak için geri döndü. Oraya vardığında *haşemler* dağılmışlardı.

Rüstem, Kul Çubuk suyunu geçti. *Sahib Kıran*, askerinin sayısının azlığın göz önünde bulundurarak menzil tuttu. Daha önce Çermik *hisarını* ve şehri sağlamlaştırmıştı. Rüstem, şehri aniden ele geçirmek için harekete geçip Çermik şehrine saldırınca *Emir-i ahur* Kasım ile Suli, kendilerine bağlı olanlarla birlikte şehirden dışarı [218] çıkıp yiğitçe savaşlar yaptılar.

Sonra *Sahib Kıran* da Sumay Beğ'e destek ve yardım ulaştırmak ve Rüstem'e gece baskını düzenlemek için Çermik'in bir *fersah* uzağına kadar at sürdü. Fakat onlara karşı koyacak gücü olmadığı için göç edip Amid kuşatmasında bulunan *haşemlerin* ve *ulus*'un yanına döndü.

Daha sonra *Sahib Kıran*, bu iki kalenin askerlerini işareti zafer olan bayrakların altına alsınlar diye Cihanşah Beğ'i Çermik'e, Mansur Beğ-i

⁴²⁹ Bu ünlü Avşar Beği hakkında bak. F.Sümer, Avşarlar, Köprülü Armağanı (KD, s. 216, n.7).

⁴³⁰ Yeri tespit edilemedi.

⁴³¹ Diyarbakır'ın (Amid) kuzey batısında, Diyarbakır-Ergani arasında yer alan ünlü bir geçit (KD, s.217, n.4).

⁴³² Yeri tespit edilemedi.

⁴³³ Olayın geçtiği yörede iki Kara Han vardır. Birisi, Deve Geçidinin kuzey batısında, demiryolu durağı olan ve Diyarbakır'a 11 km mesafede bulunan Kara Han; diğeri ise, Diyarbakır'ın batısında, Karacadağ'a yakın bir yerde bulunur (KD, s. 217, n.6).

Alıncı ile Halil-i Habil'i Ergani'ye gönderdi. Çermik ordusu, *fermân-ı humdîyan*'undan haberdar olmadan önce Rüstem'in arkasından gitmişti. *Sahib Kıran*, Çermik ordusunun saldırısını (*ilgan*) öğrenince onlara yardım etmek için araç gereç almadan yola düştü. Çermikliler, düşmanla karşılaştıkları zaman bozguna uğramışlar, Ömer-i Emirlu da Çermikli *nöker*lerinden bir toplulukla öldürülmüştü. *Sahib Kıran*, bozgun sırasında onlara yaklaştı. Savaşın seyrinden ve anı bozgunundan habersiz olarak yardım ve destek birliklerinin safına girince Müslim Berik-i Hacı, "Düşman şu anda geldi" diye haber getirdi. O anda horu (*nefir*) sesi kulaklarına gelince *Sahib Kıran*'ın *nöker*leri yabancı ordunun korkusundan ve saldırısından dağıldılar. Fakat ayaklarını İskender'in seddi gibi toplam 12 kişi, İlahî yardıma ve desteğe güvenerek Hazret-i *Sahib Kıran* ile uyum içinde çalıştı. Rüstem, *Mühürdar* Şeyh Ali, Küçük Şah Ali, Halil Beğ, Mihmad Beğ, Süleyman-ı Biçen, Halil-i İdris, Ali-yi Koca Hacı, Hasan-ı Şeyli ve Mansur-i Afşar gibi kimselerden meydana gelen bu kişiler (şöyle nitelenişerdi): [219] Nazım:

"Kendi yerlerinde dağ gibi durdular; korkuya kapılmadan ayak dirediler.

Onların ne bir kimseden korkuları vardı ne de kıyaslanmayacak kadar kalabalık olan atlılarından endişesi vardı.

*Kılıçları kınından çıkarıp...*⁴³⁴

Sonra *Sahib Kıran*, Tanrı tarafından desteklenen yardım gören bileğinin gücü ile ön safta durdu. Rüstem-i Abdü'l-Gaffar-ı İnâk tarafında *Sahib Kıran*'ın ordusunun öncü birliği (*mukaddime*) vardı. Onlar, derhal Sultan Ahmed, Halil Beğ'in kardeşi İbrahim, Kürt Osman, Hamza-i Emirlu, Mansur Beğ-i Afşar, Kara Kisak, Kör Ümmet ve Topal Abbas gibilerini önlerine katıp *Sahib Kıran*'a getirdiler. Halbuki bu anılan kişiler, önden gitmiş Çermik ordusunun kaçanlarından hatta *Sahib Kıran*'ın yakınlarından idiler. Bilmeden orada duran *Sahib Kıran*'ı geçip gitmişlerdi. Onlar geçtikleri zaman Abdü'l-Gaffar geldi. *Sahib Kıran* onu görünce "*Tayyeballah*" duasını okuyarak saldırdı. Abdü'l-Gaffar, bir tarafa çekildi. *Sahib Kıran* mızrak darbesiyle onu atıyla birlikte yere öyle vuruladı ki eyerinin çıkıntısı yere saplandı. Onu esir ettiler. O esnada kaza okeri bir ok, *Sahib Kıran*'ın gözünün altına isabet etti. Öyle ki gözünün her iki kapagını birbirine dikti. *Sahib Kıran*, yanına bakınca Rüstem'in kendisini kırptığını ve mızrağın ucunu kendisine doğrulttuğunu gördü. Mızrağın yan

⁴³⁴ Farkça metinde bir mısra eksik.

tarafı yüzüne değince mübarek ağzı kan doldu. Sağlığı ani bir değişiklik göstererek bayıldı.

Rüstem, *Sahib Kıran*'daki zayıflık belirtilerini anlayınca fırsatı [220] ganimet bilip kaçarak *Sahib Kıran*'ın saldırısından kurtuldu. *Mühürdar* Şeyh Ali, Kör Hüseyin'in bineğine bir kılıç indirdi. Esir almak amacıyla onu kucakladı. Halil Beğ de ona bir kılıç vurdu. Sonra Rüstem, Şeyh Ali'nin arkasından yetişip ona ok isabet ettirerek ikisini birden attan düşürdü. O sırada Mihmad Beğ, *Sahib Kıran*'ın arkasından yetişerek mübarek yüzündeki oku çekti

Mühürdar Şeyh Ali attan düşünce o kaçtı. Yaralanarak ayağa kalkmaya gücü kalmayan Şeyh Ali, yılan gibi sürünerek Senciboz adlı atın sırtındaki *Sahib Kıran*'a ulaştı. Hazret-i Sahib Kıran, o atı *Mühürdar* Şeyh Ali'ye verdi. Fakat Şeyh Ali, yaralı ve halsiz olduğu için ata binemedi. Ayağını atın rikâbına attığı zaman *Sahib Kıran*, yarasına ve halsizliğine rağmen yardıma gelip onu ata bindirdi.

Yine o mevkide Kara Kisak ile Kürt Osman, Usen oğlu'nu attan düşürdüler. *İsavi* Bayram da Halil Aka'nın kardeşi İbrahim'i attan düşürmüştü. O yaya olarak, Tarhan-ı Buzî adındaki birini takip edip onu attan düşürerek kendisini o tehlikeden kurtardı. Onun üzerine *Sahib Kıran*'ın *nöker*lerinden herbiri, bir kişiyi attan düşürdü. Ali Ağa-yı Koca Hacı, Emir Pir-i Emirlu'yu attan düşürünce büyük bir karışıklık oldu. Savaşın pazarı [221] kıyamet günü gibi canlandı. Rüstem-i Tarhan ile Ebu'l-Feth-i Bistam'ın başındaki sarkı gitti. Emir ve emirzadenin bir çoğu da toprağa ve kan içine düşerek, kendilerini ölüme teslim ettiler. Nazım:

"Bir anda toz göklere çıktı; sanki hava toprak yağmına döndü.

Bedenler, kuşlar gibi kanat çıkarmış; kılıçtan kelleler, çevik kanatlı olmuş.

Kimsenin başında taç ve sarkı kalmadı; çünkü baş da itibarsız ve değersiz duruma düştü."

Savaş son bulup iki tarafın savaşçıları birbirinden ayrıldıkları zaman *Sahib Kıran*'ın *nöker*leri, Sahib Kıran'a yaranın tedavisi için "Ergani kalesine girelim" diye ısrar ettilerse de, o onları dikkate almayarak orada konakladı.

Rüstem, Ergani sınırında (*ser had*) menzil tuttu. Sonra Amid'e geri döndü. *Sahib Kıran*, onun gidişiyle sipersiz kaldı.

Rüstem, Deve Geçidi'ne indiği zaman tahılın (*galle*) kıymete binmesi, yiyecek ve erzak sıkıntısının sürmesi yüzünden *Sahib Kıran*, Halil ve

Mansur-i Afşar perişan vaziyette idiler. *Sahib Kıran*'ın *hanesini* orada tuttular. Bulup Kıran, geçim alanını ferahlatmak için yanındaki asker topluluğunu Muş ovasına sevk ederek o vilâyette yağma ve talan bayrağını (*râyet*) açtı. Ankerlerinin eline çok miktarda nimet ve ganimet geçti. Sahib Kıran oradan *hünemine* döndü.

Yardımcılarının ve destekçilerinin yiyecek bolluğundan gücü, gıda bolluğundan başarı ve zafer şansı artıp neşesi yerine gelince hazırlıklı olarak beklemeye, oraya buraya yapacağı hareketi gözleyip, saldırı yönünde sağlam ve sabit bir şekilde durduğu sırada [222] *Sahib Kıran*'ın mübarek kulağına annesinin Kasım Beğ b.Osman'ın makamı olan Mazgird⁴³⁵ kalesinden göç olup Tarmuh⁴³⁶ yolundan Erzincan'ı kuşatmaya gittiği haberini ulaştırdılar. O hürmen kayık yapıp Fırat suyunu geçerek onun arkasından saldırıya (*ilgar*) geçti. O sırada Eba Bekr-i Kuçek ile Halil-i Pilten oğlu Siyavuş, *rikab* öpmeye geldiler. Hizmet makamında itaat kemerini can beline bağlayıp, yeminlerle pekiştirilmiş *ahid* ile güven alanına yerleşerek Kasım Mirza'ı bulmak için Erzincan'a hareket ettiler.

Zafer alâmetli bayraklar (*râyât*) Kiğr'ya varınca can ile canan arasındaki mesafe kapandı. İskender-i Pilten, işaretleri başarı olan rikâbın yanına bağlanıp ayrıcalık kazandı.

Kılıçaslan, Kasım Mirza'nın Erzincan'ı kuşatmaya gittiğini ve *Sahib Annan*'ın da o tarafa hareket ettiğini öğrenince onda yönetiminin elinden çıkacağı korkusu uyandı. Şeyh Hasan-ı Kürt'ün, Musa Beğ'in ve Mahmud Beğ-i Kükeltaş'ın kendisiyle birlik olmasını istedi. Fakat *Sahib Kıran*, Şeyh Hasan'a ulak gönderip tehditlerde bulunarak onu Kılıçaslan ile anlaşmaktan alıkoymadı. *Sahib Kıran* kendisiyle anlaşılan Şeyh Hasan'ı kalbini kazanmak için Musa Beğ'e gönderdi. Ondan sonra Musa Beğ'i, ondan sonra da Şahzade Sultan Halil'i huzurda yer öptürmek için *Tavacı* Halil'e gönderdi. Ondan sonra da Kılıçaslan'a, "Amcamız Kasım Mirza, bizim düşmanımızdır. Bu [223] diyarın fitne ve fesattan kurtulup emniyet ve güvenlik köşesine çekilerek istikrar bulması için senin görevin, onu kovmak konusunda bizimle anlaşmaktır" diye haber gönderdi.

⁴³⁵ Tunceli'nin ilçesi.

⁴³⁶ Bak. n. 281.

Haber Kılıç Aslan'a ulaşınca o, heyecanlanıp son derece mutlu oldu. “*Sahib Kıran* ile Cihangir Mirza, Cihanşah Mirza'ya karşı anlaşma konusunda bizimle aynı görüştedir” diye düşündü.

Kasım Mirza, *Sahib Kıran*'ın harekete geçtiği haberini duyunca Kasım Mirza'nın huzuru ve düzeni kaçtı. Oradan kalkıp Karahisar tarafına yöneldi. Sultan Hüseyin de ona katıldı. Oradan Rum Saray'a gitti. *Sahib Kıran* Erzincan önünde konakladı. Kılıç Aslan safların kurulduğu yerde idi. Yanlış tahminde bulunarak oğlunu huzura gönderirken bir grup askeri ona yol arkadaşı yaptı. O sırada *Sahib Kıran*'ın yanında 40 kişi, Kılıç Aslan'ın yanında ise bin süvari vardı. Bu şekilde alçaklık yaparak *Sahib Kıran*'ı kendinden uzaklaştırdı.

Sonra *Sahib Kıran*, Kasım Mirza'nın arkasından hücumla (*ilgar*) geçip Kasım Mirza, *hanesini* Sirin⁴³⁷'de bırakıp Bayburt'u yağmalamaya gidince onun *hanesinin*, malının ve adamlarının tamamını ele geçirdi. Askerini ve *haşemlerini* Erzincan suyundan geçirdi. Kasım Mirza'nın durumunu öğrenmek ve sonra da onun arkasından harekete geçmek için orada bekledi.

Hanesinin durumu hakkındaki haber, Kasım Mirza'nın kulağına gelince, o kötü haberlerin tatsız şarabı, onu başağrısına ve sıkıntıya düşürdü. *Nökerleri* dağıldılar. Onların çoğu, [224] *Sahib Kıran*'ın dünyayı himaye eden bayrağının gölgesine koştu. Kasım Mirza'nın son derece şaşkın ve perişan hali *Sahib Kıran*'a duyulunca onun akrabalık damarı tutmaya, sevgi duyguları kabarmaya başladı. Kasım Mirza'nın çoluk çocuğunu ve mallarını geçiktirilip ihmal edilmeden ona geri göndermelerini, hiçbir yaratığın o konuda sahiplenme işine girişmemesini buyurdu. Onun buyurduğu gibi hareket ettiler.

Kasım Mirza'nın ateşinin alevini, gayretiyle söndürerek o konuda tam bir serbestlik kazanan *Sahib Kıran*, bütün gücünü, Kılıç Aslan'ı kovmak için onun üzerine yürümeye harcadı. İşin başında Rüstem-i Tarhan'dan anlaşma için hoşgörü ve Kılıç Aslan'dan yakınlaşma için samimî bir niyet görmediği için, geçmişten gelen düşmanlık fidanı, gönlünün bahçesinde yetişip büyümüş; kin ve nefret meyvesi, vücudunun dallarında açık seçik görülür olmuştur. Keskin kılıcının nehrinden, güçlü bileği ve kalıcı devletiyle Cihangir Mirza'nın, Rüstem-i Tarhan'ın ve Kılıç Aslan'ın barış tarlasına su vermek; ateşi alevlendiren kahrının rüzgârıyla, kin besleyen düşmanın emellerinin

⁴³⁷ Yeri tespit edilemedi.

harmanını, külden bir yığın yapmak ve onların destekçilerini perişan edip köklerini kurutmak istedi. Nazım:

“İlke alanını yabancılardan temizlesin; düşmanın kasrı, bir toprak yığını olsun!”

Emellerinin fidanını kökünden söksün; amellerinin kolunu kanadını kırsın!”

İlk önce Kılıç Aslan’ın oğlunu, nökerlerden bir topluluk ile birlikte yakulayıp bağladı. Onların mallarına el koydu. Kasım Mirza ile Kılıç Aslan’ın mensuplarının esir olması, *Sahib Kıran*’ın gücünü arttırdı. [225] Ona vurdurulmuş olan saltanat güneşi, devletini isteyenlerin muradının doğusundan doğdu. Düşmanların düşüşü ve yüksek mertebelerinin alçalması, makam ve merki gününün ortasından zamanın sayfasında hissedilir oldu.

Sahib Kıran onları bağladıktan sonra Erzincan’ı almak için doğruya rehberlik eden bayrağını (*râyet*) ve zafere alışımsı sancağını (*alem*) açtı. Vilâyeti yığmaya ve şehri kuşatmaya aldı. 41 gün kuşatmayla meşgul olup orada kaldı. () sırada birden Süleyman-ı Dulkadir’in *Sahib Kıran*’ın üzerine asker sevk etmek ve düşmanlık yapmak isteğinde olduğu haberini ulaştırdılar.

Şeyh Hasan-ı Kürd’ün Süleyman Beğ ile Kuberak ve Barak⁴³⁸ üzerine ulaşılmazlıkları olduğu için Süleyman, Şam Türklerinden yaklaşık 30 bin kişiyle Şeyh Hasan’ın üzerine giderek onu kuşatma altına aldı. 5 gün sonra Kurler ayaklandılar ve Ehl-i sünnet’e galip geldiler. O vilâyet halkının çoğunu öldürdüler. Ondan sonra barış yapıp hediye (*pişkeş*) verdiler. Süleyman, kendisine ait olan Harput kalesine geldi.

() sırada onun *Sahib Kıran*’ın üzerine geldiği haberi geldi. Fakat o hazret, bu haberden hiç endişe duymadı. Süleyman Beğ’den kendisine *elçi* gelene kadar savaş araçlarını hazırlamakla meşgul olurken” Bizim Şeyh Hasan Beğ ile kavgamız var. Birkaç konu üzerinde anlaşıyoruz. Ondan başka herhangi birleyle bir ihtilafımız yoktur” dedi.

() sırada “Hasun oğlu, Yar Ali ve Gebr Abdullah, Cihanşah Mirza tarafından harekete geçirilmiş (*ilgar*) geliyor. Bu saldırı birliği Şike kalesine ulaşmış” diye haber yayıldı. Bu haber, *Sahib Kıran*’ın Erzincan kuşatmasından vazgeçsin diye ortaya atılmıştı. Fakat bu haberlerden [226] bütün yönlerden düşman olmasına; Şam, Azerbaycan ve Dulkadir tarafından düşmanlarının gönderilmesi ona dikmiş olmasına rağmen, o devletli ve vakur ordunun

⁴³⁸ Kuberak ve Barak kelimeleri, harflerinde nokta bulunmadığı için tahmini olarak okundu ve yerleri de tespit edilemedi.

maneviyatında hiçbir düşüş görülmedi. Kasım Mirza Karahisar'da, Kılıç Aslan ise Erzincan'da tetikte idiler. Nazım:

“Devlet rehberi, felek yoldaşı ve melek askeri olan bir kimse,

Kötü niyetli düşmandan endişelenmez; ne ümitsizliğe düşer, ne de alçalır.”

Hasun oğlu, *Sahib Kıran*'a karşı kendini savunmak için Cihanşah Mirza'dan yardım istedi. Gizlice Erzincan'a girdi. Birkaç *piyade* hazırladı. Savaş silâhıyla dışarı çıktı. *Sahib Kıran*'ın ordusu ona saldırdı. Güç ve kuvvet gösterisinden sonra onlara karşı zafer kazandılar. Hasun oğlu ile *piyadelerini* şehir sürdüler. Kale kapısında (*dervâze*) kadar arkadan gittiler. Neredeyse her il topluluk birlikte şehre gireceklerdi. Yaklaşık 80 kişi, kılıç ve mızrağı deliklerden kale içindekilere ulaştırıp Hasun oğlu'na küfürler etmeye başladılar. Bağırıp çağırarak ve hakaretler yağdırarak ona, “Sen nasıl bir adamsın? Bı kadarcık gücünle niye hak aramaya ve kendini mertlerden saymaya kalktın? Erzincan'a gelince hangi yürek ve cesaretle şehirden dışarı çıktın? Nazım:

“Tilki gibi bir delikte oturmak, aslanın pençesiyle avlanmaktan daha iyidir

Kadınların çadırda oturmaları uygun olur; fakat er meydanına çıkmaları uygun olmaz.”

dediler.

[227] O sırada “Kılıç Aslan, şehrin içinden Cihanşah Mirza'ya, ‘Hasan Beğ oğlumu ele geçirip Erzincan'ı kuşatma altına aldı. Yardım *validir*’ diye bildirdiği, onun üzerine Cihanşah Mirza'nın da 10 bin kişilik bir *sadı*ı birliği (*ülgârî*) görevlendirerek Hüseyin-i Sa'dlu ile Emir Arabşah'ın komutasında (*başlıg*) Kazagan⁴³⁹dan gönderdiği haberini getirdiler.

Bu haber, mübarek kulağa ulaştığı zaman, o hazretin ilmiyi gören düşüncesi, savaş araç gereçlerinin azlığına rağmen, Allah'a tekkül edip onları, savmak için karşılamaya çıkmak ve “*Nice az topluluk çok topluğa üstün gelmiştir*”⁴⁴⁰ buyruğunu göz önünde bulundurarak hareket etme şeklinde olmuştur. Askerin elinde mızrak ve kılıç gibi savaş aletlerinden başası yoktu. Ne okluklarda ok, ne de o havalide ok yontabilecek ağaç vardı. Eğer Kılıç Aslan ile Hasun oğlu bu taraftan; Hüseyin-i Sa'dlu ile Arabşah taraftan kendisini araya alırlarsa hali ne olur?” diye hiç endişelenmeye yürüyüş dizginini onların tarafına çevirdi.

⁴³⁹ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁴⁰ Kur'an-ı Kerim 2/249.

Kılıç Aslan, *Sahib Kıran*'ın harekete geçip karşı koyma niyetinde olduğunu öğrendince bir haberci (*kâsıd*) gönderip Hüseyin Beğ ile Arabşah'ı, "Padişah ıslahı üzerinize geliyor. Ondan sakınmanız, kendinizi onun ateş yağdıran kılıcının şimşeginden korumanız gerekir" diye uyardı. Hüseyin Beğ-i Sa'dlu ile Arabşah bu haberden dolayı korkuya ve paniğe kapıldılar. Onun gittiği yoldan ayrılarak, Urum Saray yolundan ve dağın kuzeyinden kendilerini Erzurum şehrine ulaştırdılar.

O hazretin *karavulları* âsilerden birkaç kişiyi yakalayıp esir aldılar. Onlar, ordunun haberini Sahib Kıran'a ulaştırdılar. Ondan sonra *Sahib Kıran*, Tercan vilâyetini tamamen yağmaladı.

[228] O HAZRETİN HANGİ TARAF HAREKET ETMENİN DAHA UYGUN OLACAĞI KONUSUNDA EMİRLER VE ERKÂN-I DEVLET İLE TERCAN'DA GÖRÜŞ ALIŞ VERİŞİNDE (KENKÂŞ) BULUNMASI

O sıralarda Cihanşah Mirza'nın Çağatay'ın kökünü kazımak için Horasan tarafına gitme hazırlığı vardı. *Sahib Kıran*'ın ise, Çağatay sultanları ile sağlam bir dostluğu vardı. O, Çağatay tarafındaki fitne maddelerini dağıtıp ortadan kaldırmak istedi. Azerbaycan vilâyetini Cihanşahlılardan boş bulunca elini o vilâyete uzatmayı uygun gördü. Toni⁴⁴¹ yolunu aldıktan sonra Bingöl *yaylakına* yöneldi. Nemesar'da Ebulca⁴⁴² mevkiinde av yaptı. Kurd Ekeri⁴⁴³ mevkiinde Alıncık'da bulunan *haşemler*le birlikte Ahlat'ı, Erciş'i ve Adilcevaz'ı tamamen yağmalamaları için kardeşi Cihanşah Beğ'in komutasında (*başhg*) bir ordu tayin etti. Orduyu gönderdikten sonra Kuhuk Ubuni⁴⁴⁴ mevkiinde konakladı. Orada Emir Arabşah'ın Erzincan'a yerleştiği ve Kılıç Aslan'ın Cihanşah'ın emrine yönelişi haberi geldi. *Sahib Kıran* onun yolunu kesmek istedi. Kılıç Aslan onun korkusundan Erzurum ve Avnik yoluna düştü. Sonra *Sahib Kıran* av yapmak için Bingöl Dağı kalesine çıktı. **[229]** Avdan sonra Durub Argacı⁴⁴⁵ya yöneldi. Orada "O saldırı birlikleri (*ilgar*), gittikleri vilâyeti yağmalayıp çok

⁴⁴¹ Muş'un Bulanık ilçesinde Tono adında bir köy vardır (KD, s.228, n.1).

⁴⁴² Harflerinin noktası olmayan bu kelime tahmini olarak okundu.

⁴⁴³ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁴⁴ Harflerinin noktası bulunmayan bu kelime tahmini olarak okundu.

⁴⁴⁵ Bu yer ismi tahmini olarak okundu.

miktarda mal ele geçirdi” haberinden başka, “Halil Ak Togan-ı Purnak’ın kardeşi Hüseyin çok miktarda mal ele geçirdi ve Ahlat’ta Karakoyunlulardan 20 kişiyi yakaladı haberini de getirdiler.

Onun üzerine *Sahib Kıran*, saldırı birliğinin (*ilgar*) dönüşünden sonrakardeşi Cihanşah Beğ’i *ugruk*’ta ve *hanede* bırakarak Ahlat’a yöneldi. Gün ortasında Tarman Arığı⁴⁴⁶’ndan atına binip seher vakti Ahlat’a ulaştı. Ahlatlıların birçoğunu tutukladı. Bağlı olanların tamamını kurtararak *ugruk*’a geri döndü. Durub Argacı dağının eteğinde *hanesine* katıldı.

Orada *Mühürdar* Şeyh Ali’yi yaralı buldu. Onun sol gözü civarında bir ok kırılmış, okun ucu (*peykân*) ağaçtan bir parçasıyla birlikte oraya batmıştı. Sahib Kıran, mübarek eliyle yaranın başını bulup orayı yarmalarını buyurdu. Peykanı oradan çıkardılar. Yüce Allah o kimseye şifa verdi.

Oradan sonra Muş sahrasına yöneldi. Şemseddin-i Bidlisi⁴⁴⁷, Sasun Meliki ve İbrahim Beğ-i Süleymanî, o ülkenin kendisine sığındığı (*memleket-penâh*) kişinin *dergâhına* koştular. Önünde yeri öpme şerefiyle şereflendiler. Yaklaşık bir ay padişahın rikabının (*rikâb-ı humâyun*) hizmetinde yer aldılar.

Sonra *Sahib Kıran* oradan göçerek 20 *fersah* yol aldı. Ailesi (*ehl*) ve *haşemleri* ile birlikte [230] Çapakçur vadisine indi. Kendisine muhalefet eden Şeyh Hasan-ı Kürd’ün vilâyetinden olan Saffan⁴⁴⁸’ı yağmaladı. Oradan Tel mevkiindeki *ordu-yi humâyun*’a katıldı. Şeyh Hasan-ı Kürd’e bir *elçi* göndererek, “Eğer boyun eğip bize bağlanırsan, padişah ilgisine sahip olarak aileni ve adamlarını görürsün. Yoksa vilâyetlerinin tamamı yok olmakla karşı karşıya gelir” dedi.

*Elçi*yi gönderdikten sonra göç edip Göksu (Ab-ı Guk)⁴⁴⁹’dan geçip Çemizkezek vilâyeti hudunda konakladı. Bu *yurtta elçi*, “Şeyh Hasan, itaat ve boyun eğme noktasına gelmiş; hizmet yüzünü yere koyup, kulluk damgasını alınına vurmuş; kulağını iyilik meleğinin kapısına dikmiş, işaret gözlemektedir” haberini ulaştırdı.

⁴⁴⁶ Tahminî olarak okundu.

⁴⁴⁷ Şeref Han’ın sözlerinden anlaşıldığına göre (s.504) o zamanki Bitlis hakimi Hacı Muhammed, 865 (1460-61) yılında ölmüştür (KD, s. 229, n.4).

⁴⁴⁸ Bu kelime tahminî olarak okundu.

⁴⁴⁹ Yeri tespit edilemedi.

Yine o sırada aniden, *Sahib Kıran*'ın amcası Kasım Beğ'in, yeğeni Cafer b. Yakub'u öldürüp Kemah önüne geldiği haberini ulaştırdıkları zaman *Sahib Kıran*, Kasım Beğ'in Kemah'ı alıp güçleneceğinden fitne ve fesadın artacağından korkarak Kemah halkına yardım etmek istedi. Gidiş dizginini Kemah tarafına çevirmek isterken, "Cihangir Mirza Amid beldesinden Kürtleri yağmalamak için çıkıp şehri boş bırakmıştır" haberi gelince *Sahib Kıran* fırsatı ganimet bildi. Elbirlikte birinden eski bir *hurka* alarak onu giyiniş kılıcı koltuğuna saklayarak dört süvariyle yola koyuldu. Kale kapısında (*dervâze*) yaklaşınca Koca'nın kardeşi Hüda Vermiş ile Emir [231] Ömer'in kardeşi Pir Ömer'i, yabancı oldukları için kapı görevlisinin (*derbân*) kendilerini tanımayacağı, onları engellemekle meşgul olacağı düşüncesiyle önden gönderdi.

Kapı sorumlusu durumu öğrenince içeri girecek süvarilerin yüzüne kapıyı kapayıp önüne kesmek için elini çatal kapının bir yanına attı. *Sahib Kıran*, süvariler ile birlikte kılıcını çekip kapı sorumlusuna kapıyı kapama imkânı veremeyerek şehre girdiler. *Sahib Kıran*'ın yanında bulunan *nekkareci* boru (*nefir*) üretti. Arkada kalan askerler, borunun sesiyle fethin haberini aldılar ve acele ile süzülüp şehirde toplandılar. Şehirde emirlerden kimse olmadığı için *ayan*, halk (*ayvan*) ve sakinler, o hazretin rikâbını öpmeye koştular.

Bu olayın üzerinden birkaç gün geçince Şeyh Hasan, Cihangir Mirza'ya haberci (*kâsıd*) gönderip, "Hasan Beğ, birkaç gündür buralarda görülmemiştir. Hâlî ve haşemlerini bırakmış olup hangi tarafa gittiği belli değildir. Ondan uykunmak gerekir" haberini bildirmişti. O haber Karacadağ'da Cihangir Mirza'ya ulaşmıştı. O Mardin askerlerine izin vererek aceleyle Amid'e yöneldi. Daha önce hamamı hazırlaması için bir kimse göndermişti. *Sahib Kıran* onu vakılayıp bağladı.

Cihangir Mirza kısa bir süre önce *Sahib Kıran*'ın şehre girmiş olduğundan habersiz olarak askerlerden önce *burcun* alt kısımlarına vardı. Hiç kimseyi görmedi. O durumdan endişelendi. *Burcun* üzerinde biri ona durumu bildirdi. Derhal ata binip yanında bulunan üç kişiyle birlikte Mardin tarafına yöneldi. Ankerin kendisine katılmasına zaman bulamadı.

Sahib Kıran bu durumu öğrenince şehirden dışarı çıktı. Kardeşini ankersiz kaçmaya koyulduğunu görünce, onun hatırını sayarak arkasından kimseyi göndermedi. [232] Kardeşinin askerleri gelip bu garip durumu ve acıip işi gözleriyle görünce *Sahib Kıran*'ın iyiliğine ve cömertliğine yöneldiler. Muhammed-i İnak Halil, Ali Beğ-i Koca Hacı, Ali Beğ-i Pervane,

Dara Beğ-i Purnak ve *emir*lerden ve askerlerden diğerleri, bir anda yola girerek kulluk makamında rahata kavuştular. Cihangir Mirza ise Mardin'e gitti⁴⁵⁰.

Sonra *Sahib Kiran*, Eba Bekir'i Amid *darugalıgına* tayin ederek Beşiri mevkiine hareket etti. O *yurtta* Hattah kalesinin hakimi Şahin Beğ'i çağırdı. O davete uymadı. Mehrani kalesi de onun idi. *Sahib Kiran*'ın askerleri kaleyi ondan aldılar. O kış kıtlık geldi. *Sahib Kiran*'ın hayvanlarının çoğu telef oldu. Durumunun kötülüğü arttı.

Cihangir Mirza, *Sahib Kiran*'daki zayıflık belirtilerini görünce kardeşi Üveys Beğ ile birleşerek Urfa'ya gitti. *Sahib Kiran*, baharın başında Buhur⁴⁵¹ yolundan onların üzerine yöneldi. *Emir*ler Mardin vilâyetini yağmalamak istediler. O hazret, halkın ve düşkünlerin incitilmesine izin vermedi. Saldırıya (*ilgar*) geçip Urfa şehrine gitti ve savaşa başladı. O sırada *Emir-i ahur* Kasım'ın komutasında (*başhg*) Mardin vilâyetine gönderdikleri bir ordu Nusaybin ile Mardin'in bazı köylerini yağmalayarak geri döndü. *Sahib Kiran* oradan [233] Cullab mevkiine geldi. Şam ile Urfa halkının bağlantısını kesmek için Akçe Han⁴⁵² yolundan Suruc mevkiine yöneldi.

Cihangir Mirza bu durumu görünce Urfa'yı bırakıp Mardin'e gitti. *Sahib Kiran* Urfa'yı aldı. Benî Rabia⁴⁵³ Araplarını yenip yağmaladı. Çok miktarda mal ele geçirdi. Halk arasında ucuzluk başladı.

Hub⁴⁵⁴ *yurtunda* Üveys Beğ'in de kaçıp Cihangir Mirza'ya katıldığı haberi gelince *Sahib Kiran* Urfa'yı Muhammed Koca Hacı'ya bıraktı. Ham lun dağı⁴⁵⁵, Tell-i Kubran⁴⁵⁶ ve Ören Şehir⁴⁵⁷ yolundan Rasulayn'a indi. Oradan Mardinde saldırdı (*ilgar*). Daha önce Hoşkadem-i Abdü'l-aziz'i *karavul* olarak göndermişti. Cihangir Mirza da Çelebi Aka'yı barış için göndermişti. Yolda onu yakaladılar.

⁴⁵⁰ Bu olay, 856 (1452) yılında meydana gelmiştir (KD, s. 232, n.2).

⁴⁵¹ Urfa'nın kuzey doğusunda Buğur adında bir köy vardır (KD, s.232, n.4).

⁴⁵² Yeri tespit edilemedi.

⁴⁵³ Yani Arab al-Şam, Tayy'ların bir oymağı olup, Âl Fazl, Âl Murra ve Âl Ali adlarında üç kola ayrılmıştı (KD, s.233, n.3).

⁴⁵⁴ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁵⁵ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁵⁶ Ören Şehir'in az kuzey batısında Tel Ören adında bir yer vardır (KD, s. 233, n. 6).

⁴⁵⁷ Bugünkü Viranşehir (KD, s.233, n.7).

Her ne kadar *Sahib Kıran* barışa razı olsa da onlar kabul etmiyorlardı. O sırada maddi at bindiği için *elçinin* sözünü dinlemediler. Mardin'e [234] saldırdılar. *Sahib Kıran*'ın *karavulları* Ak Keçilu ve Kara Keçilu Kürtleri ile Cihangir Mirza'ya bağlanmış olan Kili topluluğunu göç ettirdi.

Sonra Cihangir Mirza'nın askerleri savaşmak için ortaya çıktılar. Üveys Beğ, önde (*monkolay*), Cihangir Mirza merkezde idiler. Savaş başlayınca Cihangir Mirza galip geldi. Cihangir Mirza'nın elinden çıkan bir okun isabet ettiği Yar Ali'nin oğlu öldürüldü. Halife'yi de Cihangir Mirza'nın *nökerleri* öldürdüler. Sonra *Sahib Kıran*'ın *nökerleri* geriden gelerek hızlı uçup kılı yarın ok; kelle uçurup göğüs parçalayan kılıç ile mızrak gibi giderek onlara saldırdılar. Cihangir Mirza'nın *nökerlerinden* yaklaşık 60 kişiyi attan düşürdüler. Herşeyi yakalayıp esir ettiler. Arab Ali, Halil-i Lala Kara'yı; Çelebi ile *Emir-i* Beşlemiş, Pir Avcı'yı, Çelebi Budak'ı ve Mirza Ali'yi ele geçirdi. Savaşta bazıları telef oldu, bazıları *tutsak*....⁴⁵⁸

Sahib Kıran mutlu ve neşeli olarak Mardin kalesinin önünde ...⁴⁵⁹ gün oturarak kuşatmayla meşgul oldu. Oradan halkı onların üzerine saldı. Büyük bir savaş meydana geldi. Kara Kisak ile Lala oğlu Emir, *Sahib Kıran*'ın yanında yiğitlikler gösterdiler. Mardin kapısı (*dervâze*) önünde de böyle oldu. Ahmed Çüre'ye yetiştiler ve birbirine mızrak attılar. Çüre'yi Pir Veli-yi Çarçi yakaladı. [235] *Sahib Kıran* tarafında bulunan Kadı oğlu Ali, *Emir-i* Ali'ye yetişti. Birbirine mızrak vurdular. İmkânları ölçüsünde vuruştular. Önceki savaşta yaralanan *Sahib Kıran*'ın *nökeri* Hızır Beğ-i Pulat'ın atı tekrar yaralanarak hayatını kaybetti. Hoşkadem'in oğlu da şehirlilerle yiğitçe dövüşler yaptı.

Bu muharebeden birkaç gün sonra iffetin kendine sığındığı Hazret, *güçlülerinin* arasını bulmak için Kadı Ahmed-i Mardin'i yanına alarak Cihangir Mirza'nın yanından ayrıldı. Onun üzerine (kardeşler), aralarındaki kavgayı bitirdiler kaldırdılar.

Barıştan sonra *Sahib Kıran*, esirleri serbest bırakıp Amid tarafına gitti. Kürdistan *emirleri* Cihangir Mirza ile bir oldukları için onlardan intikâm almak için harekete geçti. Hasankeyf'in sol yakasında konaklayınca Kürt

⁴⁵⁸ Metinde boş bırakılmış.

⁴⁵⁹ Metinde boş bırakılmış.

emirleri boyun eğdiklerini bildirip hediyeler (*pişkeş*) ile birlikte sayısız koyun gönderdiler.

Sonra *Sahib Kıran*, Kulak⁴⁶⁰ yolundan *yaylak* tarafına yöneldi. *Haşemleri* Kanlak Kapısına⁴⁶¹ yerleştirerek Emir Arabşah'a saldırdı (*ilgar*). Emir Arabşah Sürmelu⁴⁶² mevkiinde idi. *Sahib Kıran* Luhuk⁴⁶³, Beğ Sülün⁴⁶⁴ ve Hınıs sahrası yolundan Eleşkirt mevkiine vardı. Saldırı (*ilgar*) esnasında av halkası (*cerge*) kurup av yapmaya başladı. O avın orduya büyük bir yardımı oldu. **[236]** Sancak⁴⁶⁵ mevkiinde Piltin oğulları, Günük⁴⁶⁶ mevkiinde Musa Beğ oğlu Şah Ali de onlara katıldılar.

Sahib Kıran, Emir Arabşah'tan haber almak için Eleşkirt'ten bir *karavul* gönderdi. Onlar döndükten sonra Arabşah'ın Alagez⁴⁶⁷ ve Talın⁴⁶⁸'a gittiği haberini ulaştırdılar. *Sahib Kıran* oradan kalkıp Balıklı Göl⁴⁶⁹'e gitti. Oradan Tokalu⁴⁷⁰'ya indi. 10 gün arka arkaya yol aldıklarından ve atlarının da kıtlıktan güçsüz kaldıklarından dolayı Tokalu'da birkaç gün kaldılar. *Sahib Kıran* bir topluluğu oradan haber toplamak için gönderdi. Onlar, birini yakalayıp getirdiler. O kimse, Arabşah'ın *hanesinin* Merde⁴⁷¹ arazisinde olduğunu bildirdi. O haberin yalan olduğu *Sahib Kıran*'a malum olunca o, "Bu haber Arabşah'ın hilesine dayanmaktadır" dedi. Sonra durumu araştırmak için Aruk Muhammed'den, Köse İvaz'dan ve Pir Veli-yi Çarçı'den birini Erciş, diğerini Adilcevaş tarafına gönderdi. Sürmelu şehrinde şehrin *kadı*sı haberciye (*kâsıd*) bir yemek verdi. Orada ona Arabşah'ın *hanesinin* **[237]** Talın'da olduğunu bildirdiler.

⁴⁶⁰ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁶¹ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁶² Yeri tespit edilemedi.

⁴⁶³ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁶⁴ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁶⁵ Çapakçur ile Kigi arasındaki bir yerin adı. Hasan Beğ, Cihanşah Mirza'ya burada baskın yapmıştı (KD, s.236, n.1).

⁴⁶⁶ Bingöl-Hınıs arasındaki Gönük yöresi olmalı (KD, s.236, n.2).

⁴⁶⁷ Bak n. 112.

⁴⁶⁸ Arpaçay ile Alagöz dağı arasında yer almaktadır (KD, s. 236, n.4).

⁴⁶⁹ Bak.n. 250.

⁴⁷⁰ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁷¹ Yeri tespit edilemedi.

Haberci (*kâsûd*) bu haberi mübarek kulaklara ulaştırdığı zaman o, saldırıya *ılgır* (*ılgar*) Vaveyli deresinin taşlık alanına vardı. O hücum yolculuğunda (*ılgır*) büyük bir sıkıntı ve eziyet çektiler. Arabşah o saldırı yürüyüşünden (*ılgar*) haberdar olunca yükünü ve ağırlığını bırakıp Gence ve Berda tarafına kaçtı.

Sahib Kıran oradan Talın tarafına hareket edip orayı aldı. Arapşah'ın çadırını, otağını, yüklerini ve ağırlıklarını çevik ordunun yağmasına attı. O vilâyeti ayaklar altına düşürüp yağmaya ve talana uğrattı. Oradan Kağızman kulesinin önüne geldi. Sultanlara yakışır savaşlarla kaleyi aldılar. O kalede bulunan Arabşah'ın sayısız malını ve eşyasını ele geçirdiler. Onun kalede bulunan bütün *nöker*lerini öldürdüler.

Sahib Kıran orada üç gün kaldı. Oradan Avnik ve Erzurum'u yağmalamak için büyük bir gayret ve üstün bir çaba gösterdiler. Düşmanın esir edildiği konusunda bir *fetih-nâme*'yi padişah karargâhına (*ordu-yi humâyûn*) gönderdiler. *Mahlib Kıran*, bir topluluğu Erzurum'dan Bayburt'a saldırıya (*ılgar*) gönderdi. Onlar, o vilâyeti yağmaladıktan sonra Tercan'da bir araya geldiler. *Sahib Kıran*, kılık Tercan'a gitmeleri için karargâha (*ordu-yi humâyûn*) birini gönderdi. O sırada Şeyh Mahmud, Tercan'da *Sahib Kıran*'ın *nöker*lerinden bir topluluğu ele geçirmişti. Kutlu irade (*azm-i humâyûn*) onu kuşatmak için harekete geçti.

Şeyh Mahmud, durumu öğrenince hemen huzura koştu. İyiliklerle karışlaştı. Kaleyi ona teslim etti. Cihanı alan bayrak (*râyet*) oradan Şebeke⁴⁷² kulesine dikildi. Karakoyunlu kale muhafızları (*kutvâl*) kaleyi bırakıp kaçtılar. Kale istilâ altına girdi. İskender-i Pilten'e tahsis edildi.

Ordu, karargâhı (*ordu-yi humâyûn*) ile Tercan'da birleşti. Orada bir süre kalıp dinlendiler. [238] Göçün ve peş peşe gelen saldırıların (*ılgar*) yükünü (attılar).

Dinlenme günleri geçtikten sonra mübarek hatıra tekrar Erzincan'a gidilerek Karakoyunlu'yu kuşatmak geldi. Dünyayı alan bayraklar (*râyât*) o tarafı açıldı. Oraya konduktan sonra *burcu* deldiler. Kale kapısını (*dervâze*) yakıldılar. Orada durmaya güçleri kalmayınca bir ay sonra *kışlak*'a yöneldiler. O kış, son derece soğuk geçti. Soğğun şiddetiyle meyve ağaçları kurudu. Dicle ve Fırat buz tuttu. Zemheri soğğunun nefesi esir küresi⁴⁷³ne ulaştı. Sıcaklık,

⁴⁷² Tercan'ın köylerinden (KD, s. 237, n.2).

⁴⁷³ Eskilere göre, hava küresinin üzerinde bulunan ateş küresi.

güneş ışığından uzaklaştı. Havanın karanlığından güneş kursunun ışığı kesildi. Su, bulutun içinde donarak, buharın ayağı yerde sıkışıp kaldı. Nazım:

"Yer, göğün çatısı gibi oldu; yani oraya giriş çıkış mümkün olmadı.

Konuşmanın yardımcıları olan nefes, kişinin boğaz yolunu tıkadı.

Akar su, mermerin tabiatını aldı; veya İskender seddinin huyuna sahip oldu.

Çiğden, meyvesiz ağaçlar, pamuk tarlası gibi tomurcuk çıkardılar."

O kışta çevik ordu, bitki ve ağaçların damarlarında bulunan besleyici güç gibi o kışlakta kaldı. Koç Burcu güneşinin⁴⁷⁴ etkisiyle suyun, tekrar ırmaktan ve dereden akmaya başladığı ve ortalığa *yed-i beyza*⁴⁷⁵ etkisi yaptığı; saba rüzgârının İsa'nın nefesi⁴⁷⁶ gibi "*Anadan doğma körleri, alacaklıları iyi edeceğim; ölüleri dirilteceğim*"⁴⁷⁷ âyetinin özelliğini bağışladığı; toprak parçasını, sebepsiz sanat kalemiyle **[239]** çeşitli çiçek nakışlarıyla süslediği; ateş kürenin ışınlarının aydınlığı, bitkilerin ve cansızların maddelerini olgunlaştırmak için dağı ve ovaları parlattığı bir sırada *Sahib Kiran*, kışlak'ın çukurlarından çıkıp, akan su gibi dağın eteğini ve lâle bahçesinin etrafını tuttu. O sırada her yoldan devlet isteyenler ve her taraftan ikbal talep edenler, onun kalıcı devletine geliyorlar, zamanın meliklerinden, ünlü sultanlardan, her mevkideki emirlerden, hakimlerden ve serdarlardan hediyeler (*pişkeş*) ve menşurlar (*beylekât*) getiriyorlardı. O sırada *Sahib Kiran*'ın yanından bir mektup ile Mısır sultanına ve Rum padişahına gitmiş olan Hüseyin Hacı, şahane hediyeler (*pişkeş*) getirdi. Musa Beğ'in oğlunun *nökerleri* gelip Erzincan hududunda bulunan ordunun ve Erzincan'ın durumu hakkındaki mektupları (*mekâtib*) ve dilekçeyi (*arze dâşt*) getirerek, "Arabşah-ı Ayinlu'nun oğlu Ali Tokan Erzincan'da çokca yıkımda bulunmuştur" diye haber verirken, Cihanşah Mirza ile Ali Togan arasında gidip gelen düşmanlardan birkaç yaşlıyı da beraberlerinde getirdiler.

Sonra *Sahib Kiran*, her zaman Cihanşah Mirza'ya **[240]** haber yetiştiren, fitne çıkaran, babasının geleneğini ve örfünü hiçe sayan İsa Beğ'in *hakimi* olduğu Mirdasi⁴⁷⁸ vilâyetini yağmalayıp Erzincan'a yöneldi. Tel mevkiinde saldırıya (*ilgar*) niyetlenirken Cihanşah Mirza'nın Mirza

⁴⁷⁴ Güneş, Koç Burcuna baharın girer.

⁴⁷⁵ Musa peygamberin mucizeler gösteren beyaz eli.

⁴⁷⁶ İsa peygamberin nefesinin ölüleri dirilttiğine inanılır.

⁴⁷⁷ Kur'an-ı Kerim 3/49.

⁴⁷⁸ Diyarbakır'ın Eğil ilçesi (KD, s. 239, II, I).

Melik Halef-i Eyyubî'ye geri dönme izni verdiği, onun Hasankeyf'i aldığı ve kaleyi de almakla meşgul olduğu haberini ulaştırdılar. Onun üzerine *Sahib Kiran*, Erzincan'ı alma niyetinden vazgeçip Hasankeyf'e giderek şehri kuşatma altına aldı. Melik Halef de şehrin içindeki kaleyi kuşatmıştı. *Sahib Kiran* kale halkına aralıksız yardımda bulundu. Onların yiyecek ve içeceğini karşılayıp güçlerine güç kattı. *Nökerler* bütün gün kaleye gidip geliyorlar ve kaleden şehirlilerle savaşıyorlardı.

Sahib Kiran'ın askerlerinden korkan kale yöneticisi Melik Ahmed, askerinin tamamını şehre bırakmıyordu. Yoksa fetih küçük bir gayretle gerçekleşebilirdi. () sırada devletin kendisine yar olduğu Padişahzade Ebu'l-Kasım Babür Mirza b. Baysunkur b. Şahrüh Bahadır'ın- *Allah kabirlerini güzelleştirsin*-Karakoyunlu'yu uzaklaştırmak için Irak'a yöneldiği haberi geldi. Bu olay, İnşallah-ı Teala Üçüncü Makalede anlatılacaktır.

() sırada Cihanşah Mirza, Irak'ın tamamını yönetimi altına alarak o işi aklından çıkarmıştı.

[241] IRAK VE FARS'I ALDIKTAN SONRA CİHANŞAH MİRZA'NIN DİYARBAKIR'A SALDIRI BİRLİĞİ (İLGAR) GÖNDERMESİ

Cihanşah Mirza, Irak ve Fars'ın fethinden kurtulunca 20 bin *süvari* ve *piyadeyi* Emir Arabşah'ın yanına katarak Erzincan tarafına saldırıya (*ilgar*) gönderdi. Yakub-i *Alpavut* oğulları, Ali Beğ-i *Ağaçeri* gibi büyük emirlerden (*ummed-i izâm*) bir topluluğu onların yanına kattı. Bu ordu o hududa girince Şeteri kalesinde Şah Ali Musa'yı kuşattılar. *Hisar* halkı, aciz durumlarını *Sahib Kiran*'a duyurdular. O sırada Hasankeyf'i kuşatmakla meşgul olan *Sahib Kiran*'ın mübarek kulağına bu haber ulaşınca durumu barışa kavuşturmak için Melik Halef'e 10 *men*⁴⁷⁹ altın ve 50 *men* gümüş gönderdi. Oradan kalkıp *yaylaka* hareket etti ve Batman'a geldi.

Emir Arabşah'a *Sahib Kiran*'ın hareket ettiği haberi gelince o, kale kuşatmasından kalkıp Erzincan tarafına yöneldi. O sırada Bayburt kalesinde Mahmud-i Kükeltaş, Cihanşah Mirza adına *vali* idi. Kaleyi korumada çok emekler çekiyordu. Durumun kötülüğünü bildirmek Cihanşah Mirza'ya bir *ilkerçe* (*arze-dâst*) gönderip Cihanşah Mirza onun yerine *Duharlu*'dan bir

⁴⁷⁹ Yörelere göre değişen bir ağırlık ölçüsü. Tebriz men'i 833 gramdır.

başkasını tayin edince o, [242] Cihanşah Mirza'nın karargâhına (*ordu*) hareket etti. Sercem⁴⁸⁰ mevkiine varınca onun gelisinden haberdar olan Bayezid Beğ, yolunu kesip yağmaladıktan sonra bağladı. Onu, Erzincan'da hapis olan Mirza Muhammed-i *Tavacı* ile değiştirdiler. Böylece her ikisi de bağdan kurtulmuş oldu.

Arabşah ile Karakoyunlu *emirleri Sahib Kıran*'ın, yardımcılarının ve destekçilerinin gücünü ve üstünlüğünü öğrendikleri zaman hep birlikte Erzincan'dan kalkıp Cihanşah Mirza'nın yanına gittiler.

Sahib Kıran ile yaptığı anlaşma yürülükte olan Melik Halef, Muhammed-i İnak Halil'in Hasankeyf köprüsünden *rüşvet* alması üzerine *Sahib Kıran*'ı göç edip Hasankeyf'i kuşatmaya gitmesi için teşvik etmişti. *Sahib Kıran*, durumu araştırdıktan sonra (Muhammed-i İnak Halil'i) bağlayıp kaleyi kuşatmaya döndü. Şehir halkına, "Eğer Karakoyunlu'dan biri gelirse, ben onun yönetimine rıza göstermem" diye haber gönderince şehir halkı Melik Halef'i dışarı çıkarıp Melik Ahmed'i saltanata oturttu.

Sahib Kıran ile Cihangir Mirza arasında soğukluk var idi. O, *hanesini* Tecah-ı Şemiat'a indirip kardeşi Cihanşah Beğ'i *haneye mutemet* yaparak Musul'a saldırı (*ilgar*) düzenledi. Harran, Resulayn, Nasır suyu ve Mihmad *bazarnı* geçerek Eski Musul'a (Musul-i Kuhne)⁴⁸¹ indi. Rüstem-i Murad ile Ali Koca Hacı [243] 'yı iki bin kişiyle Malita⁴⁸²'nın Dahuk⁴⁸³'una gönderdi. Kendisi de gece oradan geçip şehrin üst tarafından Yunus'un (A.S.) kutsal mezarına geldi. Oraya sığınmış olan halkın dışındakiler için yağma izni verdi. Yağmadan sonra Vakaca suyu⁴⁸⁴'na varıp orada konakladı. Mu'ted *hakimi* Muhammed'i, muzaffer askerlerin (*asâkir-i mansure*) bazılarıyla birlikte gönderdi. Onlar, nehir sahilinin tamamını yağmaladıktan sonra padişahın atının üzengisinin (*rikâb-ı humâyun*) yanına geri döndüler.

Ondan sonra oradan kalkıp yağma ederek ilerlediler. Birkaç gün Kuhbur suyu⁴⁸⁵'nun yukarısında beklediler. O sırada Rüstem ile Ali Koca Hacı *ordu*'ya

⁴⁸⁰ Erzurum'un kuzey batısındaki Serceme köyü olmalı (KD, s. 242, n.1).

⁴⁸¹ Bugünkü Musul'un kuzey batısında, Fırat sahilinde yer alır (KD, s. 242, n.3).

⁴⁸² Yeri tespit edilemedi.

⁴⁸³ Eski Musul'un kuzey batısında bir dağın ve kanyonunun adı (KD, s. 243, n.2).

⁴⁸⁴ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁸⁵ Yeri tespit edilemedi.

kutıldılar. Pir Ali Beğ-i Şah, rehber (*kacerçî*) tayin edilmişti. Sahib Kıran, onu geçidi kontrol etmek için gönderdi. O *yurtta* esirleri esaret bağından kurtardı. Cihanşah Mirza'nın aksine o Hazret'in güzel âdetlerinden birisi de esirleri bağdan kurtarmaktı. Her zaman bu şekilde davranırdı.

Rehber, geçidi bulamayınca *Sahib Kıran*, padişahlara yakışan tabiatının İambasında yanan ileri görüşlülük ışığıyla orayı buldu. Askerin tamamı o geçitten [244] geçip Tel Lana⁴⁸⁶, Tel Afar⁴⁸⁷ ve Sincar'ı yağmaladı. Hıltuniye'den Resulayn'a vardılar. O *yurtta* yağmalanların beşte birini (*humus*) ayırdılar. Hayvanlardan 30 bin koyun, bin at ve 3 bin sığır elde edildi. Yine o *yurtta* kardeşi Cihanşah Beğ'e, *orduyu* göç ettirip Harran mevkiinde *rikâb-ı humûşun*'a katılması için *elçî* gönderdi. Kışın Fırat ve Cullab havalisinde kışladı (*kışlamışî*). Şamlılar (Suriyeliler), koyunları duyarak bedevî atlar getirdiler ve alış verişi (*mu'amele*) yaptılar.

Baharın başında Penc Deme'ye geldiler. O bölgenin Arapları yol kesmede ve yağmada aşırıya kaçtıkları, Deyr ve Rahbe havalisinde yer tuttıkları için kardeşi Cihanşah Beğ ile Şeyh Hasan-ı Bekr'i saldırıya (*ilgar*) gönderdi. Onlar, otları da yağmalayıp çok miktarda *mal* alarak padişahın karargâhına (*ordu-yi humûşun*) katıldılar.

Kış günleri geçince *kışlaktan yaylaka* gidip oradan da Amid'e yöneldiler. Nımbesek'e indikleri zaman etraftaki *emirler* o *yaylaka rikab* öpmeye geldiler. O *yaylaka* havası son derece güzel, zemini gayet latif olduğu için Sahib Kıran'ın sağlıklı tabiatı, sevince ve neşeye meyletti. Beynini eğitmek ve kalbine teselli vermek için eğlence araçlarının düzenlenmesini buyurdu. O birkaç günde, *fermanı* altına almak için her tarafa gönderdiği, âsileri ve dik kafalıları yırıp [245] kovan devlet dostlarının ve savaşın ünlülerinin gönlünü aldı. Hıltuzu sağlamak ve savaşın tozunu, eğlence (*bezm*) suyuyla yıkamak için önce saltanat ilkbaharının yeni fidanları, sevinç ve büyüklük gözlerinin ışığı olan, kındılarını devletin desteklediği bahatlı oğulları Sultan Halil Mirza, Muhammed Beğ ve Zeynel Mirza'yı, Halilü'r-Rahman'ın sünnet-i seniyesi ve Muhammed (A.S.) taraftarlarının iyi âdetlerinden olan sünnete çağırdı. Büyük bir ziyafet (*ıh*) düzenledi. Birkaç gün işlerin *mübaşirleri*, o uğurlu fallı düğünün gereçlerini düzenlemek için paçaları sıvadılar ve envai türlü yiyecek hazırladılar. Saltanatın

⁴⁸⁶ Yeri tespit edilemedi.

⁴⁸⁷ Musul-Sincar yolu üzerinde, eski Musul'un güney batısında bulunmaktadır (KD, s. 244, n. 1).

kendisine sığındığı kimsenin göğze benzeyen *bar-gâh*⁴⁸⁸ının döşemecileri (*ferrâş*), o eğlence meclisinin (*bezm*) zeminini döşeyip, göğün çatısına benzeyen yüksek ve nakışlı gölgelikleri ve kaplanmış renkli çadırları süsleyip güzelleştirdiler. Öyleki çadırın ve otağın ışığı, ayın harmanına ateş atar oldu. Döşemelerin renkleri güneşin yüzündeki parlaklığı kapıyor, *çengi* Zühre⁴⁸⁹, *çeng*⁴⁹⁰ın tellerini germek için kulağını çekmeyi ve sazı akord etmeyi, *ferraş*ların direkleri yere tutturmak için ip çekmelerinden öğreniyor; Utarid⁴⁹¹, o cennete benzeyen mahfilin çadırının ve otağının parlaklığından, siyah beyaz arasında yol alıyor, o *toyun* vergisini ödeyenlerin *haracının* hesabını tutuyor; Merih⁴⁹², bazen kılıç erbabını ve silâh sahiplerini yedirmek amacıyla kasap gibi koyunları ve sair hayvanları kesmek için kendi elbisesini kana buluyor, bazen de sünnet neşterini, cerrah yamağı gibi bileği taşına sürüyor ve üstadı cerrahın eline veriyordu. Türlü çeşitli yemeklerin ve gıdaların kokuları, divaneleri, cinnet bağından kurtarıyor, akılları perişan ve mecnun ediyordu. Çalgıcılar (*sâzende*) her bir köşede bir perde bağlıyor, her bir makamla yoksulların gönlüne bir mesaj veriyorlardı. Bazen Irak'a⁴⁹³ ses gönderiyorlar, [246] bazen Hicazla⁴⁹⁴ eğlenceyi oraya buraya taşıyorlardı.

O günde her üç *şahzadenin* idrar yolunun önündeki perdeyi ve elbiseyi kaldırdılar, keskin kılıçla onların erkeklik organını, çocukluk kımından çıkarıp bekâret ve el değmemişlik kanıyla (cinsel organın)başını açığa çıkardılar. Nazım:

“Vahşî ceylanı avlamak için av şahinin başındaki ibiği kapar;

⁴⁸⁸ Farsça izin yeri manasına gelen bu kelime, padişahların halka görüşme izni verdikleri yer, saray manasında kullanılır.

⁴⁸⁹ Güneş sisteminin ikinci gezegenidir. Dünya ile Utarid arasında yer alır. Buna Nahid ve Çoban yıldızı adları da verilir. En parlak gezegenlerdendir. Edebiyatta göğün çalgıcısı olarak anılır.

⁴⁹⁰ Müzik aleti.

⁴⁹¹ İkinci gökte bulunur. Şairlere göre feleğin katibi sayılır. Güzel sözün, yazının ve sanatkârlığın piridir. Hile ve yalancılık da onun özelliklerindendir. Neşeli, duygulu ve çalışkan kişiler bu gezegenin etkisi altındadırlar.

⁴⁹² Eskilerin yıldız ilminde bu gezegen, beşinci gökte yer alır, küçük uğursuzluk sayılır ve kırmızı rengin sahibidir. Şairlere göre ise, neşe, yiğitlik, öfke, güç, kuvvet ve savaşın simgesidir. Feleğin baş komutanı olarak bilinir.

⁴⁹³ Yani Irak makamıyla.

⁴⁹⁴ Yani Hicaz makamıyla.

Savaş sırasında peykâm ve hadeng⁴⁹⁵ okunu onun için bileği taşına tutarlar

Hısarı açıp kaleyi alsın; savaş günü er meydanına çıksın diye.”

Sahib Kıran, bu eğlence dolu düğünden serbest kalınca kardeşi İskender Mirza'nın zıfâf işini hazırladı. O düğünde de sevinç ve eğlence kapılarını, mükemmel yemekler ve arkası kesilmeyen şaraplarla uzaktakilerin yakınlıklarının yüzüne açtı.

Sünnetin ve zıfâfın tamamlanmasından, onlarla ilgili işlerin ve ziyafetin tamamlanmasından sonra Sahib Kıran atının dizginini cihangirlik tarafına çevirdi. Önce kendi tarafına çağırmak için Şeyh Hasan-ı Kürd'e bir *elçi* gönderdi. Şeyh Hasan, Cihanşah Mirza'ya meyletmiş ve kendisini onun vilâyetinin tarftarlığının gölgesine atmış olduğu için o davete kabul gözüyle bakmadı. Cihanşah Mirza'nın hizmetinde kalacağından dem vurdu. O konuşma üzerine *Sahib Kıran*'ın çevik ordusunda tekrar Şeyh Hasan'ın yönettiği vilâyeti yağmalama isteği uyandı. Yaklaşık bir ay, ateşin alevinin canlı kaldığı o illyarın halkı kahr ve gazap ateşiyle kavruldu.

Sonra yaylak emirlerinden (*ümerâ-yı yaylâkât*), dilekçe (*arza dâst*) geldi. Dilekçede “Eğer ilkesi zafer olan bayraklar bu tarafa açılırsa, tahıl ve mal toplamak mümkün olur” deniyordu. Bu [247] haberin üzerine *Sahib Kıran*, Erzincan tarafına hareket etti. Vilâyeti ve köyleri yağmaladı. O sırada, Halil-i Pilten, “Cihanşah Mirza'nın saldırı birliği (*ilgar*) yetişmektedir. Ondan muzaffer askerlere (*asâkir-i mansure*) ani bir saldırı olmasın” diye uyarıda bulundu. O haber üzerine *Sahib Kıran* oradan kalkıp Tercan'a yöneldi. Bayburt vilâyetinin tamamını yağmaladı. Sonra, Cihanşah'ın saldırı (*ilgar*) haberinin varlığını duyunca tekrar Erzincan tarafına koştu. Geri kalan yerleri de yağmaladı. O mevkide Amid'den Melik Halef'in Hasankeyf kalesini aldığı haberi geldi. Onun üzerine Hazret-i Şehzade Sultan Halil Bahadır, padişah lîzâmı üzerine asker hazırlayıp, Hasankeyf'e gitmek için Amid'e vardı. *Sahib Kıran* da onun arkasından o tarafa hareket edecekti.

Bu durumu öğrenince Melik Halef, lâıyk hediyeler (*pişkeş*) gönderdi. Hizmetleri yerine getirdi. Her yıl vemeyi kabul ettiği vergiyi arttırdı. Bu toplılığın dolayısı ordu Hasankeyf'ten Siirt'e yöneldi.

Siirt'in hakimliğini Cihanşah Mirza adına Abdal Beğ yapıyordu. Sahib Kıran, Siirt şehrini bütün vilâyeti ve eklentileriyle birlikte yağmaladı.

⁴⁹⁵ Eskiden çubuğundan ok, mızrak ve at eyeri yaptıkları çok sert ve dayanıklı bir ağaç.

Vadilerdeki ve çöllerdeki kum miktarı kadar bir mal ricalin yiğitlerinin eline geçti.

Sonra Sahib Kıran Amid'e döndü ve orada birkaç gün dinlendi. Oradan Urfa'ya gitti ve Cullab havalisinde kışladı (*kışlâmîştî*). O sırada attan düşünce mübarek ayağının birinde kırılma oldu. Ona şiddetli acılar verdi. Öyle ki çizmeyi yırtıp mübarek ayağını açığa çıkardıkları zaman geçirdiği baygınlık uzun sürdü. Fakat o, ara sıra ülke selâmeti için göz kapağını açıp, insanları teskin ediyordu. Onun üzerine o **[248]** topluluktaki perişanlık kalktı.

Sahib Kıran ondan sonra şehirlerde, köylerde, orada, burada refah binasını kurmak ve düşmanın sevinç temellerini yıkmak için atına bindi. Şiddetli acılara rağmen yaklaşık 15 *fersah* yol alarak, soylu aile fertlerinin cadırlarının kurulduğu yere döndü.

Düşman *elçileri* ve haberler yüce tahtın ayağına geldikleri zaman...⁴⁹⁶

[Cihangir Mirza] bu haberi alınca padişah karargâhına (*ordu-yı humâyun*) saldırmaya niyet etti. Onun hareketinden *Sahib Kıran*'ın gayret damarı kılarmaya ve gazap ateşi yanmaya başladı. Atına binip hava almak için kırdaki bırıyrla dolandı. O sırada Cihangir Mirza, yakın *emirlerinden mutemedü'l-mülk*'ü Muzaffer Beg'i, kardeşine yani *Sahib Kıran*'a rağmen, onun ilgisini kendine çekmek amacıyla Cihanşah Mirza'ya elçi olarak gönderdi. Onun üzerine *Sahib Kıran* eski düşmanlarla dostluk etmesini ve kardeşin düşmanlık göstermesini yerdiği ve böyle bir davranışın akıldan ve tedbirden uzak olduğu haberini ulaştırdı ise de Cihangir Mirza onu mesajlarına kulak asmadı.

Mübarek ayağının kırık izlerinin silinmediği o sırada Rum sultanı tarafından bir *elçi* geldi. Barış görüşmesi için Halil-i *Tavaci*, *Sahib Kıran*'ı omuzuna alıp *divan*'a götürdü. O orada tekrar ağır bir baygınlık geçirdi. Fakat o kadar bayılmasına ve halsizliğine rağmen *divan* işlerini bitirdikten sonra *hureme* döndü. İki gün sonra *elçi*, onunla konuşma şansına kavuştu.

Sahib Kıran ondan sonra göç edip Akçakale'ye gitti ve **[249]** Ayn al-Arus⁴⁹⁷ a indi. Bu *yurtta* Kara Paşa adındaki biri, Şeyh Kutlu Beg'in oğlu ile birlikte Cihanşah Mirza'nın Bikem Hatun'unun yanından Cihanşah Mirza ile *Sahib Kıran* arasında dostluk kurmak için saltanat tahtının ayağına geldiler. *Sahib Kıran*, Mevlâna Şeyh Ahmed'i onların yanına katarak dostluk ve kardeşlik

⁴⁹⁶ Metinde boş bırakılmış.

⁴⁹⁷ Akçakale'nin güney batısında, Suriye topraklarındaki yer almaktadır (KD, s. 249, n.1).

yurtlarını yerine getirmek için gönderdi. Sonra oradan göç ederek Resulayn'a indi. O *yurtta* kardeşi Cihangir Mirza'nın Cihanşah Mirza'ya katılmak için yola çıktığı haberini aldı.

[250] CİHANGİR MİRZA'NIN CİHANŞAH MİRZA'YA KATILMAK İÇİN IRAK TARAFINA HAREKET ETMESİ

O sırada Cihanşah Mirza, Dergezin *kasabası*⁴⁹⁸nda kışlarken(*kışlâmîştî*), Muhammedî Mirza, Emir Bayezid-i Bistam, Emir Şehsuvar-ı Bayram, büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*) bir çoğuyla birlikte Rey'de kışlamıştı (*kışlâmîştî*).

Cihangir Mirza'nın *Sahib Kıran*'ın yükselip ilerlemesine, günden güne zafer ve başarısının artmasına tahammülü olmadığı için yardım dilemek ve destek aramak için yüzünü Cihanşah Mirza'nın dergâhına çevirdi. Onun oraya gitmesinden rahatsız olan *Sahib Kıran*, Kürd Osman'ı ona gidecek elçi yapıp yola çıkarırken "Biz, aynı anadan ve babadan iki kardeşiz. Görevimiz, bundan sonra birbirimize karşı kardeşlik ve dostluk yolunu tutacağımıza, muhalefete ve düşmanlığa son verip o gibi işlerden geri duracağımıza dair söz verip ant (*unğend*) içmektir. Aramızda eskiden beri düşmanlık olan Karakoyunluya katılarak bağlarımızı koparmak uygun olmaz "haberini gönderdi.

Osman bu haberle yola düştüğü zaman ilahî takdirle gaipten kimsenin akılının almayacağı şu birkaç olay oldu; Osman, Mardin'de vefat etti. O haber Cihangir Mirza'ya ulaşmadan Cihangir Mirza, Cihanşah Mirza'nın yanına hareket etti. Osman vefat ettiği zaman mübarek kulağa, ona zehir verdikleri haberini ulaştırdılar.

[251] *Sahib Kıran*, Resulayn'dan Şine'ye vardı ve Mihmad Bazarı'ndan Nusaybin'e inince iffetin kendisinde toplandığı *Sahib Kıran*'ın annesi Seray Hatun, Mardin'den Kürd Osman'ın ölümünü aydınlatmak için elçi olarak oğlu *Sahib Kıran*'ın yanına geldi. Bayburt *hakimi* Ahmed Beğ'in eşi İken Cihanşah Mirza'nın ordusunun esir olarak götürdüğü ve Cihanşah Mirza'nın da yukarıda anılan Muzaffer Beğ'e verdiği *Sahib Kıran*'ın kızkardeşi ile annesiyle birlikte *Sahib Kıran*'ın yanına geldi. Kürd Osman'ın kanının töhmetindeki sorumluluk alanını temizlediler. Onun üzerine *Sahib Kıran*

⁴⁹⁸ İran'ın Hemedan ilinin Rezen ilçesine bağlı bir köy olup Hemedan-Rezen karayolunun 6 km doğusundadır.

annesine, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu *nöker*leri birbirine gelip gitmekte ve iltica etmektedirler. İki taraf arasında bu tür gelip gitmeler her zaman olmaktadır. Fakat bizim hanedanımızdan büyük emirler (*umerâ-yı buzurg*) Karakoyunlu’ya gitmemişlerdir. Kardeşim Cihangir Mirza’nın Cihanşah Beğ’e katılması uygun değildir. Yapılacak odur ki (Cihangir Mirza), oğlunu benim yanıma göndersin kendisi de güvenlik ve emniyet içinde Mardin’e yerleşsin. O zaman hiçbir yaratığın, onun huzuru ve rahatını bozmak için yanaşmaya imkânı olmaz” dedi. Bu haberle iffetin kendisine sığındığı Hazreti yola çıkardı. Kendisi de oradan kalkarak Cizre ve Karaçuk⁴⁹⁹ tarafına yöneldi. Demir Kapu⁵⁰⁰ mevkiine inince çokça av yaptı. Deve kuşundan 500 adet ve yaban eşeğinden haddinden fazla avladı.

Oradan Cizre yakınına gittiler. Bir defa daha [252] *Emir-i Buzurg* Osman Beğ’in İskender-i Kara Yusuf ile üç defa savaştığı Karaçuk mevkiine vardılar. O mevkiye padişahın inişi gerçekleşince Cizre’den şahane peşkeşler (*pişkeş*), mallar (*sâverî*) ve hediyeler getirildi. Oradan sonra Şeyh Kendi’ne geldiler. Sahib Kıran dağın eteğinden Nusaybin’e indi. Oradan yine kardeşine aynı haberle bir *elçi* gönderdi. Oradan Kara Dere⁵⁰¹’ye, oradan da Togancuk⁵⁰²’a geldi. Sonra *elçi* gidip gelince (Cihangir Mirza’nın), oğlunu göndermekten kaçındığı annesinin sözünü de kabul etmediği haberini ulaştırdı. *Sahib Kıran*, sözleşme dilekçesinin kabul yerine konulmadığını görünce Mardin vilâyetini yağmaladı. Mardin’in askerleri aşağı inip intikâm için kılıçlarını kınından çekip *Sahib Kıran*’ın ordusunun üzerine yürüdüler. Büyük bir savaş oldu. Akabe’nin eteğinde Pir Ahmed Beğ-i Purnak ile İsa Beğ, şiddetli savaşlar yapıp büyük yararlıklar gösterdiler. Kadı oğlu Ali-yi Şireci, zamanın ünlü yiğitlerinin hayran kaldıkları işler yaptı. Atı, onun altındayken öldü. Fakat o, savaş alanının her köşesini dolaştı. İki taraftan da çok sayıda kişi öldü. Cihangir Mirza’nın ordusundan Pir Hacı ile Pir Mihmad, *Sahib Kıran*’ın ordusundan ise, Muhammed-i Halil-i İnak ile İsa Beğ öldürüldüler. Sonunda Cihangir Mirza’nın ordusu yenildi. *Sahib Kıran*’ın muzaffer askerleri (*asâkir-i mansure*) onları önüne katarak Akabe’nin

⁴⁹⁹ Bak.n. 241.

⁵⁰⁰ Nusaybin’in batısında, günümüzde tren istasyonudur (KD, s. 251, n. 5).

⁵⁰¹ Bak n. 321.

⁵⁰² Yeri tespit edilemedi.

aynı yerlerine kadar kovaladıktan sonra Muzaffer ve ganimet elde etmiş olarak çadırların kurulduğu yere döndüler.

Cihangir Mirza, [253] iffetin kendisine sığındığı Hazret'i⁵⁰³ tekrar elçi olarak göndererek, Sahib Kıran'a "Bu düşmanlık hoş değil. Ekinleri otlatmayın. Ekili yerlerden çıkın" haberini gönderdi.

Sahib Kıran, annesini karşılama görevini ve saygı merasimini yerine getirdikten, iffet sahibi ve saltanat layığı o hazretin nasihatini dinledikten sonra "Biz düşmanlıktan uzak duruyoruz. Fakat kardeşimin oğullarından birini bana göndererek bu fitneyi ortadan kaldırması gerekir" buyurdu. Oradan göç ederek, zaferi himaye eden bayrağını Ak Ziyaret⁵⁰⁴ tarafına yöneltti.

Hazret-i *Sahib Kıran*'ın alt sofadaki yatakta uykuda olduğu sırada alımların kutbu (*kutbü'l-budalâ*) ve meczupların tacı (*tâcü'l-meczubîn*) *Baba Abdurrahman* acele gelip çadırının çivilerini sağlamlaştırdı. Kendi kendine konuşup dolaşırken çadırın bir direğini düşmüş buldu. O direği düzeltti. Sonra *Sahib Kıran* ata binip *divân-hâne*'ye indi. Emirler, devlet *erkâm* ve diğer *umuk*, ordu *ayarı* ve askerler saltanat *dergâh*ına koşular. Sofra kurdular. *Baba Abdurrahman*, tekrar toplantı yerine koştu. Her an birine vurmaya, oraya çarkılmış yemeği herkese vermeye başladı. Sonra Uruk Muhammed'in krancından kılıcı çıkarıp bir tasa vurarak, "Bu, İbn Tarhan⁵⁰⁵'in kellesidir" ırdıktan sonra kılıcı bıraktı. Bir ipi ortasından tutarak *Sahib Kıran*'ın beline bağladı. Toplantı yerinden bir sürahi alıp [254] onun eline vererek, "İç, korkma! Hepsî senindir" dedi.

Bu olaydan sonra fitne ve karışıklık heyecanı günden güne artar oldu ve Cihanşah Mirza'nın Rüstem'i Cihangir Mirza'nın yardımına gönderip onun işi ölümle bitinceye kadar bu durum devam etti. Bu şekilde *Baba Abdurrahman*'ın işareti gerçekleşmiş oldu.

Yine o iki günde Cihangir Mirza'nın Rişmil⁵⁰⁶, Bure⁵⁰⁷ ve Cizre yolundan Irak'a hareket ettiği haberi geldi. Bu haber, *meclis-i humâyûn*'a

⁵⁰³ Yani annesini.

⁵⁰⁴ Mardin yöresinde Kızıltepe'nin batısında yer almaktadır (KD, s. 253, n.5).

⁵⁰⁵ Yani Cihanşah'ın komutanı Rüstem Beğ'in (KD, s. 253, n.7).

⁵⁰⁶ Mardin'in kuzey doğusunda, oraya yakın bir köy (KD, s. 254, n.1).

⁵⁰⁷ Yeri tespit edilemedi.

ulaşınca *Sahib Kıran*, tekrar Mardin'in tahılının (*galle*) yok edilmesini buyurdu. Çevik ordu o tahılı hayvanlarına yedirdiler.

Ondan sonra *Sahib Kıran*, oradan kalkıp Sultan Yaylak⁵⁰⁸'a geldi. O *yurtta* Ömer Beğ'in *nökeri* Harput'tan geldi. Hasankeyf hisarının *serdarı*, başka birkaç komutanla birlikte *dergâha* birkaç at getirdi. Ayrıca Kara Beğ ile Dulkadirli Nasır Beğ de 500 süvari ile saltanatın kendine sığındığı tahtın ayağına geldiler. Onun üzerine iffetin kendisine sığındığı Hazret, birini göndererek *Sahib Kıran*'dan af diledi.

Sahib Kıran, işaret üzerine oradan kalkıp Ahen⁵⁰⁹'de konakladı. O mevkide *Mevlâna* Şeyh Ahmed, Cihanşah Mirza'nın yanından döndü. Yanında Seyyid Aşura vardı. Seyyid Aşura, Azerbaycan büyüklerinden olduğundan ve üzerinde *vezirlik* ve *emirlik* bulunduğundan gelişi saygıyla karşılandı. O, [255] Cihanşah Mirza'dan hediyeler (*pişkeş*) getirmişti. *Sahib Kıran* o hediyeleri (*pişkeş*) Dulkadir⁵¹⁰'e bağışladı. Cihanşah Mirza'nın isteği üzerine yemini (*sövgend*) ve *ahidi* pekiştirdi. *Sahib Kıran*, Ali Koca Hacı'yı Urfa'nın *müderresi* olan *Mevlâna* Ahmed ile birlikte onun da and (*sövgend*) içmesi için Cihanşah Mirza'ya gönderdi.

İki taraftan da yemin (*sövgend*) işi gerçekleşince *Sahib Kıran* Amid şehrine geldi. Diyarbakır'ın kalelerini sağlamlaştırıp zahire ile doldurdu.

Aradan birkaç gün geçince Mardin halkı, sözleşmeyi (*ahid*) bozmada öne geçerek zulüm elini, yol kesmeye ve *vilâyeti* harap etmeye attılar. Onun üzerine Hazret-i *Sahib Kıran*, *ulus'u* Şehzade Sultan Halil ile Halil-i *Tavacı*'nin yanına katarak Karacadağ *yaylakına* gönderdi. İşareti fetih olan bayrakları (*râyât*) Mardin kuşatması için açarak, o vilâyetin sağlam kalan tahılını (*galle*) ve meyvelerini telef etti. Onun üzerine Mardin halkı, Mansuriye kapısından dışarı çıktı. Savaş yeniden başladı. Uruk Muhammed-i *Tuşmal*, son derece yiğitlik gösterip kahramanca savaştı. *Sahib Kıran*, savaş alanına hakim bir yerde bulunan bir mağaranın üzerine çıkıp durumu seyretmeye başladı. Çevik ordunun *bahadırlarından* olan ve savaşların çoğunda yiğitlik ve mertlik gösteren Şeyh Ali-yi *Mühürdar*, bu savaşta yedi defa düşmana üstünlük sağladı. Ondan beğenilen davranışlar ve beklenen vuruşmalar

⁵⁰⁸ Mardin'in kuzeyinde, Mardin-Diyarbakır arasındaki dağlık yerde olduğu anlaşılıyor (KD, s.254, n.3).

⁵⁰⁹ Yeri tespit edilemedi.

⁵¹⁰ Yani yukarıda adı geçen Kara Beğ ile Nasır Beğ'e.

mevclana geldi. Mihmad Beğ ile Rüstem-i Murad da (er) meydanına girdi. Er meydanın yiğitlerinden görülebilecek her şey onlarda da görüldü. Ondan sonra iki arkadaş kendi yerlerine döndüler.

Aradan birkaç gün geçince tekrar Hazret-i *Sahib Kıran*'ın validesi oğullarının arasını bulmak ve vilâyet halkının durumunu düzeltmek için **[256]** Mardin'den dışarı çıktı. Cihangir Mirza'nın Irak'tan dönmeden önce taraftarlardan hiçbirinin saldırıda bulunmaması konusunda karar verildi.

Sonra *Sahib Kıran* göç ederek *ordu-yi humâyun*'a katıldı. Ondan iki ay sonra Bekir Beğ-i Kürd'den Cihanşah Mirza'nın Erzincan'ı Cihangir Mirza'ya bağışladığı, Akkoyunlu padişahlığı *nişanını* onun adına çıkardığı haberi geldi. Mardin halkına da bu haber ulaştı. Sonra *Sahib Kıran*, Diyarbakır şehri ile Erğani arasındaki Dikercuk⁵¹¹ mevkiine indi. Cihangir Mirza tarafından bu müjdecî (*mübeşşir*) de aynı haberle Mardin'e vardı. Cihangir Mirza'nın muamelesi, saygı ve ilgi beyanı, yardımcılara ve destekçilere hediye, nimet, bağış ve iltifat göndermesi, [bundan sonra anlatılacaktır.]

Mardin halkı sırf bu haber yüzünden zulüm elini uzatıp ortalığı kırıp dökmeye başladı. O sırada *kervancılardan* bir topluluk geldi. Muzaffer ordunun ünlülerinden olan Hasan-ı Mile Hacı, kervanın arkasından yetişti. Onlarla savaşa girişti. Vesilullah-ı Kur, Hasan-ı Mile Hacı'nın omuzuna bir kılıç indirdi ve onu attan düşürdü. Sonunda Mardin halkı mağlup oldu ve kaçtı. *Kervancılara* hiçbir zarar gelmedi.

Mardinlilerin cür'eti ve onların *ahdi* bozma eserleri şöhrete ulaşınca Hazret-i *Sahib Kıran*, tekrar Mardin'e hareket etti. Rüstem-i Murad'ı, tahılını *qullr* yedirsın diye Nusaybin'e gönderdi. *Sahib Kıran* gece yürüyerek saldırı bittikçeyle (*ilgar*) birlikte sabahleyin Mardin'e indi. Şehrin hayvanlarını kesti. O saldırıda (*ilgar*) Rüstem-i Murad hiç varlık gösteremedi. Makran⁵¹² hakimi Şeyh Emir, Rüstem'e saldırınca Rüstem kaçtı.

Sonra *Sahib Kıran*, Nusaybin'e hareket **[257]**etti. Makran'a vardılar. Birkaç kişiyi yakaladılar. Cizre'ye gitmiş olan Mardin *kervanının* hepsini yakalayıp mallarını yağma ettiler. Makran saldırılarını da yakaladılar. Onlardan 80 at aldılar. Nusaybin'in tahılını (*galle*) telef ettiler. O saldırıda

⁵¹¹ Bak. n. 394.

⁵¹² Yeri tespit edilemedi.

(*ilgar*) Mihmad Beğ ile Halil-i *Tavacı*, ordunun öncüsü idiler. Mardin halkı ırkadan yetiştiler. onlara galip geldiler ve birkaç kişiyi yakaladılar.

Salûb Kîran o saldırıdan (*ilgar*) ümidini keserek *ordu-yi humâyun*'a hareket etti.

[258] PADİŞAHIN KAZVİNDE KIŞLAMASI VE EMİRLERDEN BİR TOPLULUĞU FİRUKUH'A SALDIRMAYA GÖNDERMESİ

Bu yılın baharında Cihanşah Mirza, Kum⁵¹³ *kışlak*ından ayrıldı. Sonbaharın sonlarına kadar Save⁵¹⁴ ve Sultaniye⁵¹⁵ arasındaki *yaylak*larda yayladı (*yaylamıştı*). Kışın başında Kazvin⁵¹⁶'e girdi. Orayı *kışlak* tuttu. Baharın başında Sovuh Bulak *yaylak*ına çıktı. Hacı Şemseddin Hüseyin-i 'Tebrizî'yi vezâret divanına (*divân-ı vezâret*) tayin etti. (İkisi de) vezir olan Emir Alaaddin Sıddık-ı Kececi ile Hacı Selimî'yi azarlardı. Hacı Can'ı katletti. Emir Alaaddin-i Sıddık'ı Azerbaycan gölünde⁵¹⁷ bulunan bir adada tutup hapsedti. Kendi oğlu Muhammedî Mirza'yı büyük emirler (*umerâ-yı i'zâm*) Emir Bayezid-i Bistam, Emir Şehsuvar-ı Bayram, Hüseyin Beğ-i Sa'dlu ve Rüstem Beğ-i Ya'kubî ve kardeşi Pir Muhammed Beğ-i *Tavecî* 'yı emirler ve *buğ nîker*lerinden bir topluluk ile beraber o vilâyeti alsınlar, Rüstemdar⁵¹⁸ *melik*lerini ve Celaviye⁵¹⁹ emirlerini itaat altına soksunlar ve Emir Abdül-Kerim-i Sarî'yı çağırınsınlar diye Rüstemdar ve Firuzkuh⁵²⁰ tarafına gönderdi. Kendisi de Harrakan⁵²¹ tarafına, Save ve Sultaniye *yaylak*larına yöneldi.

⁵¹³ Tahran'ın 147 km güneyinde, bugün dinî okullarıyla meşhur bir şehir.

⁵¹⁴ Tahran'ın 140 km güney batısında yer alan il merkezinin ve yörenin adı.

⁵¹⁵ İlhanlı sultanlarından Sultan Olcayto (1304-1316) tarafından kurulan ve bugün İran'ın Tahran-Tebriz karayolu üzerindeki Zencan ilinin küçük bir kasabasıdır.

⁵¹⁶ Tahran'ın 140 km batısında bir il merkezi.

⁵¹⁷ İran'da böyle bir göl mevcut değildir. Olay, Save ve Kum yöresinde geçtiği için Kum Gölü de denilen Save Gölü olabilir.

⁵¹⁸ Tahran'ın 240 km kuzeyinde yer alan Amul şehrinin 13 km doğusunda küçük bir köy olup İsmailiye'nin en önemli kaleleri burada bulunuyordu.

⁵¹⁹ Musul yörelerinden Hakkariye kalelerinden bir kale olan Cellaniye olmalı.

⁵²⁰ İran'ın Mazenderan bölgesinin Elburz sıradağlarının bulunduğu yörenin ve o yörede bulunan bir şehir adı. Eskiden İsmaililerin önemli yerleşim yerlerinden biri olduğu için orada İsmailiye kalelerinin kalıntıları bulunur.

⁵²¹ İran'da Harrakan adında birkaç şehir vardır. Olay Kazvin civarında geçtiğine göre bu Harrakan, Kazvin yakınındaki Harrakan olmalı.

Oradan Muşa'sa'nın isyan haberi üzerine Cemcal⁵²² tarafına gitti. Oradan geri dönerek yaz mevsimi sonlarında Rüstemdar Talekan'ına geldi ve tekrar Harrakan'a geri döndü. Rüstemdar'a gitmiş olan Muhammedî Mirza ile **emirler [259]** sonbaharın sonlarına kadar Lar ve Firuzkuh *yaylaklarında* kâkıldılar.

Emir Bayezid, iyi bir tedbir olarak Rüstemdar *meliklerini* çağırarak onları kendine bağladı. O ordunun gelişinin korkusundan Sari⁵²³'ye sığınmış olan Melik Keyumers'in oğlu Melik Kavus'u aldatıcı haberlerle kendine çekti. O, Lar mevkiinde *orduya* katıldı. Her türlü saygı ve ilgiyle yüceldi. Melik ...⁵²⁴ ile kardeşi Melik İskender'i yerlerinde tuttular. Padişah tarafından da *hil'at* ve *çayalar*...⁵²⁵. Celâviye de Emir Bayezid'e yakınlığı dolayısıyla, hediyeler (*pişak*) ve kalelerin anahtarlarıyla *orduya* geldiler. Büyük emirleri (*umerâ-yı izâm*) kalelere çıkardılar. Misafirperverlik görevini yerine getirdiler. Sonbaharın sonlarında Rey⁵²⁶ tarafına hareket ettiler.

Muhammedî Mirza, Veramin⁵²⁷ bölgesinde kışladı (*kışlamıştı*). Emir Bayezid de *emirlerle* Veramin'in bir *fersah* uzağını kışlak tuttular. Cihanşah Mirza Dergazın kasabasını *kışlak* tuttu. Diyarbakır tarafından *Sahib Kıran*'ın kardeşi merhum padişah Cihangir Mirza, yardım ve destek almak ümidiyle Cihanşah Mirza'nın *devletine* yöneldi. Aynı *kışlak*'ta *orduya* katıldı. Cihanşah Mirza onun gelmesine sevindi. Onun kutlu kademini, saygı ve ilgiyle karşılayıp, onun *istediğini* kabul edip yerine getirdi. Bahar gelince Mahmud-ı Elmas ile Ebu'l-Kasım Mirza'nın askerlerini onun yanına kattı. Erzincan *serhaddinde* ülkeyi korumak için tayin edilip görevlendirilmiş olan Emir Arabşah-ı Ayinlu'yu *emir i leşker* yaptı. Orada 12 bin *süvari* sayıldı.

Ordu Erzincan'a varınca *Sahib Kıran*, savaş hazırlığıyla meşgul oldu. **[260]** Emir Arabşah'ın sebat ayağı kaydı. Cihanşah Mirza'ya içeriği şöyle

⁵²² Veya Cemcemal: İran'da Bisutun dağı eteklerinde İlhanlı hükümdarı Olcayto tarafından kurulan bir şehir (Bak. İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, TTK yay. Ankara 1994, s. 54, n.120).

⁵²³ Kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde Elburz dağları bulunan İran'ın bir eyaletinin ve onun merkezinin adı.

⁵²⁴ Metinde boş bırakılmış.

⁵²⁵ Metinde boş bırakılmış.

⁵²⁶ Tahran'ın 8 km güneyinde yer alan tarihî bir şehir.

⁵²⁷ Tahran'ın 42 km güney doğusunda yer alan tarihî bir şehir.

olan bir dilekçe (*arze- dâst*) yazdı: “Hasan Beğ ile çarpışmaya ve ona karşı koymaya imkânımız yoktur. Onun üzerimize geldiği haberiyle ordumuzun kalbi yerinden oynamış olup, yenilgi yüzünü bize gösterecek gibidir.”

Onun üzerine Ordu İspir tarafına yöneldi. O vilâyeti, esaret ve yağmayla çiğnedi. Bayezid-i İspirî, *Sahib Kıran*’a bir elçi göndererek, “Arabşah, İslâm halkına öyle işler yaptı ki benzeri kâfirlere lâyk görülmez” dedi.

Bu haber üzerine Sahib Kıran’ın İslâmı halkını koruma isteği arttı. Saldırıya (*ilgar*) geçerek Hamcu⁵²⁸ yolundan Kubnuk⁵²⁹ kalesinin birine gitti. Mihmad Beğ’i Halil-i Pilten’e göndererek onu yanına çağırdı. Şeyh Hasan-ı Kürd de onunla beraberdi. Hücum birliği (*ilgar*) Arabşah’a yaklaşıncı Arabşah kaçıp Hoy’a gitti.

Bu haber Cihanşah Mirza’ya ulaşınca onun öfke damarı kabardı. Birini Emir Arabşah’ı bağlayarak, yenilenlerin hapishanesi olan Buheyre Adasına koymasına için ona gönderdi. Sonra da onun mallarına el koydu.

Sahib Kıran, onun kaçışından sonra Pasin vilâyetini yağmaladı. Çok miktarda mal ve eşya muzaffer askerlerin eline geçti. Sahib Kıran, bir hafta orada kaldı. Oradan sonra Harran ve Lane vilâyetine saldırdı. O vilâyetin halkı lâyk hediyelerle (*pişkeş*) **[261]** acizlik gösterip yalvarmak için geldiler. *Sahib Kıran*, onlara güven verdikten sonra gidiş dizginini Erzurum tarafına çevirdi. Orayı da yağmalayıp Tercan’a ulaştı. O mevkide Cihangir Mirza’nın *ordu-yi humâyuna* saldırdığı (*ilgar*) haberini ulaştırdılar. Bu haber mübarek kulağa ulaşınca o, Halil-i *Tavaci* ile Şeyh Hasan’ı *orduyu* korumaya gönderdi. *Sahib Kıran*, Erzincan’a gitti. Bayezid-i İspirî, Hurşid Beğ ve Kemah ordusu da ona katıldı. Erzincan açıklarına indiler. Civar bölgelerin emirlerine şehre yiyecek ve tuz girişini önlemeleri, girişi çıkışı tutup korumaları konusunda üstün gayret göstermelerini tenbih etti. Oradan, *hisarın* alınması için gerekli tedbirler alındıktan sonra işareti zafet olan bayrağı Amid tarafına açtılar.

Ordu mensupları, Cihangir Mirza’nın saldırı (*ilgar*) haberinden korkmuş oldukları için göç edip Amid şehri havalisine vardılar. Cihangir Mirza, Amid şehrine gidemediği için Abar⁵³⁰’ı ve Pambuklu⁵³¹’yu yağmalayıp Mardin’e gitti.

⁵²⁸ Yeri tespit edilemedi.

⁵²⁹ Daha önce zikredilen Kunuk olabilir (KD, s. 260, n.4).

⁵³⁰ Amid’in doğusunda ve Bismil’in batısında, Dicle sahilindeki bugünkü Anbar köyü olmalı. Anbar çayının eski adı Abar idi (KD, s.261, n.1).

⁵³¹ Bismil’in doğusundaki çay olup daha önce bu çaydan bahsedilmişti (KD, s. 261, n.2).

Sahib Kiran, kutlu ordugâha (*ma'asker-i humâyun*) geri döndü. Oradan Mardin'i kuşatmak için Mardin sahrasında kışladı (*kışlamıştı*). O kışta *haramî*ler ve *karamî*ler karşı karşıya geldiler. Aralarında savaşlar oldu.

Cihangir Mirza kardeşi Üveys Beğ'i elçi olarak Cihanşah Mirza'nın yanına göndererek ondan yardım ve destek istedi. Cihanşah Mirza, Rüstem-i 'Tarhan'ı [262] Sulan-ı Ali Paşa, Pirî Beğ-i Alishah oğlu, Şah Hacı Beğ-i Gavrudî, Kocayış, Pir Ali-yi Ali Şeker gibi büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*) kalabalık bir toplulukla 20 bin süvariye onun yanına katarak Cihangir Mirza'yı desteklemeye gönderdi. Daha önce Muşa'sa'ya saldırıya (ilgar) gitmiş olan Emir Ali Şeker'i de oradan geri çevirip Amid tarafına yöneltmek için bir elçi gönderdi. Emir Ali Şeker uyulması gereken *ferman* aldıktan sonra Diyarbakır'a hareket etti. Ercelebil'de Rüstem'in ordugâhına (*ma'asker*) katılıp onunla birleşti. Büyük bir ordu hazırlandı. Kacer suyu⁵³²nu geçerek Musul Kermilis⁵³³'ine vardılar. Mardin'in aşağı kısımlarında *Sahib Kiran*'a silâh, araç gereç, zırh, miğfer ve teçhizatla donanmış, çelikten ve demirden bir deniz meydana getirmiş, Nazım:

*"Civadan bir deniz gibi coşup taşan; savaşta ve mücadele demirden bir dağ olan,
Herbiri ayın sırtı gibi sert yüzlü; sicim gibi düşmanın ve hasımın gırtlığına sarılan,
Savaş gününde bir an bile kabzada kalmayan ok gibi havayı tutan"*

(şeklinde tanımlanan) çevik ve güçlü bir ordunun Irak tarafından Diyarbakır'a hareket ettiğini haber verdiler.

[263] [SAHİB KIRAN'IN RÜSTEM-İ TARHAN İLE SAVAŞMASI VE ZAFER KAZANMASI]

Bu haber, mübarek kulaklara ulaşınca o, o karargâhtan (*ma'asker*) kalkıp genç talihinin ve yaşlı aklının rehberliğiyle Urfa tarafına hareket etti. Dağılmış *hüşmeleri* toplayıp devlet erkânı ve samimî yiğitlerle istişarede bulundu. Deha erbabının ve akıl sahiplerinin çoğu, kaleleri sağlamlaştırıp Fırat nehrini geçerek Şam (Suriye) vilâyetine girmek konusunun üzerinde durdular. *Sahib Kiran*, "*Bayanlarla müşavere edin, fakat (dediklerinin) tersini yapın*" tavsiyesini göz

⁵³² Kermilis'in batısındaki Büyük Zap ırmağının bir kolu olan Hazir çayı ya da Kermilis'in yanında bir dere olabilir (KD, s. 262, n. 1).

⁵³³ Musul'un birkaç mil doğusunda olup eski kaynaklarda Karmalis şeklinde geçer (KD, s. 262, n. 2).

önünde tutarak “Bu görüş, erlik ve yiğitlik yolundan uzaktır. *Haneyi* düşman eline bırakmak; kaynağı, korkaklık ve gevşeklik toprağıyla doldurmak, devlete uygun, ülkeye ve millete faydalı olmaz. Bizim derhal savaşp onlara engel olmamız şarttır. Allah’tan yardım bekleyerek o toplulukla savaşacak, er meydanında üstünlük göstereceğiz. Saldırganları kovmak için elimizi kılıcımızın kınına atacağız. Tevekkül kılıcına sarılıp ‘*Öyleyse Allah’a koşuşun*’⁵³⁴ siperini başımıza çekeceğiz. Yiğitlik ve mertlik meydanında devlet ve saadet atının üzerinde, ayağını Zül-celâl’in ferman çizgisinin dışına atmış, Ehl-i İslâm’ın malına mülküne, çoluk çocuğuna saldırmak için beline mücadele kemeri kuşanmış olan kötü niyetli düşmanla savaşmak için harekete geçeceğiz. Eğer bu meydanda murat topunu (*guy*) gayret ve çaba *şevgam* ile kaparsak ne âlâ; eğer düşman bize galip [264] gelir, tedbir dizgini, irade kabzasının dışına çıkarsa, *şeriat* bakımından mazlum ve sevap kazanmış olur; *örf* bakımından da yiğitlik ve erlik divanında anılır oluruz” dedi.

Her ne hakar *haşem*lerin ve *kavim*lerin koruyucu gücü, korku ve endişe askerinin hücumu sebebiyle büyük bir zayıflığa uğramış ve dayanma gücü kaybolmakla karşı karşıya kalmışsa da *Sahib Kiran*, akl-ı seliminin ve doğru kalbinin gereği olarak onları o karkudan ve endişeden dışarı çıkarıyor, sebat ve istikrar ayağını, sabır zeminine basıyor, o insanlardan bir topluluğu başka bir topluluğa emanet ediyordu. Sonunda her *haneye* bir *emin* tayin edip büyük bir kararlılıkla düşman ordusuna doğru hareket etti.

Rüstem-i Tarhan, Cizre’den ve Musul’dan haberler getirip Şabur⁵³⁵ mevkiinde Dicle’yi geçti.

Sahib Kiran, Kerh⁵³⁶’e geçerek Yekanlar Çuleki⁵³⁷ mevkiine ulaştı. *Emir-i ahur* Başlamış’ı *karavulluğa* gönderdi. O, Mardin’in hayvanlarının çoğunu kesti. Kutbeddin-i Bektaş’ı Tur yolundan *karavul* olarak gönderdi. O, Rüstem-i Tarhan’ın Nusaybin’e indiği haberini getirdi. *Sahib Kiran* oradan göç ederek Abar’ı geçip orada konakladı.

⁵³⁴ Kur’an-ı Kerim 51/50.

⁵³⁵ Cizre’nin hemen altındaki Feşabur denilen yer olmalı (KD, s.264, n.2).

⁵³⁶ Bismil’in batısında, Abar (Anbar) köyünün tam karşısında, Göksu kıyısında bir köy (KD, s.246, n.3).

⁵³⁷ Yeri tespit edilemedi. Fakat buranın Kerh ile Abar arasında olduğu anlaşılıyor (KD, s. 264, n.4).

Halil-i Pilten de Fakr⁵³⁸ köyüne geldi. Onun üzerine orduyu düzene koyup ^{niğ,} sol, merkez ve **[265]** cenahı kurdular. Saldırıdan (*ilgar*) çok korkuyorlardı. O *yurtta* Şeyh Hasan-ı Kürd'ün de yardım ve desteğe geldiği haberi ulaştı. *Sahib Kiran* onu karşılamak için atına bindi. Ata bindiği sırada bir *derviş* gelerek, "Allah dost" nidasıyla kutsanmış bir mum ulaştırdı ve "Bu mumu Küskün Abdal göndermiştir" dedi. *Sahib Kiran*, ilhamın hükmü ve ferasetinin nuruyla Küskün Abdal'ın Rüstem-i Tarhan olduğunu anladı. Ona, "Sen *casussun*" dedikten sonra onu tutup durumu araştırmalarını buyurdu. Kendisi de Şeyh Hasan'ı karşılamak için harekete geçti. Hazret'in yakınlarından bazıları *derviş*'in halini araştırmakla meşgul oldular. Sonunda *Derviş*, "Rüstem Beğ'in yanından *casusluk* için geldim" diye itiraf edince onu bağladılar.

Sahib Kiran, Hacı İsa *yurduna* indi. Dicle'yi önüne alarak savaş araç gereçlerini hazır edip karşı durdu. Karacadağ havalisinde 800 *hane* olarak kamp kurmuş olan Kara Beğ-i Dulkadir, Nasır Hüseyin Beğ-i *Beyazî*⁵³⁹ ve Abdi-yi *Beyazî*, kaçıp sudan geçerek Şam (Suriye) tarafına gittiler. Her ne kadar şehzadeler Sultan Halil, Muhammed Beğ ve Emir Beğ onları toplamak isteseler de faydası olmadı. Karakoyunlu'nun ihtişamı onların kalplerine öyle yer etmişti ki baskın karşısında ayak direyemediler. *Benat-ı na'ş* gibi dağıldılar. Şehzadeler de onları yağmalamak için atların dizginini gevşettiler. Askerler, o dağılmış topluluğu ellerinden geldiği kadar yağmalayıp geri döndüler. O sırada *karavullar*, padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) Rüstem'in **[266]** Sultan Yalpak *yurduna* hareket ettiği, Halil-i Pilten'in de isteksiz, sinek gibi kaçış rüzgârına kapıldığı ve Hacı İsa⁵⁴⁰ mevkiinden kalkıp Kiğı kalesine sığındığı haberini getirdiler.

(Oğlu Ali tarafından Hasankeyf'te hapsedilen Muhammed-i Halil Aka, Şeyh Hasan-ı Kürd'ün ricasıyla bağdan kurtulup, İsfahan-ı Sevindik ile beraber yoldan çıkarak Rüstem-i Tarhan'a katıldılar. (Her ikisi de) *karavul* olarak gitmiş olan Şah Ali Beğ-i Purnak ile Dara Beğ-i Purnak, Şeyh

⁵³⁸ Yeri tespit edilemedi.

⁵³⁹ Yani ünlü Oğuz (Türkmen) Bayat boyu. Bu boy hakkında bak. F. Sümer, İ. Ü. Türk Dil ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul 1952 (KD, s. 265, n.1).

⁵⁴⁰ Amid şehrinin güneyinde, Dicle kıyısına yakın bir yerde bulunan Hacı İsa köyü (KD, 266, n.1).

Zulî mevkii⁵⁴¹ ile Ayin Deresi⁵⁴² arasında Rüstem'in *karavulu* ile karşılaştılar. Onlardan yakaladıkları birkaç kişiden bazılarını öldürdüler, bazılarını da *orduya* götürdüler. O arada Demurci, birini attan düşürüp esaret bağına vurarak devletli tahtın ayağına götürdü. Şeyh Zulî'yi de getirdi.

Yine o mevkide *Sahib Kiran*, Rüstem'e içeriği şöyle olan bir mektup gönderdi: "Kardeşim Cihangir Mirza'nın üzerine geldiğin ilk seferde sen, tedbir bakımından aciz ve yaşlı olan Kayser'in üzerine gelen Darab gibi idin. Şimdiki gelişin ise, genç, yiğit, tedbir sahibi ve [267] ileri görüşlü İskender'in üzerine giden Darab'ın geliş gibidir. Kendine gel ve savaş aletlerini hazırla. Çünkü savaşta ve mücadelede ayağımız sabit ve sağlamdır. Bizde hiçbir titreme ve gevşeme eseri yoktur. Rabbanî yardım ve semavî destekle, "*Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur*"⁵⁴³ âyetinin manasını, kendimize rehber yapıyor, onu iyi düşüncenin ve tedbirin gereği sayıyoruz. "*Eğer sizi yardımsız bırakırsa, O'ndan başka size yardım edecek kimdir?*"⁵⁴⁴ âyetinin hükmünü, kalbin sureti, bedenler ve organlar divanının şekli olarak görüyoruz. Nazım:

"Tanrı'nın desteği ve Hakk'ın yardımıyla; sabahı getiren Yaradan'ın nimetlerinin murıyla,

Devletin gücü ve dinin bileğiyle; altın düşüncesinin tedbiri ve rehberliği ile,

Kötü niyetli düşmanın üzerine savaş ve muharebe atını sürmeye kararlıyım.

Savaş gününde yerin derinliklerinden göklere toz kaldırayım."

Mektubun açıklanması Rüstem-i Tarhan'a arz edildiği zaman o cevabında "Darab gibileri, büyüklerine karşı itaat yolundan sapan kimselerdir. Onlar, başlarını itaat boyunduruğunun dışına çıkarırlar. Önder ve baş olmak için karşı gelme ve ayrılık gütmeye işlerine başvururlar." Onun burada kastettiği büyük, *Sahib Kiran*'ın kavga halinde olduğu Cihangir Mirza idi.

Bu söz *Sahib Kiran*'a ulaştığı zaman o, "Allah en iyi bilen ve görendir. Her ne kadar büyüğüm bilmese de ben büyüğümün yani Cihangir Mirza'nın iyiliğini istemekteyim. Ben nasihat yoluyla ona doğru yolu gösterdim. O ise ülkenin zarar göreceği endişesinden benim sözümü dikkate almadı. Doğru düşüncemi kabul etmedi. Bu sözü Rüstem-i Tarhan yerinde söylemiştir. Onun büyüğü

⁵⁴¹ Amid-Mardin yolu üzerinde dördüncü konaktı (KD, s.266, n.5).

⁵⁴² Yeri tespit edilemedi.

⁵⁴³ Kur'an-ı Kerim 3/160.

⁵⁴⁴ Kur'an-ı Kerim 3/160.

Cihanşah Mirza'dır. Rüstem-i [268] Tarhan, onun rızasının dışına çıkmış, buşını ona itaatten ve onun fermanından dışarı çıkarmıştır. Çünkü Cihanşah Mirza onu bu saldırıdan men etmek için ona elçi ve *nişan* göndermiş olmasına rağmen o, büyüğünün *fermanına* uymaktan kaçınmıştır. O halde Darab gibi olan odur" dedi.

O birkaç günde *Sahib Kıran*'ın dedikleri oldu.

Rüstem-i Tarhan, Avin suyu⁵⁴⁵ ile Dicle'nin birleştiği yere inince *Sahib Kıran*, Bâbü'l-Ma'nın karşısındaki Karbul⁵⁴⁶ köyüne vardı. O sırada *Karavul* olan Şeyhoğlu Hoşkadem, Rüstem Beğ'in Dicle'den geçip Yekanlar Çevleki mevkiine indiğini haber verdi. Onun üzerine *Sahib Kıran*, Ahmed Beğ-i Ahmedli, *Emir-i Ahur* Başlamış ve Delu Durmuş'u *karavulluğa* gönderdi. Onlar döndükten sonra Rüstem Beğ'in Zırki ve Mirdası⁵⁴⁷ emirlerini bir araya getirmek ve onlarla birlikte savaş alanına gelmek için Pambuklu⁵⁴⁸ nehrinin yukarı kısmına konakladığı haberini ulaştırdıkları zaman *Sahib Kıran*, Yekanlar Çevleki mevkiinde konakladı.

Rüstem, Mardin yakınına vardığı zaman Pazar günü zelzele oldu. "*Doğrusu kıyamet gününün sarsıntısı büyük şeydir*"⁵⁴⁹ (durumu ortaya çıktı.) Ondan üç hafta sonra yine pazar gününde Rüstem yenildi. Emirliğinin talihi ters döndü. O mevkide Rüstem-i Tarhan, Üveys Beğ'i Cebabire Kalesi⁵⁵⁰ne gönderdi. [269] O, Diyarbakır şehri ile Ergani arasını keserek o hudutta bulunan *haşemlerin* kızılarını yağmaladı. Cihangir Mirza'nın *nökerlerinden* olan Çelebi Budak'ı *karavulluğa* gönderdi. Onu yakalayıp yüce tahtın ayağına getirdiler.

Rüstem-i Tarhan, Pambuklu'nun yükseğinde bulunan dağın eteğinden buşını çıkardı. *Sahib Kıran* Kara Çevleki mevkiine indi. Mektup yazarak, "Rüstem Beğ, hangi yürekle ve cesaretle Cihanşah Mirza'nın önünde aslanlık

⁵⁴⁵ Bu su, Tepe bucağının (Behramaki) batısında, Pamuk (Pambuklu) çayının karşısındadır. Dicle'ye dökülen Avine çayı olmalı (KD, s. 268, n.2).

⁵⁴⁶ Bir harf noktasız yazıldığı için tahminî olarak okundu ve dolayısıyla yeri tespit edilemedi.

⁵⁴⁷ Bak n. 478.

⁵⁴⁸ Bak.n. 415.

⁵⁴⁹ Kur'an-ı Kerim 22/1.

⁵⁵⁰ Bu kule Egil yakınlarında olup Egil beylerine aitti. Bazı kaynaklarda Araplar devrindeki İslam ucunun (sugur) bir kalesi olarak geçer (KD, s. 268, n.7).

clavası gütmekte ve gönüllü olarak Diyarbakır'a gelmektedir. Şimdi ise, çakal gibi duvardan duvara, delikten deliğe kaçmaktadır. Eğer o gelmiyorsa, hazır olun biz geliyoruz" dedi. Nazım:

"Biz, su gibi akıp rüzgâr gibi eserek mahalle mahalle, ev ev onu arıyoruz."

O mektubu esirlerden birinin eline vererek Rüstem Beğ'e gönderdi.

O arada her gün *karavullar* çeşitli haberler ulaştırıyorlardı. Onların adamlarını yakalıyorlar, atlarını sürüler halinde sürerek getiriyorlar, çadırlarına saldırıp yiğitlik gösteriyorlardı. Sonunda *Sahib Kıran*, Deve Geçidi⁵⁵¹ne Kara Köprü⁵⁵²'ye indi. Muhalifler Murhe⁵⁵³ mevkiine gelip oraya konular. Oradan geçidin (akabe) yukarısından geçide indiler körfezi öne aldılar.

Rüstem'in [270] bir yeri almasından ve bir yurtlu ele geçirmesinden önce *Salûb Kıran* o yurttaki otu yok ediyordu.

Kara Köprü mevkiinde İskender-i Pilten ile Siyavuş-i Hallî, padişahın karargâhına (*ordu-yi humayun*) katıldılar. Balun⁵⁵⁴ hükümdarı olan Durali Beğ, sırt çevirdi. Muhaliflere *elçi* göndererek onlara ilgi ve sevgi gönderdi.

Her iki grup arasındaki mesafe iki üç *fersaha* vardı. Zaman *Sahib Kıran*, Kefurlu kavmini⁵⁵⁵, Hamza-i Hacılu ile birlikte *karavulluğa* göndermişti. Rüstem Beğ, Abar mevkiine konakladığı sırada *karavulların* nasıl yiğitlik yaptıklarını, onların atlarını ve develerini nasıl götürdüklerini ve onun *ulusunu* birbirine nasıl kattıklarını görünce onların kalbine büyük bir korku, *ulusu* bir dehşet düştü. Onların kavgasının, gürültüsünün ve vaveylasının dehşetinden atlar ve develer, karargâhın (*ordu*) yaklaşık üç dört *fersah* uzağına dağıldılar. Kaçış yolu kayboldu. Gözlerden kan pınarları kaynadı. Korkunun sırsı, yanağın kırmızlığını kehribar gibi yaptı. Dehşetin hafakanı, sakın kâpleri çarpıntıya soktu. Şaşkınlık sersemliği, beyin hanesini kırılmış hayallerin kavgasına bıraktı. Konuşma hanesi, diline anlamsız kelimler getirdi. ...⁵⁵⁶ Şaş gören gözlerin

⁵⁵¹ Bak n. 431.

⁵⁵² Deve Geçidi'nin kuzey doğusunda Dicle üzerine bulunan Kara Köprü olmalı (KD, s. 269, n. 1).

⁵⁵³ Yeri tespit edilemedi.

⁵⁵⁴ Bak n. 206.

⁵⁵⁵ Bu boy hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz (KD, s. 270, n. 1).

⁵⁵⁶ Metinde boş bırakılmış.

birleşti ve kulakların hanesi, toz ve gürültü ile doldu. Düşmanların sayıları, onların gözüne çift görünmeye başladı. Hava akımı olmadan, kulak delikleri, arı kovanı gibi uğuldamaya başladı.

Şeriat ve akıl kanununa göre, düşmanlığı önce başlatmak ve Müslüman halka zorbalık yolunu açmak, kınanmış ve [271] uygun olmayan bir davranıştır; bu işi ilk ilk yapan kimse günahkârdır, âsidir, suçsuzun ve mazlumun katilidir. Bu yüzden “*Hak yücelir*” hükmüyle onların kalbine az bir topluluğun heybeti tiki etti. Nazım:

“Ey gönül! Elinden geldiğince gönül incitme; kendi incinmeden habersiz olma!

Kımsenin kellesi ve malıyla elini kirletme! Eli üstün olanın elinden emin olma!

Dostların yoluna kuyu kazma! Eğer kazarsan, oraya kendini düşersin.”

Abar mevkiinde Üveys Beğ, Egil kalesinin, Cebabire⁵⁵⁷’nin ve Aminî⁵⁵⁸’nin hükümdarı olan İsa Beğ bütün askeriyle ve Akkoyunlu Muhammed-i İnak Halil⁵⁵⁹ ile birlikte Rüstem’in ordusuna katıldılar.

Sonra Rüstem, Abar’dan göç ederek padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) bir *fersah* mesafede konakladı. Onların arasında bir tepe bulunuyordu. *Karavullar* Rüstem’in ordusunun öncü birliği (*mukaddime*) ile karşılaşp onlarla savaştılar. Otuz yığın edip atlarının eyer torbasına bağlamış olan Türkmenlerden bir kısmı, yolda zırhlı Karakoyunlu *nöker*lerine yetiştiler. Yiğitçe savaşlar yaptılar. Östünlükler gösterdiler.

Gündüz olup doğunun Türk’ü⁵⁶⁰ aydınlık gösteren dünyayı alan kılıcının yılmşığıyla zenci vasıflı gece karanlığının ordusunu yenip onu batı ufkunun perdesinin arkasındaki bir tepenin arkasına attığı; [272] sabit yıldızların ve yedi gezegenin mumunun ve lâmbasının, Tur’un Kelim’in *yed-i beyzası*⁵⁶¹; gök ilkesinin padişahının⁵⁶² parlak bayraklı ışığı; İskender’in teçhizatı, Hızır’ın

⁵⁵⁷ Bak. n. 550.

⁵⁵⁸ Egil’in doğusunda Dibne suyunun Dicle’ye karıştığı yere yakın bir yerde bulunmaktadı (KD, s. 271, n.4).

⁵⁵⁹ Oysa İnak oğlu Mehmed, Cihangir Mirza ile yapılan vuruşmalardan birinde ölmüştü.

⁵⁶⁰ Yani güneş.

⁵⁶¹ Bu cümledeki konuşan manasına gelen Arapça “kelim” kelimesi, Allah ile konuştuğu için Musa peygambere verilen ad olup, Tur, Hz.Musa’nın Tanrı ile konuştuğu dağın adı, yed-i beyza ise, daha önce açıklandığı gibi Musa’nın mucizeler gösteren beyaz elidir.

⁵⁶² Yani güneşin.

hücumu, Süleyman'ın gayreti ve Yusuf'un askeri ile söndürüldüğü vakit *Sahib Kiran*, göğe benzeyen çadırının cebinden güneş gibi doğup çıkarak, burçların muntakasında gece gündüz hareket edip dünyayı dolaşan; hızlı gitmede ve mesafe almada gündüze denk sayılan ve onunla atbaşı giden bir ata bindi. İlkesi zafer olan bütün askerleriyle Dicle'nin sahilinde bir zamanın ve her zamanın düşmanlarını bekleyip saf kurdu. *Karavullardan* Rüstem Beğ'in yerinde durduğu, göç etmeyeceği haberi gelinceye kadar sağ, solu, merkezi ve cenahı düzenledi. Karşı tarafın *karavul*'unun sayısı ilk görünenden fazla olduğu için *Sahib Kiran*'ın *karavulu*, atının dizginini geriye çevirerek ona durumu arz etti. Karşı tarafın *karavulu* tepenin üzerine çıktı. Öyleki Akkoyunlu *ulusu* tamamen onların görüntü alanına girdi. Onlar, *ulusun* niteliği ve niceliği konusunda kesin bilgiye sahip oldular. Bu durumda *Sahib Kiran*, ordunun *âyamı* ile *mişaverede* ve görüş alış verişinde (*kengâş*) bulununca *emirler* "İşin doğrusu, bir şeyin peşinde olan ve bunun için sağlam bir yer tutan onlar üzerimize gelmediği sürece bizim yerimizde kalmamızdır. Gelmek onların görevi, onları kovmak da bizim görevimizdir" dediler.

Sahib Kiran, bu sözü kabul yerine koyup, uyma alanına sokmadı. Kendi *karavulunu* daha da güçlendirdi. Muhammed-i Koca Hacı ile *boy nökerlerinden* ve *bahadırlardan* bir topluluğu, onların *karavullarını*, görüş alanından dışarı çıkarmaları, [273] onların yüzüne gaflet perdesi çektikten sonra, başka bir topluluğu da at binip, saflar kurarak onlara saldırmak için onların yardımına gönderdi. Sonra kendisi, askerin tamamıyla birlikte at bindi. Dicle'yi geçerek saf kurdu. Sağ, solu, merkezi ve cenahı düzenleyerek tepeye çıktı.

O sırada Rüstem-i Tarhan da düşmanın ordusunu araştırmak, onların nicelik ve niteliğini öğrenmek ve kendisine *yurt* aramak için at binmişti. Semavî kader, ansız bir savaşın meydana gelmesine karar verdiği için her iki rakip birbirine yaklaştı. Rüstem-i Tarhan, o ordusuyaa alelacele saldırıya geçti. Cihangir Mirza, *Sahib Kiran* ile; Ali Şeker Beğ ve Solan Beğ, Purnak ve İskender-i Pilten'in yer aldığı sağ cenah ile; Şah Ali Beğ ile Şehsuvar Beğ'in *nökerleri*, Şeyh Hasan-ı Kürd'un, Mansur-i Afşar'ın, Beyaz⁵⁶³ın ve Kutbekulu⁵⁶⁴nun bulunduğu sol cenah ile; Firi Beğ-i *Milhüldar*, Koşayış ve Şah Hacı Beğ-i Gavrudî, Emir Beğ, Hasan-ı Çelebi'ye

⁵⁶³ Yani Bayat boyunun (KD, s.273, n.1).

⁵⁶⁴ Afşarların bir kolu (KD, s.273, n.2).

ve Müminî cemaati ile karşı karşıya geldiler. Savaş düzeni alındıktan sonra herkes, kendi rakibiyle hızla savaşa girdi. *Nekkarenin* gürültüsü ve çılgılığı, kanlı savaşçıların naralarıyla karıştı. Sabahın sultanının ve emniyet öğleninin altın sağan komutanının aydınlık yüzü, savaş arayan *pehlivanların* ve sırtı pek, yüzü sert *bahadırların* bağrıışma buharının dumanıyla karanlık geceye ve ayrılış aşıkların akşamına döndü. Öyleki hiç kimse, kılıcın ve mızrağın mırmırı, lâmbası; [274] feryat ve figanın rehberliği olmadan dosta düşmana yol bulamaz oldu. Güneşin gözü, buharın yükselmesinden puslanıyor; nalın ve mızrap teknesinin darbesinden, Merih'in yüzüne toprak konuyor; Utarid, ölülerin sayısını deftere yazmak için karanlığa ok atıyor; Zühre, bazılarının yasını tutmak, bazılarının perdesini kaldırmak için her köşeden ses veriyor, her bir makamda, başka bir haberin resmini yapıyordu. Ay, hilâl kaşlı ay yüzlüleri amanak için menziller aşarak, gecenin örtüsünde eteğinin altındaki lâmba ile evden eve geziyordu.

(Öyle bir durumda) Ali Şeker, sağ cenaha karşı zafer kazandı. Onları Dicle nehline kadar sürdü. *Sahib Kıran*'ın öncü birliğinde (*monkalay*) Rüstem-i Murad, Cihanşah ve Ali Mirza bulunuyordu. Rüstem-i Tarhan da öncü birliği yendi. Sol taraftan *Sahib Kıran*'a saldırdılar. Ali Mirza ona üstün geldi. O, atından ayrı düştü. İbrahim'in küçük oğlu Ali, ilkönce öncü birliğe üstün geldi. Öyleki öncü birlikte kimse direnç gösteremedi. Düşmandan iki ok, *Sahib Kıran*'ın atına isabet etti. Biri göğsünden, diğeri omuzunun altından geçti. *Sahib Kıran* nara atarak saldırdı. Çevrede bulunan yardımcı yiğitler, birden saldırıya geçtiler. Yukarıdan aşağıya doğru düşmanı yerinden oynattılar. Çübbeli, zırhlı tamamen silâhlı demirden dağ gibi 400 kişiyi, bir yerde bozguna uğrattılar. Kuçek Şah Ali'nin atı, Karakoyunlu Bekir'in atına yetişt. Hemen ikisini de yendi. Emir Beğ ile Hasan-ı Çelebi de saldırdılar. Hüseyn Çelebi ile Mansur-i Afşar yiğitçe savaştılar. Onun rakipleri, birçok gayrettten sonra onu attan düşürdüler. [275] Piri-yi *Mühürdar* Alişah Oğlu'nun orada attan düşürüp öldürdüler. Rüstem-i Tarhan'ı *haneden* çıkarıp attan düşürerek ele geçirdiler. Muhammed Aka-yı İnak ile Çelebi'yi orada öldürdüler. Şah Ali ile Şehsuvar'ın askerleri bu durumu gözleriyle görünce hemen kaçmaya koyuldular. Onların komutanı (*serdari*) olan *Tavacî*-yi Piri'yi hemen orada hayat elbisesinden soydular. Orduyu tamamen bozguna uğratan bir *fenah* uzağa sürdüler. Sağ cenahı birbirine katmış olan, tepenin arasında olmasından dolayı Rüstem'in yıkılmasından ve tutuklanmasından haberdar olmayan Ali Şeker, oradan beş yüz mükemmel süvari ile, Solan Beğ bir birlik

(*koşun*) ile, Ali Şeker'in oğlu Pir Ali Beğ de başka bir birlikle geri döndü. O beş yüz süvariden başka Üveys Beğ ile İsa Beğ de mücadeleye tutuştu. *Sahib Kıran*, iki ok yemiş olan atını, atı öldürülmüş olan Kuçek Şah Ali Beğ'e verdi. Onu atına bindirip kendisi de Karakulak adındaki, Nazım:

“Kaçarken esen rüzgâr ve akan su gibi olan iyi huylu,
düşmanın ömrü gibi aceleci, şefkatli dost gibi dayanıklı”

şeklinde nitelenen yedek ata binip sağ cenahta, Emir Ali Şeker'in tarafına yöneldi. Emirlerden Şah Ali Beğ, Halil-i Tavacı, *Emir-i ahur* Kara, Kara Kisak ve Emet-i İnak; *boy nöker*lerinden Tuman Basan, Hacı Davud ve Kolu Kara ve Çın [276] oğlu, Hazret-i *Sahib Kıran* ile beraber idiler.

Emir-i ahur Kara, Ali Leşker'in birliğinin (*koşun*) iki defa yerinden oynatarak onlara karşı mızraksalladı. İkinci defasında onu attan düşürdükleri vakit yaya olarak mızrağı alıp karşı tarafa fırlattı. Sonunda süvarilerin hücumuyla öldürüldü.

Hazret-i *Sahib Kıran*'ın kardeşi Cihanşah Beğ de sağ cenahta Ali Şeker'in oğlu Pir Ali ile yiğitçe savaşlar yaptı. Emir Ali Şeker'in tarafından 10 kişi *Sahib Kıran*'a saldırmak için öne çıktı. Emet, engel olup uzaklaştırmak için onalara karşı çıkınca onu attan düşürdüler. Halil-i *Tavacı* imdadına yetişti. O on süvariden birini attan düşürdü. Ali Şeker'in diğer askerleri birleşerek Halil Aka'ya mızrak vurdular. O sırada Hazret-i *Sahib Kıran* saldırıda bulundu. Emet'i geçip Ali Şeker'e mızrak indirdi. Askerler, Ali Şeker'i onların elinden kurtardılar ve *Sahib Kıran*'ın askerlerine galip geldiler. *Sahib Kıran*, askerleri korumak ve Ali Şeker'in topluluğunu cezalandırabilmek için geride kalmıştı. Emet, attan düşmüş, aciz ve yaya kalmıştı. *Sahib Kıran* onu atının önüne atıp onlardan kurtardı. O sırada bayrak taşıyanın (*alemdar*) atına bir ok isabet etti, at ürktü. Askerler, *Sahib Kıran*'ın boguna uğradığını sanarak hep birlikte onun yanına koşular. *Sahib Kıran* onu⁵⁶⁵ atının terkisine bindirmek isterken Duharlu'nun oğlu düşmandan aldığı ata bindirdi.

Kuçek Şah Ali, *rikabdar*'dan *Sahib Kıran*'ı sorup ondan “Arkada kalmış” cevabını alınca Şah Ali hemen kendini ona ulaştırdı. *Sahib* [277] *Kıran*'ın kardeşi Cihanşah Beğ, Sulan ve Pir-i Alişah ile yiğitçe savaştı. Seydi Ahmed-i Arablü, düşmanın iki süvarisini yere düşürdü. *Sahib Kıran* atının dizginini çekerek durdu. Emir Beğ ile Ali İbn Kadı yetiştiler. Guldar'ın

⁵⁶⁵ Yani alemdar'ı.

ırlı Seyyid Ahmed-i Haydarlu'yu tutup getirdi. Bekledikleri o yerde onu parça parça ettiler. Nökerlerden bir kaç kişi daha geldi. Onların hepsiyle savaş mıcldesi tekrar coşmaya başladı.

O bulanıklığın ve karanlığın gözünde sultanın bayrağının beyazı, nefesi mıcılık olan sabah gibi ortaya çıkınca o topluluk, namaz kılanların suyla aptes mıcıkları gibi kanla aptes aldıktan sonra yönlerini savaşın safına, muharebenin ve vuruşmanın mihrabına çevirdiler. İşin başında tekbir ve salavata başvurarak lııı yüzünü Allah'ın dergâhına koydular. Saldırını savuşturmak için, “*Ben vıztımı gökleri ve yeri yaratana çevirdim*”⁵⁶⁶ âyetinin okunmasını kendilerine iş mıcıldılar. Alın açık çok kimsenin ellerini göğüslerine⁵⁶⁷ koydular. Çok sayıda kelleyi, sakince vücutlardan yere düşürdüler. “*Can vermeden önce salavat getirmek için acele edin; ölmekten önce tövbe etmek için acele edin*” sözü, kılıcın diliyle her iki topluluğun akıllı kimselerinin kulağına ulaştırıldı.

Sahib Kiran 10 kişiyle onları uzaklaştırmak için kılıcını çekti. Hamza-i kımırlı, sol cenahtan *Sahib Kiran*'ın yanına yardıma yetişti. *Sahib Kiran*'ın mıckerleri grup grup, öbek öbek şaşkın ve hayran dikiliyor, savaşı seyrediyordu. Her ne kadar *Sahib Kiran* onları harekete geçirmek ve canlandırmak için lıııgınıyor, [278] “Düşman bozguna uğradı, hiç endişe etmeyin. Bu topluluğun mıciksiz hareketinden korkmayın; kendinizi büyüklük ve yiğitlik alanından dışarı mıcılmaktan sakının” buyuruyorsa da onlar, şaşkınlığın fazlalığından ve korkunun ve dehşetin aşırılığından yerlerinde sabit kalıyorlardı. Sanki ayakları çadır çlvisi gibi yere batmış, boyunları ipe bağlanmış veya, ...⁵⁶⁸ buyruğu onların mıcırına atılmıştı. Onlar ıstırap ve sıkıntı duvarının gerisinde kalmışlardı. *Sahib Kiran* onların yardımından ümidini kesince o küçük toplulukla birlikte savaşa mıcırlı. Düşmanı yerinden oynatıp dağıttı. Mükemmel bir adam geride kaldı. Sultan Ahmed, Şeyh Hasan ve Tuman Basan ona mızrak isabet ettirdiler. *Sahib Kiran* da mızrak vurdu. Onu attan düşürdüler. Dikkatlice baktıkları zaman onun Ali Şeker olduğunu gördüler. Onun askerleri, *Sahib Kiran*'ın askerlerinin mıcıllığını gözleriyle gördükleri zaman geri dönüp saldırıya geçtiler. Zor ve güç kullanıp üstünlük ve galibiyet sağlayarak Ali Şeker'i onların elinden kaptılar. *Sahib Kiran*'ın birliğine (*koşun*) üstünlük sağladılar. Sarhoşların eğlence meclisine lıııızzer bir savaş oldu. İntikâm ve zorbalık şarabı, kılıç testisine ve kadehine;

⁵⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, 6/79.

⁵⁶⁷ Qlülerin ellerinin göğüslerine konulmasına benzetme yapıyor.

⁵⁶⁸ Metinde boş bırakılmış.

rakiplerin can damağına ve kınına döküldü. Onun kokusunu, canının burnunda duyan veya o kadehin bir yudumu boğazına giden kimse, yere ayağının yerine kalasını koyuyor; öyle sarhoş ve kendinden habersiz yere düşüyordu ki onu tekrar ayağa kaldırmak mümkün olmuyordu.

Sonunda Rüstem'in adamları tamamen bozguna uğradılar. *Sahib Kıran*'ın ordusunun *bahadurlarından*, (Rüstem'in adamlarından) bir iki veya [279] daha fazla kimseyi tutsak etmeyen kimse kalmadı. Sadece *Emir-i ahur* Kasım, zırhlı (*cebe*) dört kişiyi ele geçirdi. İshak Aka ise, üç kişi getirdi. Rüstem Beğ'i, Çihanşah Beğ'in *nökeri* Kürd Ramazan; Ali Şeker'i Osman-ı *Mihmandar*; Pir Ali'yi Halil oğlu; Koşayış'i Mihmad Beğ'in *nökeri*; Sulan Beğ'i, Şah Ali Beğ'in Elif adındaki *nökeri* yakalayarak *Sahib Kıran*'ın beklediği yere ulaştırdılar. Büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*), *boy nökerlerinden*, ünlü kişilerden ve eşsiz süvarilerden zırhlı (*cebe-puş*) 1700 kişi esaret bağına düştü. Zırhı ve *cebesi* olmayan çok sayıda kimse de yakalandı.

Şah Ali Beğ ile Şehsuvar Beğ'in askerleri kaçıp sağ salım Musul'a gittiler. Devlet onlardan yüz çevirdiği için bir gemiye bindiler. O sırada aniden Sahib Kıran'ın kendilerinin üzerine geldiği ve yaklaştığı haberini ulaştırdıkları zaman perişan olup şaşırıldılar. O iki gemi battı ve hepsi yok oldu.

Sahib Kıran düşmanlara karşı zafer kazandıktan sonra geri döndü. Buyruğu üzerine meşale altında 500 kişinin boynunu vurduktan sonra düşmanların mallarına ve erzakına el koyma işlemi yaptılar. Gönlnü o işten rahata erdirince *hanesine* kendisinin zafer ve düşmanın yenilgi haberini gönderdi. O *yurttan* göç edip Hüseyin tepesi (Tell-i Hüseyin)⁵⁶⁹nde konakladı⁵⁷⁰. Onun buyruğu üzerine Rüstem Beğ'i cellada (*hundar*) teslim ettiler. Onu seyretmek için büyük bir kalabalık meydana geldi. Cellat onun kanını dökmek için hazır oldu. Rüstem, fazla acı çekmemek için kılıcın keskin olup olmadığını sordu. [280] Kılıcı gösterdikleri zaman onu kabul etmedi. Uruk Muhammed-i *Tuşmal*'ın kılıcını isteyerek "Beni bu kılıçla öldürün" dedi. O kılıç, Seyyidü'l-budalâ, Kutbü'l-meczubin Baba Abdurrahman'ın Ak Ziyaret mevkiinde Hazret-i *Sahib Kıran*'ın beline bir iple bağlayıp bir tase vurarak,

⁵⁶⁹ Yeri tespit edilemedi.

⁵⁷⁰ Amid'in güney doğusundaki Abar (Anbar) çayının ve köyünün batısında, Dicle'nin sol kıyısında yapıldığı anlaşılan bu savaşta Sahib Kıran'ın (Hasan Beğ) kazandığı bu zafer, Kâhlre'ye 18 Receb 861 (11 Haziran 1457) tarihinde ulaştırıldı (KD, s. 279, n. 3).

"*İbn-i Tarhan'ın kellesidir*" dediği kılıçtı. Bu da o hazretin gerçekleşen kerametlerinden biriydi. Bütün Akkoyunlu bu keramete şahit oldu.

Onun öldürülmesinden sonra Ali Şeker'i Çermik kalesine gönderdiler. Onun oğlu Pir Ali'yi Ergani kalesine, Sulan Beğ'i Çüngüş⁵⁷¹'e gönderdiler. O *hulus* aldılar. Abar çayının Dicle'ye karıştığı yerde konakladılar.

Akkoyunlu halkının çoğu Cihangir Mirza'dan yüz çevirerek, aile halkını ve bağlı olanlarını Mardin'den çıkarıp günden güne güçlenen devlete sığındı. *Sahib Kiran*'ın kardeşi Üveys Beğ de sevginin gölgesine katıldı.

Onun üzerine *Sahib Kiran*, Mardin'i kuşatmaya gitti. Mardinde *zahire* bulunmıyordu. *Sahib Kiran*'ın annesi ricaya gelerek, "Cihangir Mirza'nın çoluğu çıkıncı nereye gitsin?" deyince *Sahib Kiran*'ın haya duygusu o işi yapmasına engel oldu. Onun gidişini durdurdu. Annesinden, "Kardeşim Cihangir Mirza'nın bir oğlunu benim yanıma göndermesi gerekir" şeklindeki isteği kabul gördü. Onlar, Alihan Mirza'yı yüce tahtın ayağına gönderdiler.

Savur⁵⁷² hükümdarı Muhammed Beğ'i de yakalamışlardı. Savur kalesi de yönetimleri altına girdi. *Sahib Kiran* orayı Halil-i *Tavaci*'ya bıraktı. Oradan *ıslak* hareket etti.

[281] Rüstem-i Murad'ı İsa Beğ'i kuşatmaya görevlendirdiler. O kuşatma başarısızlıkla *ordudan* ayrıldı. Rüstem-i Tarhan'ın mücevherlerini ve *hazinesini* alacağı için Rum'a kaçtı.

Sahib Kiran Erzincan'a varıp o şehri viran ve sakinlerini perişan bulunca halkın gönlünü aldı. onları kendi meskenlerine ve vatanlarına dönmeye davet etti. Şehrin yönetimini Hurşid Beğ'e bıraktı. *Sahib Kiran*'ın Emir Arabşah-ı *Karadün* elinden kurtardığı, bölgesinde meydana gelen veba (*tâ'un*) dolayısıyla vurduma gelmemiş olan İspir kalesinin *hakimi* Bayezid Beğ-i Purnak, vebanın çıkmasıyla *beytü'l-mâl'a* girmiş olan çok miktarda malı alıp huzurda yeri bulmaya geldi. Rum ve Şam hududu *emirleri* özürler dileyerek huzura hediyeler *gönder* getirdiler. Feyiz veren aklın iltifatıyla yücelmiş olarak kendi *vilâyetlerine* döndüler.

Sahib Kiran da Diyarbakır *kışlakına* hareket edip Amid'e geldi. Rakka *havalisinde* oturan Ka'beyn, Uneyn ve Benî Rabia gibi Arap kabileleri, Şam ve Diyarbakır arasında yol kesip Müslümanları eziyete ve sıkıntıya soktukları

⁵⁷¹ Çermik'in kuzey batısında, Fırat'a yakın bir yerdedir (KD, s.280, n. 2).

⁵⁷² Mardin'in ilçesi.

için *Sahib Kiran*, o *hududu* korumaya asker sevk etti. O Arapları yağmaladı. Altan deveden çok miktarda hayvan, mal ve erzak muzaffer askerlerin (*asâkir-i mansure*) eline geçti. Onun üzerine Sahib Kiran lââyık bağışlarda bulundu. Herkese soylu ve pahalı atlar verdi. Oradan *yaylaka* döndü. Gürcistan *gazasına* yürüdü. Onun anlatılması bundan sonra olacaktır.

İKİNCİ CİLT

[285] [ÇAĞATAY VE KARAKOYUNLU SULTANLARI]

BURADA ÇAĞATAY VE KARAKOYUNLU SULTANLARININ DURUMLARININ ÖZET OLARAK ANLATILMASI İLK TEŞEBBÜS OLACAKTIR

Bu yılda Şahrüh Mirza'nın ulu ceddinden Sultan Muhammed-i Baysungur -*Toprağı bol olsun*- âsi oldu. 50 yılının⁵⁷³ başlarında namılı dedesi tarafından Kum'un ve Rey'in yönetiminin kendisine bırakıldığı Baysunkur'un oğlu Sultan Muhammed Mirza, ülke almak amacıyla Kum'dan Isfahan'a gitti. Önce onun *emir-i divân*'ı , amcası Isfahan *hakimi* Emir Muhammed Şah'ın vefatından sonra, amcasının *taziyesi* için Isfahan'a gidip orada yönetimle meşgul olan; Şahrüh Mirza tarafından yönetim onayı gelen; bağımsız olarak Isfahan'ı yöneten Emir Handşah'ın oğlu Saadet Beğ, Şahzadenin Isfahan'a hareket ettiği haberini duyunca Isfahan'dan kaçıp, şehrin *reis*lerinden biri olan Seyyid Ali-yi Gülbar ile birlikte Ruveydeşt⁵⁷⁴ yolundan Herat'a yöneldi.

Şahzade'ye bu haber ulaşınca o, onun arkasından bir saldırı birliği (*ilgar*) gönderdi. Onlar, onu Seyyid Ali ile beraber bağlayarak şehre getirdiler. Şehzade Seyyid Ali'yi öldürdü. Saadet Beğ'e de ceza sopası (*çub-i yâsâk*) çekti. Bir kafese koyup şehrin kalesine astı. Sonra şehrin büyüklerini itaate ve boyun eğmeye çağırdı. Büyük bir ziyafet (*toy*) düzenledi. seyyidlerden, kadılardan, alimlerden, şeyhlerden, büyüklerden, sahiblerden, reislerden ve ileri gelenlerden şehrin ve vilâyetin büyüklerine 3 bin *hil'at* giydirdi. [286] Bazısı 12 *dinar*lık, bazısı 24 *dinar*lık 10 bin *tenge* ile 1000 *floriyi* Taht-ı Karaca bahçesindeki ziyafet (*toy*) ziyafetinde saçtı. *Dirhem*den ve *dinardan* o bahçenin alanını kırmızı ve beyazla boyatıldı. [Beyit]:

⁵⁷³ Yani 850 (1446).

⁵⁷⁴ Isfahan'ın içinden geçen Zayende Rud ırmağının toprakta kaybolduğu yer.

“O diyarın arsası, altın ve gümüşten, hazan ve ilkbaharın karışımı gibi oldu.”

Bahçenin arasına gölgelikler ve büyük çadırlar kurdular. Onun etrafına çadırdan, otağdan ve gölgeliklerden düzenli bir halka (*cerge*) yaptılar. Her grup, ayrı bir gölgeliğe yerleşti. Her bir grup, güzel sesli çalgıcılardan ve gönül alıcı şarkıcılardan bir toplulukla birlikte havaya sesler ve semaya nağmeler gönderdiler. Zamane, Sultan Şahruh Mirza'ya, “*Yanımızdaki meskeni devam etsin*” sözünü söylediği için her bir köşeden ömrü artıran bir şarkı, Nazım:

“*Gel de gül saçıp kadehe şarap dökelim; feleğin çatısını yaralım, ona yeni bir şekil verelim.*”

Eğer gam, âşıkların kanını dökmek için asker çekerse, şarabı ve sakiyi birbirine katalım ve gamın temelini ykalım”

(nağmesi) Şah'ın devletinin taraftarlarından samimî topluluğun kulaklarına geliyor; Her kesin içindeki muhtelif sesler bir şekilde açığa çıkıyor, herkesi *raks* ve *sema* yoluna getiriyordu.

...⁵⁷⁵ giydirdi. Hemedan'dan, Sultaniye'den, Kazvin'den, Kum'dan, Rey'den, Kaşan'dan, Yazd'den, Eberkuh'tan (meydana gelen) bütün Irak'a *durugalar* gönderdi. Eski hükümdarları (*hükkâm*), [287] saltanat tahtının ayağına çağırıldı. Hepsi de isteyerek veya istemeyerek onun *dergâhına* yöneldi. Isfahan *seyyidlerine*, *kadlarına* ve diğer *ayana* lâayık ıktalar (*soyurgal*) ve uygun nimetlerle ilgi gösterdi. Isfahan *nakibi* Şah Alaaddin Muhammed'e ülke işlerinde büyük bir yetki verdi. Onu Iraklıların önderliği ile birlikte mal, mülk ve makam bakımından yükseltti. Ülke işlerinin danışılmasında (*müşâverât*) diğerlerinden üstün kıldı.

Irak beldelerinin diğer büyükleri de hediye ve armağanlarla *dergâha* yöneldiler. (Padişah) hepsinin, rübbelerine göre nimetler verip gönlünü aldı. Irak'ın diğer beldelerinden ünlü ordu (*çerik-i nâmdâr*) çıkardı. Bir ordu donatıp düzene koyduktan sonra Şiraz tarafına hareket etti.

Şiraz *valisi* İbrahim Sultan b.Şahruh Mirza'nın oğlu Mirza Abdullah, küçük yaşta idi. Onun büyük emirleri (*umerâ-yn i'zâm*) şehri sağlamlaştırdılar. Ulu dedesine peş peşe ve arka arkaya *elçiler* gönderdiler. Sultan Muhammed Mirza, Şiraz'ın dışına konaklayınca içerdekileri sağlam buldu.

⁵⁷⁵ Boşluk var.

Diğer yandan Şahruh Mirza, onu isyandan geri döndürmek ve Cihanşah Mirza'yı uzaklaştırmaya Azerbaycan'da gitmek için Horasan'dan güçlü bir ordu ve sınırsız bir teçhizatla Horasan'dan Irak'a yönelmişti.

Onun huzurunun bayraklarının (*râyât*) debdebesi Şehzade'nin kulaklarına ulaşınca o, Şiraz'dan geri dönüp Isfahan hududuna girdi. Şahruh Mirza da Isfahan'a indi. Ordunun öncü birliği (*monkalay*) Şehzade'nin üzerine geldi. Onu haber alınca karargâhı (*ordu*) dağıtıp, kendi çadırına ve otağına ateş attıktan sonra Kürdistan tarafına sığındı. Hazret-i Hakan ise, Isfahan'dan hareket etti. Isfahan'ın büyükleri, [288] onun askerlerinin eline düşmüşlerdi. Şahruh, onları bağlayıp beraberinde Save'ye kadar götürdü. Kadı İmameddin-i Fuzullah'ı, Hacı Afzaleddin- Torke'yi, Şah Alaaddin Muhammed-i *Nakib*'i, Kuvay-ı İmameddin'in yeğeni Mevlâna Abdurrahman'ı ve Hacı Reme Ahmed-i Çupan'ı Save'nin kale kapılarından bir kapıya (*dervâze*) boynundan astı. Hacı Muhammed-i Haydar, Şah Kivameddin-i *Nakib*, Şah Nizameddin-i Golsitane, Nüfeviyye *sahib*lerinden ve *reis*lerden bazıları gibi birçoğu bağda kaldılar.

Şahruh, o kış Rey'de kışladı (*kışlamış*). Cihanşah Mirza tarafına *elçi* göndererek hareketinin sesini, Azerbaycan'a duyurdu.

[289] YÜCE HAZRET-İ HAKAN ŞAHRUH MİRZA'NIN ÖLÜMÜ

Aziz ve Celil Allah'ın sünnetine göre düzenlenmiş olan âlemde, değişimin olmasından, boyunların boyunduruğa girmesinden ve cennetlerin yüksek temellerinin yıkılmasından önce⁵⁷⁶ ortaya çıkan belirtiler ve çeşitli alametler, gizlilik yatağından çıkıp peş peşe büyüyüp gelişme mecrasına gelir. Peygamber'den (A.S.) rivayet edilen “*Kıyamet şartlarından birisi, köle kadının hürumefendisini doğurmasıdır*” hadisi buna yeterli bir delildir.

Sultan Muhammed'in ulu dedesine itaat tasmağını boynundan çıkarması, Pir Budak'ın soylu babasına itaatsizlikte bulunması, hanedan devletinin yıkım kapılarının açılması ve onların emirliğinin bozulma işaretleri idi. Yine ümmetin en şerefli ve davet sahibi Peygamber'in halefleri olan *seyyid*lerin ve *âlim*lerin öldürülmesi, “*Kim bana yönetici olarak saldırırsa, ben onunla savaşa izin veririm*” buyruğuna göre, onların ömür duvarının dökülmesinin ve sağlam devletin yıkılmasına sebebi olacaktır. Mesnevî:

⁵⁷⁶ Yani Kıyamet gününden önce.

"İsfahan'da ihtiyar bir adam, rüyasında Murtuza"⁵⁷⁷ "yı külkreyen bir aslan olarak gördü. Sinirlenmiş, elinde bir bıçak Necef'ten Save'ye gelmişti.

Ona, 'Ey evliyanın şahı! Kesin olarak sen, Hakk'ın aslam, dinin ve dünyanın rehberisin. Bu gazap ateşiyle yamışın neden? Nereye gidiyorsun, sebep nedir?' dedi.

Allah'ın aslam dedi ki: 'Ey soru soran! Hızla bir katilin peşinden gidiyorum.

Şahrüh gururundan, cevrinden ve cefasından masum evlâdımı öldürdü.'

İhtiyar, gün doğunca bu rüyayı gördüğü herkese anlatmaya başladı.

Rey tarafından gelecek haberi bekleyerek onun bu sözünü kaydettiler."

[290] Sultan Muhammed Mirza'nın ordusu İsfahan'ın 15 fersah uzağındaki Gendoman⁵⁷⁸ yaylakında sarhoşlar meclisi gibi harap ve perişan olunca Şahrüh Mirza'nın mahremlerinden İsmail adındaki birisi, İsfahan'ın büyüklerini takip ederek o hududun köylerinin bazılarını ele geçirdi. (Sultan Muhammed Mirza'nın ordu mensuplarını) bağlayıp Save'ye götürdü. Onlar hakkındaki *ıvılg* hükmü, acımasızca katledilmeleri yönünde çıktı.

Padişah Rey'de kışladı (*kışlamış*). Kış günleri sona erince Sultan Nevruz (*nevruz-i sultanî*) günü Hazret-i Hakan'ın aklına, Rey şehrinde keşfedilmiş olan Abdü'l-azim'in kutsal şehitliğinin eşigini ziyaret düştü. Rey'in Feşaburiye'sinden sabahın doğduğu vakit ata binip, ünlü oğullarından, mutlu *emir*lerinden ve huzurun yakınlarından meydana gelen *devlet erkânı*yla birlikte yanına üç günlük erzak alarak, o yerin rikâbını öpmek için yola düştü.

Ata binme sırasında bu müsveddenin yazarı hakir kul, *dergâhta* hazır idi. Hazret-i Padişah yola çıkınca Şeyh Alaü'd-Devle Simnanî'nin- *Allah sırrını kutsasın*- yüce *asîlânesinin* müridlerinden bir *derviş* gelerek, "Bu padişah, acaip bir padişaktır. Ben bu gece rüyamda Hz.Resul'ü (A.S.) onun elbisesinin tozunu alırken gördüm" deyince bu fakirin dilinden gayri ihtiyari olarak, "Bu, gerçekleşecek bir rüyadır. Ondaki tozu silmek, topraktan olan bedenini, ölümsüz ruhundan ayırmak demektir" sözleri döküldü.

Bu söz, *derviş*in hoşuna gitmedi. Bu fakirin yanından ayrıldı. Kısa bir süre sonra onun dönüş haberi çıktı. Halkı hayret ve şaşkınlık aldı. Çok geçmeden onu *taht-ı revân*ın üzerinde getirdiler. Derin bir baygınlık içindeydi. Bineğinin üzerinde halsiz düşmüş, hatta onda can çekişme hali belirmişti. **[291]** O

⁵⁷⁷ Yani Hz.Ali'yi.

⁵⁷⁸ İsfahan'ın bağlı bir köy.

“O, diş ağrısına tutuldu” haberini ortaya atılınca bu fakir, “Onun hırs ılıpını çekmek gerekiyor” dedi. O zaman karargâhın (*ordu*) alanı, bir Şahruh ile birbirine girip dağlan satranç tahtasına döndü.

Ne kadar çok zayıf yayalar, kıymetli atlara bindiler! Ne kadar çok şehzade, devlet atından inip yanakları düşkünlük torağına düşmüş olarak kaldı! Sultanın ve diğer emirlerin *hazinelere* rezillerin ve ayak takımlarının kavgasıyla yere battı. Malların ve mücevherlerin nefis olanları, *rindin* ve *evbağın* eline düştü. Yıkılma ve bozulma tozu, makam ve mevki sahiplerinin otaklarına ve çadırlarına kondu. Yaşlının ve gencin içinden feryat ve figan yükseldi. Sultan *nevrusun* parlak yüzü, “*Güneş dürüldü ışığı kalmadığı zaman, yıldızlar düşüp söndüğü zaman*”⁵⁷⁹ kararlılığıyla karardı. “*O canlıdır, ölmez*” takdiriyle Balık Burcunun hanesinin kuyundan baharın ılıman noktasına girmiş olan parlak güneşin beyaz yüzü, ilkbahar havasındaki hazan rüzgârının soğuk nefesiyle koyu renk aldı. “*Gençleri ihbarlatan günden nasıl korunursunuz?*”⁵⁸⁰ hükmü, gurur ve kibirle dinlenenlerin, rahat ve huzur uykusuna yatanların gecesini elinden aldı. İhtiyaç sahiplerinin bu köşesinde yer tutmuş, hazretlerin iltifatı sonunda ümit etme suyuyla insanın karnından hayat veren topraktan çıkmış olan sebep tohumları, tek bir ümitsizlik ve hayal kırıklığının kuru soğuğuyla bozuldu. İstek ve arzular, toprağın reyhanları ve bahçenin çiçekleri gibi bir darbeye “*Rüzgârın savuracağı tozla döner*”⁵⁸¹ zararına ve kaybına uğrayıp zemheri elbisesi giydi. Huzur ve rahatlık, gönüllerden göç edip, amaç ve maksat gözlerin önünden kayboldu.

[292] *Tarih:*

“*Zamanın padişahı- Toprağı bol olsun- Keykubad’ın ve Keyhüsrev*⁵⁸²*’in vârisi,*
Lütfun mazharı, adaleti Kısra’dan rehin alan Şahruh Sultan’ın,
Ansızın can kulağına, şu hitap geldi: ‘Ey padişah! Şimdi kendini öne çıkar.
Bir süre iyilik tohumu ektin; şimdi onu biçme zamanı geldi.
Hemen hayat atından in, Şahruh Mirza olarak kalma, git.’
Onun bu âlemden göç edişinin zamanı, ışığının doğduğu Nevruz sabahı idi.”

⁵⁷⁹ Kur’an-ı Kerim 81/1, 2.

⁵⁸⁰ Kur’an-ı Kerim, 73/17.

⁵⁸¹ Kur’an-ı Kerim 18/45.

⁵⁸² İkisi de Firdavsi’nin Şehnâmesinde anlatılan İran’ın efsanevî padişahları.

Nevruz'un sabahı "nun" ile ışığın doğuşu "za"nın toplamı 850 olup⁵⁸³ o Hazret'in vefat tarihidir.

Ordu, *Benat-ı na'ş* gibi dağılınca Şahruh Mirza'nın naaşına, evlâtları Uluğ Beğ Mirza, Baysunkur Mirza ve Cuki Mirza olan Gevherşad Aga eşlik etti. O, has *nökerleri* (*nökerân-ı hâsse*) ile birlikte Herat'a yöneldi.

Abdü'l-latif Mirza b. Uluğ Beğ b. Şahruh Mirza, padişahlık için ortaya çıktı. Büyük emirlerin (*umerâ-yı izâm*) çoğu ona katıldı. Babür Mirza b. Baysunkur Mirza, *emir*lerden ve *emirzadeler*den bir toplulukla Astarabad'a yöneldi. Saldırı (*ilgar*) için Sultan Muhammed Mirza'nın arkasından giden *Emir-i divân* Şeyh Ebu'l-Fazl Alike gibi *emir*lerin bazıları, Sultan Muhammed'e katıldı. (Sultan Muhammed Mirza), devlete sığınmak için gelmiş olan büyük emir Timur Kurekan'ın evlâtlarından yaklaşık 9 kişiyi, değişimin başlangıç zamanı olduğu için güvenmeyerek, Pir Budak Beğ-i Buharî'ye teslim etti. O, onları, Rey'in Hovar Derbendinden geçirerek Horasan'a gönderdi. [293] Kendisi de az sayıdaki kişiyle Kum'da konakladı.

Emir Şeyh Hacı-yı Irakî ile Emir Saadet-i Handşah, *emir-i divân* oldular. Şeyh Ebu'l-Fazl-ı Alike, *emir*lerin üzerine *mühür* vurdu⁵⁸⁴. Hacı Mahmud-i Haydarî, eskiden olduğu gibi vezirlik sancağını (*livâ-yı saltanat*) açtı. Şah Nizameddin-i Fazlullah-ı Gulsitane, Şah Kıvameddin-i Hüseyin, Kadı İmameddin-i Fazlullah'ın oğlu Emir Ruzbihan, Şah Rükneddin-i Safevî, Emir Abdullah-ı Babu'l-Deşt, Hacı Celaleddin-i Muhammed Kelkez, Hacı Safiyeddin, Sultan Mahmud-i Harî, bu fakir ve *seyyid*lerden ve Isfahan'ın büyüklerinden Rey'de bağlı bulunan kılıç artıkları da onların yanında Kum'a hareket ettiler. Muhammed Mirza'yı beklemek için orada birkaç gün eğlendiler. Sultan, Kürdistan'dan Kum'a gelince hepsinden özür diledi. *Hil'at*, at ve ihtiyaçları kadar *harç* vererek herkesin gönlünü aldı. Ondan sonra *menzilden menzile*, *yaylaktan yaylaka* geçerek Isfahan'a hareket etti.

Sultan, Isfahan'a varınca etraftan ve çevreden gençler ve *sipahiler* ona katıldılar. İki ay zarfında güçlü bir ordu toplanıp, her taraftan alet ve teçhizat gelince Isfahan'dan Şiraz'a hareket etti. Emir Hasan-ı Şeyh Hacı'yı Isfahan'ın *darugahı*na bıraktı. Saltanat bayraklarını (*râyât*) Şiraz tarafına açtı. Onun

⁵⁸³ Elbced hesabına göre "za" harfinin sayısı değeri 800, "nun" harfininki ise, 50'dir. 850 tarihinin Milâdi karşılığı 1446-7'dir.

⁵⁸⁴ Yani emirlerin bapı oldu.

ordusunun sayısı, gençlerin katılımıyla İsfahan'ın Zinderud ırmağı gibi günden güne artmaya başladı. İsfahan, Kum, Kaşan ve Yezd vilâyetlerinden ve bağlı yerlerinden de güçlü bir *çerik*⁵⁸⁵ meydana getirdi. **[294]** Nazım:

“Ceylan gibi çevik, av aslanı gibi güçlü olan iş yiğitleriyle bir ordu donattı.

Hepsi selvi boylu, hepsi gül yanaklı; hepsi bahar bulutu gibi yeni yetmiş.

Hepsi yeni bitmiş bir şimşir; hepsi gül demeti gibi donanmış.

Onlardan ülke koşup taşı; yer, yıldızları saklayan göğe döndü.”

(şeklinde nitelenen bir orduyla)Mayin⁵⁸⁶ geçidine (*akabe*) kadar her gün *göz etti*.

İbrahim Sultan'ın oğlu Emirzade Abdullah Sultan da Fars ordusunu düzenleyip Mayin geçidine kadar gelmiş, yolu kapatmıştı. Sultan Muhammed Mirza, yolda zafer kazanamayınca çevik orduyu Neyriz⁵⁸⁷ ve Şebankare⁵⁸⁸ hududan kadar dağ alanına çekti. Emirzade Abdullah da askerin arkasından gidip yolu kapattı. O mevkide aradaki engel kalktı. İki taraf da karşı karşıya geldi. Saflar düzenlendi. Kısa sürede Sultan Muhammed galip geldi. Şirzalılara yenilgi ve bozgun yolu görüldü. Bazı *emirler* öldürülüp bazıları yaralandılar. Emirzade de esaret tuzağına düştü. Sultan onu Yezd yolundan Horasan'a gönderirken kendisi de Şiraz şehrine hareket etti. Şehrin ve vilâyetin yakınlarına, boyun eğme ve koruma köşesinde yer verdi.

[295] CİHANŞAH MİRZA TARAFINDAN ELÇİ OLAN ALİ ŞEKER'İN SULTANİYE VE IRAK VİLAYETİNDEN BAZILARINI ELE GEÇİRMESİ

Sultan Muhammed Mirza, İsfahan'ın büyükleriyle beraber Fars'ın alınmasıyla meşgul oldu.

⁵⁸⁵ Aşiretlerden ve kabilelerden, orduya destek için toplanan eğitilmemiş asker. Bunlara *haçer* de denilir.

⁵⁸⁶ Pars-İsfahan arasında küçük bir şehir (*Hududu'l-âlem*, s.136).

⁵⁸⁷ Eskiden Fars eyaletinin beş şehrinden biri olan Darabgird'e bağlı köylerden biri (İbn Horoldubih, *El-Mesâlik ve'l- Memâlik*, Farsçaya çev. Hüseyin Karaçanlu, Tahran 1370 h.ş., s. 16).

⁵⁸⁸ Geçmişte merkezi Darabgird şehri olan Fars bölgesinde bir eyalet idi. Bugün Fars eyaletinin Buşehr ilinin Berazcan ilçesinin bir köyüdür (Muhammed Mu'in, *Ferheng-i Mu'in*, C. V, s. 884).

Şahruh Mirza, Tanrı'nın rahmetine kavuşunca Cihanşah Beğ adına Şahruh'un *dergâhına* hediye (*pişkeş*) getirmekte olan Cihanşah Mirza'nın *emirlerinden* Ali Şeker, Sultaniye şehrine vardığı zaman orada Hazret-i Hakan'ın ölümünü öğrenerek durdu. Şehrin *hakimini* dışarı çıkarıp orayı Cihanşah Mirza adına ele geçirdi. Sultan Muhammed Mirza, Fars'ın ulumusuyla meşgul iken, Cihanşah Mirza, Azerbaycan'a sınır olan Irak'ın o tarafını yönetimi altına aldı. Çağatay *darugaları* kaçış yolunu tuttular. Cihanşah Mirza'nın adamları, Kum vilâyetine kadar Hemedan, Kazvin ve Dergezin'nin hukimini oldular. Kum'u kuşattılar.

Onun üzerine Sultan Muhammed Mirza, Emir İmadeddin-i Verzene⁵⁸⁹ gibi İsfahan *serdarlarından* bazısını, *reislerden* bir toplulukla beraber Kum'a Melik Şah Gazi'nin imdadına gönderdi. Sultan Muhammed Mirza İsfahan'dan Şiraz'a hareket ettiği zaman İsfahan'a *daruga* olarak tayin ettiği Emir Hüseyin-i 'Turemî'⁵⁹⁰ Türkmenlerin Irak'a saldırı haberlerinin gelmesi sıklaşınca, miras kulu⁵⁹¹ olan vilâyetinin Sultaniye ve Kazvin ile sınırdaş olduğu için İsfahan'ı bırakıp acele olarak Cihanşah Mirza'nın *emirlerine* katılarak onlarla birlikte Kum'u kuşatmakla meşgul oldu.

Sultan Muhammed [296] Mirza o kış Şiraz'da kaldı. Şul, Kürt ve Halac *hüşemleriyle* birlikte Fars vilâyetinin tamamını ele geçirdi.

Güneşin merkezi, güç veren kuvvetler ordusunu güney vilâyetinden kuzey tarafına⁵⁹¹ çekip, tomurcuk ve çiçeklerin rengârenk çadırı, gizli ve saklı kış evlerinden çıkıp sahraya kurulduğu; çemenin gençlerinin bahar *hi'atleri* giyindiği; bağın bahçenin ve sahranın etrafının güzel öten kuşların hoş *nağmeleriyle* ve kuzey rüzgârının nefesleriyle okşandığı; güzel keklığın *ıncıstâncı* inlemesiyle, zühed ve takva perdesiyle örtülenlerin perdesinin yırtıldığı ve clıva ehlinin tövbesini bozduğu bir sırada Sultan Muhammed ordusunu Irak tarafına sevk etti. İsfahan'a girince büyük annesi Gevherşad Aka, kardeşi Emirzade Alaü'd-devle b. Baysunkur Mirza ve Emir Şeyh Lokman-ı Barlas, Emir Muhammed-i Sufi Tarhan ve Ahmed-i Firuzşah gibi ulu dedesinin büyük emirleri (*umerâ-yı i'zâm*), diğer *emirler* ve ünlüler 10 bin süvariyle birlikte onun katıldılar. Onların Horasan'dan gelmelerinin sebebi, Babür Mirza'nın gelip gelip onları kovması ve Horasan'a el koymasıydı.

⁵⁸⁹ Verzene, İsfahan ilinin, Kuhpaye ilçesinin Merv-i deşt bucağının bir köyüdür.

⁵⁹⁰ 'Turem, Fars'ta bir yörenin adıdır.

⁵⁹¹ Yani güney yarıküreden kuzey yarıküreye.

Sultan Muhammed, Horasan ordusuyla güçlenince İsfahan'da arabalar ve tekerlekli araçlar yaparak Curbadakan⁵⁹²'a hareket etti. Cihanşah Mirza da o taraftan harekete geçti. Her iki ordu birbirine yaklaşıırken Gevherşad Aka arabuluculukla meşgul oldu. Şahruh Mirza'nın *pervaneciliğini*⁵⁹³ yapmış ve Sultan Muhammed Mirza'nın *divân-ı emâretine* girmiş olan Mevlâna Yakub'u elçi olarak Cihanşah Mirza'nın yanına gönderdiler. Onu barışa davet edip yönlendiren Gevherşad Aka, Şahruh Mirza zamanında "oğlum" diye hitap ettiği Cihanşah Mirza'yı destekleyip teşvik eder, [297] Azerbaycan saltanatının verilmiş olmasından dolayı ona itaat edip bağlılık gösterirdi. Cihanşah Mirza, isteğe uyarak barış yapmaya koştu. Curbadakan'ın Kemre vilâyetinde barış maddeleri bir araya getirildi ve düşmanlık delili ortadan kaldırıldı. Sultaniye'yi, Kazvin'i ve Hemedan'ı Cihanşah Mirza'ya bıraktılar. Kardeşlik bağını yeminlerle sağlamlaştırdılar. Onun üzerine Sultan Muhammed Mirza, İsfahan'a döndü.

Cihanşah Mirza tarafından Emir Ali Şeker, Hemedan, Emir Sehsuvar-ı Bayramî Sultaniye, Kılıç Aslan Beğ Kazvin yönetimine tayin edildiler.

[298] ŞAHRUH MİRZA'NIN -TOPRAĞI TEMİZ OLSUN- VEFA-TINDAN SONRA HORASAN'IN DURUMU

Hazret-i Hakan, Tanrı'nın davetine uyunca Abdül-Latif b. Ulu Beğ Mirza b. Şahruh Mirza, Rey'deki orduda üstünlük kazanarak saltanat bayrağını açtı. Büyük annesine karşı edepsizlik yaparak onu yağmaladı. Yıkıma, karışıklığa ve perişanlığa öyle daldılar ki Hazret-i Hakan'ın naaşı yerde kaldı. Hiç kimsenin onu korumaya ve gözetmeye imkânı kalmadı. Sonunda Gevherşad Ağa, öyle bir ortamda acizlik ve güçsüzlük içinde kalıp ordu ile yoldaş oldu.

Abdül-Latif Nişabur havalisine girince uykuşarabı onu kendinden geçirdi. Alai'd-Devle Mirza, Herat'tan onun ordusuna saldırı (*ilgar*) düzenledi. Onlar

⁵⁹² Yani Gulpayigan: Arak şehrinin 106 km güneyinde, Kum'un 213 km güney batısında, İsfahan'ın kuzeyinde bir şehir.

⁵⁹³ *Pervane*, birçok lügat ve eserde ferman ve padişah hükmü demek olup her tür yazının adına pervane denildiği ve Moğollarda devletin dört mühüründen birinin adı olduğu ve altından yapılmış bu küçük hükümdar mühürü ile hazineye ait vesikaların damgalandığı, lincib veya perdedar'a pervane denildiği kaydedilmektedir (Medhal, s.95).

orduyu birbirine kattılar. Abdü'l-Latif Mirza'yı gurur uykusuyla besinden soyup esaret bağına sokarak Herat'a Alaü'd-Devle Mirza'nın *dergâhı*na götürdüler.

Alaü'd-Devle Mirza üstünlük kazanınca Hakan'ın *hazine*sinin kapılarını askerin yüzüne açtı. Kişi başına gümüş ve altın dağıttılar... (Alaü'd-Devle Mirza), ayak takımlarını (*evbaş*) hediye ve nimetlerle menmun etti. Ulu dedesinin *emir*lerini ve *vezir*lerini *emirliğe* yerleştirdi. Ümmetler topluluğundan sayısız bir orduyu bir araya getirdi. Silâhların ve hayvanların pazarı kuruldu. Bir *dinar* değeri olan bir şey 100 *dinara* çıktı. Satrancın piyadesi gibi bu kâhın atının önünde **[299]** koşanlara benzeyen kimseler, Şahrüh Mirza'nın ölümüyle vezir gibi şah'ın yanına oturdular. Arap atına altın eyer kuşattılar. Her itibarsız kişi soylu biri olunca *dirhem* ve *dinar* değersiz ve itibarsız kaldı. Mücevherler, salıte şeylere benzedi. İnciler ve kıymetli taşlar, topraktan yapılmış saksılar gibi kıymetten düştü. Herat'ın alçakları, *emir*lerin ve valilerin (*vulât*) *nedim*leri oldular.

Bu haber adil padişah, amelli bilgin, zamanının İskender⁵⁹⁵'i, devrin Anuşirevan⁵⁹⁶'ı, bilgelerin sultanı, âlimlerin delili, Nazım:

'Azuç bakımından deniz, gönül bakımından maden gibi; adanmış Faruk⁵⁹⁷ ve Nüşirevan⁵⁹⁸ gibi,

Devrinin ilminde ve amelde bayrak; bilgi dallarının başkanlarının

Hikmette görüş sahibi olan ve zorluğu çözen; gök ilimlerinde doğru görüşlü"

(şeklinde nitelenen) Şahrüh Mirza'nın oğullarının en büyüğü olan *Emir-i Kebir* Uluğ Beğ-i Bahadır'ın mübarek kulaklarına ulaştı. O, orduyu Maveraünnehr'den babasının başkentine (*dârü's-saltana*) sevk etti. Birçok kimse, Kandıhar hududuna kadar Horasan, Gur, Garcistan, Bedahşân beldelerinden gelip onun *dergâhı*na yöneldi.

⁵⁹⁴ Metinde boş bırakılmış.

⁵⁹⁵ Ünlü Makedon imparatoru Büyük İskender (M.Ö.331-323).

⁵⁹⁶ Hüseyin Anuşirevan (531-578): Sasani padişahı; Fars edebiyatında adil padişahlar için örnek gösterilir.

⁵⁹⁷ Hz.Ömer'in (13-23 / 634-644) lakabı.

⁵⁹⁸ Yani Anuşirevan.

[300] MİRZA ALAÜ'D-DEVLE'NİN HERAT'TA ÜSTÜNLÜK KAZANMASI VE İLKESİ ZAFER OLAN ASKERLERE HAZİNELER BAĞIŞLAMASI

Abdü'l-latif Mirza Nişabur'a varınca onun *ordusuna* şu haber düştü: "Şahrüh Mirza'nın bu seferde kendisine *kaim-i makâm* yaptığı, bütün Horasan'ın iltizamını iktidar kabzasına bağladığı Emirzade Alaü'd-Devle, (Şahrüh'un) vefatı haberini öğrendikten sonra büyük bir yükselme göstermiş, yıllarca dünyanın kıyısından köşesinden Herat'ın iç kalesine toplanmış olan *hazinelerin* masraf kâğıtlarını açıp hesapsız olarak taksim ediyor; altını ve mücevheri hububat gibi kulların avlanmasına tuzak yapıyor; *dirhem* ve *dinan* beğendiği meliğe saç (isâr) yapıyor, eli kolu olmayanlara etek etek, mendil mendil; itibar sahibi kimselere *kantar kantar* ve *katar katar* bağışlıyor; ufuk perdesinden çıkış vaktinde yıldızların ızzetle kaybolan altınlarını, isteklilerin göz nuruna saçan güneş gibi *saçsını* yapıyor; burçlar göğünün miğferinin ve hendeğinin iç kalesinin, sabit ve seyyar yıldızların resmini ve şeklini çizmeye başladığı gibi o da iç kalenin *nakidlerini* Türklerin başına saçıyor. Şu anda çok sayıda kimse, onun davetinin *dergâhına* yönelmiştir. Tarhan *emirleri* onun herkesi kapsayan nimetlerinin sofrasında toplanmış, onun davetine ve bağlılığına yol göstermektedirler."

Alaü'd-Devle Mirza, onun⁵⁹⁹ **[301]** ulu dedesinin naaşını, aldığını, emirlerinin ona yöneldiğini ve emirlerin birçoğunun babası Uluğ Beğ Mirza'nın saltanat tahtında bulunması, Şahrüh Mirza'nın evlâdının en yaşlısı ve adil, irrevket sahibi, yüksek makamlı bir âlim olması sebebiyle herkesin onun saltanat tahtına gelmesinin (livâ) altında toplanması sebebiyle yardım isteme elini onun ve babasının makam ve mevkiini sağlam ipine attıkları haberini alınca emirlerden bir topluluğu, onun gücünü uzaklaştırmak için Herat'tan onu karşılamaya çıktılar.”

Bu haber Abdül'lâtif'e ulaştınca o, Nişabur tarafında tedbir ve teyakuz uyarılarını tuttu. Ordugâhın korunması ve Tarhan *emir*lerinin, Alaü'd-Devle'nin emriyle tam bir teçhizat ve donanımla ona yaklaşacakları zamana kadar savunma araçlarının gözlenmesi için çaba gösterdi. Sonunda işin sonu savaşa ve vuruşmaya dönüştü. Ona katılmış olan *emir*lerin ve askerlerin herbiri, kaçış ve kaçış yolunu tuttular. Hassa mülâzimlerinden (*mülâzimân-ı hâsse*) kimse direnç göstermedi. Onlar da kısa süreli bir savunmadan sonra karşı

⁵⁹⁹ Yani Abdü'l-latif Mirza'nın.

koymaktan, savunmaktan ve mukavemetten geri durdular. Yalnız bırakılan o, 'Tarhanlıların esiri oldu. Onu bağlayıp Cam⁶⁰⁰ yörelerindeki Alaü'd-Devle'nin dergâhına ulaştırdılar. O, onların büyüklüğünü ve babasının mekânının yüceliğini gözeterek onu öldürülmekten korudu, fakat bağlı ve mahpus tuttu.

Uluğ Beğ de miras kalmış mülkü istemek ve dağılmış *hazineye* kavuşmak için Semerkand'dan Horasan'a hareket etti. Çevik ordu, Maverâünnehr diyarından Türkistan hududuna kadar olan suyu geçerek Belh yörelerini büyüklük çadırlarının yeri yaptı. Elçilerin gidip gelmesi ve mektupların alınıp verilmesi ile Alaü'd-Devle Mirza ile barış yaptı. Murgab vilâyeti, Meymene, Şobroğan, Belh, Kunduz, Baklan, San ve Çeharyek⁶⁰¹ Uluğ Beğ Mirza'da [302] kaldı.

Emirzade Alaü'd-Devle, Abdü'l-latif Mirza'yı yüce amcasının *dergâhına* gönderdi. O babasının ayağına öpmeye kavuşunca (babası) onu yüceltti. Mal, gelirler ve ve diğer *divan* haklarını, o vilâyetin yönetimi ile birlikte ona verdi. Mansur-i Himarî-yi Kucer, Emir Sultan-ı Duladay gibi büyük emirleri (*umerâ-yı buzug*), Ahmed Emir Efzal b. Emir Hamza, Sultan Ahmed-i Melekut, Ali Ekber-i Bayezid gibi *emirlerin* evlâtlarını ve korucuları (*korçı*) onun yanında görevlendirdi. Kunduz ve Baklan'da bulunan Sultan Yusuf, Sultan Cüneyd ve Mahmud Yayık gibi Barlas *emirlerine* Endhud *hakimi* İsmail Sufi Tarhan b. Emir Seyyidi Ahmed-i Tarhan'a onun feryadına ve çağırısına uymalarını, ona itaat dairesinin dışına çıkmamalarını tenbih etti. Onun saltanat araçlarını gerektiği gibi düzenledikten sonra Semerkand'a döndü.

Abdü'l-latif Mirza, Belh'i ikâmet yeri, emniyet ve doğruluğun yatağı, adalet ve insafın yurdu, her türlü zulmün uzak olduğu bir mekân yaptı. Ulu dedesinin ve ünlü babasının adeti üzerine halka iyi davranışta bulundu. Yönetilenlerin üzerinden zorbaların elini çekti. Halkın yüzüne adalet kapılarını açtı. Kısa bir sürede onun siyaseti etrafa yayıldı ve onun heybetinin darbesi, gönüllere işledi. Alaü'd-Devle tarafından Murgab⁶⁰² yörelerine yerleştirilmiş olan Emirzade Salih b. Pir Muhammed b. Ömer Şeyh'i gece baskısıyla bozguna uğratarak tarumar etti. Bol miktarda nimetle Belh'e geri döndü.

⁶⁰⁰ Merkezi Tübet-i Cam olan İran'ın Meşhed ilinin 7 ilçesinden biridir. İlçe merkezi, Meşhed'e 144 ve Afganistan sınırına 66 km uzaklıktadır.

⁶⁰¹ Bugün Kuzey afganistan'da bulunan yer adları.

⁶⁰² Belh-Merv arasında bir nehir ve bölge adı.

Alaü'd-Devle Mirza, büyük bir ordu ve sonsuz bir teçhizatla Belh'e gidip Abdü'l-latif Mirza'dan öç almak için Herat'tan ayrıldı. [303] Belh hududuna vurınca Abdü'l-latif, Emir Sultan Melik-i Duladay'ı Belh'in Hinduvan kalesine bırakarak geri kalan emirler ve askerlerle Cer Deresine girdiler. Alaü'd-Devle Mirza o yörelerde birkaç gün geçirdi. İki gün kuşatma yaptı. Ordunun *buladurlarından* birkaç kişi öldürüldü. Ulu amcası Uluğ Beğ Mirza ile düşmanlık zincirini harekete geçirmenin büyük bir felâket getireceğini görünce Herat'a geri döndü.

Adaletin kendisine sığındığı Sultan Uluğ Beğ Mirza, bu kararı öğrenince 1152 (1448) yılının aylarında feleğe eş askerlerinin toplanmasını buyurdu. Çevik ordu Horasan'a girdi. Herat kapısında o saltanat semasının iki yıldızı karşı karşıya gelince iş savaşa ve vuruşmaya düştü. Abdü'l-latif Mirza, yiğitliğin ve mertliğin hakkını verdi. Şiir:

'Aslanlar gibi savaş alanına girdi; alandan savaş tozu kaldırdı.'

Emirzade Alaü'd-Devle, kısa zamanda bozguna uğrayarak, onun sayısız askerinin sağlam olmayan temeli yıkıldı. Herat ve diğer bağlı yerleri Uluğ Beğ Mirza'nın yönetimine girdi. Alaü'd-Devle'nin Horasan'da kalacak yeri kalmadığından Astarabad'da bulunan kardeşi Babür Mirza'ya katıldı.

Emirzade Uluğ Beğ, ulu babasının ülkesini almak için Irak'a yöneldi. İbrişim Köprüsü (Pol-i İbrişim) adıyla meşhur olan Ab-ı Ruşen Köprüsüne binince Neretu kalesinde tutuklu bulunan Emir İskender-i Kara Yusuf'un oğlu Yar Ali'nin, Sultan Muhammed b. Emir Muhammed-i Derviş'in yardımıyla bırakılıp kaleyi ve *hazineleri* ele geçirip onunla geri döndüğü, [304] Şahrüh Mirza'nın *pervanecisi* olan Mevlana Mübarekşah-ı Mug'un oğlu Kerim Dad'ın onun veziri olduğu; Herat yörelerine girdiği; Uluğ Beğ Mirza'nın *melikü'l-ümme* ve Herat *hakimi* olan Emir Bayezid b. Sadeddin Aka'nın ordusuyla *muvaştığı*, onları yenip Herat kapısında kuşatmaya durduğu haberini aldı.

Uluğ Beğ Mirza, bu haberin gelmesiyle Ab-ı Ruşen Köprüsünden geri dönüp Herat'a yöneldi. Yar Ali tekrar Neretu kalesine döndü.

Emirzade Alaü'd-Devle ile Babür Mirza, Uluğ Beğ'in Astarabad tarafına yönelmesinden dolayı Irak'a hareket etmişlerdi. Simnan havalisinde Uluğ Beğ Mirza'nın dönüş haberini aldıkları zaman gitmekten vazgeçerek gidiş dizginini, dönüş tarafına çevirdiler. Onların dönüşünden, yönetiminin kendisine bırakıldığı mukaddes Meşhed'teki ikâmetinde bulunan Abdü'l-latif Mirza'nın

mizacında bozulma oldu. Bekleme dizgini elinden çıktı. Düşünüp sabretmeden babasının yanına döndü. Herat şehrinde babasının huzuruna çıktı. Tekrar Herat'ın ve bağlı yerlerinin yönetimi ona verildi. Babası Semerkand tahtına döndü.

Alaü'd-Devle ile Babür Mirza, Uluğ Beğ Mirza ve Abdü'l-latif'in, her ikisinin acele olarak geri döndüklerini görünce Horasan'ı alma, Herat'ı ve bağlı yerlerini ele geçirme iddiasının ateşi, beyinlerinde yanmaya başladı. Onlar Herat'a yaklaşınca Herat'ta zayıf durumda bulunan ve az sayıda *ricale* sahip olan Abdü'l-latif, kendinde savaşma ve mücadele etme gücü bulamayıp Herat'ı bırakıp Belh tarafına yöneldi. Durumun aslını ulu babasına arz etti. Babası Belh'i ona bıraktı. O Belh'e geldiği zaman Barlas ve Tarhanlı *emirleri* onu babalarına muhalefete [305] tahrik ettiler. Onu itaat yolundan çıkararak itaatsizliğin felâket ortamına ve nankörlük yoluna attılar. Sonunda o güruhun baştan çıkarmasıyla muhalefet kılıcını telef olma kınından çekerek kendini isyan ve başkaldırma durumuna sokup isyan bayrağını (*liva*) açtı. Önce babasının hükmünün hilâfına *tamga* sandığını kırdı. Babasının hükmüyle kendisinin yanına verdiği ve yönetimin işlerinin çözülüp bağlanmasını kendilerine bıraktığı Emir Mansur ile Sultan Melik'i yetkisiz bıraktı. O ülkede *tamga resminin* kalkması için hüküm verdi.

Babası bu haberi duyunca Belh tarafına ordu sevk etti. O da karşı koymak ve savaşmak için ortaya çıktı. İki ay savaşta mücadele etti. İlminin mükemmelliğinde ve adaletinin sonsuzluğunda zamanının bir tanesi olan öyle bir babadan itaat yüzünü çevirdi. Kendisini kınama okuna hedef, lânetlenme ve beddua diline malzeme yaptı. Nazım:

"Bülge bir sultana ve aynı zamanda babaya yüz çevirmek şer'en uygun düşmez.

Senin baban padişah, faziletle donanmış ve adalet yayan olduğu için

Onun buyruğundan çıkmaman, dergâhının kapısının önüne baş koyman gerekir."

Bu karşılaşmada ünlü *emirzadelerin* ve hızlı süvarilerin bir çoğu ona meyletti. Adil padişah bu durumu görünce Semerkand'a geri döndü.

Abdü'l-latif Mirza, Tirmiz⁶⁰³ geçidini geçip Şehr-i Sebz'e kadar durmadı. Çevredeki askerler ona yöneldiler. Bir tathya üşüşen sinekler gibi onun davet sofrasında toplandılar. Maverâünnehr'in halkı ve sakinleri, çöl susuzları gibi

⁶⁰³ Bugün Tacikistan topraklarında bulunan eski Maverâünnehir'de Ceyhun sahili yakınındaki bir şehir.

onu hırsıyla onun yardımının serabına **[306]** koştular. Uluğ Beğ Mirza'ya karşı muhalefet yolunu tutmuş olan Argun boyu (il) ile beraber Vahş suyunun kenarından Semerkand'ın alınmasına gitmiş, Uluğ Beğ Mirza'nın oğlu Emirzade Abdü'l-aziz ile savaşmış ve yenilmiş olan Emirzade Sultan Ebu Nald'i çağırıp getirdiler.

Abdü'l-latif Mirza, Şam (Dimaşk) civarında ulu babasıyla savaşıp onu yendi. 25 Ramazan 853 (13 Kasım 1449) tarihinde Semerkand tahtına hakim oldu.

Ulu babası, bozgundan sonra Şahruhiyye'den kaçtı. Kutsal Hicaz yolculuğu için ihram bağlayıp oradan çıkmak; fanî mülkün kan içen çölllerinden Tanrı'nın rıza yeri olan Hacca yönelmek; itaat ve takva azığıyla dünyaya hayatının çöllerini katetmek için Semerkand'a döndüğü vakit ansızın anıkar oğlu onu, kardeşi Abdü'l-aziz Mirza ile birlikte, dünyanın sallanan merdivinlerinden Hazret-i Mevlâ'nın yüzü olan murat kabesine ulaştırdı. Hakk'ın davetine "lebbeyk" diyerek uydu. (Abdü'l-latif Mirza), *emirlerin ve emirzadelerin birçoğunu öldürdü*.

Adil sultanın katledilmesi haberi gönülleri yaralamış, gözlerden kanlı yaşlar akıtmıştı. Bir grup toplanarak, Abdü'l-aziz'in kölelerinden (*çohregân*) bazılarını onun öldürülmesi için görevlendirdiler. 25 Rebiyülevvel 854 (9 Mayıs 1450) tarihinde o, Semerkand'ın iç kalesinden Çınar bahçesine gidip dönerken, bir fırsatını bulup dar bir yerde onu hayat atından yok olma toprağına düşürdüler ve ölüm kanının içinde yuvarladılar. Baba Hüseyin adındaki biri onu öldürdü. "Baba Hüseyin öldürdü" sözleri, onun (ölüm) tarihine uygun düşmektedir.

[307] EMİRZADE ABDULLAH B. İBRAHİM SULTAN B. ŞAHRUH BAHADIR'IN -TOPRAĞI TEMİZ OLSUN- SALTANATI

Ulu babası yıllarca Şiraz'da adaletin ilkelerini yerine getirmiş, faziletin teminini sağlamlaştırmış, hayır işlerinin yolunu açmış, kuralları yerleştirmede ilkleri İbrahim Halil olan iyi özellikli, uğurlu fallı, yüce tabiatlı, küçük yaşlı Şahzade, kutlu Hakan Şahruh Mirza adına onun yerine (*kaim-i makâm*) geçti. Yaşının küçüklüğüne rağmen Şiraz'ın yönetimine getirildi. Şeyhü'l-Kurra ve'l-Mucridin Şeyh Muhammed-i Cezerî'nin oğlu Şeyh Muhibü'd-Din Ebu'l-Hayr, Hazret-i Hakan'ın vasiyetiyle, Fars memleketinin işlerinin bağlanıp çözülmesi, Şahzade'nin ordusunun gözetilmesi ve Fars sınırının koruması

işini üstlendi. Ulu babasının *emir*lerinin herbiri, ülke işlerinden bir işle görevlendirilip itibar kazandı. (Bu iş), ikbal fidanının, büyüklük serabistanında olgunluğun berrak suyuyla büyüyünceye; devletin süt emen çocuğu *emniyet* ve güven beşiğinden, terbiye dudağıyla Tanrı'nın yardımı ve Rabbanî lütfun dadılığında olgunluk ve rüşd tahtına çıkıncaya kadar devam etti. Akıl tacıylı adalet ve insaf *hil'atı*yle başı dik, aziz ve seçkin olunca başkanlık başkentinde (*dâri'l-mülk-i serveri*) halka iyi davranma kapılarını açtı.

[308] Nazım:

"Devletin uğuru ve gençliğin süsü ile saadet meydanında salındı.

Hızlı gidişli feleğin önünden, cömertlik şevganıyla emniyet topunu kaptı."

Yaklaşık 10 yıl Şiraz ülke bakiresi, onun devletin nişanlısı oldu. O sırada şair, zamanın dilinden onun akıl kulağına şu mısraı ulaştırmaya başladı. Şiir:

"Bu öyle bir gelindir ki birçok damadın nikâhındadır."

Sultan Muhammed Mirza, (daha önce) anlatıldığı gibi onu Şiraz'ın fethinden sonra Horasan'a gönderdi. Alaü'd-Devle Mirza, Herat'ın saltanat tahtında idi. Şahzadenin gelişini, yüceltme davranışıyla karşılayarak ona karşı saygı görevlerini yerine getirdi. Babası ve ulu dedesi Uluğ Beğ Mirza'nın kızını ona nişanlamış oldukları ve Uluğ Beğ Mirza'nın Alaü'd-Devle ile aralarında kavga olduğu için Alaü'd-Devle Mirza'nın ona güveni yoktu. Uluğ Beğ, o sırada Horasan'a hareket etmişti. Abdullah Mirza, ulu amcasının yanına gitti. Onun dostluk eteklerine elini atarak büyük bir ilgiyle yüceldi. Huttelan⁶⁰⁴ vilâyeti onun toprağı (*soyurgal*) oldu. Abdü'l-latif'i öldürdükleri 25 Rebiyülevvel 854 (9 Mayıs 1450) tarihinde Maverâünnehr memleketinde padişahlık buldu. Fitnelerin hücumu ve sıkıntıların şiddetiyle devrilmiş olan Semerkand tahtı, onun devletin gücüyle yerine oturdu. Fitne ve karışıklık tozuyla kirlenmiş olan ülkenin ve milletin çehresi, onun adaletinin yağmuruyla temizlendi. Bayrağını (*alem*) göklerin çatısına çekti. Muhaliflerin nefesinin rüzgârıyla güneş meşalesine alev atmakta olan ülkeyi yakan ateşin kıvılcımı, iyi **[309]** tedbir suyuyla söndü. Timur oğullarının mücevherlerden, nakitlerden, eşyadan ve savaş araçlarından Semerkand'da toplanmış olan *hazinelerini*, seyyidlerin, alimlerin, salihlerin, fakirlerin, askerlerin, seferde ve

⁶⁰⁴ Maverâünnehr'de Semerkand yakınında Bedahşan'ın bir vilâyetidir. Yüksek dağlar arasında arazisi münbit ve nüfusu yoğun bir yerdir. Dağlarında zengin altın ve gümüş yatakları bulunur. Orada iyi at yetiştirilir.

luzarda bulunanların hepsine paylaştırdı. Geneli kapsayan lütfu, bulut gibi rıhmet suyunu, dağlara, tepelere, düz ve yüksek alanlara, bayındır ve yıkık yerlere yağdırmaya başladı. Huyunun yasemin kokusu, “*Dikensiz sedir ağaçları, vâkımları sarkmış muz ağaçları, uzamış gölge altında*”⁶⁰⁵ (şeklinde tarif edilen) cennetin nefesinin nesimi gibi esmeye başladı. Öyleki, Nazım:

“*Bütün halkın gönlini almaya başladı; nimet hazinesinin kapısını açmaya başladı.*

Melek, onun övgüsü için dilini açtı; felek onun methini dinlemeye başladı.

Onun nefesleri ile hava cilâlandı; gam tozunu gönülden silmeye başladı.”

Maveraünnehr ve Türkistan kavimlerine ve kabilelerine, *haşemlerin* komutanlarına (*ser-hayl*) ve vilâyetin *serdarlarına* altın işlemeli *hil’atler*, *murassa* kılıklı kemerler ve basılmış paralar (*nükud-i mazrube*) bağışında bulundu. *Minberler* ve *dinarlar* mübarek adıyla donanıp süslendi.

O, ülkenin ve malın tedbirini, Emir İbrahim-i İğu Timur’un iradesinin eline bıraktı. Ünlü Emir, ileri görüş yeteneğinin fazlalığıyla ülkeyi korumaya başladı. *Gönüllerdeki* düşmanlık kırılganlığı ve iki yüzlülüğü lütüf ve ihsan cilâsıyla ortadan kaldırdı. İbrahim Sultan’dan ayrılıp Emirzade Abdullah’a katılmış olun Şiraz *emirleri*, Emir İbrahim’i kıskandılar. [310] Şahzade’nin karısıyla mülâşıp onu Emir Abdurrahman b.Uluğ Beğ-i Kürekan’nın işbirlikçisi olarak muçlayarak bağlayıp hapsedtiler. 40 gün sonra da Emirzade Abdurrahman ile birlikte katlettiler. Tekrar uyumuş fitneyi uyandırdılar....⁶⁰⁶

Sultan Ahmed-i Timurtaş, Emir İbrahim’in çocukları, Emir Bayezid’in oğlu, Alaü’d-Devle-i Sipahî gibi büyük emirler (*umerâ-yı i’zâm*) ve Şahzade’nin *dergâhından* Şadıman *hisanına* gitmiş olan ünlü *emirlerden* başka bir topluluk, Emir İbrahim’in öldürülmesi haberini duydukları zaman dizgini Horasan tırafına çevirdiler. Ülkenin etraf bölgeleri karıştı. Emirzade Sultan Ebu Said-i Miransahî, Emirzade Abdül-latif’in öldürülmesi sırasında isyan etmiş ve Buhara’nın büyükleriyle birleşmişti. Her ne kadar Emir İbrahim, Şahzade’nin *emirleriyle* birlikte onun öldürülüp ortadan kaldırılması konusunda tedbir aldı lkiyse de fayda etmedi. O Kazak gibi her tarafa gidiyordu.

Şiraz *emirleri* zorbalık ve zulüm elini uzatıp, kavimlere o durumdan üzüntü ve sıkıntı yüzünü gösterince Sultan Ebu Said Mirza, büyük bir ordu hazırlayıp

⁶⁰⁵ Kur’ân-ı Kerim 56/28-30.

⁶⁰⁶ Metinde bir iki kelimelik boşluk bulunmaktadır.

Buhara'ya hareket etti. Oranın büyüğü küçüğü Şirazlıların baskısından ve zulmünden şaşkınlık ve gayret kışkacına düştükleri için Sultan Ebu Said Mirza'yı can simidi saydılar. Şehrin dışında bulunan Türkmenlerden ve diğer kavimlerden yardım alarak ona katıldılar.

Sultan Abdullah, **[311]** şehrin 4 *fersah* uzağında Şirkend mevkiinde Şiraz *emir*lerinin tamamı ve askerlerle birlikte savunma yapmak için hazır ve uyanık beklemekteydi. Ordunun cesurlarından ve ünlü yiğitlerden bir topluluğu *karavul* olarak Badkend'e gönderdi. Onlar, Sultan Ebu Said'in *karavulu* ile karşılaşınca yenilip geri döndüler. Sultan, bir ordu düzenleyerek öne çıktı....⁶⁰⁷ Kaşılaşma, görüşme, savaş, vuruşma, kavga ve mücadele alevlendi Sonunda Sultan Ebu Said, yenilip dayak yemiş olarak Buhara'ya giderken Sultan Abdullah da galip ve ganimete kavuşmuş olarak Semerkand'a döndü.

(Ebu Said), düşmanların saldırısının korkusundan kaçtı. Asiliğinin temeli, korku ve endişeyle yıkıldı. Sultan Abdullah, Nevak⁶⁰⁸ taraflarına gitti. Oradan 854 yılının Ramazan (Ekim 1450) ayının başlarında muzaffer, mutlu, sevinçli ve coşkulu bir halde dönüş yolunu tuttu. Şehr-i Sebz⁶⁰⁹ yörelerine vardığı zaman mübarek hatırına bayram için şahane bir *toy* düzenlemek geldi. *Toy*un düzenlenmesi ve tertip edilmesi için şehre buyruklar gönderdi. Semerkand şehri havalisine varınca büyükleri ve *eşrafı emir*lerden, *vezir*lerden ve devlet ayanından (*ayân-ı devlet*) sınıfların tamamının, ülke *serdar*ları ve kavimlerin *reis*leriyle birlikte lâyük *hil'at*lerle gönülllerini aldı. Zirve noktasına çıkmış güneş gibi altın ve murassa bir tahta çıktı. Halka nurların şuaları gibi *dirhem* ve *dinar* saçmaya başladı. O kutlu *toy*da oruç tutanlara "Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri *ışık vaktindeki sevinçtir, diğeri de Rabbiyle kavuşma anındaki sevincidir*" sözünü gerçekleştirdi. **[312]** Sınırsız faziletinden ve sonsuz lütfundan dolayı herkesin üzerine gölgesini düşürdü. Merhamet nevalesiyle ve iyilik sofrasıyla adalet ve ihsan ordusunu okşadı. İmamların ve büyük âlimlerin rahmet yağdıran meclisini sona erdirince Zühre çehreli huriler, güzel çalan çalgıcılar ve bülbül sesli okuyucularla dolu olan cennete benzer bir meclise geçti. Kitap ehlinin dedikodusunu, şarap sürahisinin sesiyle; ses sahiplerinin soru ve cevabıyla; çengin ve *rebabın* feryadıyla değiştirdi. Küp, sakın köşesinden çıkıp meclise geldi. Zühd ve takva ehlinde kalplerde bulunan ve *muhtesib*lerin korkusundan

⁶⁰⁷ Metinde üzerinde siyah leke bulunan iki kelime okunamadı.

⁶⁰⁸ Yeri tespit edilemedi.

⁶⁰⁹ Keş şehrinin yakınında Semerkand'ın beldelerinden bir şehirdir.

İkinci köşesine yerleşip kendini gösteremeyen ne varsa, aklını ondan arındırdı. Nefesler, gizli sırlarını o şekilde ortaya döktüler ki sürahi ile kahkaha atıp mahlûs ile alay ettiler. Kadeh, dudaktan dudağa dolaşırken ele geçirdiği her şeyi değerlendiriyor, fıstık ağızlarının dudaklarına teşekkür etmek için vezinli kâğıtlar dile getiriyor; kendi cemalini seyretmek için aynacısını (*âyinedar*) muhtutüye getiriyor; her cemalden bir akisin kendi üzerine yansıması için lûluhi kemerini beline bağlıyor; nefesi kendine çekmek için herkese kulak veriyor; meleği dinlemek için ağzı açık, gizli dinliyor; kendine ne söylenirse, kâhul ettiğine dair işaret veriyor, binlerce dille şarkı söyleyerek şöyle diyordu: Nâim:

"Benim sırrım ne zamana kadar perde arkasında kalacak? Konuşmaya, 'konuşmayı bırak' de.

İrkayn çıkar, anadan üryan olarak gel; meyhaneye git, kocandan boşanma iznini al.

[313] *Koca ne demek? bağ, kayt, söz, azar. Şimşek gibi ol! O zaman Burak⁶¹⁰a atılgın kalmaz.*

Söz söyleyenin dudağına eş olsam da aciz ve yorgun düşmüşüm.

Henim ahımdan çengi'nin ödü, öd ağacı gibi her an yanmaya başladı.

Onun hevesi başımdan eksilmesin! yıldızım onun yakışından boş kalmasın!

İş nefesimizin nefesiyle nefesi konuşan, canımızın tadı tatlı dudağından gelen!

Senin hevesinden bir an boş değilim; bir an bu nefesten ayrı değilim."

Kısa bir zamanda ülke yönetiminde, kıymet fazlalığında ve şan lûluğunda olan ayağı sağlam ve kolu uzun iki kişiyi ülke sınırının dışına çıkardı. O sırada Emir Sultan Ahmed-i Timurtaş'ın Alaü'd-Devle Mirza'ya kutulup Herat'tan Belh yoluyla hareket ederek benzersiz bir orduyla Amuye⁶¹¹ nı Semerkand'ı almak için geçtiği haberi gelince tekrar Emirzade Aluhillah, ordunun gönlünü alıp onlara bol miktarda nimet dağıttı. Osman-ı Muhammed-i Barlas'ı Semerkand'da yönetimde bırakıp, destekli ve tam donatılmış bir ordu ile yola düştü. Berken suyu⁶¹² kenarı çadır kurma ve konaklama yeri olunca sağı, solu, merkezi, cenahı, geriye ve tuzak yerini düzene koymakla meşgul oldu.

⁶¹⁰ Hz. Peygamber'in miraca çıkarken bindiği at.

⁶¹¹ Diğer adları Amu Derya ve Ceyhun.

⁶¹² Yeri tespit edilemedi.

O sırada Alaü'd-Devle'ye şu haberi ulaştırdılar: “Emirzade Abdullah döndükten sonra zevk ve eğlenceyi arttırdı. Her gün özel halvetinde zevk ve safa sofrasını sermeye başladı. İradesinin dizginini, hizmet kıdemiyle nitelenen, iyilik ve saygı gözüyle bakılan Muhammed Beğ'in iktidar kabzasına bıraktı. O, *divanda* [314] büyük bir yükselme kaydetti Gururlanmasından ve kibirlenmesinden dolayı ondan nefret eden emirler ve emirzadeler, yönlerini Sultan Ebu Said'in *dergâhına* çevirdiler. Vezir olan Hacı Ataullah-i Şirazî de kavga kapıları açıp, senelerin bakiye defterlerini karıştırarak ülke halkına yükler yükledi. Seçkin ve sıradan kişiler, tahsildarların (*muhasıl*) ve berat sahiplerinin (*berat-dâr*) ellerinde tutsak olunca akın akın Sultan Ebu Said Mirza'ya yöneldiler. Sultan Abdullah'ın ordusu zayıflarken Sultan Ebu Said güçlendi.”

Ebu'l-Hayr Han da Özbek ordusuyla yardıma geldi. Seyhun'dan geçerek Semerkand'ın Sugd'una bağlı yerlerden Pehlevan nehri⁶¹³nde her iki ordu birbirine karşı saflar kurdu. Emirzade Abdullah'ın askerlerinin çoğunun Sultan Ebu Said Mirza'ya katılmış olmalarına rağmen o, henüz görkemli bir orduya, çok miktarda araç gereçe sahip idi. Her iki taraftan davulun (*kös*) ve borunun (*nefir*) sesi, *Esir göğünün* kulağına ulaştı. Kavga aslanlarının ve savaş kurtlarının sesinden, gökteki koçun ve boğa⁶¹⁴nın kalbi yerinden fırladı. Zırlı kuşanların tozu, Utarid'in defterini toprağın altına yığdı. Çengi Zühre'nin savaşçı yiğitlerin korkusundan *çeng* elinden düştü. Güneşin kaynağı, atların ve katırların nalının tozuyla görünmez oldu. Müşteri (yıldız), sevda vurgunları gibi şaşkın ve hayretler içinde kaldı. Ne geri dönebiliyor, ne de ilerleyebiliyordu. Hamile felek, iki yüzlü küreyi çocuk gibi kucakta tutuyor, evden evre kaçıyor. İkiz kutup yıldızları, [315] babaların ve anaların üzerine Furkân-ı Kadim⁶¹⁵den “*O gün kişi kardeşinden kaçar*”⁶¹⁶ âyetini okuyor. “*Nun, kalem ve onunla yazılanlara*”⁶¹⁷ kâtibi, “*Güneş dürüliş ışığı kalmadığı zaman ve yıldızlar düşüp söndüğü zaman*”⁶¹⁸ (hükmünü) zamanın sayfasına yazıyordu. Nazım:

“Her iki topluluğun sesinden koşuşmasından ova titredi ve dağ kükredi.

⁶¹³ Böyle bir nehir adı tespit edilemedi.

⁶¹⁴ Koç ve Boğa burçlarından bahsediyor.

⁶¹⁵ Yani Kur'an-ı Kerim'den.

⁶¹⁶ Kur'an-ı Kerim 80/34.

⁶¹⁷ Kur'an-ı Kerim 68/1.

⁶¹⁸ Kur'an-ı Kerim 81/1-2.

Sanki Sur'u üflemişler gibi kıyamet günü başını gösterdi.

Hava, toz topraktan gece oldu; sanki mızrağın ucu seyyar dar ağacıydı.

Gece aydınlık idi, çünkü kan saçıyordu; o, kılıcın ve mızrağın pırlıtsından gündüz gibi oldu.”

Savaşın coşmasından, vuruşma ateşinin alevlenmesinden, süvarilerin çarpışmasından, yiğitlerin birbirilerini yaralamasından, mızrakların birbirine zarar vermesinden, kılıçların vücutlar üzerine peş peşe inmesinden sonra Sultan Ebu Said'in devletinin ateşi alevlendi. Emirzade Abdullah'ın haşmet meşalesi ise, sert rüzgârla söndü. Şirazlı *emir*ler kadınlar gibi saklanarak kaçmaya başladılar. Belh'e kadar hiçbir menzilde durmadılar.

Askerler bu durumu gözleriyle görüp kendilerini yok olmakla karşı karşıya bulunca yönlerini kaçış yoluna çevirdiler. Emirzade Abdullah, yok olma cenderesinde kalıp esaret bağına düştü. Keskin kılıcın nefesinden canı (ölüm) ırbetini tattı. Vücudunun toprak testisini sahraya atarak, “*Ondan bir defa içen sınısuza kadar susamaz*” hayatının kaynağına yöneldi.

[316] ÜLKENİN SULTANEBU SAİD KÜREKAN B. MUHAMMED B. MİRANŞAH B. TİMUR KÜREKAN'IN YÖNETİMİNE GEÇMESİ ZAMANINA KADAR ÖZET OLARAK BAYSUNGUR'UN ÇOCUKLARININ DURUMU

Her ne kadar onların durumlarının çoğu kısmı (kitabın) bölümleri boyunca anlatılmışsa da onların ahvalini özet ve ayrı olarak anlatmak doğruya en yakın ve elzem görüldü. Onun için onun burada anlatılması uygun düştü.

Baysungur Mirza, babasının hayatı sırasında zevk ve eğlence defterini düzerek bekâ ülkesine gitti. Ondan üç oğul kaldı: Mirza Alaü'd-Devle, Sultan Muhammed ve Babür Mirza. Annesi olan Gevherşad Aka, Alaü'd-Devle Mirza'yı eğitim yoluna sevk ederek onun Şahrüh Mirza'nın *veliaht* olmasını istedi. Astarabad, Kaşan, Şebankare, Save, Natanz ve diğer vilâyetler gibi Baysungur Mirza'ya ait olan vilâyetleri ona tahsis etti. Şahrüh Mirza'nın *divanında* ona *emirlik* makamından başka *hükümlere ve beratlara mühür* vurma makamını verdi. Onu, kendi sevgi mahfilinde yetiştirmeye başladı. Sultan Mirza'ya, Şahrüh Mirza devrinin sonlarında Irak ülkelerinden bazısının yönetim *ruhsatını* verdi. Şahrüh Mirza'dan onun Irak tarafına gönderilmesine rica etti. Bu ricadan ve onu övmekten maksadı, Sultan Muhammed Mirza'da, olgunluk eserleri, asalet ve saltanat

haşmeti ve büyüklük özelliği gözlemlediği için [317] Şahrüh Mirza'nın vefatından itibaren ülkenin ve malın Alaü'd-Devle Mirza'ya geçmesi için onu ulu dedesinin tahtının yanından mücevherler, *nakitler* ve sayısız mallardan ayırıp uzaklaştırmak istiyordu.

Bu yılda Kum, Rey, Sultaniye, Kazvin eklentileri ve bağlı yerleriyle ona ait oldu. Haşmet, büyüklük, güç ve şansla Horasan'dan Irak tarafına yöneldi. Anılan beldeler ve vilâyetler, güzel bir gelin, cilve yapan ay yüzlü cemal sahibi biri gibi onun süslü devletinin ve aldatıcı huyunun nikâhına girdi. Cennetleri kışkandıran, hayat suyu ve Nazım:

"Yürüdü ve Hızır gibi her yere ulaştı; ayağının bastığı yerden gül ve lâle bitti.

Can gibi beden şehrine yürüdü; su gibi her çemene aktı"

(şeklinde tanımlanan) Fırat'ın serinliğini veren bu ülkelerin her şehrine *daruga* ve *âmîl* tayin etti. İsfahan *hakimi* Emir Muhammed Şah, Yezd *darugası* Emir Çakmak, Kirman *darugası* Emir Hacı Muhammed, Hemedan hükümdarı Emir Hacı Hüseyin-i Baba Hacı-yı Gavrudî ve Kürdistan diyarından bazıları gibi Irak'ın diğer beldelerindeki *emirler* ve *darugalar*, hediyeler (*pişkeş*) ve saç (saçuk) ile gelerek hizmet görevini yerine getirdiler.

Şahzade, ulu dedesinin devlet güneşinin düşmenin son noktasına ve batma derecesine yaklaştığını, kendi saadet yıldızının yükseklik derecelerinde günden güne daha fazla parlamaya başladığını görünce ayağını, ulu dedesine itaat çizgisinin dışına attı. Ülke alan bayrağı (*rayet*) [318] açtı. Önce Hemedan'a ordu çekti. Emir Hacı Hüseyin karşı koymaya ve savunmaya çıktı. Elinden geldiği kadar gayret etti. Fakat yıldızın, gezegenlerin sultanıyla⁶¹⁹ karşılaşması, kılıcın granit taş a etki etmesi mümkün değildi. Nazım:

"Geceleyn ışk saçan yıldız, gündüz olunca sönüp gider."

Sonunda yakalandı. Kellesini boyun alan kılıca teslim etti. Hemedan ve Kürdistan fetih alanına girdi.

Bu haber, ulu dedenin büyüklük kulaklarına ulaşınca onun üzerine gam ve kecler bulutu çöktü. Kötü durumun izleri ve ülkenin ve malın yıkılma korkusu, onun aklını fikrini sardı. Sultaniye ve Kazvin'i ondan koparıp *hasa divanına* bağladı. Sultan Muhammed de itaatsizlikte sebat edip sağlam durdu. Şahrüh Mirza orduyu Irak'a sevk edince Rey'de vefat etti.

⁶¹⁹ Yüni güneşle.

Sultan Muhammed, Irak ve Fars'ı istilâ etti. Gevherşad Begim, Alaü'd-Devle Mirza ve Şahruh'un *emirleri*yle birlikte Irak'a giderek Sultan Muhammed Mirza'yı Horasan'ın alınması işine yönlendirdi. O da Şiraz'dan, Kirman'dan, İsfahan'dan, Kum'dan, Rey'den kırdan oturanlardan asker toplayıp savaş araç ve gereçleriyle Horasan'a yöneldi.

O günlerde Babür Mirza da Horasan vilâyetinin tamamında üstünlük kazanıp, asker donatarak Herat başkentinden (*dârü's-saltana*) dışarı çıktı. Çam'ın Ferhadcird köyünde herbiri iyi davranışlı iki şahzade olan, yanlarında herbiri, Bisutun dağı⁶²⁰ gibi heybetli ve güçlü gençler bulunan, sayısı yıldızdan fazla, zırhlı ve miğferi demirden dağ gibi olan iki ordu, **[319]** Nazım:

*“Yeni yetme selvi gibi gençler, hepsi de gül demeti gibi süslenmiş,
Hepsi de ince yapılı ve hızlı süvari; iş zamanında herbiri kızgın aslan gibi.
Davul (kurge) çalarak saldırıya geçtiler; sesle göğü sağır ettiler.
Şehzade, altına, hızda rüzgâr gibi olan bir at çaktı;
Yiğit kaplan gibi olan kardeş, aslan heybetiyle bulut gibi bir atın sırtında,
Önde gidenlerin siperi, sis gibi kapalı; kılıç kamyla Türklerin gözü gibi çekik.
Hemen birbirinin yüzüne ok yolunu açıp, kaçış yolunu kapadılar.”*

Her iki rakip, savaşın derin denizinde boğuldu. Vurma ve öldürme işleminin ateşine odun olarak, insan gücünün ölçüsünde birbirine girip, toprağa kan akıtmada çaba ve coşku gösterdiler. Sonunda Sultan Muhammed, galibiyete ve üstünlüğe kavuştu. Babür Mirza, birkaç yakınıyla Herat'a hareket etti.

(Sultan Muhammed), yakını ve *pervanecisi* olan Pirzad Beğ-i Buhari'yi gönül almak için önden gönderdi. **[320]** Mesut bir talih ve iyi bir bahtla şehre yaklaşınca *imamlar* ve *eşraf* karşılamaya gelip Şahzadeyi şehre soktular. O, merhamet kapılarını ümmetin yüzüne açtı. Zulüm ve baskı elini bağladı. Ezizet ve zorbalık ayağını kırdı. Zevk ve eğlence için meclis kurdu. Herbiri gül yüzlü olan güzellerle bir çemende toplantı yaptı. Ay yüzlü, yasemin baldırlı ve gümüş tenlilerle zevk ve eğlence için sofrayı kurdular. Lezzetli şarapla gönül levhasından gamı sildiler. Mahalle ve sokak, güzellerin yüzü gibi gamı atan ve neşe artıran oldu. Nehir şekerli incirin ve sütün huyunu aldı. Melik ve Kırçak

⁶²⁰ Rivayete göre Şirin'in aşkıyla Ferhat'ın delmeye çalıştığı Hemedan yakınlarında bir dağ.

(kale) kapısı, Irak gençlerinin gelişiyle Malan⁶²¹ köprüsü gibi cemel sahiplerinin geçit yeri oldu. Zagan bahçesi⁶²², bülbül sesli çalgıcıların şarkısı ve güzel çalan mübilerin sesiyle cennet bahçesinin havasını aldı. Nazım (Arapça):

“Leyla’nın içinde bulunduğu bahçe ne güzel, ne güzel, ne güzel!”

Tamamına serin bir gölgenin hakim olduğu bu yerler ne hoş, ne hoş!”

Cömertlik ve iyilik kapılarını yakının ve yabancıların yüzüne açtı. Babür Mirza’nın hapsedtiği Emirzade İbrahim’i bağlardan kurtarıp babasının yanına gönderdi. Gidişi sırasında Haranuk⁶²³ kervansarayında kendisine katılmış olan Alaü'd-Devle Mirza’yı gönderdi. Onlara türlü iyilikler yaptı. Germisir, Kandahar ve Gaznin yönetimini onlara bırakıp yola çıkardı. Sultan Mahmud lı Babür Mirza’ya şefkat ve merhamet gözüyle bakıp gözetti. Horasan memleketlerinin malının mülkünün işlerinin düğümünü bağlama ve çözme dizginini ve işlerini Hacı İbrahim-i Kanaşirin’in iktidar kabzasına bıraktı. **[321]** Hacı Pir Ahmed-i Hafî’yi divan emirliğinde (emâret-i divân) ona ortak yaptı. Hacı Mahmud-i Haydar...⁶²⁴

Adaletin esasının geliştiği, sevginin temelinin gönüllerde güçlendiği o birkaç günden sonra Babür Mirza’nın adamlarını eziyet ve işkence eliyle bağlayıp baskılar ve yüklerle tehdit ettiler. İhtiyareddin kalesinin hazinesini ve varlığını istediler. Onun üzerine “*Güç yetmediği zaman kaçmak*” hükmüne uyarak o insanların çoğu tekrar Babür Mirza’ya katıldı. Kısa zamanda kalabalık bir halk, onun büyüklük işareti olan bayrağının (*liva*) altında toplandı. Babür Mirza, savaş için araç gereç hazırlamakla meşgul oldu.

Sultan Muhammed Mirza, aşırıya kaçtığı eğlenceden kurtulup ayık olma tarafına gelemeyince saltanatına şiddetli bir zayıflama yol buldu. Buna karşılık Babür Mirza’nın gücü ve yükselmesi günden güne artarak devam etti. İşin aslını kavrayınca Sultan Muhammed, Hacı Muhammed Kanaşirin’i ünlü emirlerin ve itibarlı bahadırların tamamıyla birlikte Babür Mirza’nın ateşini söndürmek için İmad kalesi⁶²⁵ tarafına gönderdi.

⁶²¹ Herat’ta bir kasaba.

⁶²² Herat’ın dışında büyük bir bahçe.

⁶²³ Yezd’in kasabası.

⁶²⁴ Metinde dört beş kelimelik boşluk var.

⁶²⁵ Bugünkü Afganistan’ın batı, Horasan’ın doğu yörelerinde Timurluların sık sık hazinelerini ve mallarını saklamak için kullandıkları sağlamlığıyla ünlü bir kale.

Babür Mirza'nın, Muhammed Salih'in yönetimindeki (*kutvalı*) o kalede *unakıdlen*, eşyadan, zırhtan ve miğferden çok miktarda malı vardı ve ilkesi cömertlik olan *dergâhta* çok sayıda kişi toplanmış idi. (Babür Mirza) onların hepsinin gönlünü aldıktan sonra Baverd yolundan yıkımlarda bulunarak Astarabad'a yöneldi. Birkaç gün o vilâyette dinlendi. Orduyu gönlünün istediği şekilde düzenledi. Hacı Muhammed'in ricalın kahramanlarından görkemli bir orduyla Nesa vilâyetine indiği haberini alınca harekete geçip Astarabad'dan dışarı çıktı.

[322] Hacı Muhammed konakladığı her yerde hendek kazmaya, her tarafta kule kapısı koymaya ve ihtiyatı elden bırakmamaya özen gösterdi. Meyhrebazar'a varınca o mevkide Babür Mirza o orduyla karşılaştı. Iraklılar, bu dâğığını gevşetip çarpışmaya ve vuruşmaya yöneldiler. Babür Mirza'nın ordunun da sevinip galeyana geldi. Öfkeli aslanlar gibi o ormandan korkmadan dışarı çıkarak karşı koymaya durdular. Bir anda fitne ateşi alevlendi. Kıyamet gümüşünün örneği görüldü. Hacı Muhammed öldürüldü. Emirlerin ve *serdarların* geri kalanları yakalanıp esir oldular. Keskin kılıçla onları yok olma *serabına* atarak ellerini yağmaya ve talana uzattılar. "Çok haz veren bir mal "tarifine uyan mal nimetinden alarak orada iç huzuruyla durdular. Miğferden ve zırhtan dışarı çıkarak emniyet içinde ayak uzattılar. O sırada ansızın Sultan Muhammed Mirza'nın geldiği haberi ulaştı. Haberin arkasından boru *nefir* sesi yükseldi. Bu saldırının (ilgar) sebebi, Hacı Muhammed'in acele olarak elçi gönderip durumu arz etmiş olmasıydı. Sultan Muhammed Mirza, yüklerini ve ağırlıklarını Habuşan vilâyetinde Hacı Pir Ahmed'e bırakarak *atlı Bahadır*lardan ve ordunun seçkinlerinden az sayıda birkaç kişiyle harekete geçip onlara saldırdı. Bir anda onları perişan ve tarumar etti. Onlar, hezimetini bilip, kaçmaya başladılar.

Babür Mirza, sahrayı arşınlayan atının dizginini, rüzgârın eline verdi. Bir defa *dağın* İmad kalesine yöneldi. Sultan Muhammed Mirza, Babür Mirza'nın *kendiliğe* yöneleceğini bekleyerek ayakta duruyordu. Halk onun korkusundan oraya buraya kaçtı. Karargâh (*ordu*) boş kaldı.

Sultan Muhammed, karşı tarafın hile yolunu **[323]** açıp, kendi taraftarları *malla* meşgul olurken, onların üzerlerine gelip kendilerini perişan etme niyetinde olduklarını düşünerek tedirginlik içinde idi. O taraftan Babür'ün ordunun İmad kalesine yönelirken bu taraftan da Sultan Muhammed, bu şekilde *endişe* içinde kaldı. Savaş ve vuruşma olmadan iki ordu, birbirinden kaçarak Hacı Pir Ahmed, Babür taraftarlarının korkusundan ve endişesinden

hatunlarını, yüklerini ve ağırlıklarını bırakarak Hab'a yollandı. Germisir'de bulunan Alaü'd-Devle Mirza da Herat'ın boş kalmasından ve kardeşlerinin de Astarabad'da birbirleriyle meşgul olmasından istifade ederek Herat'a girdi. Onun saltanatının isteklileri olan ve berrak suyuna hasret kalan Heratlılar, onun kutlu gelişini, emniyet ve güvenlerinin aracı gördüler ve sonsuz bir nimet bildiler.

Ağır bir darbe alan Sultan Muhammed Mirza, Irak'a hareket etti. Oradan, bir topluluğu İmad kalesinin kuşatılmasına tayin ettikten sonra acele olarak Horasan sınırını geçti.

Onun emriyle İmad kalesini kuşatmakla meşgul olan *emir*lerden bir topluluk, itaat başını, Babür Mirza'nın iyiliklerinin ayağına koydular. Babür Mirza onlara iyi davrandı. Sonra acele olarak İmad kalesi hududundan Herat tahtına hareket etti. Alaü'd-Devle Mirza ile samimiyetten dem vuran kimselerin uğursuz burunlarına, Babür Mirza'nın geliş kokusu ulaşınca adetleri olduğu gibi vefasızlık yolunu tutup kaçtılar. Alaü'd-Devle Mirza beklemekten güçsüz düşünce o da kaçmayı tercih etti. Sebzevar'ın serverlerinden olan Mevlâna Ahmed-i Yesavul'u iç kalenin komutanlığına (*kutvali*) tayin ederek Belh tarafına hareket etti.

Babür Mirza Herat tahtına geri döndü. Esnafın ve başkalarının iyiliklerle gönlünü aldı. Büyüğü küçüğü rahat ve merhamet alanına çekti.

Sultan Muhammed Mirza, Yezd yolundan Şiraz'a gitti. Oradan Kirman'a ve Kirman'dan da tekrar Şiraz'a döndü. Babür Mirza'dan intikam alma niyetinde olduğu için durmadan [324] asker ve zafer araçları toplamaya başladı. Tekrar büyük bir ordu hazırlayarak Isfahan, Kum ve Rey yolundan Horasan hududuna girdi. Babür Mirza da Herat'tan hareket etti. Sultan Muhammed Mirza'nın Rey'de bulunduğu zaman *Hidaye*'nin yazarı⁶²⁶'nın oğullarından, ailesi Maveräünnehr'de büyüklüğüyle tanınmış olan Sultan Ebu Said Mirza'nın Maveräünnehr'de üstünlük kazandığı sırada Emirzade Abdullâh ile yakınlığı ve samimiyeti yüzünden Semerkand'da oturamayarak Babür Mirza'ya sığınmış olan Hâce Mevlâna Semerkandî'yi Babür Mirza, barış için elçi olarak Sultan Muhammed Mirza'nın tarafına gönderdi. Muhammed Mirza, onun şerefli gelişini, saygı ve hürmet vecibeleriyle karşılayarak onu, mesajın cevabıyla geri gönderdi. Bir ay sonra onu tekrar

⁶²⁶ Hanefî fıkıhı hakkında *Hidaye* adlı eserin yazarı Burhaneddin lâkaplı Ali Mercinani ölm. 555/1160) olmalı.

gönderdiler. Sultan Muhammed Mirza, gururunun fazlalığından Hacı'nın ısrabuluculuğuna ilgi göstermedi. Onu yanında tuttu. Sonbaharın sonunda Rey'den göç etti. Hiç beklemeden Simnan ve Bistam'dan geçerek İsfereyîn vilâyetine girdi.

Babür Mirza güçlü bir orduyla Astarabad boğazına girmiş, gözünü barış yoluna dikmişti. *Karavullar* birbirlerini görüyorlar ve haberler ulaştırıyorlardı. 855 (1451) yılının Kurban bayramında her iki ordu görkemli iki dağ gibi birbirinin karşısında saf kurdu. İki tarafın *bahadırları* birbirlerinin üzerine yürüdüler. İlk hamlede Babür taraftarları birbirinden ayrılıp dağa doğru yöneldiler. Sonunda Şeyh Ali Bahadır, Ebu Said Mirem, Tuman Beğ ve Yusuf Hacı'nın evlâtları gibileri (Sultan Muhammed'in) merkezine yol buldular. Sultan Muhammed'in çemberini (*tavk*) ve *nekkaresini* dağıttılar. Bir anda orduyu bozguna uğrattılar. Sultan Muhammed'i yakalayıp kardeşinin yanına götürdüler. *Hükim* onun öldürülmesi [325] konusunda çıkınca onun ruh kuşu, toprak mekânından uçarak göklerin zirvesine çıktı. Askerleri, belki Sultan Muhammed bozgundan sonra Irak'a gitmiştir diye çöl yolundan İsfahan tarafına yöneldiler. *Emir*lerden biri olan Şeyhzade, İsfahan'a hakim oldu. Yöneticilik bayrağı (*rayet*) açtı. Büyüklere *hil'atler* verdi. İmame sahiplerinin dışındaki halkın sıradan kişileri, çağrılan tellâl üzerine sakallarını tıraş ettiler. Bu bendeniz, o zaman şu beyti söyledi: Beyit:

“*Kılıç kullanmada mertlik sözü ettin; İddia ettiğin şeyi sakala uyguladın.*”

Birkaç gün sonra şehrin sıradan kişileri coşarak Nakş-ı Cihan kalesinin kulpasına gidip orada savaş çıkardılar. Kalenin duvarını delik deşik ettiler. Şeyhzade o saldırıdan endişeye düştü. Şehrin dışında açılmış olan kale kulpısından dışarı çıkınca *Mir-i miran* Seyyid Emir Zeynelabidin yönetime geçti. İsfahan büyükleri, onun üzerinde anlaşarak Babür Mirza'nın Şiraz'a hareket ettiği zamana kadar şehri ellerinde tuttular. Babür Mirza, Pehlivan Hüseyin-i Divane'yi *darugalığa*, Hacı Gıyaseddin-i Simnani'yi vergi (*mal*) almaya gönderdikten sonra kendisi de Yezd yolundan Şiraz'a gitti.

[326] [CİHANŞAH MİRZA'NIN IRAK VE FARS'TA ÜSTÜNLÜK KAZANMASI]

Babür Mirza Şiraz'a gittiği zaman Cihanşah Mirza, Çağatay'ın durumunun zayıflığını görünce Pir Budak Mirza'yı Emir Bayezid-i Bistam, Emir Şehsuvar, Şah Al-yi Bayramî, Emir Ali Şeker, diğer *emirler* ve *inaklar*la

birlikte Irak'ı almaya görevlendirdi. İşin başlangıcında Emir Şehsuvar'ın *nökəri* Aydın Save'ye gitti. Babür Mirza tarafından *daruga* olan Emir Şeyh Ali Bahadır'ı yakaladı. Save'yi yönetimi altına aldı. Ondan sonra Pir Budak Mirza, büyük emirlerle (*umerâ-yı i'zâm*) Kum'a hareket etti. Yusuf Hacı Bahadır'ın oğlu Derviş Ali Mirek'in hükümdarı olduğu şehri almaya kalktı. Ordu yaklaşık iki ay şehrin kapısında oturdu. Sonunda savunma ve engel olma işlerinin düğümünün bağlanıp çözülmesi işi görüşüne ve tedbirine bırakılan Hacı Yahya-yı Kummî, Karakoyunlu ile dost olup şehri teslim etti. Derviş Ali ile bağlanıp esir edildi.

Kum'u yağma ve talan ettikten sonra bir *darugaya* teslim edip Curbadakan⁶²⁷'a yöneldiler. Orayı da kuşattılar. Hunsar⁶²⁸ halkını şehirliğin üzerine saldı. Onlar, Curbadakan halkının aslanı avlayan, ok atan yaycı (*kemândar*) gençlerini zayıf düşürüp kısa sürede orayı aldılar. Babür Mirza tarafından *daruga* yapılmış olan Seyyid Tirendaz-ı Şirazî ve memleket *serdar*larından olan Emir Pir Muhammed-i *Tugrayî* ile birlikte oranın gençlerini öldürüp İsfahan'a yöneldiler. İsfahanlılar, Babür Mirza'nın durumunun zayıflığını görünce [327] Türkmenlerin tarafına yöneldiler. *Reis* Muhammed'i, 'Türkmen'i çağırmaya gönderdiler.

O sırada Elvend-i İskender-i Kara Yusuf, Emir Baba Hasan-ı Karkın, Emir Şir Hacı, Hasan-ı Celberî, Pehlivan Hasan-ı Divane, hepsi de seçkin gençlerden meydana gelen on bin süvariyle Babür Mirza'nın önünden İsfahan'ı korumaya çıkmışlardı. Suyun üzerindeki kabarcıklar gibi Zinderud⁶²⁹ ırmağının sahiline çadır ve otağ kurup şehirlilerden mal ve insan yardımı istiyorlardı. İsfahan halkı Babür'den zulüm, eziyet ve yolsuzluk gördükleri için onun korkusundan Çağatay *emir*lerinden ve şehrin *darugasından* kendilerini uzak tutuyorlar, korkak ve mahalle başlarını sağlamlaştırıyorlar, Hacı İmadeddin-i Mahmud-i Haydar'ın desteğiyle kendilerini düzene koyup savaşa hazırlanıyorlardı.

Babür Mirza, Şiraz'dan İsfahan'a hareket etmişti. Çağatay, Babür Mirza'nın kısa zamanda kendilerine katılacağını ümit ederken İsfahanlılar,

⁶²⁷ Diğer adıyla Gulpayigan: Kuzeyinde Arak, güneyinde İsfahan'ın yer aldığı İran'ın tarıf şehirlerinden birisi.

⁶²⁸ Gulpayigan'ın bir kasabası.

⁶²⁹ Veya Zayenderud ırmağı: İsfahan'ın içinden geçen ırmak.

Türkmenlerin (onlardan) daha erken davranıp Curbadakan yolundan saldırıya (*ilgar*) geleceklerini ve Çağatay ordusunu kuşatacaklarını düşünüyorlardı.

Çağatay *emirleri*, gecelerden bir gece sahneye çıkan Türkmenlerin yaklaştığı hüberini öğrenince yüklerini ve ağırlıklarını Şiraz'ın yoluna düşürüp sabaha kınlar atların başında nöbet tuttular. Gün olunca bir anda şehrin kapısından çıkıp yola düştüler. Hüseyin-i Divane ile Hacı Gıyaseddin de şehirlilerden iltica isteyerek orduya katıldılar.

O sırada Babür Mirza, Şiraz'dan İsfahan'a hareket etmişti. O, Sencer Mirza'yı Şiraz'da yönetime tayin ederken kendisi de Kasr-ı Zerd havalisinde Türkmen'in hücumunu ve ordunun bozguna uğradığı haberini alınca atının dılgınını İsfahan tarafından Horasan tarafına çevirdi. Türkmen İsfahan'a girdi. [228] Bir hafta sonra Ömer Şeyh Beğ'i *daruga*lığa, Hacı Mahmud-i Haydar'ı *serdar*lığa tayin ettikten sonra Emir Kutbeddin-i Verzene, Şah Mahmud-i Huzanî, Emir Abdullah-i Bâbü'd-deşt, Seyyid İmad-ı Gulbarî ve Şah Muhammed-i Safevî gibi İsfahan'ın büyüklerinden bazılarını yanına alıp Şiraz'a yöneldi. Şiraz'ı zahmetsiz ve yorulmadan eline geçirdiler.

Cihanşah Mirza, Azerbaycan hududundan Irak'a yaklaştı. İsfahan'ın yönetimini Hacı Mahmud-i Haydar'a ayırdığına dair hüküm gönderdi. Hacı Mahmud yönetim merasimi ve *serdar*lık göreviyle meşgul olmaya başladı. Kıış geçince İsfahan'ı oğlu Muhammedî Mirza'ya verdi.

857 (1453) yılında *Lala* Muhammed adındaki biri, Muhammedî Mirza tarafından *daruga* (tayin edilerek) şehre girdi. Hacı Mahmud-i Haydar ona ilgi göstermediği gibi makamına yerleşme imkânı da vermedi. O, Hacı'nin lüksünden ve heybetinden korkarak ona hizmet vazifesini yerine getirmeye başladı. O sırada ansızın Hacı Mahmud'ın semavî kader divanından, fanî hayattan azledildiğine dair berat, "Ölümü ve dirimi yaratan O'dur"⁶³⁰ tuğrasıyla ve "Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler"⁶³¹ kavramıyla ecel elçisinin eliyle zevk, eğlence mutluluk ve sevinç meclisinde (geldi). Eğlence sofrasının serildiği; gönül alıcı çalgıcıların ve perdeyi akord eden şarkıcıların, gökte Zühre'yi ışığını oynatarak dans ettirdiği; ayyüzlülerle ve tatlı dillilerle sohbete dalındığı; gençlerin işlerinin ve mırıltılarının her taraftan yükseldiği, onların sarayının devletinden nağmeler söyleyip işretle meşgul oldukları, her taraftan meşaleler

⁶³⁰ Kur'an-ı Kerim 67/2.

⁶³¹ Kur'an-ı Kerim 39/30.

[329] yakıp onun hizmetine ulaştırdıkları bir sırada, onun canının damağına erigüven ve nar kırmızısı rengindeki şarap yerine, aman vermeyen, öldürücü zehri ve yok edici ağuyu döktüler. O zaman safa kardeşlerinin (*ihvânü's-sefâ*) sevinci nefrete dönüştü. Güzellere bakmak için açılmış olan gözler, onları tasvir etmek için açılmış ağızlar ve birbiriyle binlerce söze girişmiş olanlar, onun vücudundaki can, kafesteki rüzgâr gibi kararsız kalınca konuşma dinleme işinin üzerindeki perde kalktı. Çengi saçını yoldu ve çoğu kimse bir birine girdi. Bunun hiçbir faydası olmadı. O, başını hayret dizine koyarak aşırı elemenden uykuya dalınca karışıklık uyandı.

Hace'nin vefat haberi, Padişahın mübarek kulaklarına ulaşınca o, oğlu Muhammedî Mirza'yı Isfahan'a gönderdi. Şahzade ergenlik yaşına ulaşmadığı için onun çocukluk devleti, Lala Sefer Şah'ın eğitimine ve dadılığına verildi. Daha önce Isfahan'a gönderilmiş olan Lala Muhammed'in kardeşi olan Lala Sefer Şah, son derece hilekâr, bedbaht, karıştırıcı ve kan dökücü birisi idi. Isfahan'a girince kin ve hırs ateşini yaktı. Isfahan'ın büyüklerini ve *eşrafını*, Babür'le anlaşma, ona mektup ve haber gönderme suçlamasıyla suçladı. Nakş-ı Cihan kalesine gitmek bahanesiyle hepsini yanında hazır etti. Onları bağlayıp hapse attı. Onların çalışanlarının ve *naiblerinin* yakınlarını ve mallarını tahsildara verdi. Durumu Hace Hasan-ı Mazî havalisinde bulunan padişahın *orhüsuna* arz etti. Padişahın önünden ordunun tavacısı (*tavacı-yi leşker*) ve büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*) olan Seyyid Ahmed-i Tukaî, Isfahan *surunu* yıkmak için gitti. Vilâyetten yaklaşık 50 bin belci (*bildâr*) ve keserci (*tişedâr*) istedi. Kalı duvarını yıktı.

[330] Bir ay sonra Cihanşah Mirza oraya girdi. Bağlanmış olan büyükleri göç ettirdi. Onların çocuklarını Azerbaycan kalelerine gönderdi. Hepsini *orduda* emirlere teslim ettiler. Isfahan'ın üzerine 3 bin *tümân* güvenlik vergisi (*mâl-i emân*) yükledi. Isfahan'ın küçüğünü büyüğüne tuz suyu ve maşa ateşi işkencesine uğrattı. Kendisi de kıslamak (*kaşlamışt*) için Kum'a yöneldi.

Bir ay içinde *mâl-i emân* olarak Isfahan halkından 3 bin *tümân* yerine yaklaşık 10 bin *tümân* vergi (*mal*) aldılar. Bir *miskali* 100 *Irakî dinar* olan altını, 50 *dinarı* saydılar. Herbiri 10 *dinar* değerinde olan mücevherleri, ev eşyasını, elbiseleri ve kadın süs araçlarını bir *dinara* kabul ettiler. Tahsildarlık ve vergi adına ne isterlerse onu aldılar. Sonun başka bir yerde anlatılacağı gibi Isfahan'ın işi, katliama dönüştü. "*Isfahan'ın alınması kolay oldu. Evlerini harap ettiler, surlarını yıktılar, kabirlerini eşelediler, mallarını yağmaladılar, kadınlarını ve çocuklarını kendilerine heldâl girdiler, erkeklerini an feci şekilde öldürdüler.*"

[331] BABÜR MİRZA'NIN HORASAN'A DÖNÜŞÜ

Babür Mirza, Şiraz ve Isfahan arasındaki bir yerden Horasan'a yönelince Isfahan kapısında olan ordu ona katıldı. Şiraz yönetimini Sencer Mirza'ya Yezd yönetimini de Şahrüh Mirza'nın kızının oğlu olan Halil Mirza'ya bıraktıktan sonra acele olarak Yezd yolundan Horasan'a gitti.

Sonra Cihanşah Mirza, Muhameddî Mirza'yı Isfahan'dan, Pir Budak Mirza'yı Şiraz'dan çağırdı. Onlar, babalarının *fermanı* üzerine halka onca zulüm ve baskı uyguladıktan sonra yönetim yerlerinden Kum'a hareket ettiler. Cihanşah Mirza, ilkbaharın öncü güçlerinin soğuşun ordusunu yendiği, *gezenin* kulubesini çadıra ve otağa çevirdiği kışın sonlarında Sovuk Bulak tarafına göç etti. O sırada Horasan ve Irak halkı, Cihanşah Mirza'nın Irak ve Fars'tan ihtiyacını gidermiş olarak Azerbaycan'a döneceğini düşündüler.

Babür Mirza, Şiraz, Kirman ve Isfahan'ın Tükmeden boş kaldığı haberini alınca oraya tamah etti. Sencer Mirza'yı kalabalık bir toplulukla donatarak Kirman yolundan gönderdi. Onlar, Kirman ve Şiraz'ı yönetimleri altına aldılar. Sencer-i Cullab ile Pir Muhammed-i Semerkandî Şiraz'a gittiler. O sırada Şeyh Ebu'l-Hayr'ın oğlu Şeyh Mürşid, Şiraz'da ayklanıp Türkmen'den bir topluluğu öldürmüştü. Sencer yaklaşıncı kaçıp Kirman'a gitti. Sencer ile Muhammed Beğ yönetime geçtiler.

[332] Isfahan ve Şiraz arasındaki İzed Hast kalesine Çağatay *darugası* *varınca* kaçıp o kaleye sığınmış olan Seyyid Mir Ali-yi Gulbar-i Isfahanî'nin oğlu Seyyid Mir Celal, acele olarak Isfahan tarafına geldi. Babadan atadan ülkenin kendisine itaat edip yönetimini kabul ettiği Hâce Zahireddin Abdullah'ın *topunu* olan Hâce İmameddin Hasan, Hâce Ahmed-i Safevî, Emir İmad-i İbubü'l-deşt, Hâce İhtiyar-ı İftihari, Şah Cabir-i Tihranî ve memlekette kalmış olan bazı grupların reislerini (*ru'esâ-yı bölükât*) isyana teşvik etti. Onlar şehrin *darugası* Hacı Tarumî'yi öldürerek şehirde bulunan askerleri bağlayıp şehrin kale duvarını tamirle meşgul oldular.

(), bir postacıyı (*yama*) durumu bildirmek için Horasan'a, Babür Mirza'ya gönderdi. Onun üzerine Babür Mirza Irak'a hareket etti. Sultan Ebu Said Mirza bu durumu öğrenince Semerkand'tan Horasan'a yöneldi. Babür Mirza, onun Horasan'a gittiği haberinden sonra Irak yolculuğunu iptal edip Semerkand'a hareket etti.

Sovuk Bulak'taki Cihanşah Mirza da Çağatay'ın hücum ve İsfahanlıların ayaklanış haberini alınca Muhammedî Mirza'yı *emir*lerden bir toplulukla şehri alıp, katliamda bulunup yıkmak için İsfahan'a gönderdi. Ondan sonra Pir Budak'a Şiraz'a gitmeye izin verdi. Kendisi İsfahan yolundan hareket etti. İsfahan'a fitne dalgalarının dalgalandığı ve sıkıntı akınlarının yoğunlaştığı bir zamanda indi. O diyarın toprağı, şehitlerin, seyyidlerin, masum çocukların ve mazlum yaşlıların kanıyla Kerbela çölü gibi olmuş; iffetli ve güzel bakireler, ismet bahçesinin fidanları, belâ ordusunun elinde feryat ve figan ediyorlardı. **[333]** Nazım:

"Cennet gibi bir şehir, sakinleri cennet halkı; erkekleri melek huylu, kadınları huzur tabiatlı.

Suyu, Kevser şarabı, süt ve bal gibi; Toprağı altın ve gümüşten;(evleri) sert mermerden, tuğladan ve kerpiçten idi.

Belâ seli geldi; Semud⁶³² şehri gibi orada bir canlı ve yıkılmamış bir ev bırakmadı."

Birkaç gün Zinde rud ırmağının sahilinde kaldı. Elini o ülkenin halkının kanıyla yıkadı. Yapabildiği kadar öldürmede, esir almada ve yıkımda bulundu. İhtiyacını giderdikten sonra Şiraz'a hareket etti.

Daha önce Şiraz'a gelmiş olan Çağatay'dan bir topluluğunu, Karakoyunlunun dönüşünden, İsfahan katliamından ve Pir Budak'ın gelmekte olduğundan haberdar olunca Şiraz'da huzuru kaçtı. Orada ikamet ve kalmak imkânları kalmadı. Göç etme azminde ihmal davranmadılar. Onların emniyet ve huzur kemeri ve binası, İsfahan'ın evleri gibi yıkıldı. Kaçmaktan başka hiçbir kurtuluş yolu bulamadılar. Haberin gelişi ve onun etkilerini öğrenilmesi üzerine gidiş yolunu tutup kurttan ürkmüş koyunlar gibi çöllere düşerek Kirman'a yöneldiler.

Pir Budak Mirza arkadan gidip Sencer Mirza'yı yendi. Daha sonra anlatılacağı gibi çokça katliamda bulunduktan sonra tekrar yönetim yerini döndü.

⁶³² Eski Arap kabilelerinden birinin adı. Bu kabile Hicaz ve Şam arasında Mısrır hududunda yaşıyordu. Salih peygamber bu kabileden idi. Rivayete göre bu kavim, Salih peygamber'in devesini kestikleri zaman onun çıkardığı korkunç sestten öldüler ve şehirleri de yıkılıp gitti.

**[334] [BABÜR MİRZA'NIN HORASAN'A HAREKET ETME-
NİNDEN SONRA ŞİRAZ VE KİRMAN'IN DURUMU]**

Babür Mirza, Şiraz'dan Cihanşah Mirza ile savaşmak amacıyla Irak'a yönelince Sencer Mirza'yı Şiraz'ın *darugahı*na tayin etti. Kasr-ı Zerd⁶³³e varınca Türkmen'in Darü'l-emân'a⁶³⁴ vardığı ve İsfahan halkının Türkmen'in itaatine ve boyunduruğuna girdiği haberi yayıldı. Irak'a gitmekten ümidini kırıp atının dizginini Horasan'a dönmek için Yezd tarafına çevirdi. Yezd'den geçtiği sırada Şahrüh Mirza'nın kızının oğlu ve Muhammed Sultan b. Cihangir b. Emir Timur-i Kürekan'ın torunu olan Halil Mirza'yı Yezd'in yönetimine atayın etti. Kendisi de diğer *emir*lerle Horasan'a döndü.

Halil Mirza, Yezd'de yönetime geçince dağılmış kimselerden bir topluluk ona yöneldi. O, Sultan Muhammed Mirza zamanında Şiraz'da üstünlük kazanmış ve Şiraz'ın hükümdarı olan Şeyh Ebu'l-Hayr-ı Cezerî'yi öldürmüş, Sultan Muhammed Mirza'nın Horasan'dan dönüşünden sonra asker çekip, Sultan Muhammed ile savaşmak için dışarı çıkmış ve yenilmişti. Bu yüzden Şiraz saltanatı onun beyninde mayalanmıştı. O az sayıdaki *ricâl* ile Şiraz'a hareket etti. Sencer Mirza, onun korkusundan Şiraz'ı bıraktı. Kirman tarafına hareket etti. Kirman'ın açığına varınca Sultan Muhammed Mirza tarafından o memleketin valisi yapılmış ve Sultan'ın ölümünden sonra üstünlük kazanmış olan Seyyid-i Şirvanî, ona iltifat etmedi. Onunla beraber olan bir topluluk ondan uzaklaşıp Seyyid-i Şirvanî'ye katıldı.

[335] Sencer Mirza Horasan'a hareket etti. Halil Mirza da birkaç gün Şiraz'da Türkmen ordusundan kaçış yönünde, "*Dünyada adeta bir yabancı ya da bir yolcu gibi ol. Kendini mezar sahibi biri gibi say*" ilkesini gönlüne rehber yapıp, yol azığını bağladı. O sırada ansızın Irak yolundan Pir Budak'ın görkemli hareketi duyuldu. Halil'i korku ve dehşete düşürdü. Zorbalık elini, pazar ehlinin (*ehl-i makkâ*) hayvanlarına uzattı. *Pazarda* veya sokakta bulduğu bir merkebe veya yük taşıyan bir hayvana el koyup fesat yolunu tutarak Kirman vilâyetine hareket etti. Kirman yolundan Horasan'a gitti.

Pir Budak Mirza, büyük bir haşmetle ve günlerin sıkıntılarının zahmetine girmeden ülkeyi yönetiminin altına ve mülkünün dairesine soktu. Emir Bayezid-i Bistam, Emir Şah Ali-yi Bayram, Pirzad Beğ ve diğerleri gibi büyük

⁶³³ Fars bölgesinin Serdsir kasabasının köylerinden biri.

⁶³⁴ Yani İsfahan'a.

emirleri (*umerâ-yı i'zâm*) babasının saltanat sürdüğü tahtın ayağına yolladı. Fars bölgesine *darugalar* ve memurlar (*ummâl*) gönderdi. Ülkesinin temeli günden güne yükselip, yönetim alanı genişledi. Huzistan⁶³⁵ vilâyetine, Lar⁶³⁶ ve Cîrun⁶³⁷ hududuna kadar hayvanları ve insanlarıyla beraber Şiraz'ın eklentilerinin ve bağlı yerlerinin tamamını yönetim ve mülkiyet alanına çekti. Nazım:

"Zahmetsiz ve tasasız Acem meliklerinin tahtına oturdu.

Havuz ateşle tutuştu; onunla âsilerin harmanı yandı.

Ondan dolayı şaşanın alevi söndü; onunla Elvend dağı⁶³⁸'nın yüksekliği alçaldı. "

[336] Altı ay boyunca Irak'ın ve Fars'ın tamamı alındıktan sonra Cihanşah Mirza, İsfahan'dan göç edip Kum'da kışlayınca (*kışlamışî*) Pir Budak Mirza, babasının yanına gitmek için Şiraz'dan Kum'a gitti.

Bahar mevsiminde İsfahan'ın hesabı katliamla sonuçlanınca Pir Budak Mirza, muhaliflerini kovmak için Fars ve Kirman'a dönüş izni aldı.

[337] SEYYİD-İ ŞİRVANÎ'NİN ÖLDÜRÜLMESİNDEN SONRA PİR BUDAK MİRZA'NIN SENCER MİRZA İLE KARŞILAŞIP SAVAŞMASI

Babür Mirza'nın Horasan'dan Şiraz'a gidip Irak ve Fars'ı ele geçirdiği zaman Kirman, Sultan Muhammed Mirza tarafından *vali* yapılmış olan Seyyid-i Şirvanî'nin yönetiminde kaldı. Türkmen'in Irak ve Fars'a saldırısından sonra Seyyid ile Emir Kanaşirin'in çocukları yani Kulderviş ve Kirman'ın yönetimi kutlu Hakan Şahrüh Mirza tarafından onların vârisi yapıldığı Yar Ahmed arasında kavga ve düşmanlık vardı. Sonunda Kirman'ın Bem'inde savaş olup Seyyid-i Şirvanî öldürölce tekrar Kulderviş'in kardeşleri ile Yar Ahmed arasında kavga ve muhalefet binası güçlendi. Yar Ahmed, Sencer Mirza'yı Horasan'dan, Kirman'ın ve Şiraz'ın saltanatına çağırdı. Sencer Mirza, dört bin mükemmel kişiyle Kirman'a geldi. Kirmanlıları itaati altına aldı. Kulderviş, şehre bitişik olan Kuh kalesine sığındı. (Sencer Mirza), Yaklaşık 10 gün Kirman'da kaldı. Sonunda onu yola getirerek kaleden aşağı indirdi.

⁶³⁵ İran'ın güney batı bölgesi.

⁶³⁶ Basra körfezinin kuzeyinde Fars bölgesinde bir şehir.

⁶³⁷ Yani Bender Abbas. Basra körfezini Hint Okyanusuna bağlayan Hürmüz Boğazı kıyısında bir liman.

⁶³⁸ Hemedan'ın güneyinde üzerinde yaz kış karın eksik olmadığı yüksek bir dağ.

Saygı ve hürmet merasimini yerine getirdi. Şeyh Ebu'l-Hayr-ı Cezerî'nin oğlu Şeyh Celaleddin'i Kirman *darugahı*na tayin etti. Bir ordu donatıp o iki kardeş (yani) Kulderviş ve Yar Ahmed ile birlikte Şiraz'a gitmek için hareket etti. Kirman'dan Sercahan⁶³⁹ mevkiine kadar vilâyetten vilâyete gitti. O mevkide İsfahan'ın katliam ve Pir Budak Mirza'nın Şiraz'a hareket ettiği haberini alınca **[338]** kararlı ayağını yerinden oynayıp ayrılmaya koyuldu . O köylerden geri dönmek isteyerek harekete geçti. Atının dizginini gevşetip kaçmaya yöneldi.

Pir Budak Mirza, silâhlanıp onu takibe gitti. Herat⁶⁴⁰, Mervdeşt⁶⁴¹ ve Şehr-i Babek⁶⁴² ve diğerlerinden vardığı her vilâyette Çağatay *darugaları*nı ve bulduğu muhaliflerinden her birini cezalandırma kılıcından geçirdi. Sircan⁶⁴³'a varınca köylerin ve bağlı yerlerinin yağmalanması emrini verdi. Askerler karışıklık ateşini yaktılar. Korku ve endişe *mançınkı*, Yar Ahmed-i Kanaşirin'in durduğu kalenin duvarında ve temelinde iş yaptı. Dehşet okunun yağmuru, onun sabır ve tahammül zırhını parça parça etti. Kardeşinin oğlunu peşkeşler (*pişkeş*) ve lırdiyelerle Şahzade'nin *dergâhı*na yolladı. Acizlik ve yenilgi içinde durumunu Pir Budak'ın görüşüne arz etti. *Fermana* uyma ve teklife boyun eğme gösterip ırvazu başını eğerek, "Hükmü sona eren Sencer Mirza, hiç gecikmeden, kefen ve kılıç aracılığıyla özür dilemek için, en iyi dönüş yeri olan göğe benzeyen *İlçergâha* (*âsîtâne*) dönecektir" diye arz etti.

Pir Budak Mirza, vaadi ve sözü kabul ederek ona ilgi gösterdi. Oradan göç ede ede Kirman'ın açığına konakladı. Şehrin *darugası* Şeyh Cemaleddin, Yar Ahmed'in sözleri üzerine şehri teslim etmek için aynı emri beklemekteydi.

Pir Budak, birkaç gün dinlenip yorgunluk atmak ve hayvanları ve binekleri dinlendirmek için bekledi. Bu yüzden **[339]** Kirman'ın açığında çok miktarda yıkım oldu. Kirman halkı Eyyub⁶⁴⁴ gibi fitne ve karışıklık kirmeninin yemi

⁶³⁹ Veya Sercehan. Kazvin sahrasının yükseklerinde Deylem dağlarından bir dağın ırvasına yapılmış sağlamlığıyla ünlü bir kale.

⁶⁴⁰ Horasan'daki ünlü Herat şehri değil, Yezd ilinin Babek şehrinin bucaklarından biri olan Herat Mervest olmalı.

⁶⁴¹ Şiraz ilinin Zarkan ilçesinin bucaklarından biri.

⁶⁴² Yezd'in bir ilçesi.

⁶⁴³ Kirman'ın batısında yer alan bir şehir.

⁶⁴⁴ Zorluklara sabır ve tahammül göstermesiyle ünlü bir peygamberdir. Fars edebiyatında sabırlı kimselere örnek olarak gösterilir.

olup, rağbet edilmeyen Türkmen topluluğunun korkusunun tekmesi altında kaldı. “*Başma bir belâ geldi*”⁶⁴⁵ nidası, oranın sokağından, pazarından (*bazar*) ve duvarından yüce âlemin kalelerinin halkının kulaklarına ve işitme duyularına ulaşmaya başladı. Nazım:

“Tanrı’nun desteğiyle o diyar, Rudvan cennetlerini geçmişti.

Nesimi, hurinin yüzü gibi huzur verir idi; ne söyleyeyim suyu, temiz şaraptandı.

Kan içen Türkmen’in elinden, bozulmuş güzellerin pazarı gibi alçaldı.

Putların saçı gibi kıvrım kıvrım; putların gözü gibi yarı sarhoş ve harap oldu.”

O sırada Sencer Mirza, Laver geçidinde inerek kendini sağlama aldı. Yüklerini, ağırlıklarını ve bağlı olanlarını dağda ve *hendekte* koruma altına aldı. Sencer Mirza’nın memurları (*mülâzim*) araçlar ve silâhlarla savaşın cenahında hazır ve nazır idiler. Safların karşılaşması ve kılıçların birbirine değmesi yaklaşınca her iki topluluğun yiğitleri ve süvarileri haşmetle savaş meydanına yöneldiler. Acımasız kılıcı birbirlerine çektiler. Bir göz açıp kapama süresinde toprak, Balık Burcunun üzerine kondu. Dünyayı dolaşan güneşin gözü, toz ve toprakla örtüldü. Üç defa Çağatay, Türkmen’e galip geldi. Pir Budak’ın sebat ayağı kaymaya ve *eşraf* geri çekilmeye başlayınca Pir Kul-yi Kukeltaş, onu kaçış tarafından istikrar tarafına çağırdı. [340] Pir Budak’ın çevik ve yiğit gençlerinden ve sırdaşlarından olan Ali Çekak-ı İsfahanî, hazır ve düzenli bir *piyade* topluluğunu alarak Çağatay’ın yakınlarının ve yüklerinin sığınağı olan kulenin arkasından, onların *hanelerine* yöneldi. Savaşanların arasına talan, yağma, sarsıntı ve zelzele koşturması düşürdü. Savaş ehli, ailelerini kurtarmak ve mallarını korumak için durup beklemeden *hanelere* geri döndüler. Türkmen galip gelip onları perişan ettiler. Sencer Mirza canını kurtarıp kaçtı. Asker, bir anda birbirinden ayrıldı. Bir göz açıp kapayınca kadar Çağatay’darı, Sencer Mirza’nın *emirlerinden*, Hüccetü’l-İslâm Muhammed-i Gazzalî’nin evlâtlarından Emir Şerif, Pir Mahmud-i Şirazî ve Kara Ahmed gibilerden yaklaşık 3 bin kişiyi öldürdüler. Kulderviş, esaret bağına tutuldu. Öldürülenlerini yaklaşık bininin kellesini yükleyip Hacı Hasan-ı Mâzî havalisinde bulunan Cihanşah’ın *ordusuna* gönderdiler.

Pir Budak Mirza, Kirman’ı almak için harekete geçti. Şeyh Celaleddin kaçıp Sencer Mirza’ya katıldı. Pir Budak Mirza Kirman’ı aldı. İki ay orada

⁶⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, 21/83.

kılcılı. Annesi Cihanşah Mirza'nın ordugâhından Yezd'e gitti. Pir Budak Mirza'yı da çağırdı. Onunla görüşmeye nail olunca Tanrı'ya şükürün gereklerini yerine getirdi. Annesinin işaretiyle Kirman'ı kardeşi Ebu Yusuf Mirza'ya verip Şiraz'a hareket etti. Pir Kuli-yi Kukeltaş ile Merdin oğlu'nu kötü tabiatlı bir toplulukla Kirman'a gönderdi. Onlar, Kirman'ın ileri gelenlerini, *ayanını* ve meslek büyüklerini göç ettirip Şiraz'a götürdüler. Kirman'ı etten deriden ayrılmış bir kemik veya yiyecekte arındırılmış bir çanak gibi sahrada bıraktılar. Ebu Yusuf Mirza, Kirman'ı **[341]** bu halde bulunca durumu, babasının tahtının ayağına arz etti. Cihanşah Mirza, o memleketi tamir için 100 *Tébrizî tuman*'ı ve 200 bin *men* tahıl, o vilâyetin halkının ziraatçilerinin yardımına gönderdi.

() sırada Elvend b.İskender-i Kara Yusuf, Horasan'dan kalkıp Kirman havalisine geldi. Cîruft⁶⁴⁶ ve Rudbar⁶⁴⁷ a gitti. Yar Ahmed tarafından Süleymanî kalesinin muhafızlığına tayin edilmiş olan Mahmud-i Farsî, kaleyi Elvend'in memurlarına (*mulâzim*) teslim etti. Elvend ıkta toprağında (*bölük-i ıktâ*) durarak Yar Ahmed'i dayanışmaya ve yardıma çağırdı. Yar Ahmed, Pir Budak'tan umutsuzluğa ve korkuya düştüğü için hazır ve düzenli bir asker topluluğuyla Elvend'in hizmetine koştu. Oğlu Kanaşirin'i de güvendiği bir toplulukla kalede bıraktı.

Elvend'in bir gücü olmadığından ve yanında az sayıda kişi bulunduğundan dolayı Yar Ahmed gelmekten pişman oldu. Elvend'i yakalamaya ya da kendi güvenli yerine kaçmaya niyet etti. Bu durum Elvend'e malum olunca o, Yar Ahmed'i tutuklama konusunda önce davrandı. Onu yardımcıları ve dostekçileriyle beraber bağlayarak Süleymanî kalesine gönderdi.

Sircan kalesi, yine Kanaşirin'in yönetimi altında idi. Pir Budak Mirza, Muhammed-i Ali Şeker, Barik Beğ ve Deve Beğ'i kalabalık bir toplulukla Kirman kalesini almaya gönderdi. Ordu kaleyi kuşatma altına aldı.

Elvend Mirza bu durumu öğrenince harekete geçip habersiz onlara saldırdı. () Orduyu tarumar etti. Muhammed-i Ali Şeker, Deve Beğ ve yakalanan herkesi Süleymanî kalesine gönderdi. Pir **[342]** Budak'ın adamlarından yaklaşık 100 kişiyi kılıçtan geçirdi.

⁶⁴⁶ Kirman havalisinde bir şehir.

⁶⁴⁷ Cîruft'un bir kasabası.

Babası bağlanmış olduğu için Kanaşirin, kaleyi teslim etti. Elvend bir *nökeri*, Sircan kalesinin *darugalı*ğına tayin etti. Ordan Gurgan'a yöneldi. 6 ay o yerde Pir Budak'ın saldırısından (*ilgar*) kendini güvenlikte tuttu. Pir Budak Mirza ansızın göz kamaştırıcı bir şimşek ve fırtınalı bir rüzgâr gibi saldırıya geçip (*ilgar*) Şiraz tarafından yaklaştı. Aşırı korku ve titremeden Elvend'in sebat ayağı yerinden oynadı . Atının dizginini Nimruz⁶⁴⁸ tarafına çevirip oraya yöneldi.

Pir Budak Mirza, onun arkasından iki atlı ecel süvarisi gibi koşturdu. Ammar pınarında ona yetişti. Keskin kılıç ile boğazına su akıtarak onu hayat kaynağından ölüm toprağına attı. Şiraz dönüşünde Sircan kalesinin ayağına ulaşınca orayı almak için Satılmış-ı Şireç'i bir toplulukla görevlendirdi. Kalenin *darugası* olan Kuli adındaki biri, sığınacak bir yeri olmadığı için kaleyi Satılmış'a teslim etti.

[343] CİHANŞAH MİRZA'NIN DAMGAN'I ALMASI

Baharın yüzü gelince *kışlak*lardan çıktılar. Baharın aynı *yaylak*ta kaldılar. Onu yaparken beklentileri, Abdülkerim'in onların davetini kabul edip Sari'den onların karargâhına (*ordu*) katılacağı, Hezar Cerib *emir*lerinin de onlarla birleşecekleri şeklindeydi.

Ordibihişt⁶⁴⁹ ayından iki ay geçince Muhammedî Mirza, Simnan yolundan Rüstemdar *melikleri*, Cellaviye ve Hezar Cerib *emirleri* ile birlikte Damgan'a hareket etti. Babür Mirza adına oranın *valisi* olan Emir Nasireddin-i Simnanî, kaleye girerek, şehir halkını da kaleye soktu. İtaatten ve boyun eğmekten kaçınarak kaleyi sağlamlaştırdı.

Türkmen ordusu, dairenin çemberi gibi şehri merkeze aldı. Şehrin kapısını kapatıp kaleye savaş düşürdü. *Hendeke* odun ve ateş dökmekle, kale duvarına delik açmakla meşgul oldu.

Bu bende, kalenin savaş yoluyla alınması durumunda onların harsının ve neslinin temelini ve kökünü o şehirden söküleceğini bildiği için Emir Bayezid-i Bistam'dan, bu toluluğu kana susamışlıktan vazgeçirmek, tedbir yoluyla onları korku ve dehşete düşürmek gerektiğini söyleyerek, “*Yeryüzünde oluna rahmet ediniz ki gökteki de size rahmet etsin*” buyruğunu hatırladım. Büyük

⁶⁴⁸ Yani Sistan bölgesine.

⁶⁴⁹ Güneş takvimine göre baharın ikinci ayı.

emirlerin (*umerâ-yı ızâm*) tamamının işret meclisini süsledikleri, güzel yüzlülerin kaşları gibi birbirine girdikleri, birbirlerine karşı sevinç yolunu tuttukları, zevk ve mizah kapılarını açık tuttukları bir toplantıda “Eğer [344] Astara hükümdarı (*hakim*) olan Baba Hasan-ı Karkin, buraya bir *fersah* kadar uzakta olup bir hayal esnasında⁶⁵⁰ gece baskını amacıyla hareket ederse, onun gelmesinden kimsenin haberi olmaz. İlk önce telâfisi hiçbir zaman mümkün olmayacak bir olayın başa gelmesinden önce bu şehrin kapısından namusumuzla kalkmanın plânını kuralım” düşüncesini ortaya attım. Bu sözü söylerken Cihanşah Mirza’nın karargâhından (*ordu*) Rüstem-i Tarhan’ın diğer emirlerin ve askerlerin Diyarbakır’da yenilip kırıldıkları, belâ okunun yağmuruna tutuldukları, o tehlikeli durumdan az sayıdaki birkaç kişinin kurtulup padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) vardıkları haberi geldi.

Bu haber büyük emirlerden (*umerâ-yı ızâm*) bazılarına ulaşınca onlar bu bendeyi barış aracı yaparak kaleye gönderdiler. Bu kölenin Hacı Nasireddin ile önceden tanışıklığı olduğu için bu yenilgi sözüne inanacaklarına emindim. *Hendekin* kenarında giriş izni istedim. Hacı’nın memuru (*mülâzim*) ve benim dostum olan Mevlâna İbrahim adındaki biri, bu hakiri kale duvarının üzerinden görünce çok hoşnut olup sevindi ve Hacı’ye haber ulaştırdı. Bu hakiri çağırdılar. Gıyaseddin-i Halac ile birlikte içeri girdik. Nasihat ve dostluk yoluyla onu barışa ve itaate çağırdım. Hacı cevabında, “Bu güruhun sözüne güvenilmez. Onlar, taraftarları olmasına rağmen İsfahan’a ve İsfahan halkına, ilim âleminin çökmesine sebep olabilecek bir iş yaparlar. Fakat eğer *Şahzade* ve emirler, bu yakınlardan şehre üç *fersah* uzaklıkta olan Astone’ye giderlerse, ben şehri ona teslim ederim. Çoluk çocuğumu alıp kaçma yoluyla bir köşeden dışarı çıkarım. Ancak şartım, benim arkamdan gelmemeleri ve [345] benim ve çoluk çocuğumun kanına girmemeleri için büyük emirlerin (*umerâ-yı ızâm*) Melikü’l-Allâm’ın kelâmı⁶⁵¹ üzerine yemin (*sovgend*) etmeleridir.

Ben fakir onların haberini emirlere ulaştırdım. Onlara ağır ve şiddetli yeminler vererek tekrar kaleye döndüm. O sözü pekiştirerek onlara söyledim. Bu bende, kaleden çıkmak istediği zaman kale halkı, Kızıldeniz’de ve Okyanusta muhalif rüzgârla tufan dalgalarının çarpımalarına tutulmuş gibi candan ümidini kesmiş, çocuklarına olan bağlılık dişleri sökülmüş, gemileri kırılmış gemi vurgunları gibi feryat ve figanı yükselttiler. Hepsinin dudakları

650 Yani bir hayal kadar kısa sürede.

651 Yani Kur'an-ı Kerim.

kalenin hendeği gibi tutulmuş, gözleri hendeğin ağzı gibi suyla dolup okçuların mazgalları gibi açık kalmış, dua *mançınkı* ile yüce âlemin meleklerinin huzuruna dua atmışlardı. Nazım:

“Yarab Yarab ile ve ağlayan gözler ile; iç yangını ve kavrulmuş ciğerler ile;

Gizlileri Bilen’in huzurunda elleri açıp bellerini bağlamışlardı.”

Bu toprak seviyesinde olan kişinin eteğine sarıldılar. Şahzade ve onun emirlerinden sığınma istemek için yenilgilerini, acizliklerini ve düşkünlüklerini arz etmek için bu hakiri aracı yaptılar. Bu bendeniz onları teskin etti. Emniyetleri için ümitlendirdi. Emir Bayezid’in meclisine varınca Hace’nin durumun ve acizlerin perişanlığını arz etti. O, ağır yeminlerin hükmüyle *orduyu* şehrin banliyösünden kaldırarak Astane tarafına götürdü.

Akşam namazı vakti gelince Emir Nasireddin adet olduğu üzere meşaleleri yaktı. Yakınlarını, sahip olduğu *nakit* ve mallarla birlikte kement ile kale duvarından dışarı taşıdı.

Muhammedî Mirza onun gidişini öğrenince ahdini bozarak az bir rızık için 300 süvariye aynı gece etrafa saldı. Allah’a ve yardımına hamd olsun, [346] o süvariler amaçlarına ulaşamadılar. Hüsrana uğramış hainler ve sözünde durmamış âsiler olarak ordugâha geri döndüler. Muhammedî Mirza’ya ise, ahdini bozmaktan ve sözünde durmamaktan başka bir şey kalmadı. Nazım:

“Sözüne sadık olmayan bir kimsenin iyiliğinden el ynkamak gerekir.

Çünkü ‘Yeminler, imanın bir parçasıdır.’ Bu benim sözün değil Kur’an’ındır.”

O gece Astane’de kaldılar. Gurur yatağının uykucuları, kıyamet gününden dem vuran sabahın fitne çıkaran rüzgârının soğuk nefesiyle başlarını uyku yastığından kaldırdığı; mesleği gammazlık olan güneşin, sarhoşun ve gizlinin üzerindeki perdeyi aldığı; *nefs-i emmâre*⁶⁵² süsleyicisinin hırs ve tamah sürmesi ile herbirinin aç gözünü kanla ve malla kararttığı; istek ve arzu boyunlarını kana ve mahrem yerlere uzattıkları zaman Muhammedî Mirza’nın *nökerleri* ve emirlerin bazıları kaleye yöneldiler. Ayaklarını ahit ve anlaşmanın dışına koyarak onların kadınlarına, çocuklarına, mallarına ve yiyeceklerine el attılar. Oranın sakinlerini yağmaya, talana ve esirliğe düşürdüler. Bu hakir, bu durumu öğrenince koşarak Emir Bayezid’in yanına geldi. Emirlerin ve sultanın kadrinin büyüklüğüne ve gücüne bakmadan, Allah rızası için ağır ve dokunaklı

⁶⁵² İnsanlara kötülüğü emreden nefis.

sözler söyledi. Onları küfür ve hakarete maruz bıraktı. Sözün hiddeti ve şiddeti iyi görüşlü, adaletli, temiz inançlı, melek tabiatlı Emir'e etki edince o derhal atına binip esirleri serbest bıraktı. Şahzadeye serzenişlerde bulundu. Askerleri cezalandırdı.

Oradan kalkıp Hezar Cerib⁶⁵³ yolundan Serdrud⁶⁵⁴ suyuna kadar *yaylaktan yaylaka* geldiler. O *yaylak*larda yazı ve sonbaharın bir kısmını geçirdiler.

[347] CİHANŞAH MİRZA'NIN HORASAN'A HAREKET ETMESİ

Cihanşah Mirza'ya Horasan'dan, sekizinci imam Ali b. Musa er-Rıza'nın-*Selâm ve salat onun ailesinin üzerine olsun*- mukaddes şehitliğinde Kic⁶⁵⁵ hududuna kadar Horasan'ın; Hindistan sınırına kadar Mukran⁶⁵⁶, Kandahar⁶⁵⁷ ve Bedaşaş⁶⁵⁸'in sultanı olan Babür Mirza'nın Hakk'ın çağrısına uyduğu; yüce ataları Şahruh Mirza ile Timur-i Kürekan'a kavuştuğu; Horasan'ın fitne ve karışıklık alanına düştüğü; Çağatay *emir*lerinin birbirlerine kılıç çektikleri ve çok sayıda kişiyi öldürdükleri haberi gelince o, bu haber üzerine hareket bayrağını Horasan tarafına açtı. Rey'de konaklayıp ülkenin her tarafına asker toplamak ve araç gereç hazırlamak için *elçiler* ve *bekavul*⁶⁵⁹lar gönderdi. (Ayrıca) Emir Bayezid ile Muhammedî'ye "Rey'e dönsünler, bütün orduyu orada teftiş edip Horasan'a gidelim" diye *nışan* yolladı.

Cihanşah Mirza Rey'e gelinceye kadar Emir Bayezid de padişahın *rıkabını* öpmeye nail oldu. Kum'da ambarlanmış olan devlet tahılı (*gallât-i divânî*) askerlere taksim edildi.

⁶⁵³ İran'da Hezar Cerib adında birçok yer vardır. Burasının Isfahan'ın Culfa kasabasının doğusundaki köy olması muhtemeldir.

⁶⁵⁴ Biri Tebriz'de, diğeri Hemedan'da Serdrud adında iki yerleşim yeri vardır. Kastedilen Hemedan'daki olmalı.

⁶⁵⁵ Belucistan'da bir şehrin ve bölgenin adı.

⁶⁵⁶ Pakistan sınırının yakınında İran'ın güney doğusunda yer alan bir şehir.

⁶⁵⁷ Afganistan'ın güney doğusunda bir eyalet.

⁶⁵⁸ Afganistan'ın Doğu Türkistan'la olan sınır bölgesi.

⁶⁵⁹ Türkçe olan bu *kelime*. 1) Padişahlar ve emirler için yiyecek ve içecek hazırlayan görevli. 2) İlhanlılarda ve Timurlularda başlıca görevi sipahilerin ücretini ödemek ve yiyecek dağıtmak olan ordunun ileri gelen bir görevlisi. 3) Timurlularda medreselerde ve hanlıklar(tekke)lerde yiyecek *hazırlanmasıyla* görevli memur *manalarına* gelir.

861 yılının Zilhicce ayının (Ekim 1457) ortalarında askerin tamamının toplanmasından önce Kadagan⁶⁶⁰'a gittiler. Cihanşah Mirza, Har⁶⁶¹ vilâyetine girince Emir Bayezid'i ve Pirzad Beğ-i Buharî'yi Seyyid Abdü'l-Kerim'i karşılamaya Firuzkuh vilâyeti⁶⁶²ne gönderdi. Kendisi de Muhammedî Mirza ve diğer emirlerle birlikte Ab-ı Barik, Simnan⁶⁶³ ve Damgan⁶⁶⁴ yolundan Şehrud-i Bistam'ın bir *fersah* uzaklığına gitti ve o *sahrayı* ordugâh yaptı. Sonra Muhammedî Mirza ve Ebu'l-Feth Beğ-i *Tavacî* ve diğer emirler ile birlikte ordugâhu sahraya bağlayan geçitten harekete geçip Astarabad'a yöneldi. Küçük oğlu Ebu'l-Kasım Mirza'yı *orduda* bıraktı.

Emir Bayezid ve Pirzad [348] Beğ, Abdü'l-Kerim-i Sarî ile birlikte aynı *yurt'a* vardılar. Hiç beklemeden Sultan'ın arkasından gittiler.

Sultan), geçidin yakınına varınca *karavul* gönderdi. *Karavullar*, *Emirzade* Alü'd-Devle'nin oğlu Sultan İbrahim'in Astarabad ormanına girdiğini, Baba Hasan'ın şehirden dışarı çıktığını, onun Sultan İbrahim'e karşı koymak ve direnmek için Babür Mirza'nın oğlu Şah Mahmud Mirza'yı beraberine aldığı haberi ulaştırdılar.

Bu haber Sultan'ın kulaklarına ulaşınca o, Muhamedî ile Ebu'l-Feth'i öncü yapıp saldırıya (*ilgar*) gönderdi. Kendisi de arkadan hareket etti. *Emirlerden*, *innaklardan* ve *boy nökerlerinden* herbiri, bazıları, hızlı giden deve ile, bazıları da palan vurulmuş iki binek hayvanıyla onun yanında hareket ettiler. Öyle hızlı ve acele gittiler ki iki gün içinde güneşin doğduğu vakit Astarabad şehrinin kapısının önüne vardılar.

Asi ordudan habersiz olan şehir halkı, ansızın yabancı gibi dökülen ve herkese asılan bir topluluğu görünce hepsi şaşkın ve perişan halde kendi evlerine yöneldi. Bu haber Baba Hasan'a ulaşınca o, düşmanın önünden ve arkasından kaçmaya koyuldu.

Sultan İbrahim, Baba Hasan'ın kendi önünden kaçtığını sanarak Astarabad'a yöneldi. Yolda ağızlardan ona, sınır boyunda (*serhad*) olan bazı

⁶⁶⁰ Afganistan'ın kuzey doğusunda bir vilâyet.

⁶⁶¹ Tahran-Horasan yolu üzerinde Tahran'ın güney doğusunda, oraya bağlı bir ilçe.

⁶⁶² Eskiden Gurlulara başkentlik yapmış, bugün harabeleri üzerinde Ahengeran köyü bulunan Afganistan'da bir yer.

⁶⁶³ Tahran'ın 224 km doğusunda bir şehir ve vilâyet.

⁶⁶⁴ Simnan'ın kuzey doğusunda bir il.

Türkmenlerden yaklaşık bin süvari birleşerek Astarabad'ı boş bulup saldırıya geçtikleri haberi ulaşınca Sultan İbrahim acele olarak atını sürdü. Ebu Said-i Mirem öncü (*monkalay*) idi. Yolda Cihanşah Mirza'nın *yurtçı*⁶⁶⁵leri o durumu öğrenip saldırı saldırı şehre girip haberi arz ettiler. Cihanşah Mirza hamamda idi. Muhammedi ile Bayezid Beğ-i Cakiri'yi öncü olarak (*monkalay*) gönderdi. Diğer taraftan Sultan İbrahim'in öncü birliği (*monkalay*) onlara yetişti. Büyük bir savaş oldu. **[349]** Cihanşah Mirza'nın öncü birliği yenildi. Arkadan Cihanşah Mirza yetişti. Kendi öncü birliğine katıldı. Çağatay'ın öncü birliği de güçlendi. Şehrin üç *ferseng* uzağında ormanın dar alanında karşılıklı savaş oldu. Cihanşah Mirza tek başına Rüstem gibi savaştı. Emirlerine ve nökerlerine buğırarak, "Bizim ölümüz ve yaşamamız buradadır. Yüreğinizi güçlü tutun. Çünkü iş başa düşmüştür ve gün erlik günüdür" dedi. Aslan gibi ses çıkarak kılıç salıyordu. Sonunda kendisi, Ebu Said-i Mirem'i atından düşürüp ele geçirdi. Emir Sadet-i Hand Şah, Hasan Ali-yi Tarhan ve *emirzadelerin* bir grubu yakalandılar. Sultan Hüseyin-i Firuz Şah vs. gibi diğerleri de savaş kargaşasında öldürüldüler.

Tecrübesiz bir genç olan Sultan İbrahim, sırf Cihanşah Mirza'nın Astarabad'a geldiği haberini duymakla kaçtı. Askerlerinin bazısı, savaşta telef oldu, bazısı da Türkmen'in eline düştü.

Akşam olunca Cihanşah Mirza, esirleri öldürmek için Kara Teppe'nin dibinde konakladı. Çağatay *emirlerini* sorguya çağırdı. Soru cevaptan sonra öldürülmelerine hükmetti. Meşalenin altında gençlerden yaklaşık 300 kişiyi öldürdüler. Yine aynı gece Çağatay'ın karargâhına (*ordu*) girebilen herkes, yağmaya, talana, gaspa (*olca*) ve esir almaya yöneldi. Güneş başını doğudan çıkarınca bütün askerler, o donatılmış karargâha (*ordu*) koştular. Ellerini, Çağatay'ın çoluk çocuğunu esir edip köleleştirmek için attılar. O karargâh, öyle bir karargâh (*ordu*) idi ki **[350]** mal ve güzellikle donanıp bezenmiş, lîrem bahçesine benzemiş; her çadırında bir ay mekân tutmuş; fakat korku ve üzüntüyle tutulmuş; her gölgelikte (*sâyebân*) bir güneş, normal doğuş yerinden doğmuş; lâkin yıkılma ve bozulmanın tutulmasına uğramış; herbir ırmağın kenarında adım başı hoş yürüyüşlü şaşkın bir selvi dikilmiş; herbir ağacın gölgesinde bir güneş oturmuş; üzüntü ve kederle yüklenmiş, Türkinbine benzeyen gözleri, nergis'in gözü gibi yorgun düşmüş; safran renkleri çadırların altında renkten renge girmiş; tomurcuk gibi umursamazlık rüzgârıyla

⁶⁶⁵ Yurt, yani konaklama yerli belirleyen kimseler.

dökülmüş; şaha ait halayıklar, akşam vaktinin şafağı gibi eteklerine kadar siyaha bürünmüşler, Nazım:

“Bir kadını bir çadırdan dışarı çekiyor; bir erkeği toprak ve kanda öldürüyordu.

Çadır ve gölgelik gözün ışığı oldu; sanki ‘Göğü dürdüğümüz’⁶⁶⁶ işaretini verdi.”

Sabahleyin o mevkiden göç ederek Harashane⁶⁶⁷ mevkii havalisini yurt tuttular. O kış orada kışladılar (*kışlâmîşî*). Baba Hasan ile diğer emirlerin mallarını göz dikip onları zapt alanına ve kayıt yerine çektiler. Yiğitler, âsi sığıntıları aramaya ormanlara, köylere ve mevzilere girdiler. Çok miktarda mücevher, nakid, mal, eşya ve hayvan Sultan’ın, emirlerin ve askerlerin vergi memurlarının (*erhâb-ı tahvil*) eline geldi. Min Kışlak Türkmeninden, Celayir’den, sahrada oturanlardan ve sınır boyu (*dârü’l-merz*) *serdar*larından velhasıl her taraftan yüce tahtın ayağına gelip kulluk ve bağlılık gösterdiler. Hediyeler, armağanlar ve peşkeş (*pişkeş*)ler getirdiler.

[351] Muhammedî Mirza da Meşhed’e ve Nişabur’a gitti. Türklü istek ve taleplerde bulundu. İbrahim Sultan tarafından iyi niyet, bağlılık ve samimiyet sunmaya elçi geldi. Ona cevap olarak, onun gelip huzurda yer alması konusunda çağrı yapıldı. Kış geçene kadar Herat ve oraya bağlı olan yerler onun yönetiminde kaldı. Onun adına Tun⁶⁶⁸ ve Tabes⁶⁶⁹’te *vahlik* yapıp bağımsızlık kazanmış olan Emir Üveys-i Hand Şah, elçi gönderip kendisini kulluk ve bağlılık eyerine bağlayıp Çağatay sultanlarına sırtını döndü.

Sencer Mirza da Merv ve Mahan vilâyetinde kalabalık bir toplulukla taraftarlıktan ve samimiyetten dem vurdu. Her zaman haberciler ve mektuplar aracılığıyla, Cihanşah Mirza’ya ve onun büyük emirlerine (*umerâ-yı i’zâm*) samimiyet ve bağlılık makamında durmaktan sıkıldığını arz etti.

Serahs vilâyetinde güce sahip olan Abdullah-ı Pirzad da etrafına toplanmış olan kalabalık bir toplulukla birlikte eskiden olan ilişkilerini göz önünde tutarak kendini bağlılık yoluna ve samimiyet çizgisine çekti. Ona bir arzuhal (*arze-dâşt*) göndererek huzura gelmek istedi. Gidip ona yakınlığı olan Emir Hacı’yı yüce tahtın ayağına getirdi.

⁶⁶⁶ Kur’an-ı Kerim 21/104.

⁶⁶⁷ Yeri tespit edilemedi.

⁶⁶⁸ Horasan’ın eski güney şehirlerinden biri olup bugün Firdevs adıyla bilinir.

⁶⁶⁹ Bugün Horasan’ın Firdevs iline bağlı bir ilçe.

Güneşin merkezi, ilkbaharın ılımlı noktasına gelip, annenin hamileliğini yükünden kurtarıp başını kuzey otağına çevirince Sultan, *kışlaktan* Taht-ı Melikî yoluyla *yaylaktan yaylaka* yavaş ve sürekli bir şekilde ilerleyerek kendini merkezî imam Ali İbn Musa er-Rıza'nın (A.S.) mukaddes Meşhed'ine ulaştırdı. Muhammedî Mirza da *kışlaktan* çıkıp babasının ordugâhına katıldı. Bu şekilde kademe kademe ilerlediler.

Onların ilerlemelerinin haberi Herat'a ulaşınca İbrahim Sultan, *emirler*, devlet *erkânı*, büyükler ve memleket *âyân*'ı ile birlikte Gur ve Garcistan vilâyetine yöneldiler. Yaklaşık on bin hane (*hânevâr*) ile [352] Herat şehrinden, vilâyetinden ve bağlı yerlerinden kaçıp o vilâyete gittiler.

Anılan yılın Şaban ayının ortalarında⁶⁷⁰ Pirzad Beğ-i Buharî, şehrin *darugahı*na tayin edildi. o, Kusuye⁶⁷¹'de (onlardan) ayrılarak padişahdan önce şehre girdi. Şehrin *şeyhü'l-islâmı* Şeyh Nureddin-i Kaziranî, Şiraz'ın seyyidlerinin büyüklerinden, hadiste ve tefsirde zamanının bir tanesi olan; meliklere ve sultanlara nasihat verenlerin ve onları uyaranların ileri gelenlerinden Seyyid Asileddin-i Vaiz-i Şirazî; bütün ilimlerde zamanının önde geleni, nesebi mühih seyyidlerden; takvada ve dindarlığa dalmış ve ondan ayrılmayan; şer'i muamelelerin ve örfleri yerleştirmede güzel mesaisi yaygın ve engin olan Mevlâna Şeyh Hasan gibi büyükleri ve eşrafı, diğer âlimler ve fazıllarla birlikte şehrin iki *menzîl* uzağında onu karşıladılar. Tam bir saygı ve ilgiye mazhar olarak geri döndüler. İki gün sonra padişah ve devlet erkânı, şehre girdiler. Emniyet, güven ve şehrin ve vilâyetin korunması sözünü attılar. Mevlâna Celaleddin-i Kayinî'nin oğlu Mevlâna Abdü'l-Cebbar'ı kadılığa (*kazâ*) ve muhtesibliğe (*ihtisâb*) tayin ettiler. Yüksek makamları güçlendirip takviye ettiler.

Başkadı (*kâzi-yi kuzât*) ve âlimlerin en bilgilisi olan Mevlâna Kutbeddin Ahmed, Mevlânazade-i Ebherî ve Gıyasiyye *müderri*si ve keşif sahibi Mevlâna Şemsedin, aşırı vehimden ve korkudan ortada gözükmeyenlerinden *medreselerin* işleri tatil edilmişti. Bu bende, [353] Gıyasiyye'ye oturtuldu. Mevlâna Şihabeddin-i Kusevî'yi Şahrüh Mirza *medresesine* oturttu. Mevlâna Said'i kuzeyde yer alan Mescid-i Câmi tarafına, Mevlâna-zade Ebherî'yi ...⁶⁷² *medresesine*, Mevlâna Abdü'l-Cebbar'ın oğlunu Nizamiyye

⁶⁷⁰ Yani 1458 yılının Haziran ayının sonlarında.

⁶⁷¹ Yeri tespit edilemedi.

⁶⁷² Metinde boş.

medresesine, Mevlâna Zeyneddin Ali'yi Çavuş *hankahına* ders vermek için tayin etti(m).

Onlar, her zaman *seyyidlere* ve *ulema'ya* önem vermek, *mütegalibenin* elinden mazlumlara kurtarmak için çalıştılar. Bu bende de buyruğa göre, sultanın tarihini kalme konusunda zaman zaman sayfalar yazdı.

Daha Kusuye mevkiini geçmemiş olan Padişah, beldeye girmeden önce tellâllara (*cârçî*), hiç kimsenin diyar halkının etrafında fuzulî ve uygunsuz olarak dolaşmamasını, hayvanları tahıllara (*gallât*) bırakmamasını buyurdu. *Bekavullar muşhakları* koltuklarına alarak büyük emirlere (*umerâ-yı i'zâm*), *serdarlara*, ordunun büyüklerine (*kelânter*), *nökerlerine* ve kendilerine bağlı olanlara kötülük yapmaktan alıkoymak için ağır ve bozulması zor yemin (*sovgend*) verdiler. O aynı günde halkın tahılına (*gallât*) girmiş olan çok sayıda deveyi, koyunu, atı ve sığırı buyruğu üzerine yağmaladılar. Hayvanların sahiplerine derslerini verip onları cezalandırdılar. Ondan sonra onun adletinin ünü ve iyi davranışının sonuçları her tarafa yayıldı. Bir zaman (oradan) ayrılmış olan herkes, kendi yerine döndü. Halk arasında doğruluk ve emniyet yerleşti. Horasan halkının tanınması, iş yapmayı ve vergi (*mâl*) vermeyi kabul etti. *Darugalar* ve vergi memurları (*ummâl*) vilâyetlere gittiler. *Vezirliğe* tayin edilmiş olan Seyyid Nizameddin-i Aşur ile Mevlâna Muhammed-i Kabayî ve *Şerikü'l-mülk* ve *emir-i dindû* olan Emir Bayezid-i Bistam-i Cakirî, [354] Horasan halkının gönlünü almak, herkese durumunun gereğine göre iyi davranmak konusunda çaba gösterdiler.

Onun üzerinden üç ay geçince Sultan Ebu Said Mirza, Semerkand'dan hareket etti. Suyu geçip Belh'e geldi.

Cihanşah Mirza, şehrinin yukarısının altı *ferseng* uzaklığında Cagceran ırmağının kıyısında Leklekhane dedikleri bir mevkiyi yaylak tuttu (*yaylâmıştı*). Mevlâna Necmeddin Ömer adında biri Murgab'dan ayrılarak Sultan Ebu Said'in yanına elçi olarak geldi. Ortaya barış teklifi attı. Cihanşah Mirza tarafından da Seyyid Nizameddin-i Aşur gitti. Barış işi pekiştirildi.

Bu haber yayılınca onunla gönüller ferahlayıp huzur buldu. Sultan Ebu Said'in haberi kesildi. Yaklaşık 20 gün kimse onun nereye gittiğini bilmedi. Meğer o, hile ve aldatma yönünden dere tepe yoluyla gizli olarak Ovbe⁶⁷³'ye hareket etmişti. Onun durumu bilinmediği için Cihanşah Mirza, o yoldan gelirse, onu kovmak için Leklekhane'den kalkıp Kuhdestan mevkiine gitti.

⁶⁷³ Herat yakınında bir kasaba.

20 gün sonra ordusunun öncü birliği (*tal'îye*) sabit ve seyyar yıldızlar gibi görünmeye başladı. Ay yapılı, Merih yıldızını avlayan, ok atıp kılıç vuran, eğri giden feleğin çarkına benzeyen arabalarla yaklaşık 50 bin kişi olan Türkler, ılıklık alandan dışarı çıktılar.

Cihanşah Mirza'nın ordusuna Sultan Ebu Said Mirza'nın Ovbe geçidinden başını dışarı çıkardığı haberi ulaşınca onlar, onun garipliği hakkında hayrete düştüler. Çünkü barış göstermek ve karşılıklı yemin etmek ve (sonra) onu inkâra ve bozmaya kalkışmaya cüret etmek, böyle donanımlı bir ordunun üzerine gelmek, işlerin gariplikleri cinsindendi.

Cihanşah Mirza, hareket dizginini, Ovbe tarafına çevirdi. O sırada Pir Budak Mirza [355] Şiraz'dan asker sevk etti. Kuhistan⁶⁷⁴ vilâyetine girip, ordusunun 18 bin süvarisiyle saldırı (*ilgar*) birliği meydana getirip babasının ordusuna katıldı. Onun gelişine sevinip mutluluk gösterisinde bulundular. Ordunun maneviyatı güçlendi.

İki taraf birbirlerine yaklaştıkları zaman Pir Budak babasına, “Bana izin ver de ona saldırayım ve onu dağdan çıkıp asker topladığına pişman edeyim” dedikten sonra babasının karargâhından (*ordu*) ayrıldı. Yaklaşık bir *fersah* ilerleyince Cihanşah Mirza, Ebu'l-Feth Beğ-i Cakırlu'yu göndererek onun gidişini durdurarak “Bizim onunla savaş yapmamız uygun düşmez. Hasan Ali isyan edip, Azerbaycan'ı yönetimi altına almıştır. O yüzden Horasan'da beklememiz doğru olmaz. *Hazine*leri ve memleketleri onun eline bırakmak, Sultan Ebu Said'e karşı kavga ve düşmanlık etmek, aklın ve işin aksi olur. Bu durumda galibiyet ve başarı ya bizim olur ya da onun. Biz onlara galip gelsek bile Horasan'ı koruyamayız. Düşmanı geride bırakıp, Irak ve Azerbaycan'a yönelmek uygun olmaz. Eğer galibiyet onun olursa, ne yaparız? Rezillik rüsvalık toplamak ve kendi evini cehalet ve gurur ateşiyle yakmak, aklın ölçüsüne uygun düşmez. En uygun olanı, onunla barış yapıp Azerbaycan'a hareket etmektir” haberini verdi.

Ebu'l-Feth Beğ, haberi ulaştırınca o, fermana uyup geri döndü. İki taraf arasında barış girişimlerinde bulunuldu. Cihanşah Mirza tarafından Kadı Abdullâh gidip geldi. Barışta karar kılındı. *Sulh-nâme*'nin metnini bu bende kuleme aldı. İçeriği şöyle idi: “Ab-ı Ruşen⁶⁷⁵, ülkenin sınırı, Astarabad bölgesi

⁶⁷⁴ İsfahan'ın bir bölgesi.

⁶⁷⁵ Cuveyn'e bağlı bir yer (KD, s. 355).

kısmı Alaü'd-Devle Mirza'ya; Horasan'ın diğer memleketleri ve Kuhistan [356] Sultan Ebu Said'e ait olacaktır.”

Bariş işi, kesin olarak gerçekleşince Cihanşah Mirza acele olarak geri döndü. Sultan Ebu Said Mirza'nın *emirleri* Herat şehrine girdiler. Henüz Cihanşah Mirza'nın ordusu şehirde idi. Ebu Yusuf Mirza, Mescid-i câmi'de cuma namazına hazır olduğu sırada Sultan Ebu Said'in *ordusundan* Seyyid Asileddin, Pehlivan Hüseyin-i Divane ve Kadı Kutbeddin Ahmed-i Herevî, şehrin kapısına ulaştılar. Ebu Yusuf Mirza, Meli *pazarından* dışarı yöneldi. Sultan Ebu Said'in *emirleri* Melik kale kapısından (*dervâze*) içeri girdiler. İç kalenin ayağında birbirleriyle karşılaştılar. *Emirler* atlarının dizginini çekip, tevazu merasimi yapıp selâm durdular. Ebu Yusuf Mirza'yı geçirdiler. Her iki ordu birbirine karıştı. Herat'ın *yetimleri* ve serserileri, öbek öbek Cihanşah Mirza'nın askerlerine zulüm elini uzatıp vurup kırmaya başladılar. Kalabalık bir topluluğu çıplak ve yaralı hale soktular.

Cihanşah Mirza, şehrin üç *fersah* uzağına vardı. Sultan Ebu Said şehre girdi. Türkmen ordusunun geri kalanlarını kurtardı. *Yetimleri* ve kavga edenleri cezalandırdı.

Sonra Cihanşah Mirza göç ederek her gün 10 *ferseng*, 12 *ferseng* yol aldı. Askerler de gruplar halinde onunla birleşip, onun sağında solunda iki üç gün yol alıyorlar, vilâyeti yağmalıyorlar, esir ve mal getiriyorlardı. Nişabur'a vardıkları zaman Pir Budak Mirza, Şiraz'a, Ebu Yusuf da Kirman'a gitmek için karargâhtan (*ordu*) ayrıldı. Onların herbiri yağmalaya yağmalaya yol aldı.

Pir Budak Mirza Yezd'e varınca önce isyana ve taşkınlığa kalktı. Şehrin ve vilâyetin üstüne vergi (*mal*), hediye (*pişkeş*) ve haraç (*sâverî*) yükledi. Isfahan, Ruydeşt, Natanz⁶⁷⁶ ve Ardistan⁶⁷⁷'a *daruga*, tahsildar (*muhasıl*) ve *berât-dâr* gönderdi. Büyükleri ve *ayam* çağırdı. 100 *tüman* Natanz'a, 100 *tüman* Ardistan'a yükledi. Eberkuh'a varınca aynı [357] yolu izledi.

Cihanşah Mirza, Hasan Ali'nin yükselmesinden korktuğu ve Pir Budak'ın, babasının Azerbaycan'dan ayrılmasının mümkün olmadığını bildiği için itaat yolundan saptı. Onun beyin şehrindeki bozuk hayaller birbirine karıştı. İç heveslerinin dalgaları, doğru görüşünün mumunu ve lambasını söndürdü.

⁶⁷⁶ Kaşan ilinin ilçelerinden biri.

⁶⁷⁷ Kaşan-İsfahan arasında İran'ın onuncu eyaletinin bir şehri.

Onun hayatının ve huzurunun tatlı kaynağına fitne ve karışıklığın çer çöpünü attı.

Cihanşah Mirza Simnan'a varınca Damgan *darugası* şehri bırakıp kendini ordugâha (*ma'asker*) ulaştırdı. Takipten, peşpeşe yer değiştirmekten ve göçten dolayı yaklaşık 20 bin deve, 10 bin at ve katır telef oldu. Herbir *menzilde* kaplardan, mefruşattan, çadırdan, otağdan sayılamaz ve sınırsız ölçüde mal döktüler. Her iki adımda bir deve, bir at veya bir katır yere düştü. Bir *fersahlık* mesafede bu bende, yolda görüp saydığı ölü sayısı üç yüzü geçti.

[358] [HASAN ALİ'NİN İSYANI]

Hasan Ali yaklaşık 15 yıl Maku kalesinde hapis ve bağlı kaldı. Cihanşah Mirza Horasan'ı alıp, onun saltanat güneşi bütün insanların üzerine doğup, hilafet yıldızı yüksekliğin ve sağlamlığın doruğuna ulaşınca, Beyit:

"Bir iş tamamlanınca onun kusurunu gözle; 'tam oldu' denilince yıkılışını bekle"

sözü gereğince karışıklık başgösterdi. Önce onun çocukları yönlerini muhalefete ve inada çevirdiler. Hasan Ali Azerbaycan'da isyan bayrağını (*livâ*) açtı. Cihanşah Mirza, onun muhalefet ateşini söndürmek için Azerbaycan'a gitmek istediği zaman araya Sultan Ebu Said ile barış hikâyesi düştü. Türkmen ordusu, onun geri dönüş haberini aldığı zaman istilâ ve zorbalık elini uzattı. Yollardaki emniyet ve güven ortadan kalktı. Güçlüler yapabildikleri kadar haskı ve eziyet yapmaya başladılar.

O sırada Hazret-i Hak, mükemmel hikmeti gereğince, cerahet maddelerini çekmek için hacamat neşterini hastanın iki baldırına koyan bir tabib gibi Hasan Ali'nin isyanını, Horasan'ın mutluluğunun sebebi yaptı. Türkmenlerin fesat kaynağını ve karıştırıcılığını o memleketlerden Azerbaycan'a çekti. Rabbanî ârif ve ilahî kutup Hâce Abdullah-i Ensarî⁶⁷⁸'nin, "Tanrı'nın Abdullah ile, hiçbir zalimi Herat'ta bırakmayacağı konusunda sözleşmesi var" buyruğunun vaadi ortaya çıktı. Hasan Ali kendisini, bağdan ve hapisten kurtardı. Emir Arabşah ve Mahmud Beğ-i Akkoyunlu'yu da bağdan çıkararak Tebriz'e gitti. Şehirde bulunan *emirlerin* hanımlarının hepsini kendi *emirlerine* ve *nökerlerine* bağışladı. [359] Şehir halkının kızlarını herkese dağıttı. Sultanî *hazinelere* kale komutanı (*kutval*) ve muhafız olan *kaledarlar*a mektuplar yazıp onları yanına

• ⁶⁷⁸ Ebu İsmail Abdullah b. Muhammed el-Ensarî el-Herevî (ölm.481/1088): Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın çağdaşı İran'ın ünlü mutasavvıflarındandır.

çağırıldı. Etraftaki serseri ve rezillerden meydana gelen kişiler ona yöneldiler. Kalelerin halkı sıkıntıya ve ıstıraba düştü.

Cihanşah Mirza, Herat'ta bu haberi duyduğu zaman düşmanları her taraftan ayaklandılar. Sultan Ebu Said Mirza, Semerkant'tan çevik ordu ve sayısız arabalarla Herat'a yöneldi. Astarabad'ı istilâ etmiş olan Sultan Hüseyin Baykara, Cihanşah'ın büyük emirlerinden (*umerâ-yı i'zâm*) ve akrabalarından Astarabad'da *hakim* olan Hüseyin Beğ-i Saadlu'yu yakalayarak, Türkmenlerden kalabalık bir toplulukla katletti. Hasan-ı Şeyh Timur, Cacerem'de yolları kapadı. Kuhistan'da da Mahmud-i Nedanî'nin oğlu üstünlük kazandı. Vilâyette bulunan Türkmen *emir*lerinin *darugalarını* ve *nökerlerini* yakalamaya başladılar.

Böylece dünya Cihanşah Mirza'ya dar oldu. Tebriz tahtı elinden çıktı. *Hazînelerini* telef halinde bulup şaşırıp kaldı. Sultan Ebu Said Mirza ile barış yapmaktan ve Tebriz tarafına geri dönmekten başka hiçbir çaresi yoktu. Barış işi gerçekleşince anılan yere dönüşe geçti. Rey'e varınca *Sahib Kiran* tarafından Ayine Beğ-i Hamza, bağlanmış olan Hacı Sulan'ı Damgan'da *ordu*'ya yetiştirdi. Rüstem-i Tarhan'ın savaşında yakalanıp Diyarbakır'da bağlı kalmış olan Pir Ali-yi Ali Şeker'i de getirdiler. O sırada Hasan Ali Mirza'nın Erdebil tarafına saldırıya (*ilgar*) gönderdiği Emir Kılıç Aslan, Emir Arabşah ve Mahmud Beğ-i Akkoyunlu, Cihanşah Mirza'dan korkularından Hasan Ali'ye sırt çevirip Cihanşah Mirza'nın *ordusuna* katıldılar.

Cihanşah Mirza, Rey'e indiği sırada Şehsuvar Beğ, Sulan Beğ ve Pir Ali-yi Ali Şeker komutasında Tebriz tarafına bir saldırı birliği (*ilgar*) gönderdi.

Hasan Ali, Kılıç Aslan ile Arabşah'ın kendisine sırt çevirdikleri haberini alınca **[360]** Tebriz'den kaçtı. Cihanşah Mirza'nın *emirleri* Tebriz'e girdiler. Hasan Ali, Cihanşah Mirza'nın henüz Azerbaycan hududuna girmediğini duyunca Hasun oğlu komutasındaki bir saldırı birliğini (*ilgar*) Tebriz'e gönderdi. *Emirler* dışarı geldiler. Bu saldırı birliği (*ilgar*) ile Tebriz'in Talh ırmağının başında karşılaştı. Savaştlar. Hasun oğlu öldürüldü. Hasan Ali'nin saldırı birliğine galip geldiler. Bu haber Hasan Ali'ye ulaşınca o kaçıp Maku kalesine giderek oraya sığındı.

Diğer taraftan Cihanşah Mirza Tebriz'e girdi. Emir Arabşah'ı tekrar *emir-i divân* yaptı. O sırada Emir Bayezid-i Bistam vefat etti. Kardeşi Ebu'l-

İrâhî *divanda* onun yerine (*kâim-i makâm*) geçirdiler. Emir Pirzad-ı Buhârî ile Nulan Beğ de *divân-ı emâret*'te mühür vurdular⁶⁷⁹.

Cihanşah Mirza Hasan Ali'nin taraftarlığından dem vuran veya o işe arslım atan herkesin kanını mübah sayıp onları yokluk yoluna yolladı. Hasan Ali'ye, "Eğer kendi *emirini* ve *vezirini* katledip onların kellelerini Cihanşah'ın başkentine (*âsîtâne*) gönderirsen, biz sana aman verip suçlarının üzerini af *âf* üsüyle örteriz" yazan bir *nişan* ve bir *elçi* gönderdi.

Hasan Ali, babasının buyruğu gereğince Vezir Hacı Şemseddin Hüseyin'i ve kendi *emirlerinden* bazılarını katledip kellelerini gönderdi ve "Kızkardeşim gelip beni dünyanın sığındığı dergâha götürsün" diye istekte bulundu.

Cihanşah Mirza kendisi, onun kızkardeşlerinden birini gönderdi. (Kızkardeşi) söz ve anlaşmayla onu Sehend *yaylakına* getirdi. Büyük emirler (*ümîrâ-yı i'zâm*) karşılayıp onu ordugâha (*ma'asker*) getirdiler. Ona *menzil* belirlediler. Onu çocukları, *nökerleri* ve adamlarıyla birlikte oraya indirdiler. O, ertesi gün boynuna mendil bağlayarak babasının yanına geldi. Göz yumma ve *af* gözüyle görüldü. Sohbet *meclisine* oturdu. O *mecliste* Emir Arabşah da vardı. **[361]** Hasan Ali, Arabşah'ı gammazlamak için ağzını açtı. Emir Arabşah'ın *erğence* ve sohbet sırasında padişah hakkında söylediği mestâne lafları ve edep dışı sözleri ortaya döktü.

Meclis sona erip aradan birkaç gün geçince Cihanşah Mirza, *emirlere* av için ata binmelerini ve Hasan Ali'nin *ordusunu* kuşatıp onu yakalamalarını buyurdu. Emir Ebu'l-Feth, Pir Muhammed-i Tavacî, Pirzad Beğ ve diğer *emirler* at bindiler. Onun *menzîlinin* yakınına vardıkları zaman o, süvarilerin hücumunu görüp endişelenerek at bindi ve babasının yanına hareket etti. Pir Muhammed-i Tavacî, saldırıp ona yetiştii. Bir ok atıp onu yaraladı. Hasan Ali babasının haremine sığındı. Cihanşah Mirza'nın diğer çocuklarının annesi olan ve işin sonunda Hasan Ali tarafından öldürülecek olan Bigem'i kurtuluş aracı yaptı. Birkaç gün onun yarasını tedavi ettiler. Ondan bir süre sonra babası, onun ülkeden çıkarılması hükmünü verdi.

Pir Budak Mirza, Horasan'dan dönüşü sırasında isyan dairesine ayak koyup Irak'ın malına mülküne el uzattığı için Cihanşah Mirza, ona sığınıp

⁶⁷⁹ Yani görev aldılar.

oturacak bir yer bırakmamak amacıyla Bağdat'ı onun yönetiminden çıkarmak istedi. Hasan Ali'yi de onu Bağdat yolundan Şam hududuna ulaştırın ve orada Bağdat'ı Pir Budak'ın memurlarından (*gumâşteğân*) temizlesin diye Bigem'e teslim etti.

Bu hilenin kokusu, Bağdatlıların burnuna ulaşınca geçiş yolunu kapayıp Bigem'in girişine razı olmadılar. Hasan Ali'yi Bağdat havalisinden geçirilip Şam'a yolladılar. Bu da düşmanlık maddelerini doğurdu.

Bigem, Bağdat kapısından dönerek, tamamı 50 bin *hane* olan Kara Ulus'lu, Pir Budak'ın Yezd ve Irak'ın mallarında yaptığı uygulamaya karşılık olarak, göç ettirip Irak ve Azerbaycan havalisine getirdi. Yine de “*Allah en iyi bilendir.*”

[362] OĞLU PİR BUDAK MİRZA'YI HİZAYA GETİRMEK İÇİN CİHANŞAH MİRZA'NIN ŞİRAZ TARAFINA ASKER SEVK ETMESİ

Cihanşah Mirza'nın Isfahan *kışlak*ından Şiraz'a hareket ettiği bir bahar gününde Pir Budak'ın Neyriz⁶⁸⁰ hududundan, yaklaşık 50 *fersah* olan Şulistan⁶⁸¹ sınırına kadar bir set çektiği, uygun gördüğü her yere *burç* yapıp kale kapıları bıraktığı haberi gelmişti.

Cihanşah Mirza, Isfahan'dan çıkınca Pir Budak'a rağmen Şiraz'ın sözünü oğlu Muhammedî Mirza'ya verip Isfahan'ı kendi hassa divanına (*divân-ı hâssa*) bağladı. Kalenin *darugası*nın Pir Budak tarafından tayin edildiği İzed Ham kalesine inince savaş çıkardı. Üç gün bekledi, kaleyi vermediler. Onun üzerine, “Bu kale böyle bir padişahın kuşatmasına lâyık olacak bir kale değildir. Eğer Padişah affedip geçerse, kimi tayin ederse kaleyi ona teslim ederiz” diye arz ettiler. Onun üzerine Ney⁶⁸²'in Damene'sine kadar gitti. Yolun kapalı olduğunu görünce atının dizginini Eberkuh⁶⁸³ ve Bevanat⁶⁸⁴ vilâyeti tarafına çevirdi. Serdsir⁶⁸⁵'in bütün vilâyetlerini yağmaya, talana ve esarete uğrattı. Vilâyetleri yağmalamasına rağmen tahılın pahalılığı son derecesine vardı. **[363]** Duvar

⁶⁸⁰ Fars eyaletindeki Neyriz gölünün doğusunda yer alan bir şehir.

⁶⁸¹ Şapur-i Kazerun'a bağlı yerlerden.

⁶⁸² İran'ın beşinci eyaletinin Senendec ilinin, Merivan ilçesinin bir köyü.

⁶⁸³ Yezd'in ilçelerinden biri.

⁶⁸⁴ Fars eyaletinde bir ilçe.

⁶⁸⁵ Fars bölgesinde bir yer.

İrâk için İsfahan'dan bin kişi getirdiler. Yaklaşık üç yıl, duvarın gerisinde kalınlıktan dolayı şaşkınlık içinde geçirdiler. Emirlerle ve askerlere yardım için İrâk hazinesinin toplandığı Tarem⁶⁸⁶ kalesinden dört bin Tebriz tümeni (*tumân-ı Tebriz*) getirdi. Emirlerle borç olarak verdi. Onlar da rütbelerine göre kendi askerlerine taksim ettiler. Divan'a ait tahılları (*gallât-ı divânî*) Kum'dan ordugâha (*mu'asker*) getirdiler ve askerlere sattılar. Bu şekildeki paylarda Pir Budak Mirza'nın işi zorlaşıyordu. Kuşatma boyunca yaylaklarda kalış bıktırıyordu. O durumda bu hakir, göçün başında Muhammedî Mirza'nın *veziri* Süleyman ile tesadüfen yol arkadaşı oldu. Zevk sahibi dervişlerin "Lisânü'l-gayb" dedikleri Hafız-ı Şirazi⁶⁸⁷'nin Divan'ı ortaya geldi. Bu fakir anılan arkadaşına, "Bu kitaptan fal tutma yoluyla Pir Budak Mirza'nın durumunu ortaya çıkaralım" dedim. Kitabı açtığımız zaman uğurlu sayfanın üst tarafında şu beyit geldi. Beyit:

"Göğüse söyle, Fars ateşkedesini söndürsün; göze buyur, Bağdat'taki Dicle'nin şöhretini, ırmığını gidersin."⁶⁸⁸

Tekrar emin olmak için bir defa daha aynı kitaptan Cihanşah Mirza'nın durumunu öğrenmek istedik.Şu beyit geldi: Beyit:

"Ardına düşsem fitneler koparır; aramayıp otursam, kinlenir, küser, öz almaya kalkışır. Sen hemen ömürle sabır dile. Oyuncu felek, bundan şaşılacak binlerce oyun oynar, ırmak ırmaklı."⁶⁸⁹

[364] Birkaç gün sonra tekrar o sadık dost ve uygun arkadaşla görüşme fırsatım oldu. Şaşılacak tesadüfle anılan kitaptan işaret gösterirken, tekrar Şirazi'nin hali hakkında fal tutma niyeti, orada hazır olanlardan biri tarafından ortaya atıldı. Hazır olanlarından biri bu niyetle kitabı açtı ve şu beyit geldi: Beyit:

"Ne hoştur Şiraz; ne hoştur o misli bulunmayan şehir! Yarabbi, sen yok olmaktan korku."⁶⁹⁰

⁶⁸⁶ Fars bölgesinde bir yer.

⁶⁸⁷ Şemseddin Muhammed b. Bahaeddin (Ölm.791/1338). İran'ın en büyük gazel şairi sayılır. Divan'ı bugün de fal açmak için kullanılır.

⁶⁸⁸ *Hafız Divanı*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, MEB yayınları, İstanbul 1988, s. 253.

⁶⁸⁹ *Aynı eser*, s. 174.

⁶⁹⁰ *Aynı eser*, s. 282.

Bu olayın içeriği emirler meclisinde (*meclis-i umerâ*) arz edildi. Bu fakir, “Şiraz’ın yıkımı, fethine bağlıdır” dedi. Emir Ebu’l-Feth, cevabında, “Yanlış yapma, Şiraz’ın yıkımı, fethin ertelenmesiyle olur. Galiba bu iki gün içinde Hafız’ın duasının bereketiyle fethedilecektir” dedi.

Onun dediği gibi oldu. O iki gün içinde o, Bevanat’tan Kasr-ı Zerd⁶⁹¹’e hareket etti. O *yaylakta* Cihanşah Mirza’nın *karavulu*, Pir Budak Mirza’nın *karavulundan* bir topluluğu yakaladı. Pir Budak gayret edip *emir-i divân ve tavacı* olan Muhammed Ali Şeker’i, Tarhan-ı Rüstem-i Tarhan’ı ve Şadi Beğ’i yaklaşık 1500 süvari ile saldırıya (*ilgar*) gönderdi.

Ucan mevkî, Cihanşah Mirza’nın makamı idi. Böyle bir saldırı birliğinin hareket ettiğini haberi ulaşınca o, Muhammedî Mirza, Ebu’l-Feth-i Bistamî, Fânîr Şah Ali, Emir Ali Şeker ve Kasım-ı *Pervanecî*’yi büyük emirlerden (*umerâ-yı i’zâm*) kalabalık bir topluluk ve yaklaşık beş bin süvarilik orduyla acele olarak karşı koymaya çıktı. Karargâhın (*ordu*) beş *fersah* uzağında birbirleriyle karşılaştılar. Büyük bir savaş oldu. Tarhan kaçtı. Muhammed-i Ali Şeker ile Şadi Beğ alımlı gençlerden ve güzel yiğitlerden yaklaşık üç yüz kişiyle yakalandılar. Ertesi gün Muhammedî [365] Mirza ile emirler, o esirler topluluğunu karargâha (*ordu*) ulaştırdılar. Muhammed-i Ali Şeker ile Şadi Beğ’i *divân*’a getirip konuşturdular. O topluluğu güneşin batma vakti hazır ettiler. Pir Muhammed Beğ-i *Tavacı* hazır oldu. Emir Ali Şeker’in hatırına canlarını bağışladıkları Muhammed Ali Şeker ile Şadi Beğ’in dışında hepsini ölümle (yasak) cezalandırdı. Söz alarak, onları Pir Budak’ın yanına gönderdiler.

Bu öldürülenler arasında herbirinin Cihanşah Mirza’nın karargâhının (*ordu*) yakınları ve akrabaları; bazılarının anası babası, bazılarının kardeşi, amcası; bazılarının eşi dostu olduğu için iki taraf arasına felâket düştü. Yaratıkların kalbi, onların öldürülmelerinden kan deryasına; gözleri, yaştan Aras ve Ceyhun nehirlerine döndü. Öldürme sırasında koruma altında kalan bir takım kimseleri, gece yarısı olunca çağırmaya muhafız saldı. O kimseleri *hanelerinden* çıkarıp meşalenin aydınlığında öldürdüler.

Aradan birkaç gün geçince Pir Budak Beğ’in *pervanecisi*, onun sohbet arkadaşlarından ve yanında bulunanlardan olan Şadi Beğ’in oğlu İbrahim Şah Beğ, onların ileri gelenlerine yakınlığı ve ahablığı yoluyla kendisine emanet

⁶⁹¹ Fars Serdşir’inin nahiyyelerinden Çehardange’nin bir köyü.

edilmiş olan kale kapısından kaçıp Cihanşah Mirza'nın karargâhına (*ordu*) varmıştı. Huzurda yeri öpme şerefine erince *hil'at*, ilgi, yakınlık ve görüşme şerefinden pay sahibi oldu.

Onun kaçıışı, Pir Budak'ın sarsılıp yıkılmasının yaklaşmasına, Cihanşah'ın Mirza'ı alma ümidinin gerçekleşmesine; ayrıca yiyecek darlığından ve zulmünden kurtulmasına sebep oldu. Onun kaçması sebebiyle barış ortamı ortaya atıldı. Pir Budak'ın annesi, oğlunun ricasıyla barışın aracı oldu. Pir Budak'ın [366] babasının namusunu koruma ve kollama işi için Şiraz'ı terk edip, Tuster⁶⁹² tarafına gitmesi; onun durumunun çehresinden isyan ve taşkınlık izlerinin silineceği; dünyadakilere, onun babasının emir ve yasaklarına uyup boyun eğdiğinin açıkca belli olacağı; itaatsizlik yolundan çıkıp haklara riayet yoluna gireceği zamandan sonra tekrar ilin ve Şiraz'ın yönetimine geri döneceği konusunda karara vardılar. Bu karar üzerine Pir Budak Tuster tarafına göç etti.

Pir Budak Tuster tarafına gidip Şiraz yönetimi altına girince Cihanşah Mirza onun memleketine göz dikti. Oğlu ile yaptığı anlaşmayı bozarak, onun ondan Bağdat'a gitmesi ve Şiraz'dan ümidini kesmesi konusunda haber yolladı. Sonra Hâce Reşid-i Kazvinî, *divan*'dan vergi işlerini (*umur-i mâliyyât*) belirleyip Şiraz'a gitti. Birkaç gün sonra Cihanşah Mirza, çocuklarının, emirlerinin ve devlet erkânının (*erkân-ı devlet*) tamamıyla beraber şehre girdi. Şiraz'ın bağlı ve ekli yerlerine *darugalar* ve mübaşirler (*mubâşirân-ı umur*) gittiler. Cerun⁶⁹³, Lar⁶⁹⁴ ve Turum'dan *elçiler* hediyeler, armağanlar ve bağışlarla padişahın *dergâhına* geldiler. Vilâyetlere mektuplar ve *fetih-nâmeler* gönderildi. O diyarın sakinlerinin yüzüne merhamet ve sevgi kapıları açıldı. Cihanşah Mirza, Ebu Yusuf Mirza'yı Şiraz'ın yönetimine tayin etti. Kazerun⁶⁹⁵'u, Habr⁶⁹⁶'i, Çehar Dang'in Serd Mirza'nı Muhammedî Mirza'ya; Kirman'ı Bevanat eklentisiyle birlikte Ebu'l-Kasım Mirza'ya *ıkta* olarak verdi. Diğer vilâyetleri, Şah Ali Beğ, Şehsuvar, Lala Nûrî Şah ve diğerleri gibi büyük emirlere (*umerâ-yı i'zâm*) verdi. İsfahan'ı yine Muhammedî Mirza'ya tahsis etti.

⁶⁹² Veya Şuster: İran'ın Huzistan bölgesinin en büyük şehri.

⁶⁹³ Hürmüz boğazının yakınında bir vilâyet. Bugün Cerunat olarak anılmaktadır.

⁶⁹⁴ Zencan ilinin Tarum ilçesinin bir köyü.

⁶⁹⁵ Şiraz'ın batısında Fars eyaletinin bir ili.

⁶⁹⁶ Fars eyaletinde bir köy.

Şiraz'ın işleri sona erince Cihanşah Mirza, sonbaharın sonlarında Eberkuh yolundan Isfahan'a gitti. O vilâyette kışladı. Muhammedîlerin zulüm ve zorbalığının yüzünden canları burnuna gelmiş ve bıçak kemiğe dayanmış olan Isfahan'ın çile çekenlerini yükün altına soktu. Onlara 4 bin *harvar*⁶⁹⁷ tahıl (*galle*) yükledi. Onlardan 8 ve 10 *men* (tahıl) bir *tenge*⁶⁹⁸ ye satmalarını istedi. O fakirler, 20 *men*'i bedavaya (*selem*) satıyorlar, onun karşılığında iki *men* satın alıyorlar veya veriyorlardı.

O kışın Pir Budak da Bağdat'a gitti.

[367] [HAZRET-İ SAHİB KIRAN'IN DURUMU]

Halil-i *Tavacı*, *Sahib Kiran* adına Meysem⁶⁹⁹ kuşatmasıyla meşgul iken yaklaşık 200 Kürd'ü tutup öldürdü. Baharın şehri, sonbaharın da kaleyi aldı.

* Melik Halef'in katilleri olan Melik Zeynelabidin ile Melik Eyyub'u ölümle (*yasak*) cezalandırdılar. Şehrin ve vilâyetin yönetimine, "Pâyende-i Sultani" lâkabıyla- *Ulu babasının saltanat bayrağının gölgesinde kalıcı olsun*- Şahzade I İlilullah tayin edildi.*⁷⁰⁰

İlahî destekçilerin tellâlları, hoş edalı nida ile [368] Mısra:

"*Bayrak çek, çünkü güzellere sultanlığın kesinleşti*"

sözünü, varlığın yardım edici dört pazarının⁷⁰¹ başında, cömertlik sultanının askerlerinin kulağına ulaştırdılar. Melektut âleminin harem sarayının habercileri, Ceberut⁷⁰² perdelerinin arkasından nimetlerin arttığı ve cömertlik nıccıdelerinin çoğaldığı müjdesini, bütün ümmetlerin kulaklarına, Beyit:

"*Bekle de devletimin sabahı doğsun; çünkü bu henüz seherin neticeleridir*"

hitabını, o hazretin rıza kulağının dinlemesine şerefle ulaştırıyorlardı. Hoş sesli, içi rahatlatan şarkıcılar (*muganni*), doğruluk ve safa sahiplerinin eğlence

⁶⁹⁷ Eşek yükü manasına gelen bu kelime eskiden ağırlık birimi olarak kullanılırdı.

⁶⁹⁸ Altın veya gümüş paranın küçük birimi.

⁶⁹⁹ Cizre yakınlarındaki Haytem olmalı(KD, s. 367, n.2).

⁷⁰⁰ Bu cümlelerin ilerideki bir konudan dalgınlıkla buraya yazılmış olduğu anlaşıyor (KD, s.367, n.2).

⁷⁰¹ Yani dört yönlü dünyanın.

⁷⁰² Süffilere göre âlemin mertebeleri vardır. İlk mertebe, varlık âlemi denilen âlem-i lâhut; Hak âlemi ile halk âlemi arasındaki âleme âlem-i ceberut; Tanrı'nın sıfatlarının izhar edildiği sıfatlar âlemi olan üçüncü âleme de âlem-i melektut denir.

marcelisinde (*bezm*) *def* ve *çeng*'in sille tokadı ile kadeh arkadaşlarına gürültü içinde şu *terane*'yi söyletiyordu: Beyit:

“*Ne mutlu o şehre ki sultanı sensin! Ne mutlu o başa ki hayat aracı sensin!*”

Kış olunca *Sahib Kıran kışlak*'a gitti. Cihanşah Mirza da Kum'da kışladı (*Ayılamıştı*). Baharın başında Cihanşah Mirza, Duharlı⁷⁰³'dan Bayburt kalesini aldı. Onlar *Sahib Kıran*'ın korkusundan dolayı imtina ettiler. Cihanşah Mirza'nın buyruğuna uymaya ve onu yerine getirmeye yanaşmadılar. *Sahib Kıran*'a, “Kaleyi dergâhın kullarına teslim edeceğiz” diye arz ettiler.

Cihanşah Mirza [369] kale halkının kendisine karşı inat ve karşı gelme makamında, *Sahib Kıran*'a karşı ise, itaat ve bağlılık mevkiinde olduklarını anlatınca *Sahib Kıran*'a bir *nişan* göndererek “Bayburt kalesini kardeş saydığımız kale hazrete bıraktık” deyince kaleyi dergâhın kullarına teslim ettiler.

Yine o mevsimde Hasan Ali Mirza, Araptan ayrılıp kalıcı devlete yönelerek *Sahib Kıran*'ın ilgi köşesine sığındı. Birkaç günü sevgi görerek geçirdi. Konuşma ve sohbet ile gurbetin sıkıntısını gidermeye ve günlerin kötülüklerini ortadan kaldırmaya çalıştı. Babasına hizmet arzusuyla tekrar Irak tarafına yöneldi. Ali Küird⁷⁰⁴ mevkiine varınca daha fazla gidemedi. Korkunun galip gelmesinden dolayı ani bir dönüşle tekrar *Sahib Kıran*'ın dergâhına vardı. Orada yine dağınık düşüncelerinin hücumuyla yenik düşüp babasının yanında olmaya karar verdi. Aynı mevkiye vardığı zaman babasının saldırı (*ilgar*) haberleri ağızlarda ve dillerde dolaşmaya başlayınca geri döndü. Önceki gibi saygı ve ilgi gördü. Bu durum, onun namazı terk etmek, kadınlara el sürmek, cünüplük gusülünü bırakmak gibi çirkin işlerini *Sahib Kıran* kesin olarak öğreninceye kadar sürdü. *Sahib Kıran* o zaman onu yanından kovdu. O da Bağdat'a gitti. Pir Budak Mirza ona saygı gösterdi. Saygı ve ilgi kapılarını açarak, hizmet görevlerini yerine getirmeye başladı.

O kış, Cihanşah Mirza Save'de kışladı. Baharın görünmesiyle *Sahib Kıran*'ın sevenlerinden ve taraftarlarından olan İbrahim Beğ-i Karamanî vefat etti. O arada Melik Aslan-ı Dulkadir'in Karaman vilâyetini yağmaladığı ve bu vilâyet halkının onun uzaklaştırılması konusunda *Sahib Kıran*'ın yardım teğine sarılmak istedikleri haberi gelince *Sahib Kıran* [370] o mazlumların

⁷⁰³ Daha önce de belirtildiği gibi Duharlı, Karakoyunlu ulusuna mensup boylardan biridir (KD, s. 368, n.1).

⁷⁰⁴ Yeri tespit edilemedi.

isteğine uyarak, dünyayı himaye eden bayrağı (*rayet*) Melik Aslan'ın zulmünü uzaklaştırmak için Karaman tarafına harekete geçirdi. O vilâyeti himaye alanına alıp Melik Aslan'ın vahşi pençesinden kurtardı. Dulkadir'in *haşem*lerini yağmalayıp, Melik Aslan'ı yenerek kahretti. O vilâyetin yönetimini İshak Beğ'e verdikten sonra *kışlak*'a hareket etti.

Cihanşah Mirza, Save *kışlak*ından çıktığı o bahar ve yazda Bağdat'a gitmek ve Pir Budak'ın kökünü kazımak için Irak *yaylak*larında aşama aşama ilerlemeye başladı. Sonunda kışlama (*kışlamıştı*) vaktinde Bağdat havalisine indi. Rey'den Arap devesine tahlıl (*galle*) yükleyip Hemedan vilâyetine indirdiler. Ordan da *berutdar*lar kendi eşekleriyle Cihanşah Mirza'nın ordugâhına (*ma'asker*) taşıdılar. Araplar, onun zulmünün tahammül yükünün ağırlığını, sabır boyunlarından atarak göç ettiler. Ziraat ve imaret erbabının büyüklerinden olan Derviş Celaleddin ve Derviş Şemseddin gibi Rey'in *âyâm* ile birlikte Horasan'a gittiler. Sultan Ebu Said Mirza ilgi gösterip yer vererek onların gönüllerini aldı.

[371] BAĞDAT'IN KUŞATILMASI VE FETHİ

71 yılının⁷⁰⁵ aylarında Cihanşah Mirza'nın kulaklarına, “Pir Budak'ta itaatsizlik ve azgınlık izleri görünmektedir. Hasan Ali'ye de Bağdat'a yol vererek ona büyük bir sevgi ve saygı göstermektedir. Vilâyetten tahlıl (*galle*) ve yiyecek getirip depo etmekle meşguldür. Her zaman ağzını babasını kötülemek için açmaktadır. *Mülhid*lerden bir topluluk onunla arkadaş olmuş, şeriatı ve dini kınamaktadırlar. Şeriatin ve dindarlığın bağından çıkıp sapıklık (*ibâhet*) çölüne girmiş, namazı ve orucu terk edip İslâmın yükümlülüklerini ortadan kaldırmaya uğraşıyor” haberi gelmeye başladı.

Onun üzerine Cihanşah Mirza, asker toplamak için ülkenin(*memâlik*) her tarafına *bukâvullar* gönderdi. Muhammedî Mirza'yı Isfahan'dan ve diğer *emir*leri ve *tuyuldar*⁷⁰⁶ları vilâyetlerin orasından burasından topladı. Sayısız bir ordu hazırladı. Türkmen haşemlerini (*işâm-ı Terâkeme*) göç ettirip ordugâha (*ma'asker*) kattı. Harrakan⁷⁰⁷ ve Sultaniye *yaylak*larından kona göçe yol alıp

⁷⁰⁵ Yani 871 (1466-7).

⁷⁰⁶ Türkçe bir kelime olan tuyul, ıkta, tuyuldar ise ıkta sahibi manasına gelir.

⁷⁰⁷ Bu adla İran'da çok sayıda yer olup, burada kastedileni Hemedan'ın Harrakan'ı olması.

ilerledi. Sonunda Bağdat'ı ada gibi sarıp nehir üzerine bir köprü kurdu. Muhammedî ile *emir*lerden kalabalık bir topluluk nehri geçip şehri kuşattılar.

Cihanşah Mirza, Bağdat'a varmadan önce *Sahib Kıran*'a bir elçi göndererek, "Musul, Erbil ve Sincar, kardeşim gibi olan siz hazretin olsun. Yalnız nehrin o tarafından imkânınız ölçüsünde yardım ve destek göndererek Pir Budak'a kaçış yolunu kapatın" haberini ulaştırdı.

Sahib Kıran yardımı yerine **[372]** getirdikten sonra Harput'u kuşatmaya yöneldi. Önden bir orduyu ve *haşemleri yaylaklara* gönderdi.

Cihanşah Mirza, iki yıl Bağdat'ın dışında oturdu. Evler yaptılar. Bağdat'ın sığağının şiddetinden evleri yeri kazarak yaptılar. Gündüz vakti ısının yükseldiği sırada o deliklere ve yarıklara girdiler.

Diğeryandan Pir Budak ile içerdeki, şehirde darlık çekiyorlardı. Sonunda çok sayıda insanı şehirden dışarı çıkardı ve ordusuna güvenemez oldu. Onun yakınlarından bazıları kaçıp babasının yanına gittiler. Başka bir topluluk da kaçmaya niyet etti. O durumu öğrenince onların bazılarını katletti, bazılarını da suya attı. Birisi uğurlu padişah Emir Halilullah-ı Şirvanî'nin -*Toprağı pâk olsun*- kızı olan ve diğeri ölümünden sonra nikâhına aldığı Elvend Mirza'nın kadınlarından biri olmak üzere kadınlarını katletti. Kaçanların kadınlarını, çocuklarını ve yakınlarını çocuklarıyla birlikte suya attı. Sonunda elini acizlik ettiği atarak babasından sığınma istedi. Babasına, kardeşi Muhammedî Mirza'ya ve *emir*lere söz verip yemin etsin diye kardeşi, Cihanşah Mirza'nın *emir-i divân*'ı olan Emir Abdurrahman-ı Buharî'yi elçi olarak babasının yanına gönderdi. Emir Abdurrahman geldi ve padişahтан, devlet erkânından gördüğü herkese and (*sovgend*) içti. Şehri teslim etmesi ve yakınlarından az sayıda kimseyle çıkması kararlaştırıldı.

Pir Budak, önce bütün *hazinelere* ve sahip olduğu şahane mal ve eşyayı babasına gönderdi. Ondan sonra da şehri babasının görevlendirdiklerine teslim etti. Dışarıya çıkma hazırlıklarıyla meşgul iken dışardakiler bir anda şehre saldırdılar. Muhammedî Mirza, Pir Muhammed Beğ-i *Tavacı*, kılıçlarını çekip onun evine girdiler. O, korkudan yerinden fırlayıp *Tavacı*'ya küfrederek, "Eğer benim öldürülme hükmüm verilmişse, beni Muhammedî öldürsün. Senin, **[373]** beni öldürmeye ne hakkın var?" dedi. Bu sözler üzerine darbeler indirerek onun işini bitirdiler.

Şaşılacak olan şudur ki Pir Budak Şiraz'dan gelip Bağdat'a girdiği ve Cihanşah Mirza'nın henüz Bağdat'tan uzak olduğu sırada, her iki üç gecede

bir defa, nehrin karşı tarafından Pir Budak Mirza'nın evinin karşısına bir kişi geliyor, yüksek sesle bazen Türkçe, bazen Farsça ve bazen de Arapça Pir Budak'a küfrederek, "Ey bedbaht! tövbe et. Yoksa o gelecek, seni ve sana bağlı olanların hepsini öldürecek. Çoluğunu çocuğunu esir edecek" diyordu.

Pir Budak bu sözden rahatsız oluyor, onu bulmaları için suya gemiler gönderiyor, fakat başarılı olamıyordu. İnsanlar, onu bulmak için karşı tarafta saklanıyorlar, fakat bulamıyorlardı. O seslendiği zaman bunlar kaçıyorlardı. Yaklaşık üç ay böyle geçti.

Bu bendeniz, Pir Budak'ın ölüm tarihi olarak şu birkaç beyti söyledi: [Nazım]:

"Pir Budak, huzur ve rahat içinde bir süre Cem⁷⁰⁸'in tahtında yer tuttu.

Sonra Tanrı'nın hükmü ve babasının sözünden ayağını dışarı koyarak kavga etti.

İsteksiz olarak Şiraz'dan Bağdat tarafına gidip orayı sığınak yaptı.

Zahire için her yerden ölümlük dirimlik hazırladı.

Ondan sonra ölüm tarihi, 'hurdeni'⁷⁰⁹ oldu ve ahirete yöneldi."

Kale kapısında saldırıyı savuşturmak ve *daruga*'yı karşılamak için durmuş olan onun *cümletü'l-mulk*'ü ve *tavacı*'sı Muhammed-i Ali Şeker, saldırının mağduru ve hücuma hedef olarak katledildi. Şehir bir göz açıp kapayıncaya kadar fethin seline ve yüksektekilerin, alçaktakilerin yıkımına uğradı. Kadınlara erkeklerin kalpleri, kan tufanının dalgasından Bağdat şehri gibi; harap gözler, [374] ağlama ve inleme yağmurunun selinden Bağdat nehri gibi suyla doldu. Çocuklar, kucak ve yuva yokluğundan feryat ve figana başlayıp, memeden damlayan süt gibi toprağa ve kana bulandı; ay yüzlü, hilâl kaşlı bakireleri, cemalin ayını, ay cemalliler, vebal alanına çekti; kalem kaşlılar, üzüntü girdabına düştü; onların güneşe benzeyen parlak yüzleri, uzun gecenin sığıyla örtüldü; güneş kursu, yıkım *çevgan*'ının kıvrımına düştü. Nazım:

"Onların hepsinin gözleri bahar bulutu gibi oldu; gönüllerin kan suyundan bir anda sel meydana geldi.

Bir anda Türkler ellerini çıkardılar; Türklerin gözü gibi her şey yarı mest oldu.

Taşlı ihtiyar dolaşmış, 'Tanrımız! Bizi bu şiddetli azaptan koru' duasını etmeye başladı.

⁷⁰⁸ Elİsanevi İran padişahı.

⁷⁰⁹ Yenecek, yenmeye değer manasına gelen bu kelimenin ebced karşılığı 870 (1465-6) dir. Halbuki bu bölümün başında 871 tarihinden bahsetmişti.

Oraya konaklamaktan camiler, köyün ve serserilerin toplantı yeri gibi mezbele oldu.

Biri minberi, odun gibi yüklenip ‘Sen eşeksin’ diye hatibin sırtına indirdi.

Müezzîn, bağırıp feryat figan ederek, ‘Gözyaşından ay aman, ay aman’ dedi. “

Cihanşah Mirza, “*Basra yıkıldıktan*”⁷¹⁰ sonra Bağdat’ta göç edip saltanat evi olan Tebriz’e yöneldi. Orayı *kışlak* tuttu. Şirvan’ı almak için Şirvan saltanatında hanedanlarının kıdemliliği ve soylarının Anuşirevan’a dayandığı dünyadaki herkesin kesin olarak bildiği ve hiçbir padişahın hiçbir zaman onları ülkelerinden dışağı çıkaramağı; herkesin saltanat sahibi olan o hanedana saygı göstermeyi, her devirde sürdürdüğü; çağdaşlarının, diğer ülkelerin ve şehirlerin sultanlarının saygı göstermeyi kendilerine gerekli kılmıyordukları genç bahtlı kutlu şehzade Şirvanşah Emir Halil’in oğlu Ferruh Yesar’a *elçiler* gönderdi. Şemahi ve Şirvan vilâyeti sakinlerinin, Türkmen ordusunun korkusundan sevgili vatanlarındaki oturma ve yaşama hâlinin temeli çöktü. **[375]** Tabiatlarının hisarındaki sabır ve kararlılıkları yıkıldı. Ağırıklarını, mallarını, çoluk çocuklarını derbend tarafına taşımakla meşgul oldular. Camilerde ve mabedlerde, tapınma gereklerini yerine getirdikten ve ibadete uyduktan sonra ellerini dua için göğe açıp “El-aman” diyerek feryat ve figana başladılar. Sonunda o miskinlerin dualarının hümrüne menziller ve meskenler, Türkmen fitnesinden korunmuş kaldı. Sulihlerin nefeslerinin yeli, onların yakıcı ateşi ve inlemesiyle karışıp bir anda zulim Sultanının düşüncelerinin harmanına düştü. Ondan sonra o, çadırının içi otağının yüzünü, Şirvan’a hareketten geri çevirip Diyarbakır tarafına dönderdi. Nazım:

“Bu ormanın aslanlarıyla oynama; camiye at sürme.

Uyuyan belâ iyidir, onu uyardırma; Kimsenin kalbini incitme; az inciten ol.

Bütün Rum’u ve Hindistan’ı al; Ey Mir’im! Nereye gidersen sakın ol.”

[376] SAHİB KIRAN’IN GÜRCİSTAN GAZASINA GİTMESİ

Yine bu yılda *Sahib Kiran*, İslâm’a yardım etmek ve Resul’ü (A.S.) güçlendirmek için ihram kuşağını, küfür kalelerini yerle bir etmek ve isyanın kökünü kazımak; cehaletin ve taşkınlığın temelini kanunlarını ve kaidelerini

⁷¹⁰ Her şey bittikten sonra manasına gelen bir Arap atasözü.

yıkmak için azim ve kararlılık beline kuşandı. Bir anda kan içen, düşmanın damarını çıkaran iki ağızlı kılıcı çıkardı. Gaflet ve gurur ölülerini uyandırmak için onu kınından çekip sabah bayrakları gibi küfür karanlığının üzerine açtı. Zaman gibi giden, kaza gibi yol alan ve belâ savaşçısı gibi saldıran, “*Gidişi bir ay gelişi bir ay olan*” (şeklinde nitelenen) Süleyman’ın tahtı gibi rüzgârla yarışan rahvan ata bindi. Emirler, devlet erkânı, kalelerin ve memleketin beldelerinin serdarları, Nazım:

“Hepsi, Arap atına binmiş savaşçılar; denizin dibinden toz kaldırırlar.

*Güçlü bir yaya sahip olup ok atan, mızrak oynayan; düşmana karşı atın dizginini
gönşetip savaş yapan,*

Güneş gibi düşmanlara kılıç çeken; cömertlikte bahar bulutu gibi sakınmayan,

Savaşta bayrak gibi başını çıkaran; her yerde başka bir yüz gösteren”

(şeklinde nitelenen) vuruşma alanını arşınlayan şehsuvarlar ile birlikte mükemmel bir güçle Amid şehriden çıkıp Gürcistan gazasına yöneldi.

Amid’e vardıkları sırada Sahib Kıran, Pir Ali-yi Ali Şeker’i serbest bırakıp Cihanşah’ın ordusuna gönderdi. Tebes⁷¹¹ yolundan dağdan yuvarlanan sel gibi Fırat suyunun kıyısına [377] ulaştılar. Fırat taşkınlık ve azgınlık halinde olduğu için imkânları ölçüsünde oradan geçmek için yarıklar açıp suyu dağınca geçit yeri sağlandı. Ona rağmen bir anda geçebilecek kişi sayısı yedi sekiz süvari idi. Sonra hepsi dağınık halde suyu geçerek Tarmuk⁷¹² yaylakına geldi. Orduyu oradan bırakıp Tercan’a gittiler. Birkaç gün beklediler. Ordunun geri kalanı toplandı. Sıhılb Kıran, orada Sulan’ı serbest bırakıp Cihanşah Mirza’nun tarafına gönderdi. Sonra Gürcistan tarafına hareket ettiler.

İslâmı himaye eden bayrağın (râyet) hareketinin debdebesi, o diyarın kulelerinin, beldelerinin, köylerinin ve yerlerinin bütün habercilerinin kulağını ulaştıncaya onların bazıları kaçmaya yöneldi, bazıları da göğüslerini belâ okunu sırtı ederek, sırtlarını kalelerle sağlam görüp yerlerinden oynamadılar. Bazı kule halkı da korkuya ve dehşete düşüp kaleyi bırakarak kaçtı. İslâm ordusu oradan geçip Hayber’den daha sağlam olan Samagar⁷¹³ kalesine vardı ve savaşa girdi.

⁷¹¹ Yeri tespit edilemedi.

⁷¹² Yeri tespit edilemedi.

⁷¹³ Oltu-Tortum arasında Oltu’nun Narman nahiyesinde yer almaktadır (K1), s. 377, n.3).

Kale halkı, kalenin sağlamlığına duyduğu güven ve itimattan dolayı, “Bu kale hiçbir devirde hiç kimsenin eline geçmemiştir. İslâm, hiçbir zaman bu kale üzerinde fetih ve zaferle üstünlük kazanamamıştır. Kale almakta benzeri bulunmayan ve hedefteki ok gibi olan Emir Timur [378] bu kalenin ayağında oturmuş, fakat her kapıdan giren tedbiri ile oranın kapısını açamamıştır. İskender-i Kara Yusuf da bir süre bu konuda düşünce geliştirmiş, bu amaca ulaşmak için fikir sahiplerinin zorluğu açan düşüncelerini öğrenmek için her tarafa adamlar göndermişti” diye bağırırdı.

Sonunda halk, kendi düşüncelerin hasta ve girişimlerinin ve tertiplerinin kınır olduğunu anladı. Hazret-i *Sahib Kiran*, bu boş sözlerle sebat ayağını oynatmadı. İslâmın işlerine korkusuz gençleri, çevik ve atak *pehlivan*ları koşmak için harekete geçirdi. Sonunda onlar, havayı tutan kuş gibi *burcun* ve kale duvarının üzerine uçtular. Barış ve güven ortamında dahi gönül rahatlığıyla inilmek istenilse inilmeyecek birkaç burca çıktılar. İlk olarak iki genç bir burca çıktı. Onların birini şehitlik derecesine ulaştırdılar. Diğeri de bir sığınağı kendine siper etti. Yine bir topluluk, aşağı kale kapısına doğru yönelerek orayı aldı. Kafirler, başka bir duvarla kuşatılmış olan kalenin üzerine çıktılar. O genç de burca çıkınca ona kılıç çektiler. Genç kılıcı elinde tutarak kendini o tarafa atıp şehid oluncaya kadar kâfirlerle savaştı. Onun üzerine başka bir yiğit bir yerden çıktı. Onu da öldürdüler. Başka sekiz kişi birlikte çıktılar. Onların ikisi, şehitlik derecesine erdi. O şekilde kaleye ve duvara çıkışlar ve öldürülmeler birbirini takip etti. Sonunda zor ve güç kullanarak kaleyi aldılar. Sayısız mala ve nimete kavuştular. O kale sakinlerinin *ricalini* öldürdüler. Çocukları ve kadınları tutsak ve esir aldılar.

Oradan kalkıp, zafer işaretli bayrakları (*râyyât*) yerleştirip Etreker adındaki bir köye vardılar. Etrafta olanların tamamını, [379] İnhan⁷¹⁴ ve Tavayıl⁷¹⁵ kilisesine kadar sürdüler. Kâfirleri esir ve tutsak ettiler. Koyundan, hayvandan ve yiyecekten çok miktarda ganimet elde ettiler.

Sahib Kiran’ın o seferden maksadı, Ahıska’yı ele geçirmektir. Fakat o *muza*dan geri duran; yıkımda ve düşmanlıkta bulunarak kibirle başkaldırmış olan Karahisar⁷¹⁶ ve Kemah kalelerinin *hakim*lerinin kötülüklerini ve karıştıracılıklarını gidermenin ülkenin selâmeti ve islâmı için daha öncelikli ve

⁷¹⁴ Eski adı Nihah olan Tortum olmalı (KD, s. 379, n.1).

⁷¹⁵ Tortum’un Davayıl nahiyesi olmalı (KD; s. 379, n.2).

⁷¹⁶ Yani Şebinkarahisar.

gerekli olduğunu hesaba katarak kutlu gidişinin dizginini, Ahıska'ya gitmekten geri çevirip Erzurum'a geldi. Oradan Şahzade Sultan Halil'i, Halil-i Tavaçı'yı, Emir Beğ'i, Suhrab-ı Şeyh Hasan'ı, Seyyid Mahmud-i Arabgir'i Kemah kuşatmasına gönderdi. Kendisi de hassa ordusuyla (*leşkeriyân-ı hâssa*) Karahisar'a hareket etti. Karahisar- Erzurum arasındaki uzaklık sekiz günlük yol ve Kemah-Karahisar arası da aynı uzaklıktaydı. Bu iki saldırı birliği (*ilgar*), her iki mesafeyi üç günde aldılar. Her iki kaleyi iki ayrı ordu kuşattı. Hoşkadem Kıl⁷¹⁷ kalesini, Memaş İbrahim de Kurnar⁷¹⁸ı **[380]** aldı.

O kuşatmada onun mübarek kulağına, Rum sultanı Mehmed⁷¹⁹'in her iki kalenin halkına, onların Rumlılara karşı fitne çıkarmalarına, onlara zararları ve kötülükleri dokunmasına rağmen, elçi gönderip onları savunma için sebat göstermeye çağırdığı, onları *bayrak* yay vs. gibi savaş araçlarıyla takviye ettiği haberini ulaştırdılar.

Haber doğrulanınca *Şahib Kıran*, padişah karargâhına (*ordu-yi humâyûn*) gitti. Şahzade Muhammed Mirza'yı Karahisar'ın kuşatmasına tayin etti. Kısa bir zamanda iki kalenin sakinleri arasında ihtilâf başgösterdi. Fetih, *şehzadelere* yüzünü gösterdi. Kemah Sultan Halil'e, Karahisar Muhammed Beğ'e verildi. Areste, Yenkan ve Eleke⁷²⁰'yi de alıp *kışlak*'a hareket ettiler.

Bahar zamanı Osman Beğ'in aldığı ve ondan sonra Kürtlerin yönettiği Kürdistan kaleleri alındı. *Şahib Kıran*'ın kardeşi Cihanşah Beğ, *ferman* uyarınca Sac⁷²¹ ve Mehrevan⁷²² kalelerine gidip her iki kaleyi de kuşattı. Ali Beğ-i *Pervane* de Tercil⁷²³'i, Ali-yi Koca Hacı, Nevşat⁷²⁴ kalesini aldı. **[381]** Ayındar⁷²⁵ kalesini kuşattı. İki ay sonra Ayındar'ın suyu kesildi. Bu yüzden kale alındı. *Şahib Kıran*, *yaylak*'a gitti.

⁷¹⁷ Yani Eğil.

⁷¹⁸ Yeri tespit edilemedi.

⁷¹⁹ Yani Fatih Sultan Mehmet'in.

⁷²⁰ Bu üç yerin, yerleri tespit edilemedi.

⁷²¹ Yeri tespit edilemedi.

⁷²² Silvan'ın batısındaki ana yol üzerindeki Mehreban köyü olmalı (KD, s. 380, n.5).

⁷²³ Silvan'ın batısında, Hazro köyü yakınındadır (KD, s.380, n.6).

⁷²⁴ Silvan yöresinde yer alır (KD, s. 380, n.7).

⁷²⁵ Silvan'a bağlı bugünkü Ayındar köyü olmalı (KD, s. 381, n.1).

Bundan önce anlatıldığı gibi Rüstem-i Tarhan'ın gelişi sırasında çağrıya uymamış olan Palu *hakimi*, kulluk ve itaat noktasına geldi. Onu yakaladılar ve Palu'yu da aldılar.

Sahib Kıran oradan Tercan'a hareket etti. Sarıkaya⁷²⁶ mevkiinde iken Cihanşah Mirza Hoy *kışlak*ından dışarı çıkıp *yaylaka* girmişti. O, Kürd'ün Cihanşah Mirza'dan çaldığı Ahlat kalesine bir ordu tayin edip Ahlat'a gönderdi. Ordu Erzurum'a geldi. Sarıkaya ile orası arasında 20 *fersah* uzaklık vardı. (Karakoyunlunun) maksadı, kendilerinin gelişinden dolayı *Sahib Kıran*'ı karargâhının (*ordu*) etkilenip etkilenmeyeceğini öğrenmek içindi. *Emirler* ve devlet erkânı, birleşip birkaç kez, “Bu saldırı (*ilgar*) bizim üzerimize geliyor, ihtiyatlı olmak gerekir” diye arz ettilerse de *Sahib Kıran* onlara aldırmadı. Sebat ayağını yerinden oynatmayıp kararlılık makamında yer tuttu.

Saldırı birliği (*ilgar*), *Sahib Kıran*'ın sebatına ve direncini görünce o *menzilden* dönüp Ahlat'a gitti. İşin aslını Cihanşah Mirza'ya arz ettikleri zaman o, **[382]** *Sahib Kıran*'a özür dilemek için elçi ile gönderdiği mektupta “Ordunun Ahlat tarafına geçmesinden akla kötü bir şey gelmesin” dedi. *Elçi* Cihanşah Mirza adına and (*sougenâ*) içmek, *Sahib Kıran*'a da and içirmek istediye de *Sahib Kıran*, “Anda ne hacet? Çünkü and içen münafık ise, onun andına nasıl güvenilir? Eğer emin ise, onun sözüne güvenilir, o zaman da anda gerek olmaz. Çünkü onun sözü and'dır” dedi. Bağlı kalmış olan Ali Şeker Beğ'i, kendi *elçisi* Hurşid Beğ'in yanına katarak Cihanşah Mirza'ya gönderdi. Yine o sırada Trabzon sultanının kardeşi *Sahib kıran*'ın yanına geldi. Çok miktarda mal getirdi.

Sonbahar mevsimi geldiği için *Sahib Kıran*, Erzincan sahrasına hareket etti. Kardeşinin oğlu Murad Beğ'i, “Trabzon'u bize verdiler. *Cizyeyi* kabul ettiler. İstenilen, ‘Benim de bir tek dişi koyunum vardır’⁷²⁷ hükmünü hatırlasınlar ve Trabzon'a saldırmassınlar” haberini ilet sin diye Rum sultanı Mehmed b. Murad Han'a gönderdi. Sultan Mehmed o mesaja ilgi göstermedi.

⁷²⁶ Tercan'a bağlı, oranın güneyinde bugün Yukarı Sarıkaya ve Aşağı Sarıkaya adlarında iki köy vardır. Sarıkaya, güzel bir yaylak olduğu için Hasan Bey Sahib Kıran'ın torunu Şah İsmail, 905/1500 yılında müritlerini toplamak için Türkiye'ye geldiği zaman orada birkaç ay kalmıştı (KD, s. 381, n.2).

⁷²⁷ Kur'an-ı Kerim 38/22 Ayetin tamamı, “Bu kardeşimin doksan dokuz dişi koyunu, benim de bir tek dişi koyunum vardır; onu da bana ver, dedi ve tartışmada beni yendi” dir. İdracda Sahib Kıran Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmet'e söylemek istediği, senin ülken çok, az olan benimkine dokunma”dır.

Sonra *Sahib Kıran*, Uğurlu Muhammed Beğ'i Koyulhisar tarafına göndererek kısa zamanda kaleyi ele geçirdi. Halil-i *Tavacı*'yı bazı *emir*lerle birlikte gönderip Melet⁷²⁸ kalesini kuşattı. O kalenin etrafını yağmaladılar. Sayısız mal ele geçirdiler.

Sonra Erzincan sahrasında, dünyadakilerin şahzadesi, önderlik burcunun yıldızı, cihanperverlik bahçesinin selvisi, mutluluk bostanının fidanı, emniyet ağacının güçlü dalı, **[383]** Nazım:

"Yer'in ve zamanın akıllı çocuğu; dünya gelimine uygun damat,

Mutluluk zirvesinde parlayan yıldız; endam bahşesinde selvi ve şimşir ağacı gibi olan"

Sultan Halil Mirza'nın zıfak donanımıyla meşgul oldu. Büyük bir *toy* düzenledi. Zevk ve eğlence sofrası yaydı. Kulağı okşayan çalgıcılar ve güzel sözlü şarkıcılar mutluluk şarkısını içki meclisinin halkasında oturanların, gümüş tenli, yasemen yüzlü, düzgün kulaklı sakilerin kulağına ulaştırdılar. Çengi Zühre, sesi hoş o ay yüzlü gençlere, *çengin* ve *udun* sesinin neşesine, gönle huzur veren şarkılara bakarak, gönlü elinden ve eli *çeng*'ten ayrılarak semavî akılların kulağını çekmeye, her an sabır ve kararın yüzündeki perdeyi kaldırmaya başladı. Nazım:

"Yer, o güzel eğlence meclisinin (bezm) süsünden, sanki 'Şüphesiz biz göğü süsledik'⁷²⁹ hükmünü gösteriyordu.

Güneşin ve ayın, kutlu bir burçta perdesiz birleşmesi oldu; olan varsın öyle olsun!"

Zıfak düzenlenip sona erince Şehzade Muhammed Beğ'i Karahisar'da bırakan Hazret-i Sahib Kıran, muzaffer askerlerle (*asâkir-i mansure*), babaların sulblerinden ve annelerin rahimlerinden çıkan insan gibi o *yaylaktan* çıkıp *kışlak*'a girdiler.

Bahar gelip reyhanlar ve çiçekler, dağların, derelerin, ovaların, tepelerin ceplerinden başlarını dışarı çıkardığı; mutluluk çadırını ve **[384]** emniyet gölgeliğini sıra sıra yeşilliğin ve akarsuyun başına çektiği zamana kadar o kış güvenlik içinde oturdular. O sırada Rum'dan yaklaşık 20 bin kişinin Koyulhisar'a geldiği, kaleyi kuşatma altına aldığı, Şahzade Muhammed Beğ'in bir ordu toplayıp Karahisar'dan çıktığı, karşı koyamadığı için geri döndüğü haberini ulaştırdılar.

⁷²⁸ Koyul (Koyla)Hisar'ın kuzey batısında yer almakta olup bugünkü adı Mesudiye'dir (KD, s. 382, n.3).

⁷²⁹ Kur'an-ı Kerim 37/6.

Kış olduğu için bu gibi haberlere rağmen, ayaklarını bulundukları yerden dışarı atamadılar. Sonunda hamile ilkbahar, koç⁷³⁰ gibi devirlerin rahminden dışarı çıkınca Şah Cihanşah Mirza, *kışlak* tarafından *yaylak*'a gitti. O sırada Unayn⁷³¹ Araplarından Seyf⁷³² adlı birinin sayısız taraftarlarıyla birlikte ayaklarını selâmet ve doğruluk yolunun dışına attıkları, tamah ve zorbalık elini, oradaki ailelerin malına canına uzattıkları haberi gelince *Sahib Kıran*, Şehzade Sultan Halil'i o Arapları, yıkımın ayakları altına alması için gönderdi. O, kısa zamanda geri döndü. Arapların almış olduğu mazlumların malının çoğunu, mülhilerine geri verdi.

Sonra *Sahib Kıran*, Siirt'i kuşatmaya yöneldi. Kuşatma sırasında tekrar Rum ordusunun Koyulhisar tarafına hareket ettiğini hazretin kulaklarına ulaştırdılar. Bu haberlerin yayılması üzerine *Sahib Kıran*, oradan saldırı birliğiyle (*ılgar*) Koyulhisar tarafına hareket etti. [385] Pambuhlu⁷³³ mevkiine varınca oradan 50 *fersahlık* bir mesafeyi iki günde katedip Yıldız dağına⁷³⁴ gitti. Rum halkı *Sahib Kıran*'ın gelişinden dolayı dağıldı. *Sahib Kıran*'ın buyruğu üzerine Sivas'ın tahılını (*galle*) Koyulhisar'a çektiler. O, Koyulhisar'a giderken Pambuhlu mevkiinde Cihanşah Mirza tarafından Aynal adındaki bir *bukavul elçi* olarak geldi. Altın kılıçlı kemer ile çok miktarda kumaşı hediye olarak getirdi. *Sahib Kıran* onu uğurlu sayıp altın kılıçlı kemeri beline kuşanarak, "Kılıçlı kemer göndermek, saltanat işidir" dedi. Elçinin gelişine ve büyük lırdiyeler getirmesine şaşırıldı. Çünkü Rüstem-i Tarhan'ın öldürülmesi, onunla birlikte olan *emirlerin* bazılarının öldürülmesi, bazılarının da tutuklanıp muğullanmalarına rağmen Cihanşah Mirza'nın böyle davranışlarda bulunması onun derece garip görünüyordu.

İlgar'dan sonra Tarmuh mevkiinde padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) kütüldü. Bütün *ulus* ile Rumluların üzerine yürüdü. Sultan Mehmed-i Rum, Muş Ali'yi barış istemek için gönderdi. *Elçinin* gelişinden önce *Sahib Kıran*, *Emir-i ahur* Kasım'ı, Emir oğlu Hasan ve *boy nökerlerinden* bazılarıyla Rumluların

⁷³⁰ Güneş ilkbahara Koç Burcunda girer.

⁷³¹ Bak, n. 218.

⁷³² Seyf b. Ali olmalı. Bu zat, Fazl oğullarından bir emir olup Hama valisi Özdemir'i bir muvazata öldürmüştü. Kendisi de 887/1482 yılında akrabası İcl oğlu Amir tarafından öldürüldü (KD, s. 384, n.2).

⁷³³ Yeri tespit edilemedi.

⁷³⁴ Sivas'ın kuzeyinde, Tokat'ın güney doğusunda yer alır (KD, s. 385, n.2).

tarafına gönderdi. Onlar çok miktarda yağma yaptılar. Yağmadan sonra geri dönerken dinlenmek için bir yerde konakladılar. Her biri bir yerde gönüllü rahatlığıyla dinlenip uyuyunca Rumluların saldırı birliği (*ilgar*) ansızın ağrı uyku gibi onlara saldırdı. O dinlenen topluluk, [386] gaflet ve rahatlık içinde olmalarına ve düşman korkusundan emin bulunmalarına rağmen uyudukları yerlerden fırladılar ve düşmanları uzaklaştırmak için ellerini savaş aletlerine attılar. Aralarında büyük bir savaş ve çarpışma oldu. *Emir-i ahur* Kasım'ın kılıç kullanması, düşmanların kılıç vurmasını etkiledi. Mertlik ve yiğitlik gösteren Hüseyin-i İbrahim'in oku, hedefe varmada ve etki etmede zamanın yüzünde hatıra kaldı. Yagan-ı Pir Ali, atsız olarak dışarı çıkıp çıplak bir ata bindi. Okluğu beline bağlayıp kendini ordugâha yetiştirdi. O sırada düşmanlardan bir süvariye okla attan düşürdü. Derhal o "*Az topluluk*"⁷³⁵ öyle bir orduya galip geldi. Yüce Allah'ın yardımıyla o kalabalık topluluğun çoğunu tutuklayıp geri döndüler.

Sahib Kiran, esirleri esaret bağından kurtardı. Daha önce gelmiş olan Rum elçisini kendi büyük emirlerinden (*umerâ-yı i'zâm*) biri olan Hurşid Beğ ile birlikte Trabzon'u ve oranın kalelerini istemek için Sultan Mehmed'e gönderdi.

Rum sultanı, *Sahib Kiran*'ın kendi emirlerine gösterdiği ikrama karşılık olarak, kendi emirlerine bir elçi göndererek, onlara Trabzon tarafından uzaklaşmalarını ve orayı *Sahib Kiran*'ın memurlarına (*gumâştegân*) bırakmalarını emretti.

Hazret-i *Sahib Kiran* Şahzade Muhammed Beğ'in zıfak donanımı için Erzincan sahrasına döndü.

[387] [ŞAHZADE MUHAMMED BEĞ'İN EVLİLİĞİ İÇİN SAHİB KIRAN'IN ERZİNCAN SAHRASINDA TOY DÜZENLENMESİNİ BUYURMASI]

Sahib Kiran, suyu temiz şarap (*şerâb-ı tahur*) gibi lezzetli, toprağının yapısı ambere benzeyen Erzincan sahrasında *toy* düzenlenmesini buyurdu. 'Tuyun alanı, 'Tur vadisi'⁷³⁶ gibi mutluluk ve sevinç meşaleleri ile nurlanıp,

⁷³⁵ Kur'an-ı Kerim 2249.

⁷³⁶ Veya diğer adıyla Eymen vadisi: Hz. Musa'nın Allah'ın tecellisine mazhar olduğu 'Tur dağı'nın yanındaki vadi.

nesiminin havası, ebedî cennet gibi ıtırlandı. O törenin yiyeceğinden ve şarabından, “Gözsüz görülür, kulaksız duyulur” kokusu, insanların burnuna gelmeye başladı. Yıldıza benzeyen yanakların mumundan ve çırasından gecelerin ve gündüzlerin kederlerinin gölgeleri, herkesin kalbinden silindi. Sürahi, sarhoşlar gibi bazen bu tarafa eğiliyor, bazen insanların kucağında hamayıl gibi oluyor; bazen zahidler gibi ağzını kapıyor, kendini acı ve keskin gösteriyor, dışını çizgi ve resimle süsleyip, içini haram malla dolduruyordu. Kadeh, dudağını bir sevgilinin dudağına ulaştırıyor, açık avuçla neyi varsa, ihlâs tabağına koyuyor ve onların içeceği yapıyordu. Kısmet meyhanesinden ona ulaşan acı tatlı her yudumu kendinden geçiriyor, her an kâsesi, dervişlerin torbası gibi boş kalıyor, tekrar dilenmek ve toplamak için küpün ve testinin kapısına dönüyordu. Dudak altından, “*Bize biraz su gönderin*”⁷³⁷ âyetini okuyor, yetenek diliyle Dâ’î⁷³⁸’nin sözünden şu rubaiyi söylüyordu: **[388]** Nazım:

“Ey surların denizi! Dudağımı dudağına koy; beni sahil gibi dudağı kuru bırakma.

Biz, o söze ve konuşmaya susamışız; aşk şarabına kadeh ve testiyiz.”

Onun niyazından ve samimiyetinden testinin vücudundaki kan coşuyor, onunla konuşurken sürekli ve aheste söz söylüyor, onu halinden menmun olarak geri çeviriyordu. O da dediği her şeyi mecliste hazır olanlara söylüyordu. Sonunda herkesi, cömertlik ve saçı ile öyle kendine bağladı ki onu uzaktan gördükleri zaman tevazu yüzünden ayağa kalkıyorlar ve baş eğiyorlardı. Bazıları onun sevgi şarabından öyle kendini kaybediyordu ki ayak yerine baş koyuyorlar; öyle kendilerinden geçiyorlardı ki *ney*’in, *def*’in ve *çeng*’in sesinden başka hiç kimse onları uyandıramıyordu. Şiir:

“Aferin meyhaneye ve sakiye, aferin şaraba; aferin kadehe ve peşpeşe gelen kâseye!”

Toydan kurtulduktan sonra başarı işaretli bayrakları (*râyât*) eskiden Harun er-Reşid’in *yaylakı* olan Rakka *kışlakı* tarafına açtılar. O sırada Hotah kalesinin ve Kürdistan kalelerinin *emirleri* huzurda yeri öptüler. Siirt kalesinin havalisinde kalelerin anahtarlarını teslim ettiler. O mevkide tekrar “Rum Sultanı Mehmed, tam teçhizatlı 100 bin kişi ile bu diyara hareket etmiştir” haberi ulaşınca *Sahib Kuran*, güneş gibi güney *kışlakı*ndan kuzey *yaylakı*na yönelip Erzincan diyarı *yaylakı*na **[389]** gitti.

⁷³⁷ Kur’an-ı Kerim 7/50.

⁷³⁸ İran edebiyatında Dâ’î mahlaslı veya adlı birçok şair vardır. Bunlardan hangisinin kast edildiği anlaşılamadı.

O sırada Cihanşah Mirza, Şiraz tarafına gitmek için İsfahan'da idi. *Ahid* ve andlaşmayı (*misâk*) almak için Sulan Beğ'i *Sahib Kıran*'a göndermişti. O *yurtda* Sulan Beğ, görüşme şerefine erdi. Şahane hediyelerle *Sahib Kıran*'ı andlaşma ve sözleşmeye (*ahd u misâk*) davet edince yine *Sahib Kıran*," Eğer bir kimse iman sahibiyse, onun dostluğunda yemine gerek yoktur" dediyse de Sulan Beğ o konuda aşırı ısrarda bulununca *Sahib Kıran* onun isteğini yerine getirdi. Mevlâna Ubeyd'i göndererek Cihanşah Mirza'ya da aynı şekilde and (*savgend*) içirdi.

Sulan Beğ henüz *Sahib Kıran*'ın karargâhında (*ordu*) iken Rum sultanının Ermen diyarına hareket ettiği haberi geldi. *Sahib Kıran* savaş araç ve gereçlerini hazırlayıp düzenlemekle meşgul idi. Etraftan asker topladı.

Sultan, Rum'dan hareket edince Kastamonu *hakimi* İsmail Beğ⁷³⁹'i bağlayıp Kastamonu'yu aldı⁷⁴⁰. Sultan'ın Kastamonu tarafına yaptığı o seferden sonra *Sahib Kıran*'ın askerleri "(Sultan Mehmed) şimdilik Diyarbakır tarafı seferini ertelemiştir" diye düşünerek kendi yerlerine döndüler.

Kastamonu'yu alışından sonra tekrar onun harekete geçtiği haberi ulaştı. *Sahib Kıran* orduyu donatıp düzenleyerek ilerledi. Sultan, Koyulhisar'ı kuşatma altına almıştı. *Sahib Kıran* adına o kalenin *darugası* olan Yar Ali Beğ, muzaffer askerler (asâkir-i mansure) ile o kale arasında uzun mesafe olduğundan, "O taraftan hiçbir yardım gelmeyebilir. Sultan, [390] eğer kaleyi zor ve cebir kullanarak alırsa, kale halkının kökünün kazınması için *hüküm* çıkar "diye düşünerek anlaşma ve sözleşmeyle (*ahd u misâk*) kaleyi teslim etti.

Rumlular oradan Erzincan'a yöneldiler. *Sahib Kıran* Urum Saray⁷⁴¹ mevkiine, Rum sultanı da Yassı Çemen⁷⁴² mevkiine indi. *Sahib Kıran*'ın *karavulları*, "Sultan yarın Erzincan ovasına inecek" diye haber ulaştırdılar. *Sahib Kıran* akrabalarından ve *emir*lerinden Yusuf Beğ'i, Mihmad Beğ'i, Yar Ali Beğ'i, Emir Beğ-i Ömer Beğ'i; Şehzade Sultan Halilullah'ın *nöker*lerinden Hamza Beğ'i ve Aziz Beğ'i iki bin süvariyle Daşkird⁷⁴³ mevkiinde onlara

⁷³⁹ Yani Kastamonu ve Sinop hâkimi Candar (İsfendiyar) oğlu İsmail Bey (KD, s. 389, n.1).

⁷⁴⁰ Fatih Sultan Mehmet, Kastamonu ve Sinop'u 865 (1461) yılının baharında almıştır (KD, s. 489, n.3).

⁷⁴¹ Bugünkü adı Mecidiye olan Erzincan'ın kuzeyinde bir köy (KD, s. 390, n.1).

⁷⁴² Urum Saray'ın batısında, Erzincan'ın kuzey batısında yer alır (KD, s.390, n.2).

⁷⁴³ Yeri tespit edilemedi. Bugün Erzincan'ın kuzeyinde, Urum Saray'ın güney batısında Daşkird adında bir köy vardır (KD, s. 390, n.3).

tuzak kurmak için görevlendirdi. Kendisi de şerefli kişiliğiyle iki bin süvariyle Kerkub⁷⁴⁴ mevkiinde tuzak kurdu.

Karşı taraftan ise, Şehsuvar-ı Dulkadir, Süleyman Beğ, Ankara ve Bursa valisi Ferhad Beğ, Sancak emirleriyle birlikte savaş için at binip Daşkirt'e vardılar. Bir anda birbirine giren iki ordunun savaş alanından kaldırdığı toz, iki kutup yıldızının başına kondu. Işığın kaynağı, toz ve toprakla görünmez oldu. Nazım:

"Savaş vadisinin hayvalarının tırnağından; savaşçıların koşuşturma darbesiyle

Ovanın ve çölün bütün taşı kumu, tozlaşıp gözlere sürme oldu.

Öyle alevli bir ateş düştü ki onun ısısından yaş kuru yanıyordu."

[391] Yusuf Beğ yiğitçe savaştı. Rumlulardan 200 kişiyi öldürdü. Onların ünlülerinden 60 kişi ele geçti. Mihmad Beğ, ileri atılmada ve savaşta yiğitliğin hakkını verdi. Bursa'nın hakimisi olan Rum ordusunun bahadurlarından birine mızrak vurdu. Onu murat atından düşürdü. Keskin kılıcı ve ortalığı karıştıran atı ile düşmanının kaçış yolunu kapadı. Düşmanın davulunu (*tabl*) ve *smıcak*ını yırtıp parçaladılar. Onun parçalarını hayvan avı gibi atlarının eyerine bağladılar. Rum ordusunun geri kalanları, mahrum ve mahzun olarak düşe kalka Sultan'ın ordugâhına (*ma'asker*) geri döndüler.

Sultan, hasmın galibiyetini ve büyük emirlerin (*umerâ-yı i'zâm*) bozguna uğradığını görünce dönüş için acele etti. Onda dayanma gücü kalmadı. Arabalar için temizlenmiş olmasına rağmen yollardan gidemediği gibi toplanma ve safların bir araya gelme yeri olarak belirlenen ovaya da dağların arasından gelemedi. *Sahib Kıran*'ın da oraya gelmeye ihtiyacı kalmadı.

Rum sultanı Kelkit tarafına göç etti ve "Bizim Müslümanlarla bir kavgamız ve ihtilâfımız yoktur. Biz Trabzon gazası için ihram bağlamışız" haberi vermek için bir elçi gönderdi.

Sahib Kıran da oradan göç edip, onların ordusunun önünü kesmek için Sıkkaltutan⁷⁴⁵ yolundan harekete geçti. Akkoyunlu gençleri ve *pehlivan*ları her taraftan esirler ve mallar aldılar. Yiğitçe saldırıp onları dağıttılar.

Akkoyunlular arasında, Sultan'ın Trabzon gazası için ihram bağladığı haberi yayılınca *Sahib Kıran* onlara saldırmaya ve yağma edilmelerini

⁷⁴⁴ Yeri tespit edilemedi.

⁷⁴⁵ Yeri tespit edilemedi.

yasakladı. İffetin kendisine **[392]** sığındığı *Sahib Kıran*’ın hazret-i validesi, Mevlâna Ahmed-i Yekercî ve diğer âlimler, “O, Müslümanların padişahı olup *gazaya* gittiği için onunla kavga etmek şeriat bakımından kınanmıştır ve uygun değildir. Onunla barış, İslâmın iyiliğine olup insanların refahına ve huzuruna sebep olur” görüşü üzerinde ittifak ettiler.

Sultan Mehmed de elçi göndererek, “Eğer *Sahib Kıran*’ın validesi barışın selâmeti için gelirse, karşılığında Trabzon’u veririm” dedi.

Sahib Kıran iffetin kendisine sığındığı annesini ona gönderince onlar da Kutluşah’ın oğlunu gönderdiler. O yolla barış gerçekleşti. Rum sultanı vaadini tutmadı. Trabzonu fethetti. Oradan Çenek⁷⁴⁶ yoluna gitti. Onun *cebehanesi* ve *ordusu* boş kaldı.

Sahib Kıran, barışa uyarak ona hiç saldırmadı. Geri dönüp ordu toplayarak Gürcistan *gazasına* çıktı.

[393] GÜRCİSTAN GAZASI

Zafer işaretli bayraklar (*râyât*) Erzurum’a varınca şehri boş, kale kapısını açık buldu. Cihanşah Mirza ile var olan andlaşma ve yemine (*sovgend*) uyarak oraya saldırmadı. Ordan Avnik’e vardı. tahıla (galle) ve ekinlere zarar vermiş olan birkaç kişiyi öldürdü. Oradan Ahıska’ya vardı. Karadeniz sahiline kadar at sürdü. Ehl-i İslâmdan hiçbir kimsenin varamadığı birkaç yere vardı. *Nakid*lerden, mallardan ve hayvanlardan ganimetlerle sağ salim geri döndüler. Kâfirlerin kalelerinin birçoğunu zor ve güç kullanarak ferhetttiler. O kaleleri yıkıp dağıtarak yerle bir ettiler ve Erzincan sahrasına kendi *ordusuna* döndüler.

O sırada Siirt’i Melik Halef’e teslim ettikleri haberi ulaştı. *Sahib Kıran* Padişah’a *elçi* göndererek, “Siirt’i aslında biz aldık. Sizin orada hakkınız yoktur. Hakkı teslim etmek vaciptir” dediyse de Melik Halef kabul etmedi. Onun üzerine *Sahib Kıran*, iyi bahtlı şehzade Halilullah’ı - *Adalet gölgesi, uzun yıllar, Müslümanların başında, ulu babasının mükemmel gölgesinde daim olsun-* onun hâssa askerleriyle (*asâkir-i hâssa*) birlikte Hasankeyf’in kuşatmasına gönderdi. O, orayı uzun süre kuşattı. Fetih gerçekleşmeyince onu geri çağırdı ve *kışlaka* hareket etti.

Seyyidü’l- **[394]** meczubin Baba Abdurrahman’ın başka kerametlerinden biri de şuydu: O, daha önce anlatıldığı gibi taşı vurduğu

⁷⁴⁶ Yeri tespit edilemedi. Canik olabilir mi? (KD, s. 392).

kılıcı alıp Hasankeyf tarafını işaret ederek, “Seni öyle öldürürüm ki hiç haberin olmaz” dedikten birkaç gün sonra Melik Halef’i Melik Zeynelabidin ile Melik Eyyub’un hamamda öldürdükleri haberi geldi. Araştırdılar, onun işaret ettiği gün onu öldürmüşlerdi.

Sonra *Sahib Kıran*, şerefli kişiliğiyle Hasankeyf’e hareket etti. Şehrin kuşatılmasını emretti⁷⁴⁷. Şehzade Uğurlu Muhammed’i *haşem*lerle *kışlaka* gönderdi.

[395] HARPÜT KALESİNİN ALINMAŞI

Daha önce anlatıldığı gibi Cihanşah Mirza Bağdat’a giderken *Sahib Kıran*’a, “Nehrin o tarafından yardım ve destek görevlerini yerine getirmek; Pir Budak’ın kaçış yolunu kapamak şartıyla Musul, Erbil ve Sincar senin olsun” diye haber göndermişti.

Onun üzerine *Sahib Kıran*, yardım yoluna girip Harput’a hareket etti. Kaleyi kuşatma altına aldı. Askerlerin çoğunu *yaylaka* gönderdi. Tünel kazarak kaleyi şaşkınlık içine soktu.

Yaylak’a gitmiş olan askerleri ve *haşem*leri az gören Melik Aslan⁷⁴⁸ tamah etti. Bir orduyla geceyin Fırat suyunu Malatya tarafından geçti. Onlar, Süleyman Beğ-i Biçen ile Halil-i Tavacı’nın kardeşi İbrahim Aka’yı 30 süvariyle ele geçirdiler. Süleyman Biçen bu savaşta yiğitlik ve cesaret gösterdi. Fakat karşı taraf üstünlük ve cesaretle başarılı oldular.

Sahib Kıran’a haber ulaşınca o, askerini topladı. Her iki grubun Harput havalisinde karşılaşacaklarını sandı. Fakat Melik Aslan’ı gelmekten çekinir bulunca onun tarafına yöneldi. Başarıyı himaye eden bayrağı (*râyet*) onun tarafına açtılar. Hareket sırasında *karavullar* “Melik Aslan, Suriye Türklerinden yaklaşık 30 bin kadar kalabalık bir asker toplayıp suyu geçti” haberini getirdiler. *Sahib Kıran* evden çıkıp saldırıya (*ilgar*) niyet etti. Melik Aslan, onun karşısına çıkamayarak Malatya’ya gitti. *Sahib Kıran* haber alarak suyu geçti. Melik Aslan yine cesaret edemedi. Oradan Elbistan’a gitti. Korkuluk [396] oldu. İradesinin

⁷⁴⁷ Evvelce işaret edildiği gibi (s.367) burada bir atlama yapıldığı anlaşılıyor. Çünkü muhasarının neticesinden bahsedilmiyor. Halbuki Hasan Bey Sahib Kıran bu defaki seferinde şehri ele geçirmişti. Nitekim Münecim Başî da bunu teyid etmektedir (KD, s. 394, n. 1).

⁷⁴⁸ O sırada Harput’u elinde bulunduran Dulkadirli beyi (KD, s. 395, n.1).

dizgini elinden çıktığı için sebat ayağını yerinden kaldırıp Esendere⁷⁴⁹ mevkiine gitti. Elbistan, ilkesi zafer olan askerin saldırısıyla yağmaya maruz kaldı.

Melik Aslan, acizlik ve kusur göstererek, kulluğunu ve itaatini itiraf etmek için padişah ordugâhına (*ma'asker-i humâyun*) elçi göndererek, “Dergâhın kullarından çıkacak her konudaki ve her alandaki hüküm ve işareti can u gönülden kabul ederken yine de kendimi kusurlu ve taksiratlı sayacağım” dedi.

Sahib Kiran, cevabında Harput kalesinin teslimini işaret etti. Çiçek oğlu ile *sahib divan* ve *mutemedü'l-mülk* olan Mevlâna Yahya'yı istedi. “Bu iki kişi gelsinler ve kaleyi teslim etsinler ki dostluğun ve sevginin temeli kurulsun, düşmanlık kaideleri ortadan kalksın” dedi.

Böyle yazışmalara rağmen *Sahib Kiran*, Melik Aslan tarafına başka birkaç göç daha yaptı. Melik Aslan, Esendere’de de oturamadı. Çadır ve otağın bir çoğunu yerinde bırakarak Ceyhan⁷⁵⁰ suyu tarafına gitti. Anılan *mutemedleri* gönderdi. Hapis olanları da gönderip kaleyi teslim etti⁷⁵¹. *Sahib Kiran*, *mürüvvet* ve *fütlüvvet*inin fazlalığından dolayı ona 4 bin *eşrefi* gönderdi. Oradan *kışlak’a* yöneldi. O arada Pir Budak’ın andlaşmasının (*ahid*) durumu ve Cihanşah Mirza’nın onu bozduğu haberi yayıldı. *Sahib Kiran*, Bağdat katline ve adaletsizliğine karşılık mutluluğa, zevk ve eğlenceye yöneldi.

[397] [SAHİB KIRAN’IN, SEÇKİN OĞLU ZEYNEL MİRZA’NIN ZİFAFI İÇİN TOY DÜZENLEMESİ]

Sahib Kiran, ilkesi saltanat ve elbisesi adalet olan oğlu Zeynel Mirza’nın zıfafi için büyük bir *toy* düzenledi. Alanı cennet bahçesi, havası Ordibihişt⁷⁵² mevsimi gibi olan o *yaylak*, Nazım:

“(İ)zerindeki bütün kum ve taş akmaş; orada rengârenk lâle açmış.

Orada bedendeki can gibi su akmakta; orada yeşillik, çemen selvisi gibi salınmakta.

Oranın bütün ovası ve kırı otlak; dağ tepesi tamamıyla su kaynağı”

⁷⁴⁹ Yeri tespit edilemedi.

⁷⁵⁰ Metinde ora halkının dediği gibi Cahan veya Cihan şeklinde geçmektedir (KD, s. 396, n.2).

⁷⁵¹ Bu olay, 870 (1464) yılının başlarında olmuştur. İbn Tagrı Birdi’ye göre (*Havadis*, s. 500, 508) Sahib Kiran (Hasan Bey), Gerger kalesini Mısır sultanına teslim etmesine karşılık, Harput’u elde etmek konusunda onun gizlice muvafakatını almıştı (KD, s. 396, s. 3).

⁷⁵² Güneş takvimine göre baharın ikinci ayı.

(şeklinde tasvir edilmekte), çapı iki ok atımı, çevresi yaklaşık altıda bir *fersahlık* bir sahayı seçtiler. Emirler ve devlet erkânı o dairenin etrafındaki göğe benzeyen çadıra, otağa ve gölgeliğe geldiler. Herkes kendine bağlı olanlarla oturup meclisleri, şarabın, kadehin, periye benzeyen sakilerin, gönle huzur veren dostların, gamı silen *nedimlerin*, hoş sesli *mutriblerin*, gönül okşayan *güzellerin* nurundan yüce cennet ve hurinin yanağı gibi süslediler. Her bir köşeden *çengin* ve *udun* sesi, her mevkiden bir güzelin nağmesi, ney melodisinin ve dolu kadehin sevinci geliyordu. **[398]** Herkes kendi kıymetli elbisesini giyip *meclise* koşuyordu. Anasından doğalıdan beri yüzünü kimseye göstermeyen ve küp hücrelerinde saklanmış olan üzümün kızı⁷⁵³ o sarhoşluk meclisinde her an bir kısıvetle ortaya çıkıyor, herkese cilve ediyor, bazen bir fakirin elbisesine ve katran gibi palaza girip kendini ortaya atıyor, bazen de kendini beğenmiş gençler gibi *gümüş elbiselerde* insanların başına giriyor, herkes ile söz çıkarmayan bir sesle ve dilsizlik dilinin sözleriyle o gizli sırlardan bildiği kadarını bölümler halinde söylüyor; hazır olanların sabır ve karar gemisini, şevk dalgalarının şakırtısı ve zevk tufanının vuruşmasıyla tanıdıklık okyanusu denizinde boğuyordu ve herhali hal diliyle şu iki beyti söylüyordu: Nazım (Arapça):

“*Sevgiliyi andımızdan dolayı şarap içtik; o şarap ile cömertlik ortaya çıkmadan önce sarhoş olduk.*”

Ney, içte olanın sırrının peşinde baştan ayağa ağız; ay ve yıldız yanaklılar için gözler seyir için açılmış; bazen dil altından güzellere kavuşma beyanı, bazen feryat ve figan sesiyle ayrılığın zorluklarını anlatıyordu. [Şiir]:

“*Hal meclisinde kimse sözcü değildir; ney’den başka aşk hakkında konuşacak yoktur.*

O sözleri aşk kitabından öyle söylemektedir ki dağların tepelerin gözünden yaş gelmektedir.

O, öyle bir vadide gidip gelir ki oraya fırtınaların eli bile ulaşmaz.

Onun uçuşu, aşkın şah kanadıyladır; o, aklın kanadından kurtulmuştur.

[399] *Onun semâ, gönlü öyle bir yere götürür ki akıl orada ağırlık hükmünde olur.*

O aşktan onun ruhu yardım alır; ondan da faal akıl feyiz alır.

Gel ey Tihranî! Onun kutsal nefeslerinden isimsiz ve benzersiz yardım isteyelim.

Çünkü biz, o sözün ve konuşmanın susamıştık; aşk şarabına kadehi ve testiyez.”

Çengin beli bükülmüş, boyu dikliğini kaybetmiş bir yaşlı gibi yoksulluk *kalecsini*, dilencilik bestesiyle kaldırmış, zamanın olaylarının mızrabının

⁷⁵³ Yani şarap.

yarasından; gece ve gündüzün hadiselerinin kulak çekmesinden İslâm padişahının - *Allah gölgesini bütün insanların üzerine düşürsün*- meclisine sığınmış, riyasız dua okuyanlar gibi önce zıfâfı kutlamak için bir fasıla başladı ki onu duyunca Zühre'nin duracak yeri kalmadı. O, şaşkın bir vaziyette pençesini, Utarid'in boynuna vuruyor, dans ederek zirveden aşağıya ve aşağıdan zirveye gidip geliyordu. Kutlama işinden kurtulduktan sonra samimî bir niyyet ve iç saflığı ile *Sahib Kıran*'ın devletinin devamı duası için kükrüyordu. Kendi canının damarlarını, feryat ve figan tırnağıyla tırmalıyor ve şöyle diyordu: [Şiir]:

*"Benim boyum dal gibi bükük olduğça; yorgunların elinden vav gibi durdukça
Üstadımdan tokat nasibim olduğça, şah'ın devleti büyüme halinde olsun!"*

Başka bir yerden davul (*kös*), zurna (*surnây*), *nekkâre* ve boru sesi, zeminde ve zamanda dönen kümbedin kulağının deliğine gürültü atıyor; etraftan ve civardan akrabalar ve yabancılar, binmiş veya yaya vaziyette bazıları davet için bazıları da seyir için toplanıyorlardı. Nazım:

"Cem ihtişamlı padişahın tahtının uğuruyla; o ova ve dağ yüce cennet gibi oldu.

[400] *Yeri, geceleyin göğün çatısı gibi; yanaklardan sabah güneşi gibi oldu.*

Otunun sümbülünden ve toprağının kafurundan; üzüm dalından çeşmeler akıyordu.

Ağacı, tuba ağacı⁷⁵⁴nın kıskanacağı selvi boylu gençler idi.

Orada çadır, başı yüksek gök gibi; Elvend ve Sehend gibi bol.

Onun üzerinde bahar bulutu gibi gölgelikler var; sütünları Yaratan tarafından desteklenmiş."

O kutlu hayattan, uyumlu ve uğurlu zıfaftan kurtulununca *Sahib Kıran*, kışlaka gitti. Cihanşah Mirza'nın elçisi Bağdat tarafından *Sahib Kıran*'ın karargâhına (*ordu*) Pir Budak Mirza'nın öldürülme ve Bağdat'ın alınması haberi için giderek Bağdat maktûllerinden birkaçının kellesini götürdü. *Sahib Kıran* onun karşılığında Hasan Hacı ile bir tavla Arap atı gönderdi.

Cihanşah Mirza, Tebriz tarafına göç edip orada kışladı. *Emirü'l-ümerâ* ve *salûb divan* olan Emir Şah Ali-yi Bayramî'yi birkaç ihanet suçuyla suçlayarak bağlayıp kaleye gönderdi. Büyük emirlerin (*umerâ-yı zâm*) herbirine, Diyarbakır seferine yardım için sahip oldukları *ülkeye* ve vilâyete gitme izni verdi.

Hemedan vilâyetinden Biş Bermak *yaylak*ına ayrılmış olan Muhammedî Mirza, İsfahan'a hareket etti. İsfahan'ı tekrar önceden belirlenmiş vergilere,

⁷⁵⁴ Cennette bulunun ağaç.

kararlaştırılmamış yüklere maruz bıraktı. Elini Müslümanların ırzına ve malına uzattı. Bahar mevsimi yaklaşınca tekrar kalıplarındaki fesat maddeleri harekete geçti. Kalplerindeki fitne ve karışıklık duyguları kabardı. Herkes, *kışlak*'ta kavga kapılarını açıp, Koç Burcunun⁷⁵⁵ başlarında her yerden Tebriz'e yürümek için silâh ve techizat hazırladı. Sadece yönetim yeri Kirman olan Ebu'l-Kasım Mirza, *Sahib Kuran*'la olan evlilik akrabalığının hürmetine binaen kendi vilâyetinde kalma izni almıştı.

[401] [CİHANŞAH MİRZA'NIN ÇOCUKLARININ DURUMLARI]

Cihanşah Mirza, Pir Budak'ı Şiraz'dan çıkarıp da o Bağdat'a hareket edince Ebu Yusuf Mirza'yı Şiraz'da onun yerine tayin etti. Geçimi için Şiraz'dan 5 bin *tümen* gelir belirledi. Şiraz vilâyetinden Bevanat, Herat ve Merv-i Deşt'i Kirman vilâyetine bağladı. Muhammedî Mirza'yı İsfahan'a geri dönderdi. Onun geçim kaynağının kardeşlerinininkine eşit olması için Şiraz Serdsirat'ını Kazerun, Hafr ve Germsirat'ın bazılarıyla birlikte İsfahan'a kattı.

Ebu Yusuf Mirza, ılımlı bir hayat sürerken Muhammedî, hayatını İsfahan'da yaklaşık 14 yıl aynı minvalde zulüm ve zorbalık yaparak geçirdi. Fitne, fesat, zulüm ve adaletsizlik dakikalarından bir dakikayı boş geçirmedi. Zalimleri ve rezilleri *vali* ve memur (*âmil*) yapıyor; onlar, imkânları ölçüsünde bütün sakinleri yağma edilmesine gayret sarf ediyorlar, mallarını aldıklarını da sonunda azaba, eziyete, işkenceye ve tuzlu suya⁷⁵⁶ uğratiyordu. Malı aldıktan ve eziyeti, işkenceyi bitirdikten sonra öldürme emri veriliyordu. O karıştırıcıların bazısını da şehir ve vilâyet halkına satıyor, acizlerden, miskinlerden 100 *tümen*, 200 *tümen* alarak onları öldürüyordu. Tekrar bir başkasını deniyor, onu eğitip halkın üzerine musallat ediyordu. Fakat "*Allah ihmal eder, fakat ihmal edilmez*" dendiği gibi zulmün sonunun vahim ve neticesinin kötü olduğu kararlaştırılmıştır. [402] [Şiir]:

"Ey mesleği zulüm olan! Sonundaki 'Göğü dürdüğümüz zaman'⁷⁵⁷ dan kork.

Zaman, hemen burada ceza verir; hesap günü sadece Kıyamet Gününde değildir.

Ad ve Semud sarayına bak; toprak oldu ve sonra yel alıp götürdü.

⁷⁵⁵ Yani baharın.

⁷⁵⁶ Bir işkence şekli olmalı.

⁷⁵⁷ Kur'an-ı Kerim 21/104.

Ey kardeş! makam ve mevki ile öğünme; çünkü o makam kuyu ve malın da yüküdür.”

Ebu'l-Kasım'ın yaşam şekline gelince, o şöyleydi: Bülug çağının başlarında ve gençliğin ilk zamanlarında güzel kızlara ve şaraba tutkun; yasaklanan şeylere ve uçkuruna düşkün idi. “*Bu kapıdan sayılmaz*” denen şey onun sapık mizacına ve karanlık tabiatına hakim olmuştu. Bir aylık av tellâlî çağırıyor, Kirman'ın nahiyelerinin ve bağlı yerlerinin bütün halkını soğukta ve sıcakta öldürüyor ve eritiyordu. Mevzilere, köy evine ve insanların sarayına konaklamak bahanesiyle girip güzel kızları ayırmayı, oğlanları (*gılmân*) ve kadınları kaldırmayı, görvelilerine ve hırsızlara görev ve iş olarak buyuruyordu. Sözüne güvelilir kimselerden şöyle duyuldu ki av peşindeyken bir köye vardı. Bir kızın, şeriat hükmüyle bekâretini aldı. ...⁷⁵⁸ Ertesi yıl yolu yine avda o yere yolu düştü. O yerin kadınlarından bazıı, alay ve kınama yoluyla o kıza, “Damat geldi” dediler.

Ebu'l-Kasım o yere varınca o iffetsiz kızı aynı iş için istedi. Onunla adet olduğu üzere dönüşü hakkında söz açıp sohbet etti. Kız, oranın kadınlarının alayından ve kınamasından şikâyet etti. Ebu'l-Kasım öfkelen-di. Üç gün üç gece kadınlardan ve erkeklerden gencinin yaşlısınının, askerlerin malı olduğu konusunda tellâl çağır-ttı. Üç gün bu yolla [403] o yerin her bir köşesinde dikine bir direk diktiler. Giriş evinin bölmelerini ve direklerini düzlemek için her odanın kapısının üzerine demirden bir şakül astılar. Erkekleri, top sakallarıyla eşek gibi yüklerinin altına çekiyorlar; kadınları, kocalarının ve akrabalarının önünde; bakireleri anne babalarının yanına livata ve zina ile rezil ve rüsva ediyorlardı. Bazen de Kirman şehrinde “Kadınlar, sahanın etrafında *guy ve çevgân* oyununu seyretmek için toplansınlar “diye tellâl çağırıyorlardı. Toplandıktan sonra şehvetin hızlı giden atını şaha kaldırıyor, murat topunu (*guy*), güzellerden zulüm *çevgam* ile kapıyordu. Fakat işin sonunda lezzetleri ortadan kaldıran hızlı süvarinin, “*Belirttiği vakit gelecektir*”⁷⁵⁹ atını çekip intikâm meydanına süreceğini, “*Kendini mezarda bulunanlardan say*” sesini şehvetlerin *çevgan* oyuncuları-na duyuracağını, istek topunun (*guy*) onları *çevgam*ının kıvrımından kapacağını, onları lezzetlerin alanında şehvetlerin atından düşürüp kendine piyade yapacağını ve mat edeceğini bilemedi. Nazım:

“Lezzetler meydanına niye çabuk geldin? Ey aziz! Başına alçaklık toprağı saçma.

⁷⁵⁸ Metinde iki kelimelik bir boşluk var.

⁷⁵⁹ Kur'an-ı Kerim 29/5.

*Hakk'ın ferman çeşvanından başını eğne; kwrım kwrım olan tehlikeden emin olma.
Güneş ve ay ile çadırı komşu olmuş olan birçok padişahzade ve padişahın
Çeşvanın önünde yer bir yop gibiydi; zafer öncüleri ve devlet yakını idi.
Böyle bir önderliğin kadrini; halka iyi davranmayı ve dine önem vermeyi bilmeyip
“Ansızın murat atından düştüler; böyle düşen bir kimse de ayağa kalkamaz.”*

[404] Pir Budak Mirza'nın durumuna gelince: Cihanşah Mirza'nın durumu anlatılırken, anlatılacak bir çok şey anlatıldığı için burada onu anlatmaya gerek yoktur. “*Vahşetin anlatılması vahşettir*” sözü göz önünde tutularak onun hatırlatılmasından ve tekrarından kaçınıldı. ...⁷⁶⁰

Cihanşah Mirza'nın Bağdat'tan Tebriz tarafına hareket ettiği zaman Hazret-i *Sahib Kıran*, Şahzade Zeynel Bahadır'ın düğününden (*toy*) kurtulup Harput'tan *kışlak*'a hareket etti. Mahmud Beğ, *Sahib Kıran* adına...⁷⁶¹ valisi idi. Onun yardımıyla adı geçen kaleyi kuşattılar⁷⁶². Zor ve güç kullanarak Mısır sultanının *nökeri* olan kalenin valisini çıkarıp kaleyi yönetim altına aldılar.

O kale Şam vilâyetinin sınırı (*serhad*) olduğu için bir âsinin o vilâyette istilâ bırırağını (*râyet*) açtığı zaman o kalede yakılan ateş Halep'te görülüyordu. Onlar o ateşten yabancı askerin saldırısı sonucunu çıkarıyorlardı. O anda Halep'te de ateş yakarlardı. Bu şekilde o gecede hangi menzilde ateş yakarlarsa yakınlık, o ateşin aracılığıyla yabancı askerin varlığı haberi beş saat içinde Mısır'a ulaşırdı.

Mısır sultanı, *Sahib Kıran*'a kaleyi istemek için elçi gönderdi. Barışa karar verildi. *Sahib Kıran* tarafından o hazretin yakını olan, onun iyiliğini görmüş, vezirlerin sultanı Hacı Reşid⁷⁶³'in soyundan olan Hacı Reşid, Suriye *melikü'l-İlmerâsı* ile beraber barış için **[405]** hareket etti. Sultan, Suriye vilâyetinde sekiz mevkiiyi *beytü'l-mâl*'dan satın alıp kale karşılığında *Sahib Kıran*'a teslim etti. *Sahib Kıran*, Irak memleketlerini (*memâlik*) aldıktan sonra o yerleri hayır dünyasına vakfetti. “*Allah ondan geleni kabul etsin ve karşılığında ona ondan bir hayır versin! Allah doğrusu en iyi bilendir.*”⁷⁶⁴

⁷⁶⁰ Metinde iki kelimelik bir boşluk var.

⁷⁶¹ Metinde boş bırakılmış.

⁷⁶² Bir atlamanın var olduğu anlaşılan burada kastedilen kale Gerger kalesidir.

⁷⁶³ Şüphesiz Camiü't-tevârih'in yazarı Hacı Reşidü'd-Din-i Fazlullah (KD, s.404, n.5).

⁷⁶⁴ Memluklerin elinde bulunan Gerger kalesi 868 yılının Şaban ayında (Nisan 1464) Hıvâriyyin Kürtleri tarafından hile ile ele geçirilmiş, kale hakimi de adamlarından birkaçı ile birlikte öldürülmüştü. Bu olay, Sultan Hoşkadem'in çok canını sıktı. Çünkü Gerger,

[406] [CİHANŞAH MİRZA'NIN DİYARBAKIR TARAFINA YÜRÜMESİ]

Keşif ve görüş sahiplerinin işaretine ve tahmin ve güman işlerinin kanununa göre zamanın halkının ağızlarında ve dillerinde şu anlama gelen bir söz dolaşıyordu: Kur'an-ı Kerim'in dilinin de onunla konuştuğu ve devletlerin değişeceğine değindiği yıllardan ...⁷⁶⁵ yılında Rum ve Suriye hududundan, belki Dünyayı alan Oğuz soyundan düşünce sahibi, adalete meyilli bir padişah, ülkeleri istilâ edecek, zulmün zorbalarının pençesini, şans bileğinin gücüyle bükcekti. Nazım:

"Dünyaya yeni bir düzen verecek; adaleti halka asayiş verecek.

İnsaf bileği ve cömertlik eliyle zulüm diyarının damarını çıkaracak."

Turanşahi hükümlerinin de bu konuya dayandığı gibi o zamanki devrin meliklerinin hallerinde bozulma ve yıkılma olacak. O vaadedilen kişinin padişahlığı, bütün memleketlerde adalet sancığını (*liva*)dikecek.

Bir süre her şeyden haberdar olan zeki kimseler, bu müjde ile tam bir ümide sahip oldular. "Acaba ne tür ateş yanacak da onun aleviyle o zulmün çeri çöpü; o sitemin gövdesi ve dalı yanacak, ya da havaya ne tür bir toz kalkacak da o tozdan bu alanı arşınlayan süvariler ortaya çıkacak" diye bekleyip gözlemekte idiler. [407] Nazım:

"Eğer bu dünyaya karanlık gece gelmezse, yıldızlardan ışık alınamaz.

İğneyi tatmadan kimse (bah) tatmadı; dikensiz hiçbir gülün bitmediği gibi."

Halk bu düşüncelerle kalbi kırık ve gönülleri ümitli olarak bekleme yolunun başında dururlarken ansızın bu çıkışın zinciri ve bu huzurun

savaşla alınması çok zor olan bir kale idi. Nitekim burayı geri almak için giden Memluk ordusu, on aya yakın bir zaman kuşattığı halde başarı gösteremeyerek geri dönmüştü. Fakat Memluklerin yeni bir kuşatmasına karşı koyamayacaklarını anlayan Kürtler, Kaleyi Hasan Beğ'e Sahib Kıran teslim etmişler, o da oraya adamlarını koymuştu. Hoşkadem, bir teşrifat meselesi yüzünden aralarına düşmanlık girmiş olan Fatih'e karşı doğal müttefiki olan Hasan Beğ'i darıltmayacak bir şekilde kalenin kendisine iadesini rica etti. Hasan Beğ, Hoşkadem'e Gerger'i geri vereceğini açık olarak bildirmiş, karşılığında Harput ile beraber 10 bin dinar istemişti. Hoşkadem, Harput'un Dulkadir oğlu Melik Aslan'ın elinden alınmasına ses çıkarmayacağını gizlice söylemiş, diğer taraftan da Melik Aslan'a kendisini savunmasını bildirmişti. Bundan başka Sultan, Hasan Beğ'e, bu kitapta da söylendiği gibi beytü'l-mâl'dan satın alarak mülk olarak Halep'te bin dinar'lık yer vermiş, ayrıca 500 dinar ve başka hediyeler de göndermişti. Gerger, bugün Fırat sahilinde Adıyaman'ın bir ilçesidir (KD, s. 405 ,n. 1).

⁷⁶⁵ Metinde boş bırakılmış.

buşungıcı, merhum ve pak padişah Cihanşah Mirza tarafından harekete geçmeye ve ortaya çıkmaya başladı. Sebepsiz olarak onun düşmanlık damarı kılburdu. Onun dünyayı alan Hazret-i *Sahib Kıran* ile sözleşme ve andlaşma mizacı bozuldu. Ahid nabzı, kırıp bozma ateşiyle düzensiz hale geldi. Akıl tıbbinin ve hiçbir tedbir düşünenin ilâcını bulamadığı için günden güne iltis ve karışıklık maddeleri artmaya başladı. Sonunda devlet adamı, kusur ve acizlik döseğinde sağlam tedbirlerden geri kaldı. Ecel kılıcı, Rabbanî tıkkırdın kınından çıktı. İlâhî kazanın cellâdı, onu, gururun ve emellerin uyku rıbbesinden soyup koş a koş, “*Ölüm baygınlığı geçiren kimse gibi gözleri dönerek*”⁷⁶⁶ ırlılığına ulaştırdı. Çaresiz düşündüğü her fikir, doğru olmadı. Pişirdiği her lıyal yanlışlıkla bozuldu. 10 Şevval 871 (16 Mayıs 1467) tarihinde Tebriz bölgesinden çıkıp ahdi bozma kemerini beline taktı. Ordunun sayısını ve tırlizatımı düzenlemeden Diyarbakır tarafına yöneldi.

Cihanşah Mirza, Tebrizden çıkıp iki üç menzil yol alınca haber *Sahib Kıran*’a ulaştı. *Sahib Kıran*, yumşak huyluluğunun fazlalığını ve uyanıklılığının mükemmelliğini destek alarak *yaylaka* hareket etti.

Cihanşah Mirza, Hoy kasabasından geçip [408] Sökmen ova⁷⁶⁷ *yaylak*ındaki Hoy meydanına varınca savaş (*rezm*) fikrini, tekrar azim yüklüğünden atıp eğlence (*bezm*) araçlarıyla meşgul oldu. Zevk ve safa sofrasını yuydu. Nazarın tuzağından kurtulmuş, güzellik sahibi kimseler, işret arkadaşları, mahlrem nedimleri, hoş sesli şarkıcılar ve gönül okşayan çalgıcılar ile oyunlara ve eğlencelere oturdu. Güzel yüzlülerin kaşı gibi bir meclis düzenledi. Herbir köşecden gönül alan ve gönle hoş gelen bir ses söylenmekte, her bir taraftan bir *ıvğilinin* gamzesi tutulmakta idi.

O, birkaç gününü bu şekilde akşam etti. Nazarın uyanık, makamının ve mevkisinin geçmekte olduğundan habersiz idi. Nazım:

“*Böyle bir gecede yaşamak, ölmektir; şaraptan alınan sıcaklık yorucudur.*

Gecelerin yaşamak, iki gözü gözyaşlarının bekcisi olanlar için uygundur.

Hırsız da geceleyn canlı olur; gece, onun hayatını dar ağacına çeker.”

Bu oyun ve eğlencenin haddini aşması ve bu insanı şaşırtan işlerin olması sırasında Adilcevaz’da *vali* olan Mahmud-i Mihmandar’ın yanından bir haberci (*kasıd*) gelerek, “Diyarbakır’da çevik yapılı, bulut gidişli, savaş

⁷⁶⁶ Kur’an-ı Kerim 33/19.

⁷⁶⁷ Hoy’un bir konak batısındaki bir köy (KD, s.408, n. 1).

meydanını arşınlayan, aslan gibi savaşı, Ali huylu, güzel yüzlü, gazanfer⁷⁶⁸ yapılı, İskender heybetli, yüksek itibarlı, iyi işli, güneş yapılı, Cemşid destekli, Nazım:

“Savaş zamanında hepsi Rüstem gibi olan; sohbet zamanı hepsi şarap ve gül gibi olan, Saçada deniz gibi avcu açık olan; savaşta Necef çölünün aslanları gibi olan, Hepsî de komutanlık goncasının fidanı; hepsi de cihan padişahlığının başının tacı olan”

(şeklinde tasvir edilen) şehzadelerle ve **[409]** herbiri kan içen kılıç ve zırh delen ok gibi olan ve bağlılıkta yay gibi itaat belini büken, kendilerini Sultan'ın iktidar kabzasına sağlamca bağlamış olan; düşmanları ezmede baştan başa dil kesilen mızrak; dostların gamını çekmede baştan ayağa ağız kesilen peykan gibi olan ve Şiir:

“Kimse savaşta onların sırtını döndüğünü ne de önlerinde düşmanların durduğunu görmedi”

(şeklinde tasvir edilen) 12 bin süvari ile Diyarbakır sınırından (*serhad*) bulutu örtü yapan güneş gibi dağların, vadilerin ve tepelerin kollarından girmiştir. 6 gündür nereye gittikleri konusunda kimsenin haberi yoktur” haberini ulaştırdı.

Bu haber karargâhta (*ordu*) yayılınca, bazıları padişahla işbirliği için ve bazıları da askerlik için ortaya çıkmış olan halk, kaçış telâşına ve ıstırap girdabına düştü. Padişah ise, güzelin ve şarabın dalgasında idi. O topluluk arasında hiç kimsenin de bu kötü haberi ona sunmada öncülük etmeye cesareti yoktu. Sonunda alışlageldiği gibi meclisin açılma vakti olan ertesi gece, Sultan yabancıların külfetinden gamı dağıtan sevgililerle bir olmak ve mutlulukla halvet yapmak isteyince Pirzad-ı Buharî, Şah Hacı Beğ-i Hemedanî, Rustem-i Yakubî, Pir Mihmad, kardeşi, Kurmişi-i Şekî, Emin oğlu Hüseyin, Lala Sefer Han, Şeyh Behlül-i Çagatayî gibi onunla çıkmış olan *emir*lerden bir topluluk, *inak*lardan bir grup ile birlikte saltanat dergâhının önünde toplandılar. Padişah onların toplandığını öğrenince eğlence meclisinden uzak durup işin aslını öğrenmeye çalıştı. Mahrem *nedim*lerden olan Kadı Abdullah, ona bir haber duyup duymadığını veya bir çare düşünüp güşünmediğini sorunca buyruğu üzerine toplananları meclise getirip onlardan işin aslını sordular.

*Emir*ler, cevaplarında haberin içeriğini ve şeklini arz ettiler. Bu haber onun kulaklarına ulaşınca endişe ordusu, **[410]** onun zevk ve eğlence sofrasına gece

⁷⁶⁸ Aslan.

baskını yaptı. Kalp huzurunun ve rahatın malı mülkü, vehim ve vesvesenin saldırısı altında ezildi. Birkaç kişiyi, ordugâh (*ma'asker*) hududunun ve dış yolların korunması için *karavulluğa* çıkardı. O geceyi şarapsız ve eğlencesiz *emirlerle görüş alış verişiyle (müşâveret)* geçirdi. Sonunda doğu sultanının, salına salına gece çadırından çıktığı, meskun yerlerin alanını, “*Kıyamet günününün sarsıntısı büyük şeydir*”⁷⁶⁹ (hükümünü hatırlatarak) çadır yerini sarhoş ve baygın yaptığı; zevk ve eğlenceye dalıp, İrem bahçesi gibi mutlu ve neşeli olan karargâh (*ordu*), Sur’unkine benzeyen bir boru ile kıyamet alanı gibi coşup taşmaya, sarsılıp sallanmaya başladı.

Bu yalan haberin aslı şu idi: Akkoyunlu *haşemleri*, Halil-i *Tavacı*’nın başkanlığında (*başlık*) Bingöl *yaylakına* varmışlardı. Bir topluluk da av için at binmişti. Onun saldırı (*ilgar*) olacağını sandılar. Bu haber de şuna dayanıyordu: Mahmud-i Mihmandar’ın yanından yalan haber kendine ulaşınca, Cihanşah Mirza’nın güçsüzlüğünden dolayı durumu sarsıldı. O, *emirlere* ve askerlere, çocukları ve özel yükleri ordugâha üç *fersah* uzaklıkta olan Noyan kalesinin ayağına götürmelerini buyurdu. Kendisi de *emirler* ve askerlerle birlikte, saldırı (*ilgar*) yolunu *Sahib Kıran*’a kapamak için askerin ora hududuna geçişinin yeri olan dar geçide hareket etti. O sırada *Sahib Kıran*’ın yanından elçi olarak gelmiş olan Hızır Beğ-i Tarhan’a, “Niçin Hasan Beğ⁷⁷⁰, asker toplayıp at bindi?” diye sorunca Hızır Beğ, “Bu haber yalandır. Bu zamanın padişahı Harput’a konaklamış olup, *haşemlerin* tamamı [411] Kabesî yaylakında toplanmıştır” cevabını verdi.

Cihanşah Mirza o söze inanmadı. O yalan söz onun içine işledi. Onda gazap ateşi alevlendi. Öyle ki hiçbir şekilde söndürülmesi mümkün olmuyordu. Muhammed-i Seferçî’yi elçi olarak göndererek, “Dünyanın her tarafında saldırı (*ilgar*) haberi yayıldı. Bu fitnenin kıvılcımı, zamanın insanların üzerinde alevlenmiştir. Bu maddenin yatıştırılması ya *Sahib Kıran*’ın gelmesi ya da çocuklarından birini göndermesiyle olabilir” haberini gönderdi.

Elçi, *Sahib Kıran*’ın tahtının ayağına varıp haberi iletince büyük sözler etti. Elçilik görevini yerine getirirken, “Cihanşah Mirza’nın 150 bin zırhlı askeri (*cebe-puş*) var” deyince *Sahib Kıran*, “Cihanşah Mirza’nın ordusunun durumunu biliyorum. Onun 30 binden fazla adamı yoktur” dedikten sonra, “Ben Şah Ali-

⁷⁶⁹ Kur’an-ı Kerim, 22/1.

⁷⁷⁰ Yani Salih Kıran.

yi Bayramî ve onun hizmetinde bulunan diğer *emir*ler değilim ki onun önüne gidip ona görüneyim. Ayrıca Cihanşah Beğ vehimli birisidir. O kadar ki kendi *nöker*lerinden bile endişelenmektedir. *Nöker*lerinden olan Muhavvek'ten korkup sakınması ve aşığı evhamı yüzünden onu katletti. Kendi oğlumu, her oğlumun yanında Muhavvek gibi yiğitlerden birkaç bin yiğit adam bulunduğu zaman gönderebilirim. Eğer ona ulaşan bu haber doğru ve gerçeğe uygun olsaydı, her halde karşı karşıya gelirdik. Gerçek olmadığına göre, o yalancığı lâıyk olduğu şeye ulaştırmak gerekir” dedi.

Elçi büyük lâf ettiği ve elçilik görevini yerine getirirken cehalete düştüğü için Hazret-i *Sahib Kiran*, doğru sözlerle cevap verirken, tevazu yolundan çıkmış olarak [412] şöyle buyurdu:” Sabah örneğinde olduğu gibi: Güneşin altın işlemeli bayrağından bir bayrak olan sabah, göç davulunun gürültüsü, yol yürüyüşünün davulunun sesiyle, karanlık gecenin kara *ulus*undan çıktığı zaman, onun güzel ve açık alnıyla seyahat ettiği sırada (karanlığın) halkına ve *haşem*lerine çadır kurup dinlenme yeri kalır mı? Bu rüzgâr ile sineğin şu likâyesine benzemektedir:” Naklettiklerine göre bir gün bir sinek Süleyman Peygamber'in (A.S.) yanında hızlı esen rüzgârdan şikâyet etti. Süleyman cevabında, “Git hasmını buraya getir” dedi. O halde [Şiir]:

“Rüzgârın karşısında yerinde duramayan rüzgârı nasıl getirir? Ayaktan düşmüş olan, birini nasıl yakalar?”

Ayrıca, “Bizimle Cihanşah Mirza arasında yeminlerle pekiştirilmiş bir andlaşma vardır. Bu iş, dünya âlem tarafından bilinmektedir. Ben andlaşma üzerindeyim. Eğer o tek bir yalan haber üzerine andlaşmayı bozarsa, onun sonucu zamanın yüzünde açıkça görülecektir. Yüce ve Ulu Tanrı, adil bir yöneticidir ve herkese işinin karşılığı olaral lâıyk olduğunu verecektir....⁷⁷¹ Mesafenin uzak olmasına rağmen, o yalanı doğru saymakta ve özür dilememde ısrar etmektedir. Eğer ben onun huzurunda bulunsam ve irademi onun eline bıraksam, benim halim ne olur? Atalarımız ve dedelerimiz arasında daima mücadele ve soğukluk olduğuna göre bugün de aynı yola girilmesi iyi olur. [Şiir] (Arapça):

“Bir gün aleyhimize, bir gün lehimizedir; bir gün üzülür, bir gün seviniriz.”

Eğer bazen galibiyet onların olmuşsa, bazen de bizim olmuştur ve çoğu da böyle olmuştur.[413] Hüküm sizin aleyhinizedir. Hak tarafından sürekli

⁷⁷¹ Metinde bir satır boş bırakılmış.

olarak gönderilen üstünlük, size ulaşmamıştır. Yüce Allah, kerimdir ve hak üzerinde durur. Belki de bu defa galibiyet bizimle olacaktır. [Şiir](Arapça):

“Doğruluk artar, hak yücelir; adalet sahip edici, zulüm ise yok edicidir.”

Kara Yusuf’un yanında bulunanlardan (*mülâzim*) biri olan Pir Budak’a, ‘Kara Osman geldi’ haberini ulaştırdıkları zaman onda hiç infial ve etki meydana gelmediği gibi yerinden de oynamadı. Ordunun öncü birliği (*mukaddime*) ortaya çıkınca sonunda yenilse de at binip yiğitçe savaşlar yaptı. Şaşılacak olan şudur ki Cihanşah Mirza’nın yanında kendilerini rütbe olarak Pir Ömer’den üstün gören adamlar vardır. Cihanşah Mirza’ya ne oldu da sadece yalan ve itibarsız bir haber üzerine bu şekilde coşup taşmaktadır. Bu durum, onun devletinin yıkımının ve bizim gelişmemizin ipuçlarıdır. Öyle görünüyor ki devletin sırası bize gelmiştir. Gaip âleminin habercisi Baba Abdurrahman’ın, ‘Karakoyunlu’nun zulmü ve fitne fesadı son haddine ulaştığı için Yüce ve Ulu Tanrı’nın iradesi, ateş saçan kılıcın şimşegiyle onların zamanının damarını çıkarma noktasına takılmıştır’ şeklinde değindiği konu, zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Feyizler kaynağının ve gaip âleminin açık aynası olan o meczupların tacının mübarek kalbi, bunu görmüştü. Onun coşkulu sözleri, meczubane hareketleri ve duruşları Karakoyunlu devletinin yıkılışını göstermekteydi” dedikten sonra tekrar, “Bu saldırı (*ilgar*) sözü, gerçek değildir. Onun yalan olduğu bütün dünyaca bilinmektedir. Mızrak çuvala sığdırılmaz. Bu sözü yetiştirene lâayık olduğu ceza verilmelidir. Böyle bir kimse, [414] hudut korumaya lâayık değildir. Onun çocuklarımızdan birini ona göndermemiz şeklindeki buyruğuna gelince: Durum şudur ki siz, daima Müslümanları rüşva etmek için çalıştınız. Yaşınızın büyüklüğüne ve saltanat şımarığınızın yüksekliğine rağmen, sizden benzeri, serserilerin ve ayak takımlarının (*rıhbâş*) dahi hoşuna gitmeyecek hareketler çıkmaktadır. Bu durum, şeytanların özelliğidir, sultanlara uygun değildir. Çünkü sultan, şeytanların değil Allah’ın gölgesidir. İşin, insanların kendi iradeleleriyle isteyerek, dileyerek ve çağrılmadan sizin yanınıza gelmeleri, çocuklarını göndermeleri şeklinde olması gerekirdi. Fakat durum öyle gösteriyor ki kimse kendi iradesiyle isteyerek ve dileyerek çocuğunu sizin yanınıza göndermez ve kendi eliyle kendini yele vermez. Başka bir husus da ben, sizin gibi şerefsiz namussuz değilim. Eğer sizin kavminizde namus olsaydı, İskender, annesi hükmünde olan babasının eşlerinden ikisini nikâhı altına almaz ona hain elini sürmezdi. Cihanşah Mirza, kendi karısının kızkardeşini haremine çekmez, haremının erkek kardeşleriyle fesat çıkarmazdı. Yaşının büyüklüğüne ve saltanatının mevkiine rağmen biri diğeriyle livata

yapsın diye elinde mum tutmaz, kendi *Emirlerinin*, yanındakilerin (*mülâzim*) ve *nökerlerinin* kızlarını ve oğlanlarını (yatağa) çekmezdi. Hali böyle olan bir kimseye, nasıl güvenilip dayanılabilir? Darab'ın sıfatından başka, kendini sultan olarak niteleyen o kimseye sultanların hangi sıfatı uyar? İlk önce o, geceleyin tamamiyle uyanık, gündüz ise uykuda olur. Hiçbir yaratık onu asla gündüz göremez. Hiçbir davacının davasına yetişemez. “*Geceyi bir örtü yaptık Gündüzü geçimi sağlama vakti kaldık*”⁷⁷² buyruğunun aksini, kendisine rehber yapmıştır. Rum sultanı onu, iyi bir benzetmeyle yarasaya benzetmiştir. Padişahın **[415]** gündüzün halkın derdine yetişmesi gerekir. Ne onun ışıktan hazzı, ne de halka adalet aramada faydası vardır. ‘Muhammedi’yi bir orduyla gönderiyorum’ buyurmuş. Yoksa Muhammedi’nin onun ekmekçinin oğlu olduğu bizce malum değil midir? Onun bizi korkutacak ne hüneri var? [Şiir]:

“*Her ne kadar babası padişah olsa da cariye çocuğu işe yaramaz.*”⁷⁷³

İkincisi, önceden bizim ve onun arasında yapılmış olan barış, korku ve endişe üzerine kurulmamıştı. Bizim çokluktan ve kalabalıktan hiçbir korkumuz ve endişemiz yoktur. O barış, yaratıkların refahı için idi. Bütün âlem bilmektedir ki bizim atalarımız hiçbir zaman size tek bir eşek dahi hediye (*pişkeş*) vermemişlerdir. Bizim amacımız halkın olayların ayağının altında ezilmemesi ve ahiret cezasının yükü bizim üzerimize yüklenmemesiydi. Ayrıca savaş meydanından gitmeyiz ve orada durmuşuz. “*Nice az topluluk çok topluluğa Allah’ın izniyle üstün gelmiştir*”⁷⁷⁴ selâsının sesini herkesin kafasına sokacağız.”

Ondan sonra *Sahib Kıran*, muzaffer askerleri (*asâkir-i mansure*) toplamak için oraya buraya adamlar gönderdi. Seyyidlerin seçkini, kadıların övüncü, zor işlerde görüş sahibi, sağlam fikirli, ilminin fazlalığı, diyanetinin ve tabiatının mükemmelliği konusunda kolu uzun olan, sözünün akıcılığı ve İslâm işlerine hakimiyeti ile tanınan Kadı Alaaddin Ali’yi, lâynk hediyelerle (*pişkeş*) elçilik görevini yerine getirmek için Cihanşah Mirza’ya gönderdi.

Gelişini öğrenince Cihanşah Mirza, onun elçiliğini yerine getirmesine imkân vermedi. Gelişini önlemek için birini karşılamaya göndererek onu geri çevirdi. Hediye (*pişkeş*) de kabul etmedi. Haber göndererek, “Barış işi, Hasan Beğ’in veya çocuklarından birinin gelişine bağlıdır” dedi.

⁷⁷² Kur'an-ı Kerim, 78/10-11.

⁷⁷³ Firdavsi'nin Şehnâme'sinden.

⁷⁷⁴ Kur'an-ı Kerim 2/249.

[416] Kadı Ali, dönüp işin aslını arz edince *Sahib Kıran* savaş ve vuruşma ihramını kuşanarak savaş araçlarını hazırlamakla meşgul oldu.

Cihanşah Mirza da Muhammedî'yi İsfahan'dan, Ebu Yusuf'u Şiraz'dan, emirleri Save ve Sultaniye *yaylak*larından, vilâyetlerden ve memleketlerden (*memdlik*) çağırırdı.

Sahib Kıran Hazret-i Hakk'a güvenip tevekkül ederek harekete geçti. Evliyanın kalplerinden yardım dileyerek onların yüce himmetlerini karşılamak için yola koyuldu. Baba Abdurrahman, şişten sıcak bir kebab çekerek ona verdi ve onu ata bindirip Cihanşah Mirza'nın ordusu tarafına gönderdi. Ona "*Ey Purnak! Onu yakala ve öldür*" buyurdu. Onun bu buyruğu ve temennisi gerçekleştiği zaman *Sahib Kıran*'ın meczupların tacına olan güveni daha da artıp çoğaldı.

Yine onun garip lâtifelerinden birisi de şuydu: O, semavî kitâb-ı kerim'den bir fâl tuttu. Sağ sayfanın başında "*Firavun'a güt, doğrusu o azmıştır*"⁷⁷⁵ âyet-i kerimesi çıktı. Mesnevî⁷⁷⁶ kitabından ve Aşık Paşa⁷⁷⁷'nin Türkçe kitabından da fâl tuttu. Yine Musa ve Firavun hikâyesi çıktı. Yine bir ruyâ-yı salihâ'da, Cihanşah Mirza'nın başına mücevherden bir külâh koyup dört parça halinde *Sahib Kıran*'ın önünde raksettiğini gördü. Yine Akkoyunlu salihleri, garip olaylar görüp arz ediyorlar ve onu denemeye teşvik ediyorlardı.

Sonunda *Sahib Kıran*'a zafer ve galibiyet işi kesin olarak görünüp düşmanın helâkı belirlenmiş olunca oradan Amid'e geldi. Varışı sırasında **[417]** Cihanşah Mirza'nın Erciş'ten geçtiği haberi geldi.

Sahib Kıran da kardeşi affın kendisine sığındığı padişah olan Cihangir Mirza'yı "*Allah toprağım güzelleştirsin*" durumdan haberdar etti. Cihangir Mirza kendi ordusunu, ünlü oğulları Mürad Beğ ve İbrahim Beğ ile birlikte topladı. *Sahib Kıran*'ın saltanat ordugâhına (*ma'asker-i humâyun*) katıldı. Oradan hep birlikte Cihanşah Mirza'nın tarafına hareket ettiler. İskender-i Pilten'in *nükert*lerini *karavul* olarak gönderdiler. Onlar, Şeyh İdris⁷⁷⁸ mevkiinde Cihanşah Mirza'nın *karavulu* ile karşılaştılar. *Karavullar* arasında savaş oldu. Karakoyunlu

⁷⁷⁵ Kur'an-ı Kerim 20/25.

⁷⁷⁶ Mevlâna Celaleddin-i Rumi'nin eseri.

⁷⁷⁷ Türk tasavvuf edebiyatının Aşık Paşa (ölm. 733/1332) tarafından Anadolu'da kaleme alınan en eski ve en geniş tesirli didaktik eseri olan Garibnâme olmalı.

⁷⁷⁸ Ahlat-Muş arasında yer almıyordu (KD, s. 417, n.1).

yenildi. Onların bazılarını öldürüp, birini de haberi doğrulamak için *orduya* getirdiler. O kişi, “Cihanşah Mirza, Erciş’i geçmiş, şimdi geliyor” haberini ulaştırdı.

Sahib Kiran düşman ordusuna karşı gitti. Melgisi Tekkesinin kapısının önüne varınca bir set çekti. Akkoyunlu *haşemleri* korku içinde olduklarından gruplar halinde etrafa kaçıyorlardı. *Sahib Kiran* ise, zaferin delillerine inandığı için *şehzadeleri* ve *emirleri* gönderip onları topluyordu ve cezaya (*yasak*) çarptırıyordu. Bazılarının burnunu deliyor, İshak Aka bazılarını hadım ediyordu.

Kapatılmış olan birinci sette 12 bin kişi çalışıyordu. İkinci defa adam toplayıp sağlam bir set daha çektiler. Nazım:

“İskender aleyhi’s-selâm’ın seddi gibi mermer taşına benzer bir taşla bir set

Çekip geçiş yolunu kapayıp düşmana kaçış yolunu açtılar.”

[418] Cihanşah Mirza, Hürmüz’e, Kenc’e Mukran’a, Gilan’a ve Taberistan’a kadar Fars’tan, Irak’tan diğer beldelerden, memleketlerin kıyısından köşesinden, ülkenin hududundan hayvanlar, silâhlar, cephaneler ve zırhlarla topladığı çevik orduyu Muş ovasına getirdi. Çöl karıncasının ve akan kumun sayısından fazla toplululuğun toplanma yeri öyle tutuldu ki çadırın ve otağın beyazlığı, gündüz, güneşin yüzündeki kızılığı ve gece, ayın çehresindeki siyahlığı sildi. Nazım:

“Ordu yıldızlar gibi bir kıydan diğerine kadar o ovada akan kum gibi hareket etmekteydi.

Doğudan güneş başını çıkardığı ve mızrağını bulutun damarına neşter gibi vurduğu zaman.”

Cihanşah Mirza, gurur bileğinin gücüne güvenerek, büyük bir güven ve huzur içinde çemen ekmek için salına salına yürüyen gençler ve emniyet ve güven çemberindeki gamsızlar gibi şarap içerek, oyun ve eğlenceyle meşgul olarak kademe kademe yol alıyordu. Ailesini, obasını, çocuklarını, hatunlarını, yükünü, malını, nakitlerini, hazinesini, eşyasını Azerbaycan’ın *kışlaklarına* gönderdi. Gidiş bayraklarını (*râyât*) *Sahib Kiran* ile güreşme tarafına açtı. Muş sahrasından Çapakçur’a indi.

O sırada *Sahib Kiran*’a, “İbrahim Şah Fıratsuyunugeçip Çapakçur kalesine vardı. Araştırma ve inceleme yapıp geri döndü” haberini ulaştırdıkları zaman o, padişahzade Sultan Halil’i, Sührab Beğ, Şeyh Hasan Beğ, **[419]** Hurşid Beğ, Yusuf Beğ ve iki bin süvariyle birlikte gönderdi.

Sahib Kıran eskiden yaptığı andlaşmaya uyarak kendi ülkesinin hududundan dışarıya adım atmadı. Her zaman tevazu ve bağlılık yolunu tutuyordu. Savaş ve vuruşma araçlarını kullanmayı ve karşı koymak için harekete geçmeyi erteliyordu. Ancak fitnenin sonu öldürme ile biterse, Peygamber'in - *En mükemmel selâm ve en üstün salat onun üzerine olsun* - şeriatinin fetvasına göre, saldırganı savuşturmayı farzlardan sayıyordu. Uzaklaştırma ve alıkoyma kılıcını kınından çıkarıyor, ayağını şariat ve İslâm hududunun ülkesinden dışarı koyan; Müslümanların kanını ve canını sapıklık ve heder alanına atan herkesin boynunu, "*Allah'a itaat ediniz*"⁷⁷⁹ fermanına karşı gelme yükünden kurtarmak istiyordu.

İki yer veya iki topluluk arasındaki bir veya iki günlük yol olunca *emir*lerden herkes, *karavulluk* yapmak istiyordu. Onların arasından Sultan'ın yanında bütün *uşak*lardan, yakınlardan, *mutemedü'l-mülk ve mâl* olan Tarum emiri Kasım-ı *Pervaneci*, kendini kelebek gibi *Sahib Kıran*'ın devletinin mumunun ateşine vurmak istedi. *hassa nöker*lerden bir topluluğu alıp *karavulluk* için dışarı çıktı. Fırat suyunu geçince *karavulluk* için dışarı çıkmış olan Şahzade Sultan Halil'in askerleri durumu öğrendi. Bir savaş oldu. Onlardan (Karakoyunlular) 80 kişi öldürüldü ve 60 kişi yakalandı. Birçoğu da suda boğuldu. Kasım-ı *Pervanecî*, kolu kanadı yanmış, utanç ve korku yükünü yüklenmiş olarak Cihanşah Mirza'nın karargâhına (*ordusu*) geri döndü.

Cihanşah Mirza, bu haberden korkuya kapıldı. Gurur ve kibirin sonunun vehameti ortaya çıktı. Büyüklük ve kendini beğenmişlik yerini acizliğe ve düşkünlüğe bıraktı.

Sahib Kıran, Akkoyunlu gençlerini **[420]** rüzgârla yarışıp bulutla yoldaşlık yapan Arap atlarına bindirmiş ve altı yönden Mirza Cihanşah'a *karavulluğa* göndermişti. Onlar da her zaman onun karargâhının (*ordu*) etrafından insanları yakalayıp Ordubazar'daki darağacının ayağına ulaştırıyorlardı. O yüzden Cihanşah Mirza'nın şaşkınlığı, üzüntüsü, ıstırapı ve sıkıntısı günden güne artmaya başladı.

Şahzade Sultan Halil, bu fetihlerden sonra saltanat ordugâhına (*ma'asker-i humâyun*) katıldı. Öldürülenlerin kellelerini beldele ve vilâyetlere gönderdiler. Korkudan dağılmış olan Akkoyunlular, yüreklenip cesaretlendiler. Ayrıca o, Baba Abdurrahman-ı Hüseyin-i Hacı İnâk'ı attan

⁷⁷⁹ Kur'an-ı Kerim 3/32.

indirip *Sahib Kiran*'ın huzuruna çektikten sonra onu tekrar ata bindirip Cihanşah Mirza'ya gönderdi.

O sırada Şahzade Sultan Halil Mirza'nın gördüğü, insanların efendisinin *‘Salat ve selâm üzerine olsun- ‘Salih rüya, peygamberliğin 44 parçasından biridir’* şeklinde tanımlanan bir salih rüyada kendisine şöyle görünmüştü: “Ona bir kitaptan birkaç sayfa indi. İlk sayfanın başında fal olarak, “*Kulunu bir gece Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya götürdü*”⁷⁸⁰ âyet-i kerimesi çıktı. Bu âyet-i kerime, Hazret-i Risalet-penâh'ın (A.S.) insanın varabileceği en yüksek noktaya varmasını anlattığı için *Sahib Kiran*'ın devletinin ilerleyeceğinin güçlü bir delili; huzurlu ve özellikleri olan, Nazım:

“(O) kalp, onun nuruyla aydınlık; ezel sırları onda açığa çıkar.

Senin yüzün hidayet doğusu gibi; senin görüşün dünyayı süsleyen gündüz gibi.

Bekâ'nın sultam, padişahlık abasını, iyi ve güzel bir şekilde senin üzerine göre dikmiş”

şeklinde nitelenen Şehzadenin makamının, mevkiinin ve ikbalinin artacağına gerçek bir şahididir.

[421] O ruya-yı sadıka'nın gereği, hemen o iki günde kuvveden fiile çıkıp imkândan alanından gözle görülür açıklık alanına geldi. Düşmanın karargâhı (*onlu*) viran oldu. Onun çocukları bağa ve zindana düşüp; devlet erkânı, güç sahibi *Âyamı*, keskin kılıca can teslim etti. Bazıları da kösteğe ve zincire tutuldu.

Cihanşah Mirza'nın öldürülme veya kaçış durumu açığa kavuşmadığı için Şah'ın ve Şahzade'de şaşkınlık ve endişe belirdi. O, her tarfta onu araştırıyor ve ondan haber almak istiyordu. O esnada mutlu şehzadenin düşüncesine, *huzane-i hassa-i şerife*'ye gitmek düştü. Devlet hazinesine (*huzâne-i âmire*) taşınmış olan ganimetler arasından bir mushaf aldı. O hali keşfetmek için fal bakma yoluna başvurdu. Aynı âyet geldi.

Aydınlığı gösteren güneş, gaip ufkunun cebinden doğunca ...⁷⁸¹ inat ve fersat sahiplerini Kulların Rabbin'den uzaklaştırdınca Cihanşah Mirza Antur⁷⁸² mevkiinde birkaç gün bekleyerek *emir*lerle görüş alış verişinde bulundu. Ondan sonra o mevkidten geri dönerek dağın eteğine indi. Oradan da Sancak⁷⁸³ mevkiine gitti.

⁷⁸⁰ Kur'an-ı Kerim 17/1.

⁷⁸¹ Metinde üç dört kelimelik bir boşluk var.

⁷⁸² Yeri tespit edilemedi.

⁷⁸³ Bingöl'e bağlı bir yerleşim yeri (KD, s. 421, n. 3).

Onun dönüş haberi, *Sahib Kıran*'ın mübarek kulaklarına ulaşınca o, Akkoyunlu *emirleri* ile görüş alış verişinde bulundu. (Emirler), hep birlikte padişaha “Cihanşah Mirza bize hiçbir zarar vermeyip kayıp ve hüsrân içinde geri dönmüştür. Biz de ona saldırınamayı kararlaştırdık” diye arz ettiler.

Hazret-i *Sahib Kıran* onu kabul etmedi. Akşamleyin ata binip setten dışarı [422] gitti. Yanına 6 bin süvari alıp Cihanşah Mirza'nın arkasına düştü. Cihanşah Mirza'nın ilk *yurt*'unda konakladı. Sabah doğunca savaşmak için at bindi. *Karavul*'dan “Cihanşah Mirza göçü yola düşürdü Kendisi de *hassa ordusu*, *emirler*, *boy nökerleri* ve çocuklarıyla birlikte *yurtta* kaldı. Hepsî, yatağında rahat uykusundadır ve fırsat ganimettir” haberi geldi.

Anılan ayın on ikinci gününde savaş yolları onlara kapanmış, alıkoyma kapıları yüzlerine örtülmüş olduğu için merhum padişah (Cihanşah), kış kahramanının, kar ve soğuk askerlerinin tamamıyla ovaya ve sahraya çadır kurduğu, Yay kavsinin⁷⁸⁴ ok atıcısının oku yaya yerleştirip bütün sahrada oturanları avladığını; karın yağmurun talana başladığını görünce o huduttan geri dönmeye, Azerbaycan vilâyetinin *kışlaklarına* girmeye karar vererek, “Kışlaktakilerin ilkbahar sultanının, ağaçların ve bitkilerin dallarının içlerinde ve damarlarında yer eden büyütücü kuvvetleri harekete geçirdiği; tomurcukların ve reyhanların rengarenk çadırının; lâle ve nesrinin iç içe geçmiş perdelerinin açıldığı; bahar rüzgârlarının döşemecilerinin bahçelerde ve sahralarda ağaçların köklerine akarsu ipleriyle yüz çeşit büyüme ve gelişme sağladığı zaman biz de *kışlaklardan* dışarı çıkar, yeni bir usul ve sayısız askerle Diyarbakır'a yöneliriz” dedi. Akşamleyin o ormanda kısa görüşlü emirlerle görüş alış verişinde (*müşâveret*) bulundu. Çocuklarını ve *emirlerin* bazısını da o plâna dahil etti. Sözü'n kısası anlatılan şekilde karar verdi. Sabahleyin yüklerin ve ağırlıkların taşınmasını buyurdu. Kendisi de gaflet uykusunda ve emniyet yatağında dinlendi. Çocuklar, *emirler*, *inaklar*, bütün yiğit savaşçılar, savaş meydanının ünlü *bahadır*ları, sert huylu gençler, savaş arayan serkeş süvariler [423] sultanın ve şehzadelerin muvafakatıyla beklediler.

Hazret-i *Sahib Kıran* tarafından ise, *ricâlin* kahramanları, savaş ormanının aslanları, tedbirli ve içi aydınlık *emirler*, onları göçün başında keskin kılıca yem yapmak için kurulan tuzakta idiler. Nimruz sultanının⁷⁸⁵ yüksek bayrağı,

⁷⁸⁴ Yani Yay Burcunun: Güneş takviminin onuncu ayı olup Aralık ayına rastlamaktadır.

⁷⁸⁵ Yani güneşin.

gündüzün yarım dairesinden sapıp, ekvatorndan düşüşe geçtiği sırada bir anda kan içen çevik ordu, Azâr⁷⁸⁶ bulutu ve düzensiz sel gibi sağdan ve soldan, rüzgâr gidişli ve ateş yapılı atların üzerine gelerek onların kaçış yolunu tutup sebat ayağına sıkıntı dikenini batırdılar. Kuru oduna düşmüş ateş gibi onlarla savaşa ve vuruşmaya başladılar. Padişah, *şehzadeler* ve askerlerin diğer *emirleri* savaştan başka hiçbir muamele görmediler.

[424] [CİHANŞAH MİRZA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ, ÇOCUKLARININ VE EMİRLERİNİN ESİR EDİLMESİ]

Sonra *Sahib Kiran* tarafından Akkoyunlu *emirleri*, ayrılık yolunun kavuşmaya dönüşmemesi için onun geri dönme yolunu tuttular. Akkoyunlu ailesinin *şehzadelerinden*, *emirlerinden* ve *serdarlarından* herbiri, Karakoyunlu *şehzadelerinden* ve *serdarlarından* biriyle rakip oldu. Ecel kasabı, kan dökmeye başladı. Savaş tandırı alevlendi. Dudağı kana susamış olan keskin kılıç, su gibi akan selvi boyluların kanına; güvercin gibi uçan havayı tutan ok, sevgililerin ciğerlerinin yuvasına kastederek, nazlıların göğüsleri için dişini bilemiş; yay, feryat ve figanla köşeye sıkışmışların tuzağında kulaklarını dikmiş; savaş alanı, sarhoşların meclisi gibi karışıklıkla dolmuş, gümüş baldırlı sakilerin kafa tasları kana bulanmış, Nazım:

"Hawaya yükselen nefeslerin dumanından güneşin nuru ve ışığı yok oldu.

(O dumandan gök yine kapandı; yıldızlar ona gürz, kılıç ve balta oldu.

(Üzerinde savaş yiğitlerinin kılıcının ve mızrağının ucundan, sayılamayacak kadar yıldız meydana geldi."

Hiçbir zaman saba rüzgârının bile naz ve nimet çadırlarına yol bulamadığı; otağına ve uyku yerinin kubbelerine güneşin ve ayın ışıklarının parlamadığı,

[425] Nazım:

"Zevk, huzur ve neşeyle süslenmiş olan onun meclisi, eziyet ve kusurun kışkandığı yerd.

O mecliste dost ve yakın, salim tabiatla donanmış kimselerdi.

Orası, ömrünce gamun yüzünü görmemişti; ona zamaneden zulüm gitmemişti.

Ne Dey⁷⁸⁷ ayı, ona musallat olmuş, ne de Tır⁷⁸⁸ ve Murdad⁷⁸⁹ ayları dert ve felâket ulaştırmıştı.

⁷⁸⁶ Süryanî takviminde baharın ilk ayı.

⁷⁸⁷ Güneş yılının onuncu ayı (21 Aralık-21 Ocak).

⁷⁸⁸ Güneş yılının dördüncü ayı (21 Haziran-21 Temmuz).

⁷⁸⁹ Güneş takviminin beşinci ayı (22 Temmuz-21 Ağustos).

*Bütün gün gaflet uykusunda idi; bütün gece zevk ve eğlence içinde idi.
 Ne divan'dan ve dergâhtan korkusu vardı, ne de seher vaktinin ahundan endişesi.
 Bir anda onun meliklik ve makam aynasının, sitemin ahundan gözleri karardı.
 O zamanda işi bozulmuş fakirlerin gözünden çokça yaş damlası düştü.
 (Göz yaşları) bir anda toplanıp sel suyu oldu; onu kökünden söküüp kara denize götürdü.
 Zülümle içtiği insan kanının çokluğundan, onun boğazına yüzlerce elem aktı.
 Çokça mal biriktirdi, fakat ne fayda? Onu attı, düşman kaptı.
 Ardından iyi bir ad bırakmak, hazine evini doldurmaktan daha iyidir”*

durumuna düştü. parışan, şaşkın ve ne yapacağını bilmez halde kaldı. Sonunda adsız sansız bir cahil, başsız ayaksız bir rezil, ona bir kılıç vurdu. Onu yakalayıp esir etti. Yarası öyle faaliyet gösterdi ki bir darbeye ömrünün müresi sona erdi. Ölümünden önce kurtulma ve kaçma ümidiyle katiline, “Beni öldürme, Hasan Beğ’in yanına götür. Çünkü bunun sana faydası dokunur” dedi. Fakat yarası öldürücü olduğundan, feryat ve figan ettiği için güçsüz kalmıştı. O kişi, acıdan kurtarmak isteyerek onun işini bitirdi. Fakat durumu öğrenince *Sahib Kıran*’ın kendisini cezalandıracağından korkarak yaptığı işi inklamaya çalıştı. [426] Ertesi gün kaza gibi akan ferman üzerine, arayıcılar, her taraftan padişahı arayıp sormak için dışarı çıktılar ve ölü veya diri bulan kimsenin , onu âlemin sığınağı olan dergâha getirmesi ve padişaha ait ödülle yücelmesi konusunda tellâl çağırdılar.

O katil durumdan ümitlenerek geri döndü. Padişahın kellesini, feleğin yuva yaptığı padişahın eşiğine getirdi. Padişahın emri, cesedin gösterilmesi şeklinde çıktı. Bedeni de istedi. O, getirdi. Tamyenlar gelip onun gerçek belirtilerini ve işaretlerini buldular. Durumu dergâhın kullarına ilân ettiler. Kelleyi, Horasan tarafına, Sultan Ebu Said’in tahtının ayağına, bedenini Kara Yusuf’un mezarına⁷⁹⁰ gönderdiler. Tarih için hal dili, şu iki beyitle dile geldi. [Şiir]:

*“Cihanşah-ı Bahar Noyan’ın karargâhı, bütün o üstünlüğüne, araç ve gereğine rağmen
 ‘Hasan Beğ öldürdü’ tarihinde Rebiyü’s-sânî ayının on ikisinde”⁷⁹¹ viran oldu.”*

Onun çocuklarından Muhameddi ve Ebu Yusuf, büyük emirleri (*umerâ-yı ‘İzzâm*), büyük *inakları*, huzurunun yakınları ve hizmetine el bağlayanlar esaret hâlinde tutuldular. Savaş alanında kin saçan savaşçıların ve kan içen yiğitlerin

⁷⁹⁰ Erciş’te bulunmaktadır (KD, 426, n. 1).

⁷⁹¹ 12 Rebiyülâhır 872 (12 Kasım 1467).

ayakları altına düşenler, delikler açan oka hedef ve kınından çıkmış kılıca yem oldular. Bunlar arasında ise, *Emir-i divân* Pirzad Beğ, emirlik divanında (*divân-ı emâret*) *tavacıların* kendisine bağlandığı Rüstem-i Alpavut, Lala Sefer Şah, Korumişî-yi Şekî, [427] Tarum'un *sahibi* Kasım-ı Şeyh Ali, Hüseyin Emin oğlu gibileri vardı. Bunların hepsi bayrak ve nekkare emirleri (*umerâ-yı tug u nekkare*) ve hezare tümenlerinin serdarları (*serdârân-ı tumânât-ı hezâre*) idiler. Ayrıca *emirlerin* çocukları İskender-i Şehsuvar, Kılıç Aslan'ın kardeşleri, bir oğlu, İskender-i Duharlu, *Emir-i ahur* Kayıtmış, Bayezid Beğ-i Kürd, Kurullah, Şah Veli-yi Baharlu, Ziyal onlara dahil idiler. Bunların dışında *inaklar*, koşun emirleri (*umerâ-yı koşunât*), padişah meclisinin yakınları, ünlü gençler, eşsiz süvarilerin seçkinleri, haddinden ve sayıdan aşkın, sınırlamayı ve hesabı geçen bir sayıda olarak “*Rüzgârın savuracağı çerçöpe döner*”⁷⁹² fırtınasına ve zahmet seline kapılıp, “*Var edilib bahse değer bir şey olana kadar*”⁷⁹³ durumuna düştüler. Zulümde ve düşmanlıkta hedef olan herkes, belâ okuna canını teslim etti. Suçsuz olan bir topluluk da göç edip aradan çıktı. “*Ey suçlular! Bugün müminlerden ayrılın*”⁷⁹⁴ hükmüne göre, “*Onlara belgeler getirdiler*”⁷⁹⁵ ordusunun hepsini yakalaması zamanına kadar, zalimler topluluğunun hepsini gaffet uykusuna daldırdı. [Şiir]:

“*Surhab dağı*⁷⁹⁶*ndan akan bahar seli gibi her on adımda bir (kandan) ırmak aktı.*”

Gülen gül gibi olan selvi boylu birkaç bin genç bir hazan rüzgârıyla toprağa ve kana bulandı. Gemi gidişli, timsah yapılı birkaç bin at, altından eyer ve süsleriyle, renkli elbiseleriyle, [428] tavus kanatları gibi içi içe geçmiş altın işlemeli zırhlı koşumlu ve eyerleriyle birkaç bin at, ağacın dalları veya seher vaktindeki burçların yıldızları gibi dizgini sahibinin elinden ve üzeniyi binenin ayağından kurtardı.[Şiir]:

“*Tönü aşağıda olan su gibi feryat fıgan ederek; dağmık bulut, gürleyen şimşek gibi*”

oldular. O *yurtta* kalmış veya göç etmiş herkes, akşamleyin kendi *hanelerine* geri dönecek padişahı askerleri beklediler. Her taraftan zevk, eğlence, işret

⁷⁹² Kur'an-ı Kerim 18/43.

⁷⁹³ Kur'an-ı Kerim 76/1.

⁷⁹⁴ Kur'an-ı Kerim 36/59.

⁷⁹⁵ Kur'an-ı Kerim 30/47.

⁷⁹⁶ Tebriz'in güneyinde bir dağ.

ve rahatlama sofrası yayılıp; ay yüzlü, Zühre alınlı güzellik mumu yanmaya başladı. [Mısra]:

“*Hepsi müktedan, hepsi güzel söz söyleyen*”

(şeklinde nitelenen) renkli tabiatlı, hoş *nedimler*, güzel mezeler ve lezzetli muhabbet şarabını birbirine sunarak, vatanlarına dönmenin, dost ve ahabları görmenin mutluluğunu o gece tattılar. Fakat boğaza duran kılıcın, ağzına kurlar dolu kadehlerinden; ecel sakilerinin ve mest emellerini yıkan rakiplerin cıltından, takdir şaraphanesinin sunulan türlü çeşitli badelerden içeceklerini; nişce yokuşa düşüp kederin ayağının altına düşeceklerinden; savaş alanının, karlıoşlar meclisi gibi karışacağından; herbir adımda bir kafa tasının kırık *cehabın* kâsesi gibi damarların ve sinirlerin birbirine karışacağından; her bir adım atmada köhne dünya gibi bir nazik bedene rastlanacağından, onun kırıntı kafa şarabı gibi toprağa döküleceğinden habersiz idiler.

(O sırada ansızın “*Beklemediği yerden*”⁷⁹⁷ gelen saldırı (*ilgar*) ve yenilgi haberi köyle bulunan karargâhta (*ordu*) yayıldı. O kan dökme işinin heyecanı sırasında, o kıyamet ateşinin alevlendiği zaman [429] savaşın etrafından kaçanların bacası, o *ulus*’a katılıp öldürücü zehir gibi olan o korkunç haberi ulaştırdılar. Bir göz açıp kapayıncaya kadar, korku ve dehşet *karavulu*, dinlenenlerin kalbine “*Dünyâ en iyisidir*” haberini düşürdü. Yaşlının gencin içinden feryat figan yükseldi. “*Kıyameti gören her emzikli kadın emzirdiğini unuttur*”⁷⁹⁸ hükmü, o hamile *gecenin* durumuna uygun düştü. Hamd ve şükür Allah’a olsun ki gecenin karınlığı, akşam perdesi zamanı, o iki rakibin arasında ayırt edici olmuş, *mutlakam* gözünü kapatmıştı.

Salib Kıran o *yurtta* Emir Cihanşah’ın otağına yerleşti. Muhammedî ile Ebu Yusuf’un dışında yakalanmış olan ordunun ileri gelenlerini, kılıcın ateşiyle yokluk yoluna gönderdi. Üç gün sonra onların babalarının (ölüm) haberi doğruluk kazanınca Muhammedî Mirza’yı da telef etme yoluyla habusının ve dedelerinin yanına kavuşturdular. Ebu Yusuf Mirza’yı bağlayıp muhafaza ve müşahade altına aldılar. Emir Cihanşah Mirza’nın sevgi ve *vefkat* hücrelerinde yetişmiş ve askerden bazısının eline düşmüş olan kutlu *mutlakam* Sultan Muhammed Baysungur’un oğlu Yadigar Muhammed Sultan, izzet ve ikram gözüyle şereflendi. Ebu’l-Hasan-ı Tarhan, Behlül,

⁷⁹⁷ Kur’an-ı Kerim 65/2.

⁷⁹⁸ Kur’an-ı Kerim 22/2.

Fazlullah-ı Pirzad gibi Çağatay emirlerini yakalanmış olan başka bir toplulukla birlikte koruyup ona bağladı. Şahane vaadlerle onu ümitlendirip, kadrinin payesini günden güne daha da yükseltti. Horasan yönetimini, bir bakire gibi onun saltanat nikâhına verdi. Onun eğitimini, kalplerinin avlanmasına tuzak yemi, kavimlerin birleşmesine aracı yapıp, “*Sevgi miras kalır*” hükmünün gereğini, yüksek itibarlı şahzade Yadigar Muhammed Sultan’ın yüce kişilinde gösteriyordu. **[430]** Af kapsamına alınıp göze giren *emirler* ve *emirzadeler* ise, Ali Şeker’in oğullarından Pir Ali, Ali Beğ-i Cagirî, Sohrab-ı Rüstem-i Tarhan, Rüstem-i Alpavut ve Pir Mehmud-ı Alpavut idiler.

Yine o iki gün içinde hiç kimsenin yenilip hezimete uğramış ordunun arkasından gitmemesi ve onlara saldırmaması konusunda tellâl çağırdılar. Erkek kadın zayıfların ve acizlerin gönüllerinin alınması; yol azığı, mallar ve bineklerle onların vatanlarına dönmelerine izin verilmesini buyurdu. Sayılıp hesaba sığmayacak kadar nakitler, mallar ve hayvanlar gibi ganimet malları, devlete yardım edenlerin eline zahmet edip yorgunluk çekmeden girdi. Yenilmiş ordunun geri kalanları, olayların ve kazaların kabileleri gibi Azerbaycan ve Irak’a yöneldiler. Her ne kadar soğuk yol kesicisi, onlara yolu kapıyor; sonbaharın ilk baykuşu, yağma yayını gerip onları, kar ve yağmur okunun yağmuruna tutuyorsa da onlardan elbisesi veya *palazı* olan herkes, onları siper gibi başına çekiyor, kaçsın, düşsün, kalksın diye yol alıyordu. “*O gün, kişi kardeşinden, amnesinden, babasından kaçsın*”⁷⁹⁹ hükmü onların üzerine doğdu. Gündüz, akşama kadar havanın kötü, durumlarının perişanlığından bir araya toplandı. Kadınlar ve erkekler şaşkın ve hayret içinde; lezzetlerden ve arzulardan arınımıştı. Kadın erkekten ayrılıyor, erkek kadını bırakıyor ve ilişkisini kesiyordu. Ne onun erkeklik organından bir eser, ne de bunun kadınlık halinden bir haberi vardı. “*Neredeyse gökler paralanacak, yer yarılacak, dağlar göçecekti.*”⁸⁰⁰

Yine o sırada adalet yayanın ve dünyayı süsleyen görüşü, sapı zafer olan bayrağın **[431]** Azerbaycan tarafına çevrilmesine; adalet ve ihsan sofralarının yayılmasına; kötülük, zulüm ve düşmanlık rezaletlerinin ortadan kaldırılmasına meylettirdi. Devlet emirlerine (*umerâ-yı devlet*), ülkenin ve milletin eminlerine gidiş göçünü bağlamalarını, savaş ricalini donatmalarını buyurdu. Onun üzerine *emirler*, “Eğer bu sıralarda dünyayı süsleyen görüş, Azerbaycan’ın ve

⁷⁹⁹ Kur’an-ı Kerim 80/34-36.

⁸⁰⁰ Kur’an-ı Kerim 19/90.

kalelerin zaptı için göçe meylederse, bu orduda büyük bir gevşeklik başgösterir. Karakoyunlu ordusuna gelince, onlar vatanlarına dönmüşlerdir. Hazret-i *Sahib Kırân*, zamanın perişan ettiği o topluluğu ilgisi ve koruması altına almış, yol azığı ve bineklerle onları dönüş yoluna düşürmüştür. Eğer muzaffer askerler (*asâkir-i mansure*) onların peşinden giderlerse, Karakoyunlunun tamamı ölümle karşı karşıya gelir. Her ne kadar bir gün padişah, gidiş cenahını korumak için dağılmış orduya aman verirse, iyi olur. O ordunun dayanağı ve de o topluluğun toplanma ümidi olur. Eğer onların arkasından gidersek, giderek veya durarak bu huduttan emin bir yere ulaşamazlar. Dahası yoğun kar ve şiddetli soğuk yolu bize de kapamıştır. Kışın sarhoşluğu kırılıp Zemheri'nin üstünlüğü inişe geçip, dağın ve ovanın havasına ılıman noktaya gelince biz de otlar, çiçekler gibi bitmeye ve amber dağıtıp misk saçan nesim gibi esmeye başlarız. Hazret-i Sultan *Sahib Kırân*'ın adalet ve ihsanının rahmetinin yağmuruyla âlemi güzel ve canlı; âlemdekileri de neşeli ve mutlu yaparız" dediler.

Bu doğru düşünce *Sahib Kırân*'a uygun göründü. *Emirlerin* tedbiri hoş düştü ve "Evet! Bize Karakoyunlu *emirleri* gerekmektedir. Eğer birkaç gün beklersek, can dimağını, düşmanın işini düşünmenin tozundan toprağından arındırmak; fitnenin, fesadın ve karışıklığın şarap tortusunu, bize böyle önemli bir nimeti bağışlayan Tanrı'ya şükürün lezzetli şarabıyla silmek için birkaç eğlence meclisini, [432] Ulu Tanrı'ya hamd ziyneti ve süsüyle düzenleriz ve "Azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret"⁸⁰¹ (âyetinin) gereğini ilke ediniz. Hareketi erteleme konusunda "Acele şeytandandır" buyruğuna uymak, doğrunun ta kendisi olacaktır" dedi.

Yüce görüş bu şekilde karar bulunca gidiş işi iptal edildi. Sahib Kırân, Allah'a hamdetmek ve nimetlerine şükretmek için Hamid⁸⁰² adıyla meşhur olan Amid beldesinde, ayağını işten el çekme eteğinin altına çekip elini, Allah'a teslimiyet eteğine attı. Nazım:

"O ülkeye rahmet yağmuru gibi inip, burası 'İyi bir yer' dedi.

Bahar mevsiminde başını kaldırmak için tarladaki tohum gibi dinlendi.

Adaleti ve ihsanıyla en iyi bir şekilde canın bedene girdiği gibi Amid'e girdi."

⁸⁰¹ Kur'an-ı Kerim 46/35.

⁸⁰² O zamanlar Türklerin bugün Diyarbakır olan Amid'e Hamid veya Hemid dedikleri unlaşıyor (KD., s. 432, n. 2).

Bu haber yayılınca anılan bütün memleketlerin durumu değişti. Halkın yüzüne fitne kapıları açıldı. Tebriz'de İskender'in oğulları, ondan sonra Cihanşah Mirza'nın oğlu Hasan Ali ayaklandı. Sultaniye'de Şah Mansur-i Şehsuvar, Tarum'da Gilan *emir*lerinin yardım ve desteğiyle Zeynel Abidin-i Şeyh Hacı-yı Irakî; Kazvin'de Sultan Muhammed-i Lahicî'nin *emir*leri; Rey'de ve Har'da Rüstemdar ve Celaviye *emir*leri; Kum'da şehrin *darugası* olan Şah Veli-yi Kuz isyan ettiler. Cihanşah Mirza'nın oğlu Ebu'l-Kasım Mirza, Kirman'dan Irak ve [433] Azerbaycan'a gitmek için ordu sevk etti. Horasan'dan, Türkistan hududundan Maverâünnehr'e, Horasan'ın içlerinde Sistan ve Taberistan'a kadar yerleri idare eden geçmişin hakanı Emir Timur-i Kurekan'ın evlâtlarından olan Sultan Ebu Said-i Kurekan, cihangirlik için Irak tarafına asker gönderdi. Önce Irak tarafında bulunan beldelerin yöneticilerini (*hukkkâm*) Irak vilâyetlerine, ondan sonra da Emir Seyyid Mezid-i Argun'u öncü birliği (*monkalay*) olarak gönderdi. Onun arkasından *emir*leri ve askerleri yardıma yolladı. Ondandır Astarabad valisi olan oğullarından Sultan Mahmud Mirza'yı onların arkasından gönderdi. İlkbaharın başında da kendisi, çevik ordu, ordugâh menzillerini çevreleyen 5 bin arabayla yola çıktı.

Diyarbakır tarafından ise, Hazret-i *Sahib Kiran*, Bağdat halkının dileğiyle önce *emir*lerden bazılarını Bağdat kuşatmasına gönderdi. Ondandır da kendisi büyük bir orduyla hareket etti. Baharın başında Bağdat önüne indi. Şehrin *valisi* Pir Muhammed direnmeyi ve isyanı sürdürdüğü için ilkesi zafer olan bayraklar (*râyât*) Hasan Ali'yi kovmak ve Azerbaycan'ı almak için Tebriz tarafına açıldı.

O sırada Hasan Ali Mirza, Kum hududuna kadar Azerbaycan'ı bütün kaleleri ve *hazinel*leriyle birlikte almış, beldelere *darugalar* göndermişti. İnşallah-ı 'Taala, bu bölümde kısaca değinilen ülkelerin durumunu, ayrıntılı olarak anlatmaya çalışacağız.

[434] [CİHANŞAH MİRZA'NIN ÖLDÜRÜLMESİNDEN SONRA MEMLEKETLERİN DURUMU]

Önce şerlikte ve lüzümsüz işlerde deli bir deve gibi olan Sarban⁸⁰³ Kuli, yenilmiş olanların bazılarıyla Tebriz'e gelerek kendisini rezillerin öncüsü yaptı. Yeni biri olarak basiretsizlik yapıp zulüm elini uzattı. Serserilerden ve ayak

⁸⁰³ Sarban, deveci, deve çobanı manasına gelir.

lâkûmlarından (*evbâş*) bir topluluğu kendine yardımcı edip şehri zaptetmekle meşgul oldu. Fakat gece ve gündüz devecisinin, sabit ve seyyar dizgin katarını, yüzbinlerin düşüş ve batış nidasını, bu kan içen olaylar çölünde, Tanrı'yı anma topluluğunda, iman hitabını, [Şiir]:

“Ey kervancı emiri! Deveyi yavaş sür; çünkü yol karanlık ve menzil görünmemektedir”

nidasını, dünya menzillerinde yolculuk yapanların kulağına ulaştırıyordu.

O iki gün içinde ecel bineğini, onun emel hanesinin kapısına indirdiler. Onlar, *benat-ı na'ş* gibi dağıldılar.

Emir Cihanşah'ın erkek kardeşinin kızları olan Arayış Begüm ile Şah Nıray Begüm'ün, askerden bazılarının şehre girmeleriyle isyan isteği harekete geçti. O dağınkı topluluk onların etrafında birleşti. Sarban Kuli'yi önlerine alıp kurbanlık deve gibi parça parça ettikten sonra *nakitten* ve maldan meydana gelen şehirdeki *hazineyi sipahîlere* dağıttılar.

Arayış Begüm, kadın ziynet eşyasını, savaş aletleriyle değişti. Başörtüsünü niğfer yaptı. Siperi çarşaf gibi başına çekti. Kendisiyle eş olan, kendini gösteren aynayı, iki yüzlü kılıç yapıp düşmanın yüzüne çekti. Sevgililerin kaşıyla durmadan savaş halinde olan yay ile **[435]** göğüse öyle bir ok vurdu ki sırttan çıktı. Güzellerin kaşıyla kan dökmekten dem vuran temreni mızrak çubuğunun ucuna koydu. Alanı erkek aslanlardan boş bulunca saltanat binasının plânını yaptı. Emir Şah Muhammed-i Gavrudî ile Emir Alaaddin Süldik-i Kececî'yi emirlik ve vezirlik divanına (*divân-ı emâret ve vezâret*) tayin etti. Onlardan sonra tanınmama köşesinde dinlenen, ayağını inziva dairesinin dışına atmayan, merkez gibi kendi yerinde sabit duran; daima göz ve kalemin dili gibi Kelâm-ı Kadim⁸⁰⁴'i okumakla meşgul olan; fakirlikte yazılmış kağıt gibi siyah yüzlü elbiseler giyen; göz ucuyla altın işlemeli *tuğraya* bakmayan, Nazım:

“Onun kapısının toprağı, başına külah ve tac olan benim; düşkünlük ve kınanmışlık, benim makamım hisardır.

Akal ordusu nasıl kalbimin ordusunu yensin? Çünkü onun aşkının sevgi gölgesi, benim vâhînağumdur”

(diyen) onların kardeşi Hüseyin Ali, kadınların aldatması ve yol kesicilerin tuzağıyla doğruluk ayağından ve dürüstlük makamından düştü. Beş günlük Nırvîz emiri gibi meliklik elbisese girip bedî hayatın *hil'atî* olan dervişliğin eski elbiselerinden çıktı. Onun adına *sikke* basılıp lâkaplarına *hutbe* okundu.

⁸⁰⁴ Yani Kur'an-ı Kerim'i.

Horasan'dan Sultan Ebu Said Mirza'nın bağılık, dostluk, kardeşlik hükümlerini tebliğ etmesi için elçi olarak gönderdiği, daha konuşma şerefine ermemiş ve elçilik konularını arz etme şerefine kavuşmamış olan Ali Beğ-i Çağatayî, Tebriz'de buyruğa göre tutuklu kalmıştı. **[436]** İskender oğulları, samimîyet göstererek Sultan Ebu Said'in yardım eteğine tutunmak, miras kalmış mülk *hümasına*, onun himayesinde sahiplenmek isteyerek ona iyi davranışlarda bulundular. O amaca vesile olmak için *hutbede* Sultan'a duayı soktular.

Bu minval üzere birkaç gün geçti. Onların başkaldırış haberi, Cihanşah Mirza'nın muhterem *haremine* ulaştı. O sırada *harem*, hiçbir zaman hiçbir namahremi çadırlarının içine yol bulamadığı, hatta güneş ışığından, dişiliği, duyma yoluyla ve "*Güneşe ve onun ışığına*"⁸⁰⁵ manasının cevabı yoluyla anlamış olmalarına rağmen ona karşı yüzlerini örtülü tuttukları; bahar sergicilerinin, çiçekler çadırını kış evinden ovaya kıra kurdukları zaman "*Ana rahminde sizi dilediği dibi şekillendiren O'dur*"⁸⁰⁶ nakkaşı, "*Çadırlar içinde ceylan gözlüler vardır*"⁸⁰⁷ âyetini, onların iffet dergâhındaki namahren *durbaş*'ı için çizdiği; "*Kış yolculuğunda*"⁸⁰⁸ kervancısının yün yüklerini birbirine çatıp kimseye danışmadan sahradan köye çektiği zaman onların ismet perdesinin *hacibi*, "*Bakışlarını yalnız erkeklerine çevirmiş, daha önce ne insan ve ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşler vardır*"⁸⁰⁹ perdesini büyüklük otağının kapısına tuttuğu Cihanşah'ın saygıdeğer kızlarından meydana geliyordu. Bu kızlar, iki tarafın çarpışması ve iki topluluğun savaşması sırasında Hoy'da *kışlak* tutmuşlardı. Bu olay meydana gelince göç edip Meraga tarafına kendilerinin özel deposu (*mahzen-i hâs*) olan ve harem-i şerifenin kardeşleri olan Hamza Beğ ile Kasım Beğ'in **[437]** *hassa nükerleri* ile birlikte korundukları Cuşen kalesine koştular. Arayış ve İskender'in diğer kardeşlerinin isyanını öğrendikleri zaman onların yaktığı ateşi söndürmek ve süsü birbirine karışmış ve manasız şekiller almış şehri düzeltmek için kızının birini, erkek kardeşi Hamza ile birlikte saltanat evine (*dârü's- saltana*) gönderdi.

⁸⁰⁵ Kur'an-ı Kerim 91/1.

⁸⁰⁶ Kur'an-ı Kerim 3/6.

⁸⁰⁷ Kur'an-ı Kerim 55/72.

⁸⁰⁸ Kur'an-ı Kerim 106/2.

⁸⁰⁹ Kur'an-ı Kerim 55/56.

Kasım ve kızkardeşinin kızı hareket ettikleri zaman şehirde bir topluluğun harekete geçtiği haberi yayıldı. Denildiğine göre bu, Maku kalesinin cırbendinden dışarı çıkıp, miras kalmış mülkü istemek için “*Ateş etrafında ırıpırıp dökiilen keleşe dönecekler*”⁸¹⁰ tarifine uyan orduyu toplayan Hasan Ali idi.

İskender oğulları, bu haberin darbesinden korktular. Daha önce makam (*mersum*) ve maaş (*mevacib*) vermiş olduğu *emir*lerden bir topluluğu, kendileriyle beraber şehirden dışarı çıkardılar ve onlarla, “Eğer yabancı olursa, ona karşı koymalarını; eğer Hasan Ali olursa, dostluk ve kardeşlik göstererek onun cıteğine yapışmalarını” kararlaştırdılar.

Az sayıdaki iki topluluk, birbirleriyle karşılaştıkları zaman Hamza önce savaşı yaptı. *Nöker*leri Hasan Ali adına salavat verdikleri zaman İskender oğullarının sebat ayağı ve karşı koyma yeri kalmadı. Onların ordusu, az bir rüzgârla etkilenen hazan yaprakları gibi birbirinden ayrıldılar. Hüseyin Ali, Cihanşah’ın *devlethanesi* olan Sahibabad *hanesinin* havalisinde öldürüldü. Kızkardeşleri, esaret ipine tutuldular. *Süvariden* ve *piyadeden* sayılı birkaç kişi, hayat atından ve sebat ayağından ölüm toprağına düştü.

Hamza şehirde yağmaya ve talana el attı. Topladığı nakitten ve maldan götürebildiğini birlikte götürdü. Hasan Ali’nin isyanının korkusundan sabır ayağını yerinde tutamadı. Göç edip kardeşine katıldı.

[438] [HASAN ALİ’NİN MAKÜ KALESİNDEN ÇIKMASI VE SALTANAT TAHTINA OTURMASI]

Hasan Ali, babasına karşı isyanda ve taşkınlıkta bulunduğu için Makü kalesinde iki yıl bağlı kaldı. Babasını öldüğü, İskender oğullarının isyan ettiği, lintenin ve karışıklığın meydana geldiği haberi ona ulaşınca kaleden dışarı çıktı. Birkaç defa *çölde* ve kırdaki babasına muhalefet ettiği sırada kendisiyle birlikte olan ve bundan dolayı *çöl*⁸¹¹ dedikleri kimselerin hepsi; kendine *inak*, *ıııahrem* ve yakın yaptığı *emir*lerden *emirzadelerden* ve *nöker*lerden bir topluluk onunla işbirliği yaptı. Birkaç gün kalenin ayağında oturdu. Sonunda iki üç bin kişi onun etrafında toplandı. Onlar, ondan sonra Tebriz’e girdiler. *Emirler*, *emirzadeler* ve etraftaki askerler ona yöneldiler.

⁸¹⁰ Kur’an-ı Kerim 101/4.

⁸¹¹ Yani çöllü.

Yenilip Diyarbakır'dan dönmüş ve Erdebil yolunun başında, “padişahlık kimde kalacak” diye ayağını tanınmazlık eteğine çekmiş olan Şah Hacı Beğ-i Gavrudî, İskender oğullarından yüz çevirmiş olan kardeşi Şah Muhammed, diğer taraftan Kılıç Aslan'ın oğlu Seydi Kasım, Hacı Hasan-ı Ağaçeri ve Karakoyunlu *ayamından* bir topluluk ile birlikte ona katıldılar.

Bu toplanmanın üzerinden birkaç gün geçince etrafa davetiyeler gönderdiler. O, vilâyette toplanmış olan babasının *emirlerini* çağırdı. Kahkaha kalesinden çıkıp, *nökerlerini* toplayarak özel ülkesine (*ulkâ-yı hasse*) girmiş olan Şah Ali Beğ-i Bayramî'ye mektuplar, *nevâzîş-nâmeler* ve **[439]** *hil'at* gönderdi. Bozğunda babasının *ülkesi* ve doğup büyüdüğü yer olan Sultaniye'ye gitmiş, orada yaklaşık 2 bin kişiyi kendi *nökerliğine* sokmuş ve tam bir üstünlük kazanmış; kendisini ikbal kanadının gölgesine sokmak için Hazret-i *Sahib Kiran*'ın saltanatının zafer işaretli bayraklarının (*râyât*) Azerbaycan'a doğru açılmasını; babasının Cihanşah'ın ülkesinden ihraç edilirken *Sahib Kiran*'a yaptığı eski hizmetlere dayanarak kahreden devletin yardımcıları ve destekçileri arasında yer almayı bekleyen Emir Şehsuvar-ı Bayramî'nin oğlu Şah Mansur'a hükümler, davetler, elçiler ve *hil'at*ler gönderiyor, o da anlayış gösteriyordu.

Hasan Ali'nin askerinin sayısı 20 bine çıkınca günden güne ona katılmalar oldu. Gruplar halinde yükselme ümidiyle geliyorlar; *hil'at* ve nimetlerle kendi durumlarının karşılığında daha fazlasına kavuşuyorlardı. *Hazine*ler, *naki*ler ve kumaşlar onların yüzüne açılıyordu. *Emirlere*, *çöllülere* ve askerlere taksim oluyordu. Bir ay içinde onun saltanat pazarı canlandı. Etraf insanlarından yaklaşık 200 bin kişi, onun ordu divanında (*divân-ı leşker*) maaşa ve gelire (*mersumât ve mevâcib*) kaydoldu.

Mahmud Beğ-i Akkoyunlu, emirlik divanında (*divân- emâret*) *mühür* bastı. Emir Seyyid Aşur ile Emir Alaaddin Sıddık'ı vezirlik divanına (*divân-ı vezâret*) yerleştirdi. Ondan sonra Pir Budak Mirza'nın *veziri* olan; *vezirlik* abası *hil'ati* üzerinde bulunan Emir Mecdeddin İsmail-i Şirazî'yi onlarla işbirlikçi yaptı. Emir Şah Ali de hizmete katıldı. Urentu ve Alıncak kalelerinin *hazinedarları* *hazine*leri teslim ettiler. Alıncak kalesinin *sahibi* olan Yakub-i Çehre, *dergâh*na gelerek yıllarca biriken, **[440]** zorluklarla toplanan, babasının yaşadığı *sıradan* sufl edilmeyen babasının *hazine*lerini, ülkenin zarurî işleri ve ülkeler almak için harcadı. Lâyık olana ve olmayana iyilik elini açıp cömertlik gösterdi. Mazlumların ve mağlupların yüzlerine vurarak ve kalplerini kırarak toplamış oldukları aynı gelirleri (*vücuhül'l-ayn*) itibar terazisinde hiçbir ağırlığı ve değeri

olmayan bir topluluğa bağışladılar. İnsanların gözünde göz bebeği gibi gözün nurunu arttıran kıymetli mallar (*aynû'l-mâl*) yol toprağıyla bir oldu. İki ay önce satın da kimsenin satın almadığı şey, öyle bir pazar buldu ki 20 *dinar*'a satın alınır olmasına rağmen kimse satmadı. Savaş âletlerini, zora başvurmada almak mümkün değildi. Satranç atı gibi eğri ve yan gidişli, kuru değnekle elsiz ayaksız kalmış bir eşeği ele geçirebilmek için hayvanlarla peşine dört nala düşmek gerekti. Bir elbiseye (*câme*) sahip olmak için de sabır gömleğini aba gibi param parça etmek gerekti. İstek eteğini çalışma ve gayret arasına koyup sokak sokak koşmak, yırtık bir elbisenin yüzünü göstermesi için mina gülü gibi bin gözü açmak gerekti.

Bu durum karışıklığı sırasında Hasan Ali'nin kulağına, "İrak, harap olmakla karşı karşıyadır. Her bir şehirde bir hakim, her bir vilâyette bir istilâcını ortaya çıkmış; memleketler tehlikeye düşmüş; Diyarbakır'dan *Sahib Kıran*'ın devlet ve ikbal güneşi her gün, bizim isteğimizin kesin hilâfına ekvatorun zirvesinden ve yüksek yerlerden dereceler katetmekte, Azerbaycan diyarına gözünü dikmektedir" haberi geldi. Nazım:

"Serverlik bayrağını (râyet) açtı; Gazap ateşini alevlendirdi.

Onun gücünün darbesi, yüksekliğine rağmen Keyyan sarayının kapısını, çatısını yıktı.

Keskin kılıcının nefesi zaman zaman yokluk yoluna rehberlik etmekten dem vurur."

[441] Onun üzerine Hasan Ali, devlet emirleri (*umerâ-yı devlet*) ve hizmette kıdemli olan çöllüler ile görüş alışverişinde (*müşâveret*) bulundu. Emirlik fenlerinde ve komutanlık (*serverî*) dallarında doğuştan gelen ve kazanılmış yeteneği herkesçe bilinen; birlik ve beraberlik yolunda arkadaş olan; edebî kabiliyetinin hoşluğu ve içinin aydınlığı güzel nazımda kıymetli bir inci olan; görüşü, düğümlerin açılmasında alevlenmiş bir ateşe benzeyen Pir Hacı Beğ-i Gavrudî'nin oğlu Şah Hacı Beğ-i bütün Irak beldelerinin emirliğine tayin etti. Onu *Tuğ, nekkare*, lâyük nimetler, hoş giden *teşrifler*, yüksek maaşlar (*mevâcib*) ve sınırsız vaadler ile Cemşid Beğ-i Akkoyunlu, Hacı Hasan-ı Ağaçeri, Şah Kuli'ullah-ı Sefer Şah gibi emirlerden ve emirzadelerden birkaç kişiyle; Muhammedî Mirza'nın nökerlerden ve inaklardan Dinî Beğ-i Çağatay ve Cihangir'i 5 bin süvariyle Irak tarafına gönderdi. Her bir şehre bir emir tayin etti. Hemedan ve Kum'u Hacı Beğ'e; İsfahan'ı Muhammedî Mirza'nın oğlu için zaptetsin diye Dinî Beğ'e; Kazvin'i Hacı Hasan'a; Natanz ve Curbadukan'ı Şah Kuli'ye; Sultaniye'yi Şah Mınsur'a bıraktı. Onu iyi bir çareyle Sultaniye'den çıkarmak istedi.

Şah Hacı Beğ'in hareket ettiği haberi Şah Mansur'a ulaştığı zaman o, bu özel ordunun (*leşker-i hâs*) kendisi için geldiğini sandı. Annesini, kardeşlerini, *naib*lerini ve orduyu Sultaniye'de bırakarak sayılı birkaç kişiyle acele Tebriz'e hareket etti. Hacı Beğ ile *emir*lere Miyane mevkiî havalisinde rastladı. Şah Hacı Beğ, yanında Hasan Ali'den onu bağlamak konusunda yazı olmasına rağmen eski sadakatini gözeterek ona saldırmadı.

Emir Şah Mansur gidince *emir*ler de Sultaniye'ye yollandılar. Soğğun şiddetinin ve saba rüzgârının hiddetinin, gönül sahibi âşıkların içinde âşık gecesinin karanlığı ve ayrılığın üzüntüsü gibi düştüğü; sadık sabahın doğmasıyla kafadar yarin haberini ortadan kaldırıp kaybettiği, Kova Burcunun ortalarındaki kar ve soğuk zamanı Emir Şah **[442]** Hacı Sultaniye'ye vardı. Balık Burcunun soğuğu gibi itibarsız ve Koç Burcunun sıcaklığı gibi dayanıksız olan Hasan Ali'nin askerlerini şehirliğin evlerine indirdi. Halkın meskenlerini ve miskinlerini istilâ ile ele geçirdiler. O şehrin sokakta yaşayan fakirlerinin birikimi olan ambara zulüm elini uzattılar. Orada yaklaşık bir hafta kaldılar. Şem-i İran kalesinin *kutvalığı* kendilerine verilmiş olan Emir Kasım-ı Pervaneci'nin *nöker*lerine, Cemşid Beğ'in *darugalığı* için *elçi* gönderdiler. Kale mühipleri (*kaledar*) emre uymaya ve bağlılığa boyun eğerek Cemşid Beğ'i kaleye davet ettiler. Emir Şah Hacı Beğ de başarabilirse, *hazineden* bir kısmını ele geçirmek için bütün orduyla saldırıya (*ilgar*) geçip Cemşid Beğ'in arkasından gitti.

Cemşid Beğ kaleye varınca içeri girdi. Kalenin kapılarını gevşetti. Şah Hacı Beğ'e savunma fırsatı vermediler. *Hazineden haraç* istedi. O kabul etmeyerek "Pağışaha durumu arz edelim. Eğer izni olursa, teslim edelim" cevabını verdi.

Şah Hacı Beğ o kaleden ümidini kesti. Hiç beklemeden orduyu Tarum'dan çıkararak Save tarafına yöneldi.

Hacı Hasan ile Saadetyar, Kazvin'e gittiler. Karkiya⁸¹² Sultan Muhammed'in *darugası* ve askerleri, şehirden dışarı çıkıp şehri ve vilâyeti Hacı Hasan'ın yönetimine bırakıp geri döndüler.

Şah Hacı Beğ, diğer *emir*lerle Save'ye indi. O sırada Sultan Ebu Said Mirza'nın *darugaları*, Cihanşah Mirza'nın ölüm haberiyle birlikte Irak'a girmişlerdi.

⁸¹² Eski den ünvan olarak kullanılan bu kelime *pağlıqalı*, *vazir*, *emir* manalarına gelir.

Burada Sultan Ebu Said'in, *darugaları* Irak'a göndermesi anlatacağız. Ondan sonra da Sultan Hasan Ali b. Mirza'nın durumuna döneceğiz.

[443] SULTAN EBU SAİD'İN DARUGALARI IRAK'A GÖNDERMESİ

Bundan önce Ali Beğ-i Çağatayî'nin elçi olarak gönderilmesi ve onun Tebriz'de tutuklanmasına değinilmişti. Aynı Ali Beğ Tebriz'de idi. Cihanşah Mirza'nın ölümünden sonra sürekli olarak Sultan Ebu Said Mirza'ya durumları bildiriyordu. Bu olay⁸¹³ olunca Sultan, dileyip arzuladığı ve yüce gayenin hedefi olan bu büyük nimetin müjdesini, Ali Beğ'in gönderdiği elçiden almıştı. Bu haberin yayıldığı sırada gidişte Saba hüdhüdünden, hatta Saba rüzgârından daha hızlı bir haberci (*kâsud*) gönderdi. Bu olay, Diyarbakır hududunda 12 Rebiyü's-sâni⁸¹⁴ tarihinde olmuştu. 3 Cemaziyelevvel⁸¹⁵'de de Sultan'a arz edildi. Sultan, bu haber gelir gelmez, Damgan *darugası* Ali-yi Celayir, Sebzevar *darugası* Muhammed Yar, Simnan *valisi* Seyyid Muhammed-i Hezar Ceribî gibi *serhad emirlerine* elçiler ve hükümler gönderdi. Onları Irak'a götürmeye tahrik ve teşvik etti.

Haber hakimlere (*hükkâm*) ulaşınca onlar, *ferman* gereğince Irak'a girip Rey'e indiler. Çağatay'ın saldırı haberi, Irak'a ve Azerbaycan'a düştü. Irak halkı yıllarca Cihanşahlıların zulmünün altında ezilmişler, canları ağızlarına gelmiş, bıçak kemiklerine dayanmıştı. Dertlilerin dualarının zehirli oku, iş yerine ulaşmıştı. Onun devletin kişiliği düşkünlük toprağına dikilmiş; tacı, tahtı, makam ve mevkii birlikte yanmıştı. Adalet suyuna susamış dudağı **[444]** sahip olan halkın emel tarlalarına, iyilik sakiliği yapacak padişahın rahmet yağmuru getireceğı; şikâyet edip sızlandıkları eziyet çerçöpünü, siyasetinin ve korumasının yardımıyla kaldırılacağını bekleyen Irak halkı, Çağatay *emirlerinin* saldırısından mutlu oldu.

İlk olarak, Cihanşah'ın (ölüm) olayından iki yıl önce Türkmenlerin zulmünün artması, karşılanması güç isteklerinin çoğalmasıyla, kollarının uzun, dayanaklarının sağlam olmasına rağmen Sultanın sığınma eteklerine el atıp, ona bağlılık ipine sıkıca sarılarak arazilerini ve zengin köylerini

⁸¹³ Yani Cihanşah Mirza'nın ölümü.

⁸¹⁴ 1 Kasım 1468.

⁸¹⁵ 20 Kasım 1468.

menfaatleri ve gelirleriyle birlikte kölelere bırakarak Horasan'a gitmiş olan ve orada zulüm engellerinin, eziyet ve baskı manialarının Cihanşah tayfalarının uzaklaştırılmasıyla maksat yolunun önünden kalkmasını gözetleyip bekleyen Sultan Ebu Said Mirza'nın *nöker*lerinden Hüseyin-i Harezmi ile Derviş Celaleddin-i Razi, Rey'e geldikleri zaman o diyarın alanını, o zalimlerin ve şer kişilerin eserlerinden kurtulmuş gördüler. Halkı, padişahın adaletinden ümitvar ederek onları ziraat ve hayvancılıkla meşgul ettiler. Hazırlığa başlayıp, muhalefeti ortadan kaldırma ve engelleri yok etme gayreti içinde oldular. Sayı ve donanım bakımından zaafı olduğu için daima kulaklarını, geçiş yoluna, haber almaya dikiyorlardı. Çünkü eğer uzaklaştırılması güçlerin üzerinde ve ötesinde olan çevik bir ordu, yüzünü gösterirse, dizini geri dönüş için çevirecekler; yok eğer zayıf bir organ ve ters dönmüş bir devletle karşılaşılırsa, kahr ve gazap maddesini harekete geçirip onun kökünü kazımak için kılıç kullanacaklardı.

Şah Hacı Beğ, Save'ye varınca o, Dinî Beğ'i Isfahan tarafına, Şah Kuli-yi Sefer Şah'ı da Corbadikan tarafına gönderdi. Kendisi de Kum'u almak ve o vilâyeti, Cihanşah'ın ölüm olayından sonra Kum'da üstünlük kazanmış olan Şah Veli-yi Kuz'un elinden çıkarmak için orada durdu. O zaman Şah Veli, Kum'u bırakarak bin *nöker*, silâh ve uygun techizatla birlikte Hasan Ali'nin dergâhına yöneldi.

[445] Şah Veli-yi Kuz'un Save'den geçtiği sırada Şah Hacı Beğ, henüz Save'de idi. 10 gün sonra Çağatay emirleri birleşerek şehrin kapısına geldiler. Şah Hacı Beğ dışarı çıktı. İki taraftan saflar kuruldu. Fakat Şah Hacı Beğ, Hasan Ali'nin *emir*lerini itibarsız saydığı için Çağatay tarafına meyletmekte idiyse de çocuklarının ve kendine bağlı olanların Tebriz'de olmaları dolayısıyla onlara yüz çeviremeyerek bekledi. Sonunda kardeşi Şah Muhammed ile kayın biraderi Muhsin Ali, onlara sırt çevirip kendilerini Çağatay'ın safına ulaştırdılar.

Türkmen askerleri bu durumu görünce bozguna uğradılar. Çağatay insanlarından bazıları saldırarak Şah Hacı Beğ'i yakaladılar. Onun *hazinesini* ve mallarını yağmaladılar. Bir *kutvah* yanına katıp onu Horasan'a *dergâha* gönderdiler. Kum'da ve Save'de *daruga* tayin ederek tasallut ellerini Türkmenlerin *divan* haklarına, mallarına ve askerlerine (*şendkisa*) uzattılar. Isfahan ve diğer beldeler için hep birlikte Kaşan tarafına yürüdüler. Ebu'l-Kasım Mirza'nın Kirman tarafından Irak'ı alma bayrağını (*raşyel*) açıp *Dâvîl'l-ibâde* Yezd'e geldiği; şahane bir ordu ve techizatla Isfahan'a yöneldiği haberini

aldıkları zaman bu topluluk, yardımlarının azlığı ve sayılarının düşüklüğü yüzünden onlara karşı koyup savaşma gücünü kendilerinde göremedi. Kenarda durup seyretmeye başladılar. Elçiler göndererek Sultan'dan görüş ve izin istediler. Uğursuz burunlar, birlik ve ittifak kokuları koklayarak, başta Isfahan ve bağlı yerleri olmak üzere Irak yollarında görevlendirilmiş, olayları öğrenmek istiyordu. O diyarın *eşrafının* büyüklerinin dileğiyle yavaş yavaş ilerleyip durarak vakit geçiriyorlardı. Bekleme ve gözetleme gözünü Horasan tarafına yardım ve sayıları arttırma ümidiyle dikiyorlar, arka arkaya imdat sağlamak için o tarafa *elçiler* yolluyorlardı. [446] Yaklaşık iki ay bazen sebat ve sabır ayaklarını sıkıca basıyorlar, bazen de her taraftan kaçış tarafını sayıyorlardı. Her zaman Isfahan'ın *reis*lerinden ve *âyanından*, Ebu'l-Kasım'ın galibiyetinin ve üstün gelmesinin; onun zulmü yayma konusundaki sertliğinden ve âsılık konusundaki cesaretinden korkarak Çağatay'a acele etmesini teşvik eden mektuplar ulaşıyordu. Bu topluluk aynı sebeple ihmâl ve durgunluk içinde vakit geçiriyorlardı. Babası, Sultan Muhammed-i Baysungur'un *veziri* olan yıllarca Irak'ta ve Horasan'da ortağı olmadan vezirlik ve yöneticilik yapmış ve bu yüzden onlara taraftar olan Hâce İmadeddin Mahmud Haydar-ı Estercanî gibi Isfahan halkından başka bir topluluk, muhalefet yolunu tutarak, halkı, Ebu'l-Kasım'ın desteklenmesine ve zaferine çağırıyordu. Ebu'l-Kasım'ın *emirlerine* harekete geçme konusunda acele etmeleri için dilekçe (*arze-dâst*) gönderiyordu. O zaman zarfında her iki taraftan, hem Ebu'l-Kasım tarafından, hem de Çağatay tarafından arka arkaya Isfahan halkına hükümler, mektuplar ve davetiyeler geliyordu. Taraflar, birbirine kurdukları tuzakta gece gündüz kararsız ve huzursuz idiler.

[447] EBU'L-KASIM'IN YEZD YOLUYLA KİRMAN'DAN VE ÇAĞATAY EMİRLERİNİN KUM VE KAŞAN TARAFINDAN ISFAHANA HAREKET ETMELERİ

Cihanşah'ın ölüm olayından sonra Ebu'l-Kasım Mirza'nın annesi, haberin doğrulandığı gün Hoy *kışlak*'ından *taziyet* merasimini yerine getirmek; oğlunu, ülkenin ve devletin dizginlerini eline almaya ve saltanat işlerinde öncelik topunu kapmaya teşvik etmek için Kirman tarafına bir *elçi* gönderdi.

Kışın kara *ulusu* siyah *hanelerini* yolun önüne yaptı; zorbalık elini beldelerin, köylerin, ovanın ve sahranın üzerine uzattı; uzun boylu genç ağaçların üzerine elbise giydirdi; berrak sudan çemen selvisinin ayağına ve boynuna zincir ve köstek vurduğu sırada Şahzadenin de o olaylarla birlikte

beden ülkesine hastalık düşmanı el atmış; mizacının normal emniyeti ve güveni, vücut mamuresinde uyum içinde oturan uzuvlardan almış; duyguların *kutvallerine* rağmen beyin kalesini, başağrısının ayağının altına atmış, kalbin geniş alanını, vahşi hayvanların vadisine çevirmiş; bazen tabiplik sanatının mükemmel tabibi, *kanun-i hikmet*'in ve doğru teşhis kurallarının açık yoluyla, acil şifa için fesat deliklerini tıkıyor, bazen hastalık kahramanı, bozucu maddelerle kavgaya ederek tabiatın yüzüne fitne ve fesat kapılarını açıyordu.

Bir süre bu şekilde geçince karışmış ülkenin tedbircileri ve hasta düşüncenin sahipleri, onu Irak tarafına yönlendirme konusunda görüş birliği ettiler. Onun *mahfesini* naaş gibi yükleyip fetih iddiasıyla kendisini görüş sahiplerinin ve tedbir düşünenlerin maskarası yaptılar. Balık Burcunun başlarında “Ölmeyen yaşar” takdiriyle Kirman'dan bütün **[448]** *hadem, haşem*, yük ve ağırlıklarıyla Irak'a yöneldiler. *Dâriü'l-ibâde* Yezd'e varmaya yakın bir sırada oranın *darugaları* olan Şeyh Latif ve Ali-yi Kürd, beldenin kapılarının anahtarları vermek için hediyeler ve bağışlarla onu karşılamaya çıktılar. Yezd'in dışarısı, konaklama çadırı yeri oldu. On gün içinde iki yılda üstesinden gilemeyecek kadar *maldan*, *tuğar*¹¹⁶dan, vergiden (*sâverî*), hediye (*pişkeş*) ve armağandan yararlandılar. Oradan da yavaş yavaş Isfahan tarafına hareket ettiler.

O sırada babası *Hâkân-ı Sa'id* Şahrüh Mirza'nın *veziri* olan ve kendisi de Sultan Ebu Said Mirza tarafından yetiştirilmiş, iyi tedbirin derinliği, ileri görüşlülük ve işbirliğinin mükemmelliğiyle süslenmiş olan *Hace* Seydi Ahmed-i Şirazi'nin oğlu *Hace Şemseddin Muhammed*, yönetim için Horasan'dan az sayıda birkaç kişiyle Nain şehri¹¹⁷ne vardı. O sırada Emir Seyfeddin'e yenilerek ona bağlandıktan sonra *Hace Cemaleddin Muhammed-i Turke'ye* teslim edilmiş ve öldürülmesi için tertip ve düzen kurulan *Hace Celalü'l-İslâm Sa'idî'ye*, Nain'den *Hace Şemseddin Muhammed*'in Isfahan *darugalığına* geldiği haberi ulaştı. *Hace Sa'idî*, bu haberi öğrenince Ruydeşt ve Kuhpaye *reislerine* mektup yazarak “Gaip mekânından böyle bir devlet yüzünü göstermiştir. O vilâyetin *reislerinin* başını ayak yaparak onu karşılamaları, *Hace'yi* izzet ve ikramla şehre getirmeleri gerekir” dedi.

¹¹⁶ Moğollarda mevacib ve maaş demektir. Bu kelime ayrıca karavana ve askere verilen tıyın manasına da gelir. Bazı kaynaklarda ulufe karşılığında da kullanılmaktadır (Medhal, s.238 n.2).

¹¹⁷ Yezd'in kuzey batısında çölün kıyısında tırlı bir şehir.

Yaklaşık iki bin kişi, bayramın başlangıcında kendilerini süslemiş olan gençler gibi tam bir techizatla, [Mısra]:

“Ey iyi talihliler kalkın! Aynın doğuş vaktidir”

nidasını birbirlerine haykırarak, Hace'nin talih ve ikbalinin kutlu falı olan Şevval ayının görünmesiyle Nain tarafına gittiler.

Onların şehrin havalisine varışı sırasında Hace **[449]** Sa'idî, acele ile onları karşılama yolunu tuttu. Ebu'l-Kasım'ın taraftarlarından olan bir topluluk, onu bağlayarak muhalefet dizginini birlik ve dostluk tarafına çevirdi. İttifak ve anlaşma elini, barış boynuna attılar. Cahillerin ettikleriyle sevginin ve dostluğun çehresine konmuş olan tozu, doğruluk ve samimiyet suyuyla işin yüzünden sıyırdılar ve toplanıp bir araya gelerek karşılamak için harekete geçtiler. Güç sahibi Hace'yi şehre getirdiler. İşlerinin düğümünün bağlanıp açılmasını, malı, mülkü ister istemez onun kifayetli avucuna koydular. Sağlam olmayan keseği birbiri üzerine koyarak çaresizlikle örttüler.

Bu şekilde 20 gün geçince Ebu'l-Kasım Mirza, Nain ve Kuhpaye yolunda yıkımda bulunarak İsfahan'ın kapısına indi. Gözün karalığını, çadırın ve otağın beyazıyla çevirdi. Şehir halkının ileri görüşü dağılmış ve düşüncesi ve fikri ortadan kalkmış olduğu için gözlerdeki eğlence mateme döndü. Onların kalbindeki sevinç, su üzerindeki mühürün izi gibi oldu. Halk, candan ümidini kesip üzüntü elini dişleriyle deldiler. Gönülleri, şehir suru gibi parça parça ve harap olup, dudakları kuru hendek gibi susuz kaldı; gözyaşı, gözlerinden Zinderud⁸¹⁸ gibi akar oldu. Onların işi ve kazancı, kervan görmüş bahçe gibi viran oldu. O tarlanın kenarında helâl meclisinin sakileri, korkunun boğaza duran acı tortusuyla ağzına kadar doldurdukları kadehleri, gençlerin ve yaşlıların ağızlarına döktüler. Lütuf mezesini, şiddet zehiriyle karıştırdılar. Şehrin kadınları, başlarına vurarak, feryat figan etmeye, kafa taslarını, kapıya duvarlara çalmaya başladılar. Çeng gibi uzun saçlı olanlar, saçının tellerini ud'un telleri gibi kesiyorlar, yakan ve hüznü veren bir sesle birbirine karşıyorlardı. Ah'ın dumanını, şarkıyla beraber yapıp şöyle diyorlardı: **[450]** Şiir:

“Bizi bu yola getiren nasıl bir sarhoşluktur, bilmiyorum; Saki kimdi ve bu şarabı nereden getirdi?”

Onun Fena el-Bag kapısının açığına inişinin ikinci gününde yaklaşık üç yüz süvari, zırhlı atlarıyla harp yapmak için ileri çıktılar. Şehrin içinden Reis

⁸¹⁸ Veya Zayende rud:İsfahan şehir merkezinden geçen ırmak.

Berke adındaki vilâyetin reislerinden birisi, Zeman mevkiinden çekik ve okçu, Nazım:

“Hepsi de göğsünü siper etmiş canını ortaya koymuş kimseler; hepsi de hadeng oku gibi hızlı giden,

Ayaklarının tez oluşundan zamanın ve yerin üzerinde fazlaca iz bırakmayan,

Okları düşmanın gözündeki yama diken; karanlık geceyi gündüzün yüzüne örten”

(şeklinde nitelenen) 150 *piyadeyi*, yanında şehrin dışına götürdü. Onlar, insanı düşüren okun ve sapan taşının darbesiyle o demir dağı, *“Atılmış renkli yitine benzeyecekler”*⁸¹⁹ durumuna düşürdüler. Ateş yağdıran kılıcın parlaklığıyla, onlara kaçış yolunu gösterdiler. Bir gün o reziller, şehrin kapısında oturdular. Gözlerini çamur samanı gibi duvara diktiler. Bazen davetiye göndererek, bazen savaş araç gereçlerini göstererek şehir halkını korku ve ümit arasında gidip gelme sıkıntısına soktular.

Hace Şemseddin Muhammed, büyükler ve *âyan*, kuşatma sırasında Yüce ve Ulu Tanrı'nın destek ve yardımına sığınmışlar, kan içen denizin gemisi batmışları gibi düzensiz dalgaların darbeleriyle fitneyi söndüren duaların yelkenlisi, belâ çekenlerin ahı ve inlemesinin yol göstericiliğiyle o düşmanlık açık denizinde yol alırken, *“Allah muhakkak ki sabredenlerle beraberdir”*⁸²⁰ gemi demirine tutunup sarıldılar. Her gün **[451]** kaplan huylu, aslanı yere seren savaşçı gençler, zırsız ve kalkansız olarak dışarı çıkıp, onlara üstünlük sağladılar. Nihayet o 20 gün içinde ordunun ünlülerinden yaklaşık 200 kişi katledildi ve kalabalık bir topluluk öldürüldü. Barışa yer kalmayıp savaşın çokluğundan sulhe imkân olmayınca kırlarda ve köylerde çokça talanda bulunduktan sonra göç davulunu çalıp Corbadikan'ın yolunu tuttular. Onun gidiş tarafındaki ekili alanı tahrip ettiler. İmkânları ve güçleri ölçüsünde yağmaya ve talana başvurup kötülük ateşini yakmaya çalıştılar. Corbadikan'dan itaate ve boyun eğmeye başlayan Emir Ali Şeker'in çocuklarını ve bağlı olanlarını yardım yoluna düşürmek ümidiyle Harvereh tarafına yöneldiler.

Natanz vilâyetinde Ebu'l-Kasım Mirza'nın Isfahan kapısında hezimete uğramasını bekleyen ve bir *menzil* ilerleyemeyen Sultan Ebu Said Mirza'nın emirleri, Ebu'l-Kasım Mirza'nın göç haberini duydukları zaman saldırıya (*ilgar*) geçip savaş yapmadan Isfahan'a girmek istediler. Dört gün yiyecek

⁸¹⁹ Kur'an-ı Kerim 101/5.

⁸²⁰ Kur'an-ı Kerim 2/153.

beklediler. Dört günden sonra aslanlar, fakat kükreyen aslanlar, hatta memeden akan kadıların sütü gibi Kum tarafına dönderek, Sultan Ebu Said Mirza'nın ülkesinin ve malının mercii olan ve ordunun işlerinin düğümünün çözülüp bağlanması iktidar kabzasına bağlı bulunan; *emirleri* desteklemek için 20 bin kişi ve 2 bin arabayla gelmiş olan Emir Seyyid Mezid-i Argun'a katıldılar.

Emir Seyyid Mezid, ordunun tamamını toplayarak, Ebu'l-Kasım'ı oradan çıkarmak için Harvereh tarafına hareket etti. Aradaki mesafe katedilip iki tarafın karşılaşması yaklaşıncı orduyu düzene koymak ve safları kurmakla meşgul oldular. Savaşın kızıştığı sırada Ebu'l-Kasım Mirza, sayılı birkaç kişiyle ordudan ayrılıp malını, eşyasını ve ordusunu yok olmakla karşı karşıya bıraktı. **[452]** Himayesinin gölgesinde zamanın felâketlerinden emniyet bulmak için ecelin rehberliğinde kardeşi Hasan Ali'nin karargâhına (*ordu*) katılmanın yolunu tuttu. Fakat onu yaparken, uygunsuz amellerinin yakasını tutup çeke çeke saltanat tahtının üzerinden acımasız kılıcın altına çektiğini bilemedi. [Şiir]:

“Ey Kardeş! Ne fayda ki talih döndü; tac ve taht yokluk rüzgârıyla gitmektedir.”

Kardeşini kendinin dostu ve destekçisi sandı. Babasının *emirlerini*, yoksulluk gününün elden tutanı sandı. Kardeşinin aynı *emirleri*, kendi kanının dökülmesi için görevlendirdiğinden habersizdi. Nazım:

“Ey dost! Kimsemin iyi iş gibi hiçbir dostu ve kardeşi yoktur.

İyi iş yap da olaylar sırasında amelin sana sığınmak olsun.

Öldürülüp canı alınan kimsenin kılıcı ve kefeni yüzünün önüne çekilir.”

O sırada Hasan Ali Mirza, Irak'a gitmek için Tebriz'den Ak Ziyaret yoluna ordu çıkardı. Ebu'l-Kasım, Ak Ziyaret havalisinde *orduya* yaklaştı. Hasan Ali, onun bozguna uğradığından haberdar idi. Kardeşinin dünyanın bulunduğu *Sahib Kuran*'ın *dergâhına* sığınmasından korkarak, devlet emirlerini (*umerâ-yı devlet*) ve *erkâm*, Ebu'l-Kasım'ı aramak için *ordudan* saldırı (*ilgar*) yoluyla dışarı gönderdi. Onlar, *ordunun* bir *menzil* uzağında onu yakalayıp, *ordugâhın* (*ma'asker*) bir *fersah* uzağına getirdiler. Hasan Ali, Emirşah Ali-yi Bayramî, Şah Mansur-i Şehsuvar Beğ, Yar Ali-yi Ali Şeker ve İbrahimşah Beğ gibi büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*) birkaç kişiyi onu öldürmeleri için görevlendirdi. *Emirler*, buyurulduğu gibi onun boğazına ip atıldılar ve **[453]** onu yeni kesilmiş tavuk gibi yerde kıvrandırdılar. Sözleşme, anlaşma, Kelâm-ı

Furkân⁸²¹'a yemin, evlâtlık ve hizmetkârlık görevleri için vaadler, kulluk ve bağlılık merasimini yerine getireceğine dair sözlerle, kendi kız kardeşini bereketli ve uğurlu olur düşüncesiyle nikâhına verdiği, velâyetin kendisine sığındığı Seyyid Nimetullah-ı Sanî'nin aracılığı ve elçiliğiyle Ebu'l-Kasım'ın annesini de kardeşleriyle birlikte Cuşin kalesinden getirmişti. Onu, aynı gün kardeşleri Hamza ve Kasım'la beraber katlettiler. Hatun'u da Ebu'l-Kasım ve kardeşleri gibi kılıçla öldürdüler.

Hasan Ali, düşüncesini onlardan kurtarınca o *menzilden* atının dizginini toplayarak kum ve çakıl taneleri sayısı; yeni yetme gençlerin süsü ve ziynetiyle düzenlenmiş ve donanmış olarak, Irak'ı Çağatay'dan almak amacıyla Miyane mevkiî tarafına geldi.

Çağatay'ın öncü kuvveti (*monkalay*) olan Emir Seyyid Mezid-i Argun, Ebu'l-Kasım'ı bozguna uğrattıktan ve Şahzade Sultan Mahmud'un kendisine katılmasından sonra Baba Hacı Şeyh Ali Bahadır, Hüseyin-i Harezmî, Pehlivan Yusuf-i Şirazî gibi emirlerden bir kaçını ve daha başka birkaç kişiyi Sultaniye'yi ve Sultan Muhammed Hüdabende'nin- *Allah rahmet eylesin*- kale imaretini korumaya Sultaniye'ye gönderdi. Kendisi de Şahzade ile birlikte Sultaniye ovasına geldi. Hasan Ali'nin Irak'a gitmek için Miyane mevkiine asker sevk ettiği haberini alınca *elçi* gönderip Hasan Ali'nin Sultan Ebu Said'e gönderdiği, "Irak ve Şiraz vilâyetini siz yönetiminize alın. Hiçbir sakıncası yoktur. Çünkü bizim Akkoyunlu ile aramızda büyük bir mesele çıkmıştır. O beldeleri elde tutmaya kalkışamayız" şeklindeki mektubu gönderdi. O mektubu Hasan Ali'nin büyük emirlerine (*umerâ-yi i'zâm*) göndererek onlara, "Biz onun rızası ve izniyle Irak'a gelmişiz. Şimdi **[454]** bu mektuptakinin aksi ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Hazret-i Sultan Ebu Said ile ilgili sevgi ve samimiyet binasının sarsılmasına sebep olacaktır" dedi.

Elçi Hasan Ali'nin karargâhına (*ordu*) varıp mektubu arz edince Emir Seyyid Mezid-i Argun, "Şahzade'yi Şiraz tarafına gönderiyorum. Uğurlamak için birkaç *menzil* gidiyorum" bahanesiyle Harvereh tarafına dönüş yolunu tuttu. İki günlük yolu bir günde aldı. Bütün orduyu İmam Sehl b.Ali b.Ebi Talib⁸²² (A.S.) tarafına çekti.

⁸²¹ Yani Kur'an-ı Kerim'e.

⁸²² Yani İmamzade Sehl'in kabrinin bulunduğu yer olan bugünkü Arak şehrinin 36 km güneyindeki yer.

Elçi Hasan Ali'nin karargâhına (ordu) varınca onun durumunu, Seyyid Mezid ile Çağatay'ın durumundan daha perişan buldu. Dinin kendisine ıngındığı *Sahib Kıran* padişah'ın korkusundan Azerbaycan'a sığınamadı. O yüzden birkaç gün o yörelerde korku ve ümit arasında pergel gibi başı dönmüş ve ayağı yerde kalmıştı. Ordu, boğazın çokluğundan, yiyecek ve içecek azlığından şaşkınlığın darlığına tutulmuştu. Çünkü o kadar (adam) toplanmıştı ki hiçbir tarihçinin kalemi ayağını, o çoklukta ve donanımda bir orduyu anlatma dairesine ayak basmamıştı. Hiçbir doğru muhbirin dili, böyle bir ordugâhın (*ma'asker*) boyutunu vermemişti. Öyle bir güce sahipti ki kâtip Utarid, onun azını çoğunu yazma konusunda onda birinin dahi üstesinden gelemeydi. Hasan Ali, altından, gümüşten, kumaşlardan, mallardan, at koşum takımlarından, tahıldan (*galle*) ve hayvanlardan yaklaşık 50 bin *Tebriżî tîmenlik* malı, *nökerlere* taksim etti. *Orduyu* öyle bir donatmıştı ki zırhın ve kalkanın çokluğundan o çölde civadan bir deniz, varlık alanı bulmuştu. [455] Her bir ıadık şahsın üzerindeki ziynetten, mücevherden ve yakuttan bir dağ meydana gelmiş, babasının ordusunun bir ay otlattığı her bir sahrada, kuru toprak göğün altına oturmuştu. Onların hayvanlarının kuyruklarını suya ulaştırdıkları herbir nehir, susuz biri gibi susuzluktan yanıyordu. Zamanın sultanlarının topladıkları, devrin geçmesi ve devranın değişmesiyle babasının *hazinelerinin* parçalarının parçaları olmuş; yıllarca elde edeninin isminin sesi, onu toplamak ve harcamak için dünya-perestlerin hazinelerinin ve definelerinin gelirlerinin *ceza gününün*⁸²³ darphanesinde "Alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. 'Bu kendiniz için biriktirdiğimiz' denecek"⁸²⁴ sikkesiyle alınlarına vurulmuş; tahsil edenlerin kulağına o gelirleri hazineye indirme sırasında, "Onu alın, bağlayın. Sonra cehenneme yaslayın, sonra onu boyu yetmiş arşın olan zincire vurun"⁸²⁵ sesi ulaşp, "Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır"⁸²⁶ hazinesine inmiştir. Sonunda dünyadaki fükirleri koruyan⁸²⁷ isminin yerine orada bulunanların başlarına yüksek sesle, "O, kulları için rızkı genişletendir"⁸²⁸ âyetini, dört rivayet olarak 7 iklimin halkına okumaya başladı. O *dîrhem* ve *dinan* saçı (*nisâr*) gibi mutlu Sahib Kıran'ın

⁸²³ Yani Kıyamet gününde.

⁸²⁴ Kur'an-ı Kerim 9/35.

⁸²⁵ Kur'an-ı Kerim 69/30, 31, 32.

⁸²⁶ Kur'an-ı Kerim 2/284.

⁸²⁷ Yani Sahib Kıran Uzun Hasan'ın.

⁸²⁸ Kur'an-ı Kerim 34/39 âyetini değiştirerek nakletmiştir.

vaadedilen kişiliğinin uğurlu gelişi için bütün halkın üzerine saçılın ve kalanını da nimeti genel olan Hazret-i Allah'ın desteklediği ordunun donanım işleri için harcansın istendi. Onun alevî, âlemi ve âlemdelikleri, bu dinin sığınağı padişahın yüce gölgesinde -*Allah yeryüzünde gölgesini*[456] *enine boyuna arttırsın*- olaylar ormanından ve yaygın zulmün vahşilerinin pençesinden adaletin ve ihsanın güven evine (getirir). [Şiir]:

“*Emniyet âyeti ve iman suresi: Hasan b.Ali b.Osman*⁸²⁹”

sayesinde sükun ve huzur bulur. Sonunda nutuk ve beyanın güzel söz söyleyen hatibi, ulu minberin üzerinde dilini, “*Âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun ki, zulmeden milletin kökü böylece kesildi*”⁸³⁰ kılıcıyla “*Allah, İslâma, Müslümanlara, ülkeye, dine, güven ve emniyet beşiği olan bu sultana yardım etsin*” duasıyla süsleyerek biriktirsin.

O sırada Hazret-i *Sahib Kiran*, Bağdat’tan Tebriz’e hareket etmiş, Sultan Ebu Said Mirza, Horasan’dan Irak tarafına gitmiş, Hasan Ali de orada tutsak kalmıştı.

[457] [SAHİB KIRAN’IN BAĞDAT TARAFINA, ONDAN SONRA AZERBAIJAN TARAFINA HAREKET ETMESİ, HASAN ALİ’NİN DEVRİLMESİ]

Cihanşah’ın ölüm olayının meydana gelmesinden sonra talihli *Sahib Kiran*’ın ilkesi başarı ve işareti zafer olan bayrağı (*livâ*), hazretinin saltanatı gösteren tahtının bulunduğu yer olan Dârü’n-necât Amid’de uçmaya başladı. Sahib Kiran, o kış orada kışladı (*kışlamıştı*). Elçileri davetiyeler ve iltifat mektuplarıyla (*nevâziş-nâme*) birlikte Cihanşah’ın *emirlerine*, Kürt beldelerinin ve kalelerinin *darugalarına*, Bağdat vilâyetine, onları itaate ve boyun eğmeye davet için gönderdi. Daha önce Halil Ağa’yı Sincar’a gönderdiler ve Musul’u aldılar. Sincar Hakimi Şah Ali, *Sahib Kiran*’ın huzurunda yeri öpmek için gitti. İlgi ve sevgi buldu. Erbil’i ona verdiler. Şah Ali-yi Hacılı, itaat göstererek Pulad kalesi⁸³¹’ni ve Erbil kalesini; Emir Saadetyar, Musul’u dergâhın kullarına teslim ettiler. İkbâl gibi hilâfeti gösteren tahtın ayağına geldiler. Türlü ilgi ve sevgiyle yüceltiler. Şahane *hil’atler*, altın kılıç kemerleri, değerli atlar, deve katarları,

⁸²⁹ Sahib Kiran Hasan Beğ’in mührünün kitabesi olmalı (KD, s. 456, n.1).

⁸³⁰ Kur’an-ı Kerim 6/45.

⁸³¹ Yeri tespit edilemedi.

çadır, otağ ve daha başka lââyık nimetleri, Sultan'ın teslim ettiği kimselerden alıp *inak*ların ve *yakın*ların sırasına yükseldiler.

Bu durumun üzerinden birkaç gün geçince Pir Muhammed-i Alpavut'un *elçisi* Bağdat'tan kulluk ve bağlılık arzını yüce tahtın ayağına açıklamaya geldi. *Kadı*lardan, âlimlerden, ileri gelenlerden ve *âyan*dan Bağdat halkı, halis niyet, devâm-ı devletin duası, itaat ve bağlılık yolunda sebat, izzet ve büyüklük bayrağının (*livâ*) kanatlarının gölgesine girmek gibi şeylerle dolu bir dilekçe (*arza-dâstî*) [458] gönderdiler. Onların isteği üzerine Şahzade Muhammed Beg'i onun *hassa nökerleri* ile birlikte yaklaşık 2 bin kişiyle Bağdat tarafına gitmeleri için yüce buyruk çıktı. Saadetyar'ın o ordunun önderi ve komutanı olması kararlaştırıldı. Onlar da kışın başlarında ferman uyarınca yola düştüler. Saadetyar, o bölgenin dağ yollarında, ovalarında ve tepelerinde rehber olunca orduyu, o beldeletin kuytu yerlerinde kışlayan Kürtlerin üzerine sevk ettiler. Onları yağmaya uğrattılar. Askerlerin eline çok miktarda nimet geçti.

Emir Cihanşâh'ın kendi oğlu Pir Budak Mirza'yı katlettikten sonra kendisine Bağdat *emirliği* verdiği Pir Muhammed-i Alpavut, âsilik ve itaatsizlik gösterdi. Cehalet ve gurur şehrine sığınarak kendini itaat devletinden mahrum bıraktı.

Emirzade Muhammed Beg, durumu yüce tahtın ayağına arz etti. *Sahib Kiran*'ın her ne kadar Bağdat'a gitmeye niyeti yok idiyse ve Azerbaycan'ın fethini, öncelikli ve evlâ sayıyor idiyse de başta şaşkınlık çölüne düşmüş olanlar olmak üzere Bağdat'ın *kadı*ları ve *âyan*'ı yardım talebinde bulundukları için davete uymayı yüce bir görev sayarak o tarafa hareket etti. Niyet yükünü, *seyru süluk*'un dünyayı dolaşan merkebine bağladı. *Sipehdarlar* ve *tavacılar*, “göç” çağrısının duyurusunu verdiler.

İlkbahar kfilesinin emiri, öten kuşların güzel sesinin zilini harekete geçirip, sesiyle deveyi yürüten ve Tanrı'yı arayan bahar yeli kervancısı, Âzâr⁸³² bulutunun develerini dağda ve ovada dolaşmaya çekince; yağmurlar, Fırat'ının lezzetli yükünü, Tanrı'nın sevgi yüklü denizinden ve Hazret-i Yaratan'ın lütuflarından alıp, toprakta oturan bitkinin diyarına ve çöllerde kaybolmuş dudağı susamışlara götürdüğü sırada Hazret-i *Sahib Kiran*, Amid'den Irak-ı Arab sakinleriyle ilgili büyüklük ve adalet zincirini harekete geçirdi. Amid'den öyle göç [459] etti ki baharın başında, tomurcuk

⁸³² Süryani takviminde baharın ilk ayı.

gibi ikbal çadırını Bağdat'ın açığına kurdular. Pir Muhammed'i kalıcı devlete çağırdılar. Onun hataya meyleden düşünce gemisi kırıldığı, ıstırap girdabına ve uygun olmayan düşüncelerin Dicle'sine düşmüş olduğu için davete uyma kapılarını dünyayı açan devletin yüzüne kapayıp reddetti. Geleceğe adım atmak için kulluğa ve boyun eğmeye girişmedi. Allah'a itaatın üçte biri olan buyruk sahibi olanlara⁸³³ itaat etmenin iki dünya saadetinden mahrum kaldı. Nazım:

"Devletten kenara düşen kimse, hep işe yaramayan iş yapar.

Talihi yardımcı olan kimse, zorluk çıkaran mahallenin yolunu tutmaz.

Güneş ekvatorundan döndüğü zaman artık onun geriye dönmesi mümkün olmaz.

Eğer aptal, gündüziin lâmba yakarsa, yağmı boşuna yakmış olur."

Bağdat arsasının havasının hararetini, her gün satranç evlerinin çoğaldığı gibi çoğalınca *Sahib Kiran*, 40 gün Bağdat'ı kuşattıktan sonra atının dizginini, Azerbaycan fethinin anayoluna çevirdi. Oyunu kaybetmiş dar görüşlü Pir Muhammed'i feleğin satranç oyununda mat olmuş filin ve vezirin darlığında bırakarak Yaylakat yolundan Azerbaycan'a fetih bayraklarını (*râyât*) açtı. Azerbaycan'a yönelişinin ve Hasan Ali'yi kovmak istemesinin güçlü sebebi ve genel amacı, daima mübarek kulaklarına Hasan Ali'nin İslâm kavminin dininin doğru yolundan, sapıklık çölüne ve âsilik vadisine düşüp [460] din dışı yola girmesi, boynunu, temiz şeriatin emirlerinin boyunduruğundan dışarı çıkarması, zulüm elini uzatarak Müslümanların kanını ve canını heder ve yokluk arsasına atmasıdır. O, ayrıca kendisinde annelik ve terbiye hakları olan babasının haremini yabancıların ve namahremlerin eline vermişti. Onlar, onu iffet perdesinden dışarı çıkarmışlar, düşkünlük toprağına atmışlar, boynuna ip geçirerek katletmişlerdi. Kendi kardeşini de aynı yolla öldürmüştü. O, *emirlerin* ve *inakların* kadınlarını bir yerde topluyor, kendisi onların arasına oturuyor, oyunla, eğlenceyle ar perdesini yırtmakla meşgul oluyordu. Kadınların sema'ya ve raks'a kalkmalarını emrediyor, cinsel ilişkide bulunmak istediği kimseyle hemen işi bitiriyordu. Bir bahaneyle kahrettiği ülke ayanından (*âyân-ı mülk*) herbirinin eşlerini aynı gün boşanmadan ve hayız günlerinin bitmesini beklemeden başkalarının nikâhına geçiriyordu.

⁸³³ Kur'an-ı Kerim'in (4/59) "Ey inanlar! Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin" âyetine atıfta bulunmaktadır.

Onun oraya yürümesinin bir başka sebebi de şuydu: *Sahib Kıran*'ın Bağdat'tan dönüşünden önce Hasan Ali, yüce tahtın ayağına Emir adında bir elçi göndererek ona, "O hazretle görüşme sırasında , yani babasının kendisini kovduğu, sohbet şerefiyle ve arkadaşlık devletiyle mutlu olduğu sırada verdiği sözde (*ahid*) durulmaktadır. *Hazine* ve mülk açısından hiçbir şekilde sorun yoktur. Kardeşlik ve samimiyet bağı sağlam, anlaşma ve doğruluk düğümü muntazam ve kalıcıdır. Babamın ve kardeşimin kanı için hiçbir dert ve keder yoktur. Babam ve kardeşim, beğenilmeyen amellerinin ve sözünde durmamanın cezasına yakalanmışlardır. Onları benimle babalık ve kardeşlikleri, manadan hali bir şekilden başka bir şey değildi. Sevgisiz bir babalık ve insanlıktan uzak bir kardeşlik yabancılığın ta kendisidir. Babalığın ve kardeşliğin gereklerinden olan şey, O Hazrette **[461]** görülmüştür. Onlardan gelen nimet, diğer desteklerin ilâvesidir. Eğer iltifat dizgini, bu tarafa çevirirse, yolda hiçbir dar geçit olmaz. Mısra:

"*Kerem et, kon, çünkü ev senin evindir.*"

Hazret-i *Sahib Kıran*, bu sebeplerden dolayı harekete geçti. Göç ede ede Muş ovasına kadar gitti. O sırada Hasan Ali, annesini ve erkek kardeşini katledtikten sonra Çağatay'ı kovmaya niyetlenmiş, Miyane ve Dih-i Türkmanan mevkiinde dolaşıyordu. *Sahib Kıran*'ın harekete geçtiği haberini alınca aynı vaadleri tekrarlamak ve ahid ve anlaşmaları hatırlatmak için hediyelerle birlikte bir elçi gönderdi. Maksudı, *Sahib Kıran*'nı içi boş beyhude tenezzül ve tevazularla kendi üzerine saldırıdan geri bırakıp vazgeçirmektir. *Sahib Kıran*, bu boş sözlere ilgi göstermedi.

Elçi, o durumu ve *Sahib Kıran*'ın her gün göç edip ilerlediği haberini Hasan Ali'ye ulaştırdı. Hasan Ali, Çağatay'ın üzerine yürümekten vazgeçerek Merend tarafına gitti.

Seyyid Mezid-i Argun, onun geri dönüp *Sahib Kıran*'ın tarafına hareket ettiğini öğrenince korkmadan Miyane tarafına geldi. O sırada *Sahib Kıran*, bu baheneyi bir kimseyi onun yanına elçi olarak göndermek, onun ordusunun niceliğinden ve niteliğinden haber almak istedi. Hasan Ali'nin *Sahib Kıran*'ın lütuflarının gölgesine sığındığı zaman onunla hizmet hakları bulunan ve padişah olduğu zaman şahane iyilikler edeceği konusunda vaadlerde bulunduğu Sultan Mahmud-i Hacılu, *Sahib Kıran*'dan kendisini elçiliğe tayin **[462]** etmesini istedi. Hazret-i *Sahib Kıran*, isteğini kabul ederek onu yolcu etti. O, Hasan Ali'nin Çağatay seferinden döndüğü sırada karargâha (*ordu*) katıldı. Sahip olduğu mektubu ve haberi arz ederek iltifat gördü. O sırada

emirler, kendilerini birlik kisvesi altında Hasan Ali'ye göstermek amacıyla elçiyi öldürmek isteyerek, "Eğer padişah, bu elçiyle birlikte beraberinde gelen 30 *nökeri* öldürmemize izin verirse, Hasan Beğ, bizimle anlaşmaktan ümidini keser ve bizim ona bağlanmaya yönelmeyeceğimiz kesinleşir" dediler.

Bu istek Hasan Ali'nin hoşuna gitti. Bütün İslâm âleminin çirkin sayacağı bu uğursuz işe izin verdi. Sultan Mahmud'un o topluluğunu kendisine bağlı 30 kişiyle beraber şehit ettiler. Ona bağlı olanlardan bir kişiyi geri dönüp durumu anlatsın diye canlı bıraktılar.

Bu haber mübarek kulaklara ulaşınca *Sahib Kıran*, oradan göç edip yola düştü. Kuseri'ye⁸³⁴ indiği zaman kendisinin Bağdat havalisinde Hasan Ali'ye göndermiş olduğu Emir adlı kişi geldi. O, Hasan Ali'nin itaat makamında, alhdine vefada kararlı olduğunu, babasının *hazinel*erinden ve memleketten hisse vereceğini bildirdi. Onun üzerine *Sahib Kıran*, Sultan Mahmud adındaki birini onun yanına katıp tekrar Hasan Ali'nin tarafına göndererek, vaadedilen vergiyi vermesini, sonra da Avnik ile Adilcevaz'ı kendisinin tayin ettiklerine (*gamâste*) teslim etmelerini istedi.

Elçileri yola düşürünce *Sahib Kıran* dünyayı alan bayrakları (*râyât*) göç ettirerek Eleşkird'e vardı. O *menzilde* *elçileri* Hasan Ali'nin tutsak (*dutsak*) ettiği, [463] bir kimsenin onlara karışmaması için daire çevresi gibi *elçilerin* etrafını bir iple çevirdiği haberini ulaştırdılar. Onun üzerine *Sahib Kıran*, acele olarak Hoy'a kadar giderek orada konakladı. O *menzillerde* Bitlis Kürtlerinden Hasan Ali'nin yardımına bir topluluk gidecek haberini ulaştırdıkları zaman *Sahib Kıran*, Sufi Halil-i Bektaş'ı gönderdi. O, hepsini yakalayarak padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) ulaştırdı. Çıkan kaza gibi etkili hüküm üzerine, gerçeği göremeyen ve yanlış yere sevk eden onların gözlerini kafataslarından çıkarttılar.

Hasan Ali o taraftan Merend'e vardı. Bir mevkide durdu. Karargâhını (*ordu*) bir *hendekle* çevirdi. Hazret-i *Sahib Kıran*, onun karargâhının (*ordu*) taraflarına Akkoyunludan gruplar halinde kimseler göndermeye başladı. Onlar, yiğitlik ve cesaret gösterdiler. Keferlu cemaati, Dize Dervişan⁸³⁵ mevkiinde Hasan Ali'nin *nöker*lerinden bir topluluğu tutup karargâha (*ordu*) getirdi. Askerlerden bir topluluk da Tebriz'e gidip gelenlerin üzerine saldırdı.

⁸³⁴ Yeri tespit edilemedi.

⁸³⁵ Yeri tespit edilemedi.

Karakoyunludan birçoğunu yakalayıp *ordu*ya ulaştırdılar. *Mir-i Ahur* Satılmış, bir toplulukla *Hasan Ali*'nin *hendekine* saldırıp Karakoyunludan bir topluluğu öldürdü.

Bu cesaret gösterileri, *Hasan Ali*'nin sıkıntıya düşmesine sebep oluyordu. O, yerinden kımlıdıyamıyordu. Sonunda karargâhı (*ordu*) sivrisineğin fazlalığından, hayvanların çokluğundan ve onların leşinden kötü kokuya büründü. Ot bulunmaz oldu. Karargâhına (*ordu*) kıtlık düştü.

Sonra Hazret-i *Sahib Kıran*'ın buyruğu üzerine askerler, sapan için taş topladılar. **[464]**Sapanla taş atmada hepsi de hedefi tutturan ve taşı uzağa atan yaklaşık 80 bin yiğit olan ordunun gençlerine ve *kollukçı*⁸³⁶larına, her iki ordunun yaklaştığı ve *Hasan Ali*'nin safları kurduğu sırada, o evli iken zina edenin, o güvenilmeyen çobanın üzerine taş atmaya başlamaları emri çıktı.

Hasan Ali'nin ayağı korku çamuruna ve akli da ecel korkusuna düştüğü için yerinden oynayamıyordu. *Sahib Kıran*, *Hasan Ali*'nin kaçışına aldanması ve o *yurttan* dışarı çıkmaya cesaret etmesi için o *yurttan* göç edip kaçış görüntüsü vererek bir günlük yolu geri döndü. Fakat *Hasan Ali*'yi öyle bir korku ve dehşet istilâ etmişti ki merkezdeki bir nokta gibi ayağını çemberin dışına koyamıyordu.

O sırada Çağatay ve *Sahib Kıran* arasında peşpeşe elçiler gidip geldi. Çağatay tarafından *Sahib Kıran*'a bir elçi gelerek, Çağatay'ın Kara Çemkek'e indiği haberini getirince *Sahib Kıran*, harekete geçirmeye teşvik etmek için Rüstem-i Mihmandar'ı Akkoyunlu *bahadırlardan* 30 kişi ile birlikte acele olarak Çağatay tarafına gönderdi. Bu topluluk yağma ederek Tebriz havalisine kadar gitti. Daha onlar geri dönmeden hezimet *Hasan Ali*'ye yol bulmuştu.

Güç tavlmasının oyununda, zamanında sabırlı olmanın bir tanesi olan;ülke, millet ve din zarı, elinde, Hazret-i İstekleri Karşıllayan'dan istediği şekilden daha iyisi konan *Sahib Kıran*, *Hasan Ali*'nin o uzun beklemede gamın altı kapısına girdiğini, istediği her zarın işe yaramadığını anlayarak, tedbir tasını vuruşma zarının önüne alarak bazen bu *yurta*, bazen o mevkiye intikal edip göçtü. Sonunda *Hasan Ali*'nin tedbir ortakları, onun tavlama oyunundan **[465]** ümitlerini kestiler. Tavlamanın pullarını birbirine karıştırarak faydasız oyundan el çektiler. Tavlama oyununda neyi kazandılarsa, rakibe bırakıp çaresiz kaçmaya yöneldiler. Makam yıldızı daha Emir Cihanşah'ın hapislik ve bağının

⁸³⁶ Türkçe olan bu kelime *nöker*, hizmetçi manasına gelir.

çukurundan kurtulmadan, onun *emirlik* bağına yakalanmış olan ve fırsat kollayan Emir Şah Ali-yi Bayramî, ondan yüz çevirdi. O arada yeğeni Şah Mansur-i Şehsuvar Beğ ve Emir İbrahim Şah ile birlikte kaçtılar ve *Sahib Kiran*'ın kahreden ve ikbal gibi olan devletine yöneldiler. Çocuklarından ve kendilerine bağlı olanlardan bazılarını onun karargâhında (*ordu*) bıraktılar.

Aynı gün Hasan Ali, bu durumdan haberdar oldu. Onlara bağlı olanların bazılarını katletti. Büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*) Sulan Beğ-i Ali Paşa'yı da cezaya (*yasak*) çarptırdı. Feleğin eğlence meclisi (*bezm*) gibi Zühre çehreli, ay yüzlülerin, gölgede oturan güneş simahların birlikte oturdukları; çadırın ve otağın Süreyya⁸³⁷ gerdanlığı gibi birbirine bağlandığı; sevinç meşalelerinin, yakınlık ve huzur meclisinde güzellerin cemalinden yandığı; gam biriktiren incşgalelerin ev yakan sevgililerin gözünde şimşekler ve yıldırımlar çaktırdığı; her bir kapıda kutudaki bir inci gibi ve burçtaki bir yıldız gibi parlayan bir ay yüzünün bulunduğu; kan döken kirpik hançerleriyle âşıkları öldürmede olan öyle bir *ordu*, bir göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir ömür ve sarhoşlar meclisi gibi çöktü, şarap ve kan birbirine karıştı. Nazım:

"Ney'siz ve çalgıcsız dostlar sema'da; şarapsız, kadehsiz nedimler sarhoş olmuş.

Görülmeden atılan oklar, kanları dökmüş ve iki el görülmez olmuştu."

[466] Herkes, çoluk çocuğunu, mallarından kıymetlilerinden alabildiklerini alıp, her taraftan kalkıp bahar seli gibi önüne çıkan her diyara yöneldi. Herbiri direği olmayan dönen felek gibi yaklaşık 30 bin çadır, otağ ve başını göklerin çemberine çekmiş, eteğini toprağın yelininin eline bırakmış göğre benzeyen gölgelikler, yıkımlardan dolayı, "*Göğü dürdüğümüz zaman*"⁸³⁸ nidasını, sert taşların ve toprak yığınlarının birikintilerinin kulağına ulaştırıyordu.

O ordugâh (ma'asker) iki gün Şeddad⁸³⁹'ın cenneti gibi boş kalınca Emir Şah Ali, huzurda yeri öpme şerefine kavuştu. Şahane iltifatlarla başı büyüdü. Sahib Kiran onu, Hasan Ali'nin arkasından saldırmak (*ilgar*) için teşvik etti. Onun üzerine arkadan gittiler. İki gün sonra karargâhı (*ordu*) talan edip zamanın yazarlarının, yazılmasında ve sayılmasında kusurlu kaldıkları kadar yağmada bulunup hepsini mülkiyet altına aldılar. Babasının karargâhının (*ordu*)

⁸³⁷ Boğa ve Koç Burçlarında kümelenen bir takım yıldızdır. Ülker veya Pervin adları ile de bilinir. Takım halinde gerdanlığa benzer.

⁸³⁸ Kur'an-ı Kerim 21/104.

⁸³⁹ İrem cennetini yaptırdığı rivayet edilen Arap padişahı.

dağılmasından beri esaretin ayak bağında bulunan; mülkün cemaline hasretle ve göz altından bakan; kendi gelini başkalarının kucağında gören Emir Yusuf hakkında padişah fermanı (*fermân-ı humâyun*) gözünün görüş yerini, görme koruyucusundan almaları, anne ve babasının mezarına komşu yapmaları şeklinde çıktı. Nazım:

“Yusuf, insanların gözüyle aziz olmuştur; sakın ola gözünü kirletme!

Eğer insanların malına ve güzelliğine göz dikersen, Yakup⁸⁴⁰ gibi görmekten mahrum kalırsın.”

[467] Hasan Ali, babasının malını mülkünü kumarın başında kaybeden soysuz ve kötü bir çocuk gibi açık, çıplak, rezil ve perişan bir şekilde [Şiir]:

“Şehirden şehire, mahalleden mahalleye, evden eve; servetinin nakidini, malını mülkünü tamamen kaybetti.”

[Şiir (Arapça)]:

“Bir gün Huzva’da, bir gün Akik’te ve Uzeyb’de, bir gün Huleysa’dasın”

(tarifine uyararak) zevk ve eğlence makamından gamlı ve perişan bir vaziyete düştü. Çocuğu kendiden ayrılıp malı mülkü yele gitti. Ordugâhtan Berda tarafına gitti. Cihanşah’ın (ölüm) olayından sonra o diyarın yönetimine yerleşmiş olan Pirî-yi Karamanî’nin çocukları, onu bağlayıp *Sahib Kiran*’ın *dergâhına* göndermek istediler. Sonra pişman olup onu Erdebil’e gitsin diye bıraktılar. O, kendisini büyük şeyhlerin dergâhına attı. İki ay sonra oradan kalkıp, takvanın kendisine sığındığı Şeyh ile birlikte Sultan Ebu Said Mirza’nın dergâhına kavuştu.

Hasan Ali’nin karargâhının (*ordu*) viran olduğu sırada Seyyid Mezid-i Argun, Germrud vilâyetine giderek o vilâyeti harap etmiş, Hasan Ali’nin yıkılması haberini beklenirken ansızın onun yıkıldığı haberi geldi. Derhal bu durumu bildirmek için Sultan Ebu Said Mirza’ya bir *elçi* ve Tebriz’e bir *daruga* gönderdiler.

Sahib Kiran tarafından mutluluk tahtını süsüleyen, bahtiyarlık tacına düzen veren dünyadakilerin hazret-i *şehzadesi* Nazım:

“Padişahlık yüzüğünün kaşı; dünyayı alma yüzünün aydınlığı,

Ülke ve devlet bayrağının süsü; adalet başarısının ve fethin işareti,

⁸⁴⁰ Yakup peygamber, oğlu Yusuf’u kaybetmenin acısıyla görme yeteneğini kaybetmiştir.

[468] *Yüzü, gerçek sabah gibi parlak, sabahın karanlıklarını yaran şafak gibi olan, Babası güneş, kendisi ise ıstık gibi; babası bayram günü, kendisi de dolunay gibi olan”*

(şeklinde tarif edilen), uzun asırlar, talihli akranları, ünlü kardeşleri ile *Sahib Kıran*’ın bayraklarının(*râyât*) gölgesinde gerçek sabah gibi fetih güneşinin öncüsü; rüzgâr gibi dünyayı alan Sultan Halil Bahadır, fitne ateşini söndürmeye ve Tebriz *dârü’s-saltana*’sının sâkinlerini rahatlatmaya karar verdi. Acele olarak Tebriz’i ikbal çadırlarının kurulduğu yer yaptı. Vilâyet beldelerinin sakinlerinin hepsini, emniyet ve güven çemberinde kalp huzuru ve sakinlik alanına yerleştirdi. Aslan yapılı, uğurlu yüzlü, beğenilen düşünceli, güzel huylu, cömert tabiatlı, Muhammed adlı, Ali şanlı adil şehzade Muhammed Beğ’i, Mahmud Beğ’in⁸⁴¹ ve kaçak Akkoyunluların arkasına Serav⁸⁴² tarafına; Şeyh Ali Beğ-i Purnak’ı muzaffer askerlerden (*asâkir-i mansure*) bir topluluk ile Alıncak kalesi tarafına gönderdi. *Yurt*’ta Maku kalesinin *hakiminin* bağlılık makamında olduğu, o kalede bulunan Hasan Ali’nin, karısını *Sahib Kıran*’a gönderdiği ve kaleyi ele geçirdikleri haberi geldi. Huri mevkiiinde de Şah Ali Beğ’in Alıncak’ı aldığı haberi geldi. Kısa bir zamanda böyle bir kale zahmetsizce *hazinelere* birlikte yönetim altına girdi. Bu konu, Turanşahlıların hükümlerini doğruladı. O kadar ihtişamına rağmen eski *sahib kıran* Emir Timur-i Kurekan, orayı yaklaşık 17 yıl kuşattı. **[469]** Kuşatma günlerinde doğan kimse, buluş çağına erip kuşatanlarla savaştı. Birçok zahmet ve gayretten sonra alındı. Halbuki bu kalıcı devlette İlahî yardımla memleketler ve *hazinelere* kısa bir zamanda ele geçti. Ülkelerin sakinlerine hiçbir zarar ulaşmadı.

Seyyid Mezid tarafından öncü birliği (*monkalay*) olarak görevlendirilen Çağatay *darugası* bu durumu görünce istilâ ve yönetim elini, iktidar kolundan dışarı çıkarmadı. Fitne çıkarma başını, yakasından yukarı kaldırmadı. Durumu, Emir Seyyid Mezid’e ilân ettikten sonra Sultan Ebu Said’in yüksek tahtının ayağına arz etmek için yola düştü.

O sırada Sultan’ın bayrakları (*râyât*) Sultaniye’yi geçmişti. Bu haber geldiği zaman Hasan Ali Mirza, kendini çocuk yerine koyarak, “Kendi babamdan hiçbir zaman şefkat görmedim. Onun eziyet edeceği şüphesinin dikenini,

⁸⁴¹ Yani Hasan Beğ’in Sahib Kıran amcası Akkoyunlu Mahmud Beğ. Daha önce geçtiği gibi (Bak. Farsça metin s.358) Hasan Ali’nin, babasına karşı giriştiği isyanda bulunmuş ve sonra Hasan Ali hükümdar olunca onun emirlerinden birisi olmuştur (KD, s.368, n.1).

⁸⁴² Yani Serav: Tebriz’in batısından, bugünkü İran’ın Doğu Azerbaycan eyaletinde bir il.

ayağımdan çıkarmadım. O her an beni mahpus ve bağlı tuttu. Üç defa isyan ettim. Talih yardım etmedi. İşret serap bahçesinde hiç devlet gülü dermedim. İşte benim elim. Fakir ve inziva eteğim. Eğer Sultan'ın şefkati, durumumu kapsarsa, inziva köşesine çakilirim" dedi.

Uzun bir sohbetten sonra *Şeyhü'l-İslâm* kalkıp tayin edilmiş olan *menzile* indi. Hasan Ali'yi de oraya indirdiler. Ömer Beğ, sahip olduğu güçle istediği *menzilde menzil* tuttu.

Ertesi günü Şeyh'e Abdürrahim'in evinde yer verdiler. Sultan, onun ziyaretine geldi. Nasihatlerle dolu uzun bir sohbet oldu. Saygı ve tazim görevleriyle getirildi. *Şayhü'l-islâm*, Ömer Beğ ile birlikte Sultan'ı desteklemek için Erdebil'e döndüler.

Üç gün sonra yoksulu okyayan, gökte [470] uçan, dünyayı aydınlatan, öğlen ülkesinin meliki olan güneş, gönüllerin dileğiyle görünen yerlerin ve *menzillerin* çatısına doğdu. Kapılardan ve pencerelerden, *halvethaneleri* karanlığı aydınlatan ışıyla aydınlattı. Fakir dervişlere "Onun kulağı ve gözü idim" sözünü; başsız ayaksız çıplaklara "Beni size giydirin" diye okudu.

Sultan Ebu Said Mirza şehre girdi. Fakirlerin kibleşi ve âriflerin odası olan Şeyh Safiyü'l-Hakk⁸⁴³ın temizlik örneği olan kutsal işaretli *hankahına* tevazu ve huşu içinde girdi. Miyanе'de bulunan *emirler*, *âyan*, büyükler ve âlimler, toplantı yaptılar. Her konudan söz söylediler. Kavimlerin zevklerine uygun yiyecek çektiler. Sohbet bittikten sonra Sultan karargâha (*ordu*) geri döndü.

Şehir ve vilâyet halkı, tahıl vergilerine (*tevcihât-i gallât*) ve yiyecek isteme muamelelerine maruz kaldı. Köylüler, çoluk çocuklarına dağlara yönelirlerken, şehirli zorbalık ve şiddet gördü. Tahıl (*galle*) satma yükünün altında, çamurdaki eşek gibi debelendiler. Bir ordu, ekmek için köpek gibi kapıdan kapıya koşup durdu.

[471] SULTAN EBU SAİD'İN ORDUSUNA KATILMIŞ OLAN CİHANŞAH MİRZA'NIN EMİRLERİ

Sultan, Miyanе'ye vardığı zaman Hasan Ali'den kaçmış olan Cihanşahlı *emir*lerinden her gün bir topluluk onun karargâhına (*ordu*) varıyor ve iyi davranışla karşılaşılıyordu. Önce *Sahib Kuran*'ın amcası Mahmud Beğ-i Akkoyunlu, Ali Beğ-i

⁸⁴³ Safevi hanedanının adını aldığı ünlü arif Safiyü'l-Din-i Erdebili (ölm. 735/1334).

Ağaçeri ve Suhrab-ı Rüstem-i Tarhan, Kılıç Aslan'ın oğlu, Şah Ali-yi Hacılu, Üveys-i İnal⁸⁴⁴ ve başkaları gibi *emirzadeler*den bir toplulukla birlikte Sultan'ın huzuruna vardı. Onları takiben Pir Ali-yi Ali Şeker, kardeşleriyle geldi. Gelen *emirlerin* hepsinin yanında *nökerleri* de vardı. Onların gelişiyle Sultan Ebu Said Mirza'nın karargâhı (*ordu*), büyük bir güç ve donanım kazandı. Ayrıca yaklaşık 10 bin Arap atlı Türkmen genci, süvari olarak onun karargâhına (*ordu*) katıldı.

Yine o *yurtta* Emir Yusuf-i Cihanşah Mirza, Tebriz'den gelip, kan çanağına dönmüş gözlerinden yaş dökererek karargâha (*ordu*) katıldı. Sultan ona büyük bir saygı gösterdi. Şahane vaadler ve müşfik davranışlarla onun gönlünü alarak onu, ebeveynlerinin gömüldüğü yer olan Tebriz'in Muzafferiyeye tekkesine (*hunkah*) gönderdi. [472] *Sahib Kıran* ile arasına düşmanlık girince Sultan Ebu Said Mirza, Hasan Ali Mirza'yı saltanat *mişam* ile birlikte Azerbaycan'a, *Sahib Kıran*'ı perişan etmesi için *Sahib Kıran*'ın amcası Mahmud Beğ'i de Diyarbakır tarafına yolladı.

[473] SAHİB KIRAN'IN MURAD BEĞ'İ ELÇİ OLARAK GÖNDERMESİ

Sahib Kıran, Nahcivan vilâyetine girmeden önce Şehzade Sultan Halil'i Tebriz'e göndermişti. Çağatay tarafından da Tebriz'e ve Azerbaycan'ın diğer vilâyetlerine *daruga* gitti. Onlardan hoşla gitmeyen davranışlar görülünce *Sahib Kıran*, "Bu *darugalar* cahil kimselerdir. Onların fitne ve fesadının uğursuzluğuyla eski dostların arasına düşmanlık düşmesin. Belki bu haber Sultan Ebu Said'e ulaştığı zaman o, adamlarını bu kötülüklerden alıkoyar veya vilâyetten dışarı çıkarır" buyurdu.

Padişahın Nahcivan'a inişi gerçekleşinde Cuşin kalesinin, Avnik'in, Bayezid kalesinin ve Gerni kalesinin devletin taraftarları tarafından alındığı haberi geldi. *Sahib Kıran*, şahane hediyelerle (*pişkeş*) yeğeni Murad Beğ' i Sultan Ebu Said'in *dergâhına* gönderdi. Sevgi zincirini, gönül alıcı haberlerle harekete geçirdi. O bunu yapmakla, kendisinin itaatın yolunda yürüdüğünü, düşmanlıkların kökünü kazıdığını ve ülkesinin günden güne genişlediğini Sultan'ın fark edip bunlarını göz önünde bulunduracağını; o şekilde onun,

⁸⁴⁴ Bu emir, 1450-1451 yıllarında meydana gelen Cihangir ile Cihanşah arasındaki savaşlarda Akkoyunlulara esir düşen Üveys-i Aynal'dan bahkınıdır (Bk. Farsça metin s. 198) (KD, s. 171, n.1).

kendi acımasız kılıcının uğuruyla elde ettiği Irak mülküyle yetineceğini ve tamah ayağını, Azerbaycan'dan çekeceğini düşünüyordu.

Murad Beğ, Miyane *sahasında* Sultan Ebu Said'in karargâhına (*ordu*) yaklaştığı zaman, karargâhı *araba* ile kuşattıkları zamana kadar onu o civarda durdurdular. Çok miktarda gölgeliği, büyük çadırı (*kendolan*), normal çadırı ve otağı halka duvarı (*cerge*) yaptılar. [474] Onu iki gün sonra *orduya* soktular. Bir topluluğu da Kalmaklılar⁸⁴⁵ kılığına sokarak, "Bunlar insan yer" dediler.

Murad Beğ, *araba* çemberine yaklaşıncı onun ayağının ucunda yürüyen bir kimseyi o topluluğun eline verdiler. Onlar, onu hemen öldürüp, "Yiyeceğiz" diyerek parçalarını kaptılar. Murad Beğ'in hediye (*pişkeş*) olarak gönderdiği birkaç atı ürküttüler. Kuşatılan yere girince önce onu *divana* götürdüler. Sultan Ebu Said Mirza'nın oğlu Sultan Muhammed ve divan emirleriyle (*umerâ-yı divân*) görüştü. Ondan sonra onu Sultan'ın *bargâhına* soktular. Büyük bir şölen (*şılân*) düzenlediler.

Sultan tahta oturdu. Murad Beğ'i tahtın ayağına oturtular. Şahane hediyeler (*tecemmulât*) sundular. O, haberi ulaştırdıktan sonra Sultan Ebu Said Mirza, "Hasan Beğ'in babamın kabrinin bulunduğu yer olan Azerbaycan'ı bana bırakması gerekir. Ayrıca çocukları Rum ve Şam tarafına göndereceğim. O diyar alındığı zaman, inşallah, vilâyeti Azerbaycan'ın karşılında (ona) veririm" buyurdu. Murad Beğ'i yollarken onun yanına bir elçi kattı. Aynı sözlerle haber gönderdi. Bu haber de *Sahib Kıran*'ı savaşa ve vuruşmaya tahrik eder mahiyeteydi.

Elçi, Murad Beğ ile beraber işareti devlet olan tahtın ayağına varınca Murad Beğ'in görüşmesi sırasında hediye (*pişkeş*) atlarını ürkütmek ve o kişiyi öldürmek gibi işleri anlattıktan sonra getirdiği haberi arz edince *Sahib Kıran*, "Atı ürkütmek devleti ürkütmek demektir. Bir masumu, adam yiyen uydurmasıyla nitelenen bir topluluğun eliyle öldürtüp ondan sonra parça parça yapmak, benzerini kâfirlerin yapmayacağı bir zulümdür. İslâmiyet, adalet ve şeriat davası güden bir kimse, böyle davranışlara nasıl izin verir? Azerbaycan mülkünün davasını güden ve "Orası bizim mezarlığımızdır" diyen kimse [475] doğru söylüyor. Ona göre onun devletinin yıkılması ve helâki o diyarda olacaktır. Ne gariptir ki nücum hükümlerinden sonuç çıkaranlar, takvimlerde, 'Bu yılda Semerkand padişahının düşüncesinde ve tedbirinde

⁸⁴⁵ Tatarların Kalmuk boyu.

gevşeklik görülecektir ve (bu durum) onun helâkine sebep olacaktır. Eğer iki Kanun ayı geçerse, iyi duruma gelecektir’ diye yazmışlardır dedikten sonra elçiye cevap olarak da “Bizimle onun durumu, bir çölde susuzluğun istilâsına uğramış iki kardeşin durumuna benzemektedir. O iki kardeşten birisi bir çölde iki su testisi buldu. Birini kardeşine verip birini kendine aldı. O kardeş, büyük bir hırs ve tamahla, daha testideki suyun tamamını içmeden diğer testiye gözünü dikti. Kardeşi ona “Her iki testi de ben buldum. Kardeşlik bağından dolayı onu paylaştırdım. Sen daha kendi testini bitirmeden gözünü benimkine diktin” dedi. Onun gibi Irak ve Azerbaycan da iki testi gibidir. Bunun her ikisini de ben buldum. Irak’ı ona bıraktım. Azerbaycan’ı da kendime sakladım. Sultan Ebu Said Mirza, daha Irak’a tamamen sahip olmadan Azerbaycan’a yönelmesi saygısızlığın son derecesidir” buyurdu.

Sultan Ebu Said Mirza elçiyle gönderdiği mektubunda, sevgi ve dostluk beyanıyla birlikte ağır yeminler ederek *Sahib Kiran*’ı hile ve tuzakla güvendirmek istedi. Ondan sonra rahatlık içinde o *menzilden* göç etti. Geri dönüp dinlenmek için daha uygun ve münasip olan başka bir *menzile*, elçiyi Murad Beğ ile gönderdiği zaman göç etti.

Hazret-i *Sahib Kiran*, tambir uyanıklıkla, o elçiyi yolcu edince göç edip o *yurta* sığınacağını, muhabbetlisözler ve haberlerle [476] *Sahib Kiran*’ı gafil bırakıp durmadan göç edeceğini anlayarak elçinin geldiği gün kalkıp Sultan Ebu Said Mirza tarafına hareket etti ve Sultanlu mevkiinde konakladı. Şahitlere, delillere ve fâllara göre, galibiyet ve üstünlük kendine aitti. O şahitlerin biri de şuydu: Murad Beğ’i elçi olarak gönderdiği zaman Murad Beğ, Sultan Ebu Said’in hallerinden onun Azerbaycan’ı alma niyetinde olduğunu, hiçbir şekilde o kararından geri durmayacağını ve dönmeyeceğini gözlemlemiş, bu durumu *Sahib Kiran*’a duyurmuştu. *Sahib Kiran* da savaş araçlarını hazırlamak; çarpışma ve vuruşma tedbirini almak konusunda düşünüp taşınmakla meşguldü. Bir gece gerçekleşebilecek rüyalarından birinde, bir kişi büyük bir heybet ve cüsse ile ona yönelmiş, yaklaşınca ayağı havaya kalkıp başı yere oturmuş, ondan kırmızı sahtiyan şeklinde bir baş görünmüştü. Sabah olunca o olayı Kur’an fâlinin müjdesiyle pekiştirip teyit etmek istedi. Kur’an-ı Kerim’i bu niyetle açtı. “Oraların altını üstüne getirdik”⁴⁶ iyi örnekli fâlı çıktı. Evin kapısını açtığı zaman da meczubların tacı Baba Abdurrahman’ın, “İran ve Turan senindir” dediğini duydu.

⁴⁶ Kur’an-ı Kerim 11/82.

Elçinin geldiği Sultanlu *yurtunda* Şehzade Sultan Halil de Tebriz'den dönerek padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) katıldı. Arada elçiler ve mektuplar gidip geldi. Fitne maddeleri günden güne yoğunlaşmaya, sıkıntı unsurları anbean [477] artmaya başladı. İçi aydınlık aklın tedbir düşünen yaşlısı, o karışıklığı düzeltmek konusunda süt emen çocuğa ve aciz bir ihtiyara döndü. Feleğin kadısı ve zamanın iyisini kötüsünün ölçüsü olan Utarid, bu dıvada, her ne kadar iki hasımı barışa çağırıyorsa da onlar razı olmadılar.

Sultan Ebu Said Mirza, gücünün şahidine, gururun deliline göre ülke isteyen; *Sahib Kıran* ise, semavî hüküm ve Rabbanî takdirin etkisiyle razı olan idi. Zühre, *çegane* ve *çeng*'in sazi, sözü ve ahengiyle onları o savaştan eğlence meclisine (*bezm*) gelmeye ve savaşı (*rezm*) terk etmeye çağırıyor; Merih, kınama oku ve ihtar kılıcıyla onları saldırıdan alıkoyor; Güneş, her sabah kılıcını çekmiş, karanlıklar ordusunun kan dökücülüğünün arkasında başını ufkun celbinden dışarı çıkarıyor; *Sahib Kıran*'ın bayrağı (*alem*), halkın başı üzerinde, fetih ve zafer işaretini yardımcılara ve destekçilerine veriyor; ay, devletlerin değişme palazını başına çekmiş, Hitay yolundan Çağatay sultanının matemine işaret ediyor; Bayındır'ın ruhuna, Oğuz ve Baysungur'un ruhlarına müjde veriyordu.

Sahib Kıran, elçi geldikten ve onun haberini ulaştırdıktan sonra *kadıasker* olan *Kadı Alaaddin Ali*'yi, Nimetullah ile beraber gelmiş olan Sultan'ın Ali adındaki elçisiyle birlikte Sultan'ın tarafına gönderdi.

Sahib Kıran, bazı mektuplarında, “Bir vilâyete yürüyen ve bir topluluğun başında ehl-i İslâma asker sevk eden bir padişahın o sefer konusunda delili ve belgesi olması gerekir. Kesin delil olmadan parlak kılıcı çekmek, padişahlık ve yönetim kanununa aykırı; dindarlığa ve adalete terstir. Durum odur ki bizden Sultan'a iyilik ve yardımdan başka bir şey ulaşmamıştır. Irak ve Fars, bu devletin gücü ve acımasız kılıcın aracılığıyla onun adına alındı “dedi.

[478] Sultan ona verdiği cevapta “Yapacağımız bu seferin sebep ve delili, Tebriz'in babamızın kabristanı olmasıdır. Bu birkaç yılda sizin haneniz, bizim hanedanımızın itaatine ve bağlılığına girmişti. Şimdi de ataların ve dedelerin yaptıkları gibi itaat ve bağlılık içinde olmanız gerekir. Benim, düşüncem, seni, Azerbaycan'a göz dikmekten vazgeçirip Diyarbakır'a dönmeni sağlamak şeklindedir. Ona karşılık, Rum'u ve Şam'ı fethettikten sonra sana vilâyetler vereceğim” dedi.

Sahib Kıran, Kadı Ali'yi Sultan'ın *ordusuna* gönderirken o haberin cevabında, “Şu ana kadar bizden muhabbet yolunu yürümekten başka bir hareket olmamıştır. Emir Timur-i Küregan'ın *-Yatığı yer pâk olsun-* ailemiz hakkında yapmış olduğu ilgi ve iltifatlara karşılık, bizden, elimizden geldiği kadar bağlılık ve samimiyet görülmüştür. Bilhassa şu sırada arka arkaya, durmadan yigitleğin âdet ve töresini yerine getirdik. Şimdi iyiliğin yerine kötülük olacaksa, haklar kabul yerine geçmeyecekse, olacağı kendilerinden bilsinler. Fakat biz önce kabzası sizin elinizde olan bir kılıç gibiydik ve o, düşmana kullanılıyordu. Şimdi onun kabzasını düşmanın eline vermişsiniz, kendinize vuruyorsunuz. Nazım:

“Dostluğu tamamlamak ve ahidleri korumak için çok uğraştık, fakat ne fayda?

Sevgimizin ipi, sağlam bir taş gibi idi; dostluğumuz yardım suyunun kaynağı gibiydi.

İpin başını korumak gerekir; çeşmenin gözüni doldurmamak gerekir.

[479] *Dostluk bahar mevsimi gibi olur; ondan dağ ve ova lâle bahçesi olur.*

Düşmanlık sonbahar mevsimi gibi olur; onda rüzgâr, yağmur ve şiddetli gök gürültüsü olur.

Baharın başlangıcını, gülü, sebze ve dağın eteğini ganimet say.

Rahatı ve huzuru yele vermemek için şaşkınlık ve gurur rüzgârını başından at.

Naaş tahtasına yükünü bağlamış birçok tahtlı ve bahtlı taç sahibi,

Kendilerini helâk denizine attılar ve yerlerini bu toprak yağnına bıraktılar.”

Şimdi işin kararı savaşıma ve vuruşma olacağına göre, Karabağ'da beklerim. Onların savaşa hazırlanmaları ve hemen savaş meydanına gelmeleri gerekir” diyerek şu iki üç Türkçe beyiti söyledi....⁸⁴⁷

Ayrıca, “Sizin miras kalmış ülkenizi Cihanşah Mirza ele geçirmişti. Yezd'den bir eşek yükü yüklemek isteseler, 10 defa başvurmadan Yezd *darugaları*na izin alamıyorlar ve o işi yapamıyorlar. Sizin *elçiniz*in üzerindeki cadırı yıktılar. Sizin onunla mücadele etme imkânınız yok idi. Celal Sahibinin yardımıyla sizin devletinizin yıldızını o yükten kurtardık. Onun üzerine Irak memleketlerinden bazılarını bize vermeniz gerekiyordu. Azerbaycan'ı, miras kalmış ülkenizi, sizin elinizden almış olan öyle bir padişahın kılıcıyla aldım.

⁸⁴⁷ Maalesef nüshacla bu Türkçe beyitlerin yeri boş bırakılmıştır. Anlaşıldığına göre Türkçe bilmeyen müstensih, bu beyitleri Türkçe bilen birine okutup yazmak üzere yerini boş bırakmıştır (KD, s.479, n.1).

Şimdi siz onu hile, iki yüzölçüm, yalan yeminler ve tatlı dille almak istiyorsunuz. Bu, son derece insanlıktan uzak bir davranıştır. **[480]** Bizimle sizin hikâyeniz, aynen Ebu Müslim ile Mansur-i Devanî⁸⁴⁸'nin hikâyesine benzemektedir. Ebu Müslim, Mervan oğullarını, Abbasoğulları ile birlikte yıktı. Ülkeyi Abbâsî için temizledi. Sonunda o, onu öldürmeye kalktı. Eğer bizim hakkımız sizin yanınızda kaybolmuşsa, Allah'ın indinde kaybolmamıştır" diyerek *elçiye* bu haberlerle dönüş izni verdi. Böylece ikiyüzölçüm kisvesinde bulunan düşmanlık açığa çıkmış oldu.

Akkoyunlu *karavulları* saldırılarda bulundular. Önce Emir Hasan Hacı gitti. Çağatay'dan birkaç kişiyi yakaladı. Bazılarını öldürüp bazılarını canlı getirdi. Ondan sonra Şahzade Uğurlu Muhammed gidip yağmada bulundu. Yüz çevirmiş olan bir Cakırlı topluluğu, onun yağmasına ve esaretine maruz kaldılar. Üç ay boyunca ordunun *bahadırları*, Sultan'ın *hendeğine* ve *araba* kuşatmasına saldırıyorlar, yağmada ve tutuklamada bulunup bağırıp çağırarak dillerini Çağatay'ın hepsine küfür için açıyorlardı. Kuşatmanın içindeki halktan hiç kimsenin dışarı çıkıp savaşmaya gücü yoktu. O süre içinde her zaman *emîrzadeler* ve ünlü kişiler Çağatay ordusundan kaçıp *Sahib Kıran*'ın ordusuna katılıyorlar, "Sultan Ebu Said Mirza, geldiğine pişman ve üzgündür" haberini ulaştırıyorlardı.

O, pişmanlığın ve sıkıntının fazlalığından dolayı kendini dostluk makamına çekiyor ve onu yeminle pekiştiriyordu. Onun tedbir yolu kapanmış ve şaşkınlık eli açılmış olduğu için kendisini o tehlikeden kurtarmak veya *Sahib Kıran*'a üstünlük kazanmak amacıyla her zaman bir vesile ile teşebbüste bulunuyordu. Sonunda *elçi* göndererek, "Buradan geri dönüyorum. Eğer aramızda barış olursa iyi olur" dedi.

[481] *Sahib Kıran*, Rüstem-i Mihmandar'ı o *elçinin* yanına katarak gönderdi. (Sultan), Rüstem'i tutuklayıp göç ederek acele Mihrî suyunu tutup Kızılağaç⁸⁴⁹'a gitti. Onun Göç etmesinin sebebi, o yerin, korkudan ve tehlikeden hali olmamasıydı. Orada savaşlamazdı. O *elçiyi* göndermekle *Sahib Kıran*'ı meşgul edip güvendirmek istedi. Sonra oradan göç etti.

O sırada Horasan'dan Sultan Ebu Said Mirza'nın cephanesinin (*cebehâne*) kalabalık bir topluluk ve çok miktarda malla Sultan'ın ordusuna yaklaştığı

⁸⁴⁸ İkinci Abbâsî halifesi (136-158/754-775).

⁸⁴⁹ Bicar'a bağlı ve oranın 18 km güney doğusunda bir köy.

haberini ulaştırdıkları zaman *Sahib Kiran*, onları cephane (*cebehâne*) ve mallarla birlikte yoldan çevirsin ve *ordu-yi humâyun*'a ulaştırırsın diye Emir Ömer Beğ'i gönderdi. Emir Ömer Beğ, öfkeli aslan, kızgın fil ve yakıcı şimşek gibi 300 genci yanında götürdü. Cephaneyi (*cebehâne*) yanındaki herkes ve her malla birlikte ele geçirip padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) ulaştırdı.

Karakoyunlu *emirleri* için başında (Sultan'a) katılmışlardı. Ondan sonra daha önce bilindiği gibi Hasan Ali de ona katıldı. Sultan, Ferruh Yesar-i Şirvanşah-ı Şirvanî'nin de kendisine yardımcı ve destekçi olmasını; tahıllar, gıda maddeleri ve diğer yönlerden katkıda bulunmasını ve Akkoyunlu'dan kaçıp ona sırt çevirmesini ve onların perişanlığına sebep olmasını isteyerek bir elçi gönderip Şirvanşah'tan kızını istedi. Ayrıca Abdü'l-Gaffar ile Karamanlı *emirlerine* kılıçlı kemer ve *hil'atle* beraber elçi gönderip onları çağırdı. Bu yüzden Abdü'l-Gaffar-ı Şekî ile Karamanlı *emirleri* [482] *Sahib Kiran*'ın şefkat devletinden mahrum, fakir, yardımsız, mahcup ve kınanmış kaldılar.

O sırada Akkoyunlu *bahadurları*, her yönden saldırmak, her an Çağatay'ı avlamak iddiasını kafalarına koydular. Hüseyin-i Koca Hacı *karavulluğa* gitti. Yiğitliğin ve *pehlivanlığın* hakkını verdi. Onlardan birkaç kişiyi öldürüp birkaç kişiyi de tutuklayarak ordugâha (*ma'asker*) döndü. Ondan sonra Şah Ali Beğ gitti. O da tam bir üstünlük kazandı. Yaklaşık 50 kişi öldürdü. Çok miktarda *araba* kırdı. Hızır Beğ-i Tarhan da gitti. Birçoğunu yakalayıp *orduya* ulaştırdı. Başka bir defa Şahzade Muhammed'i gönderdi. O da onların bir çoğunu öldürdü. Ondan sonra Şah Ali Beğ gitti. onlardan yaklaşık 50 kişiyi öldürdü. Geride arabalardan birçoğunu kırık bıraktı. Ondan sonra Sultan Hamza ve Yusuf Beğ gece baskını düzenlediler ve çadırlar yıktılar. Ondan sonra Şah Mansur, Hüseyin-i Uveys ve Zü'n-Nun giderek yiğitlikler gösterdiler.

Bu yiğitlikleri görünce Sultan Ebu Said Mirza'nın şaşkınlığı arttı. Zora baş vurma gayretini bir yana bırakarak geri çekilmeye yöneldi. Oradan göç edip Mahmudabad ve Şirvan⁸⁵⁰'a inmek istedi. Yol bataklık olduğu ve ordunun orayı geçmesi sakıncalı olduğu için buyruğu üzerine yaklaşık 10 bin eşek yükü (*harvâtr*) kamışı geçiş yerine döktüler. O da kâfi helmediği için kimin fazladan eşyası ve yükü varsa, o yoldaki kamışın üzerine atmaları için tellâl çağırdılar. Kilimi, keçeyi, palazı ve atılabilen yükü attılar. Asker 3 gün oradan geçti. O

⁸⁵⁰ Kafkasya'nın güney doğusunda, Arux nehrinin yukarı yatağında bulunan bir vilâyet.

geçişte büyük bir kargaşa yaşandı. Geçtikleri zaman insanlarda büyük bir sevinç ve rahatlık görüldü. Yeni bir hayat bulduklarını düşündüler.

Sultan **[483]** istediği mevkiye indi. Bir tarafında Kur suyu⁸⁵¹, diğerinde deniz vardı. *Sahib Kıran*'ın ordugâhının (*ma'asker*) tarafını *hendek* ve *arabayla* sağlamlaştırdı. Korkularının fazlalığından ayaklarını *hendeğin* dışına atamadıkları için *ordunun* içinde kuyular kazdılar. Kur'un ortasında bir otlak vardı. Orayı hayvanlar için zapt ettiler.

O sırada *Sahib Kıran*, Şahzade Sultan Halil'i, Şah Ali Beğ-i Bayramî'yi, Şeyh Hasan Beğ-i Purnak'ı, kendi yeğeni Ali Mirza'yı, İbrahim Şah Beğ'i, Murad Beğ b. Cihangir Mirza'yı Alihan'ı, Nazım:

"Hepsi aslam yakalayan intikâm kaplam; sertlikte hepsi granit taş gibi,

Hepsi savaş günü düşmanın üzerine giden hedeng oku gibi doğru yönlü.

Arap atları üzerine binmiş gençler, ilkbahar gül fidanının dalı gibidirler.

Bir gölge gibi Şahzadenin arkasından koşan veya uzun selvinin ayağındaki su gibi olan"

(şeklinde nitelenen) üç bin *bahadır* ve yiğit gençle birlikte Sultan'ın *ordusuna* gece baskını için gönderdi. Onlar gece yarısı, Sultan'ın *ordusunun* içinden birçoğunu öldürdüler. Kuşatmanın ve *hendeğin* dışında attan, katırdan, deveden ne buldularsa, yağma ettiler. Onların *ordusunda* büyük bir panik çıktı. Yiğitçe savaşlar yapıp geri döndüler.

Sultan Ebu Said Mirza'nın bir anda kalbi yerinden oynayıp, ayağından güç gitti. Onun *ordusundan* kaçabilecek olan kimse, orada duramadı. Ya Şirvan'a çekildi veya *Sahib Kıran*'ın ordusuna sığındı.

Bu şekilde birkaç gün **[484]** geçince Sultan'ın karargâhından (*ordu*) Şirvan'a gidecek olan herkese yol açıldı. Peş peşe Şirvan'dan karargâha (*ordu*) tahlıl (*galle*) geldi ve o arada alım satım yaygınlaştı.

O arada *Sahib Kıran*'a Sultan Ebu Said Mirza'nın *ordusunun* bir *fersah* uzağında bir geçit yeri olduğu, orada Şirvanlı tacirlerin muameleyle ve alım satımla meşgul oldukları haberi ulaşınca Sahib Kıran, Osman Beğ b. Cihangir Mirza'yı Hamza-i Bektaş ve 100 süvariyle birlikte oraya gönderdi. Onlar, Çığatay'dan birçok kişiyi öldürdürüp yağmaladılar.

⁸⁵¹ Veya Kura nehri: Kafkasya'nın güneyinde 1515 km uzunluğunda bir nehir.

Sultan'ın karargâhı (*ordu*) onlara yakın ve Osman Beğ'in askerleri az olduğu için, bir saldırı birliği (*ilgar*) o karargâhtan (*ordu*) onların üzerine yürüdü. Osman Beğ ile beraber olan Horus Bahadır adındaki biri, cahilâne ve pervasız savaşması sebebiyle Çağatay'ın eline düştü. Osman Beğ de atının dizginini çekip savaşa devam etti. Geri çekilerek kendini düşmanın içinden çıkardı. Düşman ise tuzak olur, düşüncesiyle cesaret edip Osman Beğ'in arkasından gidemedi. Sonunda o esir kişi sorguya çekilerek tuzak olmadığı belli olunca Osman Beğ'e karşı yiğitlendiler ve onun üzerine saldırdılar. Osman Beğ, yanında bulunan gençlerle Çağatay ile yiğitçe savaşlar yaptı. Savaş yaparak kendilerini o savaştan dışarı attılar.

O zamana kadar Çağatay ile anlaşmış olan ve aralarından birlik sözü bulunan Şirvanlılar, bu yiğitliklerden ders aldılar. Sultan Ebu Said Mirza'dan ümitsizliğe düştüler. Abdü'l-Halik adındaki birini, dostluk kapısını çalmak, anlaşma zincirini harekete geçirmek için saltanat dergâhına ve adalet tahtının ayağına gönderdiler. Çağatay'dan geri durarak, tahıl (*galle*) satışını ve diğer ticarî işlemleri (*muamele*) yasakladılar.

Sahib Kıran tarafından Cihanşah Mirza'nın yanında çalışanlardan (*mülâzim*) Emir Abdü'l-Hak, elçi olarak, [485] sevgi ve ilgi göstermek için Emir Ferruh Yesar-i Şirvanşah'ın tarafına gitti. Onu iltifat fenleriyle ümitlendirdi. Yine o sıralarda Sahib Kıran, Baba Abdurrahman'ı rüyasında görerek, ondan zafer müjdesi alıp ümitlendi.

Sultan Ebu Said Mirza, sıkıntı içinde tekrar dönüş yoluna düştü. Bu haber *Sahib Kıran*'a ulaşınca o, uzaktan kendilerini Çağatay'a göstermeleri, onu birkaç gün oyalayıp bekletmeleri; o bekleme sırasında *Sahib Kıran*'ın öncü birliğine (*monkalay*) katılması, kendisinin de onlarla birlikte savaşa girmesi için Emir Beğ-i Ömer'i, Bayındır Beğ'i, Muhammed Beğ'i, Beşaret Beğ'i, Emir Aslan-ı Dulkadir'i, Mansur-i Afşar'ı, Murad Beğ'i, Yusuf Beğ b.Cihanşah Beğ'i, Ebu Said-i İnak'ı, Musa Beğ-i Arab'ı bin kişiyle gönderdi.

Emirler fermana uyarak, alınan tedbire göre kendilerini onların üzerine atıp onlardan olanları öldürmeye ve cenahlardan önemli müdahalelerde bulunmaya başladılar.

Sahib Kıran, Allah'a tevekkül ederek hiç çekinmeden at binip Aras suyunu geçti. Yanındakilerin sayısı 6 kişiden fazla değildi. Onun yedek atını yaya çekiyorlardı. Mahmudabad'ın karşı yerine indi. Ata bindiği sırada sağ ve sol cenahı onu görmedi. Sanki onun o binişte iradesi yoktu. Çayıptan gelen bir

işaretin hükmüyle binmişti. O *menzilde* muzaffer askerlerden (*asâkir-i mansure*) az bir kısmı ona ulaştı. Yine o *yurtta* salihlerden bir kişi, sahih bir rüyasında, Baba Behram Çelebi'nin boynu kısa ve ayağı kırmızı bir deveye bindiğini ve işaret ederek "Düşman budur, git, bak onu yere vuruyorum" deyip o deveye tutup yere vurduğunu gördü.

Doğunun Türk'ünün⁸⁵² intikam kılıcını kınından çektiği ve rüzgâr ayaklı, havayı dolaşan atının üzerinde yükseklik dairesinden ovanın alanının meydanına yöneldiği, **[486]** Habeş ve Zenci devletinin kara *ulusunu* yani akşamın muhteşem karanlığının askerlerini ters çevirdiği sabah vakti *Sahib Kiran*, (savaş)meydanını arşınlayan, hasmı yakalayan ve aslan gibi dövüşen rahvan ve alacalı atına binerek, [Şiir]:

"*İkbal, onunla atbaşı gitmekte, zafer önünde koşmakta; Hakk'ın yardımı yol arkadaşı, fetih üzengi komşusudur*"

(tarifine uygun olarak) yanındaki 400 süvariyi, İshak Ağa'yı, Mevlâna Şeyh Ahmed'i ve Şah Ali-yi Purnak'ı *yurt* almak için önden gönderdi. Yolda Çağatay ordusunun galip geldiği, Emir Ömer Beg'i yendiği ve ordunun hezimete uğradığı haberini ulaştırdılar.

[487] EMİR MEZİD'İN SAVAŞI VE YAKALANMASI

Emir Ömer Beg'in Çağatay'a çok zararı dokunmuş, onun küstah ve cüretli davranışları, Çağataylıların canlarına tak etmişti. Onun az bir toplulukla beraber yolda kavga ettiğini öğrenince bir anda *hendekten* dışarı döküldüler. Çağatay *emirlerinden* Emir Seyyid Mezid, Muhammedyar-ı *Tavacî*, Hüseyin-i Divane, Emir Şir Hacı, Şeyh Behlül; Karakoyunlu *emirlerinden* Ali Şeker'in oğulları ve diğer *emirler*, Emir Ömer Beg'in kökünü kazımak için hazırlanıp düzene girerek ortaya çıktılar. Emir Beg'in ordusu, *Sahib Kiran*'ın gelişinden habersiz idi. Onlar, Çağatay ordusunun da küçük bir topluluk halinde ortaya çıktığını sandılar.

İki topluluk birbirine yaklaştıkları zaman büyük bir savaş oldu. Çağatay çok ve Akkoyunlu az olduğu için onlar (Çağatay) galip geldiler. Akkoyunlu elizliğini çekip savaşarak kaçmaya yöneldi. Bazıları okla attan düştüler ve helâk oldular. Geri kalanlar da telefe maruz kaldılar. Düşman ordusu mukayesesiz,

⁸⁵² Yani güneşin.

sığınak uzak ve yardım kesik olduğu için Emir Beğ'i attan düşürdüler. Yenildiği yerde ve Cihanşah Mirza'nın oğluna...⁸⁵³

[488] ÇAĞATAY'IN BOZGUNA UĞRAMASI VE SULTAN EBU SAİD MİRZA'NIN ESİR OLMASI

Sahib Kıran ile savaş yeri arasında bir *fersah* uzaklık var iken Mevlâna Şeyh Ahmed, Emir Ömer Beğ'in göndermiş olduğu İlyas-ı Hasan-ı *Ferraş* ile birlikte, "Şimdi Çağatay ordusu Emir Ömer Beğ'i bozguna uğratmış (buraya) gelmektedirler" haberini ulaştırınca *Sahib Kıran*'ın bu haberi duymaktan dolayı duracak yeri ve sakinleşmeye imkânı kalmadı. Kendi mübarek kişiliğiyle ata eyer vurdu. Ata binmeden önce *bahadırlardan* bir topluluğu bozulmuş ordunun imdadına gönderdi. Onları öncü birliği (*monkalay*) yaptı. Sağ ve sol cenahları imkân ölçüsünde belirledi.

Çağatay, o durumda *Sahib Kıran*'ın yetiştiğini duydukları zaman bir anda dağıldılar. Seyyid Mezid'i, Şeyh Ali-yi *Mühürdar*'ın oğlu, Emir Hüseyin-i Divane'yi Ali-yi Arab yakalayıp, düşmanı gruplar halinde elleri arkaya bağlanmış olarak dünyanın sığındığı *dergâha* getirmeye başladılar.

Bu haber, Sultan Ebu Said Mirza'nın kulaklarına ulaştığı zaman onun takati kesildi. Sınır evi meliklerinin (*müluk-i dârü'l-merz*) büyüklerinden ve Seyyid Kıvamüddin-i Mazenderanî'nin çocuklarından olan Gıyaseddin-i Mazenderanî'yi Seyyid Mezid'i kurtarma kisvesi altında barış istemeye gönderdi ve *Sahib Kıran* ne isterse onun dışına çıkmayacağı haberini yolladı. Seyyid Gıyaseddin yola çıkınca o henüz geri dönmeden, **[489]** büyük bir sıkıntı ve ıstırap içinde kendi annesini de gönderdi. İmam Ali ibn Musa er-Rıza'nın - *Selâm onun ve atalarının üzerine olsun*- mukaddesşehidliğinin *seyyidlerinin* ve *nakiblerinin* büyüklerinden olan Seyyid Abdül-Hay ile Seyyid İbrahim-i Kavs-i Kummî'yi de annesinin yanına katarak barışa davet etmek ve Seyyid Mezid'i kurtarmak için gönderdi.

Sultan'ın annesi, büyük seyyidlerle (*sâdât-i i'zâm*) varıp haberi arz ettiği zaman *Sahib Kıran* "Sultan Ebu Said Mirza'da görülen bu ahde vefasızlıklara rağmen, eğer bizzat kendisi gelirse, aklından geçeni elde eder" deyince Sultan'ın annesi, "Onun gelmesinin zorlukları var. Araya birçok engel girmiştir" diyerek

⁸⁵³ Farsça metinde üç buçuk satırlık bir boşluk var (K1, s. 487, n.3).

özürler sıraladı. Onun üzerine Padişah, “Eğer o, Şah Mahmud Mirza’yı gönderirise, emeline ulaşmış olacaktır” dedi.

Gündüz olup valide geri dönünce (Sultan Ebu Said’in) karargâhının (*ordu*) alanı mahşer yeri gibi sallanıp sıkıntıya düştü. Bütün yaratıkların gönülleri kan dalgasına dönüp, gözlerinden Aras ve Ceyhun nehirleri gibi su (akmaya) başladı; kanın fazlalığından çadır kazığı gibi yere batan ayaklarının ne direnmeye gücü kaldı, ne kaçmaya. Sultan, her zaman toplantıda, “Yerin alanı dardır. Bu evin yöneticiliğine (*kedhüdâyî*) bir kimse kâfidir” diyor, Hint ve Hıtaý hududuna kadar Irak, Horasan ve Maveraünnehr onun gözüne Türklerin gözü gibi dar görölüyordu. Fakat şimdi orada saklanabileceği bir deliğe bile razı oldu. Eşlerinden bazılarını gece yola çıkardı. Annesinin gelmesini bekledi. Onun şifa veren bir cevabı olmadığı için yüzünü kaçmaya çevirdi. Buyruğu üzerine *nekkâre* çaldılar. Çocukları gelsin diye bir süre bekledi. Sultan Muhammed Mirza ile Şahrüh Mirza [490] kendi *hanelerinden* gelip ona katıldılar.

Şah Mahmud Mirza, büyük emirlerden (*umerâ-yı i’zâm*) bir toplulukla kendi *hanesinden* Sultaniye ve Rey tarafına yöneldi. Sultan da acele ile karargâhtan (*ordu*) hareket etti. *Sahib Kıran*, *hazineyi* ele geçirmek için bir topluluk gönderdi. Sultanın özel evlerini (*buyutât-ı hâsse-i sultânî*) koruma altına aldı. Karargâhı (*ordu*) yağmalamaktan, kan akıtmaktan ve kadınlara yaklaşmaktan sakınmalarını buyurdu. Buna rağmen askerlerin eline ölçülüp hesaplanılamayacak kadar mal, nimet, nakit ve kıymetli eşya geçti.

Ondan sonra *Sahib Kıran*, kendi şerefli benliğiyle karargâha (*ordu*) bakmak için köşeden girdi. Evlere (*buyutât*) bir göz attı. Bütün *nekkareçilere* emir verdi. Onlar, Çağatay’ın ürkütücü borusunu (*nefir*) çaldılar. Büyük davulun (*kırke*) gümbürtüsü, zurnanın (*kerre-nây*) sesi, feryatlar ve at kişnemesi gürültüleri Merih’in iştirme sarayını ve feleğin kulağını çınlatmaya başladı.

Bahtı genç *şehzadeler* Sultan Halil Mirza ile Zeynel Mirza, Şah Ali Bayramî ile birlikte Sultan’ın arkasından saldırıya (*ilgar*) geçtiler. *Sahib Kıran* kendi *menziline* döndü. Sultan Ebu Said Mirza’nın zevcelerinden bazıları tutulup ele geçirildiler. Birkaç saat sonra da Sultan Ebu Said Mirza’yı geri çevirip padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) getirdiler. Padişahın meclisine (*meclis-i humâyun*) yaklaşıncı *Sahib Kıran*, şanına hürmet ederek Sultan’ı karşılamak için otağdan çıktı ve onunla kucaklaştı. Otağa girdikleri zaman ona oturma konusunda gerekli tevazuyu göstermedi. Emir Şah Ali’yi onun önüne oturtular. Onun üzerine Sultan, “Burası benim yerim değil” buyurdu. *Sahib Kıran* cevabında, “İşger sen kendin gelseydin, yerin daha yüksekte olurdu. Seni getirdiklerine

göre yerin orasıdır” deyice Sultan, “Bizimle sizin haneniz arasında yüz yıllık dostluk vardır. Düşmanlık ise üç aylık. Eski dostluğun hakları, kısa süreli bir düşmanlıkla ziyan edilmemelidir” diye buyurdu. *Sahib Kiran* “Dostluk Şahrüh Mirza’nın *hanedanı* ile bizim *hanedanımız* arasında idi. Bizim sizinle hiçbir zaman dostluğumuz olmamıştır. Şimdi Şahrüh Mirza’nın *hanedanından* [491] Yadigar Muhammed Mirza bizim yanımızdadır. Onun ulu atasının hakları kaybolmamıştır. Ona karşı koruma, kollama ve saygı görevleri yerine getirilecektir” buyurdu.

Sahib Kiran onun üzerine çölde iki su testisi bulan o kardeşlerin hikâyesini anlattıktan sonra Sultan Mahmud⁸⁵⁴’un yolunun üzerine çıkıp adalet isteyen kadının şu hikâyesini anlattı: Kadın onun askerlerinden şikâyet edince Sultan, “Şimdi Rum’a gidiyorum. Döndüğüm zamanın senin işinin temeline inceğiz” deyince adalet isteyen kadın cevabında “Bütün bu ülkeleri yönetimin altına aldın da ne yaptın? Rum’u da al” dedi. Senin hikâyen de o hikâyeye benziyor. Cihanşah Mirza zamanında onun mühürü olmadan bir eşek yükü ııarı götüremezlerdi. Bütün bunlara rağmen ülkeleri senin için ele geçirdim. Kılıç darbesiyle aldığım Azerbaycan’ı bize vermedin. “Rum’u ve Şam’ı alınca sana vilâyet veririm” dedin. Rum’u ve Şam’ı da alsan ne yazar?” dedi.

Ondan sonra Sultan, “Eğer bana iyilik yaparsan, ziyan olmaz. Benim, herbiri Maverâünnehr ve Horasan hududunda padişah olan, çok miktarda mülke ve sayısız askere sahip olan çocuklarım var” deyince *Sahib Kiran*, “Benin senden ne korkum var ki onlardan korkum olsun?” buyurdu.

Konuşma uzayınca *Sahib Kiran*’ın buyruğu üzerine onu dışarı götürüp bir *menzile* indirdiler. Birkaç gün muhafaza ettiler. Sonunda öldürülmesine karar verildi. *Sahib Kiran*, Sultan Ebu Said Mirza’nın Hazret-i kutlu hakan Şahrüh Mirza’nın haremi olan Güherşad Begüm’ü öldürmüş olduğu için Yadigar Muhammed’e onu öldürmesini (kisas) işaret etti. Kutvaller onu ata bindirip Yadigar Muhammed’in evinin kapısına götürdüler. Sonunda Yadigar Muhammed’in *nökerleri* onu öldürdüler. Yine de doğruyu “*En iyi allah bilir*.”

⁸⁵⁴ Gazneli Sultan Mahmud (389-421/999-1030).

[492] EBU SAİD MİRZA'NIN ÖLÜMÜNDEN SONRA AZER- BAYCAN'IN, IRAK'IN VE ÇAĞATAY ORDUSUNUN DURUMU HAKKINDAKİ BÖLÜM

ÇAĞATAY'IN DURUMU

Tahılların (*gallât*) pahalı, yiyeceklerin, gıdaların kıt olması ve hayvanların ölmesi, keskin kılıçların kınına girmesine, gayretlerin dizginlerinin ve azımlerin gemlerinin Tebriz ve Irak tarafına dönüş için çevrilmesine sebep oldu. Yaban eşeği (gur) avlayan *süvan*ler, açlıktan mezarın (gur) avı olmuş; ceylan yürüyüşlü *pyadeler*, güçsüzlüğün ve gıdasızlığın tuzağına düşmüştü. *Salûb Kiran*'ın dünyayı süsüleyen düşüncesi o yörelerde birkaç günlük ikâmete karar verdi. Yenilen askerlerin ve bozulan ordunun açları için her gün herkesi kapsayan gıdalar ihsan etti. Vatanlarına dönme isteğinde olan Çağatay *emir*lerinden ve esirlerinden herbirine, durumuna uygun olarak, merkep, yol azığı ve palaz vererek onların gönlünü aldı. Hizmet ve bağlılık bağında itaat ve uyum yolunda olanlara ilgi gösterdi. Onlara makam ve rütbelere göre deve katarı, çadır, otağ, harçlık (*harçt*) ve binek hayvanları verdi. Hepsini, Baysungur'un neslinden gelen *şehzadesinin* yönetimine soktu. Horasan'ın ve Maveranünnehr'in diğer memleketlerinin yönetimini, onun ulu adına yazdı. O beldelerin fethi konusunda yardım ve destek için yüce *bargâhtan* şahane vaadler çıktı. Onları ümitlendirdiler. Dünyanın itaat ettiği *ferman*, kaçanların üzerine saldırlmaması; onların gönül rahatlığıyla vatanlarına ve çıkış yerlerine dönmeleri için Cihanşah'ın askerlerine karşı [493] tutulan yolun ve yapılan muamelenin Çağatay'a da uygulanması şeklinde çıktı. Sultan Ebu Said Mirza'nın annesine iyi davranarak, ona Sultan'ın naaşını istediği yere nakletmesi konusunda izin verdi. Ona harçlık (*harçt*) ve merkepler bağışladı.

Hatun, oğlunun naaşını yükleyip Kızılagaç⁸⁵⁵ hududundan çıkardı. Talişler⁸⁵⁶ yetişip onu yağmaladılar. Hatun naaşı çöle atarak kaçmak zorunda kaldı. Onun üzerinde padişah fermânı (*fermân-ı humâyun*) Sultan'ın naaşını Horasan'a nakletmesi için Emir Abdü'l-Kerim-i Sadr'ı bukağıdan ve zencirden çıkarmaları konusunda çıktı. İhtiyaç duyduğu şeyleri vererek onu yola çıkardı. Emir Seyyid Mezid-i Argun'u kollayarak, bir *mahfe*, deve katarı, iyi ve rağbet edilen atlar, nimetler ve bağışlarla onu diğer *emir*lerden ve devlet yardımcılarından üstün kıldı. Hepsi de merhum Sultan'ın devlet erkânı (*erkân-ı*

⁸⁵⁵ İran'ın Bicar iline bağlı Bicar- Hemedan yolu üzerinde bulunan bir yerleşim yeri.

⁸⁵⁶ Gilan halkından bir topluluk.

devlet) olan Emir Muhammedyar, Emir Abdü'l-Vehhab ve Emir Abdü'r-Rahim-i Sadr'ı iki ay kadar zincirlerde ve bukağlarda tuttular. Başından ayağına kadar kötü ahlâkla yoğrulmuş olan Abdü'r-Rahim-i Sadr'ın işi, bukağı ve zincir altında kardeşi Abdü'l-Vehhab ile birlikte yaya olarak kona göçe giderlerken, öldürülme ile sonuçlandı. Padişahın emri, derisinin yüzülmesi şeklinde çıktı. Kardeşi Abdü'l-Vehhab, bağlanmış olanların katarında 4 ay kadar *menzilden menzile* yol aldı. Sonunda Kirman'ın velâyet soyunun yüce seyyidlerinden olan, gaip ilimlerinde ve ilahî bilgilerde uzun ele ve bilge bir kalbe sahip olan mutluluğun kendisine sığındığı, İslâm ülkelerinin kendinden razı olunanı, temiz soyun evlâtlarının övüncü, nuranî milletin seçkini Hazret-i Seyyid Nizamü'd-Din-i Abdü'l-Gaffar'ın ricasıyla kurtuldu. O çoluk çocuğuyla Horasan'a hareket etti.

Merhum Sultan'ın oğullarından Astarabad *valisi* [494] olan Sultan Mahmud-i Mirza, kendisine katılan, Emir Seyyid Murad ve onun kardeşi Seyyid Muhammed gibi babasının büyük emirlerinden (*umerâ-yi i'zâm*) bir topluluk ile birlikte karışıklık sırasında babasının karargâhından (*ordu*) kaçtılar. Yağma ede ede Sultaniye yolundan Horasan'a yöneldiler. Kavzin vilâyetine vardıkları zaman Kazvin'in *darugası* olan Seyyid Murad'ın kardeşi Seyyid Hasan, yük taşımak için gelip Sultan'ın karargâhına (*ordu*) gitmekte olan Horasan *serdar*larından bir topluluk ve saldırı birliğinin cenahlarında bulunan ve Kazvin'de saldırı birliğine silâh temin etmekle meşgul olan yetimlerden ve ayak takımlarından (*evbâş*) *süvari* ve *piyade* 2 bin kişiyle birlikte bu olayın olmasıyla *nakit*lerden ve mallardan meydana gelen Kazvin'de bulunan bir *hazineyi* de yükleyip onlara katıldılar. Cephaneyi (*cebe-hâne*), silâhhane (*kur-hâne*), boraks (*bure*) ve kazan gibi kale fetih araçlarını, at, katır, deve katarları ve eşek tavlalarını, Semerkand vilâyetlerinden getirdikleri *arabayı* Kazvin'de bıraktılar.

Onların gidişinden iki gün sonra Seyyid Karkiya⁸⁵⁷ Sultan Muhammed-i Lahicî'nin *emir*lerinden ve Mazenderan'ın *emirzadeler*inden olan Mazenderan *Emiri*, 300 *süvari* ve 200 *piyade* ile birlikte Karkiya Sultan Muhammed-i Lahicî'nin buyruğuna uyarak Kazvin'i korumaya gitti. Çağatay'ın mallarının arayıp toplamakla meşgul oldu. Divan'a ait vergiyi (*mâl*) ve hakları toplanması gereken zamandan önce tahsil etti. Toplayabildiklerini, Sultan için Gilan'a gönderdi. Taşınamayanları da Kazvin'de sattı. *Arabaları* tamamen sattılar. Attan katırdan hayvanları, Çadır, otağ, cephane (*cebe*), savaş araç ve gereçleri

⁸⁵⁷ Karkiya kelimesi, hükümdar, padişah, yönetici manasına gelir.

gibi Çağatay'dan geriye kalan yüklerin altına çektiler. Birkaç gün sonra Mazenderan emiri Karkiya, Sultan'ın ve ordunun *serheng*lerinden Kiya Namver'in emri ile Şemm-i İran kalesine ve Tarum vilâyetine hareket ettiler.

Musa-yı [495] Kazvinî'nin oğlu Seyyid Azud, Karkiya tarafından Mazenderan *emirinin* yerine Kazvin *darugahı*na tayin edildi. O, Kazvin'e varınca zulüm elini uzattı. Herkese bir bahaneyle para cezaları yükledi. Hacı Abdü'r-Reşid ile Hacı Muhammed Şahî'yi 400 *tümen* ile tahsildarın (*muhaassıl*) eline teslim ederek Lemeser kalesine gönderdi ve onların mallarını kayda geçirdi. Hacı Kutbeddin-i Kabız'dan 10 *tümen* aldı. Muhammedî Mirza'nın veziri ve şehrin asilzadelerinden olan, Cihanşah'ın (ölüm)olayından sonra İsfahan *emirleri* ile birlikte öncülük ve ülkeyi koruma işine ortak olan, Sultan Ebu Said Mirza'nın zamanında Kazvin halkının *vekili* ve *divan* işlerinin kanun koyucusu (*piş-dâd*) olan Şah Süleyman-ı Deylemî, Seyyid Azud'un korkusundan şehirden *Sahib Kiran*'ın huzurunda yer öpmek için çıktı. *Sahib Kiran*'ın dünyanın sığındığı *dergâhından*, Irak memleketleri ve beldeleri için tayin edilen *darugaların* Kazvin'e ulaşmalarının yaklaştığı zamana kadar şehir Gilanlıların elinde kaldı.

[496] EMİR YUSUF MİRZA İLE HASAN ALİ'NİN HEMEDAN TARAFINA HAREKET ETMELERİ VE ŞAH HÜSEYİN-İ LUR'UN ÖLDÜRÜLMESİ

Sultan Ebu Said'in öldürüldüğü sıralarda Ali Şeker Beğ'in oğlu Pir Ali, Ebu Yusuf Mirza'yı saltanata çıkarıp Hemedan'a hareket etti. Mahmud Beğ-i Akkoyunlu ile Hasan Ali'nin oğlu Sultan Ali onlara katıldılar. 20 gün sonra Sultan Ali'yi öldürdüler. Hemedan hududuna vardıkları zaman Lur-i Kuçek hakimi Şah Hüseyin'in Hemedan'a saldırdığı, şehirde Baharlu *ulusunun* başına dert açıp onları yağmaladığı haberi geldi. Onun üzerine işareti zafer olan askerler, onların üzerine saldırıp (*ilgar*) haberleri olmadan onların üzerine atıldılar. Şah Hüseyin'i adamlarından (*mülâzim*) 500 kişi ile öldürdüler. Ondan sonra Hemedan'dan Corbadikan'a hareket ettiler. *Vilâyette* öldürmeye, yağmaya ve yıkıma başladılar.

Mahmud Beğ-i Akkoyunlu'yu Nayin, Ardistan, Eberkuh ve Yezd'e saldırmaya gönderdi. Oradan göç ede ede Şiraz'ın yolunu tuttu⁸⁵⁸.

⁸⁵⁸ Başlıktan buraya kadar olan kısım Ahsenü't-tevârih'ten (Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, Abdü'l-Hüseyin Nevai neşr. Tahran 1349 h.ş. (1970), s. 507) alınmıştır.

Merhum Sultan Ebu Said'in ölüm haberi ağızlara ve dillere düşmüş, *Sahib Kıran*'ın adalet ve cihanperverlik şöhreti kulakları ve duyu organlarını sarmıştı. Isfahan halkı huzurlu ve içleri rahat idi. Emir Ebu Yusuf'un ve ona bağlı olanların korkutmalarından hiç endişe duymuyorlar, Yakub'u deniyorlardı.

[497] ISFAHAN VE DİĞER BELDELER DARUGALARININ TAYİN EDİLMELERİ

Sultan Ebu Said'in ölüm olayından sonra ilahî kahır şimşeği, Sultan Ebu Said Mirza'nın tacını ve tahtını beraber yakınca, *Sahib Kıran*'ın sevgi yağdıran cömertlik bulutu, Rabbanî lütuflar yağdıran denizden yükseldi. Ekmek için tohum gibi toprağa düşmüş olan onun ordugâhının (*ma'asker*) açlarını, doyurarak ümitlendiriyor; adaletinin güneşi, işleri yürütüp geliştirme ışığını herkesin üzerine düşürüyordu. Nazım:

"Biz akarsuyuz, bu nehirde akarız; biz esen yeliz, o taraftan eseriz.

Biz O'nun gölgesiyiz, bu gölgeye kaçınız; gelmeyenleri kuyruğundan çekeriz."

Bazıları zorla, bazıları da kendi isteğiyle o karargâhta (*ordu*) perişan ve tutsak olan, eşyalara sahip olmalarına rağmen, ahabplara ve dostlara verdikleri borçlar yüzünden sıkıntı ve şaşkınlık içine giren Horasan'ın, Irak'ın ve diğer etraf yerlerin büyükleri ve *eşrafı*, yönlerini dünyanın sığındığı *dergâha* çevirdiler. Sur'un borusuyla kabirlerden üryan ve çıplak çıkacak ve peygamberlerin kubbesi olan o şefaet ediciye sığınmaktan başka kendilerine kaçacak yer bulamayacak olan Kıyamet ehli gibi hangi kapıya yöneldilerse, onun dünyanın sığınağı olan *dergâhından* başka açık bir kapı bulamadılar. [498] Üzüntü sahrasının avareleri, korku ve titreme vadisinin boğulanları, tutunma elini, *"Kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır"*⁸⁵⁹ şeklindeki Hazret-i *Sahib Kıran*'ın sağlam ipine ve ve eksilmeyen lütfuna attılar. Nazım:

"Dünyada semin kapından başka sığınak ve barnak yoktur; çöl susuzuna semin kapının toprağı, Fırat suyu tadındadır.

Tufan vurgunlarına cömertliğin Nuh'un gemisi; kaybolmuşlara semin bayrağın kurtuluş sabahıdır.

Senin beyaz elin (yed-i beyza) güneş özellikli olup, kılıç vurarak yeryüzünden karanlığı, zulmü ve şilpheleri ortadan kaldırmıştır.

⁸⁵⁹ Kur'an-ı Kerim 2/256.

O hazret, nimetlerin kapılarını seçkin ve sıradan kişilerin yüzüne açtı. Bundan önce anlatıldığı gibi *taifeler*den herbir *taife*ye gerektiği gibi ilgi gösterip iltifatta bulunarak onları ikâmet ettikleri vilâyete gönderdi. Vergi (*mâl*) işlerini ve divan haklarını (*hukuk-i divân*) ele almak için emin kimseler tayin etti. Bir defada padişah karargâhından (*ordu-yi humâyun*) iltifat şerefiyle yükselmiş seçkin kişileri (*havâs*) ve *eşrafı*, her zaman akılda tutulan ve göz önünde bulundurulanan yönetilenlerin ve vilâyetin diğer sakinlerinin geçim işi konusunda verdiği nasihatler ve aydınlatıcı bilgiler ile, Irak için yönetici (*hükkâm*) ve işgüder (*mübâşirân-ı umur*) yaparak, oralara gönderdi. İsfahan büyüklerinin, yani ulu seyyidler ve büyük *nakibler* *Mir-i Mirân* Emir Seyyid Zeynelabidin, [499] Şah Fahreddin-i Hadî ve büyük *mevalî*lerden bazılarının yanına Yakub Ağa adında bir *darugayı* kattı. Kum'a, Kaşan'a, Natanz'a ve Ardistan'a kadılar (*kuzât*) ve vilâyetin diğer *ayanı* ile birlikte yöneticiler (*hükkâm*) gönderdi.

Cihanşah'ın büyük emirlerinden (*umerâ-yı i'zâm*) ve *inaklarından*, halka iyi davranma yöntemlerinde, nefsinin olgunluğunda, huyunun güzelliğinde ve tabiatının cömertliğinde başkalarından üstün olan Emir Zahreddin-i İbrahimşah'ı *Dârü'l-ibâde* Yezd'in yönetimine tayin etti. Hasan Çelebi'yi Kazvin'e; Zeynelabidin Beğ-i Tarumî'yi Tarum'a; Yar Ali adındaki birini Sultaniye'ye; Dara Beğ'i Rey'e; Muhammedî Mirza'nın *emirlerinden* Cihangir'i Save'ye; Yine Muhammedî'nin yakınlarından hizmet önceliği ve soyunun *Sahib Kiran*'a olan bağlılığı yüzünden yaşlılarından üstün olan Saadet Yar Beğ'i Kaşan'a; Hacı Ali-yi *Kapucî*'yi Ardistan'a; Hemedan ve bağlı yerleri babalarından miras kalmış olan Pir Hacı Beğ-i Gavrudî ile *Emirzade* Cihangir-i Şah Hacı Beğ-i Gavrudî'yi Hemedan'a tayin etti. Maliye yönetimine (*hukümet-i mâliyât*) ise, babası Irak büyüklerinden ve Sultan Muhammed-i Baysungur'un ortaksız *veziri* olan Hacı İmadeddin-i Mahmud-i Haydar'ın oğlu Hacı Nizameddin Emir Ali'yi, Yezd'in büyüklerinden olan Hacı Ziyaeddin-i Muhammed'i ve *Ahi Şehriyar-ı Münşî*-yi Kazvinî'yi tayin edip birlikte gönderdi. Dünyanın itaat ettiği *menşurları* ve edilmesi gerekli itaate davet mektuplarıyla (*istimâlet-nâme*) birlikte Irak halkını kapsamlı adaleti ve mükemmel faziletiyle ümitlendirdi.

Yöneticilerden (*hükkâm*), emin kimseler, büyükler, *eşraf*, seyyidler (*sâdât*) ve âlimler Halhal, Tarum ve Kazvin yolundan Irak'ın yoluna düştüler. 'Tarum'a yaklaştıkları zaman [500] orada kaleyi kuşatmaya ve oraya bağlı yerleri yağmalamaya girişmiş olan Karkiya Sultan Muhammed-i Gilanî'nin askerleri, kaçıp Gilan çukulları gibi deliklere girdiler. Kazvin'de yine Karkiya

adına yönetime gelmiş olan bir topluluk da, *emirler* Tarum'dan geçip Kazvin'e yaklaştıkları zaman Kuhpaye ve Rudbar arasında bulunan dağlara ve dağ eteklerine kaçıp uzaktaki bir alandan ne oyun oynanacak diye bakarlarken, onlar kurt gibi içeri dalıp yiyecek kaptılar. Kazvin'e indikleri zaman Emir İbrahimşah, Lemeser⁸⁶⁰ kalesinde bağlanmış olan Kazvin yöneticilerini (*sevâhib*) kurtarmak için Karkiya'ya haber gönderdi. Yazışmaları tekrarlayarak onları kurtarıp Kazvin'e getirdi.

Hasan Çelebi *darugalığa* oturdu. *Emirler* ve yöneticiler (*hukkâm*) birlikte Irak'ın yoluna düştüler. Emir Yusuf Irak'a gelmiş olduğu için *raiyet* tedbirli davranıp kademe kademe ilerlemeye başladı. Daha herkes, gideceği yere ve makama ulaşmadan, kahreden devletin düşmanlarından karıştıracı bir haber Sultaniye'ye ulaşarak diğer vilâyetlere yayıldı. Haberin konusu şuydu: "Karakoyunlu ve Çağatay *emirlerinden* bir topluluk, Emir Bayezid-i Bistamî'nin oğullarıyla birlikte padişah karargâhını (*ordu-yi humâyun*) - *Zamanın afetlerinden emniyette olsun* - birbirine katmışlar, henüz iyiyi kötünden ayırma yaşına ulaşmamış olan Cihanşah Mirza'nın oğlu Ferruhzad'ı padişahlığa yükseltmişler."

Sadece bu yalan haber üzerine, Sultaniye'nin *hacezadegân*larından Muhammed-i Alayî ve o havalide *kışlak* tutmuş Karakoyunlu *emirzadeleri* gibi zamanın şaşkını olan bir topluluk bu habere itimat edip ayaklarını isyan ve taşkınlık dairesine koydular. Muhammed-i Alayî, Kazvin halkına mektup göndererek bu anlamsız konuyu, ifadelerin en çirkini ve yolların en kötüsüyle açıkladı. Şah Veli adındaki kendi kardeşini [501] Hasan Ali-yi Cihanşah Beğ'in tarafına Kürdistan'a göndererek aynı konuyu ona da arz etti. Onu Sultaniye'ye ve Kazvin'e davet etti.

Hasan Ali Mirza, deli ve tez canlı biri olmasına rağmen bu habere güvenmeyerek onun davetine aldanmadı. Sonra Kazvin ile Rey, Gilan'ın, Rüstendar'ın, Firuzkuh'un ve Har'ın *emirlerinin* kötülükleriyle karıştı.

Darugaların korkusundan Kuhpaye dağına gitmiş olan Seyyid Azud, bu haberi duyunca hiç düşünmeden ordu sevk ederek Kazvin açığına geldi. *Darugayı* şehirden dışarı çıkarmak için kale kapısının dışında saf kurdu. *Daruga* olan Hasan Çelebi ona aldırmadı. Vakâr ve istikrar ayağını yerinden

⁸⁶⁰ Hasan-ı Sabbah'ın yerine geçen Kiya Buzurg Ümid'in Elburz dağlarının eteklerine yaptırdığı İsmailiye kalelerinden biri.

oynatmadı. Kesinlikle evden dışarı çıkmadı. Şehir halkından yardım ve destek istemedi. Silâhlara ve savaş aletlerine el sürmedi.

Seyyid Azud, ondaki sebat ve cesaret izlerini görünce karşı koymaktan çekinerek, sakinlerinin çoğunun akrabası olduğu, Sâdât mahallesi olarak bilinen Rustakü'l-Kutn mahallesinin kale kapısına yönelip akrabalarından birinin evine girdi. Evin korunması için *sîpahî*ler koydu. *Nefîr*'in sesi ve *nekkârenin* sadasıyla şehre tantana ve debdebe saldı. Bu hareketten dolayı Hasan Çelebi'nin cesaret damarı kabarmaya başlayıp gazap ateşi alevlendi. *Nöker*leri olan az sayıdaki birkaç kişiyle at binip Saadat mahallesinin başına geldi. Seyyid'in *nöker*lerine karşı koyarak tehdit dolusu haberler yolladı. Dilini küfür ve ağır sözler için açtı. Korkutup ürküterek onu şehirden çıkardıktan sonra evine döndü.

Seyyid, o gece yarım *fersah* uzaklıktaki Destcird olarak bilinen bir yerde kaldı. [502] O haberin peşpeşe gelen ve birbirini takip eden haberciler tarafından doğrulanmasını ve kesinlik kazanmasını gözlemeye başladı. Sabah olunca o yalan haber, Muhammed-i Alevî ve oranın *kışlakçı*ları tarafından söylenmeye başladı. *Daruga*, haberlerin yayılmasından ve rivâyetlerin çeşitliliğinden etkilendi. Mallarını ve kendisine bağlı olanları seçerek kaçış yolunu hazırlamaya koyuldu. Daha güneş yükselmeden Seyyid Azud tekrar bulutlardan bir bulut ve karanlıklardan bir karanlık gibi beldenin ufkundan ortaya çıktı. Onun geçtiği yerin tozu, şehirlilerin hatırına çöktü. *Daruga*, kaçmak için mallarının nakitlerini ve yüklerinin ve ağırlıklarının hafiflerini hızlı giden bir deveye bağladı. Sayısı fazla olmayan sahip olduğu birkaç *nöker* ile birlikte deveyi hızla önden sürdü.

Seyyid Azud, onun kaçışını haber alınca, kendi askerleri, duruma uyararak mecbur kalıp ona katılmış olan şehir halkından başka bir topluluk ile beraber yağma ve talan için *daruganın* arkasından koştular. Hasan Çelebi'yi o yarım fersah mesafede buldular. Hasan Çelebi, onunları peşinde görünce *nöker*lerini deveyi sürmeye ve onu korumaya teşvik ve tahrik etti. Kendisi de tek başına üzerlerine saldırarak onları bozguna uğrattı. Böylece "*Nice birler, bin eder*" tezini doğrulamış oldu.

Hasan, sırtını dönünce Seyyid, dağılmış o topluluğu tekrar topladı. Bir defa daha saldırdı. Hasan, *nöker*lerini deve ile birlikte ileriye yollayarak kendisi de [Şiir]:

"*Kızgın canlı aslan ve yırtıcı kurt gibi, o ürkmüş sürünün içine düştü*"

şeklinde bir saldırıyla onlara saldırdı. **[503]** Her hamlede birkaç kişiyi yaralıyordu. Yöneldiği her tarafta kişiler sırtlarını ona çeviriyorlardı. Hasan, mızrağını oynattığı zaman onun kirpiklerinden herbir kirpik onların gözüne bir ok gibi görünüyordu. Kılıcını kınından çektiğinde keskin kılıcın şavkı, o insanlara kan içen deniz gibi geliyor, sabır ve karar gemileri parça parça oluyordu. Herkes, denizde boğulmuş değersiz bir ağaç parçası gibi bir atın üzerinde, dizginlerinin nereye atacağı belli olmayan bir muhalif rüzgârın elinden bir köşeye düşüyordu.

Seyyid Azud, Kazvin meydanının macun satanlarının *usturlabının* ibresi (*izâde*) gibi yükseklik derecesinden düşmüş, saadet hazlarının yazıları, istek sayfasından silinmiş; bitkin, yorgun ve şaşkın olarak bazen güney tarafına, bazen kuzey tarafına saldırıyordu. Gözleri, bit deliği gibi ışıksız, örümcek gibi eğri giden bir atın sırtında güçsüz, istek ve arzusunun hilâfına şehrin burcunun ve kale duvarının etrafında dolanıyordu. Yüzünü göstermeyen niyetinin parçası, amacının gerçekleşmesine yol bulamıyordu. Hangi yöne giderse gitsin, göğün ortasındaki güneş gibi yalnız kalıyordu. (Sonunda) şehre girdi. Bir gün önce ayrılıp göç ettiği hücreye indi. Sahip olduğu kötü talihle o doğru olmayan zamanda, Cihanşah Beğ zamanında Kazvin *valisi* olan ve o şehri *ıkta* olarak alan Rüstem-i Tarhan'ın oğlu Suhrab Beğ'in, amcası büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*) *tavk* ve *nekkare* sahibi olan Lala Seferşah'ın yeğeni Şah Kuli ile birlikte, oraya 6 *fersah* uzaklıkta yer alan *kışlaktan* şehre girecekleri; onların Gilanlılardan oç alma ve onların yediklerini burnundan getirme iddiasında oldukları haberini aldı. Böylece Seyyid Azud, daha Hasan ile kavgaдан kurtulmadan **[504]** başka bir endişenin içine düşmüş oldu. Kendi sultanının emri olmadan, *emirlere* ve devlet yardımcılarına danışmadan bu önemli işe, “*Karanlık gecedeki yarasa gibi “dalmış ve Karkiya’den korkup paniğe kapılmıştı. Yok olmaya boyun eğmiş ve razı olmuş bir şekilde o geceyi kriz günü gibi korku ve dehşet girdabında geçirdi. O arada bazen hastalık emiri, onun elini ayağını bağlıyor, bazen yaratılış valisi, kurtuluş kapılarını onun yüzüne açıyordu. Sonunda emniyet ve güven yerlerinin dinlenenleri ve ağır uyku beşiklerinde uyuyanlar, “Es-salatu hayrun min en-nevm”⁸⁶¹ nidası, ve “Geçen din, gelen günden daha iyidir” sesi ile gaflet uykusundan uyandıkları zaman, emeller vesveselerinin istilâcıları, zincirler ve bukağılarla boyunları bağlanmış olanları birer birer, çeke çeke ameller meydanına getiriyorlardı. Dış duyguların*

⁸⁶¹ “Namaz, uykudan daha hayırlıdır” münâzâta gelen sabah ezanının bir cümlesi.

sahrada oturanları, tabiat hayvanını, nefsanî arzular odusunun yükü altına koyarak, beden şehrine çekiyorlardı.

Emîrzadelerin kışlaklarının havalisinden şehre yük getiren herkes, emîrzadelerin Türkmenden, Kürt'ten, Lur'dan yaklaşık 500 süvari ve piyade toplayıp gözlerini, Gil⁸⁶²'in kanını akıtmak, şehri yönetmek ve bu gibi şeyleri yapmak için karartmış oldukları halde arkadan geliyorlar, haberini ulaştırdı.

Onun üzerine şehir halkının tamamı, sabahleyin güneş ışınları gibi kapının ve çatının üzerine düştüler. Hepsi de “Acaba bu toz dumandan ne fitne veya bu piyade ve süvariden ne oyun çıkacak “diye şaşkın, perişan ve sıkıntılı ve salihlerin, zahidlerin, alimlerin, abidlerin, fakirlerin, düşkünlerin, şehirlielerin ve köylülerin aklı, Gilan'ın havası gibi karışık oldu. Gözler, Kızıldeniz gibi kan ve ısırap dalgasına düştü. Siyadihan tarafından *sipah*lerin karartısı yaklaştı. Şehrin içinden Seyyid Azud, tekrar boru (*nefir*) ve davul (*tabl*) çalanları ve makam tutanları öne düşürdü. Oyuncak oynar gibi *süvar*leri perdeden **[505]** dışarı çıkararak bu taraftan o tarafa, o köşeden bu köşeye çekiyordu. Önceki gün bir *süvari* ile savaşıp yenilen, bugün 500 *piyade* ve *süvariye* karşı koymak için kendini sağlama alıyordu. [Şiir]:

“Başında hezeyan ve karnında yel var; sen onu akıl, bunu kuvvet sanıyorsun.

Tek bir ilâçla sana, güçsüz ve akıldan uzak olduğun malum olacaktır.”

Emîrzadeler şehrin kapılarından biri olan Ebher kale kapısına geldiler. Seyyid Azud, şehrin içinden aynı yöne hareket etti. *Emîrzadeler*, atlarının dizginini çevirerek, onları orman hayvanları gibi Türkmen, Kürt ve Lur vahşilerinin pençesine yakalatmak için Gilan ırmağı tarafına açılan Sadat Mahallesinin kale kapısına geldiler. Seyyid Azud da o tarafa yöneldi. Bir topluluğu yardım istemek için Şeyh Nureddin-i Abdurrahman'ın yanına gönderdi.

Seyyid Azud, kale kapısına ulaşınca Şeyh'in yanından, alim ve salihlerden iki kişi, barış için onun yanına geldi. Fakat barış hayali boş göründü. Şeyh de evden onlara doğru hareket etti. Şeyh varıncaya kadar savaş ateşi alevlendi. Gil ordusu, kuru odun gibi yanmaya başladı. Yaklaşık 30 kişi öldürüldü ve kalanı yaralandı. Fakat çevik ve pehlivan olan bazıları da attan inip kadınlar gibi evlerde saklandılar.

⁸⁶² Veya Gileki: İran'ın Hazar Denizinin güneyindeki Mazenderan bölgesinde oturan halkı.

Seyyid Azud, daha fitne maddelerinin galeyana gelmediği ilk darbe sırasında kaçtı. Atının dizginini hiçbir yerde çekmeden, başını Rudbar dağının eteğinden çıkardı. Nazım:

“Dıydum ki o zavallı adam, kendi giydiği elbiseyi bir öküzle bağlayıp (yola çıktı).

Önüne çok büyük bir nehir çıktı; bir geçit bulup korkup çekinmeden öküzü sürdü.

[506] *Onun öküzü, vadinin suyunun ortasına varınca palam döndü ve göreceğini gördü.*

Öküzü o uğursuz sudan dışarı çıktı; fakat yükü ve palam hepten gitti.

(Adam), öküzle ‘Ey hakkı yerine getiren! Bu geçitten ne güzel ve temiz bir şekilde dışarı çıktın,

Palandan ve ağır yükten kurtuldun; beni de bu sudan ve diğerinden kurtardın’ dedi.”

Ordunun serhenglerinden biri olan Talekan valisi Kiya Namver yakalandı, oğlu da yaralandı. Oğlu, ertesi gün Kazvin’de o yaradan öldü. Yaklaşık 20 kişi esir kaldı. Şeyh’in ricasıyla öldürülmekten kurtuldular. Emirzadeler şehirde menzil tuttular. Gillerin ve Çağatay’ın sığınaklarını zaptetmekle meşgul oldular.

O sırada Karkiya Sultan’ın tellâl çağırıp, Gilanat ve Rüstemdar’ın tamanından ordunun bel ve balta ile dışarı çıkmasını ve Kazvin’i yıkmasını; ellerinden geldiği kadar orada katliamda, esir almada ve yağmada bulunmalarını söylediği haberi yayıldı. Her ne kadar kaynağı asılsız olsa da bu hablerden dolayı bütün halk, canı u gönülünden ellerini (dua için) göğse açtı.

Bu olay, Ramazan’ın sonunda oldu. Bayram sabahında hiç kimsenin bayramı kutlamaya cesareti; yemek yemeye ve yedirmeye, namaz yerine çıkınaya ve bayram görevlerini yerine getirmeye mecali yoktu. Şeyh ve bazı salihler, büyük camiye girip bayram namazı kıldılar. Dua etmek, yalvarıp yakarmakla meşgul oldular. Hatip minbere çıkarak vadedici *hutbesine* başladı. Cami cemaati, darağacının yanında (ebedî) rahatı bekleyen suçlular gibi gönülleri sıkıntı içinde durmaktayken ansızın *hutbe* esnasında Kutbeddin-i Kalbız’ın *nökeri*, padişahın ordugâhından (*ma’asker-i humâyun*) gelip, padişahın kendisinin- *Daima Yüce Yaratan’ın koruma ve himâye köşesinde olsun-* sağlık ve afiyet müjdesini, gönül alıcı ve iltifat edici mektuplarını (*istimâlet ve nevaziş-nâme-hâ*)

[507] yüce divandan getirince, halkı Aşur günü gibi üzüntüye ve heyecana sokan ve matem gününe benzeyen o bayram, düğün gününe döndü. Halleri değiştiren, kalpleri ve görüşleri çevirenin takdiriyle değişip başkalaştı.

Hatip minberden ağaşı indiği zaman o kişi geldi. 20 Ramazan tarihinde çıkmış ve halkın reislerine ulaştırılmış olan dünyanın itaat ettiği *hükümleri* alıp okuyup dualar ettiler. O kişi “Padişah ile dünyayı alan bayrakların (*râyât*) kapsamlı gölgesinde uzun yıllar ünlü kardeşleri ile büyüklük ve yücelik makamına izzet ve mükemmellik tahtına- *Kahcı olsun*- oturmuş olan dünyadakilerin *şahzadesi* Sultan Halil Bahadır adına bu şehrin *darugası* olan Mansur Beğ ile yol arkadaşı idim. *Daruga*, Tarum’dan geçip yarın sabah şehre inecek. Kaçmış olan *daruga* da onunla birlikte geri dönmektedir. Sultaniye *darugalığına* tayin edilmiş olan Şeyho Beğ adındaki biri de bizimle beraber idi. O, Tarum’dan Zencan tarafına gitti” dedi. Can veren bir nesime benzeyen bu haberin gelişyle, o düzeni kaçmış şehir, naim cennetleri gibi tomurcuklar açtı. Can çekişen halkın çürümüş kalıbına taze can üflendi. O uydurma haberin, yani Gilan’ın asker sevk ettiği haberinin korkusundan ve vehminden, böyle bir müjdenin sevincine düştüler.

Ertesi gün *Daruga*, Kurban bayramı gibi iki ay katederek⁸⁶³ geldi. [Şiir]:

“*Bayram, hem de ne bayram, ne bayram, ne bayram! Sanki o kutlu aydan haber gelmiş.*”

Şeyho Han, Zencan yolundan Sultaniye’ye hareket etti. Muhammed-i Alayî, her taraftan topladığı yaklaşık 300 *süvari* ve *piyade* ile birlikte Sultaniye’den karşı koymak ve [508] engel olmak için harekete geçti. *Daruga*’yı şehrin etrafına bırakmadı. Kendi başına buyruk şekilde vakit geçirdi. Bu durum, o haberin doğruluğunun, sabah güneş gibi emniyet ve güven gölgesini, iman ehlinin hepsinin üzerine düşürene kadar devam etti. Hasan Ali Mirza’nın yanına davet için gitmiş olan Muhammed-i Alayî’nin kardeşi ümitsizlik haberi gönderdi.

Hasan Ali, Kuhistan’dan Hemadan’a yönelmişti. Şah Hacı Beğ’in oğlu Cihangir, Hemedan kalesinde idi. Kalenin korunmasıyla meşgul oldu. Muhammed-i Alayî uyarılınca, hatasını anlayıp kaçmaya başladı. Adamlarından Bu Said adındaki bir kişi, onun arkasından gitti. Onu yakalayıp şehre getirdi. Muhammed-i Alayî’nin bağlayıp bütün silâhlarını elinden aldığı eski *daruga* Emir Alayî adındaki biri, bağdan kurtulup Muhammed’i intikâm alanına çekti. Onu zincire ve prangaya vurdu.

⁸⁶³ Yani olay Ramazan bayramında olduğu için gelişyle 2 ay sonra gelecek olan Kurban bayramının sevincini getirdi demek istemektedir.

İkinci *daruga* da şehre girdi. Birlikte Muhammed-i Alayî'nin *nöker*lerinden altı kişinin derisini yüzdüler. Muhammed-i Alayî'yi azaba ve işkenceye maruz bıraktılar. Taşkınlık ettiği sırada toplamış olduğu malları elinden aldılar.

Onun derisinin yüzüldüğü gün bu kul, yüce tahtın ayağından çıkmış olan dünyayı alanın uyulması gereği hükmüyle Sultaniye'ye vardı ve oradan da o ulu kişinin çadır kurduğu yer olan Erdebil havalisine yöneldi. "*Allah en iyi bilendir.*"

[509] HASAN ALİ'NİN HEMEDAN'A HAREKET ETMESİ VE ÖLDÜRÜLMESİ

Daha önce anlatıldığı gibi Sultan Ebu Said Mirza'nın Miyane'ye vardığı sırada Hasan Ali, büyüklüğün doruğundan ve iktidarın zirvesinden düşkünlük ve yenilgi toprağına düşmüş, Tebriz tahtı, Şehzade Sultan Halil Mirza'nın ve *Sahib Kiran*'ın devletinin yardımcılarının yönetimi altına girmiş, Hasan Ali Mirza, yardım istemek için yüzünü Sultan Ebu Said Mirza'nın saltanat dergâhına çevirmişti.

Sahib Kiran'ın amcası, merhum padişah Cihanşah Mirza'nın *emir*lerinden, *emirzadeler*inden ve *inak*larından kalabalık bir toplulukla Hasan Ali'in gelmesinden önce ve sonra o dergâhta toplanmışlardı. Sultan, onların intikâm için *Sahib Kiran*'ın karşısında duracaklarından ümitli idi. Ülke yararı için Mahmud Beğ'i Diyarbakır hududuna emirliğe tayin edip yola düşürdü. Hasan Ali Mirza'yı da Tebriz'e gönderdi.

Merhum Sultan'ın satranç tahtası birbirine karışmış olduğu için onun yaptığı hamle boş ve isabetsiz çıktı. Vezir olmak için sürdüğü piyade, ona geri dönme yüzünü gösterdi. [Mısra]:

"*Şah ortadan gittikten sonra vezir ne yapar?*"

Hasan Ali'nin Sultan'ın yıkılışı haberi üzerine, orada kalma imkânı kalmadı. Alabildiğini alıp Kürdistan ve Hemedan dağlarına yöneldi. Ebu Yusuf Mirza da aynı yolla gitti. Fakat onlar birbirinden kaçmakta idiler. Hasan Ali, Kuhistan'ın bazı bölgelerinde kendini sağlama aldı. Orada yaklaşık 6 bin kişi toplandı. Git gide kuvvetlendi.

Ebu Yusuf Mirza da Ali-yi Ali Şeker, **[510]** Muhammedî Mirza'nın çocukları ve kalabalık bir toplulukla Hemedan ve Isfahan tarafına yöneldi. Onun o bölgede kalmaya imkânı olmağı ve Hasan Ali'den kaçtığı için Hemedan'ı geçti.

Hemedan'ı ve o vilâyetin kalelerini alma iddiası, Hasan Ali'yi çeke çeke Hemedan'a getirdi. Şah Veys-i Hacı Pirî, kardeşi Şah Muhammed ve Cihangir-i Şah Hacı, *darugaların Sahibî Kiran*'ın tahtının ayağından Irak'a gittikleri sırada Hemadan'ı ve bağlı yerlerini zaptetmek için çıkıp, Hemedan kalesinden kendilerini emniyete alarak Hasan Ali'ye karşı savunmakla meşgul oldular.

Alemdekilerin şehzadesi Muhammed Beğ, Irak seferine tayin edilince Ahmed Beğ-i Ahmedlu'yu önden Isfahan *darugalığına* gönderdi. Ahmed Beğ, Dergezin'e varınca Şah Veys, Hasan Ali'yi kovmak için yardım ve destek istedi. Ahmed Beğ, yardım için Hemedan'a hareket etti. Hemedan kapısına varınca Şah Veys, kaleden dışarı çıktı. Ahmed Beğ ile birlikte Hasan Ali'ye karşı durmak için savaşılmaya geldi. Şiddetli savaşlar oldu. Onun sağ ve sol cenahlarını yendiler. Hasan Ali'nin adamlarından birçoğunu öldürdüler ve yağma ile meşgul oldular. Hasan Ali'nin ordusunun merkezi, Şah Veys'in merkezine saldırarak onu yendi. İnsanlar yağma için dağılmış olmaları sebebiyle yenilgi olunca Şah Veys'i öldürdüler. Cihangir kaleye girdi. Ahmed Beğ, kaçmaya yöneldi. Hasan Ali arkasından gitti. O da üç kez geri dönerek onunla savaştı. Sonunda şehitlik derecesine ulaştı.

Bu haber Şehzade'nin kulaklarına ulaşınca o, bin *süvari* ile harekete geçip Hasan Ali'ye saldırdı. Onun açıklanması yakında yapılacaktır.

[511] SAHİB KIRAN'IN IRAK TARAFINA HAREKET ETMESİ

Dönen göğün Süleyman'ı⁸⁶⁴, dördüncü göğün tahtının Cemşid'i, saltanat ordugâhının (*ma'asker-i humâyun*) sol tarafı olan güney mamuresi diyarından, altın işlemeli sancağını (*livâ*), âlemi himaye eden ordusunun sağ tarafındaki bu yeşillikler yığını kervansarayı kuzey ülkesine, o bölgede yürüyen yolcuların geçit yerine açtığı; birine *muntkatü'l-burc* ve diğerine *muaddeli'n-nehâr* dedikleri doğunun iki yolunun başında bir zaviye olan kesişme noktasından bir aylık yolu göç ede ede, sakın bir yolculukla ağır, fakat sürekli olarak mesafe aldığı; *yaylak* olan *Ordibihişt*⁸⁶⁵ serhaddinin, İrem⁸⁶⁶ veya Cennet bahçesinden bir köşeye döndüğü yemyeşil ve güzel bir alanı, dünyayı süsleyen güzelliğinin çadır yeri

⁸⁶⁴ Yani güneş.

⁸⁶⁵ Bak not. 141.

⁸⁶⁶ Bak not. 32.

yaptığı; nehir ve kaynak sakilerinin, dağların, tepelerin, otlakların ve vadilerin lâlce bahçesine, “*Birinin suyu tatlı ve kolay içimlidir*”⁸⁶⁷ (şeklinde nitelenen) berrak tatlı suyu, nesteren ve nesrin kadehi ve bardağıyla çiçeklerin ve reyhanların rengârenk kadehlerine döktüğü; akarsuyun gönül okşayan *rud* çalgıcılarının, çemen selvisinin ve dallarının güzellik ve incelik dolu gamlı şarkılarını söyleyenlerin ve güzel sesli, hikâye anlatan bülbüllerin, [Beyit]:

“*Güzel sevgili gelmiş, taze bahar gelmiş; takva elbisesi giy, ağzına kadar dolu kadehi getir*”

beytini terennün ettiği Şevval’ın ilk günlerinde Hazret-i *Sahib Kıran*, Mugan *kışlak* yerinden zafer işaretli bayrağı (*râyet*) açarak **[512]** Erdebil, Tebriz ve Irak seferi için dışarı çıktı. Adalet bahçesinin fidanı, ülke gülistanının goncası, komutanlık bağının yüksek ağacı, adaletin gerçek direği, padişahlık *çet*rinin lâîyığı, Mani⁸⁶⁸’nin resmini kıskandıran âlemlerin şahına ve şehzadesine mektup yazarak, kende hassa nökerlerinden (*nökerân-ı hâssa*) 10 bin genç ve Osman Beğ-i Cihangir, Ali Han-ı Cihangir, İbrahim Beğ, Muzaffer Beğ, Seyyidi Ahmed Beğ, Şah Mansur-i Şahsuvar, Suhrab-ı Rüstem-i Türk-i Tarhan, Şeyh Hasan Purnak ve Şeyh Mahmud-i Kutbegulu gibi bazı emirlerle birlikte saldırı (*ilgar*) için Hasan Ali’nin üzerine yürümelerini, onun zulüm, fitne ve fesat binasını dünyadan kazımlarını, oradan İsfahan’a hareket edip, silâhları hazırlayarak Emir Yusuf ile ona bağlı olanları Fars arazisinden temizlemeye girişmelerini buyurdu.

Dünyadakilerin şehzadesi, ferman uyarınca padişah ordugâhından (*mu’asker-i humâyun*) Araştan ayrılan bir nehir gibi yola çıktı. Hayat veren kademinin şerefiyle Miyane mevkiine kadar *menzilleri* ve yerleri, rahmet yağmuru gibi şen ve şakrak yaptı. İkbâl nağmesinin sesi ve büyüklük bayraklarının gelişi, günden güne kendisine emniyet ve güven duyulmasını sağlıyor, bütün Irak beldelerinin hatta diğer iman ehlinin sükun ve huzuruna sebep oluyordu. Miyane mevkiine inince yakınlarından (*ulus-i hâssa*) ayrılarak sadırıya (*ilgar*) geçti. Bin *süvari* ile Hemedan şehrinin kapısında üç gece kuşatmada kaldı.

Daha önce Hasan Ali’nin şehrin kapısını kuşattığı sırada Şah Muhammed Beğ, Cihangir Beğ ve onun yeğeni Şah Hacı Beğ ona mukavemette

⁸⁶⁷ Kur’an-ı Kerim 35/12.

⁸⁶⁸ Maniheizm dininin kurucusu (215-276); *Rezaanlığı* ile de ün yapmıştır.

bulunmuşlardı. Saldırganı kovmak için kaleden dışarı çıkmış olan onların namhılarından ve ünlülerinden yaklaşık 600 genç, şehitlik derecesine ulaşmıştı. Kale sakinlerinin canı burnuna gelmiş, vay çığlığını ve “Ya Rab, Ya Rab” narası ile birlikte *mançurık* gibi **[513]** yüce göğün kalesine gönderiyorlardı. Hasan Ali’nin borusunun sesi, kalenin büyüğünü küçüğünü ürkütüp heyecana düşürmüştü.

Şehzade, kan içen çölün susuzlarının dudağına inen sulu bulut gibi mutluluk kanadını, kurtuluş ve selâmet gölgesini, Hemedan’ın rical kılığı yüzünden kurak yılının susuzlarının üzerine attı. O uğursuz tedbircinin kahrinin zehrinin ateşine düşmüş olan yananları, himaye köşesine çekti. Bir anlık saldırıyla o şerefsiz şehriyari yere attı. Ateş yağdıran kılıcın kıvılcımıyla onun ordusunu kamışlık gibi yaktı.

Hasan Ali, kurtuluşu olmayan bir bağa ve kaçıışı olmayan kahra tutuldu. Keskin kılıçla bütün ihanet ve sefilliğiyle canını teslim etti. Böylece kalenin matem vurgunlarının feryat ve figanına cankurtaran yetişti. Musibete uğramış olanlar, bir destekçi; yaralananlar, bir merhemci, gam görenler, bir tesellici buldu.

İyi olan o ki bir ay boyunca dinsiz, fitne çıkaran iki kişi, yeryüzünden sefillerin en sefili olarak zindanların en kötüsüne düştüler. Bunlardan biri Şah Hüseyin-i Lur, diğeri ise Hasan Ali’dir.

Bu fetihtе de *dîrhemden*, *dinardan*, sayısız mücevherlerden, hayvanlar, koyunlar, silâhlar ve binek hayvanlarından İslâm dostlarının ve dostluğu isteyip düşmanı öldürenlerin eline geçti.

Hazret-i Şahzade, gönül huzuru ve rahatlığıyla göç yükünü bağlayarak padişah karargâhına (*ugrâk-ı humâyun*) ve kutlu ordugâha (*ma’asker*) katıldı.

Sahib Kıran, Şahzade’ye Hemedan’a saldırı (*ilgar*) ve Isfahan tarafına gitme emrini verdiği *yurtta* Padişahzade Yadiğar Muhammed Sultan’ı da mükâfatlandırarak ona sancak (*alem*) ve *nekkare* verdi. Bu şahzadenin maiyetine bağlayıp görevlendirdiği Çağatay emirlerinin tamamının, gönüllerini yeniden alıp onlara nimetler verdi. Herbirini durumuna göre *teşrifler* ve şahane hediyelerle yüceltti. **[514]** Onları, kendilerine miras kalmış mülkleri olan Horasan tarafına yönetim bayrağı (*râyet*) ile gönderdi. Uzun yıllar, saltanatın kendisine sığındığı Hazret’in büyüklük ve sevgi gölgesinde şahane seçkin bir inci gibi duran, ünlü hakanların yadigarı yüksek itibarlı Padişahzade- *Zamanın afetinden emniyette olsun*- Şeyh Ebu’l-

Fazl-ı Alike, Ebu'l-Hasan-ı Tarhan, Emir Firuzşah'ın torunları, Emir Şeyh Hacı, Şeyh Behlül, Pir Muhammed-i Pirzad, Pir Osman-ı Hinduke, Cihangir Mirza-yı Barlas, Sultan Ahmed-i Çeharşenbe, Hüseyin-i Harezmî, Afzal-i Barlas, Kerim Dad, diğer emirler ve emirzadeler ve aşağı yukarı hepsi de kutlu padişah Sultan Ebu Said Mirza ve Cihanşah Mirza'dan kalmış olan 2 bin *süvari* ve *piyade* ile beraber Sultaniye, Kazvin ve Rey yolundan göç ede ede ilerledi. Yönetimindeki ülkenin fetih yeri olan Simnan'da *daruga* bıraktı. Damgan'a ve Bistam'a da *darugalar* gönderdi. 874 yılının Muharrem ayının⁸⁶⁹ ortalarında engelsiz ve kavgasız *Dârü'l-mülk* Astarabad'a girdi. O beldelerin *minberlerini*, *Sahib Kiran*'ın saltanatının ebedî olması duası ve onun ünlü adlarının zikri ile süsledi. Tedavülde olan *dirhem* ve *dinardan sikkeye* o hazretin kalıcı ismini vurdular. Allahdad adındaki birini, fetih haberiyle hilâfet işaretli tahtın ayağına gönderdiler.

Sahib Kiran'ın bayraklarının (*râyât*) Irak seferinde (*yuriş*) Hemedan hududunda bulunduğu ve Şahzade'nin de Isfahan *yaylaklarına* ulaşmış olduğu sırada Allahdad geldi. *Fetih-nâme*'yi ünlü naiblerin (*nüvvab*) okumasına sundu. Şahzade Yadigar Muhammed için gönderilmiş olan armağanları, hediyeleri ve şahane *hil'atî* teslim ederek geri döndü.

O sırada dünyadakilerin hazret-i şahzadesi Muhammed Beğ, yönetim şehri ve adaletinin nişanlısı olan Isfahan'a indi. Uğurlu ayağının şerefiyle o memleketi, büyüklük ve azamet çadırlarının kurulduğu yer yaptı. Büyüklere ve *eşrafa* [515] rütbelerinin değerine göre lâayık *teşrifatlar* (vererek), uzun yıllar zulüm ve eziyete uğrayıp gam ve kederin ağır yükü altında olan o vilâyetin sakinlerini cömert huyu ve genel lütfu ile ümitlendirdi. Isfahan'da muzaffer askerleri (*asâkir-i mansure*) donatmak için yaklaşık bir ay kaldı. Onun şerefli *hassa divanının* mensupları, o vilâyetin ödemesi gereken vergisini (*mâl-i vâcibî*), maaşları (*mevâcib*) ve ilâve hakları (*mersumât*) ödemeleri ve görevliye (*gerek-yarak*) (vermeleri)için tahsile koydular.

Mülk sahipleri (*erbâb*) ve halk (*reâyâ*) büyük bir coşkuyla onun ayağının uğuru ve müjdesiyle, *Sahib Kiran*'ın hazret-i hakanlığının adaletinin ve günden güne artan devletinin ünüyle, hiç zorlanmadan bir yılda vereceklerini bir defada verdiler.

Şahzade, birkaç gün sırdaş toplantı arkadaşları, uyumlu yakınları, güzel söz bestecileri, iyi huylu ve taze yüzlü destan söyleyenler; beyaz yüzlü, gümüş tenli sakiler; tatlı dilli ve hoş yürüyüşlü sevgililer ve Nazım:

“Bütün selvi boylular ve al yanaklılar; bahardaki gül gibi kadeh ellerinde

Biri Çeng’in teline el atmış; diğeri rengârenge besteler yapmakta.

Biri ud eteğinde ve kucağında olarak söz ve icra ahengine durmuş.

Başkası, bir başka şarkıyı almış; biri diğerinin yüzüne gözyaşı dökmekte”

(diye nitelenen bir ortamda) Zinderud⁸⁷⁰’un sahilinde zevk ve işretle meşgul oldu. “Allah en iyi bilendir.”

[516] CİHANŞAH’IN (ÖLÜM) OLAYI ZAMANINDAN DÜNYAYI ALAN İKİNCİ SÜLEYMAN SAHİB KIRAN’IN FETHİ ZAMANINA KADAR ŞİRAZ’IN DURUMU

Cihanşah Mirza’nın Tebriz’den Diyarbakır tarafına asker sevk etmeye başladığı 872 yılının Şevval⁸⁷¹ ayının başlarında Pir Budak Mirza’nın büyük emirlerinden (*umerâ-yi i’zâm*) olan ve yıllardır onun adına Bağdat’ta bağımsız ve yetenekli olarak hükümdarlık yapan; 871 (1466) yılında Cihanşah Mirza’nın Bağdat’ı alıp oğlu Pir Budak’ı öldürdükten sonra gönlünü alarak beraberinde Tebriz’e getirdiği Emir Seyyidî Ali Beğ-i Bağdadî’yi Şiraz yönetimine tayin etti. İşlerinin düğümünün bağlanıp çözülmesini, ülkenin ve malîyenin yönetiminin dizginini onun yeneği eline ve iktidar kabzasına bıraktı.

Seyyidî Ali, Zilkâde ayının⁸⁷² yılının başlarında başkente (*dârü’l-mülk*) vardı. İyi adlı hükümdarların (*hukkâm*) yolunu tutup, İslâmî yönetimin *sünnet-i seniyyesi* olan yönetim görevlerine ve padişahlık töresini uygulamaya başladı. O diyarın halkını, gönül alma ve iyi davranma yoluyla samimîyet halkasına getirdi. Boş saltanat hayaliyle gönül bahçelerine sevgi fidanı dikti.

Kutlu padişah Diyarbakır hududuna vardığı zaman onunla *Sahib Kiran* arasındaki düşmanlık maddesi günden güne artıp kökleşmeye başladı. Ondaki o iddia daha da güçlendi. Feleğin satranç oyuncusu tarafından yapılan garip bir plânla, bir köşede birbirinin kaşısına dikilmiş iki temkinli

⁸⁷⁰ Veya Zayenderud: İsfahan’ın içinden geçen nehir.

⁸⁷¹ Nisan 1467.

⁸⁷² Haziran 1467.

şah'tan hangisinin murat atından indirilip mat olacağını gözlemek için satranç tahtasında bekleme durumunda kaldı. **[517]** Sonunda muradına erdi. Kutlu padişahın öldürülme haberi ile ektiği fidana su vermeye başladı. Bağış ve cömertlik kapılarını istek sahiplerinin yüzüne açtı. Makamının derecesini, yapabildiği ölçüde yükseltti. *Ülke ıktalarında (tuyulât)* padişahın sipahilerinin ayanı (*âyân-i sipâhiyân*) ve nesepleri yüzünden yükseltilmiş olan onun denkleri ve akranları, onun *nökerliğine* düştüler. Rütbelerinde göre ilâve haklardan (*mersumât*), maaşlardan (*mevâcib*), *teşrifler*den ve nimetlerden faydalanarak ona itaat halkası altında arzulamadıkları günler geçirmeye; doğruluk günlerini bekleyip, selâmet zamanını gözlemeye başladılar. Onlar, Cihanşah Mirza'nın oğullarından ümitlerini kestikleri ve Ebu'l-Kasım Mirza'nın işinin binasını çürük gördükleri ve mesafe uzaklığının yanında, akıl azlığına ve dimağ bozukluğuna sahip olan Hasan Ali'den de soğuyup ümitsizlik içinde oldukları için çaresiz onunla anlaştılar ve onu kalplerinin tesellisi, ileriye düşünen akıllarının vatanı saydılar.

Bu durum Sultan Ebu Said Mirza'nın Irak'ı yönetimi altına almasına kadar sürdü. O, Irak seferi (*yuriş*) sırasında Şiraz vilâyetinin Bihbahan'ından olan, uzun yıllar vatanından uzak düşmüş, Herat'ta faydalanmak ve faydalandırmak için uğraşan, sultanların kendisini değerinin yüksekliğiyle muhterem ve nesebinin asaletiyle ulu saydıkları bilgelerin seçkini Keşf (kitabının) yazarı Mevlâna Muhammed'i Şiraz tarafına göndererek Seyyidî Ali'yi itaat ve boyun eğme alanına çağırdı. Şahane vaadlerle onun gönlünü aldı.

Mevlâna El-Fazıl Şiraz'a varınca ona saygı ve ilgi göstererek hükmün yerine getirilmesi işaretini verdi. (Seyyidî Ali), onu orada tutup ilgi gösterdi. Ayrıca Şiraz'ın sahiplerinden (*sevâhib*) Hacı Kıvamüddin Muhammed adındaki birini kulluk törenini yerine getirmek ve geçikmeden dolayı özür dilemek için lâıyk hediye (*pişkeş*) ile saltanatın başkentine gönderdi. O şekilde **[518]** o satranç ustasının yaptığı yeni taktiği ve bu garip hamle sahasından hayal mahsulünün hangi renge bürünüp çıkacağını gözlemeye başladı. Her zaman haber almak için kulluğunu arz etme bahanesiyle *Divân-ı Âlî*'ye bir haberci (*kâsıd*) ve bir dilekçe (*arze dâst*) gönderiyor, bozuk aklının hayali olan saltanat kurma işine kalkışıyordu. Sonunda cömerlikte zamanın beğenilmiş; nesebinin malihliği ve şanınin yüceliği ile İran'da meşhur olan seyyidlerin ve eşrafın seçkini Seyyid İhtiyareddin Hasan-ı Bihbehânî'yi kendi dayısı ile birlikte Mevlâna Şemseddin'in yanına katıp Sultan Ebu Said Mirza'nın ordugâhı

(*ma'asker*)olan Erdebil hududu tarafına gönderdi ve onun yenilgisini gözleyip beklemeye başladı.

Adı geçen Mevlâna, elçilerle birlikte Kazvin'e vardı. Bendeniz onu korkutarak durdurmaya çalıştım. Eski dostluğumuzun gereği olarak ona ilgi ve yakınlık gösterdim. Sultan'ın bozguna uğramasının ve yenilmesinin alâmet ve işaretlerini arz ederek onu o işten sakındırıp uzak tutmaya çalıştım. Sonunda Sultan'ın öldüğü haberini, askerlerin çıplak, üryan, perişan ve şaşkın olarak Kazvin'e girmesi takip etti. Kazvin'in *darugası* olan Mevlâna Seyyid Hasan ile destek adına gelip haber beklemekte olan *emirzadelerden* ve *âyandan* kalabalık bir topluluk Horasan'a geri döndü.

Seyyid İhtiyareddin bekledi. Sonunda bu bende ile birlikte *Sahib Kıran*'ın yüce tahtının ayağına varma şerefini kazandı. Esirgenmeyen ilgilerle yükseldi. Seyyidi Ali Beğ'in gönlünü almak ve onu yüceltmek için gerekli olan her şeyi alıp Şiraz'a hareket etti.

Seyyid İhtiyareddin Şiraz'a vardığı zaman Emirzade Yusuf'un gelmesiyle Seyyidi Ali Beğ kaçıp Yezd tarafına gitmişti.

[519] EMİR YUSUF'UN ŞİRAZ TARAFINA HAREKET ETMESİ VE SEYYİDÎ ALİ BEĞ'İN BOZGUNA UĞRAMASI

Seyyidi Ali Beğ Şiraz'da bağımsızlık kazanıp iki yıl bütün Fars'ın sahipliğini yapınca Şiraz'da ve bağlı yerlerinde bulunan sultanın ve *emirlerin* mallarını mülkiyeti altına alarak onları askerin donanımı ve silâh için harcadı. Fars'ın ve Huzistan'ın şehirlerine ve Isfahan vilâyetine *darugalar* göndererek yıkımlarda bulundu. Sultanların yaptığı gibi Irak'ın büyüklerine ve *eşrafına* hükümler (*ahkâm*) yazmaya ve büyüklüğünün sesi her tarafa ulaşmaya başladı.

O sırada Emir Yusuf, Seyyidi Ali'nin kendisine yardımcı olacağı, saltanatını kabul edip boyun eğeceği ümidiyle Şiraz tarafına hareket etti. Hemedan hududundan Corbadikan vilâyetine varınca Isfahan'ın büyüklerine lütufkâr gönül alma mektupları (*istimâlet*) yazdı. Onları şahane vaadlerle (yönetimine) clâvet etmek için elçi gönderdi.

Seyyidi Ali Beğ de Şiraz'dan yaklaşık 2 bin *sivariyi* fetih ümidiyle Isfahan'ın civarına göndermişti. Isfahanlılar o iki topluluktan hiçbirini kabul etmediler. Onlar, *Sahib Kıran*'ın yüce tahtının ayağından Seyyid Zeynelabidin-i *Mir-i mirân* ile beraber *darugalığa* gelmiş olan Yakub Ağa'ya itaat ediyorlar; ümit gözlerini, *dünyanın* kendisine sığındığı *Sahib Kıran*'ın bayrağının (*râyet*)

inmesine dikip, duvarın arkasında beklemeye duruyorlardı. Bu taraftan Şiraz ordusu İsfahan'dan ümidini kesip Emir Yusuf'tan kaçarak Şiraz'a geri döndü. Onların arkasından Emir Yusuf da İsfahanlılardan ümidini keserek, başka hedefine doğru hareket etti.

İsfahan halkı müjde haberlerini gözlemekte [520] iken ansızın güneşin doğmasıyla çıranın yanmasından kurtuldular. Muhammedî devletinin güneşi, ümitlerinin doğusundan doğmaya, onun büyüklük güneşinin kılıcı mızrak gibi düşmanların gözüne batmaya başladı. Hasan Ali'nin öldürüldüğü haberi yayılıp; Şahzade'nin Hemedan'dan İsfahan'a hareket ettiğinin işaretleri gelmeye ve yayılmaya başladı.

[521] SAHİB KIRAN'IN ERDEBİL'DEN IRAK'A VE FARS'A HAREKET ETMESİ, ŞEHZADE'NİN İSFAHAN'DAN ŞİRAZ'A YÖNELMESİ

Sahib Kiran, Şahzade Muhammed Beğ'i Irak'a, Yedigöller Muhammed Mirza'ya Horasan'a gönderince kendisi de Erdebil yolundan Astara sultanı Emire'nin kökünü kazımak için harekete geçti. Erdebil, Kızıl Ağaç ve Muganat'ın emirliği (*emâret*) bütün Çakırlu kabileleri ve kavimleriyle birlikte kendisine miras kalmış olan; Cihanşah'ın ölüm olayında *Sahib Kiran*'ın kendisine emniyet sağlayıp, emirliğini imzalayıp miras kalmış mülküne ahid ve sözleşmeyle (*ahd ü misâk*) göndermiş olduğu; Sultan Ebu Said Mirza ile tam olarak uyum sağlamamış olup ondan uzak duran; Sultan'ın öldürölüp devrilmesinden sonra kahredici devlete yönelen, orada ilgi ve sevgiyle karşılanan Emir Bayezid-i Bistam'ın oğlu Emir Ali Beğ'i kalabalık bir toplulukla Emire Sultan'ın kaçış yeri olan Şendan kalesine gönderdi. Onun arkasından dünyayı alan bayrakları (*râyât*) o kaleye bitişik olan Erdebil vilâyetine indirdi.

Ali Beğ, Emire Sultan'ın ormanına ve dağlarının eteklerine girdi. Onun mevzilerinde ve köylerinde çok miktarda yıkım oldu. Ordusunun ileri gelenlerinden az sayıda birkaç kişi, dağlıların tuzağına düştüler. Emire Sultan, onları kurtarmak için daha önce kendisinin suçlarından *Sahib Kiran*'dan af ve göz yumma dilemeye aracı olmuş olan Şeyhül-İslâm-ı âzam Şeyh Cafer'i aracı yaptı. Şeyh'in *Sahib Kiran*'dan ricada bulunması ve Emire Sultan'dan itaat edeceği, vergiyi (*mâl*) ve hediye (*bişkeş*) kabul edeceği, Sultan'ın gücü karşısında kalenin anahtarlarını vereceği konusunda ahit ve söz alınca kale kuşatılmaktan kurtuldu.

O sıradla padişah fermanı (*fěrmân-ı humâyun*) [522] Ali Beğ'in oradan çıkması ve padişah karargâhının (*ordu-yi humâyun*) o vilâyetten göç etmesi şeklinde çıktı. Erdebil açığından ve Şendan kalesi civarından göç edip vilâyet ve Serav kasabası yolundan başkent (*dârü's-saltanat*) Tebriz'e gidilmesi kararlaştırıldı.

Sahib Kırın, Serav *yaylak*larından şehzadelerin en küçükleri, ulu annesi, iffet saltanatının beşikleri; divan mensupları, *inaklar* ve *mahrem*lerden bir topluluk ile Zilkade ayının sonlarında *ulus*'tan ayrılırken, dünyadakilerin şahzadesi Sultan Halil Bahadır'ı, Mirza Muhammed-i Tavacı'yı ve diğer büyük emirleri (*umerâ-yı i'zâm*) padişah karargâhında (*ordu-yi humâyun*) bıraktı. Göğün rahmeti gibi güzel belde (*belde-i tayyibe*) Tebriz'e hareket etti. Zilhicce (ayının) başlarında şehre giriş ihramını giyip, “Allah'ın buyruğuna değer vermek” sarığını takıp, “Allah'ın yaratıklarına rnuşfik olmak” elbisesini giyerek Yüce ve ulu Hakk'ın rıza Kabesine saygıya yönelip, Mevlâ'nın *dergâh*ının kullarına karşı doğruluk ve safa Kıblesine döndü. Beldenin *âyam* ve *eşrafı*, Harem'in civarındakiler gibi Hilâfet mahallini büyütüp yüceltmek için dışarı çıkıp selâm ve dua hediyelerini; övgü ve sena tebrikleriyle ilgili seslerini, yüce göklere ulaştırdılar. Nazım (Arapça):

“Size selâm olsun, hoş geldiniz. Hayırlı bir zamanda, hayırlı bir beldeye hayırlı gelişler olsun.

Siz, aşâğılık azgın kişiler karşısında demirden dağlar mısınız?

Yoksa içine dalan kişiyi lokma gibi yutan coşkun denizler misiniz?

Yaralarımız iyileşti, rahata kavuştuk. Bahl inanç ve hurafeler sarsılıp yıkıldı.

Üstlerinde davalarının ateşi yanıyor, davalarının yüksek sütunları adaletin işaretidir.

O ateş ki bire bir vuruşmak ve meydan okumak için tutuşmuştur.

[523] Onlar, hem zühdiin hem de takvanın öncüleridir. Onlara, içinizden en samimî duayn etmeye devam edin.

Allah, hem beni hem de her türlü kusurdan arınmak için dua eden herkesi affetsin.”

Kutlu bayram olan pazartesi sabahı, parlayan güneş o şehrin üzerine adalet gölgesini yaydı. Camiye ve Cihanşah Beğ'in *hatunu* tarafından yapılmış, kutlu padişahın, *hatun*'un, oğulları Muhammedi ile Ebu'l-Kasım'ın defnedildiği yer olan Muzafferîyye *Hankah*'ına çıkan bir yoldan şehre girmek için atının dizginini çevirdi. Cami ve *Hankah* arasına varınca atının dizginini çekip, kendi kan dökken hançerinin öldürclüklerine fatiha ve dua okudu.Nazım:

“*Aferin senin yufka yüreğine! Çünkü sevap için gamzenin öldürdüğünün namazına gelmişsin.*”

Tevazu bakımından bereket bulma sofrasını Hankah’tan yolun üzerine komşulara, Şah’a ve *şahzadelere* ziyareti vaadederek, camiye ve tekkeyi koruyana, hizmetçilere ve oraya komşu olanlara iltifat etti. Oradan geçip Meydan yolundan merhum padişahın yaptırdığı Sahib Abad evine uğurlu ve mutlu bir talihle indi. Oraya inişinin ikinci günü seyyidleri, âlimleri ve devletinin sancağının (*livâ*) gölgesi altında şehre girmiş olan Tebriz’in ve diğer beldelerin ahalisini [524] *meclis-i humâyun*’a, davet etti. Vaazlar, nasihatler ve ülke ve din işlerini yapanları aydınlatma konularıyla ile *meclisi* süsledi. Mübarek kulaklara oranın kadıları (*kuzât*) ve şeriat işlerinin yürütenlerin ihaneti hakkında şikâyet geldiği için *kadıları* çok korkuttu. Birkaç gün sonra dlu hepsini azletti.

Bu bendenin tavsiyesi ile Türk *mevâlî*⁶⁷³ sinden birisi, büyük vezirlerin (*sulur-i i’zâm*) takviyesi ve yetiştirmesiyle şeriat yönetmine(*hukumet-i şer’iyyât*) tayin edildi.

Sahib Kıran, kutlu padişah ve geçmiş sultanlar tarafından o *beldenin* ve *vilâyetin* sakinlerinin üzerine yüklenmiş olan divan vergilerinde (*cihât-ı divânî*) büyük bir indirimin yapılmasını buyurdu. Yüce divanının (*divân-ı â’lî*) *mihişilerinin* uyulması gereken *nişanı*, bu hakirin *inşasına* ve kırık imlâsına bağlanması şeklinde çıktı.

Bayram namazı kılınınca Sahib Kıran, *ulus-i humâyun*’a katılarak göç eden bir ay içinde Hemedan’a vardı. Oranın *yaylaklarında* Şahzade Yedigâr Muhammed Sultan tarafından Asratabad’ın fethi; padişahın adlarının (*elkâb-ı humâyun*) Astarabad’ın ve Kumis beldelerinin *minberlerinde* okunduğu; onun cihanşir ve şanlı ismiyle *dirhem* ve *dinanın* basıldığı haberi, Allahdad adlı birisinin elçiliğiyle hilâfet işaretli yüce tahtın ayağına ulaştı. Yezd’den de Emir İbrahim Şah’ın *nökeri*, Emirzade Yusuf’un Şiraz’a girişi, Emir Seyyidi Ali’nin yıkılışı ve cihanın sığınağı olan *dergâha* sığındığı haberini içeren bir mektupla (*arz-e-ddâst*) yüve divana (*divân-ı â’lî*) geldi. Yine o *yaylakta* asker donatıp Şiraz tarafına hareket etmesi konusunda Şehzade Muhammed Beğ adına padişah fermanı (*fermân-ı humâyun*) çıktı.

⁶⁷³ Mevla kelimesinin çoğulu olan bu kelime, efendiler, ileri gelenler manasına geldiği gibi köleler manasına da gelebilir.

Yadigar Muhammed Sultan'ın elçisi, şahzade için şahane *hil'at* ve türlü vaadlerle dolu lütufkâr bir mektupla geri döndü. Zafer işaretli bayrak (*râyet*) Fars seferine (*yurış*), İmam Sehl-i Ali'nin *-Allah'ın selâmı üzerine olsun-* mukaddes şehitliği ve Hacı Hasan-ı [525] Mazi'nin kutsal mezarına gitmek için açıldı.

Şahzade, kader etkisindeki *ferman*ın gelişyle Isfahan'nın Zinderud'un sahiline konarak ordu düzenlemekle meşgul oldu. Büyük emirlerden (*umerâ-yi i'zâm*) bir topluluk, yüce tahtın ayağından ona katıldılar. Bir ay içinde Hazret-i *Sahib Kıran* da *yaylaktan yaylaka* geçerek Isfahan vilâyetinin hududuna indi. Şahzade de kona göçe ilerledi. 10 gün sonra *Sahib Kıran*'ın dünyanın kendisine sığındığı bayrakları (*râyât*) Isfahan şehrine 5 *fersah* uzaklıkta bulunan Morg-i Rüstem'e indi. Büyükler ve *eşraf*, ikbal gibi olan onu karşılayarak ilgi ve bağışın çokluğuyla yüceldiler. "Karıncanın ayağı ve Hazret-i Süleyman"ın hikâyesindeki gibi armağan ve hediye (*pişkeş*) çektiler.

Sahib Kıran oradan göç edip büyükleri geri dönderdi. Büyük bir acele ve süratle hareket etti. Şahzade ordunun öncü birliğinde (*monkalay*) idi. Hattın 5 merhale önünden ilerliyordu. O, İzedhast havalisine indiği zaman *Sahib Kıran*'ın gittiği ve Şahzade'nin de oraya yöneldiği haberi Emir Yusuf'a ulaşınca onun sabır ve sebat ayağı yerinden oynadı. Kirman vilâyeti tarafına hareket etti. Bu haberler ve bilgiler üzerine kıymeti yüksek Şahzade, yüce tahtın ayağına bir mektup (*arze-dâşt*) yazdı. Onun üzerine padişah fermanı (*fermân-ı humâyun*) onun atının dizginini Şiraz tarafından Eberkuh tarafına çevirmesi, onların yolunun önünü, çevik ordunun geliş haberinin darbesiyle kapaması şeklinde çıktı.

Ferman uyarınca Şahzade atının dizgini çevirip Eberkuh tarafına hareket etti. Haber toplayıcılar her taraftan geldiler ve "Emir Yusuf, büyük bir orduyla Şebankare'ye varmış, orada durmaya imkânı yoktur" haberini ulaştırdılar.

Bu haber üzerine Şahzade saldırıya (*ilgâr*) geçerek Şebankare yoluna düştü. *Sahib Kıran*'ın bayrakları (*râyât*) kestirme yoldan kona göçe Şiraz'a hareket etti. Sonunda [526] padişahın aradaki bir mevkiye inşi gerçekleşti.

Ebu Yusuf Mirza, Şiraz'dan gitmiş olduğu için Şirazlılar, *Sahib Kıran*'ın adaletinin ününün aracılığıyla onların kavgasından kurtulmaktan ümitlendiler. Yağmur düşmesi için şehirden dışarı giden kurak yılın su isteyenleri gibi *daruga* talep etmek, emniyet ve güven istemek için çöle yöneldiler. Bir süre fitneden, karışıklıktan ve bir topluluğun ayakları altında ezilmekten perişan olan Şiraz başkenti (*İlhrî'l-mülk*) hal diliyle şöyle diyordu. Nazım:

"Gel, çünkü benim gözümün baktığı yer, senin yuvandır; Lütfedip in, çünkü ev senin evindir."

Yüce tahtın ayağından, Pir Budak'ın ve Sultan Ebu Said Mirza'nın vezirliğinden sonra *Sahib Kıran*'ın *divanında* aynı şerefli göreve mensup ve tayin edilmiş olan *Sahib Kıran*'ın kifayetli ve iyi tedbirli veziri Emir Mecdeddin-i İsmail, bütün halkın ve insanların tamamının istek ve arzusu üzerine, devlet ve maliye işlerini eline almak, yüce buyruk gereğince memurları (*ummâl*) ve çalışacakları tayin etmek için önceden şehre girdi. Onun üzerine kıyidan köşeden büyükler ve *eyraf* dua ve övgü hediyeleri, sadakat ve samimiyet armağanlarıyla yönlerini ümit anayoluna koyarak padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) katıldılar. *Ordu-yi humâyun*dan ise, *emirler*, *inaklar* akın akın, büyük bir canlılık ve huzur içinde, *zevk* ve *şevkle* şehre girmeye başladılar. Rıdvân-ı Rehvân Zaviyesine rahmet âyetinin inişiyle himaye müjdesi verdiler. [527] Nazım:

"Ey kuzey nesimi gibi hafif canlı! Ey uğur getiren kuş gibi çabuk yol alan!

Nereden gidiyorsun, haber nedir? Söyle, kimden işaretin ve eserin var?

Güzel huy bahçesinden mi, yoksa Eymen vadisinden⁸⁷⁴ bir nesim misin?

Merhaba, merhaba, gel gel; bem susuzum, sen ise tatlı ve berrak susun."

Emniyet sağlandıktan ve güvenlik hasıl olduktan sonra *Sahib Kıran*, büyüklük ve fazilet gölgesini ovaların, dağların, vadilerin ve tepelerin üzerine düşürdü. Adalet ve ihsan güneşlerinin şavklarıyla zulüm ve düşmanlık karanlığını o diyarın hayat kapısından ve duvarından bir defada kaldırdı. Şairin şu sözündeki gibi: Nazım:

"Şiraz taze bir gülbahçesi oldu; cennetten ona bin kapı (açıldı).

Şeyh⁸⁷⁵'in *Gülistan*'ı gibi taze ve hoş; gönül çeken ölümsüz *Bustan* gibi.

Meydandan yaşama, huzur, emniyet ve güvenlik topunu mutlulukla eline aldı."

Bir taraftan Şiraz tahtı, zamanın Süleyman'ının *fermanına* bağlanırken, diğer taraftan sapıklık ve şaşkınlık divanını fetheden cihan *şahzadesinin*, *emirlerin* ve devlet erkânının (*erkân-ı devlet*) kahramanlığı ortaya çıktı. Onlar, zincirlere ve köstek bağlarına tutuldular.

⁸⁷⁴ Hz. Musa'nın koyunlarını otlattığı vadi.

⁸⁷⁵ Şeyh Sadî-yi Şirazî (ölm.694/1294); *Gülistan* ve *Bustan* adlı kitapların yazarı olan ünlü İranlı şair.

Şahzade, semavî kaza gibi hızla hareket edip Şebankare yoluyla o sitemkâr ve cefakâr kavmin üzerine saldırdı. 80 *fersah* yolu 6 günde katetti. **[528]** Gücünün darbesi, aslı ecel gibi onları yakaladı. Onlar kurbanın yaptığı hareketi yapıyorlardı. Bir anda az sayıdaki birkaç kişi ile bir at üzerindeki Şahzade, çakan bir şimşek ve gürleyen bir gök gibi, Nazım:

“Sancak(alem) gibi savaşta kulağım dikti; kös ve davul (kurke) gibi coşup taşı.

Dalga sırasında Nuh’un gemisi gibi emniyetin kalesi ve fethin anahtarı oldu.

Süleyman aleyhisselâm’ın tahtı gibi şiddetli rüzgârla atbaşı gitti.”

Hepsi de rüzgâr gibi koşan, ateş yapılı, yaban eşiği avlayan, ceylân gidişli olan kimseler, 12 bin kişiyi aşan o topluluğun üzerine saldırdılar. Ateş yağdıran kılıçla onların hayat damarlarını çıkardılar. Dünyayı gören gözü Yakub’un gözü⁸⁷⁶ gibi görmez olmuş, devletin, malının, çoluk ve çocuğunun işi, Züleyha’nın saçı gibi karışmış olan Emir Yusuf, esir edilip yakalandı. Onun işi, suçsuzların kanı eteğine yapışmış olarak, öldürülmekle son buldu. Ordusunun ünlü kimseleri, Nazım:

“Azizliği ve horluğu Allah verir; onu lâyık olana verir”

hükmüne uydular. *“Dilediğini aziz kılarsın”*⁸⁷⁷ Allah’ın cemal kitabından bir âyet, *“Dilediğini alçaltırsın”*⁸⁷⁸ O’nun celâl Furkan⁸⁷⁹’ından bir rivayettir. Nazım:

“Ne akıl, senin kalıcı bilgine ulaşır, ne de fikir, senin büyüklüğünün büyüklüğüne varır.

Senin mükemmelliğinin idrakine Sen’den başka kimse ulaşamaz; Sen’den başka kimse senin mükemmeliğine erişemez.”

[529] Rebiyülsânî’nin ortasında Emir Yusuf Mirza katledildi. Birbirine girmiş olan ordusu dağıldı. Pir Ali, rezillerden bir toplulukla *“Karanlık gecedeki bir gece körü gibi”* şaşkın ve perişan, zulüm, düşmanlık ve sözleşmeyi ve anlaşmayı bozan kötülüğü ile emniyetin korunan yerinden başını, düşkünlüğün tehlikeli yerlerine; isyan ve taşkınlık yollarına koydu. Çoluk çocuğunu esaret eline bırakarak, zamanın olaylarının, gecenin ve gündüzün değişmesinin

⁸⁷⁶ Yakub’un gözü oğlu Yusuf’un hasretiyle görmemez oldu.

⁸⁷⁷ Kur’an-ı Kerim 3/25.

⁸⁷⁸ Kur’an-ı Kerim 3/25.

⁸⁷⁹ Ayıran **voya** iyiliği kötülükten ayıran manasına gelen bu kelime, Kur’an-ı Kerim’in başka bir ismi olarak da kullanılır.

çevganının kıvrımına düşmüş bir top (*gu*) gibi kılıç artuklarından bir toplulukla, yöneldiği her tarafta aşırı talihsizliği yüzünden her devletin kapısında kalıyor ve her çevgandan iki darbe yiyordu. Sonunda Horasan'a yönelerek Sultan Hüseyin Mirza'ya katıldı.

Şahzade o seferden (*ilgar*) kurtulunca başarı işaretli tahtın kurulduğu yer alan Şiraz'daki *Sahib Kıran*'ın dünyanın sığındığı *dergâh*ına yöneldi. Reliyülsanî'nin sonlarında kavuşma devletin sevinç ve mutluluğuna kavuşup, kabul *teşrifatı* ile yücelip büyüyerek, yardım ve destek için yüce tahtın ayağından gitmiş olan *Sahib Kıran*'ın büyük emirleri (*umerâ-yi i'zâm*) ile birlikte Şiraz şehrine girdi.

Sahib Kıran iki ay korunan beldeyi, emniyet ve güvenlik içinde tutarak seyyidleri, İslâm kadılarına, âlimlere, tanınmış imamlara, salihlere, fakirlere, ileri gelenlere ve âyana yüceltme gözüyle bakarak, hepsini yükseltme, yerinde bırakma; makamlar, *soyurgallar* ve maaşlarlar verme hareketleriyle okşadı. İhtiyaç sahiplerinin dileğini yerine getirerek onları hoşnut ve mutlu yaptı. Kışlamak (*kışlamış*) maksadıyla Eberkuh yolundan, Ruydeşt vilâyetinden ve İslâhan Kuhpaye'sinden Kaşan'a indi. Orada iki üç gün kaldıktan sonra Kum şehrine hareket etti. İlyas Hacı'nın *hanesinde* emriyle yapılp inşa edilmiş olan şerefli özel binasına (*imâret-i hâne-i şerife*) görkemli bir şekilde [530] indi. Emirlerin, devlet erkânının ve onun huzurunun yakınlarının (*hassegiyân-ı hazretes*) herbiri, kış teçhizatını sakladıkları eve indiler. Her çarşamba günü *hanenin* önünde bir yere kurdukları saltanat tahtının üzerine halka görüşme izni (*bâr-ı âm*) veriyorlardı. O sayede korunan ülkenin adalet arayıcıları (*dudlûhân-ı memâlik-i mahrus*) o günde ihtiyaçlarını arz ediyorlar, maksatlarına kavuşup isteklerini elde ediyorlardı. Kıştan üç ve bahardan iki ay bu şekilde geçti. Her cuma akşamı seyyidleri, âlimleri, büyükleri, işareti adalet olan tahtın ayağına gelmiş olan etraftaki *eşrafı*, padişah meclisine (*meclis-i humayun*) davet ediyorlardı. Orada bulunanların kulaklarını faydalı bigiler, latifeler, vaazlar, nüsihatler, salih ve temiz kişilerin sözleri ile süslüyordu.

Bu *kışlakta* dünyadakilerin *şahzadesi*, hilâfet mücevher kutusunun incisi, komutanlığın ve üstünlüğün burcu Sultan Halil Bahadır cihanının sığındığı *dergâh*ın hizmetinde idi. Güneşin Koç Burcuna girdiği, besleme güçlerinin kaçkınlarının *kışlak*ının yüzlerce süs ve eda ile çemen sahnesinde görüldüğü; bübülllerin gül bahçesinde bin hikâyeyi anlatmaya başladığı; çiçeğin kırmızı gül ve nağme ile gül bahçesinin yüzünü mestlerin bakışıyla güldürmeye başladığı; şehir nesiminin örtüyü, gül yaprağının üzerinden tamamen kaldırdığı; menekşenin amberli zülfünü, perişan kalpler topluluğu için tarachığı, nergisin

yarı mest gözünü, yasemin gümüş tenine diktiği, goncanın, nar ağacının gülen dudağının anısına elbisesini yırtmaya başladığı zaman Hazret-i Hakan *Sahib Kiran*, ona *ıktası* olan Kazvin'e gitmesine ve kutlu ayağının şerefiyle oranın sakinlerine himaye bayrağının (*râyet*) gölgesinde yer vermesini; hassa ordusunu (*leşker-i hâssa*) donatıp, zafer yapılı ordugâh nerede olursa, **[531]** dünyayı himaye eden bayrağın kanadının gölgesine ulaştırmasını tavsiye ederek ona izin verdi.

Sultan Halil Bahadır, uyulması gereken *ferman* uyarınca Kazvin'e hareket etti. Bir ay sonra cihanın sığındığı *dergâha* döndü. Daha *Sahib Kiran*'ın bayrakları (*râyât*) Kum beldesinden *yaylak* yerine çıkmadan o, *rikabı* öpme şerefine kavuştu. Sevr'in sekizinde⁸⁸⁰ Sultan Muhammed-i Baysungur'un oğlu Yadigar Muhammed'e yardım etmek için *hassa ordusu* ve diğer büyük emirlerle (*umerâ-yı i'zâm*) birlikte *Sahib Kiran*'ın dünyanın uyduğu emri ile Horasan'a hareket etti. O sırada dünyadakilerin şahzadesi Zeynel Mirza, yönetim yeri olan Kirman'da kışlamış idi.

[532] CİHANŞAH MİRZA'NIN ÖLÜMÜNDEN 876 (1471-2) YILININ BAŞLARINA KADAR KİRMAN'IN DURUMU

Cihanşah Mirza, asılı duran ecelin keskin kılıcına canını teslim edince oğlu Ebu'l-Kasım Mirza, memleket almak amacıyla Kirman'dan Yezd'e ve Isfahan'a yöneldi. Bir ay sonra Sultan Ebu Said Mirza tarafından Kirman'a *daruga* ve *âmil* geldi. Onlar *mülk* ve vergi (*mal*) almakla meşgul oldular.

Sultan Ebu Said Mirza da aynı acımasız kılıca başını teslim edince Seyyidi Ali, Şiraz'da üstünlük sağlayarak oğlu *Ahi Ferruh*'u Kirman'a gönderdi.

Sahib Kiran tarafından da Şahzade Yadigar Sultan Muhammed'in dayısı olan Yadigar-ı Togayî, Kirman'ın yönetimine gitmişti. Ahi Ferruh'a karşı koyma gücü olmadığı için şehri ona teslim etti. O yaklaşık 3 ay Kirman'da istilâ bayrağını (*râyet*) açtı. Kendisine "Esedü'l- ma'ârik"⁸⁸¹ adını verdi. Saltanat hayaliyle suya yazı yazmaya; suyun başında nem aramaya, öğlen güneşinde çıra yakmaya, Şiraz'dan kimyon götürüp Kirman'da satmaya⁸⁸² başladı.

⁸⁸⁰ Yani 28 Nisan'da.

⁸⁸¹ Yani savaş meydanlarının aslanı.

⁸⁸² Kirman'ın kimyonu meşhur olduğu için bu deyim, boşuna çaba harcamak anlamına kullanılmaktadır.

Emir Yusuf, İsfahan'dan geçince Seyyidî Ali kaçıp ordusunu Teng-i Şikem'e çekti. Oğlu Ahi Ferruh'u Kirman'dan çağırdı. Zorlukla sabır ayağını yerinde tutmaya başladı. Emir Yusuf Şiraz'da üstünlük kazandıktan sonra ordu donatıp o tarafa hareket etti. İki tarafın birbirine yaklaşması, cahillik gayretinin maddelerini heyecanlandırdı. Gurur rüzgârı, Ahi Ferruh'u [533] aklı karışık yaptı. Karşı koyma sevdasının heyecanı ile kendini öne attı. Babasından isteyip asker aldı. Savaş maksadıyla babasının *ordusundan* asker çıkardı. Cenahı kurup ileriye atıldı. Fakat ordunun başları, Cihanşah'ın devletinin nimetinin beslemeleri oldukları ve baba oğula emirlik yapmaktan ar ve utanç duydukları için kendilerin kenara çekip, Emir Yusuf'a yönelme ve katılma konusunda gizli olarak onunla karşılıklı tekliflerde bulunuyorlardı.

Ahi Ferruh, onların durumlarının sayfalarından bu konuyu anlayınca atının dizginini ilerleme yönünden geri çevirdi. Aynı gün *yurta* döndü. Ulus emirleri (*umerâ-yı ulus*) birleşip o karargâhtan (*ordu*) koparak aşağı indiler.

Seyyidî Ali, o kopmadan, onların biat boyunduruğundan kurtulup itaati bıraktıkları sonucunu çıkardı. Akşam olunca oğlu ile birlikte samimî yakınları ve sadık taraftarları ile Kirman'a hareket etti. Ordu bir anda Ebu Yusuf'un hizmetine yöneldi.

Seyyidî Ali Kirman'a girdi. Yönetim işinde kurbanlık koyunun hareketiyle yetindi. Emir Yusuf tarafından Yar Ali-yi Ali Şeker, donanımlı bin genç ile Kirman tarafına Seyyidî Ali'yi uzaklaştırmak için harekete etti. Seyyidî Ali onun gelişini öğrenerek sebat edecek yer bulamadı. Pir Budak Mirza'nın hizmetindeyken eski hukuklarına dayanarak İbrahimşah Beğ'den yardım alına ümidiyle onun yönetim merkezi olan Yezd'e hareket etti. Onu örtünün kaldırılmasına aracı yaptı. İbrahimşah Beğ, o durumu ve Seyyidî Ali'nin samimî kulluğunu bildiren bir dilekçeyi (*arze-dâst*) dünyanın sığındığı *dergâha* gönderdi. Dilekçe, İsfahan'ın vilâyetlerinde ve *yaylaklarında* bulunan padişah meclisine (*meclis-i humâyun*) arz edildi. Yüce divandan (*divân-ı d'âlî*) onun hakkında gönül alma mektubu (*istimâlet-nâme*) çıktı. [534] Seyyidî Ali, Şiraz'a gidişi sırasında İsfahan hududunda huzurda yeri öpme şerefine kavuştu. Sınırsız ilgi ile karşılandı. İşareti zafer olan bayrakların (*râyât*) kanatlarının gölgesinde Şiraz'a gitti. Padişahın Şiraz'dan kışlamak için Kum'a döndüğü ve Ebêrkuh'a görkemli bir şekilde indiği sırada mazlumlar ondan şikâyetle bulundular. Onun çirkin hareketlerinden davacı (*tazallum*) olmakta büyük bir gayret gösterdiler. Sonunda o yanmışların kötülleme ateşinin alevinden Sultan'ın gazap ateşi

tutuştı. Cihanın itaat ettiği hüküm, onun asılması şeklinde çıktı. Eberkuh halkı, asılması sırasında onu taş yağmuruna tuttular.

Yar Ali Kirman'a gidince o da birkaç gün kendi başına hareket etti. Gözünü Irak'a ve Pars⁸⁸³'a dikti. Perdenin arkasından ne çıkacak diye sahneye gözünü diktği sırada ansızın Emir Yusuf'un yenildiği ve kan içen çevik ordunun galip ve üstün geldiği haberi ulaştı. Ordunun kaçanları Kirman'a vardılar. Hazret-i *Sahib Kıran* tarafından Natanz'ın yönetimine gitmiş ve Natanz'ın vergisinden (*mâl*) bir miktar alarak Sahib Kıran'a yüz çevirip Emir Yusuf'a bağlanmış olan Kayıtmış, Emir Yusuf'un ordusunun bozulmasından sonra Yar Ali'ye katıldı. İkisi birlikte Herat'a hareket ettiler.

Sahib Kıran'ın Ebu Yusuf ve Pir Ali'yi uzaklaştırmak için Şiraz tarafına hareket ettiği sırada İmam Sehl Ali aleyhisselâm'ın şehitliği havalisinden dünyadakilerin şahzadesi Zeynel Mirza, padişah fermanı (*fermân-ı humâyun*) uyarınca fetih bayrağını (*râyet*) Kirman tarafına açmıştı. Yar Ali, Ebu Yusuf Mirza'nın yenilgisini ve Şahzade Zeynel Bahadır'ın saldırı (*ilgâr*) haberini duyduğu zaman kaçınca, dünyadakilerin şahzadesi hazret, Kirman'a indi. O diyarın halkı onun makamının büyüklüğü ve yüceliğiyle ümitlendi. Engin gönüllü, [535] yüksek himmetli, Keyvan⁸⁸⁴ rütbeli, Merih güçlü, güneş devletli, büyüklük atının üzerinde süvari olup savaş meydanını dolaşan, savaş ve kavga alanında avlanan aslan olan ve Rüstem gibi davranan, Nazım:

"Sanki maden elinde, sanki deniz avcunda; yüzü, yükselmiş zamanındaki güneş gibi parlak.

Şefkat zamanında bahar mevsimi gibi; bütün dağ ve sahra ondan dolayı lâle bahçesi.

Büyüklük sırasında düşmanı ve bütün ülkeyi yakan kavurucu rüzgârın harareti gibi.

Onun eğlence meclisi (bezm), İrem bahçesi gibi olup orada kimse gamın yüzünü görmez.

İrem'in kendisi ne ki? cennet bahçeleri, onun huyunun karşısında sadece bir bahçedir.

Saldırıda (ilgar), dizgini gevşetip hızlı giden Döldül⁸⁸⁵ün üzerinde nara atar.

On günlük yolu iki gecede alır; düşmanı gazap ateşiyle yakar"

(şeklinde ntelenen) Şahzade, rahmet âyeti gibi onların üzerine inince genel iyiliği, o perişan topluluğu kapsadı. O sıkıntı ve azabın belâsını çekenlere, bir

⁸⁸³ Veya Fars: İran'ın güney bölgesi.

⁸⁸⁴ Zühal yıldızı.

⁸⁸⁵ Hz.Ali'nin atının adı.

anda dua kabul *şifâhanesinden* ilâç gelip onlar, cefa ve eziyet karanlığından huzura kavuştular. Ekmek uğruna hayattan bıkmış, yılların ve ayların bam ve alt telinden inleyip zahmet ve bitkinlik çeken canından bezmiş açların hepsi “*Allah’ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz*”⁸⁸⁶ sofrasından bol miktarda gıda ve yeterli oranda pay alarak, “*Beklemediği yerden*”⁸⁸⁷ rızıklandı. Zamanın olaylarının, gece ve gündüzün felâketlerinin ayağının altında canları [536] burnuna gelmiş, bıçak kemiklerine dayanmış, ah ü figanla Eyyub gibi “*Başına bir belâ geldi*”⁸⁸⁸ düşkünlük ve horluk kurtlarının istilâsına uğramış o diyarın belâ çekenlerinin ve o yörelerin sıkıntıda olanlarının herbirinin içinden meleğin ve göğün sakinlerinin kulağına şu ses ulaşıyordu. Nazım:

“İyyüb gibi kurtların⁸⁸⁹ pençesinde esir; Yakub gibi Yusuf’un özlemiyle inleyen (onlar), Ansızın o tehlikeli durumdan emniyete kavuştular; hepsi dirilip can buldu.”

Yaklaşık bir yıl o diyar, adaletin ve insafın gölgesinde refah içinde kaldı.

Hazret-i *Sahib Kiran* kışlak yerinden hareket edince Şahzade, huzurda yer öpmek için aceleyle birkaç yakınıyla birlikte Isfahan vilâyetleri yolundan gelip amuca ulaşarak selâmete erdi. “*Allah en iyi bilendir*”.

[537] BAĞDAT’IN BAĞLI YERLERİYLE BİRLİKTE DURUMU VE ŞAHZADE SULTAN MAKSUD MİRZA’NIN O DİYARA HAREKET ETMESİ

Bundan önce anlatıldığı gibi *Sahib Kiran*’ın Bağdat’ı kuşattığı ve Pir Muhammed-i Alpavut’un o şehirde üstünlük kazandığı sırada Bağdatlılar, “Hasan Ali, Tebriz’de babasının yerine geçmiş, babasının ülkelerini *hazinel*lerini eline geçirmiş ve Saltanata yerleşip bağımsızlık kazanmıştır. Eğer padişah onu yenerse, [Şiir]:

“Biz hepimiz, fermanının kullarınız; onun fermanından yüz çevirmeyiz”
dediler.

⁸⁸⁶ Kur’an-ı Kerim 14/34.

⁸⁸⁷ Kur’an-ı Kerim 65/2.

⁸⁸⁸ Kur’an-ı Kerim 21/83.

⁸⁸⁹ Burada kullanılan kirman kelimesi, biri Kirman şehri, diğeri ise “kirm=kurt, böcek” kelimesinin çoğulu kirman olmak üzere iki manada kullanılmıştır. Eyyüb peygamberin etledündeki yaralarını kurtların dolmasıyla tedavili vardır.

Onun üzerine *Sahib Kıran*, dünyayı alan bayrakları (*râyât*), Hasan Ali'yi kovmak için Azerbaycan'a hareket ettirdi. Halil Ağa-yı *Tavacı*'yı Musul'da, Karakoyunludan Şah Ali-yi Hacilu'yu Erbil'de o hududun yönetimi ve alınması için bıraktı. Halil Ağa, Pir Muhammed-i *Tavacı*'nın Bağdat'ı elinde bulundurmasına rağmen Erbil'i yönetimi altına aldı. Firavun, Kerkuş ve Tun gibi birçok kaleyi ve bölgeyi ele geçirdi.

Sonra Rüstem-i Evran'ın Haftan kalesinde Kalkar kabilesi ile asi *haşem*lerden bir topluluk ile inat yolunu tutmuş bir halde idi. Emir Zü'n-nun-i Döğer, Muhammed-i Sarılı ile birlikte onların üzerine ordu sevk etti. Şahzade Sultan Maksud Mirza, Sehl Ali *yaylak* yerinden Halil Ağa'ya katıldı. Diğer yardımcılar ile birlikte Haftan vilâyetini yağmaladılar. Çok miktarda mal ele geçirdiler.

O sırada **[538]** Pir Muhammed-i Yakubî⁸⁹⁰'nin hayat gemisi, Bağdat'ta ecel Dicle'sinde boğuldu. Zeynel Beranî'nin oğlu Hüseyin Ali, onun kızını nikâhı altına aldı. Bağdat halkı onunla birleşip onu yöneticiliğe çıkardı. O da birkaç gün cesaret köprüsünü ziyan nehri üzerine kurdu. Şehir sakinlerinin kuvvetlerinin hepsine tecrübesini ve iyi davranışını gösterdi. Sonunda o da kısa zamanda emniyet örtüsünü düzerek, sebatsız hayat şehrinden, “*Allah'ın belirttiği vakit gelecektir*”⁸⁹¹ atına binip, “*Biz Allah'ımız ve elbette O'na döneceğiz*”⁸⁹² diyarına yöneldi. Kardeşi Şah Mansur onun yerine geçti.

Altı ay içinde *Sahib Kıran*'ın yakını olan birkaç yönetici, birinin parmağı olmadan, ilahî takdir ile vefat etti. Bağdat halkı, gördükleri baskıdan dolayı boyun eğmeye yönelip ellerini acizlik eteğine attı. İradelerini kadere bırakıp şehri bahtı genç ve mutlu şahzadeye teslim etti. Halil Ağa, Şah Mansur'u bazı adamlarıyla birlikte cezaya (*yasa*) çarptırdı.

Şahzadenin kendisi, Bağdat daha bülûğ çağına girmemiş olmamasına rağmen Bağdat mülkünü kucakladı. Hilâfet saraylarına yerleşti. Bağdat halkı, onun uğurlu görünüşünün şerefiyle sevinip, savaş ve kavgâ Dicle'sinden emniyete ve emellere kavuşma sahiline vardılar. **[539]** Nazım:

“*Elî ve dilî, doğruluk ve dürüstlük bakımından samimîyetle dua için açarak,*

⁸⁹⁰ Yani Alpavut tavacı Pir Mehmed Beğ. Kara Yusuf'un emirlerinden Alpavut Yakub Beğ, Pir Mehmed'in dedesi idi (KD, s. 538, n.1).

⁸⁹¹ Kur'an-ı Kerim 29/5.

⁸⁹² Kur'an-ı Kerim 2/156.

‘Bağdat senden dolayı selâmet evi (dârü’s-selâm) olsun! Senden dolayı Dicle ünlü Kâuser gibi olsun!’

Ya Rabbi! Amacımıza, yaralı gönlün ilâcına ve kendi sağlığıımıza kavuştuk”(dediler).

O, Musa-yı Kâzım⁸⁹³ aleyhi’s-selâm gibi her zaman affeden ve göz yuman oldu.

Bağdatlıların bütün akşamı gündüz oldu; bütün dağ ve ova ondan dolayı güler oldu.

Atrık cennet kokusu esmeye, mutluluk reyhanları çıkmaya başladı.”

[Şiir (Arapça)]:

“Ne mutlu bizlere ne mutlu! Zira Allah arzularımızı gerçekleştirdi.

Bizi hidayete ileten Allah’a en güzel ölçüde Hamd ve şükürler olsun!”

Sahib Kıran, Şiraz’ı aldıktan sonra daha Kum’da kışlarken (kulâşmış) onun mübarek kulaklarına Bağdat’ın alındığı haberini ulaştırdılar.

[540] ŞİRAZ YÖNETİMİNİN HAZRET-İ ŞAHZADE SULTAN HALİL MİRZA’YA BIRAKILMASI

874 (1469-70) yılının sonbaharının başlarında Hazret-i Sahib Kıran, Şiraz’ın irtihinden ve Ebu Yusuf Mirza’nın kökünün kazınmasından kurtulunca Kum kışlığına (kışlâmış) hareket etti. Yüce divanın hakimi (hâkim-i divân-ı ʿlî) ve kalıcı devletin erkânının dahilerinden, temkin ve vakar sahibi, zamanın olaylarıyla tercüme kazanmış olan Emir Beğ, Şiraz’da fermanı geçerli hükümdar ve uyulması gerekli bir valî oldu. Kısa zamanda Ahvaz hududuna kadar Şiraz’ın bütün eklentilerini zapt sahasına ve yönetim alanına aldı. Adalet kapılarını açıp, sitem ve zulüm binasını yıktı. Başvurulan kişi oldu. Yaklaşık bir buçuk yıl Şiraz’da o diyarın sakinlerinin durumlarının iyileşmesine dikkat edip onları bozulma sebeplerinden korumaya başladı. Bu durum Şahzade Halil Mirza’nın Horasan’dan dönüşüne kadar sürdü.

Onları Horasan’da iyi tedbirli ve geçim sağlayıcı beğenilmiş işler çıktığı; ayrıca Sultan Ebu Said Mirza’yı kaçışından sonra esaret bağıyla getirmiş olduğu için Sahib Kıran, bu işlerin karşılığı olarak ona gerekli ilgiyi göstermek istiyordu. Şiraz’ın saltanat dizginini, onun iradesinin eline bıraktı. Onun döndüğünden önce Şahzade’nin emir-i divân’ı olan Hasan Beğ’i Kum’dan Şiraz tarafına gönderdi. Sultaniye havalisinde yaylada (yaylamış) iken Şahzade’yi

⁸⁹³ Kâzım lakaplı Musa b. Cafer (128-183/745-799): Yedinci imam olup kabri Bağdat’ın Kazimiyce mahallesinde bulunmaktadır.

de yola çıkardı. Bahtı genç, mutlu Şahzade, uğurlu bir zamanda ve kutlu bir talihle padişah ordugâhından (*ma'asker-i humâyun*) gidiş dizginini Fars tarafına çevirdi.

[541] [HALİL MİRZA'NIN FARS TARAFINA HAREKET ETMESİ]

O, *yaylaktan yaylaka* göç ede ede, rahmet akarsuyu gibi Şiraz'a indi. Fars *ateşkedesinde* Karakoyunlu zamanında yanıp tutuşan zulüm ve sitem ateşini, Halil gibi cennet bağının gül bahçesi gibi taze ve canlı yaptı. İbrahim Sultan b. Şahruh Mirza'nın nimet sofrasının yetiştirmesi olan ve uzun yıllar Karakoyunlu'nun elinde zulmün hararetinden bir köşeye çekilmiş Şirazlılar, tekrar Halilü'r-Rahman'ı görerek saadet alanında amaçlarını gözlemeye başladılar. Kapı ve duvar arasından Hafız-i Şirazî'nin şiirler divan'ından şu söz yükseldi. Nazım:

“Göz *seyrangâhımın* çardağı *senin yuvandır. Kerem et, gel kon. Ev, senin evin.*”⁸⁹⁴

[542] KÜRDİSTAN KALELERİNİN FETHİ

Sahib Kıran, 873 (1468-9) yılında Diyarbakır ordusunu, o memleketin *darugaları* ile birlikte Bohti⁸⁹⁵ vilâyetine gönderdi. O diyarın halkı, büyük sultanlara muti ve bağlı oldukları için *Sahib Kıran* onları padişah rikabını öpmeye (*rikâb-bus-i humâyun*) davet etti. Onlar kaçındılar. Onun üzerine Sahib Kıran, Şahzade Sultan Hamza-i Cihangir Mirza'yı, Amid *darugası* Sultan Ahmed'i, Birecik *daruga'sı* Rüstem-i Fahrüddin'i, ...⁸⁹⁶ *daruga'sı* Şah Ali'yi, Saur ordusunu, Sincar *hakimi* Hüseyin Beğ-i Halil'i, Tel Afar *hakimi* Turmuş oğlu Halil'i, Suhrab-ı Tarhan'ı, Musul *hakimi* Şemseddin Pir Hacı'yı, Arukiye⁸⁹⁷ *hakimi* Bayramşah Beğ'i 5 bin süvari ile birlikte Cizre şehrini kuşatmaya gönderdi. Sonunda orayı fethettiler. Sak⁸⁹⁸ kalesini de [543] mülkiyet alanına soktular.

⁸⁹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hafız Divanı*, s. 53.

⁸⁹⁵ Cazirat ibn Urnar (Bugünkü Cizre) yöresindeki başlıca büyük Kürt aşireti olup, Ca-zira hakimleri bu aşirete dayanıyorlardı. Cazirat ibn Umar'ın kuzeyindeki Finik kalesi de bunların elinde idi. (Bu aşiret hakkında bak. C. Cahen, *Contribution a l'histoire du Diyar Bakr au quatorzieme siecle*, Journal Asiatique, 1955, s. 166, 196 (KD, s.542, n.1).

⁸⁹⁶ Atlama olsa gerek.

⁸⁹⁷ Yeri tespit edilemedi.

⁸⁹⁸ Şeref Han'da, **geçen Sah** kalesi olmalı (KD, s. 542, n. 7).

Şehrin⁸⁹⁹ *hakimi*, yönetimin kendisine miras kalmış olan Bedru Beğ⁹⁰⁰, kaçıp Kursi⁹⁰¹ kalesine sığındı. O kaleyi de kuşattılar. Bedru Beğ mecburen oradan inerek kaleyi teslim etti.

Sahib Kıran, büyük emirlerden (*umerâ-yı i'zâm*) Süleyman-ı Biçen Beğ'i; Aslan Beğ-i Dulkadir, Ahmed Beğ-i İsfendiyar⁹⁰², İl Aldı Beğ-i Çebnî, Emir Muhammed-i Saadlu, Emir Can-ı Saadlu, Saru Pir Ali'nin oğlu ve Şah Muhammed-i Duharlu gibi *emirzadeleri*, 5 bin *süvari* ile birlikte Bitlis'i kuşatmaya gönderdi. Çünkü oranın büyük emirleri (*umerâ-yı i'zâm*) de sultanlara itaat ediyorlardı. *Sahib Kıran*'ın Hasan Ali Mirza'nın üzerine ordu sevk ettiği zaman onlar Sahib Kıran'a muhalefet etmişler ve Muş şehrinin ordusunu onun yardımına göndermişlerdi. Halil Beğ-i *Tavacı*, anlatıldığı gibi onların tamamını yakalayıp yüce karargâha (*ordu-yı â'la*) gönderdi.

Büyük emirler (*umerâ-yı i'zâm*) Bitlis'i kuşattıkları zaman oranın *valisi* İbrahim Beğ, kendi annesini, *naibi* ile birlikte şefaati için gönderdi. *Sahib Kıran* affedip orduyu geri çevirdi. Muş şehrinin kuşatmaya Halil [544] Beğ-i Pilten'i gönderdi.

İshak Ağa'nın *nökerlerinden* Ahmed Beğ ile Halil Beğ, Kiğı ordusu, İskender Beğ ve Eba Bekr-i Duharlu ile birlikte Ahlat'ın kuşatılmasına tayin oldular.

Yine bu yılda Cemşid Beğ, Sufi Halil, İsfahan Beğ, Kur Ali Beğ-i Ağaçeri, Ruhullah-ı Çakırlu, Ebu'l-Feth-i Mahmud ve o diyarın zaptı ve korunması için bıraktıkları ve Halil-i Başî Tellu'nun da yanlarında olduğu kendilerine Eli Hacılı denilen bir kavimle birlik oldular. Bu *emirler* 7 bin *süvari* ile birlikte Şeki'nin tamamını yönetim altına aldılar⁹⁰³.

⁸⁹⁹ Yani Cizre'nin.

⁹⁰⁰ Bu kişi, Şeref Han'daki Emir Abdal'ın oğullarından Cizre hakimi Emir Bedir'dir (KD, s.543, n.2).

⁹⁰¹ Yeri tespit edilemedi.

⁹⁰² Bu kişi, Candar oğullarından meşhur Kızıl Ahmed Beğ olup, Sultan Yakub'un hükümdarlığının ilk yıllarında Akkoyunluların hizmetinde bulunuyordu (KD, s. 543, s. 4).

⁹⁰³ Hasan-ı Rumlu'da (Ahsenü't-tevârih) bu konu biraz farklıdır: "...Yine bu yılda Sufi Halil-i Muslu'nun oğlu Cemşid Beğ, Hasan padişah'ın fermanıyla Şeki beldelerine saldırarak istilâ bayrağını dikti. Yine bu yılda Hasan Padişah, Sufi Halil-i Muslu'yu, Süleyman Beğ-i Puntak'ı, Cemşid Beğ'i, Ali Beğ-i Ağaçeri'yi, Suhrab'ı sınırsız bir orduyla Karamanlıların üzerine gönderdi. Çünkü Bahtiyar-ı Karamanlı, cehaleti ve bilgisizliği yüzünden kaçırılmış olan Husan Ali'yi, Husan padişahın adamlarına (mülâzim) teslim etmemişlerdi. Sufi Halil,

[545] YADİGAR MUHAMMED SULTAN'A YARDIM VE DESTEK İÇİN HORASAN TARAFINA ORDU GÖNDERMESİ

Hazret-i *Sahib Kıran*, o günlerdeki seyyidlerin iftiharı, ordugâh kadısı (*kazî-yi ma'asker*) ve ilim erbabının büyüğü olan Kadı Alaaddin'i Sultan Hüseyin Mirza'nın yanına gönderdi. Anılan Kadı, Herat'ta görüşme şerefine erdi. Kutlu ayağını saygı ve ikram sebebi olarak anladılar. (Fakat Sultan), onun geri gönderilmesinde geciktirme ve isteği ret yolunu tuttu. Yadigar Sultan'ı kovmak için teçhizat hazırladıktan sonra ordu ile Kumis ve Astarabad tarafına gitti. Kadı Ali'yi de erteleme ve geciktirmeden sonra yola çıkardı.

Yadigar Muhammed, bozgunundan sonra anlatılan yazışmaları öğrendi. Irak tarafına gitme konusunda *Sahib Kıran*'ın kendisini Sultan Hüseyin'e teslim etme korkusu ve tereddüdü içinde idi. Ondan dolayı kendisine, gitme konusunda gevşeklik ve ağırdan alma duygusu hakim oldu. Fakat *Sahib Kıran*'ın iyiliklerinden başka bir sığınak bulamadığından kendini onun şefkat ortamına attı. Simnan'dan geçip Har vilâyetine girdi. Bir *elçiyi*, kendi halini anlatan ve yardım dileyen bir dilekçe (*arze-dâst*) ile birlikte hilâfet işaretli tahtın ayağına gönderdi.

Bayrakların (*râyât*) Şiraz'dan Kum'a indiği sırada Şahzade'nin *elçisi* ile Kadı Ali, Sultan Hüseyin Mirza [546] tarafından her biri bir taraftan geldi. İçinde bulunulan durum gereği Ali Şeker'in çocuklarının korunması onun nurlu kalbine doğdu. Şahzade Yadigar Sultan'ın dileği kabulle karşılandı. *Sahib Kıran*, ona yardım ve destek için muzaffer orduyu, söz verildiği gibi sefer amacıyla yola düşürdü. Şah Ali Beğ'i Astarabad yönetimine tayin etti. Ondan sonra da Yusuf Beğ, Hüseyin Beğ, Şah Mansur-i Şahsuvar-i Bayramî, Üveys Halil ve İshak Ağa'nın kardeşi Yakub'u onun arkasından gönderdi. Sonra da mutlu Şahzade Sultan Halil'i Şahzade Yadigar Muhammed Sultan Mirza'nın yardımına gönderdi.

Önden gitmiş olan büyük emirler (*umerâ-yi i'zâm*) Yadigar Muhammed Sultan'a katılıp Sultan Hüseyin Mirza'ya yaklaştılar. Ab-ı Ruşen havalisinde iki tarafın *karavulları* birbirine kavuşunca savaş oldu. Büyük emirlerin (*umerâ-yi i'zâm*) *karavul*'undan Mezid-i *Bekavulî*, Sultan Hüseyin Mirza'nın *karavulu* tarafından yakalandı. Onu Sultan Hüseyin'e ulaştırdılar. Durumu

hübarsız olarak onların üzerine atılıp Bahtiyar'ı adamlarından 200 kişi ile birlikte öldürdü ve onların reislerini âlemin sığınacağı *dergâh*ha gönderdi (KD, s.544, n.1).

soruşturdular. O, işin aslını arz etti. Onları, Şahzade Sultan Halil Mirza'nın harekete geçtiğinden ve onların sayılarının çokluğundan haberdar etti. Sultan Hüseyin Mirza, tedbire uyararak Mezid'i serbest bırakarak, "Benim *Sahib Kıran* ile hiçbir kavgam ve ihtilafım yoktur. Sadakat ve vefa makamında sabit ve sağlam durmaktayım" buyurduktan sonra o yerden Horasan'a döndü.

Şahzade Sultan Halil, Gurgan tarafından Astarabad'a girdi. O ormanın kurtları⁹⁰⁴ tilki gibi kaçmaya koyuldular. Sultan Hüseyin adına *daruga* olan Emir Hasan-ı Şeyh Timur, Şasman⁹⁰⁵ kalesine sığındı. Astarabad vilâyetinin tamamı, Şahzade'nin yönetimi altına girdi. Vilâyetin *darugaları*, yazarlar ve görevliler (*gumâşteğân*) âsinin malını, mülkünü, servetini araştırmaya gittiler. Minberler, padişahın lâkaplarıyla; *dirhem* ve *dinar* onun ismiyle süslenip beraber oldu.

[547] Adaletle bürünmüş Şahzade, o diyarı, çevik ordunun felâketinden korudu. Halkı, alışılmış işleri ve amelleriyle mal sahibi ve müreffeh yaptı. Mazenderan'ı fethetmek için hassa emirlerinden (*umerâ-yi hâssa*) Ali Muhammed-i İnâk ile Emir Ömer Beğ'in kardeşi Ebu Bekir'in *nökerlerini* düzene koyup yola çıkardı. Kısa bir zamanda, dik yamaçlarındaki ağacın sıklığı ve suyun çokluğu yüzünden kutlu *sahib kıran* Emir Timur-i Kürekan'ın geçip ilerlemekten ve dolayısıyla fethinden aciz kaldığı yerleri birkaç yönden geçip Amul ve Sari'yi Astarabad'ın fethine ek yaptılar.

Yine *kışlak*tan ordu gönderme ve Sultan Halil Mirza'nın hareket etmesi sırasında padişah fermanı (*nişân-ı humâyun*), Kirman tarafına gitme işi, Zeynel Mirza'nın ünlü ismine çıktı. Ona göre, o, Kirman'dan da Horasan tarafına, kardeşinin ordugâhına (*ma'asker*) katılmaya gidecekti. Onun üzerine Şahzade, kendi emirlerinden Darab Beğ, Ahmed Beğ-i Purnak, Dünder-ı Ağaçeri ve Nur Ali-yi Şireçî'yi 3 bin *süvari* ile birlikte şehirden önden gönderdi. O sırada *daha* önce Astarabad *hakimi* olan Şeyh Zahid-i Tarumî, Sultan Hüseyin Mirza adına Kuhistan vilâyetinde *daruga* idi. Şahzade'nin emirleri, Kuhistan'a girdikleri zaman onlarla Şeyh Zahid arasında büyük bir savaş oldu. Onu yakalayıp öldürdüler. Onun kellesini ayırıp, Kum *kışlak*ından Harrakan'a gitmekte olan padişah ordugâhına (*ma'asker-i humâyun*) ulaştırdılar.

⁹⁰⁴ Gurgan, hem yer ismi hem de kurtlar veya kurt yeri manasına gelmektedir.

⁹⁰⁵ Gurgan ve Astarabad bölgesinde bir köy.

Sultan Halil Mirza, Astarabad'a hareket edince Yadigar Muhammed Sultan, Irak'tan Şahzade Sultan Halil'in hareketinden önce yardıma gitmiş olan Akkoyunlu *emir*leri ile birlikte Horasan'a girdi. Sultan Hüseyin Mirza, geçmiş günlerde yaptığı gibi çöle (*çul*) hareket etti. Akkoyunlu *emir*leri onun arkasından Çihil Duhteran⁹⁰⁶ mevkiine gittiler. **[548]** Ona yetişemeyerek geri döndüler.

Padişahzade Yadigar Sultan, Herat'a kadar bir engelle karşılaşmadan gitti. Tecrübe kazanmamış ve günlerin zorluklarını görmemiş olan Şahzade'nin makam ve gençlik gururu, lezzet ve tad alma sırası, onu, devletin kurallarını koymaktan ve saltanat temelini sağlamlaştırmaktan alıyordu. Ulu dedesi Şahruh Mirza'nın adalet tahtının bulunduğu yer olan; onun Kur'an okuyup, itaat ve ibadette bulunduğu Bâg-ı Zâgân'ı güzellerin ve şarabın toplantı yeri haline getirdi. O bahçede selvi gibi gurur başını dikti; akar su gibi zevk ve iştret çemeninde koşup dolaşan durumuna düştü. O işleri yaparken kendi hayat fidanının, olayların gece baskını rüzgârıyla kökünden kazınacağından; hayatının berrak ve tatlı suyunun zamanın zor işlerinin bulanıklığıyla değişip bozulacağından habersiz idi.

[549] [SULTAN HALİL MİRZA'NIN HORASAN'DAN DÖNÜŞÜ]

Şahzade Sultan Halil, o günlerde Astarabad vilâyetlerini aldıktan ve velâyetin kendisine sığındığı, imamlığı üzerinde taşıyan, kaza tarafından rıza gösterilen Hazret-i Ali b. Musa'er-Rıza'nın- *Ona ve ailesine salât ve selâm olsun*- kutsal Meşhed'ine kadar Mazenderan'ı fethettikten sonra Yadigar Sultan'ı güçlendirmek için yavaş yavaş yol almaya, gideceği yerin tarafında bulunan yerleri, işareti fetih olan bayrağını (*râyet*) dikerek zapt etmeye başlayıp beldeleri ve köyleri korumak için *darugalar* görevlendirdi.

Sonra çevik ordunun yükselişinden dolayı devletin yıkılış korkusu, Yadigar Sultan ile birlikte olan Çağatay *emir*lerinin kalbine düştü. Günden güne Sahib Kıran'ın devletin yardımcılarının üstünlüğünü gördükçe onlardaki korku ve dehşet maddeleri fazlaştı. Sonra Yadigar Sultan'a "Amaca ulaşıldı. Yükselişinin sonucunda, zaman *Sahib Kıran*'ın lehine döndü" denirken Sultan Halil Mirza'ya da 'Biz, *Sahib Kıran*'ın desteğinin uğuru ve Sultan'ın iltifatı ile

⁹⁰⁶ Kırk kız manasına gelen bu isimde İran'da birçok yer vardır. Bu isimle anılmasının sebebi, halk arasında 40 kızın o mevkide kâfirler tarafından yok edildiği inancına dayanmaktadır.

murat topunu (*guy*), gayret meydanından, o Hazret'in yardım ve destek *çevgam* ile kaptık. Kılıcın kesen deliliyle ve iyi tedbirin parlak ayırt edicisi ile kendi merkezimize yerleşip, düşmanın ellerine geçmiş bulunan miras kalmış olan yerleri ülkeye yeniden kattık. *Sahib Kiran*'ın *kaza* etkisindeki *hükümü*, Sultan'ın nüfuzu ve imzası ile içte ve dışta huzur sağlandı. Eğer Hazret-i saltanat-meâb'ın gcrri dönmeye niyeti varsa, kendileri hükümdardırlar. Bizim onların devletin uğrurundan **[550]** dolayı düşmandan hiçbir korkumuz kalmamıştır” dediler. Bu yolla durumun aslı Sultan Halil'e arz edildi. Şahzadenin içi rahatlarırken, Yadigar Sultan'ın maksadı, aydınlık hatırından dışarı çıktı.

Onun üzerine Sultan Halil, atının dizginini Horasan'dan çevirdi. Yadigar Sultan'la beraber olan Akkoyunlu *emir*lerini ihtiyat olarak Herat'ta bıraktı.

Yadigar Sultan, orada büyük bir rahatlık içinde oyun, eğlence, kötü işler, çirkin davranışlar ve diğer yasaklanmış şeyler konusunda gayretli oldu. İshak Ağa'nın kardeşi ile birlikte Akkoyunlu ordusuna dönüş izni verdi. Onun üzerine Hasan-ı Melikî, Ali-yi *Mir-i ahur*, işlerin düğümünün bağlanıp çözülmesinde parmağı olan bazı Herat alimleri, taraftarı oldukları Sultan Hüseyin Mirza'ya, “Fırsat ganimettir. Şahzade ve arkadaşları gaflet uykusundadırlar. Kellelerinden korkmuyorlar. Acele etmek gerekir. Nöbet bekleme ve dergâhı korumanın bize ait olduğu filân gecede eğer Bag-ı Zâgân'a gidilirse, maksada ulaşına sağlanır”haberini iletiler.

Bu haber üzerine Sultan Hüseyin Mirza, durmayan dizgini ile uyum içinde hareket eden, istek ve arzusuna boyun eğen saldırının hızlı atını, çevik vücudunun altına alarak harekete geçti. Söz verilen gecede Bâg-ı Zâgân'ın kapısına vardı. Yadigar Muhammed'i yatağından sarhoşluk uykusundan kaldırdı. Yönetim tahtından indirerek tabut tahtasına bağladı. O sırada sarhoşluk yatağında uyuyanların feryat ve figanı Şiraz halkını rahatsız etti.

Akkoyunlu *emir*leri, develeri sürüden ayırarak kaçmaya koyulup Irak'ın yoluna düştüler. ...⁹⁰⁷ vardıkları zaman indiler. Güçsüzlük yüzünden korkup bir araya gelmiş olan Horasan Arapları, **[551]** onlara gece baskını düzenlediler. Ali-yi Muş Ali ile Yar Ahmed-i Hazin, sebat ayaklarını, onlarla muharebeye

⁹⁰⁷ Metinde boş bırakılmış.

attılar. Yiğitlik gösterek saldırganı kovmak için mücadele ederek kendilerini Sultan Halil Mirza'nın ordugâhına (*ma'asker*) ulaştırdılar.

Bu haber, *Sahib Kiran*'ın mübarek kulaklarına ulaştığı zaman o, Sultan Hüseyin Mirza'ya muhalefet etmek gerektiği nurlu kalbinde kuvvet buldu. Feyizli aklın önerisi olan Horasan tarafına gitme isteği arttı. Irak vilâyetindeki tahıl (*galle*) ve yiyecek darlığı, o sebeplere ilâve oldu. Sonra *Sahib Kiran*'ın o konudaki azmi daha da güç kazanınca Şahzade Muhammed Beğ'e, Isfahan'dan Astarabad'a gitmesini buyurdu.

O sırada Şahzade, Luristan seferinden (*ilgar*) dönmüş, Luristan diyarında onun hassa askerlerinin (*asâkir-i hâsse*) yiğitçe savaştıkları görülmüştü. *Ferman* uyarınca Şahzade Ardistan⁹⁰⁸ yolundan Astarabad'a hareket etti. Muzaffer askerlerden (*asâkir-i mansure*) gruplar halinde Şahzade'ye katılanlar oldu.

Sahib Kiran, *yaylaklardan* Kum'a hareket etti. Muzaffer askerlerden kalabalık bir topluluk, baharın başlangıcında zafer işaretli bayrakların (*râyât*) Horasan tarafına gitmesi kararıyla Rey'de *kışlak* tuttular.

Şahzadelerin Astarabad vilâyetine varışının debdebesi ve muzaffer askerlerin onları takip edip arkasından geldiklerinin haberi, Sultan Hüseyin Mirza'nın kulaklarına ulaştığı zaman o, fitne ve fesat ateşini söndürmek için evliyaların sultanı Ebu Said Ebu'l-Hayr⁹⁰⁹'ın neslinden olan *Şeyhü'l-islâm-ı â'zâm* Şeyh Abdullah'ı samimiyetle dolu, her türlü tevazuyu içeren bir mektupla Sultan *Sahib Kiran*'ın tarafına gönderdi. O mektupta, Astarabad'ın ona verileceğini ima etti.

[552] Velilik ünvanlı (*velâyet-meâb*) elçi Kum şehrinde padişah meclisine (*meclis-i humâyun*) varınca, onun güzel sohbetinde iyilik ve kurtuluş izleri, dindarlık, takva, doğruluk ve saflık ışıkları görüldüğü için onun aziz kademi ganimet; barış, din ve dünya konusundaki görüşleri makbul ve makul bulundu. Misafirpervik merasimi yerine getirilip gerekli nimetler takdim edildikten sonra padişahın *nişam* (*nişân-ı humâyun*) şansın desteklediği çocuklarının adına çıktı. O hükümde, Astarabad'ın Sultan Hüseyin Mirza'nın görevlendirdiklerine (*gumâştegân*) bırakmaları, o huduttan orduyu, güzergâhındaki halka zarar vermeyecek şekilde çıkarmaları konusu vardı. O *nişam*, *Şeyhü'l-islâm*'ın yanına

⁹⁰⁸ Kaşan-İsfahan arasında İsfahan'a 18 fersah (Yaklaşık 108 km) uzaklıkta bir şehir.

⁹⁰⁹ Fazluddin Ebi'l-Hayr Muhammed b. Ahmed-i Miyhenî (ölm. 440/1048), İran'ın ünlü mutasavvıflarındandır.

kattığı Kadı Alaaddin Ali ile birlikte hediyeler ve armağanlarla birlikte Sultan Hüseyin Mirza'ya gönderdi. Herat'ın alimleri, âyân ve büyükleri için başlatıldığı hediyeleri ve nimetleri gönderdi. Elçinin, mektubun (*risâle*) ve padişah nişanının (*nişân-ı humâyun*) gelişi, o diyar halkında büyük bir sevinç meydana getirdi. Kadı'nın şerefli gelişini, saygı, ilgi ve sevgi gereklerini yerine getirerek kutladılar. Ahid ve sözleşmeyi onayladıktan sonra ona dönüş izni verdiler.

Şahzadeler ve büyük emirler (*umerâ-yi i'zâm*), Astarabad'dan ve bağlı yerlerinden göç edip uyulması gereken *ferman* uyarınca Irak ve İl tarafına, hâk sahibi padişahın *dergâhına* hareket ettiler. Hazret-i *Sahib Kırân*'ın Kuma kışlakından Savuh Bulak'ta kışladığı 875 yılının Zilkade (Nisan 1471) ayının başlarında yüce ordugâha (*ma'asker*) katıldılar. Şahzadelerin herbiri, izin ve müsaade alarak kendi yönetim evine döndü. Önce Muhammed Beg, Isfahan'a, ondan sonra da Sultan Halil Mirza Şiraz'a doğru *yaylaktan yaylağa* yol aldılar.

[553] [RUM VE MISIR TARAFINDAN ELÇİLERİN GELİŞİ]

Önce Rum sultanı Mehmed⁹¹⁰den şahane hediye ve armağanlarla bir elçi, samimiyet ve sevgi; doğruluk yolunda gidiş, ahit ve sözleşmeye sadakat ve Irak fethini kutlama konularındaki bir mektupla gelip mektubun cevabıyla geri döndü.

Ondan sonra Mısır sultanı Kayıtbay⁹¹¹den büyük bir gösteriş ve ihtişam içinde, nefis hediyeler ve armağanlarla bir elçi gelerek, doğruluk, dostluk ve (yeni) vilâyetleri kutlama konusunda ustaca yazılmış bir mektup getirdi. Onu da saygı, ilgi, izzet, ikram törenini yerinde getirdikten sonra geri gönderdiler.

Yezd tarafından, padişahın emri (*emr-i humâyun*) ile düzenlenip donatılarak çıkmış ve düzenlenmesinde türlü zorlukların yerine getirildiği Hâc yükü (*mahmil-i hac*) geldi. Seyyidliğin kendisine sığındığı ulu kişi Seyyid Nimetullah-ı Sanî, İslâm ilkesini yüceltmek için şeriat kuralını yerine getirdi. O kafilayı Yezd'den Kum'a ulaştırdı. Mübarek yolculuğun *ihram* giymiş olanlarından büyük bir grubun ve kalabalık bir topluluğun bazıları kendi imkân ve güçleriyle; bazıları da Sultan'ın sadakalarına ümit

⁹¹⁰ Yani Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmet.

⁹¹¹ El-Melik el-Eşref Ebu'l-Nâsr, Seyfeddin el Mahmudî el Zâhirî (873-902= 1468-1495); Mısır ve Suriye sultanı (Bak. I.A, c.6, s. 462 vd.).

bağlayarak geldiler. Hazret-i *Sahib Kıran*, ünlü şahzade (*Şahzade-i nâmdâr*), büyük emirler (*umerâ-yı i'zâm*), büyük vezirlerin başkanları (*sudur-i vuzerâ-yı kirâm*), askerî mensupların diğerleri ve Kum sakinleri ile birlikte onları karşılamak için şehirden dışarı çıktılar. Mübarek yükü (*mahmil*) şehrin içine getirdiler. Her taraftan Haccu'l-beyt daveti kabul kulağına ulaşmış olan, “*Lebbeyk Allahümme Lebbeyk*” diyerek dolaşan açlar ve çıplaklar, *Sahib Kıran* tarafından yardım görerek yol azığı ve binek hayvanıyla yola çıktılar. *Sahib Kıran*, kendi kardeşi Üveys Beğ’i *mir-i hac* [554] yaparak işlerinin düğümün bağlanıp çözülmesini, konup göçme işlerini onun güçlü eline bıraktı. Süvariden ve piyadeden kalabalık bir topluluğu, hac yüküne (*mahmil*) refakat etmeleri için görevlendirdi. Kendi amca oğlu Halil Beğ-i *Pervaneci*’yi Şahzade Maksud Beğ’i destekmek için *muhmil-i hac*’da görevlendirip *muhmil* ile birlikte Bağdat’a gönderdi. Şahzade’nin işlerinin çözülüp bağlanma dizginini, onun tedbir ve ileri görüşlülük eline bağladı. Hac kafillesiyle yol arkadaşı yapıp o diyara gönderirken onun, Hilâfet evine⁹¹² vardığı zaman yaklaşık bir yıldır ulu atasının yakınlığı ve huzuru şerefinden ayrı ve uzak kalmış; onun sevinci arttıran görüşme isteğinin arttığı Şahzade Maksud Mirza’yı Sultaniye ile Tebriz arasındaki *yaylaklara* yollaması kararlaştırıldı.

Yine o *kışlakta* Karamanlı emirlerinin devlet ayanından (*âyân-ı devlet-i umerâ-yı Karamanlu*) biri, zamanın kötülüklerine karşı yardım istemek için *dergaha* vararak, “Rum sultanı, kendi halasının oğulları olan Muhammed ile Ahmed Beğ b.İbrahim Beğ’e karşı üstünlük ve baskı kurduğu; onların beldelelerinin ve vilâyetlerinin çoğunu yönetimi altına aldığı; ülke alanını onlara dar yaptığı haberini ulaştırdı. Pir Ahmed Beğ, Sultan Muhammed’in halasının kızı olan kendi annesini yardım ve destek istemek için *Sahib Kıran*’ın huzuruna gönderdi. Beni de durumu padişaha arz etmek için onun hizmetinde görevlendirdi. Annesi yolda Hakk’ın rahmetine kavuştu. Sonra *Sahib Kıran* ona müşfik davrandı. Şahane lütuflarda bulunarak yardım ve destek vaadiyle onu sakinleştirdi. Sonunda zafer işaretli bayraklar (*râyât*), Kum’dan Karaman emirlerini desteklemek için Azerbaycan ve Rum hududu tarafına açıldı.

Yine o *kışlakta* *Sahib Kıran*’ın anneden kardeşi olan İskender Beğ, tabiblerin pulunun, doğru tahminin iyileştirmelerinde ve tedavi alanını katetmekte gevşek; [555] isabetli düşüncenin yüksek uçan güvercinin, onun şifa alanına varmakta aciz ve kusurlu kalınca Hakkı’nın davetine uydu. Ulu annesi ve ünlü

⁹¹² **D**Artü'l-hilâfi: Yani Bağdat.

kardeşi, matem görevlerini yerine getirmek için dünya erbabının bid'atte bulunmasından ve heves ehlinin çirkinlikler göstermesinden kaçınarak füzlar, sünnetler ve vaciblerin kurallarını uygulamakla yetindi. Bu matem esnasında başta Kazvin olmak üzere Irak halkı, yakaları parçalamak, yüzleri yırtmak, elbiseleri siyahlaştırmak, akrabaların ve ahbabların soyunması ve anlatılması buraya sığmayacak başka şeyler gibi her türlü çirkin ve iğrenç şeylere başvurdıkları ve yasaklanmış işlerde bulundukları mübarek kulaklara ulaştı. *Sahib Kiran* böyle işlerden uzak durup, orada hazır olanları da o işlerden engellemek ve onları alıkoymak için teşvik etti. Beldelerin büyükleri ve *ayam* için hesap işlerinin geliştirilmesi, bid'at ve kötülükler binasının yıkılması konusunda *hükümler* çıkardı.

Yine o günlerde fethin başlangıcında Darab Beğ'i yönetici olarak gönderdiği Rey'de Rüstemdar *melik*lerinden ve Celaviye *emir*lerinden birkaç kötü davranışlar görüldüğü, onların yüce tahtın ayağına davete cevap vermedikleri için Mirza Muhammed-i *Tavaci*'yi Rüstemdar⁹¹³'ın fethine ve Celaviyan kalelerinin ve vilâyetlerinin tedbirini almaya gönderdi. *Melikler* ve *emirler*, Sahib Kiran'ın şanının yüceldiğini, mekânın yükseldiğini, kahreden devletinin, düşmanlarından ülke alanının arsasını boşaltıldığını gördükten sonra yanlarına kefen ve kılıç alarak kendilerini devletin yönetim merkezine (*asılâne*) ulaştırdılar. Kusularının ve özürlerinin affedilmesi ile kendilerine miras kalmış olan vilâyetlerin yönetimiyle nasıplandılar.

Emir Şah Ali-yi Bayramî, Ebu Said Beğ-i İnak, Darab'ın oğulları ve Hacı Beğ, *boy nöker*lerinden kalabalık bir toplulukla *ferman* uyararak Hürremabad kalesini almaya gittiler. Dünyada sütunlarının ve temelinin sağlamlığı ile tanınmış, öldürülüşü daha önce [556] anlatılmış Şah Hüseyin'in mensuplarından olduğu Abbasiye'ye ait olan o yüksek kaleyi aldılar. Her zaman başta Cihanşah Mirza zamanında olmak üzere daima sultanlara ulaşan o diyar ve kale halkının kötülüklerini ortadan kaldırdılar.

Kış sona erip güneş, ılıman noktasından kuzey tarafına girip Koç Burcundan 20 derece katettiği zaman Sahib Kiran, "*Kalk da uyar*"⁹¹⁴ hükmünce Karaman'ı kurtarmak için Kum *kışlak*ından göç ederek, göğе benzeyen sancağı (*livâ*) ve güneş gibi beğenilen *şetri* açıp; hızlı giden, bahar

⁹¹³ Mazenderan bölgesindeki Amul ilinin 13 km doğusunda yer almakta olup, İsmâillîlerin en önemli kaleleri bu bölgede idi.

⁹¹⁴ Kur'an-ı Kerim 74/2.

rüzgârı gibi hoşâ giden, gündüzdeki ay kursu gibi yol alan, fermana uymak için güzel bir gemâ sahip, Nazım:

“Düşman için kuyruk olan kulağı, ona başarılı işler gösterir.

Zararlı düşmanın ülkesinde, turnağının açtığı yarı, öldürücü bir zehirdir.

Fakat dostları için bütün bitkilerin kana kana içtiği hayat suyu gibidir”

şeklinde nitelenen atını, kutlu vücudunun altına çekti. Göçleri takip edip merhaleleri ve menzilleri yaklaştırarak, binek hayvanlarını ve merkepleri *kışlak*’ın sıkıntılarından ve yorgunluklarından dinlendirmek için, havasının ılımanlığı, suyunun lezzeti ile çıplak gözün görebileceği cennet yuvasına benzeyen; suyunun temiz şarab andırdığı; etrafında misk nesimlerinin estiği, pınarları, Kevser suyu gibi berrak, konakları temiz ve göz alıcı kafurdan yapılmış olan Savuh Bulak *yaylak*ına indi. O geniş ovanın otlaklarında, reyhanların, lâle ve nesrin çiçeklerinin üzerine yüksek çadırlar ve büyük gölgelikler (*sâyebân*) kurdular. Yaklaşık 40 gün o *yaylak* yerinde dinlendiler. Şahzadeler, Astarabad’dan dönerek o *yaylak*ta [557] huzurda yeri öpme şerefine kavuştuktan sonra kendi yönetim yerlerine döndüler.

Hazret-i *Sahib Kıran* oradan Kazvin’e indi. O memleketin küçüğünün büyüğünün gönlünü alıp onlara ilgi gösterdi. Padişahın emri ile yapılmış olan *devlethâne*’de üç gün ikâmet edip adalet isteyenlerin işlerine daldı. 7 Zilhicce tarihinde kurban vazifesini yerine getirmek için Sultaniye ve Kazvin arasındaki bir *yaylak*ta durdu. Arife gününde Cekcekî *yaylak*ından kalkıp rahmetin iniş yeri, bereketin konak alanı Arafat gibi bir ovayı ibadet yeri olarak seçti. *Tuşmaller*, bayramı düzenlemek ve halka verilecek nimetleri hazırlamakla; *ferraşlar*, kilimleri sermek, yeşil bahçenin üzerine çadırları kurmak ve göğün çatısına kadar direkleri yükseltmekle meşgul oldular.

Bayram sabahı *Sahib Kıran*, kutlu bir talihle *haremden* dışarı çıkınca karargâh (*ordu*) mensuplarının tamamı, apdes alıp ibadet yaptıktan sonra, Nazım:

“Ey yüzü, bayramın doğuş yerinden daha kutlu olan! Kabe gibi olan kapın hür kimselerin ve kölelerin kablesidir.

Her kim eşîğinin toprağında samimî olarak ihrama girerse, maksadına ulaşır”

diyerek tebrik için öne çıktı.

Halka görüşme izni (*bârgâh-ı âm*) işi tamamlanınca şahane ziyafet (*toy*) verme görevini yerine getirdi. Kurban sünneti ve bayram namazı için atına bindi. Şeriat işlerini yerine getirmek için dünyayı alan bayrağı (*râyet*), Sultaniye

tarafına kaldırıp çevirdi. Ebher havalisinde oranın büyük camiini tamir işine girişti. Oranın malzemeleri için **[558]** kendi özel malından harcama yaptı. Sultaniye’de şehre bitişik olan, başkalarının girmesi yasak yere (*koruk*) görkemli bir şekilde indi. Yaklaşık bir hafta orayı mekân tuttu. Sultan Muhammed-i Hudabende⁹¹⁵ ve Sultan Ebu Said⁹¹⁶ gibi adil sultanların (kabirlerini) ziyaret etti. *Divan* alanında bulunan oranın *vakıflarından* Kubbe-i âliyye ile Ebvâbü’l-ber’in onarılması için padişah fermanı (*fermân-ı humâyûn*) çıktı. O mevkide Şahzade Maksud, uyulması gerekli olan *ferman* uyarınca Bağdat’tan padişah ordugâhına (*ma’asker-i humâyûn*) katıldı.

Sahib Kıran sonra oradan göç ederek iklimi, yüce cenneti anlatan; lâlesi ve reyhanları ile hurilerin zülfünden ve yanağından haber veren; rüzgârı, İrem bahçesinden esen sabah nesimi gibi olan Tebriz’in Sehend *yaylak*ına girdi. Cennet nehirleri gibi suyun hayat çeşmesinden doğup her tarafa aktığı o *yaylak* yerinde birkaç gün kaldıktan sonra 1 Muharrem 876⁹¹⁷ tarihinde mutluluk veren bir talihle ve sevinç uyandıran bir vakitte Tebriz şehrine görkemli bir şekilde indi. Azerbaycan diyarını, uğurlu ayağının gücü ve kutlu yüzüyle şereflendirdi. Cömertlik kapısını, o diyarın fakirlerinin ve miskinlerinin yüzüne açtı. Her birkaç günde bir defa alimlerden, salihlerden, hafızlardan, fakirlerden, miskinlerden, Kuran okuyucularından meydana gelen o bölgenin hak sahiplerine harcanmak üzere, emin kimseler eliyle çok miktarda mal gönderdi. Onlar, ondan herkesi, hakettikleri ölçüde faydalandırdılar. Günlük kurulan helâl sofralarını, belirlenmiş helâl evine (*helâl-hâne*) kurarak, meczupların tacı Baba Abdurrahman’ın *deriş*lerinin geçimi sağlandı. Fakirler tam bir rahatlık kazandılar. Her cuma akşamı **[559]** ihtiyaçlarını gidermek için âlemin itaat ettiği *dergâha* gelmiş olan civarın ve çevrenin âlimlerine ve büyüklerine padişah meclisinde (*meclis-i humâyûn*) yol verip, onlar özel nimetlerden faydalandırıldılar. Ayrıca yiyecek ve nimet dağıtarak bütün halkın gönlünü aldılar.

‘Tebriz’de ikâmetinden bir ay sonra, vilâyeti ele geçirip yönetimleri altına alıktan sonra padişahın bayraklarını (*râyât-ı humâyûn*) beklesinler, dünyayı alan sancağın (*livâ*) gölgesinde Rum tarafına hareket etsinler diye Mihmad Beğ, Süleyman Beğ-i Purnak ve Bayındır Beğ’i, iki bin kişiyle birlikte Bitlis ve Ermen diyarı tarafına gönderdi.

⁹¹⁵ Yani İlhanlı hükümdarı Olcayto (703-716=1304-1316).

⁹¹⁶ İlhanlı hükümdarı (716-736=1316-1336).

⁹¹⁷ 21 Haziran 1471.

O sırada Pir Ahmed Beğ'in kardeşi Kasım Beğ, Karaman'dan cihanın sığındığı *dergâha* geldi. iltifatın ikramı ve yardımın şerefiyle iftihar kazandı.

İki ay geçtikten sonra dünyadakilerin şahzadesi, hilâfet sedefinin incisi, üstünlük burcunun parlak yıldızı, bahtiyarlık güneşinin kaynağı; mutluluk sabahının ışığı, Bağdat hilâfet evinin gülistanının goncası, adalet ve insaf bahçesinin fidanı, Nazım:

"Dicle cömertliğinden utandığı için Bağdat'a gelmez.

Onun yolunun toprağını öpmek istedi, fakat ne yapsın ki ona yol bulamadı.

Aden'deki madenden inci ve mücevher, sendekinden daha saf çıkmıyor.

Senin yanağınla dolunay yarışamaz; senin boyunla selvi boy ölçüşemez"

(şeklinde nitelenen) *Ebu'l-Muzaffer* Maksud Mirza, saltanat evinden (*dârü's-saltana*) çıkan uyulması gereken *fermana* uyarak geldi. Akil ve baliğ kimselere farz olan sünnet merasimi ziyafetinin (*toy*) düzenlenmesi için gerekli malzemelerin hazırlanması buyuruldu.

Sahib Kırın, Rebiyülevvel'in başlarında Tebriz şehrinden kalkıp, Elvend dağının birkaç bin hayat pınarını ve Fırat suyu lezzetindeki ırmakları içinde barındıran; jalenin kurumuş dudağının arzu ettiği, reyhanın ve lâlenin hayran kaldığı Elvend dağının Sehend yaylasına gitti. [560] Oradan da kareket edip, havası cana mutluluk bağışlayan, suyu ruhun canlılığını arttıran, toprağı, sabit ve seyyar yıldızlarla süslenmiş göğün çatısı gibi türlü bitkilerle renklenmiş olan Ucan ovasına görkemli bir şekilde indi. O düz ovada önce Mustafa'nın- *En mükemmel salat ve en üstün selâm onun üzerine olsun*- doğum günü olan 12 Rebiyülevvel'i kutlama görevlerinin yerine getirilmesini buyurdu. Onun üzerine bütün âlimleri ve salihleri, kutlu davet ve genel nimetle, padişah ordugâhında (*ma'asker-i humâyun*) toplandılar. Salihlerden biri, kutlu doğumun haberlerini anlatmakla meşgul oldu. Ulu Tanrı'nın Kelâmını hatmettikten sonra halkı doyurmaya başladılar.

Yine o toplantı gününde Beytullah'ın hacılarının ve Peygamber- *Salat ve selâm üzerine olsun* - şehrinin ziyaretçilerinin gelmekte olduğu haberi padişah karargâhına (*ordu-yi humâyun*) ulaştı. Küçük büyük, *mahmil'i* -*Her zaman giden olsun*- karşılamak için *ordu-yi humâyun*'dan hareket ettiler. Hacılar, Beyit:

*"Ey Hacca gitmiş kavim, neredesiniz neredesiniz? Sevgili buradadır, geliniz geliniz"*⁹¹⁸

⁹¹⁸ Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin bu şiiri için bak. *Kulliyât-ı Şems-i Tebrizî*, nşr. Bediüzzaman Furuzanfer, Tahran 1336 h.ş. (1957), s.371 (Gazel no: 878).

nidasını dile getirip, güzel bir sesle, [Beyit] Arapça:

"*Selâm aleykum, merhaba! Ayağımız uğurludur; hayırlı günde, hayırlı beldeye geldiniz*"

şarkısını söyleyerek, emeller ve ameller yükünün indiği bir ev gibi olan Alemin sığındığı dergâha indirdiler. Hepsini, "*Allah, cennete çağırır*"⁹¹⁹ sonu olmayan bağış sofrasına oturttular. "*Hac, kendinden önceki günahları siler*" müjdesini hâl diliyle orada hazır olanların kulağına ulaştırdılar. Nazım:

"*O yüksek bağış sofrasının başında sultanlar onun çanak yalayıcısıydılar*".

[561] İkinci davet bittikten sonra Tebriz'den çıkışın amacı olan Şehzade'nin sünnetinin görevlerini yerine getirmek için, büyük emirleri (*umera'-yı i'zâm*), baştakilere (*südur*), İslâm kadılarına (*kuzât*), Asaf⁹²⁰ tabiatlı *vezir*lere, şanı yüksek emirlere, muzaffer ordunun komutanlarına (*server*) ve diğer ünlü ve namlı kişilere genel çağrıda bulundular. Yüzeyinde uygunsuuz hiçbir noktanın bulunmadığı, havasının ılımanlığıyla gecenin ve gündüzünü aynı şekilde olduğu, Nazım:

"*Güzellikte cennetin çatısı gibi bir zemin; Ordibihi*"⁹²¹ *günlerindeki gibi bir hava,*

Yeşilliğin üzerinde akmakta olan canlı bedende dolaşan ruh gibi su"

(şeklinde nitelenen) o sahrada bir yerin üzerine göğe benzeyen çadırları, otağlar ve gölgelikleri daire şeklinde kurdular. Herbir otağı, üzerinde yıldız bulunan dönen feleğin şekli ve yapısıyla, Atlas göğü⁹²² gibi ıpsız ve direkaltı kurup; çadırın yapısını, Dârüs's-selâm'ın⁹²³ kasırları gibi kusursuz, yeni ve alınıp işlenmeli; süslemeleri ve nakışları, farklılıktan ve kusurdan arınıp kurtulmuş; her bir gölgelik, bir misafir sahibi gibi lütüfkâr ve şefkatli, hatta *Sahib Kuran*'ın lütulları gibi emniyet ve güvenlik açısından göğün ölçüsünde; herbir otağ ve herbir çadır, ünlü *emir*lerden, başarılı *vezir*lerden birinin konaklama yeri veya göğe benzeyen dergâhın yakınlarından birinin *meclisi* idi. Burçlar mıntıkası gibisi olan o dairenin ortasında *Sahib Kuran*'ın tahtı, dünyayı aydınlatan güneş gibisi ışığını o menzillerin ve meclislerin üzerine düşürmekte idi. Herbir toplantıda, kulak okşayan çalgıcılardan güzel sesli şarkıcılardan bir topluluk, *çeng* ve *ney* ile,

⁹¹⁹ Kur'an-ı Kerim 10/25.

⁹²⁰ İran edebiyatında genellikle vezirlere örnek olarak gösterilen Hz.Süleyman'ın bîhiş vezirinin adı.

⁹²¹ Güneş yılında yılın, aynı zamanda baharın ikinci ayı.

⁹²² Dokuzuncu gök.

⁹²³ Yani Bağdat'ın.

bam ve pes sesiyle, her bir *ud* ile Davudî bir nağme; her **[562]** bir *çeng* ve *ney* ile bir şarkı ve türkü söylüyor; her bir menzil, o topluluğun geleneksel sesini, coşku ile dinliyordu. Önce *ney*, bütün vücuduyla göz kesilmiş, her kese bakıyor, nefesi, her an başından sonuna kadar herkesi sarıyor; *ud*, beyni sulandırmak ve kadehi ayarlamak, dönen kadehleri parlatmak için kendi tellerini harekete geçiriyor; *çeng*, tevazu ile diz çöküp Şah'a ve Şahzade'ye duaya ve övgüye başlıyor, belini büktüğü zaman vücudundaki her bir damar, dilini açıp şunları söylüyordu: Nazım:

*"Bahçivan baharın üzüm çubuğunun başındaki fazla dalları kestiği sürece,
Bahçeye su vermek için çeri çöpü su yolundan uzaklaştırdıkça,
Şehzademizin hayat çeşmesi, canlı ve bulanıklıktan arınmış olsun!
Omun zevk ve sevinç çubuğu, yedinci gökten geri dönsün!"*

Her bir menzil için ayrı ayrı yiyecek ve içecek ayırarak, araç ve gereçlerle donanmış bir mutfak hazırladılar. Bir anda lâle ve reyhanların arasında altın ve gümüş kapları, Çin yapısı araç gereçleri topladılar. Yüce menzillerin önüne o kadar tava tencere çektiler ki, [Nazım]:

*"Çeşitli yemeklerin buharından kuşlar havada kebab oldu.
Sonra hava deniz gibi oldu; o kuşların hepsi tekrar ördek gibi suya girdi."*

O davete uymuş olan devlet ayanından (*âyân-ı devlet*) herbiri, örfe uymak için ünlü Arap atlarını, hoş gidişli süratli katırları; kumaşların nefislerinden, ibrişimden, Kıbrıs yünülerinden ve Rus ketenlerinden toparla (*dukuz*)⁹²⁴ hediyeleri, **[563]** hadsiz, hesapsız olarak arz yerine çektiler. Musa'nın hükmüne göre, sünnet etmek için Musa adlı biri, neşteri erkeklik organına çalarak İbrahim Aleyhisselâm'ın sünnetini yerine getirdi. Eller, sınırsız bağışlar için açıldı. Altın, gümüş, *hil'*atlar ve kumaşlarla onun gönlünü öyle aldılar ki yük hayvanları hediyeleri taşımaktan aciz kaldı.

Ziyafet (*toy*) görevlerinden kurtulununca kışlamak (*kışlâmişt*) için Tebriz şehrine indi. O kışı kalp huzuru ve gönül rahathığı ile geçirdiler. Sabah yıldızı, oturağını güney *kışlak*ından bahar evinin ılımanlığına naklettiği; kuzey döşemecilerinin, menekşeden ve reyhandan yapılmış altın işlemeli döşemeleri suyu akan ırmakların kenarına serdiği; söğüdün ve çınarın dalından ve yaprağından nakışlı ve resimli gölgelikler yükselttikleri; yaşlının gencin

⁹²⁴ Bura manasına gelen Türkçe kelime kullanılmıştır.

tabiatının, çemenin selvisi gibi amberli havanın rehavetine kapılıp, lâle ve nesrinin kokularından can bulduğu sırada *Sahib Kıran* birkaç gün “*Hoş bir hayat ve dönülecek güzel bir yer vardır*”⁹²⁵ (şeklinde nitelenen) bağlarda ve bahçelerde, mutluluk yağdıran dalların yaprakları altında kudret kaleminden, yeni yetişmiş bitkilerin berrak ve şeffaf beyazlığı üzerine işlenmiş olan ilâhî yazıları okuyup incelemeyi sona erdirdi. Zevk ve eğlence sofrasını yaydı. *Dirhem* ve *dinann* kırmızısını beyazını, gül ve tomurcuk gibi cennete benzeyen meclisin hazır bulunanlarının üzerine saçmaya başladı. Şahane bağışlarla hazır bulunanlardan herkesin gönünü aldı. Faydalandıktan sonra...⁹²⁶ [Sayısı yağmur damlalarından fazla ordularla Merend otlığına görkemli bir şekilde indi. Feleği köle eden padişah orada birkaç gün kaldı. Ordu ve silâhla Aladağ'da konakladı. **[564]** () sırada büyük ve ulu mevlâna, Mevlâna Ali Kuşçu, Horasan'dan gelerek, karanın ve denizin padişahının gözüne girdi. Ona 20 bin *Şahrûhî tenge*'si ile bir top (dokuz) kumaş bağışlandı] ⁹²⁷.

Müneccimbaşı'da (636 a) Otlukbeli ile ilgili konu: “(Hasan Beğ), 876 (1471) yılında kardeşi Üveys Beğ'i Hac emiri yaptı. Buraya çok sayıda âlim ve fazıl insan gelişti. Onlarla oturur, onlara iyi davranır ve bol ikramda bulunurdu. Karamanlı Ahmed Beğ kendisine sığındı. Ona Rum sultanını şikâyet ederek ona karşı yardım istedi. Karamanlıların atalarının memleketine geri dönmelerini sağlamak için Rum diyarına sefer için hazırlandı. 'Tebri'z'den Aladağ'a doğru yola çıktı. Hacc'a gitmekte olan Mevlâna Ali Kuşçu, burada onun hizmetine girdi. Ona saygı gösterip ihsanda bulunarak onu gitmek istediği yere gönderdi.

Hasan Beğ, daha sonra 877 (1472) yılında Gürcistan'a yönelerek bu ülkeyi yağmalayıp talhırpı etti. Çok sayıda kaleyi fethetti. Sonunda Kral Bagrati, cizye ödemeyi kabul etti. Aleksandr ve Konstantin gibi bazı hükümdarlar ona itaat ettiler. Kral Bagrati kendisine isyan edince Hasan Beğ onun elindeki bütün kaleleri alarak Kostantin ve Aleksandr'a teslim etti. Orduyu Gürcü ülkesine yayıp dağıttı. Onlar da çok sayıda insanı esir edip ona getirdiler. O, sultanat merkezi olan Tebriz'e muzaffer bir şekilde geri döndü. Tiflis'i Emir-i a'zam Sufî Halil Beğ'e iktâ olarak verdi. Bu sınır bölgelerinin yönetimini de ona havale etti.

Anlatıldığına göre Gürcü ülkesinden çıkarken Kral Bagrati'nin elçisi yanına geldi. Elçinin elinde 19 miskal ağırlığında bir yakut ve 12 miskal ağırlığında bir lal parçası vardı.

⁹²⁵ Kur'an-ı Kerim 13/28.

⁹²⁶ Kitâb-ı Diyarbekriyye'nin metni burada sona ermektedir.

⁹²⁷ *Ahsenü't-tevdrih*, s.522

Bagrati onu hediye edip karşılığında saltanatını geri istedi. Hasan Beğ onu kabul etmeyip iki taşı ona geri gönderdi. Gürcistan'dan çıkarken yanında mal, mücevherat, hayvan vs. den başka üç bin esir vardı.

Hasan Beğ, Gürcülerle savaşırken akrabası Yusufça Mirza'yı Karamanlılara yardım etmesi için Anadolu'ya gönderdi. Yusufça Tokat'a ve Sivas'a saldırıp oraları ele geçirdi. Beraberinde de Pir Ahmed-i Karamanî vardı. Babası Sultan Mehmet'in Karaman'daki vekili olan Mustafa, bu ikisiyle savaştı ve 877 (1472) yılındaki savaşta Yusufça Mirza öldürüldü. Bunun üzerine Hasan Beğ, intikam almak için bizzat kendisi Anadolu'ya yürüdü ve Erzincan yakınlarında Rum ordusuyla savaşmıştı. Bu orduyu bozguna uğrattı ve Rum ordusu komutanı Has Murad Beğ'i öldürdü. Böylece gurura kapılan Hasan Beğ, Rum sultanı ile savaşmaya cesaret etti ve ertesi yıl 878 (1473)'te Bayburt yakınlarında şiddetli bir savaş meydana geldi. Burada oğlu Zeynel Mirza öldü ve Hasan Beğ de büyük bir bozguna uğradı. Hasan Beğ, Erzincan'a doğru kaçtı, Sultan onu takip etmediği gibi ordusunu da onu takip etmekten alıyordu."

[567] 876 (1471-7) YILINDA⁹²⁸ OLAN OLAYLAR⁹²⁹

Azerbaycan ve Irak'ı aldıktan sonra Rum ve Şam hakimlerinden (*hukkâm*) elemeler çekmiş, yardımcılarının ve destekçilerinin zayıflığı ve azlığı yüzünden o bölgelerdeki düşmanlardan her türlü azar görmüş olan Hasan padişah, o sıralarda batı tarafından birkaç ülkeyi de almak istiyordu. Onun üzerine Acem memleketlerinden asker ve *haşem* ile Feridun⁹³⁰un ve Cem⁹³¹'in vekilliği iddiasıyla Diyarbakır vilâyetine döndü. Oradan Şam hududuna saldırma düşüncesiyle sefere başladı. O sırada Karaman oğulları Pir Ahmed Beğ ile Kasım Beğ, bundan önce anlatıldığı gibi, ihanet, taşkınlık, nifak ve nankörlük dolayısıyla kellelerini, Sultan'ın cezalandırma kılıcından kaçırmış, ümitsizlik ve hüsrân içinde Karaman diyarından *dergâha* gelmişlerdi. [Mısra]:

"Karaman oğulları, (Sultan'ın ülkesinini) ayırmak için geldiler."

⁹²⁸ Bu ve bundan sonraki olaya ait verilen tarih yanlışdır. Doğruları, 877 (1472-3) ve 878 (1473-4) tarihleridir (KD; s. 567, n. 1).

⁹²⁹ Uzun Hasan'ın Sahib Kıran Anadolu'ya asker sevk edip Fatih Sultan Mehmet ile savaşmasını konu alan bundan sonraki parçalar, Ahsenü't-tevârih'ten (s.523 vd.) alınmıştır.

⁹³⁰ Efsanevi İran padişahı.

⁹³¹ Efsanevi İran padişahı.

Hasan padişahın aklına cahilâne bir öfke, akılsızca bir kusurla Sultan'ın ülkesi düştü. *Kemandar* Türkmenlerden ve kan içen zalimlerden büyük bir orduyu, o ordunun ileri geleni ve o ülkenin büyüğü olan Bektaş-ı Muslu oğlu Emir Beğ ile birlikte Tokat beldesine gönderdi. Onlar o şehirde ve vilâyette yağmaya ve talana düştüler. [568] Beyit:

“*Her taraftan mal ve eşya yağmalamak için zulüm kartallarının kanadını açtılar.*”

Yağma ve talandan sonra vilâyeti yıkmak için cehennem ateşini o beldenin evine barkına attılar.

Bu kötü haberler, Sultan Bayezid⁹³²'in kulağına ılaşınca o, Amasya beldesinden çıkıp onlara doğru hareket ederken, durumu babası Sultan Mehmet'e bildirdi.

Sultan Bayezid'in hareket ettiği haberi Emir Beğ'e ulaşınca o, geri dönüp Diyarbakır'a yöneldi. Kışın Pir Ahmed Beğ ile Kasım Beğ'in rehberliğinde, Hasan padişahın yeğeni Yusuf Beğ-i Cihangir'in komutanlığıyla (*şipehsâlârî*) çevik ve kan içen 20 bin *süvari* ile Karaman diyarına hareket ettiler. O sırada babası adına Karaman'ın hükümdarı olan Sultan Mustafa, bu haberi babası Sultan Mehmet⁹³³'e duyurdu. Sultan, *Davud Paşa*'yı *Anadolu* ordusuyla (*şipâh-i Anadolî*) birlikte onun yardımına gönderdi. Emirler ve askerler, Türkmen ordusu karşısında saf kurdular. İki taraf birbirine saldırdı. Hava, ordunun tozundan karardı. Korkudan ay kursunun gümüş çehresi, safran rengini aldı. Göğün şah süvarisi (şehsuvâr), Nahid⁹³⁴ yıldızı gibi ağda başladı. Zühre⁹³⁵, Bercis⁹³⁶'in ve Behram⁹³⁷'in kucağında coşmaya başladı. Keyvan⁹³⁸'in göğsündeki kinli kalp, kanla doldu. Yer, *bahadurların* kanından lâl renkli giyindi. Şiir:

“*Savaştan ayın yüzü tozla doldu; tozdan ayın damağı toprakla doldu.*

Yer, kan dalgasından gemi gibi oldu; bazen sağa savruldu, bazen ters döndü.

⁹³² Yani Osmanlı imparatoru Yavuz Sultan Selim.

⁹³³ Yani Fatih Sultan Mehmet'e.

⁹³⁴ Diğer adı Zühre.

⁹³⁵ Güneş sisteminin ikinci gezegeni.

⁹³⁶ Diğer adları Mars ve Hürmüz ve Müşteri olan bu yıldız, altıncı gökte bulunan bir ~~gezegen~~dir. Büyük mutluluk (sa'd-ı ekber) olarak kabul edilir. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir. Methiyelerde bahsedilen kimseler bu yıldızla benzetilir.

⁹³⁷ Merih gezegeninin diğer adı.

⁹³⁸ Bak not. 884.

Ordunun tozundan, çengilerin hançeri, zencilerin gülüşü gibi parlamaya başladı.”

[569] Birçok gayretten ve öldürmeden sonra Türkmenler kaçış yolunu tuttular. Yusuf Beğ, *emir*lerden bir toplulukla yakalandı. O arada 20 bin *süvarinin* onda biri, binbir sıkıntıyla selâmate erdi. Davud Paşa, esirleri, Sultan Mustafa’nın huzuruna getirdi. Onların arasında Yusuf Beğ’in yenilenlerinden bir topluluğu, meşhur komutanlarla (*serdar*) birlikte İstanbul’a gönderdiler.

Hasan padişah, kan içen orduyla Şam diyarına hareket etti. Fırat suyunu geçerek Malatya ve Antep beldelerine yöneldi. Kış mevsiminde Birecik kalesini kuşattı. Mısır sultanı Kayıtbay, kale halkına yardım etmek için *Devatdar* Yaş Beğ’i Mısır’dan, Dimaşk⁹³⁹ ve Halep *melikü’l-ümerâsı* ile birlikte Hasan padişaha karşı koymaya gönderdi. Onlar da karşı tarafta durdular. Her ne kadar Fırat suyu iki tarafı ayırıyor idiye de *top* ve *tüfeng* ile Türkmenlerden birçok askeri helâk toprağına düşürdüler.

Suyun azması ve sel çok oluşu yüzünden Hasan padişah, kalenin başından, korku ve hüsrân içinde kalıp Mısır ordusunun karşısında son derece etkisiz ve mağlup kalarak Diyarbakır tarafına geri döndü. *Emirü’l-ümerâ* olan Emir Beğ-i Muslu gidiş bayrağını ahiret tarafına açtı.

Hasan padişahın o diyardan dönüşünden sonra, baharın başlarında semavî kazalardan ve ansız gelen belâlardan dolayı, Türkmen ordusunun bulunduğu yerde beliren büyük bir sel, kalabalık bir topluluğu yokluk girdabında boğdu.

[570] 877 (1472-3) YILINDA OLAN OLAYLAR

Tokat şehrinin yıkıldığı haberi, Sultan Mehmet’e ulaşınca o, devlet emirleri (*ümerâ-yi devlet*) ve *bargâhın* yakınları ile *meşverette* bulundu. Onlar, ülke alanının inat ve nifak ehlinin muhalefetinden acımasız kılıcın himayesiyle korunması için harp tedbiri alıp, vurup kırma araçları düzenleyerek orduyu harekete geçirmek gerektiğini arz ettiler. Onun üzerine Sultan, ordu düzenlemekle meşgul oldu. Beyit:

“Rum ve Frenk askerini hazırlayarak savaşa ve harbe eptir verdi.”

⁹³⁹ Yani Şam.

Ay gidişli *çavuş*lar, ordunun toplanması için ülkenin kıyısında, köşesinde ve bölgelerinde harekete geçtiler. Şiir:

“*Dara oğlu Cemşid’in kendisine sığındığı kimsenin fermanı ile, her taraftan ordu harekete geçti.*

Savaş düzenindeki hayvanların nalından dolunay, tozun altına gizlendi.

Her taraftan bir komutan (server) geldi; herbiri bir orduya katıldı.”

Mora vilâyetinden, Bosna’dan, Eflâk sınırından (*serhad*), Alanya’dan, Anadolu’dan, Mentеше İli’nden, Karaman’dan, Kastamonu’dan, Trabzon’dan ve [571] Rum’un diğer beldelerinden sayısız bir ordu ve muazzam bir asker, Sultan’ın dergâhında toplandı. Bu şekilde 20 bin bekâr (*azab*), 10 bin *yeniçeri*, 10 bin kapıkulu (*kapu halkı*) ve 60 bin diğer asker ile cihangirlik amacıyla, İstanbul’dan Marmara denizinden varıp, sahil tarafından, Anadolu diyarının deniz gören yeşillikli sahiline geçip İznik şehri diyarına yöneldiler. Yıldız adedinde ve karınca sayısındaki ordunun tamamının geçmesi için İstanbul’un geçit yeri bulunmaması ve o tarafın gemisinin yeterli olmaması yüzünden Rumeli *emir*leri ve orduları, Gelibolu geçitinden geçerek Yenişehir’de *ordu-ya humâyun*’a katıldılar. Beypazarı mevkiinde Sultan’ın oğlu Sultan Mustafa, Karaman emirleriyle ve kalabalık bir askerle babasının karargâhına (*ordu*) katıldı. Anadolu *emir*leri ve *sipehdar*ları, ordunun *serdar*ları ve *dergâh*ın ileri gelenleri, o çiçekli yerde zafer arkadaşı olan *orduya* geldiler. Kazabad sahrasında Sultan Bayezid gelip, demirden bir baraj gibi Umman denizinin okyanus’la birleştiği gibi birleşti.

Sivas sahrası, tabanı gök olan *ordunun* iniş yeri olunca (Sultan), ordunun *arz* edilmesi için emir verdi. Sonra Erzincan beldesi, cihan sultanının konaklama yeri oldu. O, oradan Hasan padişaha bir *elçi* göndererek, onu gelişinden haberdar etti. Hasan padişah cevabında “Biz de kan döken ordu (muzla) o cliyara girmektediriz. Sen yaklaşınca birbirimize karşı koyarız. Beyit:

“*Ya muradımız üzerine göğün başına ayak basarız; ya da yiğitçe gayretin yoluna baş koyarız*”

diyerek, Azerbaycan, Irak, Fars, Irak-ı Arab, Umman sahili, Kirman ve Diyarbakır ordularını toplayıp can alan okun ucuyla [572] Keyvan⁹⁴⁰’ın başındaki külahı kaldıran, mızrağın başıyla civa gibi olan göğün başından güneşin altın kubbesini kapan ve Şiir:

⁹⁴⁰ Bak not, 884.

"Hepsi, kahraman düşüren yiğitler; hepsi mızrak vurup kılıç saplayan,

Savaşın tedbiri olarak şansı bilirler; savaşın yolunu iyi görürler"

(şeklinde nitelenen) yiğitlerle göç ede ede yol aldı. Nazım:

"Ordunun hareketinden yerin başı ağrılaştı; yerin tozundan göğün başı döndü.

Denemiş yiğit askerlerin gülbang'ından, göklerin aslanı⁹⁴¹ elsiz ayaksız oldu."

Ucan mevkiinde ordunun sayılmasını emretti. Mızrak kullanan 40 bin çevik asker sayıldı. Onun 30 bin askeri daha vardı. Fakat onlar, pişman durumuna düşmüş kimseler idiler. Onların kötü niyetlerinin sebep olduğu karışıklıklar, kabul edilebilir dereceyi aşmıştı. O yüzden Hasan padişahın saltanatının *mahçe*⁹⁴²si, kronik veremlinin kalbi gibi çarpıntıya düşmüş, devletin sancağının (*alem*) *şıkka*⁹⁴³sı, hazan görmüş yaprak gibi titremekte; yüzü, korkmuş insanların yüzü gibi sarılık hastalığına tutulmuştu. Buna rağmen Uğurlu Muhammed'i 10 bin çevik *süvari* ile birlikte öncü (*monkalay*) yaptı.

Sultan'ın askerleri, onun ordugâhına yaklaşıncı bulutu perde yapan güneş gibi Fırat nehrinin yakınındaki dağların, tepelerin ve vadilerin arasına girerek o büyük suyu arada bıraktı. O sırada Rumeli beylerbeyi (*emirü'l-ümerâ*) olan Has Murad, *karavulluk* için dışarı çıkmıştı. Uğurlu Muhammed, kinli Türkmenlerden bir topluluk ile pusuda idi. Onlar bazen, Rum askerlerin kenarından kendi sancaklarını açıyor, bazen de kendilerini saklayıp **[573]** gizliyorlardı. Has Murad, Sultan'a bir haberci (*kasıd*) göndererek yardım istedi. Sultan, Mahmud Paşa'yı *bahadırların* bazıları ile birlikte onun yardımına gönderdi.

Mahmud Paşa, muhaliflerin hilesini ve tuzağını öğrenince Has Murad'ı karşı koymaktan menetti. Fakat tecrübesiz ve huzursuz gençlerden bazıları, tedbirsiz ve düşüncesiz yiğitlerden bir topluluk Has Murad'a "Mahmud Paşa, Türkmenlerin ordusunun mağlubiyetinin belirtilerini, işaretleri ve şahitleriyle doğrulamış olup, murat *cevganı* ile müsabaka topunu (*guy*) kapmak istemektedir. Devletin iyiliği, bizim önden onlara saldırmamız ve onların topluluğunun ipini birbirine katmamızdır" dediler.

⁹⁴¹ Yani güneş.

⁹⁴² Selçuklu, Harezmsahlı vs. Türk padişahlarının bayraklarının veya çetrelerrinin üzerine yerleştirdikleri hilâl şekli.

⁹⁴³ Bayrağın veya sancağın başına konan kumaş parçası.

Onun üzerine Has Murad, Türkmenlere saldırdı. Uğurlu Muhammed de tuzaktan çıkıp onu araya aldı. Savaş ateşi alevlendikten sonra Rum ordusu kaçış yolunu tuttu. Türkmenler, Has Murad'ı 4 bin *süvari* ile birlikte öldürdüler. Durhan Beğ'in oğlu Ömer Beğ, büyük emirlerin bazıları (*umerâ-yı i'zâm*) ile birlikte ele geçti.

Uğurlu Muhammed, iyilik isteyen kişileri Hasan padişaha göndererek, "Selâmet, hemen bugün dünyayı yakan askerlerle birlikte kaçanların arkasından gidip Mahmud Paşa'yı da yenmekte bulunmaktadır" diye haber göndерdi. Hasan padişah da aynı gün Rumlularla savaşmak istedi. Fakat Sultan Halil ile diğer çocuklarının annesi olan Selcukşah Hanım, ona engel olarak "Uğurlu Muhammed, ordu arasında [574] tam bir itibar kazanabilmek için Rum ordusunun yenilgisinin kendi eliyle olması davasıdır" diye arz etti.

Hasan padişah o sırtlanın sözünü kabul ederek Uğurlu Muhammed'i geri çağırdı. Birkaç gün sonra da Halil ve ordu ile at binip savaş meydanına yöneldi. Her ne kadar Sufi Halil-i Muslu, savaş yapmanın doğru olmadığını, çünkü durumu, gaipieri en iyi bilenden başka kimsenin bilmediğini söyledi ise de Hasan padişah onun sözüne aldırmayıp yola düştü. Has Murad'ın öldürülmesinden sonra Rumluların *ordusu* bir araya geldi. Beyit:

"Rum ordusunun kalbi yerinden oynadı; ateş küresindeki mum gibi oldu."

Fakat Sultan, hiçbir zaman kendinde ümitsizliğe yol vermedi. Başka bir *menzile* ilerledi. Anılan yılın⁹⁴⁴ Rebiyülevvel ayının 16 'sında⁹⁴⁵ Sultan'ın ordusu, sağdan ve soldan Tercan dağının doruklarında Türkmen ordusundan birkaç sulu gördüler. Haberciler (*mühit*), Sultan Mehmed'e, "Hasan padişah öç isteyen orduyla dağda müstahkemini sağlamlaştırıp, savaş ve mücadele bayrağını (*liva*) açmış olup dağın yüksekinden hile ve kurnazlıkla üstünlük sağlamak istemekte, o dağlık alanda maksat avını ağzına almak için av pususundaki ziyankâr vahşi hayvanlar gibi durmaktadır" diye Sultan'a arz ettiler.

Anılan haber mübarek kulaklara ulaşınca Sultan gök gibi hareket eden, Şiir:

"Murat gibi giden, gün gibi kavuşan; nesim gibi sıçrayan, ateş gibi yiyen,

⁹⁴⁴ Başlıkta 877 yılı olsa da doğurunu 878 yılıdır (K D, s. 574, n. 1).

⁹⁴⁵ 13 Ağustos 1473.

[575] *Yokuş aşağı Nevruz'daki damla gibi düşen; yokuş yukarı, Azar⁹⁴⁶ ayındaki bulut gibi koşan,*

Düşünce gibi adımı geniş, tamah gibi uzağı gören; iyilik gibi etkisini gösteren, kolaylık gibi uğur getiren”

şeklinde nitelenen bir ata binip ordunun yerine yerleşmesini buyurdu. Kendisi de merkezde yerini seçip demirler içinde kaldı. Nazım:

“Aslan padişah zırhta gizlenmiş; bulutun altındaki parlak güneş gibi.

Nergisten birçok göz ona hayran; her köşeden iki yüz can ona kurban.

Mızrağın ucunda zehir yağdırın iki kamuş gibi; özünde şeker yerine yılan zehiri.

Parlayan güneş gibi başını kaldırmış; yanağı, nurlu ayın kınar olmuş.”

Ordusunun önünü, araba ve zincir ile güçlendirip son derece sağlam bir sığınak yaptı. Beyit:

“Padişah, ordunun merkezinin zahmetini çekerek, o yarığa İskender seddi çekti.”

10 bin *Yemiçeri*, safın önüne durdu. Herbirinin elinde bir *tüfeng* ve keskin savaş aleti (*harbe*) vardı. Merkezin yakınında *Sipahi Oğlanı* dedikleri yaklaşık 1500 *süvari* vardı. Aynı şekilde *silâhdar* olarak adlandırılan ve *azab ıgdi* gençleri topluluğundan başka 2 bin kişi; ayrıca sağdan ve soldan 2 bin kişi; sağdan ve soldan *ulufeciler*den bir topluluk; toplam 2 bin kişilik *süvari* ve *piyade* merkezde olmak üzere Sultan'ın beraberinde 20 bin kişi vardı. Oğlu Sultan Bayezid [576] ve *Vezir-i âzam* Mahmud Paşa, büyük emirlerden (*umerâ-yı mu'azzam*), *tuğ* ve sancak (*alem*) sahiplerinden 40 *sancak* ile sağ cenahta yer aldılar. *Piyade* askerler olan Rumeli *azablar* topluluğu, *Yemiçeri* askerleri gibi Rumeli ordusunun önünde durdular. Sol taraftan Sultan Mustafa, Karaman ordusuyla; Davud Paşa, Anadolu askerleriyle ve ünlü 24 *emir* ile; 20 bin *azab*, Rumeli usulüyle askerlerin önünde saf kurdular. Saf yaran ordunun ve aslanı düşüren *piyadelerin kisvetinden*, silâhından, kılıçlarından ve mızraklarından sahranın havası, bostan ve gül bahçesi gibi oldu. Şiir:

“Gül renkli yükseklikten güneş süslü süngü, kin bayrağının ateşini göğe çıkarmış.

Gül renkli şipерler, o savaşta kahramanların gözüne lâle bahçesi gibi görünüyorlardı.

Yer, yeni yetme güzellerin yanağı gibi süslenmiş yeşilliğe dönmüş.

Diğer taraftan zoru deneyen hasım, saldırı hızıyla yerinden ayrılmış.

⁹⁴⁶ Süryani takviminde baharın ilk ayı.

İran ülkesinin sultanları ve hanları, sağdan soldan saf çektiler.”

Hasan padişah, dağ yapılı, rüzgâr gidişli, Beyit:

“Dağ yapılı, ay gidişli, felek dömüşlü; savaş sırasında yeri ve denizi döven,

Çeviklikte rüzgâr, yükseklikte bulut gibi; ördek gibi yüzen, kaplan gibi cesur.

Yapısı, sapı düğümlü kılıç gibi; dört tırnağı hızla yuvarlanan iki dirhem gibi”

(şeklinde nitelenen) bir atın üzerine binip korkusuz Türkmenlerden ve heybetli Türklere bir toplulukla merkezde yerini aldı. Uğur getiren sağ tarafta kendi oğlu Zeynel Beğ, Şah Ali Beğ-i Purnak, Bayındır Beğ, Sufi Halil-i Muslu ve [577] Süleyman-ı Biçen gibi ünlü emirler ve saf yaran yiğitlerle yerleşti. Sol cemahta Murad Beğ-i Cihangir, Alihan Beğ-i Cihangir, Kasım Beğ-i Karamanoğlu, Mansur Beğ-i Afşar, İl Aldı Beğ-i Çebni, Aslan Beğ-i Dulkadir, zırhlı *bahadırlardan* bir kalabalık toplulukla savaş bayraklarını (*râyât*) açtılar. Büyük oğlu Uğurlu Muhammed, sol cemahta çevik orduyla birleşerek bekleme tedbiri aldı. Ondan sonra öbek öbek, akın akın savaş meydanına yürüdüler. Şiir:

“Ordu, birbirinin arkasından grup grup; sel gibi kükreyerek yetiştiler.

İki taraftan birlikte fitne çıkararak geldiler; Kızıl Deniz gibi coştular.”

Türkmen ordusu, Sultan'ı kovmak ve Rumuların kökünü kazımak için ateş saçan kılıcı, kınından çekip, fitneyi söndüren süngüyü koşanların kulağına dolgultup, savaş ve mücadele alanında dağların tepesinin üzerinde dönen feleğin üzerindeki yıldızlar gibi saf kurdu. Beyit:

“Hepsi de gücünün fazlalığı bakımından kaplan ve aslan gibi bir ordu; hepsi de kalp ve bilek bakımından fil gibi heybetli bir asker.”

Savaş alanı, ünlü savaşçı *süvarilerden* ve çevik *piyadelerden* mahşer ovası oldu. Mızraklı askerlerden, sahranın alanında tepeler meydana geldi. Kan saçan süngünün şavkından havanın yüzü parlak şimşekle doldu. Davulun (*kılız*), zurnanın (*kerre-nây*), şakşak'ın (*senc*) ve altın nakkâre'nin (*zerrin -derây*) heybetinden ve sesinden, gök çemberinin hareketten duracağından, suyun merkezinin toprak gibi akacağından korkuldu.

Hasan padişah, o sıkıntı dolu dağın üzerinde, o heybetli toplulukla ovaya ve dağa korkunç bir ses ve gürültü attı. [578] Beyit:

“O aşamada yiğitlerin hayhuyları, dokuz göğü zelzeleye düşürdü.”

Zaman zaman ok bulutu, her dağda, kılıcın ve süngünün çakmalarını gösteriyordu. Beyit:

“Siperler, görkemli yiğitlerin omuzunda, dağdan parlak güneş gibi görünmekte.

Dağın üzerinde şimşek etkisinde gürültü çıkarıyorlar, fakat menzillerinden bir adım ileri gidemiyorlardı. Nazım:

“İlkesi başarı olan Sultan, sağdan soldan belânın geldiğini anlayınca,

O hızlı selden dolay dağ gibi yerinden oynamadı; mücadele ayağını sabit tuttu.”

Sultan, ordunun yukarı çıkmasını buyurdu. Yine ilk önce Mahmud Paşa, kırmızı külâhlı askerler, azablar ve Anadolu süvarileri ile birlikte Türkmenlerin üzerine yürüdüler ve savaşteşini alevlendirdiler. Afetlerin ve felâketlerin selini, alışılmışın aksine, aşağıdan yukarıya akıttılar. Bir ande topu ve tüfeği(tüfeng) onların üzerine yağdırdılar. Beyit:

“Tüfegîn kıvılcımları yüksek göğe çıktı; ordudan yer yüzündeki alan daraldı.”

Nekkâre'nin, gümbürtülü davulun (kös), borunun (nefir) ve zurnanın (nây-i ruyin) sesi göklerin göğüne ulaştı. Şiir:

“Yedi kez kaynamış nakkâre, sarhoşları gibi kükremekte; onun coşması aklı baştan almakta.

[579] *Nekkâre, kalbi öyle yerinden oynattı ki, bütün halka elsiz ve ayaksız bıraktı.”*

Sağ taraftan Sultan Bayezid dağın üzerine çıkıp Uğurlu Muhammed'e saldırdı. Büyük bir savaş meydana geldi. Süngülerin ateşinin dumanı Keyvan⁹⁴⁷'in eyvanına ulaştı. Kan saçan kılıcın alevi göğe yükseldi. Yiğitler, peykânın ucu ile kötü düşüncelilerin gözünden çeşme suyu akıtıyor; bahadurlar, hançer neşteri ile can damarını açıyorlar; ciğeri diken ok, terzi (derzî) gibi miğferi savaşanların başına diyor, iğnenin kadifeden ve ipekli kumaştan geçtiği gibi zırhtan ve kaftandan geçiyordu, tüfek (tüfeng) şimşek ve yıldırım gibi zırh gömleğinin derisinden içeri giriyordu. Nazım:

“O savaşta göğün güneşi ve ay, göz bebeğine zırh olmanın peşinde oldu.

Üzerlerinde kılıç olan yiğitler, sanki yıldırımın üzerinde duruyorlardı.

Küçük okun insanın alnından çıkardığı kan, bu lâciwert gök kubbeye şafak oldu.

Savaş adamlarının kafatasındaki kandan, kadehler, lâle renkli bade ile doldu.”

Sol taraftan Sultan Mustafa ile Davud Paşa, Karaman ordusu ile birlikte Hasan padişah'ın durduğu yer olan dağın yukarısına koştu. Beyit:

“Mumu yağmalayan ateş çocukları gibi Rum yiğitlerinden bir topluluk koştular.”

⁹⁴⁷ Bak not. 884.

Anadolu ordusu ve *azab piyadeleri* öfkelenerek saldırdılar. Merkezi, [580] *top* ve *tüfek* darbesiyle ters çevirdiler. Öyle ki, *tuğun* ve *mızrakların* ucu *tüfek* darbesinden delik deşik oldu. Şiir:

“Tüfeğin ateşinden, bayrağın başı sıkıntıya düştü; ısıdan ve harareten mangal közü gibi oldu.

Ok, hızlı ve acil bir şekilde yoldan geçti; belâ tuzağından kaçan kuşlar gibi oldu.”

Daha Sultan, dağın doruğuna ve pusudaki ordunun yerine varmadan *serdarları* Mahmud Ağa olan Anadolu *azabları*, Hasan padişah'ın oğlu Zeynel Beğ'in ordusuna yetişip saldırdı. Zeynel Beğ, öfkeli bir aslan ve saldıran bir kaplan gibi, bir toplulukla beraber ejderha işini gören okları, rüzgâr hızında giden atların kulağına koyup, Şiir:

“Yandan, gönlü yaralılara ulaştı; mızraklar, kalp parçalamak için iğne oldu.

Yaka, haddinden fazla kana bulandı; yiğitlerin boynu kendi kanıyla doldu.”

O kadar adam ve merkep yere düştü ki öküzün beli⁹⁴⁸, onların yükünden büküldü ve yerin merkezi, onların kanından nemlendi. Öldürünlerin cresetlerinden ve organlarından geçiş yolu daraldı. Fakat o durumun Zeynel Beğ'e bir faydası olmadı. O, *piyadelerin* arasına girdi. Mahmud Ağa, onun atını takip etti. Zeynel Beğ, eyerin sırtından yere düştü. Mahmud Ağa, onun kellesini vücudundan ayırarak Sultan Mustafa'nın önünde yere koydu. Şahzade onun kellesini paketleyip babasına gönderdi.

Hasan padişahın cenahının kolunu kanadını [581] kıran Zeynel Beğ'in öldürülmesinden sonra Anadolu ordusu ve *azablar* askeri, kendini Hasan padişahın *tuğunun* ayağına ulaştırdılar. Duran sancağının (*alem*) kumaşı, ayyızlülerin kakülü gibi dağılıp karıştı. O görkemli topluluk her taraftan Hasan padişahın üzerine saldırıp onun sancağını (*alem*) kaldırdılar. Nazım:

“Havadan tuğların üzerine sıkıntı düştü; sancağın güneşine yıkım uğradı.

Çelik, gemi gibi kana boğuldu; yelkenindeki sancak ters döndü.”

O hazret, bir an durursa, yakalanacağını kesin olarak anlayınca bütün müyyetini (*hadem u haşem*) bırakıp tek süvari olarak iradesi dışında savaşın ortasından dışarı çıktı. Hasan padişaha tam bir benzerliği olan Pir Muhammed Beğ-i Alpavut durdu. Rumlular onu yakalayınca, “Ben Hasan padişahım” dedi.

⁹⁴⁸ Eskiden dünyanın öküzün sırtında olduğuna inanılırdı.

Hasan padişahın sancağını (*alem*) yerinden kaldırmış ve Hasan padişaha benzeyen Pir Muhammed-i Alpavut'u yakalamış olan Rum askerlerinden bir topluluk, büyük emirlerle (*ümerâ-yı i'zâm*) birlikte, Türkmen komutanını (*ser-hiyl*) zincirler ve prangalar ile mahpus ederek, sağ cenahta ters dönmüş sancaklarla (*alem*) birlikte Sultan Bayezid'in yanına getirdiler. O sırada Uğurlu Muhammed onlarla mücadele etmekteydi. Ona babasının sancağını (*alem*) gösterdikleri zaman onda karşı koyacak güç kalmadı. Kaçış yolunu tuttu. Sultan Bayezid'in ordusu onları takip etti. Kalabalık bir topluluğu öldürdüler. Şiir:

“O gürzü ile yere düştü, diğeri ise bir okla; birden esir gibi yere serildiler.

Bütün kılıçlar saf kanda boğuldu; denizin suyuna ateş döküldü.

O çorak ve kötülük alanında kanın çokluğundan, beyaz yer, göze kırmızı görüldü.”

[582] O hazret Hasan Padişah, murat merkebinin, lânetlilerin özrü gibi total kaldığı, dünya alanının, gözünde cimrilerin kalbi gibi daraldığı günlerden ala atın sırtında uğursuz bir hareketle üç günlük yol olan savaş alanından karargâhına (*ordu*) kadar olan mesafeyi bir günde aldı. Rumular onun karargâhını (*ordu*) yağmaladılar. Has Murad ile savaşta yakalanmış olan Durhan Beğ'in oğlu Ömer Beğ'i kurtardılar. Bu savaşta Mirza Seyyid Ahmed b.Mirza Miranşah b. Sahib Kıran Emir Timur-i Kürekan'ın çocukları olan Mirza Muhammed Bakır, Mirza Zeynel ve Mirza Muhammed yakalandılar ve Sultan'ın emri ile Amasya kalesinde hapsolundular.

Sultan, savaş yerine inerek, dergâhın *emir*leri ve ordunun komutanları ile Hasan padişahı takip konusunda orataya danışma (*müşâveret*) kurasını attı. *Emir*lerin çoğu, doğruyu takipte gördü. Fakat bütün *emir*lere ve devlet erkânına (*erkân-ı devlet*) nazaran akıl, fikir, anlayış ve ileri görüşlülük bakımından tam bir üstünlüğe sahip olan Mahmud Paşa, Sultan'ın Acem diyarına gitmesine engel oldu. Ondandır Sultan, Pir Muhammed-i Alpavut, Bayezid Beğ-i Çakırlu'nun oğlu Ömer Beğ gibi Kara Yusuf'a bağlı olan Karakoyunlu *emir*lerinin hepsini serbest bıraktı. Belli bir yere bağlanmamış olan insanları kendi haline bıraktı. Aşçı (*tabbâh*) ve döşemeci (*ferrâş*) gibi bazı hizmetçileri, lâıyk hizmette tuttu. Fakat fazıllara ve alimlere tam bir ilgi gösterdi. Kadı Mahmud-i Şerihî ve Hasan padişahın *inşa* makamını üstlenmiş olan Münşî Hâce Seyyidî Muhammed, Hasan padişahın imamlığını yapıp sohbetinde bulunmuş, bilhassa hadis'te ve kıraat'ta tam bir ustalığa sahip olan Kadı

Ali-yi Hasankeyfi gibi kimseler Sultan'ın gözüne girerek, yüksek makamlara yükseldiler.

Sultan, bu fethin şükranesi olarak 40 bin köleyi (*gulâm*) azat etti. Herbir *harvan* [583] 100 bin *Rumî akçesi* olan 100 *harvar* miktarındaki gümüşü, emirlere ve askerlere bağışladı. Akkoyunlu *taifesinin* hepsinin boynunu, Sultan'ın gözünün önünde birer birer vurdular. O zamana kadar 3 bin kadarı, bir günde öldürüldü.

Sultan, o savaş yerinde 3 gün kaldı. Ondan sonra geri döndü. Her bir *menzilde* Akkoyunlu halkından 400 kişinin boynunu vurup cesetlerini yolun üzerine atmalarını buyurdu. Bilgelerden biri onun tarihi hakkında şöyle dedi: Nazım:

"Bu, Mustafa'nın dini için bir yardımdır. Murad oğlu Sultan Mehmet, çekti Hakk'ın kılıcını, yok etmek için azgın düşmanı.

(Çaıpten, gönül dilinden şu tarih düştü: Allah'ın yardımı ve güçlü bir yönetimle olsun daima muzaffer⁹⁴⁹."

Rumî Türk tarihinde Hasan padişahın, çarşamba gününü kendine uğurlu saydığı, çünkü Cihanşah padişah ile Sultan Ebu Said'i bu günde eline geçirdiği bilinmektedir. Bu sefer o, çarşamba günü savaşarak yenilmiştir⁹⁵⁰.

[584] Sultan, kona göçe, İstanbul'un yolunu tuttu. Karahisar havalisi, sayısız ordunun konaklama yeri olunca o kalenin sahibi Darab Beğ-i Purnak, kaleye sığındı. Rum askerleri kaleyi merkez gibi sardı. Darab Beğ, Rumuların korkusundan kaleyi teslim etti. Sultan, oradan İstanbul'a hareket etti.

Rum sultanının geri dönüşünden sonra Hasan padişah, görkemli bir şekilde Azerbaycan tahtına yerleşerek üstünlük bayrağını açtı.

⁹⁴⁹ Burada ebced hesabına göre 878 (1473-4) yılı kastedilmektedir.

⁹⁵⁰ Cihanşah Mirza, salı günü yenilmiş (12 Rebiyülahir 872 = 10 Kasım 1467), Ebu Sülel İsc, pazartesi günü yakalanmıştır. Otlukbeli savaşı, burada belirtildiği gibi çarşamba günü olmuştur (16 Rebiyülevvel 878 = 11 Ağustos 1473).

BİBLİYOGRAFYA

- Aka, İsmail, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, TTK yay. Ankara 1994.
- , Şahrüh'un Kara Koyunlular Üzerine Seferleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi* (1989), IV, 1-20.
- , *Tımar ve Devleti*, TTK yay. Ankara 1991.
- , *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)* TTK yay. Ankara 2001.
- Aziz b.Erdeşir-i Asratabadî, *Bezm u Rezm*, çev:Mürsel Öztürk, Kültür Bak. Yay. Ankara 1990.
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyarbakriyye*, yay. Necati Lügal- Faruk Sümer, TTK. Yay, Ankara, 1962-1964.
- Fazlullah b. Ruzbehan-ı Huncî, *Târih-i âlem-âra-yn Eminî*, haz: Derya Örs, Ankara 1998 (Basılmamış doktora tezi).
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, yay. Abdü'l-Hüseyn-i Nevaî, Tahran 1349 h.ş. (1970).
- Hinz, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev.: Tefik Bıykoğlu, TTK yay. Ankara 1992.
- Koprıman, Kâzım Yaşar, *Mısır Memlükleri Tarihi*, Ankara 1989.
- Minorsky, V., *Persia in 1478- 1490, an abridged translation of Fadhullah b. Ruzbihân Khunji's Tarikh-i Âlam Âra-yi Aminî*, London 1957.
- Safa, Zabihullah: *Târih-i Edebiyyât der İran*, c.IV, Tahran 1369 h.ş.(1990).
- Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, c.I, TTK yay, Ankara 1992.
- , *Akkoyunlular*, *TDVİA*, c.II, s.270.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 4.bsk. TTK yay. Ankara 1988.
- , *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 4.bsk. Ankara 1988.
- Woods, J. E., *The Aqqoyunlu*, Chicago 1976.
- Yinanç, M. Halil, *Akkoyunlular*, *İA*, c. I, s. 251-270.

İNDEKS

I) KİŞİ ADLARI

A

Abbas 14, 143, 218

Abdal Beğ 94, 161

Abdü'l-azim 188

Abdü'l-Gaffar-ı İnak 143

Abdullah 12, 25, 120, 147, 186, 190,
191, 200, 201, 202, 203, 204,
205, 210, 213, 215, 228, 231,
233, 266, 359

Abdullah Mirza 200

Abdurrahman 24, 165, 182, 187,
201, 243, 256, 269, 271, 273,
310, 316, 329, 364

Abdurrahman-ı Buharî 243

Abulca Han 32

Acem Şir 21

Adem 18, 33

Afzal-i Barlas 336

Ahi Ferruh 347, 348

Ahi Şehriyar 325

Ahmed Beğ Damad 37, 38, 46, 47,
83, 84, 135, 140, 163, 164,
175, 333, 334, 354, 356, 361,
365, 368, 369, 370

Ahmed Beğ-i Ahmedlu 175, 333

Ahmed Beğ-i İsfendiyar 354

Ahmed Beğ-i Purnak 164, 356

Ahmed Çüre 153

Ahmed-i Celayir 48

Ahmed-i Firuzşah 192

Ahmed-i Kubhî 132

Ahmed-i Mardin 153

Akman 95

Ak Mihmad 63

Ak Togan 26, 150

Alaaddin Ali 270, 311, 360

Alaaddin Alike 80

Ali Beğ-i Ağaçeri 157, 307, 354

Ali b. Musa er-Rıza 225

Ali Kuşçu 368

Ali Mirza 179, 234, 241, 282, 295,
306, 308, 315, 326, 331, 332,
354

Alişah-ı Akkoyunlu 129

Ali-yi Ali Şeker 171, 234, 246, 295,
308, 332, 348

Ali-yi Arab 126, 318

Ali-yi Celayir 289

Ali-yi Hasankeyfi 380

Ali-yi Koca Hacı 143, 248

Ali-yi Kürd 292

Ali-yi Memaş 104

Ali-yi Muş Ali 358

Ali-yi Şireci 164

Allahdad 336, 342

Altan Han 24

Anuş 28, 33

Anuşirevan 25, 194, 245

Arab Ali 153
 Arabşah-ı Ayinlu 156, 169
 Arabşah-ı Kürd 183
 Arayış Begüm 283
 Ardeşir b. Hürmüz 26
 Aruk Muhammed 128, 154
 Asileddin-i Vaiz-i Şirazi 229
 Aşık Paşa 271
 Aslan-ı Dulkadir 241, 316
 Aşura 166
 Ayçın 47, 129, 132, 212
 Aynel 129
 Aziz Beğ 254

B

Baba Abdurrahman 165, 182, 256,
 269, 271, 273, 310, 316, 364
 Baba Behram Çelebi 317
 Baba Hasan-ı Karkın 212
 Baba Hüseyin 199
 Bağrati 368, 369
 Bahadır Beğ 47
 Bahtiyar Ağa 103
 Barik Beğ 221
 Bayezid 18, 42, 43, 45, 46, 56, 60,
 62, 71, 79, 83, 98, 118, 119,
 121, 135, 136, 158, 163, 168,
 169, 170, 183, 196, 197, 201,
 211, 217, 222, 224, 225, 226,
 227, 230, 234, 278, 308, 326,
 340, 370, 372, 375, 377, 379
 Bayezid Beğ 62, 83, 98, 118, 121,
 136, 158, 183, 227, 278, 379
 Bayezid Beğ-i Kürd 278
 Bayezid Beğ-i Purnak 118, 183
 Bayezid-i Ayinlu 56

Bayezid-i İspirî 170
 Bayındır Beğ 316, 364, 376
 Bayındır Han 30
 Bayram 56, 65, 66, 86, 133, 144,
 163, 168, 217, 330, 331, 342,
 363
 Bayram Beğ 56, 65, 66, 86, 133
 Bayram Beğ-i İnâk Halil 133
 Bayramşah Beğ 353
 Baysungur 27, 63, 65, 66, 185, 205,
 279, 291, 311, 321, 325, 347
 Baysungur Mirza 63, 65, 205
 Becanak 30
 Bedru Beğ 354
 Behlül 91, 266, 279, 317, 336
 Behram Beğ Ağa 130
 Bekir Beğ-i Kürd 167
 Bekmiş-i Nevruz 118
 Bektaş-ı Muslu 370
 Berke 294
 Berkuk 75
 Beşaret Beğ 316
 Biçen Beğ 97, 354
 Bikem Hatun 162
 Birdi Beğ 25
 Bişr 28
 Bistam 62, 98, 119, 144, 163, 168,
 211, 217, 222, 226, 230, 234,
 336, 340
 Buğra Han 28
 Bukundur 29
 Bünyamin 89
 Burhaneddin 39, 40, 41, 42, 210

C

Cadeltu Han 23

- Cafer 81, 85, 86, 90, 91, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 135, 136, 151, 340, 352
- Cafer Beğ 81, 85, 86, 90, 91, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 135, 136
- Çağrıncı 119
- Çakmak 107, 206
- Calut 27
- Can 24, 81, 168, 181, 206, 331, 354
- Can-ı Saadlu 354
- Çavuldur Han 29
- Çekim 50, 51, 52, 53, 54
- Celâl 11, 31
- Celaeddin Melikşah 23
- Çelebi Budak 153, 175
- Çelebi Musullu 95
- Cemaat Beğ 94
- Cemaleddin Muhammed-i Turke 292
- Cemşid 32, 34, 42, 135, 266, 287, 288, 333, 354, 372
- Cemşid Beğ-i Akkoyunlu 287
- Cemşid Beğ-i Kutlu Beğ 135
- Çiçek 258
- Çiçek oğlu 258
- Cihangir 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 141, 146, 151, 152, 153, 158, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 174, 175, 177, 178, 183, 217, 271, 287, 308, 315, 325, 331, 333, 334, 336, 353, 370, 376
- Cihangir Mirza 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 141, 146, 151, 152, 153, 158, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 174, 175, 177, 178, 183, 271, 315, 336, 353
- Cihangir Mirza-yı Barlas 336
- Cihanşah 49, 57, 58, 60, 92, 98, 99, 100, 101, 102, 109, 119, 120, 121, 122, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 146, 147, 148, 149, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 175, 179, 180, 182, 187, 192, 193, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 251, 254, 256, 257, 258, 260, 261, 263, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 298, 299, 303, 305, 308, 312, 316, 318, 320, 321, 323, 325, 326, 328, 332, 336, 337, 338, 340, 341, 347, 348, 362, 380/

Çihanşah Beğ 109, 141, 142, 149,
150, 158, 159, 164, 180, 182,
192, 248, 268, 316, 326, 328,
341

Çihanşah Mirza 49, 57, 58, 60, 92,
98, 99, 100, 101, 102, 119,
120, 121, 122, 135, 136, 137,
140, 146, 147, 148, 149, 154,
156, 157, 158, 159, 161, 162,
163, 165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 175, 187, 192, 193,
211, 213, 214, 215, 216, 217,
218, 221, 223, 225, 226, 227,
228, 230, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239, 240,
241, 242, 243, 245, 246, 249,
251, 254, 256, 257, 258, 260,
261, 263, 265, 267, 268, 269,
270, 271, 272, 273, 274, 275,
279, 282, 284, 288, 289, 308,
316, 318, 320, 326, 332, 336,
337, 338, 347, 362, 380

Çuki Mirza 63, 80, 82, 84, 85, 86,
190

Çurmagun Noyan 21

D

Darab Beğ 356, 362, 380

Dara Beğ-i Purnak 152, 173

Davud 27, 88, 180, 370, 371, 375,
377

Davud Paşa 370, 371, 375, 377

Derviş Ali Mirek 212

Derviş Celaledin 242, 290

Derviş Şemseddin 242

Deve Beğ 221

Dımaşk Hoca 47, 49, 54, 88

Dündar-ı Ağaçeri 356

Durhan Beğ 374, 379

E

Ebu Ali 23

Ebu Bekir 25, 48, 356

Ebu Bekr 381

Ebu'l-Hayr Han 204

Ebu'l-Kâsım 157, 169, 226, 239,
261, 262, 282, 290, 291, 293,
294, 295, 296, 338, 341, 347

Ebu Said 57, 60, 199, 201, 202, 204,
205, 210, 211, 215, 227, 230,
231, 232, 233, 234, 242, 277,
282, 284, 288, 289, 290, 292,
294, 295, 296, 298, 305, 306,
307, 308, 309, 310, 311, 313,
314, 315, 316, 318, 319, 320,
321, 323, 324, 332, 336, 338,
340, 344, 347, 352, 359, 362,
364, 380

Ebu Said Beğ-i İnâk 362

Ebu Said Mirem 211

Ebu Said Mirza 201, 202, 204, 210,
215, 230, 231, 232, 234, 242,
284, 288, 289, 290, 292, 294,
295, 298, 305, 307, 308, 309,
310, 311, 313, 314, 315, 316,
318, 319, 320, 321, 323, 324,
332, 336, 338, 340, 344, 347,
352

Ebu Yusuf Mirza 221, 232, 239, 261,
279, 323, 332, 343, 349, 352

Efrasiyab 28

Elif 182

Elvend-i İskender 212

- Emet-i İnâk 180
 Emin 24, 102, 266, 278
 Emir 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75,
 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
 85, 86, 89, 92, 99, 114, 115,
 119, 120, 121, 123, 124, 125,
 136, 139, 140, 142, 144, 148,
 149, 151, 152, 153, 154, 157,
 163, 164, 167, 168, 169, 170,
 171, 172, 173, 175, 178, 179,
 180, 182, 183, 185, 190, 192,
 193, 194, 196, 197, 198, 201,
 203, 206, 211, 212, 213, 215,
 217, 218, 220, 222, 224, 225,
 226, 227, 228, 230, 233, 234,
 235, 238, 243, 245, 247, 248,
 251, 252, 254, 260, 278, 279,
 282, 283, 286, 288, 292, 294,
 295, 296, 298, 299, 301, 302,
 303, 304, 305, 306, 308, 312,
 313, 314, 316, 317, 318, 319,
 321, 322, 324, 325, 326, 331,
 334, 336, 337, 339, 340, 342,
 343, 344, 345, 348, 349, 351,
 352, 354, 356, 362, 368, 370,
 371, 379
 Emir Ali 70, 92, 171, 180, 193, 211,
 238, 294, 325, 340
 Emir Beğ 173, 178, 179, 180, 248,
 254, 316, 317, 318, 352, 370,
 371
 Emire Sultan 340
 Emir Şerif 220
 Emir Süleyman 42, 64
 Eşref 75, 87, 92, 99, 100, 102, 360
 Eyyüb 350
- F**
- Fahreddin 108, 117, 118, 325
 Faruk 13, 17, 21, 34, 35, 45, 47, 48,
 194, 381
 Fazlullah-ı Pirzad 280
 Feramurz 70
 Ferec 87
 Ferhad Beğ 255
 Ferruh Yesar-i Şirvanşah-ı Şirvanî
 314
 Ferruhzad 326
 Firuz Şah 65, 66, 227
- G**
- Gebr Abdullah 147
 Gevherşad Ağa 193
 Gıyaseddin-i Mazenderanî 318
 Gıyaseddin-i Simnanî 211
 Gökçe Musa 49, 54, 61, 62, 88, 89
 Güherşad Begüm 320
 Gün Han 30
- H**
- Habib-i Guyende 131
 Habil Beğ 22, 74, 76, 77, 78
 Hace Yahya-yı Kummî 212
 Hacilu 351
 Hacı Beğ 56, 58, 131, 171, 178, 266,
 286, 287, 288, 290, 325, 331,
 334, 362
 Hacı Davud 88, 180
 Hacı Feyyaz 52, 53
 Hacı Hâsan-ı Ağaçeri 286, 287
 Hacı İbrahim-i Kanaşirin 208

- Hacı İvaz 132, 133
 Hacı İvaz Beğ 133
 Hacı Mübarek 95
 Hacı Pir Mihmad 134
 Hacı Tarumî 215
 Hafız-i Şirazî 353
 Halef 94, 128, 157, 158, 161, 240, 256, 257
 Halife 24, 109, 153
 Halil 17, 47, 62, 79, 81, 86, 94, 95, 109, 112, 121, 124, 127, 129, 132, 133, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 151, 153, 158, 159, 161, 162, 164, 166, 168, 170, 173, 176, 177, 180, 182, 183, 199, 215, 217, 240, 245, 248, 250, 251, 257, 267, 272, 273, 274, 298, 302, 306, 308, 311, 315, 319, 331, 332, 341, 346, 347, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 368, 374, 376, 381
 Halil Ağa 298, 351
 Halil Bahadır 17, 161, 306, 331, 341, 346, 347
 Halil Beğ 47, 81, 143, 144, 354, 361, 368
 Halil Beğ-i Pervaneci 361
 Halil Hudan 95
 Halil-i Bacveran 141
 Halil-i İdris 124, 143
 Halil-i Lala Kara 153
 Halil-i Tavacı 168, 180, 183, 240, 248, 250, 257, 267
 Halil Mirza 159, 215, 217, 250, 274, 319, 332, 352, 356, 357, 359, 360
 Halil oğlu 62, 86, 94, 132, 182
 Halilullah-ı Şirvanî 243
 Ham 32
 Hamza 14, 63, 80, 81, 83, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 124, 140, 143, 176, 181, 196, 234, 254, 284, 285, 296, 314, 315, 353
 Hamza Beğ 63, 254, 284
 Hanım 86, 374
 Hasan 14, 15, 16, 17, 25, 35, 36, 37, 49, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 101, 112, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 131, 135, 136, 137, 140, 143, 145, 147, 148, 150, 151, 154, 159, 161, 167, 170, 173, 178, 179, 181, 182, 190, 212, 214, 215, 220, 223, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 241, 242, 248, 249, 251, 257, 258, 260, 264, 267, 270, 272, 277, 280, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 314, 315, 318, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 343, 350, 351,

- 352, 354, 356, 358, 368, 369,
370, 371, 372, 373, 374, 376,
377, 378, 379, 380, 381
Hasan Ali 227, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 241, 242, 282, 285,
286, 287, 288, 289, 290, 295,
296, 297, 298, 300, 301, 302,
303, 304, 305, 306, 307, 308,
314, 323, 326, 331, 332, 333,
334, 335, 338, 340, 350, 351,
354
Hasan Beğ 37, 59, 67, 70, 71, 73, 79,
83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 112,
116, 117, 118, 121, 122, 124,
131, 137, 147, 148, 151, 154,
170, 182, 264, 267, 270, 272,
277, 298, 302, 306, 309, 315,
352, 368, 369
Hasan Çelebi 325, 326, 327
Hasan-ı Mazî 214
Hasan-ı Melikî 358
Hasan-ı Şeyh 143, 190, 234, 356
Hasan-ı Şeyh Hacı 190
Hasan-ı Şeyh Timur 234, 356
Has Murad Beğ 369
Helaver 102
Hızır Beğ 62, 118, 124, 128, 129,
153, 267, 314
Hızır Beğ-i Pulat 153
Hızır Beğ-i Tarhan 124, 128, 267,
314
Horus Bahadır 316
Hoşkadem 88, 105, 106, 127, 152,
153, 175, 248, 263, 264
Hoşkadem Beğ 105
Hud 31, 32
Hülagu Han 21
Hurşid Beğ 170, 183, 249, 252, 272
Huşeng 32
Hüseyin 14, 70, 84, 87, 89, 97, 99,
102, 103, 106, 107, 108, 110,
119, 123, 124, 129, 131, 132,
135, 136, 138, 144, 146, 149,
150, 156, 173, 179, 182, 190,
191, 192, 199, 206, 227, 232,
234, 235, 252, 266, 278, 283,
285, 290, 296, 314, 317, 318,
323, 336, 346, 351, 353, 355,
356, 357, 358, 359, 360, 362
Hüseyin Ali 283, 285, 351
Hüseyin Beğ 70, 84, 87, 89, 97, 99,
103, 106, 107, 108, 110, 131,
132, 149, 173, 234, 353, 355
Hüseyin-i Divane 232, 317, 318
Hüseyin-i Harezmi 290, 296, 336
Hüseyin-i İbrahim 252
Hüseyin-i Tuman Basan 129
Hüseyin Mirza 346, 355, 356, 357,
358, 359, 360
Hüsrev Şah 23
Hz. Ali 25
Hz. Musa 344
- İ-İ**
- İsfahan 58, 60, 64, 65, 66, 67, 69, 71,
93, 94, 95, 96, 117, 118, 119,
120, 137, 173, 185, 186, 187,
188, 190, 191, 192, 193, 206,
207, 210, 211, 212, 213, 214,
215, 216, 217, 218, 219, 223,
225, 231, 232, 236, 237, 239,
240, 242, 254, 260, 261, 271,
287, 290, 291, 292, 293, 294,

- 323, 324, 325, 332, 333, 334,
335, 336, 337, 339, 340, 343,
346, 347, 348, 350, 354, 359,
360
İsfahan Beğ 58, 60, 64, 65, 66, 67,
69, 71, 93, 94, 95, 96, 120, 354
İsfahan-ı Sevindik 173
İyluk Han 28
İzzeddin 21, 22, 95
- K**
- Kadir 22
Kadı 39, 40, 41, 42, 97, 124, 128,
153, 164, 180, 187, 190, 231,
232, 266, 270, 271, 311, 312,
355, 360, 379
Kahir 23
Kaım 22
Kara 22, 31, 34, 36, 37, 38, 42, 48,
49, 50, 55, 56, 57, 58, 60, 61,
62, 63, 64, 67, 68, 69, 84, 87,
88, 89, 93, 98, 99, 103, 117,
118, 119, 120, 125, 126, 131,
132, 133, 141, 142, 143, 144,
153, 162, 164, 166, 173, 175,
176, 180, 197, 212, 220, 221,
227, 236, 247, 269, 277, 303,
351, 379, 381
Kara Ahmed 220
Kara Beğ-i Dulkadir 173
Karaca 23, 93, 185
Karaca Beğ 23
Kara Çalı Beğ 22
Kara Hasan 62
Kara Kisak 126, 132, 133, 143, 144,
153, 180
Karakoç 129, 131
Karaman 39, 63, 241, 242, 361, 362,
365, 369, 370, 372, 375, 377
Kara Muhammed 37, 62, 87
Kara Osman 50, 87, 269
Kara Paşa 162
Kara Tatar 42
Kara Yusuf 34, 37, 38, 48, 49, 50,
55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63,
67, 69, 88, 89, 93, 98, 99, 117,
118, 119, 120, 132, 164, 197,
212, 221, 247, 269, 277, 351,
379
Karkiya 288, 322, 323, 325, 326,
328, 330
Kasım 48, 125, 136, 139, 142, 145,
146, 147, 148, 151, 152, 157,
169, 182, 199, 226, 238, 239,
251, 252, 261, 262, 273, 277,
278, 282, 284, 285, 286, 288,
289, 290, 291, 293, 294, 295,
296, 338, 341, 347, 365, 369,
370, 376, 380
Kasım Beğ 136, 145, 151, 284, 365,
369, 370, 376
Kasım-ı Pervaneci 273, 288
Kasım Mirza 125, 136, 145, 146,
147, 148, 169, 226, 239, 261,
282, 290, 291, 293, 294, 295,
338, 347
Kavus 27, 169
Kaydu Han 23
Kayıtbay 360, 371
Kayıtmış 278, 349
Kerim Dad 197, 336
Keykubad 22, 27, 70, 189

Kıbçak Han 24
 Kılıç Aslan 75, 82, 83, 84, 85, 90, 91,
 121, 146, 147, 148, 149, 193,
 234, 278, 286, 308
 Kılıç Aslan Beğ 75, 82, 84, 85, 193
 Kıvamüddin-i Mazenderanî 318
 Kıvamüddin Muhammed 338
 Kızıl Arslan 22
 Konstantin 368
 Korkmaz 99, 114
 Kör Ümamet 143
 Koşayış 171, 178, 182
 Köse İvaz 154
 Kubad b. Firuz 26
 Kuh Ahmed-i Purnak 63
 Kulî 290
 Kuli Kara 88
 Kürd Osman 163
 Kurullah 278
 Kuş Beğ 105
 Küskün Abdal 173
 Kutbeddin Ahmed-i Hırevî 232
 Kutbeddin-i Kabız 323, 330
 Kutbeddin-i Verzene 213
 Kutbegilu 81
 Kutlu Beğ 20, 34, 68, 82, 84, 91, 135,
 162

L

Lala Muhammed 213, 214
 Lala Sefer Şah 214, 239, 278
 Lemek 32
 Leyla 101, 208

M

Mahmud 22, 23, 34, 74, 84, 85, 86,

90, 91, 94, 117, 118, 119, 121,
 131, 135, 145, 155, 157, 169,
 190, 196, 208, 212, 213, 220,
 221, 226, 233, 234, 248, 263,
 265, 267, 282, 286, 291, 296,
 301, 302, 306, 307, 308, 319,
 320, 322, 323, 325, 332, 334,
 354, 373, 374, 375, 377, 378,
 379
 Mahmud Ağa 378
 Mahmud Beğ 74, 84, 85, 86, 90, 91,
 117, 118, 119, 121, 131, 135,
 145, 233, 234, 263, 286, 306,
 307, 308, 323, 332
 Mahmud Beğ-i Akkoyunlu 131, 233,
 234, 286, 307, 323
 Mahmud-i Erzincanî 91
 Mahmud-i Farsî 221
 Mahmud-i Haydar 208, 212, 213,
 325
 Mahmud-i Mihmandar 265, 267
 Mahmud-i Nedanî 234
 Mahmud Paşa 373, 374, 375, 377,
 379
 Maksud 351, 361, 364, 365
 Mansur 24, 74, 99, 142, 143, 145,
 178, 179, 196, 198, 282, 286,
 287, 288, 295, 304, 313, 314,
 316, 331, 334, 351, 355, 376
 Mansur Beğ 142, 143, 331, 376
 Mansur Beğ-i Afşar 142, 143, 376
 Mecdeddin 61, 286, 344
 Mecdeddin İsmail-i Şirazî 286
 Mehmed 109, 177, 248, 249, 251,
 252, 253, 254, 256, 351, 360,
 374

- Melik Şah Gazi** 192
Me'mun 24, 80
Mevlânazade-i Ebherî 229
Mezid-i Kur 119
Mihlail b.Kinan 33
Mihmad 47, 48, 63, 65, 67, 72, 93, 94, 95, 105, 106, 120, 124, 126, 132, 134, 143, 144, 158, 163, 164, 167, 168, 170, 182, 254, 255, 266, 364
Mihmad Beğ 47, 48, 67, 105, 124, 126, 132, 143, 144, 167, 168, 170, 182, 254, 255, 364
Mirza Muhammed-i Tavacı 158, 341, 362
Muhammed 14, 22, 25, 37, 47, 48, 49, 54, 57, 60, 62, 63, 74, 75, 82, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 93, 94, 95, 103, 109, 112, 113, 114, 119, 122, 123, 124, 128, 129, 132, 133, 136, 139, 150, 151, 152, 154, 158, 159, 164, 165, 166, 168, 173, 177, 178, 179, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 199, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 230, 233, 235, 237, 238, 243, 244, 248, 250, 252, 257, 267, 279, 280, 282, 283, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 296, 299, 300, 306, 309, 313, 314, 316, 319, 320, 322, 323, 325, 326, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 340, 341, 342, 343, 347, 350, 351, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 373, 374, 376, 377, 378, 379
Muhammed Beğ 47, 48, 60, 74, 82, 84, 85, 86, 90, 91, 109, 112, 129, 159, 168, 173, 183, 204, 215, 238, 243, 248, 250, 252, 299, 306, 316, 333, 334, 336, 340, 342, 359, 360, 378
Muhammed-i Alayî 326, 331, 332
Muhammed-i Ali Şeker 221, 238, 244
Muhammed-i Bekavul 63
Muhammed-i Bektaş 122, 124
Muhammed-i Emir Seyyid 136
Muhammed-i Gazzalî 220
Muhammed-i Haydar 187
Muhammed-i Hezar Ceribî 289
Muhammed-i Hudabende 364
Muhammed-i Koca Hacı 122, 124, 178
Muhammed-i Lahicî 282, 322
Muhammed-i Melikşah 22
Muhammed Mirza 185, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 200, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 217, 218, 248, 319, 320, 340
Muhammed Şah 185, 206
Muhammed Şahî 323
Muhammed Salih 209
Muhammed Yar 289
Muhavvek 268
Muhsin Ali 290
Muntasır 23
Murad 37, 74, 83, 85, 89, 99, 142,

158, 167, 179, 183, 249, 271,
308, 309, 310, 315, 316, 322,
369, 373, 374, 376, 379, 380
Murad Beğ 74, 83, 85, 249, 271, 308,
309, 310, 315, 316, 369, 376
Musa 16, 24, 27, 28, 49, 54, 61, 62,
68, 83, 85, 88, 89, 92, 93, 94,
95, 106, 121, 122, 135, 140,
145, 154, 156, 157, 177, 225,
229, 252, 271, 316, 318, 323,
344, 352, 357, 367
Musa Beğ 68, 83, 85, 92, 121, 122,
135, 145, 154, 156, 316
Musa Beğ-i Arab 316
Muş Ali 139, 140, 141, 251, 358
Müslim Berik-i Hacı 143
Mustafa 365, 369, 370, 371, 372,
375, 377, 378, 380
Mustansır 21
Muti 22
Muttakî 23
Muzaffer 132, 162, 163, 165, 167,
334, 359, 365
Muzaffer Beğ 162, 163, 334

N

Namver 323, 330
Nasır 22, 119, 158, 166, 173
Nasır Hüseyn Beğ-i Beyazî 173
Nimetullah-ı Sanî 296, 360
Nuayr 54
Nuh 31, 32, 324, 345
Nur Ali 68, 69, 70, 73, 75, 77, 78, 81,
85, 104, 356
Nur Ali Beğ 68, 69, 70, 73, 75, 77,
78, 81, 85

Nureddin 119, 229, 329
Nureddin-i Abdurrahman 329

O-Ö

Oğuz 30, 40, 173, 264, 311
Ömer Beğ 48, 56, 70, 166, 254, 307,
314, 317, 318, 356, 374, 379
Ömer-i Emirlu 113, 128, 129, 143
Ömer Şeyh 119, 196, 213
Ömer Şeyh Beğ 213
Orhan 23
Osman 18, 25, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75,
76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 86,
87, 88, 93, 109, 117, 119, 121,
125, 130, 143, 144, 145, 163,
164, 182, 203, 248, 269, 298,
315, 316, 334, 336
Osman Beğ 18, 34, 35, 36, 37, 38,
40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67,
68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 87,
93, 109, 117, 119, 121, 125,
130, 164, 248, 315, 316, 334
Osman Beğ b. Cihangir 315
Osman-ı Muhammed-i Barlas 203

P

Pehlivan 20, 21, 91, 95, 128, 211,
212, 232, 296
Pehlivan Beğ 20, 21

Pehlivan Hasan-ı Divane 212
 Pehlivan İdris 95
 Pehlivan Seydi Ali 91
 Pehlivan Yusuf-i Şirazî 296
 Pilten 47, 56, 83, 85, 90, 91, 105,
 117, 121, 135, 145, 154, 155,
 161, 170, 173, 176, 178, 271,
 354
 Pilten Beğ 47, 56, 83, 85, 90, 91, 105,
 117
 Pîr Ahmed Beğ 140, 164, 361, 365,
 369, 370
 Pîr Ahmed Beğ-i Purnak 164
 Pîr Ahmed-i Hafî 208
 Pîr Ali Beğ 38, 46, 47, 159, 180
 Pîr Ali-yi Ali Şeker 171, 234, 246,
 308
 Pîr Budak Mirza 211, 212, 215, 216,
 217, 218, 219, 220, 221, 222,
 231, 232, 235, 237, 238, 241,
 244, 260, 263, 286, 299, 337,
 348
 Pîr Gayb 67
 Pîr Hacı 164, 287, 325, 353
 Pîr Hacı Beğ-i Gavrudî 287, 325
 Pîr Hasan 36, 83, 85, 91, 131
 Pîr Hasan Beğ 83, 85, 91
 Pîr Hüseyin Beğ 70
 Pîrî 81, 129, 171, 178, 179, 180, 305,
 333
 Pîrî Beğ-i Mühürdar 178
 Pîr İsmail 132
 Pîr Kuli-yi Kukeltaş 221
 Pîr Mahmud-i Şirazî 220
 Pîr Mihmad 65, 134, 164, 266

Pîr Muhammed Beğ-i Tavacı 238,
 243
 Pîr Muhammed-i Alpavut 299, 350,
 379
 Pîr Muhammed-i Pirzad 336
 Pîr Muhammed-i Purnak 93, 103
 Pîr Muhammed-i Semerkandî 215
 Pîr Muhammed-i Yakubî 351
 Pîr Ömer 34, 48, 54, 55, 56, 57, 70,
 151, 269
 Pîr Osman Beğ 93
 Pîr Osman-ı Hinduke 336
 Pîr Sultan 136
 Pîr Veli-yi Çarçî 154
 Pirzad Beğ-i Buharî 207, 226, 229

R

Radî 23
 Ramazan 54, 121, 136, 182, 199,
 202, 330, 331
 Reşid 24, 113, 239, 253, 263, 323
 Reşid-i Kazvinî 239
 Rükneddin Kılıç Arslan 21
 Rüstem 65, 66, 88, 119, 120, 122,
 123, 124, 125, 126, 127, 128,
 129, 131, 132, 133, 134, 135,
 137, 138, 139, 140, 141, 142,
 143, 144, 146, 158, 165, 167,
 168, 171, 172, 173, 174, 175,
 176, 177, 178, 179, 182, 183,
 223, 227, 234, 238, 249, 251,
 266, 278, 280, 303, 308, 313,
 328, 334, 343, 349, 351, 353
 Rüstem-i Alpavut 133, 278, 280
 Rüstem-i Evran 351

Rüstem-i Murad 142, 158, 167, 179,
183

Rüstem-i Şekavul 128

Rüstem-i Tarhan 119, 120, 122, 125,
126, 127, 128, 129, 131, 132,
134, 135, 137, 138, 139, 141,
142, 144, 146, 171, 172, 173,
174, 175, 178, 179, 183, 223,
234, 238, 249, 251, 280, 308,
328

Rüstem Mirza 65, 66

Ruzbihan 190

S-Ş

Saadet Beğ 185

Saadet Yar 325

Şadi Beğ 238

Saffah 24

Şah Ali 86, 87, 93, 117, 132, 133,
143, 154, 157, 173, 178, 179,
180, 182, 217, 238, 239, 260,
267, 286, 298, 304, 306, 308,
314, 315, 317, 319, 351, 353,
355, 362, 376

Şah Ali Beğ-i Bayramî 286, 315

Şah Ali Beğ-i Purnak 93, 173, 376

Şah Ali-yi Hacılı 298, 308

Şah Cabir-i Tihranî 215

Şah Hacı Beğ-i Gavrudî 171, 178,
286, 325

Şah Hüseyin-i Lur 335

Sahib Kıran 17, 18, 35, 43, 44, 45,
46, 47, 57, 60, 62, 63, 67, 74,
81, 90, 92, 93, 96, 97, 99, 101,
103, 104, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115,

116, 117, 118, 121, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135,
137, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 144, 145, 146, 147, 148,
149, 150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 158, 159, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167,
168, 169, 170, 171, 172, 173,
174, 175, 176, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 234, 240,
241, 243, 245, 246, 247, 248,
249, 250, 251, 252, 253, 254,
255, 256, 257, 258, 260, 261,
263, 264, 265, 267, 268, 270,
271, 272, 273, 274, 275, 276,
277, 279, 281, 282, 286, 287,
295, 297, 298, 299, 300, 301,
302, 303, 304, 305, 306, 307,
308, 309, 310, 311, 312, 313,
314, 315, 316, 317, 318, 319,
320, 321, 323, 324, 325, 332,
333, 334, 335, 336, 337, 339,
340, 341, 342, 343, 344, 346,
347, 349, 350, 351, 352, 353,
354, 355, 356, 357, 358, 359,
360, 361, 362, 363, 364, 365,
366, 368, 369, 379

Şahin Beğ 152

Şah Kubad 101, 102

Şah Kuli 287, 328

Şah Mansur-i Şahsuvar-i Bayramî
355

Şah Melik Beğ 65

Şah Muhammed 54, 57, 60, 213,
283, 286, 290, 333, 334, 354

- Şah Muhammed-i Duharlu 354
 Şah Muhammed-i Gavrudî 283
 Şah Muhammed-i Safevî 213
 Şahrüh 35, 57, 58, 63, 64, 65, 66,
 67, 78, 79, 80, 84, 86, 90, 157,
 169, 185, 186, 187, 188, 189,
 190, 192, 193, 194, 195, 197,
 199, 205, 206, 207, 215, 217,
 218, 225, 229, 292, 319, 320,
 353, 357, 381
 Şah Rükneddin-i Safevî 190
 Şah Seray Begüm 283
 Şah Sultan 116
 Şah Veli-yi Kuz 282, 290
 Salih 31, 196, 209, 216, 274
 Saltuk 95
 Salur Han 27
 Sam 31, 32
 Şapur b. Hürmüz 26
 Sarban Kuli 283
 Saru Han 97
 Sarum Beğ 131
 Saru Pir Ali 119, 135, 354
 Satılmış 86, 222, 303
 Şeddad 17, 32, 304
 Şehsuvar Beğ 65, 66, 178, 182, 234,
 295, 304
 Şektur Han 24
 Selamet 140
 Selimî 168
 Şemseddin 34, 55, 57, 72, 73, 150,
 168, 235, 237, 242, 292, 294,
 338, 353
 Şemseddin Mirza 57
 Şemseddin Muhammed 237, 292,
 294
 Semud 31, 216, 261
 Sencer-i Cullab 215
 Sencer Mirza 213, 215, 216, 217,
 218, 219, 220, 228
 Seray Hatun 137, 138, 163
 Seyfeddin 292, 360
 Şeyh Ahmed 162, 166, 317, 318
 Şeyh Ali-yi Mühürdar 166, 318
 Şeyh Celaleddin 219, 220
 Şeyh Cemaleddin 219
 Şeyh Emir 167
 Şeyh Hacı 190, 282, 336
 Şeyh Hasan 70, 71, 73, 79, 83, 84,
 90, 91, 116, 117, 118, 121,
 122, 123, 124, 135, 136, 145,
 147, 150, 151, 159, 161, 170,
 173, 178, 181, 229, 248, 272,
 315, 334
 Şeyh Hasan Beğ 70, 71, 73, 79, 83,
 84, 90, 91, 116, 117, 118, 121,
 122, 124, 147, 272, 315
 Şeyh Hasan-ı Bekr 159
 Şeyh Hasan-ı Kürd 147, 150, 161,
 170, 173, 178
 Şeyh Hasan-ı Purnak 118
 Şeyhî 48
 Şeyh İbrahim 136, 139
 Şeyh Latif 292
 Şeyh Lokman-ı Barlas 192
 Şeyh Mahmud 155, 334
 Şeyh Mezid 128
 Şeyh Müeyyed 40
 Şeyh Muhammed 75, 123, 124, 199
 Şeyh Mürşid 215
 Şeyho Beğ 331
 Şeyhzade 211

- Seyyid Ahmed-i Haydarlu 128, 132, 139, 181
 Seyyid Ahmed-i Tukaçi 214
 Seyyid Ali-yi Gülbar 185
 Seyyid Aşur 286
 Seyyid Azud 323, 326, 327, 328, 329, 330
 Seyyid Hasan 322, 339
 Seyyidi Ali Beğ 337, 339
 Seyyidi Muhammed 379
 Seyyid Mahmud-i Arabgir 248
 Seyyid Mezd-i Argun 282, 295, 296, 301, 305, 321
 Seyyid Mir Celal 215
 Seyyid Murad 322
 Şir Hacı 212, 317
 Şis 33
 Siyavuş 145, 176
 Sorgan-ı Alpavut 57
 Süleyman 15, 22, 27, 42, 43, 64, 75, 76, 125, 143, 147, 178, 237, 246, 255, 257, 268, 323, 333, 343, 344, 345, 354, 364, 366, 376
 Süleyman Beğ 75, 76, 147, 255, 257, 354, 364
 Süleyman Beğ-i Biçen 257
 Süleyman Beğ-i Purnak 354, 364
 Suli 142
 Sultan Ahmed 48, 54, 55, 127, 132, 133, 143, 181, 196, 201, 203, 336, 353
 Sultan Ahmed-i Çeharşenbe 336
 Sultan Ahmed-i Melekut 196
 Sultan Ahmed-i Timurtaş 201, 203
 Sultan Ali 323
 Sultan Cüneyd 196
 Sultan Ebu Said-i Miranşahî 201
 Sultan Halil 17, 112, 145, 159, 161, 166, 173, 248, 250, 251, 272, 273, 274, 306, 308, 311, 315, 319, 331, 332, 341, 346, 347, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 374
 Sultan Hamza 81, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 314, 353
 Sultan Hüseyin Baykara 234
 Sultan Mahmud-i Harî 190
 Sultan Mahmud Mirza 282
 Sultan Muhammed-i Baysungur 185, 291, 325, 347
 Sultan Muhammed-i Gilanî 325
 Sultan Muhammed Mirza 185, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 200, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 217, 218, 319
 Sultan Yusuf 196
 Sumay Beğ 142
 Sunkur Beğ 22
- T**
- Talut 27
 Tanrıvermiş 133
 Tarhan 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 165, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 183, 192, 195, 196, 223, 227, 234,

238, 249, 251, 267, 279, 280,
308, 314, 328, 334, 336, 353
'Tarhan-ı Buzî 144
'Tatar Aka 86
'Tatar Hatun 37
'Teshbina 20
'Togaçar 25
'Topal Abbas 143
'Tuğrul Beğ 22
'Tuman Basan 129, 180, 181
'Tuman Beğ 211
'Tüni Kara 141
'Tür Ali 20, 21, 70, 104
'Tür Ali Beğ 20, 70
'Türmiş oğlu Halil 353

U-Ü

Ulbejd 254
Uğurlu Muhammed 114, 250, 257,
313, 373, 374, 376, 377, 379
Uluğ Beğ Mirza 190, 195, 196, 197,
198, 199, 200
Urük Muhammed 165, 166, 182
Uryavut 27
Usulî 128
Üveys Beğ 99, 122, 123, 124, 152,
153, 171, 175, 177, 180, 183,
361, 368
Üveys Halil 355
Uygur Han 27

V

Veli-yi Purnak 124
Vesilullah-ı Kur 167
Veysel-i Şehsuvar 132

Y

Yadigar-ı Togayî 347
Yadigar Muhammed Sultan 279,
280, 335, 342, 343, 355, 357
Yağmur 47, 54, 68, 69, 130, 140, 343
Yağmur Beğ 47
Yahşi Beğ oğlu 62
Yahya 26, 212, 258
Yakub 28, 56, 57, 60, 68, 74, 81, 85,
86, 89, 90, 91, 96, 97, 101,
105, 106, 107, 109, 111, 115,
117, 131, 135, 151, 157, 193,
286, 324, 325, 339, 345, 350,
351, 354, 355
Yakub Ağa 325, 339
Yakub Beğ 56, 57, 60, 68, 74, 81, 85,
86, 90, 91, 96, 97, 101, 105,
106, 107, 109, 111, 115, 117,
351
Yakub-i Alpavut 157
Yakub-i Çehre 286
Yakup 305
Yar Ahmed 218, 219, 221, 358
Yar Ahmed-i Hazin 358
Yar Ali 48, 60, 61, 69, 75, 147, 153,
197, 254, 295, 325, 348, 349
Yar Ali Beğ 48, 61, 69, 75, 254
Yar Ali-yi Ali Şeker 295, 348
Yaş Beğ 371
Yekendur Han 28
Yuşa 27
Yusuf 19, 28, 34, 35, 36, 37, 38,
45, 48, 49, 50, 54, 55, 56,
57, 58, 60, 61, 62, 63, 64,
67, 69, 80, 85, 88, 89, 93,
97, 98, 99, 113, 117, 118,

- 119, 120, 132, 164, 178,
 196, 197, 211, 212, 221,
 232, 239, 247, 254, 255,
 261, 269, 271, 272, 277,
 279, 296, 305, 308, 314,
 316, 323, 324, 326, 332,
 334, 339, 340, 342, 343,
 345, 348, 349, 350, 351,
 352, 355, 370, 371, 379
 Yusuf Beğ 36, 49, 54, 61, 64, 254,
 255, 272, 314, 316, 355, 370,
 371
 Yusufça Mirza 369
- Z**
- Zahhak 42, 104
 Zahid-i Tarumî 356
 Zahir 21
 Zahireddin-i İbrahimşah 325
 Zeynelabidin 211, 240, 257, 325,
 339
 Zeynel Bahadır 263, 349
 Zeynel Beğ 61, 62, 376, 378
 Zeynel-i Hasun 129
 Zeynel Mirza 159, 258, 319, 347,
 349, 356, 369
 Ziyal 278
 Züleyha 345

II)YER ADLARI**A**

Ab 150, 197, 226, 231, 355
 Ab-ı Ruşen 197, 231, 355
 Ahıska 247, 248, 256
 Ahlat 64, 71, 72, 73, 149, 150, 249, 271, 354
 Ahmedî 94
 Ak 25, 26, 37, 63, 72, 130, 133, 150, 153, 165, 182, 295
 Akabe 164
 Akçe Han 152
 Akçe Kapu 119
 Akşehir 40, 68, 105, 136
 Aksu 126, 127
 Aksu-yi Mihriban 126
 Ak Ziyaret 165, 182, 295
 Alacadağ 72
 Aladağ 56, 65, 71, 149, 368
 Ali Kürd 241
 Altun Köprü 138
 Amasya 39, 40, 370, 379
 Amid 21, 34, 44, 47, 48, 49, 52, 54, 63, 64, 70, 74, 77, 81, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 96, 97, 98, 111, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 129, 130, 131, 133, 134, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 151, 152, 153, 159, 161, 162, 166, 170, 171, 173, 174, 182, 183, 246, 271, 281, 298, 299, 300, 353
 Amul 168, 356, 362
 Amuye 203
 Anadolu 21, 22, 35, 70, 271, 369, 370, 372, 375, 377, 378, 381
 Anc 72, 113, 114

Aras 21, 60, 66, 72, 82, 84, 238, 314, 316, 319, 334
 Avnik 43, 71, 92, 102, 149, 155, 256, 302, 308
 Ayin Deresi 174
 Azerbaycan 34, 35, 43, 45, 55, 57, 60, 67, 69, 71, 79, 80, 90, 98, 99, 101, 119, 147, 149, 166, 168, 187, 192, 193, 213, 214, 215, 231, 232, 233, 234, 236, 272, 275, 280, 282, 286, 287, 289, 297, 299, 300, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 320, 351, 361, 364, 369, 372, 380

B

Bab 114
 Babek 219
 Babil 22, 29
 Bademlu 139
 Bağdat 11, 24, 29, 44, 45, 48, 54, 57, 58, 60, 93, 95, 96, 117, 118, 119, 120, 135, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 257, 258, 260, 261, 263, 282, 298, 299, 300, 301, 302, 337, 350, 351, 352, 361, 364, 365, 366
 Balun 48, 176
 Barik 221, 226
 Basra 20, 72, 83, 96, 218, 245
 Batman 157
 Bavard 209
 Bayburt 36, 37, 55, 68, 71, 84, 91, 135, 146, 155, 157, 161, 163, 241, 369

Baydu 141, 142

Bayezid 18, 42, 43, 45, 46, 56, 60,
62, 71, 79, 83, 98, 118, 119,
121, 135, 136, 158, 163, 168,
169, 170, 183, 196, 197, 201,
211, 217, 222, 224, 225, 226,
227, 230, 234, 278, 308, 326,
340, 370, 372, 375, 377, 379

Bedahşan 35, 194, 200

Belh 196, 197, 198, 203, 205, 210,
230

Berken 203

Beşiri 135, 152

Beypazarı 372

Birecik 47, 77, 108, 109, 110, 111,
116, 117, 118, 119, 125, 140,
141, 353, 371

Bisutun 169, 207

Bitlis 34, 64, 71, 72, 73, 150, 302,
354, 364

Buhara 31, 201, 202

Bure 165

Bursa 21, 255

C

Ca'ber 47

Cacerm 234

Cam 196, 207

Cebabire 175, 177

Çebni 376

Çemişkezek 36, 70, 71

Çermuk 122, 123, 127

Cerun 239

Ceyhun 198, 203, 238, 319

Cezayir 20

Cihan 18, 43, 211, 214, 258

Çin 15, 24, 33, 79, 367

Çorumlu 39

Çur 47

D

Damgan 222, 226, 233, 234, 289,
336

Dede Kargın 38

Destcird 327

Deşt-i Kıpçak 30

Deve 65, 72, 93, 131, 140, 141, 142,
144, 164, 176, 221

Deve boynu 72

Deve Geçidi 142, 144, 176

Deyr 159

Dicle 45, 61, 72, 95, 130, 135, 139,
155, 170, 172, 173, 175, 176,
177, 178, 179, 182, 183, 237,
300, 351, 352, 365

Dih 301

Divriği 41, 50, 75, 90, 122

Diyarbakır 20, 21, 34, 44, 45, 51,
52, 57, 67, 69, 71, 72, 73, 75,
79, 80, 81, 86, 87, 93, 99, 100,
104, 131, 135, 138, 139, 142,
156, 166, 167, 169, 171, 175,
176, 183, 223, 234, 245, 254,
260, 265, 266, 275, 281, 282,
286, 287, 289, 308, 311, 332,
337, 353, 369, 370, 371, 372

Dımaşk 44, 47, 49, 54, 75, 88, 199,
371

E

Eğil 73, 97, 111, 248

Eleşkird 302

Elvend 34, 119, 120, 121, 122, 212,
218, 221, 222, 243, 260, 365

Emini 381

Erbil 61, 71, 120, 243, 257, 298, 351

Erciş 64, 149, 154, 271, 272, 277

Erdebil 98, 171, 234, 286, 305, 307,
332, 334, 339, 340, 341

Ergani 34, 52, 68, 85, 86, 111, 122,
123, 125, 126, 135, 137, 139,
142, 143, 144, 167, 175, 183
Erzincan 34, 35, 36, 37, 40, 43, 54,
55, 56, 57, 60, 68, 69, 70, 71,
72, 75, 77, 84, 85, 86, 90, 91,
92, 96, 97, 100, 101, 103, 104,
105, 106, 109, 116, 117, 118,
119, 121, 122, 135, 136, 145,
146, 147, 148, 149, 155, 156,
157, 158, 161, 167, 169, 170,
183, 249, 250, 252, 253, 254,
256, 369, 372

Esendere 258

Etreker 247

Evin 310, 327

Eyyub Hisarı 39

F

Firavun 271, 351

Firuzkuh 168, 169, 226, 326

Fırat 37, 47, 51, 54, 72, 74, 75, 76,
77, 91, 113, 114, 116, 126,
127, 136, 141, 145, 155, 158,
159, 171, 183, 206, 246, 257,
264, 272, 273, 299, 324, 365,
371, 373

G

Gazze 75

Gelibolu 372

Genç 247

Gence 121, 155

Gernrud 305

Germşir 208, 210

Germşirat 261

Gerni 308

Gil 329

Gilan 79, 272, 282, 321, 322, 325,
326, 329, 331

Gilanat 330

Gök 113, 124, 378

Gökçedeniz 30

Göksu 74, 150, 172

Gölcük 75, 97, 126

Gönük 154

Gur 26, 194, 229

Gürcistan 20, 79, 81, 184, 246, 256,
369

H

Habur 47, 92, 93, 116, 125

Habaşan 209

Hacı İsa 173

Hadise 72, 113

Hafr 261

Haleb 107

Halhal 325

Hama 44, 50, 75, 251

Hamcu 170

Harashane 228

Harput 37, 74, 75, 76, 77, 81, 85, 86,
90, 91, 92, 96, 97, 125, 147,
166, 243, 257, 258, 263, 264,
267

Harran 47, 49, 114, 158, 159, 170

Harzem 51

Hasankeyf 45, 49, 94, 128, 153, 157,
158, 161, 166, 173, 256, 257

Hatuniye 61, 68, 95, 159

Hayber 246

Heft Çeşme 98

Hemedan 34, 57, 60, 163, 186, 192,
193, 206, 207, 218, 225, 242,
260, 287, 321, 323, 325, 331,
332, 333, 334, 335, 336, 339,
340, 342

Herat 185, 190, 193, 194, 195, 197,
198, 200, 203, 207, 208, 210,
219, 228, 229, 230, 232, 233,
234, 261, 338, 349, 355, 357,
358, 360

Hezar Cerib 222, 225

Hicaz 13, 31, 107, 160, 199, 216

Hizan 34

Hıms 154

Hısn-ı Mansur 74, 99

Hıtay 24, 35, 311, 319

Horasan 24, 28, 35, 57, 67, 79, 149,
187, 190, 191, 192, 193, 194,
195, 196, 197, 198, 200, 201,
206, 207, 208, 210, 213, 215,
217, 218, 219, 221, 225, 226,
228, 230, 231, 232, 233, 235,
242, 277, 280, 282, 284, 290,
291, 292, 298, 313, 319, 320,
321, 322, 324, 335, 339, 340,
346, 347, 352, 356, 357, 358,
359, 368

Hoy 71, 170, 249, 265, 284, 291, 302

Hub 152

Huri 306

Hürnüz 26, 218, 239, 272, 370

Hürremabad 362

Huzistan 218, 239, 339

I

İga 132, 133

İhtiyareddin 208, 338, 339

İmad 208, 209, 210, 213, 215

İnham 247

Irak 13, 20, 29, 34, 35, 54, 57, 58, 61,
79, 157, 160, 165, 167, 171,
186, 187, 192, 197, 205, 206,
207, 208, 210, 211, 212, 213,
215, 217, 218, 231, 235, 236,

237, 241, 242, 263, 272, 280,
282, 287, 288, 289, 290, 291,
292, 295, 296, 298, 299, 309,
310, 311, 312, 319, 321, 323,
324, 325, 326, 333, 334, 336,
338, 339, 340, 349, 355, 357,
358, 359, 360, 362, 369, 372

Irak-ı Arab 20, 29, 34, 299, 372

İran 15, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 33,
35, 42, 43, 58, 71, 163, 168,
169, 189, 196, 212, 218, 225,
232, 233, 236, 237, 239, 242,
244, 253, 288, 306, 310, 321,
323, 329, 338, 349, 357, 359,
366, 369, 376, 381

İsfahan 58, 60, 64, 65, 66, 67, 69, 71,
93, 94, 95, 96, 117, 118, 119,
120, 137, 173, 185, 186, 187,
188, 190, 191, 192, 193, 206,
207, 210, 211, 212, 213, 214,
215, 216, 217, 218, 219, 223,
225, 231, 232, 236, 237, 239,
240, 242, 254, 260, 261, 271,
287, 290, 291, 292, 293, 294,
323, 324, 325, 332, 333, 334,
335, 336, 337, 339, 340, 343,
346, 347, 348, 350, 354, 359,
360

İspir 34, 36, 55, 136, 170, 183

İstanbul 173, 237, 371, 372, 380

İzedhast 343

İznik 372

K

Kacer 171

Kağızman 155

Kahkaha 286

Karabağ 45, 46, 48, 86, 312

Karacadağ 52, 87, 128, 129, 134,
142, 151, 166, 173

- Karadeniz 40, 72, 256
 Karadere 93
 Karahisar 34, 36, 39, 90, 96, 115,
 135, 136, 146, 148, 247, 248,
 250, 380
 Karakurum 28
 Karaman 39, 63, 241, 242, 361, 362,
 365, 369, 370, 372, 375, 377
 Kaşan 186, 191, 205, 232, 290, 325,
 346, 359
 Kastamonu 254, 372
 Kayseri 39, 40, 46
 Kazabad 372
 Kazerun 236, 239, 261
 Kazvin 34, 57, 60, 168, 186, 192,
 193, 206, 219, 282, 287, 288,
 322, 323, 325, 326, 328, 330,
 336, 339, 347, 362, 363
 Kelkit 40, 255
 Kemah 34, 36, 55, 56, 57, 60, 68,
 69, 72, 90, 103, 105, 111, 115,
 117, 122, 135, 136, 151, 170,
 247, 248
 Kerbelâ 14
 Kerh 172
 Kerkük 58, 60, 61, 71
 Keruek 80
 Kermilis 171
 Keşmir 29, 30
 Kiğı 38, 91, 105, 145, 173, 354
 Kires 73
 Kirman 28, 206, 207, 210, 215, 216,
 217, 218, 219, 220, 221, 232,
 239, 261, 262, 282, 290, 291,
 292, 322, 343, 347, 348, 349,
 350, 356, 372
 Kızılağaç 92, 98, 313
 Koçhisar 93, 111, 137
 Koyulhisar 40, 250, 251, 254
 Koyunlu 36, 40, 133
 Kuh 63, 218
 Kuhistan 231, 232, 234, 331, 332,
 356
 Kuhpaye 192, 292, 293, 326, 346
 Kulak 154
 Kum 168, 185, 186, 190, 191, 192,
 193, 206, 207, 210, 212, 214,
 215, 218, 225, 237, 241, 282,
 287, 290, 295, 325, 346, 347,
 348, 352, 355, 356, 359, 360,
 361, 362
 Kunduz 196
 Kur 11, 12, 13, 15, 17, 26, 27, 31, 40,
 41, 58, 59, 60, 65, 76, 89, 98,
 105, 110, 115, 119, 133, 137,
 148, 156, 167, 172, 174, 175,
 181, 189, 201, 204, 213, 220,
 223, 224, 228, 249, 250, 252,
 253, 261, 262, 264, 265, 267,
 270, 271, 273, 274, 278, 279,
 280, 281, 283, 284, 285, 294,
 296, 297, 298, 300, 304, 310,
 315, 324, 334, 345, 350, 351,
 354, 357, 362, 366, 368
 Kürdistan 34, 50, 52, 53, 120, 153,
 187, 190, 206, 248, 253, 326,
 332
 Kurnar 248
 Kur suyu 315
 Kusuye 229, 230
 Kutul 134
- L**
- Lane 170
 Lar 169, 218, 239
 Leklekhan 230

M

Maçin 25
 Madlu 126
 Mahan 228
 Mahmudabad 314, 316
 Makan 39
 Maku 233, 234, 285, 306
 Malan 125, 127, 208
 Malatya 44, 50, 75, 81, 91, 97, 122, 257, 371
 Mardin 34, 38, 44, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 68, 69, 71, 85, 86, 92, 93, 94, 96, 109, 110, 111, 116, 117, 122, 123, 125, 128, 137, 151, 152, 153, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 175, 183
 Maveräünnehr 35, 57, 194, 196, 198, 200, 201, 210, 282, 319, 320
 Mayin 191
 Mazenderan 168, 322, 323, 329, 356, 357, 362
 Mazgird 145
 Mekur 136
 Melah 138
 Menteşe 372
 Meraga 284
 Merend 98, 301, 302, 368
 Merv 192, 196, 228, 261
 Mervdeşt 219
 Merzuban 39
 Meşhed 127, 196, 197, 228, 229, 357
 Meşhedzar 209
 Meymene 196
 Mezrin 34
 Mihmad Bazarı 163
 Mihrifer 56, 64, 126
 Mihrimar 125, 126, 127
 Mires 142

Miyane 288, 296, 301, 307, 309, 332, 334
 Munzur 70, 91
 Muran 130
 Murdan 126
 Muş 64, 72, 137, 139, 140, 141, 145, 149, 150, 251, 271, 272, 301, 354, 358

N

Nahcivan 21, 308
 Nain 292, 293
 Nakş-ı Cihan 211, 214
 Nasir 137
 Natanz 205, 232, 287, 294, 325, 349
 Necef 65, 188, 266
 Nesa 209
 Nevak 202
 Nevşat 248
 Neyriz 191, 236
 Niksar 40
 Nil 51
 Nişabur 193, 195, 228, 232
 Nusaybin 49, 61, 68, 93, 94, 152, 163, 164, 167, 172

O

Oltu 72, 246
 Otrar 24

P

Palu 37, 48, 84, 90, 118, 249
 Pambuklu 139, 170, 175
 Pamuklu 139
 Pasin 72, 102, 170
 Pekrec 92
 Pulad 118, 298

R

Reha 140

Rey 58, 63, 79, 80, 163, 169, 185,
186, 187, 188, 190, 193, 206,
207, 210, 211, 225, 234, 242,
282, 289, 290, 319, 325, 326,
336, 359, 362

Rişmil 165

Riyad 73

Rudbar 221, 326, 330

Rum 18, 20, 21, 36, 41, 42, 43, 44,
46, 47, 48, 50, 52, 73, 74, 75,
80, 84, 85, 89, 90, 99, 106,
107, 108, 141, 146, 156, 162,
183, 245, 248, 249, 250, 251,
252, 253, 254, 255, 256, 264,
270, 309, 311, 320, 360, 361,
364, 368, 369, 371, 372, 373,
374, 377, 379, 380

Rüstemdar 168, 169, 222, 282, 326,
330, 362

Ruydeşt 232, 292, 346

S

Şabur 172

Şac 248

Şahib Abad 342

Şak 353

Şam 13, 20, 30, 32, 41, 44, 48, 50,
54, 74, 76, 77, 81, 99, 100,
101, 107, 113, 114, 125, 147,
152, 171, 173, 183, 199, 216,
236, 263, 309, 311, 320, 369,
371

Şam 196

Şancak 154, 255, 274, 345

Sari 169, 222, 356

Saru 97, 119, 123, 124, 135, 354

Saruhan 47

Şasman 356

Saur 109, 353

Save 168, 187, 188, 205, 212, 241,
242, 271, 288, 290, 325

Savuh Bulak 360, 363

Şebeke 155

Sehend 57, 235, 260, 364, 365

Sehl 93, 296, 343, 349, 351

Şehr-i Sebz 198, 202

Şemahi 245

Semerikand 196, 198, 199, 200, 202,
203, 204, 210, 215, 230, 309,
322

Şem-i İran 288

Şemisat 158

Şendan 340, 341

Serahs 228

Sercahan 219

Sercem 158

Şeyh İdris 271

Şeyh Kendi 61, 164

Seyhun 24, 204

Şeyh Zuli 173, 174

Siirt 34, 161, 251, 253, 256

Şikan 58

Şike 147

Simnan 197, 211, 222, 226, 233,
289, 336, 355

Sincar 34, 68, 93, 159, 243, 257,
298, 353

Şine 125, 163

Şiraz 65, 186, 187, 190, 191, 192,
199, 200, 201, 202, 207, 210,
211, 212, 213, 215, 216, 217,
218, 219, 221, 222, 229, 231,
232, 236, 237, 238, 239, 240,
243, 244, 254, 261, 271, 296,
323, 337, 338, 339, 340, 342,
343, 344, 346, 347, 348, 349,
352, 353, 355, 358, 360

Sircan 219, 221, 222

Sirin 146

Şirin 106, 207

Şirkend 202

Şirvan 35, 65, 78, 79, 80, 98, 245,
314, 315
Sistan 35, 222, 282
Sivas 39, 40, 42, 44, 46, 90, 251, 369,
372
Siverek 42, 47, 122, 125, 128, 140
Sovuk Bulak 215, 216
Sudan 19, 32, 114
Sugd 204
Süleymanî 34, 45, 49, 71, 150, 221
Sultanî 233, 240
Sultaniye 57, 58, 80, 168, 186, 192,
193, 206, 242, 271, 282, 286,
287, 288, 296, 306, 319, 322,
325, 326, 331, 332, 336, 352,
361, 363, 364
Sultanlu 310, 311
Sultan Yaylak 166, 173
Sürmelu 72, 154
Suruc 140, 152

T

Taberistan 65, 79, 272, 282
Talekan 169, 330
Tarmuh 75, 145, 251
Tarmuk 246
Tarum 57, 60, 239, 273, 278, 282,
288, 323, 325, 326, 331
Tebriz 34, 54, 57, 58, 59, 63, 64, 67,
71, 80, 98, 157, 168, 225, 233,
234, 237, 245, 260, 261, 263,
265, 278, 282, 284, 285, 288,
289, 290, 295, 298, 302, 303,
305, 306, 308, 311, 321, 332,
334, 337, 341, 342, 350, 361,
364, 365, 366, 367, 368
Tell 152, 182
Tell-i Hüseyin 182
Tercan 34, 36, 55, 56, 75, 84, 92,
121, 135, 149, 155, 161, 170,
246, 249, 374

Tercanat 68, 71
Tercil 71, 248
Tiflis 20, 368
Togancuk 164
Tokat 39, 46, 251, 369, 370, 371
Trablus 50, 75
Trabzon 19, 20, 36, 68, 249, 252,
255, 256, 372
Tun 228, 351
Tuni 141
Tur 20, 21, 70, 104, 172, 177, 252
Turan 28, 30, 35, 43, 310
Türkistan 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31,
35, 57, 196, 201, 225, 282
Tuster 239

U

Ucan 59, 238, 365, 373
Uşun 141

V

Vahş 199
Van 56, 71

Y

Yassı Çemen 70, 254
Yaylak 166, 173, 257
Yezd 186, 191, 206, 208, 210, 211,
215, 217, 219, 221, 232, 236,
290, 292, 312, 323, 325, 339,
342, 347, 348, 360
Yıldız 18, 24, 251, 372

Z

Zebil 77
Zencan 168, 239, 331
Zinderud 95, 191, 212, 293, 337, 343

III) KAVİM, OYMAK-BOY-DEVLET VE HANEDAN ADLARI

A

Acem 13, 21, 34, 218, 369, 379
 Ad 31, 32, 261
 Advan 113, 114
 Akkoyunlu 15, 21, 35, 37, 48, 60,
 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 104,
 105, 109, 117, 119, 122, 125,
 126, 129, 131, 164, 167, 177,
 178, 183, 233, 234, 255, 267,
 271, 272, 273, 275, 276, 286,
 287, 296, 303, 306, 308, 313,
 314, 317, 323, 357, 358, 380,
 381
 Arap 12, 13, 42, 48, 54, 82, 88, 113,
 115, 134, 141, 183, 194, 216,
 242, 245, 246, 260, 273, 304,
 308, 315, 367

B

Bağdatlılar 350
 Baharlu 278, 323
 Barlas 65, 80, 192, 196, 198, 203,
 336
 Beyat 27
 Bıyaz 178
 Büveyh oğulları 23

C

Çağatay 50, 57, 66, 82, 84, 85, 86,
 149, 192, 211, 212, 213, 215,
 216, 219, 220, 225, 227, 228,
 280, 287, 289, 290, 291, 296,
 297, 301, 303, 306, 308, 311,
 313, 314, 315, 316, 317, 318,
 319, 321, 322, 323, 326, 330,
 335, 357

Çakırlı 119, 122, 340, 354, 379
 Celaviyan 362
 Celaviye 168, 282, 362
 Celayir 48, 54, 228, 289

D

Döğer 47, 48, 54, 61, 62, 87, 88, 89,
 351
 Duharlu 19, 79, 135, 157, 180, 241,
 278, 354
 Dulkadir 75, 125, 147, 166, 173,
 241, 242, 255, 264, 316, 354,
 376

E

Efrenc 47

G

Gil 329
 Gürcü 368

H

Halac 192, 223

I

İnallu 51

K

Kalkar 351
 Karakoyunlu 19, 38, 60, 64, 67, 68,
 71, 83, 85, 94, 123, 124, 125,
 126, 127, 128, 129, 133, 134,
 138, 139, 141, 155, 157, 158,
 164, 173, 177, 179, 212, 241,
 269, 272, 276, 281, 286, 314,
 317, 326, 353, 379, 381

Kara Tatar 42

Kara Ulus 236

Keferlu 302

Kili 153

Kırgız 29

Kur 11, 12, 13, 15, 17, 26, 27, 31, 40,
41, 58, 59, 60, 65, 76, 89, 98,
105, 110, 115, 119, 133, 137,
148, 156, 167, 172, 174, 175,
181, 189, 201, 204, 213, 220,
223, 224, 228, 249, 250, 252,
253, 261, 262, 264, 265, 267,
270, 271, 273, 274, 278, 279,
280, 281, 283, 284, 285, 294,
296, 297, 298, 300, 304, 310,
315, 324, 334, 345, 350, 351,
354, 357, 362, 366, 368

Kürtler 34, 67, 147, 264

L

Lur 323, 329, 335

M

Memaşlu 104

Mısırlılar 87

Moğol 24, 28, 29, 41, 56, 79

Musullu 95, 179

O

Özbek 204

P

Purnak 63, 86, 93, 95, 103, 109, 117,
118, 122, 124, 132, 133, 150,

152, 164, 173, 178, 183, 271,

306, 315, 317, 334, 354, 356,

364, 376, 380

S

Sa'dlu 36, 60, 65, 67, 148, 149, 168

Şamlılar 159

Sasanîler 26

Selçuklular 35

Semud 31, 216, 261

Şirvanlılar 316

Siverek 42, 47, 122, 125, 128, 140

Şul 192

Süleymanî 34, 45, 49, 71, 150, 221

T

Türk 24, 25, 28, 35, 36, 71, 173, 177,
271, 317, 334, 342, 373, 380

Türkler 27, 231, 244

Türkmen 78, 107, 173, 212, 213,
215, 217, 218, 220, 222, 227,
232, 233, 234, 242, 245, 290,
308, 329, 370, 371, 374, 376,
379, 381

U

Uneyn 114, 183

Y

Yeniçeri 375

Z

Zırkî 34, 45, 49

IV) TÜRKÇE VE MOĞOLCA KELİMELE VE TERİMLER

A

ahterme 106
 alemdar 180
 araba 309, 313, 314, 375
 atabek 128

B

bahadırlar 83, 377
 başlıg 94, 99, 139, 148, 149, 152
 bekavul 225
 bölük 221

C

cebe 182, 267, 322
 cebe-puş 182, 267
 çeke 295, 328, 333
 celdu 74
 cerge 154, 186, 309
 çerik 80, 186, 191
 çul 357

D

daruga 48, 79, 92, 117, 192, 206,
 212, 213, 232, 244, 290, 305,
 308, 331, 332, 336, 343, 347,
 353, 356
 darugalar 80, 186, 206, 218, 239,
 282, 308, 336, 339, 357
 divan 44, 162, 196, 208, 238, 239,
 258, 260, 277, 290, 309, 323,
 325, 341, 342, 353
 divân-hâne 165
 divân-ı emâret 235, 278, 283
 divân-ı hâssa 236
 divân-ı leşker 286

divân-ı vezâret 168, 286
 duhan 52
 dutsak 83, 302

H

hukumet-i mâliyât 325
 humus 141, 159, 183

I

il 20, 60, 103, 104, 105, 106, 125,
 168, 199, 226, 306
 ilçî 129, 134, 135
 ilgar 104, 120, 121, 125, 127, 129,
 130, 134, 138, 140, 141, 142,
 145, 146, 147, 149, 150, 152,
 154, 155, 156, 157, 158, 159,
 161, 167, 168, 170, 171, 173,
 185, 190, 193, 209, 213, 222,
 226, 231, 234, 238, 241, 248,
 249, 251, 252, 257, 267, 269,
 279, 288, 294, 295, 304, 316,
 319, 323, 334, 335, 346, 349,
 359

il ve ulus 60
 inak 165, 285

K

karavul 64, 93, 95, 125, 129, 139,
 141, 152, 154, 172, 173, 178,
 202, 226, 271, 355
 kasatura 64
 kışlak 47, 56, 80, 92, 117, 125, 141,
 155, 156, 168, 169, 241, 242,
 245, 248, 250, 251, 258, 261,
 263, 284, 291, 326, 334, 350,
 359, 363

koşun 62, 103, 126, 179, 180, 181,
278

M

mersum 285
mevacib 285, 292
mir-i divân 86, 116
muhasıl 204, 232

N

nekkâre 104, 260, 319
nöker 41, 63, 103, 109, 290, 303, 327

O

ordu 19, 20, 32, 36, 37, 42, 43, 44,
48, 49, 51, 57, 60, 62, 68, 78,
79, 80, 86, 89, 94, 97, 107,
108, 110, 111, 114, 117, 121,
123, 125, 126, 128, 131, 132,
134, 137, 138, 139, 149, 150,
152, 153, 155, 156, 157, 158,
159, 161, 162, 165, 166, 167,
168, 170, 171, 173, 176, 177,
186, 187, 188, 189, 190, 191,
193, 196, 197, 198, 201, 202,
203, 204, 206, 207, 209, 210,
211, 215, 219, 222, 223, 227,
231, 232, 234, 238, 239, 242,
248, 249, 250, 251, 254, 256,
260, 266, 267, 273, 274, 276,
279, 282, 286, 290, 295, 296,
297, 301, 302, 303, 304, 305,
307, 308, 309, 311, 314, 315,
316, 319, 322, 324, 325, 326,
341, 343, 344, 348, 351, 354,
355, 356, 363, 365, 371, 372,
374, 376, 379
ova 31, 40, 204, 260, 265, 312, 352

P

pişkeş 37, 125, 138, 147, 154, 156,
161, 164, 166, 169, 170, 183,
192, 206, 219, 228, 232, 270,
292, 308, 309, 338, 340, 343

S

sahib divan 258, 260
sancak 335, 375, 378

T

tagar 292
tavacı 79, 238, 244, 351
tavk 211, 328
tevcihât 307
tüfeng 52, 371, 375, 377
tüman 214, 232
tuyulât 338

U

uğruk 104
uğursuz 43, 210, 302, 330, 335, 379
ulus 59, 60, 63, 84, 86, 87, 92, 105,
106, 128, 142, 166, 251, 279,
334, 341, 342, 348

Y

yarlıg 188
yasak 238, 240, 272, 304, 364
yaylak 25, 45, 48, 56, 57, 70, 75, 76,
91, 98, 113, 117, 118, 120,
154, 161, 230, 248, 249, 251,
258, 333, 347, 351, 363, 364
yaylamişi 29, 75, 91
yuriş 336, 338, 343
yurt 103, 129, 178, 226, 228, 275,
317

HARİTALAR

